תנ״ך · ראשונים · אברבנאל · נביאים

אברבנאל על יחזקאל

רבנו יצחק אברבנאל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

אברבנאל על יחזקאל

רבנו יצחק אברבנאל

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/אברבנאל-על-יחזקאל/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
פרק א 27
פרק ב 72
פרק ג 76
פרק ד 83
פרק ה 92
פרק ו 97
פרק ז 99
פרק ח 103
פרק ט 112
פרק י 116
פרק יא 125
פרק יב 128
פרק יג 134
פרק יד 138
פרק טו 144
פרק טז 145
פרק יז 160
פרק יח 165
פרק יט 175
פרק כ 178
פרק כא 192
פרק כב 203
פרק כג 207
פרק כד 218
פרק כה 227
פרק כו 231
פרק כז 241
פרק כח 247
פרק כט 251
פרק ל 258
פרק לא 261
פרק לב 265
פרק לג 275
פרק לד 283
פרק לה 292
פרק לו 294
פרק לז 300
פרק לח 313
פרק לט 320
פרק מ 324
פרק מא 339
פרק מב 349
פרק מג 352
פרק מד 362
פרק מה 367
פרק מו 380
פרק מז 385
פרק מח 396

הקדמה

אמר יצחק אברבנאל ראיתי להקדים לפירוש הספר העמוק והחמור הזה רוצה לומר ספר נבואות יחזקאל עליו השלום שתי הקדמות. האחת, ממעלת הנביא הזה וממדרגתו. והשנית, מכוונת המראות אשר ראה מהדברים העליונים:

ואומר בהקדמה הראשונה שיחזקאל הנביא בעניניו ונבואותיו נתדמה בארבעה דמויים אל ישעיה הנביא ונבדל ממנו בארבעה הבדלים, וכן נתדמה בארבעה דמויים לירמיהו הנביא ע"ה ונבדל ממנו בד' הבדלים ג"כ, כי הנה הנביא יחזקאל נתדמה לישעיהו במה ששניהם ראו מראות אלקים וכמ"ש רז"ל (חגיגה יג, ב) כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו, ונתדמה אליו ג"כ במה ששניהם נבאו בפנת תחיית המתים בביאור וחוזק נמרץ, ונתדמה אליו ג"כ במה ששניהם היו לישראל למופת כי הנה ישעיהו אמר (ישעיה ח, יח) הנה אנכי והילדים אשר נתן לי אלקים לאותות ולמופתים וגומר, וביחזקאל כתיב והיה יחזקאל לכם למופת, ונתדמה אליו ג"כ במה ששניהם רוצה לומר ישעיהו ויחזקאל התחילו נבואותיהם בייעודי חרבן ירושלם ובית יהודה והתמידו בזה בשני שלישים מספריהם מבלי חלוף רב, ושליש ספריהם האחרונים היו בייעודים טובים לעתיד לבוא ובהם חתמו ספריהם, הרי מבואר מזה שבארבעה דמויים נתדמה יחזקאל לישעיה ובאלה הארבעה נבדל מירמיהו כי הנה ירמיהו לא ראה מראות אלקים מסדר הנמצאות ולא הרחיב פה ולא האריך נבואה על התחייה ולא היה מופת לבית ישראל והיה סוף ספרו רעות וחרבן הבית לא תשועה ופורקן וגאולה העתידה.

האמנם נתדמה יחזקאל לירמיהו בארבעה דמויים אחרים. הראשון, שיחזקאל ניבא קודם החרבן ואחר החרבן כמו שאחז"ל על היה היה דבר השם אל יחזקאל היה לפי שכבר היה כי שני הנביאים האלה נבאו בארץ וג"כ חוצה לארץ ואחר החרבן. והדמוי השני, שיחזקאל גלה לבבל עם יהויכין מלך יהודה אשר הגלה נבוכדנצר מלך בבל וכן גלה ירמיהו שמה כי הוא אחרי חרבן ירשלם הלך בתוך הגולה אל מצרים, וכאשר אח"כ בא נבוכדנצר וכבש את מצרים וגלה את היהודים אשר מצא בתוכם את ירמיהו ואת ברוך בן נריה תלמידו והוליכם עם שאר היהודים גולים לבבל. והדמוי הג' הוא, שיחזקאל ניבא על חרבן האומות ששמחו ועזרו במפלת בני יהודה וחרבן ירושלם וזכר בפרט כל אומה ואומה כמו שעשה ירמיהו ג"כ שניבא עליהם ככה. האמנם תמצא שירמיהו ניבא באחרונה על חרבן בבל ויחזקאל לא ניבא עליו, והיה זה לפי שירמיהו ניבא אותה נבואה על בבל בהיותו בא"י. אבל יחזקאל שהיה מנבא בהיותו בבבל אם היה מנבא שמה חרבן בבל ורעתו, היו היהודים משמיעים הדברים לכשדיים והיה בזה סכנה רבה

לנביא, ומפני זה לא הראה השם חרבן בבל ליחזקאל כמו שהראה אותו לירמיהו. והדמוי הרביעי, ששניהם רוצה לומר ירמיהו ויחזקאל מתו חוצה לארץ ובארץ בבל כי הנה ירמיהו ידוע שגלה שם ושם מת וכן יחזקאל שמת בארץ בבל בחיי נבוכדנצר ועוד היום נמצאת קבורתו, וכנסת גדולה סמוך אליה ונקרא המקום ההוא כנסת יחזקאל והוא מצד אחד על נהר פרת ומצד אחר על נהר כבר, ובמקום הכנסת יש כמו ששים מגדלים ובין מגדל למגדל כנסת ובחצר כנסת יחזקאל בנויה התיבה ואחרי הכנסת קברו של יחזקאל ועליו כפה גדולה בנין יפה מאד שעשאה המלך יהויכין, כי כאשר מת נבוכדנצר ומלך אויל מרודך בנו והוציא את יהויכין מבית הכלא בא יהויכין ול"ה אלף יהודים עמו על קבר יחזקאל שהיה במקום הנזכר ונתן נחלות וקרקעות וכפרים שהיו לו ליהויכין שנתן לו אויל מרודך להתפרנס מהן הכל נתן לכנסת יחזקאל לאחרי מות יהויכין, והוא בעצמו עם המון היהודים שהיו עמו תקנו בייפוי גדול את כנסת יחזקאל והכפה אשר על קברו, והנה גם היום שמה חקוקים בכותל יהויכין וכל הבאים עמו בגלות בבל רוצה לומר יהויכין בראש ויחזקאל בסוף, ואותו מקום כנסת יחזקאל הוא מקודש לישראל ובאים להתפלל שם ממרחקי ארץ מר"ה עד י"ה שבאותו זמן מת הנביא ונעשה שם יריד גדולה הנקראת פיריא"ה, וביום הכפורים שבכל שנה ושנה באותו כנסת יחזקאל מוציאין ס"ת מגויל מכתיבת ידו של יחזקאל הנביא וקורין בו באותו יום, ועל קברו של יחזק' עששית דולקת כל היום וכל הלילה, ושם בית גדול של הקדש מלא ספרים מבית ראשון ומבית שני וכל איש יהודי שאין לו בנים בכל הארץ שם יקדיש ספריו, והנה מחמד נביא הישמעאלים קיים לכנסת יחזקאל כל הדברי' האלה שהיו בו והם נזכרים ונעשים עד היום הזה, תמצא זה בספר המסעות שעשה החכם ר' בנימין שיצא מעיר תודילי"ה ממלכות נבאר"ה והלך בארצות רבות רחוקות וכתב כל הדברים הרשומים אשר ראה עד שובו לספרד בשנת ד' אלפים ותתקל"ג שנה ליצירה. והנה ראיתי ספר אחד אשר כתב פרש אחד גבור ואיש מלחמה שיצא מאי קצה הארץ הנקרא' אינגלטיר"ה והלך ברוב ישוב בני אדם וכתב כל מה שראה ויספר ענין קבורת יחזקאל וכנסתו בדרך כלל מסכים לדברי ה"ר בנימן ושם האיש מושן גוא"ן די מונדרביל"א.

הלא אלה הם הד' דמויים שנתדמה בהם יחזקאל ע"ה לירמיהו ע"ה, ובהם בלי ספק נבדל מישעיהו כי הוא לא ניבא אחר החרבן ובח"ל ולא גלה לבבל ולא ניבא על חרבן האומות כל אחת בפני עצמה ולא מת ונקבר חוצה לארץ בארץ בבל, ומזה ידענו מעלת הנביא יחזקאל שנתדמה לשני הנביאים גאוני עולם האלה.

וכבר יראה עוד מעלת הנביא יחזקאל בנבואותיו על כל שאר הנביאים בכלל מהדברים אשר הרחיב בהם הדבור וההשלמה יותר מכל שאר הנביאים והם חמשה. הראשו', נקמת האומות לעתיד לבא כמו שבא בנבואה שלישית ובנבואה השמינית מגוג ומגוג שביאר האומות אשר תהיה בהם הנקמה מה שלא תמצא כאותו ביאור בנביא אחר מכל הנביאים. והשנית, מהגאולה וקיבוץ הגליות שאמר בסוף הנבואה השמינית ולא אותיר עוד שם מהם איש רוצה לומר שאפילו אחד מבני ישראל לא ישאר בכל ארצות הגוים כי לא יהיה כמו שהיה בקיבוצם בבית שני, וגם זה לא אמר נביא אחר בשלילה מוחלטת כזאת. הג', שישובו כל עשרת השבטים ויהודה ובנימין ג"כ בגאולה העתידה כמו שביאר בנבואה האחרונה, וזכר השבטים כולם אחד אל אחד בשמו איש לא נעדר וגם הפרטיות המופלג הזה לא עשאו נביא אחר. הד', שימלוך מלך מבית דוד על כל השבטים יחד כמו שכתוב ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות ואמר ועבדי דוד מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכולם. הה', פנת תחיית המתים שביאר באומרו הנני פותח את קברותיכם והעלתי אתכם מקברותיכם עמי וגומר ונתתי רוחי בכם וחייתם והנחתי אתכם על אדמתכם. הרי לך מבואר שבחמשה העקרים האלה הרבה יחזקאל הנביא הביאור וההתוודעות יותר מזולתו מהנביאים כולם, ומלבד אלה עוד ניבא על נקמת אדום, ושתשוב הנבואה והשכינה בישראל כימי קדם, ושלא ישובו עוד לגלות, ושימול השם את לבבם, ושיקבלו האומות אמונת הש"י, אבל ניבא בעקרים האלה באותו אופן שניבאו בהם ישעיהו ושאר הנביאים לא פחות מהם ולא ביתר שאת ומעלה עליהם.

עוד תשוב תראה שניבא יחזקאל וייעד ייעודים אחרים שלא ראה ולא ייעד בהם שום אחד מהנביאים והם בנין בית המקדש והרחבתו וגודלו וחלקיו שעריו וחלוניו ומעלותיו שפיו ואיליו ואולמיו תאיו ולשכותיו ושאר הדברים שראה בבנין הבית העתיד, וכן ראה התרחבות ירושלם בבנינו ומגרשיו ושיהיה לכל השבטים חלק בה ושער אחד לכל שבט ושבט בה, וכן ראה בחלוקת הארץ חדוש נפלא שתתחלק לי"ג חלקים שוים כך לשבט רב האכלוסין כמו לשבט מעט האכלוסין, ושיהיו י"ב רצועות וחלקים מהם לי"ב השבטים, ושינחלו עמהם הגרים שנקבצו בתוכם כשאר בני ישראל וחלק הי"ג יהיה תרומת הקדש שכל השבטי' ירימו מכל הארץ אותה תרומה לה' ובה יהיה ירושלם, ולכן יהיה לכל השבטים חלק בה ובה תהיה הר הבית ובית המקדש ובה תהיה נחלת הכהנים ואחוזת הלוים ובה תהיה אחזת הנשיא מלך המשיח שיקבץ הגליות ויכבוש את הארץ ויהיה לו באותה רצועה וחלק אחוזת נחלה לו ולבניו חלף עבודתו, וראה גם כן התרומה שיתנו כל עם הארץ מתבואותיהם בכל שנה ושנה למלך מהחטי' והשעורים ומהשמן ומהצאן

כדי שיתפרנס ממנה בנשיאותו, ושיהיה מוטל עליו לעשות בעד כל קהל ישראל העולות והזבחים והשלמים בשבתות ובחדשים ובכל מועדי השם, וראה עוד הנביא חנוכת המזבח וימי המלואים אשר יעשו לעתיד לבא וכמה יהיו הימים ההם והקרבנות שיקריבו בהם, כי הנה כל הדברים האלה אשר ניבא עליהם באחרונה שבנבואותיו ואין ספק שלא ניבא עליהם נביא אחר מכל הנביאים והם ייעודים גדולים עתידים להתקיים בהכרח כי לא נתקיימו עד עתה, ויש לנו אם כן בנבואות הנביא הקדוש הזה נבואות וייעודים שנתדמה בהם לשאר הנביאים כי הוא ראה בהם מה שראו הנביאים ההמה, ונבואות אחרות שהרבה בהם הביאור והשלמות יותר מכל שאר הנביאים ונבואות אחרות שראה וניבא הוא בלבד ולא ראו ולא ניבאו כלום שאר הנביאים כולם.

ולפי שהנביא הזה חיזק ואמץ לבבות בני ישראל בנבואותיו נקרא בהשגחת השם מלידה ומבטן יחזקאל רצה לומר מספר חוזק האל וגבורתו בגאולה העתידה, כי הנה שמות הנביאים לא יחשוב אדם שהיו מפעל הבחירה ורצון יולדיהם אבל מן השמים בדרך השגחה נמשכה קריאת שמותיהם מסכים עם פעולותיהם ומעשיהם, כי הנה ישעיה כמו שבארתי בהקדמת פירוש ספרו נקרא כן לפי שהרבה הנבואות והייעודים בתשועה העתידה ותמצא בספרו חמש עשרה נבואות על הגאולה והתשועה העתידה ולכן נקרא ישעיה שהוא כמו אראנו בישע אלקים (תהלים נ, כג), או שתהיה יו"ד וה"א שבאחרית השם מורה על החמש עשרה וישע על התשועה וכאלו אמר ישע חמש עשרה שהוא מספר הנבואות שניבא על התשועה, וירמיהו נקרא כן לפי שהיה נשמט מלכת בנבואתו ומיראת השם הלך להנבא מפני שאמר לו אל תירא מפניהם פן אחיתך לפניהם (ירמיה א, יז) ולכן נקרא ירמיהו כלומר ירא מיה, וכן יחזקאל שהרצון בו חוזק האל כי הוא יעד על גבור' השם חזקו ויכלתו וגבורתו לעתיד לבא, וכן הושע מפני שחתם נבואתו בפ' שובה ישראל עד השם אלקיך (הושע יד, ב) בתקות התשובה נקרא הושע, וכן יואל לפי שניבא על הנבואה לעתיד לבא שישוב השם לשוש עלינו לטוב בפרשת והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר (יואל ג, א) ושאר הפרשיות עד סוף הנבוא' לכן נקרא יואל שיואל וירצה השם לשוב לרחמנו, ואמנם עמוס מפני שהיה עלג ועמוק שפתים נקרא כן, וכן עובדיה מפני שהיה גר אדומי ובא לעבוד את השם נקרא עבד ועובד יה, ואמנם יונה לפי שהלך למרחקי ארץ לנבאת בננוה נקרא יונה, וגם בן אמתי לפי שנתאמתה נבואתו כמו שפירשתי במקומו, וכן מיכה לפי שניבא והיה באחרית הימים יהיה הר בית השם נכון בראש ההרים וגומר (מיכה ד, א), ביום הוא נאם השם אוספה הצולעה והנדחה אקבצה וגומר (שם ו), והיה שארית יעקב בקרב עמים רבים כטל מאת השם

וגומר (שם ה, ו) לכן מפני שניבא יכולת השם וגבורותיו לעתיד לבא נקרא מיכה רוצה לומר מי כהשם, וכן נחום מפני שניבא על חרבן סנחריב ואמר הנני על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום חגי יהודה חגיך שלמי נדריך כי לא יוסיף לעבור בך בליעל כולו נכרת (נחום ב, א), בעבור שבזה ניחם את ישראל מצרותיהם נקרא נחום, וכן חבקוק לפי שהתעצם בריב ומדון להתוכח עם השם על הצלחות נבוכד נצר כאילו היה מתחבק עם השם לריב עמו נקרא חבקוק לשון חבוק, וכן צפניה לפי שגילה דברים צפונים ונסתרים כמו שאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם השם לעבדו שכם אחד מעבר לנהרי כוש (צפניה ג, ט) וגומר נקרא שמו צפניה שביאר מצפוני השם וסתריו, וכן חגי כי מפני שניבא על חרבן בית שני ושישוב העם לירושלם לבנות בית השם והיה זה להם שמחה וששון כליל התקדש חג לכן נקרא חגי מלשון חוגג שהוא הדורש את בית השם, וכן זכריה לפי שראה מראות גדולות ממעשה השם וזכרון גבורותיו נקרא זכריה שזכר את השם ומעשיו בנבואתו, וכן מלאכי בעבור שהוא ניבא הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני וגומר (מלאכי ג, א), ואמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (שם כג), וגומר לכן נקרא עצמו מלאכי רוצה לומר מלאך השם כי הוא אשר בישר עליו. הנה התבאר ששמות הנביאים כולם יורו על ענייניהם ונבואותיהם, וכן שמואל נקרא כן לפי שמהשם שאלתו אמו כמו שזכרה, וכן נתן הנביא לפי שנתן לדוד המלך נבואתו על מעשיו, וגד לפי שהגיד לו דבר השם, ואחיה להיותו כאח אל המלך, וכן אליהו ואלישע שמותיהם יורו על קדושתם כי הנה אליה הוא כאילו הוא אומר על עצמו אלי יה כלומר עמי השם, וכן אלישע ענינו אלי ואלוקי יושיעני, וככה שאר הנביאים כולם כשתעיין בשמותיהם תמצאם מתיחסים למעשיהם ונבואותיהם, וכל זה ממה שיוכיח שלכן נקרא הנביא יחזקאל לפי שחזקו האל יתברך בנבואותיו, או שהיה מספר ומנבא חוזק האל וגבורתיו וכמו שזכרתי, וכל זה ממה שיורה מעלת מדרגתו בנבואה והשלמות, הן אמת שיחזקאל הנביא לא היה בקי בלשון הקדש ולא בכתיבתו כמו שזכרתי בירמיהו, ולכן באו מלות זרות ואותיות מהם יתרות ומהם חסרות הרבה פעמים בדבריו, כמו שאמר תעוגינה לעיניהם יען המנכם מכל הגוים בהזרותיכם בארצות ולא מה מהם והבאתי רעי גוים ולא הד הרים מהם עושים ומעלות רוחכם, וכתב דניאל בלא יוד וכאלה רבים, או נשיש שבט בני מואסת כל עץ כי בחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהי נתתי אבחת חרב סרוחי טבולים בראשיהם שאנוך בנפש האיין במקו' האיים התנים במקום התנין, והרבה מזה כמו שתמצא כשתחפש בהם ואנכי אעיר עליהם במקומותיהם בפירוש הפסוקים, ולפי שרד"ק דיבר בשלימות רב בדקדוק המלות כפי דרכי הלשון המקודש בפירושיו

לכן בדקדוק המלו' אסמוך עליו ולא אתעסק בזה הרבה את אשר כבר עשהו כי אין צורך בהשנות הדברים והכפלם, אבל בפירוש הכתובים ויישובם וביאור הענינים אחפש את הספר הקדוש הזה בנרות הבחינה כל מה שאוכל כיד אלוהי הטובה עלי השכיל ואשר ישים אלקים בפי אותו אדבר, וזו היא ההקדמה הראשונה אשר מצד הנביא ומעלתו:

ההקדמה השנית המראה אשר ראה יחזקאל עליו השלום בתחילת נבואתו ושנשנה אליו פעמים וגם בסוף נבואותיו נזכרה נקראת בדברי רבותינו הקדושים מרכבה לפי שנראתה בדמות המרכבה שילכו בה המלכים כדרך שנוהגין אותה ארבע חיות או בהמות והיא מתגלגלת על האופנים ונטוי ומרוקע עליהם מושב אחד ועליו הכסא אשר ישב עליו המלך, כן ראה הנביא ארבע חיות שהיו נוהגות המרכבה והאופנים שהיא מתגלגלת עליהם והרקיע הנטוי על החיות והכסא אשר מעל לרקיע ומראה דמות אדם עליו מלמעלה, ומפני שהנביא ביאר שלא היה דבר מכל זה אשר ראה בפעל ובמציאות חוץ לנפש אבל שהיה כולו במראה הנבואה כמ"ש וארא מראות אלקים, לכן חקרו ודרשו החכמים חדשים גם ישנים חקירה גדולה לדעת על מה יורה המשל הזה מהחיות פניהם וכנפיהם ידיהם ורגליהם ומה הם האופנים ומהו הרקיע אשר על ראשם ומהו הכסא והחשמל, וראה ראיתי בזה ג' דרכים מהפירוש. האחד, הוא דרך הקבלה לחכמינו ז"ל. והשני, דרך החכמה והתפלספות חדשו הרב המורה. והג', הוא דרך הפשט ועניני המלכיות. הארבעה ואליו נטו חכמי הנוצרים, ואני זכרתי אותו בספר מעייני הישועה אשר עשיתי בפירוש ספר דניאל, והנני מפרש ג' הדרכים האלה כפי קוצר השגתי וענינם:

הדרך הראשון שהוא כפי הקבלה ענינו שהחיות הם משל למלאכים הרוחניים העומדים בבית השם שכלים נבדלים מכל גשמות משרתיו עושי רצונו, והאופנים הם ג"כ שכלים נבדלים אבל הם כפי דעת אחד למעלה במדרגה מחיות הקדש, וכפי דעת אחרת הם במדרגה למטה מהחיות כי הם יקבלו השפע מן החיות כמו שאמר כי רוח החיה באופנים, ואמר בלכתם ילכו כי הנה היו השכלים הנבדלים רבים וממדרגות מתחלפות כמו שאמר דניאל (דניאל ז, י) אלף אלפים ישמשוניה, ולהיות האופנים והחיות כולם מדרגות מהשכלים הנבדלים תקנו אנשי כנסת הגדולה לומר בתפילת יוצר והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעומתם משבחים ואומרים ברוך כבוד השם ממקומו, והנה ראה אותם במספרם ארבעה רוצה לומר החיות וכן האופנים לפי שהם קבלו השכלים הנבדלים עם כל רבויים הם בארבעה מחנות הסובבים כסא הכבוד, וכמו

שבא בפרקי האלהי רבי אליעזר הגדול, עד שאמרו שהיה מיכאל שר המחנה הראשונה וגבריאל שר המחנה השניה ונוריאל שר המחנה השלישית ורפאל שר המחנה הרביעית. ויש מהמקובלים שאמרו שקרא הנביא פה חיות לשכלים הנבדלים ראשי המחנות ההם שהם המושפעים ראשונה מהראשון יתּ', כי לא קבלו החכמים ההמה שיהיה ההשתלשלות בנבדלים מהראשון יתברך אל עלול ראשון וממנו אל עלול שני וכן כולם, אלא שהיו ארבעת השכלים הנבדלים ראשי המחנות עלולים ממנו יתברך יחד במהותם ושהם אשר קרא הנביא כאן חיות, ושהיו האופנים הם השכלים אשר תחתיהם העלולים מהם במחנותיהם, האמנם מהו הפנים והכנפים וכף רגליהם יש להם ז"ל כפי קבלתם גם בזה ידיעות נפלאות, ואמנם החשמל פירשוהו על זה הדרך על האל יתברך סבת הסבות, והחמירו הקדושים ז"ל באזהרה רבה מהדרישה במעשה מרכבה ואפילו ביחיד וספרו סכנות עצומות שנמשכו מהדרישה הזאת עד שאסרו בה הלימוד מפורסם, אבל לא אסרהו בשוה בכל חלקי המראה כי הם עשו חלוק מתחילת המראה עד וארא כעין חשמל למה שנזכר אחריו, והיו בהם דעות שמהם אמרו שעד וארא בתראה שהוא וארא כעין חשמל עד שם מגמרינן גמורי ר"ל שנוכל ללומדו בשלמות ובפרסום והיה זה לפי שהוא מענין השכלים הנבדלים, מכאן ואילך שהוא החשמ' מסרינן ראשי פרקי' בלבד לפי שהדרישה מעניני האל יתברך היא השגה יותר עליונה מהשגת השכלים הנבדלים ברואיו, ומהם אמרו שעד וארא בתרא לא ילמדו בפרסום אבל מסרינן ראשי פרקים לפי שהשגת הנבדלים היא קשה על האדם מפני שהשכל האנושי לא ישיג כי אם מה שיובא אליו מדרך החוש והדמיון, ולכן השכלים הנבדלים שלא ישיגם החוש ולא יקבלם הדמיון יקשה על השכל השגתם, וכבר ביאר זה השלם אונקלוס במה שתרגם ופני לא יראו ודקדמי לא יתחזון שקרא הנבדלים דקדמי מפני מעלות מדרגתם כאילו הם תמיד לפניו יתברך שהם ג"כ א"א שיושגו כפי מה שהם וכמ"ש הרב המורה, ולכן בדרישתם מסרינן ראשי פרקים לא לימוד גמור ושלם, אבל משם ואילך שהוא החשמל לא ילמדו ממנו כלל לא בביאור מפורסם ולא בראשי פרקים, אבל אם יהיה מעיין המבין מדעתו יבין ואם לא לא. כי זה בכלל מי שלא חס על כבוד קונו, ונראה שהדעת הראשון הוא היותר מתקבל ולכן תמצא כל ההזהרות שעשו הקדושים בדרישה הזאת ייחסו בדרישת החשמל להיותה מהאל יתברך ובפרט בהיות המעיין נער בשנים שלא יאות אליו העיון בלמוד ההוא שהוא פרי האלקות כולו ולכן זכרו בספוריהם תמיד הסכנה בדרישת החשמל, ואמר חכם אחד שאמרו ללומדו מעשה מרכבה אכתי לא קשאי כי התחברו שם קוצר המשיג ועומק המושג וכמו שבא כל זה במסכת חגיגה פרק אין דורשין (דף יג):

והדרך השני חדשו הרב המורה מחכמתו והתפלספותו וכתב שהנביא ראה שלש השגות חלוקות ושלכן אמר במראה שלש פעמים וארא. הראשונה, בהשגת החיות שנאמר וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון וגומר ומתוכה דמות ארבע חיות, ואמר הרב שהיו הארבע חיות משל לגרמים השמימיים ולהיותם חיים משכילים אמר בהם דמות אדם להנה. והשנית, היא באופנים שאמר וארא החיות והנה אופן אחד בארץ וגומר מראה האופנים וגומר, ואומר הרב שהאופן הראשון שנזכר כאן הוא רמז אל החומר הראשון וארבעת האופנים היו משל לארבע היסודות הפשוטים שהחומר הראשון משותף בכולם. וההשגה השלישית, היא בחשמל כמ"ש וארא כעין חשמל, וחשב הרב שנאמר זה על מציאות השכלים הנבדלים וכמו שיתבאר כל זה בשבעה פרקים הראשונים מהחלק השלישי מספרו והוא גם כן מפוזר ומפורד בפרקים אחרים משאר החלקים, והיה דעת הרב שזה אשר אמר היה כונת הנביא בנבואה הזאת ושזה גם כן מה שקבלוהו ופירשו בה חכמי ישרא' וקדושיו, ושלכן היה למוד המרכב' על פי דרכו ודעתו ראוי להעלם בהסתר רב, וגם הוא מפני זה דיבר בה כנוגע ואינו נוגע מגלה טפח ומכסה טפחים והזהיר את המעיינים בספרו לעשות כן בקרב הארץ כדי שלא יעברו על אזהרתם ז"ל, והדעת הזה בפירוש המרכבה הזאת קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם כל המתפלספים מבני עמינו שבאו אחריו, לא כן אנכי עמדי שחכמ' הרב ומחשבתו בזה מאן ומאן דעתי לקבלה והיא רחוקה ממני, וזה מטענות.

ראשונה, שהנה יחזקאל הנביא ע"ה ניבא בזמן החרבן והיו כל דברי נבואותיו על עונות ישראל וחרבן ירושלם וגלות עמו וגאולתם באחרונה ומה לו בתחילת נבואותיו עם הגלגלין והיסודות ומניעי הגלגלים ואיך יוחס זה לענין החרבן והגלות, והנה אח"ז מיד אמר בסוף המראה ואשמע קול מדבר וגומר בן אדם שולח אני אותך אל בני ישראל אל גוים המורדים וגומר שהוא ייעוד החרבן ואיך סמך זה אל השגות החכמות טבעיות ואלקיות אשר זכר במראה:

והשנית, שהנה לא מצאנו לשאר הנביאים שהיו רואים בתחילת נבואותיהם ידיעות עיוניות מסדר הנמצאות כאלה, וגם משה רבינו לא ראה דבר מזה בתחילת נבואתו, ולמה אם כן נתגלו ליחזקאל עתה כל המדעים האלה הן אמת שאליהו ראה מראות אלקים וכן ישעיהו אבל לא היה בתחילת נבואותיהן כמו שהוכחתי שמה והם ראו מה שראו מתיחס לענין נבואותיהם ואין כן ביחזקאל שבתחילת נבואתו ומבלי צורך הראהו השם המדעים האלה, והנה לא יתחייבו שני הספקות האלה שזכרתי לדר' חז"ל בפירוש מעשה המרכבה לפי שלא ידענו יסוד דרכם ואופן פירושם כאשר הוא.

הטענה השלישית היא, שאם היה מה שהשיג יחזקאל בזאת המראה כדעת הרב המורה לא היו רבותינו הקדושים ז"ל מזהירים כ"כ בהעלמתו ואוסרים הלמוד בו אלא למי שהוא זקן ולבו דואג בקרבו, ושלא ילמדהו לגוי וכמו שזכרו במקום הנזכר, כי הנה בכל מדרשות חכמי הגוים ובתיהם ידרשו וילמדו בחכמת התכונה והפילוסופיא עניני הגלגלים ומניעיהם ודרושי היסודות הפשוטים וכל זה ברבבות במקהלות המעיינים נער וזקן, והוא ממה שיוכיח שהדברים שראה הנביא יחזקאל אינם אותם ידיעות המבוארות והידועות לבעלי העיון כמו שחשב הרב המורה וכבר זכר הטענה הזאת ה"ר חסדאי ז"ל:

והרביעית, שאם היו החיות רומזות לגרמים השמימיים והאופנים ליסודות והחשמל לשכלים הנבדלים, איך א"כ לא באו ההשגות כסדר אם מהמאוחר אל הקודם כמו שראה יעקב במראת הסולם מלמטה למעלה, והיה ראוי לפי זה שיתחיל באופנים ואחריהם החיות ואחריהם החשמל, ואם שיראה מהקודם אל המאוחר כמו שראה ישעיהו והיה אם כן ראוי שיתחיל מהחשמל ויזכור אחריו החיות ואחריהם האופנים, ויחזקאל לא עשה כן כי הוא זכר ראשונה החיות שהם לדעתו הגלגלים ואחריהם האופנים שהם לדעתו היסודות, ובאחרונה הזכיר החשמל הרומז לנבדלים, וכבר הרגיש הרב בספק הזה בסוף פרק חמישי חלק שלישי וכתב שהקדים השגת החיות מפני שהן קודמות במעלה ובעלה לאופנים, ושזכר החשמל באחרונה לפי ששתי ההשגות האחרות קודמות בהכרח להשגה השלישית אלה הם דבריו, ועדיין לא נמלט הרב מן הספק כי אין לנו מהמופת כי אם שני מינים אם מהמאוחר אל הקודם ואם מהקודם אל המאוחר והרכבת שניהם הוא בלבול לא יתכן.

והטענה החמישית, שאם היו החיות רומזות לגלגלים איך ראה הנביא אותם ארבעה, והרב עצמו בפרק רביעי חלק שני אמר שהם תשעה וכבר חשב להנצל מהספק הזה במה שכתב בפרק תשיעי חלק שני שהיה דעת קדום שנוגה וכוכב היו למעלה מן השמש, ושהוא בחילוף מה שהסכימו עליו האחרונים שנשלמו בלמודיות וירדו לאמיתת זה הענין, וכתב הרב שמה שלפי זה יהיו הכדורים המצויירים ארבעה, כדור הלבנה וכדור השמש אשר עליו וכדור שאר החמשה כוכבים הנבוכים וכדור כוכבים הקיימים, ובזה האופן חשב הרב לתת מקום לארבעת החיות שראה יחזקאל, אבל הוא באמת דעת בטל ובלתי נכון, כי איך יהיה יסוד הנבואה דעת שהוא בלתי אמיתי אצלו והוא היות נוגה וכוכב למעלה מן השמש, ואף שיהיה כן למה ימנו הכדורים ארבעה כי כמו שמנה כדור הלבנה אחד וכדור השמש אחד למה זה לא ימנה גם כן כל אחד משאר חמשת הנבוכים אחד, ומה גרעו נוגה וכוכב שבתאי צדק ומאדים שלא ימנו כל אחד מהם בפני עצמו

כלבנה וכשמש, ומבטן מי יצא חמשה כוכבים בכדור אחר וכוכב אחד בלבד בכדור אחד כי הנה לא נמצא לאחד מן הקדמונים שימנה הכדורים כן.
וכבר כתב אבן סינא בספרו באלנג"י שהיו הגרמים השמיימיים אם הם רבים נחלקים לארבעה, והיה גלגל המזלות יניע כדור הארץ וגלגל חמשת הכוכבים הנבוכים יניע יסוד האויר וגלגל חמה יניע יסוד האש וגלגל הירח יניע יסוד המים וכבר כתב זה הרב המורה ומשם לקחו ולכן הניח שיהיו נוגה וכוכב למעלה מן השמש, כי איך ימנו חמשה הכוכבים כדור א' מניע יסוד האויר וביניהם השמש המניע לאש, ואתה המעיין תראה שאלו כולם דמיונות ודברים שאין להם שחר, כי איך יהיה גלגל המזלות מניע יסוד הארץ בהתרחקו ממנה רוחק מופלג וחמשת הכוכבים שתחתיו יניעו כולם את יסוד האויר בלבד, והשמש אשר תחתיהם את יסוד האש והירח הקרובה אליו תניע את יסוד המים, האם זה כפי הנחת היסודות ר"ל הארץ למעלה והאויר תחתיה והאש למטה מן האויר והמים קרובים מבלי אצמעי לאש, כי הנה היה ראוי שיהיה הנחת וסדר המניעים כסדר והנחת אותם היסודות המתנועעים מהם, אלא שכ"ז הם הרכבות רעיוניות בלתי מסכימות לסדר המציאות בעניני הכדורים, ועוד יקשה לו למה לא מנה הגלגל הט' שאין בו כוכב במספר הכדורים וזכר שראה ארבעה כדורים לבד ונעתק מלדבר באופני' ואח"כ דיבר מהרקיע שהוא לדעתו הכדור העליון המקיף בכל, הן תו' הרב יעניני למה לא זכרו עם החיות ובמספר' בהיות כולם כדורים ולמה לא קרא את הרקיע חיה כשאר הכדורים, ואין טענה לרב במה שכתב שכן היה מחכמים זכרם לברכה שמנו הרקיעים שנים, כי הנה האומר ההוא אולי כלל כל המצויירים ברקיע אחד והגלגל שאין בו כוכב קרא רקיע אחר לא שיבדל בין מצוייר למצוייר וימנה מצוייר אחר כדור בפני עצמו וחמשה מצויירים כולם יחד כדור אחד, סוף דבר שמספר הארבעה בגרמים השמימיים הרב בדאו מלבו ואין לו על מה שיסמוך:
והטענה השישית, כי אם היו החיות הם הגלגלים המצויירים והרקיע הוא הגלגל העליון שאין בו כוכב איך אמר הנביא ואשמע את קול כנפיהם וגומר ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם, כי איך ייחס קול לגרמים השמימיים, והרב המורה עצמו כתב בפרק שמיני חלק שני שהוא דעת נפסד בנוי על היות הגלגל קבוע ומזלות חוזרים ושטעו בו חכמי ישראל ונצחו אומות העולם, ועם היות שלא זכר הרב שם צורך הפרק ההוא אין ספק שהביאו להודיע שהיה הטעות ההוא גם בדעת יחזקאל וימשך מזה שלא היתה השגתו נבואיית כי אם מחקרית ועיונית כיון שבאו בה טעיות שבושים וכזבים במספר הגלגלים ותכונותיהם רחמנא ליצלן מהאי דעתא, ועוד שאם היה הקול שיחדשו הגלגלים

בתנועתם איך ייחס אותו לכנפים שהם לדעת הרב סבות התנועה ר"ל כדוריות הגלגל, ונפשו ושכלו וחשוקו שהם דברים שלא יחדשו קול והי' ראוי לומר ואשמע את קול החיות או את קול תנועותיהם לא קול כנפיהם, וכל שכן במה שאמר ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם כי בידוע שעל הגלגל העליון החלק אין שם גוף שיתנועע ויחדש קול, ויקשה גם כן למה לא זכר הקול הזה למעלה בהשגת החיות וזכרו אחרי שדיבר באופנים בזכרון הרקיע, וכל זה מוכיח שאין החיות ולא הרקיע ולא הקול ולא האופנים כמו שחשב הרב:

והטענה השביעית, שאם היו האופנים רמז ליסודות איך הכניס בהשגת האופנים הרקיע שהוא לדעתו הגלגל הראשון המקיף בכל ואיך נתערבו השגתו עם השגת היסודות והנה השגתם הוא מחכמת הטבע והשאר מהאלקות ומה לו למעשה בראשית עם מעשה מרכבה:

והטענה הח', כי אם היו האופני' הם היסודות הארבעה הפשוטים איך אמר עליהם כאן וגביהם וגובה להם ויראה להם וגבותם מלאות עינים, כי אין ביסודות גובה אבל הם מרכז העולם והשפל שבו ואין להם יראה כיון שאין להם ציור ואין להם עינים, ופירושי הרב בעיני הבל המה מעשה תעתועים, גם כי במראה השנית אמר בהם וכל בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם, וידוע כפי דעת הרב בכנפים ובידים שלא יאמרו על האופנים אם הם היסודות כיון שהם גשמים מתים ואין להם נפש ולא שכל ולא ציור החשוק, וגם אמר שם בהם וארבעה פנים לאחת פני האחד פני כרוב ופני שני פני אדם והשלישי פני אריה והרביעי פני נשר שהם כצורות שייחס לחיות, ונראה שהרגיש הרב בספק העצום הזה מתוך דבריו שכתב בפרק שלישי חלק שלישי, וזה לשונו והשיב הצורות בעצמם ותנועות בעצמם והתבאר שהחיות הם הכרובים והכרובים הם החיות עד כאן. מורה שסבר הרב שהידים והכנפים והפנים ההם שזכר בדברו באופנים לא אמרם על האופנים אלא על החיות, אבל הפסוקים צעקו חוצה שאין האמת כדברי הרב יען תחלת הדברים היה באופנים שנאמר וארא והנה ארבעה אופנים וגומר וכל בשרם וגביהם וידיהם וכנפיהם וגומר והאופנים מלאים עינים וגומר לאופנים להם קורא הגלגל באזני, ועל זה אמר וארבעה פנים לאחד, היתכן לפרש כל זה כי אם על האופנים שהיו הדברים כולם עליהם, והראיה המוכחת זה שאחר כך בדברו על הכרובים אמר היא החיה אשר ראיתי תחת אלקי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה ארבעה ארבעה פנים לאחד וארבעה כנפים לאחת ודמות יד אדם מתחת כנפיהם ודמות פניהם הם הפנים אשר ראיתי על נהר כבר, וזה מוכיח שהפנים שזכר למעלה היו מהאופנים ולכך הוצרך בדברו בכרובים

שהם החיות להודיע שהיו להם כפנים ידים ופנים ושהפנים היו אותם שראה על נהר כבר: ואם היו הפנים שזכר בפסוק של מעלה הם פני החיות כדברי הרב היה הפסוק הזה האחרון מיותר ובטל ללא ענין כלל כי למה ישנה לבאר ולזכרו ענין פני החיות, אלא שבפסוק הראשון זכר פני האופנים ובשני זכר פני החיות וכל זה ממה שיורה שאין האופנים משל ליסודות ולא החיות לגלגלים ושלא כיוון הנביא יחזקאל לפלוסופיות האלה וגם לא עלה על לב חכמינו הקדושי' מהם דבר חלילה להם מזה:

והטענה התשיעית, כי אם היו האופנים הם היסודות שהם גופים מתים איך אמר בהם כי רוח החיה באופנים גם אין בהם קול לקלס, ואיך אמר עליהם וקול האופנים לעומתם, ואנשי כנסת הגדולה תקנו והאופנים וחיות הקודש ברעש גדול מתנשאים לעומתם משבחים ואומרים:

ומלבד תשע הטענות האלה אשר הצבתי לבדנה לבטל ולהכחיש בזה דעת הרב המורה הנה עוד אביא עליו בפירוש פסוקי המראה כהנה וכהנה טענות אחרות לקוחות מפאת הפסוקים שיבטלו דעתו בפירוש המראה הזאת וכוונתה:

והדרך השלישי אשר הוא כפי ספורי המלכים ענינו שכבר התבאר שנבוכדנצר מלך בבל עלה על ירושלם ויהויכין מלך יהודה יצא אליו הוא ואמו עבדיו וסריסיו, ונבוכדנצר הגלה אותו ואת כל השרים וגבורי החיל עשרה אלפים גולה והחרש והמסגר והוליכם בבלה והלך ביניהם יחזקאל, ולפי שיהויכין שמע לדברי ירמיהו שניבא שיעבדו את מלך בבל ולכן יצא אליו והוא לא חמל עליהם ונשאר שאר העם בשלוה בירושלם ושמלך בתוכה צדקיהו, היה יהויכין וכל הגולים אתו עצבים ודואגים ומתחרטים מאד מאשר יצאו אל מלך בבל ונשתעבדו אליו, ומפני זה באה הנבואה ליחזקאל שם על נהר כבר בתוך הגולה כדי לנחם את הגולים האבלים ההמה והודיעו השם שעוד ידו נטויה על ירושלם ושבמהרה תחרב ותשומם, ולכן ראה בתחילת המראה רוח סערה באה מן הצפון לרמוז שמצפון תפתח הרעה וישוב מלך בבל להשחית את ירושלם, וראה אש מתלקחת לפי שבית השם ובית המלך וכל בתי השרים של ירושלם ישרפו באש, וראה חשמל מתוך האש להגיד שכולו יהיה בגזרת השם יתברך הנרמז בחשמל כי באש השם נשפט, וראה הארבע חיות לרמוז ארבעה שרים עליונים שיהיו מושלים ומשפיעים על ארבעה מלכיות שיהיו בעולם מושלים בכפה שהם שר מלכות בבל ושר מלכות פרס ושר מלכות יון ושר מלכות רומי שיהיו כולם צרים לישראל, ואמר דמות אדם להנה להודיע שהשרים ההם היו בעלי שכל ולכן דמה אותם בבני אדם, וראה החיות חוברות אשה אל אחותה להגיד שאותם השרים יעלו במעלה וממשלה זה אח"ז מבלי הפסק, ואמר איש אל עבר

פניו ילכו להגיד שכל אחד מהם היה הולך כפי כוונתו בלתי מסכים אל האחר והיה פני אריה אל הימין לרמוז לשר בבל ולכן נקרא נבוכדנצר אריה שנאמר עלה אריה מסבכו כי היה טורף ומעול וחומס כאריה. ופני אדם היה רמז לשר מלכי פרס כי הם לא הרעו לישראל בממשלתם הלא תראה שהם השיבו את ישראל על אדמתם ונתנו רשות ועזר רב לבנות את בית השם והחזירו להם הכלים המקודשים אשר הגלה נבוכד נצר מבית ה' וכמו שכתב יוסף בן גוריון ששעבוד מלכי פרס לישראל היתה עבוד' מתוקה, ומפני זה ראה הנביא שרי שאר האומות בצורת בעלי חיים טורפים אכזריים ושר פרס כפני אדם רחום וחנון. ופני שור אמר על מלכות יון לפי שאלכסנדרוס מוקדון ראשון בממשלתו בכפה היה משונה בצורתו ופניו כפני שור גם היה מנגח בקרניו כל מלכי האדמ' כשור. ופני נשר אמר על מלכות רומי וכן כל הקיסרים שהיו ברומי עד היום הזה מביאים צורת נשר מצוייר על הנס שלהם מצורף שהיה אומת רומי על אל אלקים ידבר נפלאות ומלין לצד עלאה ימלל כמו שניבא דניאל עליה, ולכן ראה יחזקאל את שר רומי כנשר יעוף השמים, אבל שאר המלכיות לא שתו בשמים פיהם ולכן ראה אותם כצורת אריה ושור ואדם ההולכי' על הארץ, ואמר איש אל עבר פניו ילכו להגיד שכל אומה ואומה מאלה תתנהג במעשיה כפי פני השר שלה, כי היה בבל טורף וגוזל כאריה ופרס מלא רחמים כאדם וכך השאר איש אל עבר פניו וכפי הוראת פניו ילך במעשהו, וזכר בהם כנפים לפי שירדו מים עד ים ומנהר יעופו עד אפסי ארץ, ולפי שהיו השרים העליונים ההם מקבלים השפע מעילותיהם הגבוהים מהם לכן אמר שהיו כנפיהם פרודות מלמעלה, וזכר בהם ידים להורות על גבורתם, ורגלים לרמוז על קלות תנועתם לכבוש מלכיות, ולפי שהכל הוא בגזרת השם יתברך אמר אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו רוצה לומר הרצון האלקי, ואולי רצה ברוח הגאוה והרוח שיהיה באותם המלכיות שילכו ויעשו כפי העולה על רוחם לא לעבודת השם יתברך, ואמר שהיה מראיהן כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים להגיד שכל ענינם ומשלתם תהיה על ידי כובד מלחמ' מכת חרב והרג ואבדן דם ואש בכל העולם שבהם יקנו הכבוד ומעלת הממשלה והוא אומרו ונוגה לאש ומן האש יוצא ברק כי היה הכבוד הנמשל בנוגה נמשך אחרי אש הרעות והמלחמות ובהם יהיו מטילים אימה המפחדת כברק על כל הגוים, ולפי שאותם המלכיות יהיו תמיד בתנועה מהירה פעם בהצלח' ועלייה ופעם בירידה ושפלות לכן אמר בהם והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק.

וכל זה שזכר הנביא בחיות היה משל לשרים העליונים שימשלו על ארבעת המלכיות ברקיע כי יש לכל אומה ואומה שר ומזל מיוחד בשמים כמו שהסכימו עליו חכמי

התכונה ואמתו התורה האלקית כמו שאמר אשר חלק השם אלקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, אחר כך ראה הנביא ארבעה אופנים בארץ שהם משל ורמז לארבע המלכיות שיהיו על פני האדמה מושפעות מאותם השרים אשר זכר, ולכן ראה אותם בארץ כי שמה הם לא כשרים העליונים שזכר שלא היו בארץ כי אם בשמים, ומפני שהיו ארבעה המלכיות כולם ממין האדם אמר על כללותם והנה אופן אחד בארץ ואמר ג"כ ודמות א' לארבעתם, ולרמוז על כבודם ומעלתם אמר שהיה מראיהם ומעשיהם כעין תרשיש ואומרו מראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן הוא להגיד שפרס ומדי יסוב על בבל ויכבשהו ויון יסוב בפרס ומדי ויכבשם ורומי יסוב בכולם ויכבשם, וזהו כאשר היה האופן בתוך האופן כי כל אחד מהם היה ענינו כעגולה המקפת וסובבת כל מה שבתוכה, ואמר וגביהם וגובה להם להגיד שכל אחד מהמלכיות האלה תהיה לה הנהגה בפני עצמה כי זהו הנרמז בגבותם ותהיה לה עם זה גובה הלב ר"ל גאה וגאון ודרך רע לאמר אני אמלוך בכפה, ועם זה לא היו נמלטים מהיראה שיראו אלו מאלו לפי שתמיד יהיו להם אויבים ושטנים בממשלתם ולכן יהיו גבותם מלאות עינים ר"ל הנהגותיהם מלאות עיני העיון וההשכלה להשמר מהמזיקין, ולפי שהמלכיות האלה יתמידו בממשלתם כפי מה שיתמיד כח השרים שלהם והשפעתם אמר ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים ר"ל שבהיות השרים העליונים במעלתם ינשאו האופנים שהם המלכיות המיוחסות אליהם ובהסתלק השפעת השרים ההם מעל הארץ יושפלו ויסתלקו ממשלות המלכיות המושפעים מהם והוא אומרו בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעומתם, כי הנה זכר בזה ראשונה ענין ההשפלה שהיא ההליכה וההסתלקות ואח"כ העמידה מבלי תוספת ולא חסרון ואחר כך זכר הנשיאות והמעלה, והם א"כ שני הקצוות והאמצעי שביניהם ועל כולם אמר כי רוח החיה באופנים והענין הזה כולו הוא על דרך מה שאמרו חכמים ז"ל (שהש"ר ח, טו) אין הקב"ה נפרע מהאומה עד שיפרע מאלהיה שנאמר (ישעיה כד, כא) יפקוד השם על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה, כי בהסתלק כח הסבה המשפעת יסתלק הטוב הנשפע, ולהיות האופנים משל למלכיות אמר הנביא לאופנים להם קורא הגלגל באזני לפי שהיתה ממשלתם גלגל שחוזר בעולם פעם במעלה פעם בירידה, גם שהיה ענין התקשרות האומות עם שריהם כקישור אופני העגלה עם החיות המוליכות אותה, ואמר ודמות על ראשי החיה רקיע להגיד שהשרים אשר זכר אין כחם מעצמם כי הנה על ראשיהם נטוי המושב האלקי שכינה בשם רקיע, ומתחת לרקיע ההוא היו כנפי החיות ישרות ר"ל שכחות

השרים ההם והשפעתם היה נמשך אליהם גבוה וזהו ואשמע את קול כנפיהם כי הקול הוא כנוי לשפע, ולכן אמר כקול מים רבים כקול שדי ר"ל כשפע האלוה יתברך שהוא די במציאותו, ומה טוב אומרו קול המולה כקול מחנה כי ההמולה והמחנה מיוחס למלכיות, ואמר בעמדם תרפינה כנפיהם לפי שבהסתלק השפע העליון יסתלק כח השר ומשם ימשך ההסתלקות וממשלת האומה המושפעות ממנו כי היו הדברים כולם קשורים זה בזה, ולכן זכר שממעל לרקיע ההוא ראה מושב האל יתברך וראה דמות כסא ועליו דמות כמראה אדם שהוא כולו משל לכבוד האלקי שמשם יצא השפע לשרים ומהם תבא הממשלה למלכיות אשר בארץ, והיה אם כן הרצון האלקי הוא באמת מהעדה מלכין ומהקם מלכין והחשמל והאש והנוגה הוא כולו מליצה המשליית על הכבוד והחכמה האלקית.

הנה התבאר כפי הדרך הזה שמראת יחזקאל היתה השגת ד' המלכיות כמו שראה אותם אברהם אבינו במעמד בין הבתרים ויעקב במראת הסולם, ושלמה המלך באומרו תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת כמו שדרשו חכמים זכרם לברכה כי כמו שראה אותם נבוכדנצר בחלומו הראשון ודניאל במראותיו וזכריהו בנבואותיו כן ראה אותם יחזקאל במראה הזאת, והדרך הזה הוא נכון כפי ענין הספר ומתישב כפי פשט הכתובים:

אבל אני במקום הזה רוצה לומר בביאור ספר יחזקאל נטיתי ממנו מפני שתי סבות, הראשונה שאם היו החיות רומזות לארבעת המלכיות האלה היה ראוי שיזכור הנביא ראשונה פני אריה ואחריהם פני אדם ואחריהם פני שור ופני נשר באחרונה כפי סדר זמני ממשלתם, והנה לא נזכרו כן שתמיד זכר פני אדם בראשונה, והסבה השנית שהנה זכר יחזקאל בנבואה האחרונה בסוף זה הספר שראה לעתיד לבא בנבאו בגאולה העתידה לימות המשיח כמראה אשר ראה בנהר כבר, ואיך יתכן לומר שראה ענין הארבעה המלכיו' בזמן ההוא שיהיו כבר כלים מן העולם, כי הנה תמצא זכרון המראה הזאת בדברי זה הנביא ארבעה פעמים. הראשונה ראה אותה בתחלת נבואותיו בארץ כשדים ברוח סערה באה מן הצפון. והשנייה ראה אותה בבקעה ככבוד אשר ראה על נהר כבר והשלישית ראה אותה נוסעת מעל הכרוב אל מפתן הבית ומשם אל פתח שער בית ה' הקדמוני ומשם אל תוך העיר ומשם על ההר אשר מקדם לעיר, וכל המראות האלה ראה אחרי גלות יכניה קודם שנשרף הבית בגלות צדקיהו. והפעם הרביעית, ראה אותה אחר החרבן לבשר אותו בשוב הכבוד למקומו שנאמר והנה כבוד אלקי ישראל בא מדרך קדים וקולו כקול מים רבים והארץ האירה מכבודו שהיה חוזר הכבוד

מהקדים אשר שם נסע בעת החרבן, ולכן לא ראה בפעם הרביעית חשך ענן וערפל כמו שראה בפעמים הראשונו', וידוע שאי אפשר לפרש זה על ארבעת מלכיות, הנה אם כן בפירוש המראה הזאת אינני סומך על הדרך השלישי הזה מהטענות האלה וכן לא אלך בפירושה בדרך הרב המורה כי הוא לדעתי שקר וכזב בכונת הנביא שלא עלה על לבו דבר מההתפלספות ההוא, גם בדרך הראשון המקובל אצל חכמי ישראל ושוטריו שפירשו המראה כולה על הנמצאים הרוחניים כפי מחניותיהם הסובבים כסא הכבוד לא אוכל לעבור כי גאו המים ואין דורשין במרכבה ביחיד, אף כי אנכי אעננו שלא למדתי חכמת הקבלה ודעת קדושים לא ידעתי, ומפני זה הנה אנכי בא בפירוש הנבואה הזאת בדרך אחר מסכים לפשטי הכתובים ולענין הספר וכוונת הנביא בקצתו אקח הקדמות מדברי חכמים ז"ל ודרכם, ובקצתו מעדות הפסוקים והסברא הישרה כפי מה שיורוני מן השמים, וידעתי שהדרישה במרכבה הדרך אשר בחרתי בו אינו אסור ולא מוזהר עליו כי לא החמירו ולא הזהירו הקדושים ז"ל מדרישת ולמוד מעשה מרכבה אלא על הדרך הרוחני שהיה מקובל אצלם וכל שכן בחשמל כי הוא אשר אסרו בו הדרישה, אבל לא אסרו דרך אחר מהפשט ופירוש הפסוקים כפי מה שהם, שאם לא כן מי התיר לרבינו שלמה ז"ל וגם לרבי דוד קמחי לפרש הנבואה הזאת במלותיה ובפסוקיה אם היתה האזהר' שלא תגע בה יד, אלא שעל הפירוש הרוחני המקובל אצלם היתה האזהרה והחומרא כולה, גם כי ראיתי העם ההולכים בחשך ההתפלספות ומשכו אחרי דעת הרב המורה בפירוש המראה הזאת ויחסו לנביא טעויות ושבושים כפי עיונם וביארו פירוש מעשה מרכבה לדעתם לכל מתלמד נער וזקן והאמינו שהדבר כן ונמצא שם שמים מתחלל, על כן אמרתי עת לעשות להשם ולעבור על אזהרתם כדי להרים מכשול מדרך עמי כי כן עשה רבינו הקדוש שעבר על מה שאמרו דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומרם בכתב ומשום עת לעשות לה' כתב פירוש המצות המקובל שהיה על פה בספר המשנה, וכן נאמר אנחנו שכדי להסיר מעלינו דעת הרב המורה ופירושו במרכבה ראוי לפרשה בדרך אחר פשטיי ולהורות בכל פסוק ופסוק ממנה שפירוש הרב לא יתכן בו, ואף שלא יהיה מה שאומר אני בפירוש כונת הנביא באמת יהיה הדבר דבור על אופניו מבלי הספקות והביטולים שיתחייבו בפי' הרב, וכבר אמרו חכמים ז"ל (במ"ר יג, טו) שבעים פנים לתורה ולכן גם אני לא אחשוך פי ואגידה אחד מהם אענה אף אני חלקי אחוה דעי גם אני:

וענין הדרך הזה הוא מה שהעיר עליו בעל ספר הכוזר שאמר במאמר החמישי בדברו ממראות הנביאים אמירה משובחת, וזה לשונו ורואים אותו בעת שהוא מהעדה מלכין

ומהקם ודן את המלכים עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב ובעת הכעס והמחשבה לנסוע יושב על כסא רם ונשא שרפים עומדים ממעל לו, ובעת הנסיעה המרכבה אשר ראה יחזקאל עד כאן. רצה לומר שהנביאים היו רואים את השם יתברך בצורות מתחלפות מתיחסות על פעולותיו ולכן כשהיה מהעדה מלכין ומהקם מלכין יראוהו כאלו הוא יושב לדין, וכמו שאמר דניאל (דניאל ז, ט) עד די כרסוון רמיו ועתיק יומין יתיב וכן יראו בעת כעס השם על האומה ובהיות מחשבתו לנסוע ולסלק שכינתו מביניהם והשגחתו מעליהן מה שראה ישעיה את ה' יושב על כסא רם ונשא כאילו היה מתרחק השגחתו מהם ומסלקה מהתחתונים והושמה בין העליונים, והוא אומרו ושוליו מלאים את ההיכל ושמלאכי עליון שהיו שומרים את ישראל וחונים סביבו בארץ במצות האל עלו ונסעו גם כן מהם למרום כמו שנסעה ועלתה השכינה וזהו שרפים עומדים ממעל לו, ושכן יחזקאל ראה את השם בעת הנסיעה וחורבן הבית כמו שאמרו (ר"ה לא, א; איכ"ר פתוחי כה) עשרה נסיעות נסעה שכינה כאילו ראה המרכבה מוכנת ללכת בה המלך ה' צבאות כמנהג המלכים בנסעם ממקום למקום שיכינו לו מרכבתו ללכת לדרכו, וזה כולו ענין המשלי כלשון בני אדם, ולכן ראה ארבעה חיות ואופנים לשלמות המשל כי כמו שהמרכבה הגשמית אשר אתנו שעליה יושב המלך בדרכו ינהיגוה ארבעה בהמות או חיות שמניעים את האופנים שהמרכבה מתגלגלת עליהם כן ראה יחזקאל מרכבה עליונה שנוסע בה הכבוד האלקי ושכינתו והסתלקה מבית המקדש מקרב ישראל.

ואמנם על מה יורו החיות וכן האופנים והרקיע והכסא והאדם והחשמל, רואה אני שהאופנים הם גשמים כדוריים מתנענעים תמיד מהנהגת הבהמות או החיות המניעות אותם ושיונתן בן עוזיאל תרגם כל אופן גלגלא והאופנים גלגליא והוא המוכיח שהאופנים הם הגרמים השמימיים, ושאין במראה דבר ירמז ליסודות ולא למורכבים מהם, ובהיות הדבר כן יתחייב שיהיו החיות המוליכות את האופנים ההם משל לשכלים הנבדלים מניעי הגרמים השמימיים, ובהיות החיות שכלים נבדלים יתחייב שהרקיע שראה על ראשיהם היה גם כן דבר נבדל רמז לשפע הנשפע ממנו יתברך על השכלים ההם, ושהכסא אשר עליו יהיה תואר מעלת הרוכב יתברך, והאדם והחשמל נאמר על הסבה הראשונה יתברך זהו לדעתי כללות ענין המראה הזאת ופרושה.

והנה אמר בחיות דמות אדם להנה להגיד שהיו נמצאים משכילים תמיד, כי אין בסוג החי בשפלים משכיל כי אם מין האדם ולכן אמר שהיו בדמותו וקראם חיות לפי שהחיות נאמר על הגבורה ועל ההשכלה, ואף על פי שאין בשכלים הנבדלי' תנועה הנה ייחס להם הנביא הליכה ועמידה מריצה ושיבה להיות המראה הזאת על דרך מושגי החוש

כמראת המנורה ושאר המראות כולם, ולפי שאנחנו לא נעמוד על מציאות השכלים הנבדלים אלא מפאת התנועה השמימיית שהם יניעו לכן ראה בהם כנפים לרמוז על התנועה הנמשכת מהם ולשאר הרמזים שיתבארו בפסוקים, וידים בבחינת מעשיהם ופעולותיהם, ולפי שהיו החיות משל לשכלים הנבדלים קראם במראה השנית כרובים שהוא שם מיוחס למלאכים הרוחניים. והנה ראה אותם במספר ארבעה לפי שכן תמצא כל עניני העולם ברביעיות אם המורכבים דומם וצומח וחי ומדבר ואם בפשוטים ארבעה היסודות אש ואויר מים וארץ, ובגוף החי ארבעה ליחות שבהם מתקיים הדם והלבנה האדומה והשחורה, ובגוף האדם ארבעה מנהיגים הזן והמרגיש המדמה והמתעורר, והזן בארבע כוחות המושך והמחזיק המעכל והדוחה, ובארבע איכיות החום והקור והלחות והיובש, ואמנם בעולם האמצעי כבר שיערו החכמים בגלגל ארבעה רבעים כוללים כל חלקיו ובגלגל המזלות השנים עשר שיערו ג"כ ארבעה חלקים שלש מזלות לכל חלק, והשמש מפני זה מתחלק במהלכו בארבע תקופת השנה וכן הירח בארבע תמורות בחודש, וכן היום מתחלק לד' שנויים, ושיערו בעולם ארבע רוחות מזרח ומערב צפון ודרום והרביעיות האלה כולם נמשכים מארבע מחנות השכלים הנבדלים הסובבים את כסא הכבוד שהם משתלשלים ובאים מתוארי הראשון יתברך שהם בזה המספר גם כן האל הגדול הגבור והנורא, ומאותם הארבע מחנות ימשכו ארבעה האופנים שהם משל ורמז לגרמים השמימיים, כי כמו שהיו במרכבה החומרית האופנים הם הגשמים הכדוריים שעליהם תסוב ותתגלגל המרכבה והחיות הם מניעות את האופני' ככה השכלים הנבדלים הם מניעים ומנהיגים לגרמים השמימיים בתנועותיהם, הוא אומרו כי רוח החיה באופנים רוצה לומר שנפש האופן שהוא רוח הגלגל הוא מהחיה רוצה לומר מהמניע הנבדל ולא אמר שהיה החיה באופנים כי אין השכלים ההם מעורבים בגופים שהם הגלגלים אבל אמר שרוח החיה הוא באופנים, ומפני זה נאמר במראה השנית לאופנים להם קורא הגלגל באזני ותרגם יונתן לכל אופן גלגלא וכל אופני' גלגליא, ולא עשה זה להיות היסודות הפשוטים כדוריים כדברי הרב כי אין ליסודות תמונה כדורית בעצמם ולא תמונה אחרת אלא כפי הגשם המקיף בהם אמנם השמים הם כדוריים בעצמם באמת.

והנה אמר שהיו האופנים ד' בהיותם משל לגרמים השמימיים לפי שהם ברביעיותי' מתחלפי הכוחות כפי ד' מחנות השכלים הנבדלים המשפיעים עליהם, וכמו שאמר על ארבעת רבעיהם בלכתם ילכו ומאותו רביעיות אשר בגלגלים יהיו ארבע רוחות העולם וארבעת היסודות הפשוטים והרביעיות בסוגי מרכביהן וליחות הגוף וכוחותיו, ומפני

זה ג"כ היו ימי יצירת הוולד בבטן ארבעים יום והיה המבול על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה והמתין נח עד אחרי שנראו ראשי ההרים ארבעים יום עד ששלח את העורב, לדעתו שאותו מספר היה רצוי ומסוגל להיותו כפי הרביעיות העליונים, ולכן ישב מרע"ה בהר בכל פעם ופעם ארבעים יום וארבעים לילה, והלכו המרגלים בריגול הארץ מ' יום וגם ישראל הלכו במדבר ארבעים שנה, הכל בזה המספר הנבנה על מספר הארבעה, והימים האלה נזכרים ונעשים גם היום מדי שנה בשנה ימי תשובה ורצון לאלקים, ולקדושת זה המספר היו בגן עדן ארבע נהרות, וצוה השם לישראל במדבר שיחנו בארבע מחנות וישאו להם ארבעה דגלים וארבעה טורים באבני החושן, וראה דניאל ארבע חיות, וזכריהו הנביא ראה ארבעה קרנות וארבע חרשים וארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים, וכן יחזקאל הנביא ראה במראותיו הרביעיות האלה תמיד בחיות ובאופנים:

וכוונת הנבואה הראשונה הזאת היא שהקב"ה ינהיג עולמו באמצעות מלאכיו הרוחניים משרתיו עושי רצונו שהם יניעו את השמים אל אשר יהיה שמה הרצון האלקי, ולכן כאשר בא פקודת ישראל וחורבנם על עונותיהם הראה השם לנביא ששכינתו וכבודו היה נוסע מבית המקדש והשגחתו מסתלקת מעל עמו, ולזה הראה לו המרכבה שתורה על הרוכב ועל הרקיע דמות כסא ועליו כמראה אדם, וכל זה להודיעו שיעשה זה באמצעות מלאכיו גלגליו ושמיו שכולם יורו ויעזרו בחורבנם של ישראל שפי הגזרה האלקית וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים, וזו היא ההקדמה השנית אשר ראיתי להקדים להבנת כללות המראה הזאת וכוונתה, ואחר זה אזכור מפתח הנבואות שיבואו בזה הספר כפי מה ששיערתי אותם ואחריו יבא ביאורם כאשר עם לבבי:

הנבואה הראשונה בספור המראה אשר ראה הנביא יחזקאל עליו השלום על נהר כבר בשנה החמישית לגלות יהויכין מהחיות והאופנים והרקיע והכסא ומראה אדם והחשמל והיא פרשה אחת:

הנבואה השנית תחילתה ויאמר אלי בן אדם עמוד על רגליך וגומר עד ותהי עלי שם יד ה' ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך. ויש בה ח' פרשיות. הא', ויאמר אלי בן אדם שולח אני אותך. הב', ואתה בן אדם אל תירא מהם. הג', ואתה בן אדם שמע את אשר אני מדבר אליך. הד', ויאמר אלי בן אדם את אשר תמצא אכול. הה', ויאמר אלי בן אדם בא את בית ישראל. הו', ויאמר אלי בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך. הז', ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם צופה נתתיך. הח', ובשוב צדי' מצדקו:

הנבואה השלישית תחילתה ותהי אלי שם יד ה' ויאמר אלי קום צא אל הבקעה עד בן אדם שים פניך אל הרי ישראל. ויש בה י"ג פרשיות. הראשונה, ותהי עלי שם יד ה'. השנית, ואתה בן אדם הנה נתנו עליך עבותים. השלישית, ואתה בן אדם קח לך לבנה. הד', ואתה שכב על צדך. החמישית, ויאמר אלי ככה יאכלו. הששית, ויאמר אלי הנה נתתי לך. השביעית, ויאמר אלי בן אדם הנני שובר מטה לחם. הח', ואתה בן אדם קח לך חרב חדה. הט', כה אמר ה' אלקים זאת ירושלם. הי', לכן כה אמר ה' אלקים יען המנכם. הי"א, לכן כה אמר ה' אלקים הנני עליך גם אני. הי"ב, לכן אבות יאכלו בנים. הי"ג, לכן חי אני נאם ה':

הנבואה הרביעית תחילת' ויהי בשנה השישית בשישי בחמשה לחדש וגומר עד ויהי דבר ה' לאמור בן אדם בית המרי. ויש בה י"א פרשיות. הא', ויהי בשנה השישית בשישי בחמשה לחודש. הב', ויבא אותי אל פתח החצר. הג', ויאמר אלי הראית בן אדם עוד תשוב תראה. הד', ויאמר אלי ה' עבור בתוך העיר. הה', וארא והנה אל הרקיע. הו', ויאמר אלי בן אדם אלה האנשים החושבים און. הז', לכן הנבא עליהם. הח', לכן כה אמר ה' אלקים חלליכם. הט', ויאמר ה' אלי לאמר בן אדם אחיך. הי', לכן כה אמר ה' אלקים כי הרחקתים בגוים. הי"א, לכן כה אמר ה' אלקים וקבצתי אתכם:

הנבואה החמישית תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם בתוך המרי אתה יושב וכו' עד בן אדם הודע את ירשלם את תועבותיה. ויש בה ט"ו פרשיות. הא', בן אדם בתוך בית המרי אתה יושב. הב', בן אדם הלא אמרו אליך בית ישראל. הג', בן אדם לחמך ברעש תאכל. הד', בן אדם מה המשא הזה לכם. הה', בן אדם הנה בית ישראל אומרים. הו', בן אדם הנבא אל נביאי ישראל. הז', לכן כה אמר ה' אלקי' יען דברכ' שוא. הח', לכן כה אמר ה' אלקי' ובקעתי רוח סערות. הט', ואתה בן אדם שים אל בנות עמך המתנבאות. הי', לכן כה אמר ה' אלקים הנני אל כסותותיכנה. הי"א, בן אדם האנשים האלה. הי"ב, בן אדם ארץ כי תחטא לי. הי"ג, כי כה אמר ה' אלקים אף כי ארבעת שפטי. הי"ד, ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם מה יהיה עץ הגפן. הט"ו, לכן כה אמר ה' אלקים כאשר עץ הגפן:

הנבואה השישית תחילתה בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר מה לכם אתם מושלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בוסר. ויש בה ט' פרשיות. האחד, בן אדם הודע את ירושלם. הב', כה אמר ה' יען השפך נחשתך. הג', ושמרון בחצי חטאתיך. הד', כי כה אמר ה' אלקים ועשית אותך. הה', בן

אדם חוד חידה. הו', אמור כה אמר ה' אלקים תצלח. הז', ויהי דבר ה' אלי וגומר אמור נא לבית המרי. הח', לכן כה אמר ה' אלקים חי אני. הט', כה אמר ה' אלקים ולקחתי:
הנבואה השביעית תחילתה ויהי דבר ה' וגומר מה לכם אתם מושלים את המשל הזה וגומר עד ויהי בשנה השביעית. ויש בה ו' פרשיות. הא', מה לכם אתם מושלים וגו'. הב', והרשע כי ישוב מכל חטאתו. הג', ובשוב צדיק מצדקתו. הד', ובשוב רשע מרשעתו. הה', ואתה שא קינה. הו', אמך כגפן כרמיך על מים שתולה:
הנבואה השמינית תחילתה ויהי בשנה הז' בחמישי בעשור לחדש וגומר עד ויהי דבר ה' וגומר עד ויהי דבר ה' וגומר בן אדם שים פניך נגד תימנה. ויש בה ג' פרשיות. האחת, ויהי בשנה השביעית. הב', ויהי דבר ה' וגומר דבר אל זקני ישראל. השלישית, לכן דבר אל בית ישראל:
הנבואה התשיעית תחילתה ויהי דבר ה' וגומר בן אדם שים פניך דרך תימנה וגומר עד בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו. ויש בה י"ב פרשיות. האחד, בן אדם שים פניך דרך תימנה. הב'. בן אדם שים פניך אל ירושלם. הג', ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים. הד', בן אדם הנבא ואמרת. הה', ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף. הו', ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים. הז', לכן כה אמר ה' אלקים יען הזכרכם. הח', ואתה חלל רשע. הט', ואתה בן אדם הנבא וגומר אל בני עמון. הי', ואתה בן אדם התשפוט התשפוט את עיר הדמים. הי"א, בן אדם היו לי בני ישראל לסיג. הי"ב, בן אדם אמור לה את ארץ לא מטהרה.
הנבואה העשירית תחילתה ויהי דבר ה' וגומר בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו עד ויהי דבר ה' אלי לאמר בשנה התשיעית בחדש העשירי. ויש בה ז' פרשיות. הא', בן אדם שתים נשים. הב', לכן אהליבמה. הג', כי כה אמר ה' אלקים הנני נותנך. הד', כה אמר ה' אלקים כוס אחותך תשתי. הה', לכן כה אמר ה' אלקים יען שכחת אותי. הו', ויאמר אלי בן אדם התשפוט את אהלה, הז', כי כה אמר ה' אלקים אעלה עליהן קהל:
הנבואה האחד עשר תחילתה ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעי' בחדש העשירי עד ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש. ויש בה י' פרשיות. האחד, ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית. הב', לכן אמר ה' אלקים הוי עיר הדמים. הג', לכן כה אמר ה' אלקים הוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה. הד', בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך. הה', ואתה בן אדם הלא ביום קחתי בהם. השישית, שים פניך אל בני עמון. השביעית, כי כה אמר ה' אלקים יען מחאך יד. השמינית, כה אמר ה' אלקים יען אמר מואב ושעיר. התשיעית, כה אמר ה' אלקים יען עשות אדום. העשירית, כה אמר ה' אלקים יען עשות פלשתים:

הנבואה השנים עשר תחילתה ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש בן אדם יען אשר אמרה צור וגומר עד בשנה העשירית. ויש בה י"א פרשיות. האחד, ויהי בעשתי עשרה שנה. הב', לכן כה אמר ה' אלקים הנני עליך צור. הג' כי כה אמר ה' אלקים הנני מביא אל צור. הד', כה אמר ה' אלקים אל צור. הה', כי כה אמר ה' אלקים בתתי אותך. הו', ואתה בן אדם שא על צור קינה. הז', בן אד' אמור לנגיד צור. הח', לכן כה אמר ה' אלקים יען תתך את לבבך. הט', בן אדם שא קינה על מלך צור. הי', בן אדם שים פניך אל צידון. הי"א, כה אמר ה' אלקים בקבצי את בית ישראל.

הנבואה השלשה עשר היא כוללת נבואות רבות שנאמרו על פרעה ועל מצרים, תחילתם בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם ארץ כי אביא עליה חרב. ויש בה ששה עשר פרשיות. הראשונה, בשנה העשירית. השנית כי כה אמר ה' אלקים מקץ ארבעים שנה. השלישי', ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש. הרביעית, לכן כה אמר ה' אלקים הנני נותן את נבוכדנצר. החמישית, ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל. השישית, בן אדם הנבא ואמרת וגומר הלילו הה ליום. השביעית, כה אמר ה' אלקים ונפלו סומכי מצרים. השמינית, כה אמר ה' אלקים והשבתי את המון מצרים. התשיעית, כה אמר ה' אלקים והאבדתי גלולים. הי', ויהי באחת עשרה שנה וגומר בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי. האחד עשר, ויהי באחת עשרה שנה וגומר בן אדם אמור אל פרעה. השנים עשר, לכן כה אמר ה' אלקים יען אשר גבהת. השלשה עשר, כה אמר ה' אלקים ביום כרתו. הארבעה עשר, ויהי בעשתי עשרה שנה וגו' בן אדם שא קינה. החמשה עשר, כי כה אמר ה' אלקים חרב מלך בבל תבואך. הששה עשר, ויהי בעשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש וגומר בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו:

הנבואה הארבעה עשר תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם ארץ כי אביא עליה חרב וגומר עד ויהי דבר ה' וגומר בן אדם הנבא על רועי ישרא'. ויש בה שמונה פרשיו'. הראשונה, ויהי דבר ה' וגומר בן אדם דבר אל בני עמך. השנית, ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל. השלישית, ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל. הרביעית, ואתה בן אדם אמור אל בני עמך צדקת הצדיק. החמישית, ויהי בעשתי עשרה שנה וגומר בא אלי הפליט. הששית, ויהי דבר ה' וגומר בן אדם יושבי חרבות. הז', לכן אמור אליהם כה אמר ה' אלקים על הדם תאכלו. הח', ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך:

הנבואה החמשה עשר תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם הנבא על רועי ישראל וגומר עד היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' ויניחני וגומר. ויש בה י"א פרשיות. הראשונה, ויהי דבר ה' וגומר בן אדם הנבא על רועי ישראל. השנית, כי כה אמר ה' אלקים הנה אני ודרשתי את צאני. השלישית, לכן כה אמר ה' אלקים. הרביעית, ויהי דבר ה' וגומר בן אדם שים פניך על הר שעיר. הה', כה אמר ה' כשמוח כל הארץ. הו', ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל. הז', לכן כה אמר ה' אלקים אם לא באש קנאתי. הח', כה אמר ה' יען אומרים לכם אוכלת אדם את. התשיעית, ויהי דבר ה' וגומר בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם. העשירית, לכן אמרו לבית ישראל לא למענכם. האחד עשר, כה אמר ה' אלקים ביום טהרי אתכם:

הנבואה הששה עשר תחילתה היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' ויניחני בתוך הבקעה וגומר עד ויהי דבר ה' וגומר ואתה בן אדם קח לך עץ אחד והיא פרשה אחת בלבד:

הנבואה השבעה עשר תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגומר עד ויהי דבר ה' וגומר בן אדם שים פניך אל גוג והיא פרשה אחת בלבד.

הנבואה השמנה עשר תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך אל גוג וגומר עד בעשרים וחמש שנה לגלותנו. ויש בה שמונה פרשיות. הראשונה, בן אדם שים פניך אל גוג. השנית, כה אמר ה' אלקים והיה ביום הוא יעלו דברים על לבבך. השלישית, כה אמר ה' אלקים האתה הוא אשר דברתי. הרביעית, והיה ביום ההוא ביום בא גוג. החמישית, ואתה בן אדם הנבא על גוג. השישית, והיה ביום ההוא אתן לגוג שם קבר. השביעית, ואתה בן אדם וגומר אמור לצפור כל כנף. הח', לכן כה אמר ה' אלקים לכן עתה אשיב את שבות יעקב:

הנבואה התשעה עשר תחילתה בעשרים וחמש שנה לגלותנו עד אתה בן אדם הגד את בני ישראל את הבית והיא פרשה אחת בלבד:

הנבואה העשרים תחילתה אתה בן אדם הגד את בני ישראל את הבית וגומר עד כה אמר ה' אלקים בראשון באחד לחדש. ויש בה ששה פרשיות. הראשונה, אתה בן אדם הגד את בני ישראל את הבית. השנית, וישב אותי דרך שער המקדש. השלישית, והכהנים הלוים בני צדוק. הרביעית, ובהפילכם את הארץ לנחל'. החמישית, כה אמר ה' רב לכם נשיא ישראל. השישית, כל העם הארץ יהיו אל התרומה:

הנבואה האחד ועשרים תחילתה כה אמר ה' אלקים בראשון באחד לחדש וגו' עד סוף הספ'. ויש בה שבעה פרשיו'. הראשונה, כה אמר ה' אלקים בראשון. השנית, כה אמר ה' אלקים שער החצר הפנימית. השלישית, וכי יעשה הנשיא נדבה. הרביעית, כה אמר

ה' אלקים כי יתן הנשיא מתנה. החמישי', כה אמר ה' אלקי' גה גבול אשר תתנחלו. השישי', ואלה שמות השבטים. השביעית, ואלה תוצאות העיר:

פרק א

פסוק א

ויהי בשלשים שנה וגומר עד ויאמר אלי בן אדם עמוד על רגליך והיא פרשה א' בלבד, וכמה מהשאלות הייתי מעיר בפסוק המראה הזאת אבל אין ראוי לנטות ימין ושמאל מהנהוג והרגיל בשאר הנבואו', ולכן אעיר כאן בלבד ו' שאלות כפעם בפעם בשאר הנבואות, אח"כ בפי' הפסוקים אעיר על הדברים שראוי בהם ההתעוררות ואשיב על כל דבר ודבר כיד אלקי הטובה:

השאלה הראשונה למה זה תלה הנביא יחזקאל וקשר המראה הזאת בשנה ובחדש וביום החמישי ובמקום שהיה בארץ כשדים על נהר כבר, ולא מצינו בשאר הנביאים כזה אלא שהיו תולין נבואותיהם בשנות המלכים שנבאו בזמניהם לא ליובל ולחדש וליום ולמקום כי אין צורך לנבואה בדברים האלה:

השאלה השנית מהכפל הדברים שבאו בפסוקים הראשונים האלה כי הנה בפסוק הראשון אמר שניבא בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש ובתוך הגולה על נהר כבר וששם נפתחו השמים וראה מראות אלקים, ומיד אחריו חזר ושנה רוב ההודעו' האלה בעצמם באומרו בחמשה לחדש וזה כבר נאמר בפסו' הראשון באר' כשדי' על נהר כבר, וכבר נאמר בפסוק הראשון שהיה על נהר כבר ותהי עליו שם יד ה', וזה עצמו מה שנאמר בפסוק הראשון ואראה מראות אלקים ומה צורך בהכפל הזה, ועוד כי הנה הפסוק הראשון בא בו הנביא מדבר בעדו ואני בתוך הגולה ואראה מראות אלקים, אמנם שני פסוקים שאחריו באו בלשון נסתר כשלישי המדבר היה היה דבר ה' אל יחזקאל וגומר ותהי עליו שם יד ה' ואחר כך חזר הנביא לדבר בלשון עצמו וארא בכל המראה וכן כל שאר הספר עד סופו, ולמה אם כן נכנסו שני הפסוקים ההם בלשון נסתר בשלישי המדבר, ורש"י כתב שהפסיק רוח הקדש ב' מקראות הללו ללמד מי היה הנביא ולמנין מי מנה כאלו אחר מדבר עליו, ועדיין הקושיה עומדת למה לא פירשו בעצמו באותו הלשון שהתחיל לדבר בו:

השאלה השלישית באמרו וארא והנה רוח סערה וגומר ומתוכה כעין החשמל מתוך האש, והיא שהנה השגת החשמל היה תכלית המראו' וההשגו' כולם ולכן נזכרה בסוף המראה הזאת שנא' וארא כעין חשמל, וכן אמרו חז"ל שהשגת החשמל היה בוארא

בתרא והוא ג"כ דעת הרב המורה, ואיך א"כ נזכרה בתחלת המראה בוארא הראשונה והיתה אם כן השגת החשמל בתחילה ובסוף:

השאלה הרביעית במה שזכר הנביא בענין החיות, אם במה שקרא אותם חיות והנה אין האדם חיה ואין הנשר חיה וגם השור אינו חיה כי בהמה הוא ולמה אם כן קרא את כולם חיות, ואם במה שאמר דמות אדם להנה ודמות פניהם פני אדם שהרי אף דמות שור ואריה ונשר להנה וכבר הקשה זה רש"י, וכתב שנראה בעיניו שלפי שהיה זה אב לכולם קילס הנביא את המרכבה בו והוא רמז פרצופו של יעקב אבינו, והנה גם בזה לא נמלט הרב מהספ', ויקשה גם כן מה שזכר ארבע כנפים בחיות וישעיהו הנביא זכר שראה שש כנפים לאחת בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף הרי שהיו ד' כנפים לכסות ויחזקאל אמר ששתים מהם היו מכסות את גויותיהן:

השאלה החמישית במה שזכר הנביא באופנים אם מה שאמר ודמות אחת לארבעתן ולא זכר מהו הדמות ההוא, ויקשה גם כן הכפל שבא בספור ענינם שאמרו ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים על אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים ינשאו לעומתם כי רוח החיה באופנים, ומיד אח"ז חזר לומר בלכתם ילכו ובעמדם יעמדו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעומתם כי רוח החיה באופנים והוא כפל מבואר, והמפ' לא נתנו בו צורך כלל:

השאלה השישית במה שהכניס ענין הרקיע בתוך עניני החיות, כי הנה בתחילת המראה זכר ענין החיות ונעתק לדבר באופנים ואחריהם דיבר ברקיע אשר על ראשי החיות ואחריו חזר לדבר מענין החיות שנאמר ותחת הרקיע כנפיהם ישרות וגומר ואשמע את קול כנפיהם וגומר, ויקשה למה לא זכר כל עניני החיות יחד ואחריהם האופנים ואחריהם הרקיע ומה צורך בדילוג הזה, והנני מפרש פסוקי הנבואה הזאת באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הראשונה הזאת היא להודיע שבשנת שלשים ליובל ולהמצא ספר התורה בבית ה' בימי יאשיהו מלך יהודה בחדש הרביעי שבו הבקעה העיר בחמשה ימים בו שאז נשלמו חמשה שנים מגלות יהויכין שהגלה נבוכדנצר לבבל, והלך עמו יחזקאל הנביא אז שם בבבל הראה הב"ה ליחזקאל שכבודו ושכינתו היה נוסע ומסלק מבית המקדש, ושהשגחתו ושמירתו ומלאכיו משרתיו עושי רצונו וגלגליו ושמיו גבורי כח עושי דברו שהיו כולם בזמן ההצלחה חונים סביב לישראל לחלצם וכולם מליצים ומורים טובות עליהם, עתה היו כולם נוסעים ועוזבים שמירתו ומתנשאים מעל הארץ רוצה לומר מהשגיח בהם כי כאשר דבר מלך שלטון וכפי רצונו יעשו מלאכיו וכפי

גזרתו יתנועעו יחייבו ויורו שמיו והכל מאתו ובידו, והראהו עם זה האויבים באים מארץ הצפון והאש אשר ישרפו בו בית ה' ובית המלך וכל בתי השרים בירושלם, והראהו איך תגיע הנבואה לנביאים שהיא במצותו ורצונו ולכן באה עליו בהיותו בארץ ישראל ונסתלקה ממנו וחזרה לו עתה בארץ כשדים על נהר כבר, כי כל זה לעומת זה עשה האלקים וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי בשלשים שנה עד וארא והנה רוח סערה, הרב המורה כתב בתחילת פ"ז ח"ג מכלל מה שצריך לחקור עליו חברו השגת המרכבה בשנה ובחדש וביום וקושרה במקום וכו' אבל לא נתן בו הרב טעם כלל, ומפרשי ספרו מהם אמרו שהיה זה להורות שההשגה הזאת השיגה יחזקאל בעצמו ולא גנבה מזולתו, ומהם אמרו שהגרמים השמימיים עזרו לו להשיגה ושלכן זכר השנה שהיא מהשמש והחדש שהוא מהירח והיום מהגלגל היומי, והנרבוני כתב עליו שהיה זה כדי שלא נחשוב שהחיות והאופנים והחשמל שראה הנביא היו דברים שנתחדשו אז במציאות מוחשים חוץ לנפש כי הנה אילו היה כן היו רואים אותה אנשים רבים לא יחזקאל בלבד, ושלכן קשר אותה על נהר כבר שהוא שם נהר שאינו במציאות ולא נראה בעולם וכבר בהיפוך האותיות הוא רכב שענינו שהשיג המרכבה לא שהיה דבר חוץ לנפש:

והטעמים האלה כולם הבל המה מעשה תעתועים כי מה האות והמופת שלא היה יחזקאל בזה מגנבי דברים בעבור שהוא עצמו אמר ויהי בשלשים שנה ברביעי וגומר, ואולי שאז גנבם ואיך יורה זכרון השנ' והחדש והיום שהיו הגרמים השמימיים עוזרים בנבואתו כי הנה לכל זמן בין להויה בין להפסד, גם איך יורו הדברים האלה שאמר שלא היו הדברים ההם שראה חוץ לנפש כי הנה הגבלת הזמן מורה הפך זה שכך היה במציאות ולא נאמר בכתוב שראה זה יחזקאל בלבד ושלא ראו שאר אנשים, כל שכן שכבר ביאר הנביא שהיה כ"ז מראות אלקים לא דבר מוחש ואם בא הנרבוני להפך מלת כבר היה לו להפך גם כן מאמר בארץ כשדים ויתקיים בו והפכתם דברי אלקים חיים, אלא שכל אלה הם דברים בטלים אשר אין להם שחר:

ויש מפרשים ויהי בל' שנה שהודיע הנביא שראה המראה הזאת בבחרותו בהיותו בן שלשים שנה לימי חייו שהיה גבור כארי, ושהיה זה בחדש הד' תמוז להיותו תחילת הקיץ וביום הה' מהיות בה חית הלבנה בעלייה שהיו כולם דברים עוזרים אל השגת נבואתו, וגם זה הבל ורעות רוח שאין הדברים ההם עוזרים בנבואה כלל, והרב ר' דוד קמחי בשם אביו כתב ויהי בל' שנה שהיה אותו מנין ליובל ומדברי רש"י הוא, האמנם למה תלה נבואתו ביובל מה שלא עשו שאר הנביאי' בנבואותיהם, הנה הוא באמת

כמו שנזכר בסדר עולם שכאשר מצא חלקיהו הכהן הגדול את ספר התורה בבית ה' היה בתחילת שנת היובל והיה זה אחרי עבור י"ז שנה למלך יאשיהו והוא מלך ל"א שנה נשארו אם כן י"ד שנה ממלכותו וי"א שנה שמלך יהויקים אחריו ויהויכין לא מלך אלא שלשה חדשים והשנה שראה יחזקאל זאת המראה היתה שנה חמשית לגלות יהויכין, הרי לך מבואר שהיתה נבואה זאת בשנת ל' ליובל, ולפי שנעשתה הרעשה רבה והתפעלות גדול בירושלם כשנמצא ספר התורה ההוא מפני שמצאוהו נגלל ביולך ה' אותך ואת מלכך כמו שכתבו חכמינו ז"ל, והמלך יאשיהו קרע את בגדיו וכל השרים אשר אתו ושלח את שריו לשאול לחולדה הנביאה עליו והיא השיבתו מהחרבן והגלות שהיה עתיד להיות מהרה, לכן היה השנה ההיא שנת היובל שנה רשומה מפורסמת ונודעה בין בני יהודה וירושלם, ולכן מנה יחזקאל הנביא המראה הזאת שראה בנסיעת השכינה מבית ה' לאותו מנין שלשים שנה מהיובל שנמצא אז ספר התורה בבית ה' ונתפרסם ייעוד חרבן ירושלם, וכן ת"י בתלתין שנין לזמן דאשכח חלקיה כהנא רבא ספרא דאורייתא:

ומה שנראה לי בזה הוא מיוסד על מה שזכרו חז"ל (מכילתא בא בפתיח') שיחזקאל ניבא קודם שיצא מירושלם זמן רב וכמו שדרשו על היה היה דבר ה' אל יחזקאל (לקמן פסוק ג) היה מה שכבר היה שאין שכינה שורה חוצה לארץ אלא על מי ששרתה עליו תחילה בארץ, וכן ת"י הוה פתגם נבואה מן קדם ה' ליחזקאל בר בוזי כהנא בארעא דישראל ותב תנינות ותמליל עמיה בארעא דכשדאי, וכן כתב רש"י שבן אדם עמוד על רגלך היא נבואה נאמרה לו קודם שגלו, ונראים הדברים שבאותה שנה שלשים ליובל ולהמצא ספר התורה בבית ה' באותה שנה ניבא יחזקאל ואולי ניבא מסכים לנבואת חולדה ונסתלקה ממנו הנבואה וחזרה לו עתה כשראה המראה הזאת, ולכן הנביא בתחילתה רשם שלשה דברים שהיו זרים אצלו הא' שאחרי שעברו שלשים שנה שנסתלקה ממנו הנבואה בהיותו אז בארץ קדושה חזרה עתה אליו וזהו אומרו ויהי בשלשים שנה. והב' שבאה אליו המראה הזאת ברביעי בחמשה לחדש שאז נשלמה השנה החמישית לגלות המלך יהויכין, והוקשה לו זה כי עת רע' ולא עת שרות הנבואה על הנביא. והשלישית, שהיה הוא בלתי מוכן לה להיותו כהן ועם החרבן היו כהניה נאנחים והוא היה בגלות מגורש מבית ה' ומעבודתו לא יאכל בקדשים. והרביעית כפי המקום שהיה בארץ כשדים על נהר כבר שהוא פרת העובר בתוך מדינת בבל ולהיותה חוצה לארץ לא תחול בה הניצוץ הנבואיי וכמו שאמר גם נביאיה לא מצאו חזון מה', הנה אם כן זכר הנביא ארבע זריות שראה בענין נבואתו זאת אם לפי שהיו לו שלשים שנה שנסתלקה ממנו הנבואה ואם

כפי הזמן כי עת רעה היא בזמן שגלה יהויכין ואם מפאת עצמו שהיה כהן מגורש מבית ה' ואם מפאת המקום והארץ שהיה מלא גלולים, ולרמוז לראשונה אמר ויהי בשלשים שנה ולרמוז לשנית אמר ברביעי בחמשה לחדש ולרמוז לשלישית אמר ואני בתוך הגולה ולרמוז לרביעית אמר על נהר כבר, ואף על פי שנתחברו בזה כל המניעות האלה נפתחו השמים וארא מראות אלקים רוצה לומר שלא היתה נבואתו באספקלריא המאירה מבלי השתמשות הכח המדמה כמרע"ה, אבל היה כמי שאינו רואה הדבר בעצמותו אלא רואה רישומו במראה המלוטשת העומדת לנגדו להיותה באמצעות הכח המדמה. ובעבור שזכר חמשת המניעיו' האלה בראשי דברים הוצרך לבארם אחת אל אחת והתחיל מהשנית שהוא הנוגע למלך יהויכין והשחתתו ועל זה אמר (ב) בחמשה לחדש וגומר רוצה לומר הנה אמרתי שנבאתי בחדש הנזכר הרביעי לפי שהיא השנה החמישית לגלות המלך יהויכין ויום צרה ותוכחה ונאצה היום ההוא לא תבא רננה ולא נבואה בו, ואמנם כנגד מה שאמר ויהי בשלשים שנה ביאר ואמר (ג) היה היה דבר ה' רוצה לומר שזה שלשים שנה לו שהיה היה לו דבר ה' ולזה אמר היה בלשון עבר להגיד שעברה ונסתלקה ממנו, ואמנם כנגד השלישי שאמר ואני בתוך הגולה מהיותו בעצמו עצב ועצל בלתי מוכן ביאר ואמר אל יחזקאל בן בוזי הכהן כי להיותו כהן מגורש מהמקדש ומהמתנות אשר נתן לו האלקים לבו יחיל בקרבו, ועל המניעה הרביעית מפאת המקום שאמר על נהר כבר ביאר ואמר בארץ כשדים על נהר כבר כי להיותה ארץ כשדים אויבי ה' לא היה ראוי שתחול בה הנבואה. ונמצא מחלוקת בדברי חכמים ז"ל (בר"ר טז, ו) על נהר כבר רבי יודן אומר הוא פרת הוא כבר פרת שהוא פרה ורבה כבר שפירותיו גסים ואינם יוצאים בכברה, רבי הונא אומר פרת בפני עצמו כבר בפני עצמו וזה הוא האמת כמו שנזכר בהקדמה הראשונה. ועל ביאור ארבעה המניעיות האלה אמר ותהי עליו שם יד ה' רוצה לומר עם כל המניעיות האלה חל עליו שם יד ה' באותו המקום בלתי מוכן. הנה התבאר שהפסוק השני והשלישי הנביא אמרם בדרך ביאור ופירוש לפסוק הראשון שזכר. והותרו בזה השאלה האחד והב': ויש בדברי חכמים ז"ל שיחזקאל היה בנו של ירמיהו ושנקרא בן בוזי לפי שהיו מבזים אותו, והוא רחוק אצלי כי הנה הש"י צוה לו שלא יקח לו אשה ולא יוליד בנים ואיך יעבור על מצות השם, גם לא נזכר בגלות דבר מאשתו ובנו כמו שנזכר מעצמו:

פסוק ד

וארא והנה רוח סערה באה מן הצפון ענן גדול ואש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל מתוך האש סיפר הנביא בפסוק הזה שראה בתחילת המראה חמשה דברים.

הראשונה, רוח סערה באה מן הצפון. השנית, ענן גדול. השלישית, אש מתלקחת. הרביעית, ונוגע לו סביב. החמישית, ומתוכה כעין החשמ' מתוך האש: וראוי לעיין על מה יורו כל הדברים האלה ולמה ברוח סערה אמר בא מן הצפון ולא אמר כן בענן ובאש ובנוגה ובחשמל בהיות המראה כולה מתאחדת, והרב המורה לא דיבר כלל על הפסוק הזה, ונ"ל לפרש הפסוק הזה על עצמות הנבואה וג"כ על מה שתורה בענין האומה, כי הנה הרוח סערה היא מליצה על התפעלות הנביא כשתשרה עליו הנבואה שיתפעלו כוחותיו התפעלות גדול עד שיקרה בו הרתת החזק כאילו רוח גדול נושב בו וסערה תפיץ אותו, וכמאמר דניאל (דניאל י, ח) והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי כח, וכן אמר אליפז ע"ז ורוח על פני יחלף תסמר שערת בשרי (איוב ד, טו) והנביא יחזקאל עצמו בחול הנבואה עליו אומר ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול וזה ענין אומרו כאן והנה רוח סערה, ומפני שהיה הרוח הצפוני חזק מאד וכמ"ש רוח צפון תחולל גשם (משלי כה, כג) לכן להורות על חוזק רוח הסערה ההיא אמר באה מן הצפון, ואמנם הענן גדול שראה הוא רמז למה שהיה בלתי ידוע אצלו ממה שיהיה בעתיד ולכן ראה כאילו אימה חשכה נופלת עליו תשכון עליו ענגה בהיותו בלתי יודע מה יהיה אחרית אלה, ואמנם האש המתלקחת הוא רמז אל השפע הנבואיי המגיע לשכל הנביא שהוא כאש מצרף בחוזקו וזוהרו וכמ"ש יתברך לירמיהו הלא כה דברי כאש (ירמיה כג, כט) וירמיהו עצמו אמר עליו (שם כ, ט) ותהי בלבי כאש בוערת, ואמנם הנוגה הוא רמז לשכל הנבדל המשפיע בנביא כי הנה הכתוב אומר ונוגה כאור תהיה (חבקוק ג, ד) והאור נאמר על המלאכים הרוחניים, וכן פירשו רבותינו זכרונם לברכה יהי אור (בראשית א, ג) על הויית השכלים הנבדלים ועליהם נאמר כאן ונוגה לו סביב שמלת לו חוזר לאש כלומר שסביב האש שהוא השפע הנבואיי היה הנוגה ר"ל השכל הנבדל המשפיע אותו, האמנם אומרו בסוף הדברים ומתוכה כעין החשמל הוא להודיע שמתוך הנוגה הנזכר הכיר וידע מציאות הסבה הראשונה יתברך שהוא כעין החשמל, והנה החשמל הוא הזך אשר באש המנוקה מן העשן שלא יוכל העין להשיגו כמו שהוא ולכן אמר כאן כעין החשמל מתוך האש ובמראה השנית נאמר כמראה זוהר כעין החשמל, הנה אם כן שלשת הדברים הראשוני' רוח וסערה וענן גדול הם התפעליות וחסרונות נמשכי' מגוף הנביא וכחותיו, אבל השלשה הנשארים שהם האש והנוגה ועין החשמל הם דברים רוחניים שכליים מדרגה אחר מדרגה כי האש הוא רמז לשפע המגיע לנביא והנוגה הוא רמז לנבדל המשפיע בו ועין החשמל הוא כנוי לאל יתברך המשפיע על הנבדל. והנה כינה האל ית' בחשמל להיותה מלה מורכבת חש ומל שהוא השתיקה והדיבור

ר"ל שראוי שיפסוק וימנע בו יתברך הדבור והמלול, ומזה ידע הנביא שנבואתו היתה שפע עליון מושפע מהשכל הנבדל הוא המלאך הדובר בו ושאותו מלאך היה מושפע מהחשמל כלומר ממי שאין ראוי לדבר בו סבת הסבות יתברך וראויה היתה ההקדמה הזאת להתחלת הספר הזה.

וראוי שתדע שאומרו וארא והנ' רוח סערה וגומר אין הכונה שאז ראה האש והנוגה והחשמל הכל יחד בבת אחת כי הם הדברים שיפרש במראה בפרט, אבל זכר הכתוב כאן בכלל ענין המראה שראה בה האש שהוא רמז אל השפע והוא אשר יזכור אחר זה במשל הרקיע והנוגה שהוא מציאות השכלים הנבדלים שאור נגה עליהם והם החיות שיזכור אחר זה כמו שיתבאר, וגם כן עין החשמל שהוא כנוי אליו יתברך ועליו בא אח"ז משל האדם אשר על הכסא, הנה זה כולו א"כ הוא כללות המראה ולזה לא נאמר כאן במדרגת החשמל וארא כעין חשמל כמו שאמרו בסוף המראה ולא נאמר כאן ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה כמו שנאמר שם, לפי שאין זה אלא זכרון כללות המראה ואח"כ נזכרו פרטיה לבסוף כמו שהוא סוף הלימוד וההשגה נזכר עין החשמל, הנה מה שנזכר כאן מהחשמל הוא מה שנזכר בסוף בלא בבחינות שונות. והותרה בזה השאלה הג':

ותדע מזה שאין הדבר כמו שכתב הרב המורה שבאו במראה הזאת ג' השגות חלוקות, הא' השגת החיות ושעליה אמר וארא והנה רוח סערה וגומר, והב' השגת האופנים ושעליה אמר וארא החיות והנה אופן א' בארץ, והג' השגת החשמל ועליה אמר וארא כעין חשמל, ואין דעתו זה נכון כי הנה הראשון שהוא וארא והנה רוח סערה לא נאמר בלבד על השגת החיות כי הוא כולל לכל השגות המראה וגם על החשמל והחיות מכללה, ואמנם וארא השני לא נאמר על האופנים בלבד כי הוא על השגת עניני החיות נאמר וכמו שיתבאר, ולזה אמר בו וארא החיות, ואמנם וארא הג' הוא חוזר לאדם אשר על הכסא והרב עצמו מודה לזה וכמו שיתבאר, הנה א"כ אין ג' הפעמים שבאו במראה לשון וארא מורה על ג' השגות חלוקות, ואמנם על מה תורה הראייה הזאת בענין האומ' הוא שגם הראה הש"י לנביא רוח סערה וגומר להודיעו כי עת ראה ליעקב כי הנה רוח סערה מפרק הרים ומשבר סלעים והוא רמז למלך בבל וחיל הכשדיים באה מן הצפון מן בבל שהיה צפונית לירושלם וכמ"ש (ירמיה א, יד) מצפון תפתח הרעה, ולכן אמר בלבד על הרוח סערה שהיתה באה מן הצפון כי משם באה והענן הגדול שהוא רמז לגלות בני יהודה תשכון עליהם הענן החשוך, וכן האש מתלקחת שהוא רמז לשרפת בית ה' ובית המלך ובתי השרים שבירושלי' לא אמר ע"ז באה מן הצפון לפי שמשמים

בא עליהם הגלות החרבן והשריפה על עונותיהם, ואמנם הנוגה שראה לו סביב הנה הוא להודיעו שעם כל הענן החשך והשריפה לא עזב אותם האל יתברך לא מאסם ולא געלת' לכלותם כי הנה סביב הענן והחשמל והאש ההוא היה נוגה ההשגחה והשמירה האלקית חונה סביב אליהם לשומרם ולהצילם, וכ"כ רש"י ונוגה לו רמז שעתידין ישראל להגאל משם ואמנם אומרו ומתוכם כחשמל הוא להגיד שכל הדברים שקרו ושיקרו לאומ' אם מהרעות שכינה בשם ענן גדול ואש מתלקחת ואם ההשגחה בשמירת' וגאולת' שכינה בשם נוגה לא היה דבר מכל זה במקרה ולא כפי המנהג הטבעי אלא כפי ההשגחה והמשפט האלוקי, שמתוכה של הסערה ומתוכ' של הענן ושל האש הדבר שבתוכו המסבב אותו הוא כעין חשמל הנקי והזך שבאש השכלי שלא ישלוט בו עין, ואין ראוי לדבר בו סבת הסבות יתברך ממנו הכל מהרעות והצרות ומהגאולה באחרונה: ומתוכה דמות ארבע חיות וזה מראיהן דמות אדם להנה זה אחד מן הפסוקים שימאנו ויכחישו דעת הרב המורה במרכבה כי הוא יחשוב שהיו החיות משל לגרמים השמימיים ושכל הפנים שזכר הנביא בחיות מאריה ושור ונשר כולם היו פני אדם אלא שהיו פנים אנושיים דומים אל פני אותם הבעלי חיים, והביא ע"ז שתי ראוית האחת מאומרו כאן וזה מראיהן דמות אדם להנה, והב' ממ"ש במראה השנית במקום פני שור פני הכרוב שהוא הצעיר לימים מבני אדם וכמו שהביא בפרק ראשון חלק שלישי, והנה הראיי' שהביא מהמראה השנית כשנגיע שם בעזרת השם אשיב עליה ואוכיח שאינה כן, ועתה אומר שהפסוקים מכחישי' דעתו בהחלט שנאמר וארבעה פנים לאחת ואמר ודמות פניהם פני אדם ופני אריה מן הימין לארבעתן ופני שור מהשמאל לארבעתן, וזה עדות ברורה שהיו לכל אחת מהחיות פני אדם גמור ופני אריה גמור ופני שור גמור ופני נשר גמור ואם כולם היו בצורת אדם גם כן היו בצורת אריה שור ונשר, אבל לפי דעתי היו ארבעת החיות כפי המשל כדרך ארבעת הבהמות נושאות את המרכבה, וכפי הנמשל היו החיות רמז לארבעת מחנות המלאכים והרוחנים הסובבים את כסא הכבוד וכדברי חז"ל, וכבר זכרתי בהקדמת הספר הזה למה ראה אותם במספר ארבעה ולמה כינה אותם בשם חיות, וגם אומר שמפני שראה אותן בתכלית הגבורה והתוקף קראן חיות כי כן קרא דניאל האומות השולטות בעת תקפן חיות שנאמר (דניאל ז, ג) ארבע חיון רברבן, ובעת החולשה אמר ולבב אינש יהיב ליה (שם ד), ולפי שהיו שכלים נבדלים במדרגותיהם אמר ומתוכה דמות ארבע חיות שמלת מתוכה חוזר לנוגה שזכר רוצה לומר ומתוכה של אותה נוגה ראה כעין חשמל ומתוכה גם כן ראה דמות ארבע חיות שהיו נמשכות נאצלות ומושפעות מאותו חשמל, ואמר בהם לשון דמות ולא אמר כן

בחשמל לפי שבשכלים הנבדלים אפשר שיפול הדמוי בצד מן הצדדים, אמנם בסבה הראשונה יתברך לא יפול דמיון בשום צד וכמ"ש (ישעיה מ, יח) ואל מי תדמיון אל.
וכאשר אמר הנביא שראה כדמות ארבע חיות הוצרך לומר וזה מראיהן ואין פירושו שהיה מראיהן מ"ש אחריו דמות אדם להנה ושהיה דמות אדם מראה כולם בלבד כמו שחשב הרב, אבל אומרו וזה מראיהן חוזר למ"ש למעלה דמות ארבע חיות כלומר שהיה מראיהן דמות החיות וג"כ היה דמות אדם להנה, ואמר זה על פני אדם שהיה אחד מארבעת הפנים של כל א' מהחיות כמו שיזכור אח"ז, כי בעבור שאמר ומתוכה דמות ארבע חיות וזה מראיהן רוצה לומר מראה החיות הוצרך להודיע שאע"פ שקראם חיות היו פני אדם להם לאחד מן הצדדין, הנה אם כן במה שהיה לכל אחד מהחיות פני אריה מצד אחד ופני שור מצד אחד ופני נשר מצד אחר היה מראיהן דמות ארבע חיות כי כולם נראו לו חיות מפני אותם הפנים שלהם לשלש' הצדדים, אבל בבחינת הפנים הרביעיים שהיו להם פני אדם צדק אומרו דמות אדם להנה לא שיאמר הכתוב שכל הפנים היו דמות אדם והנה היו פני אדם להורות שהם בעלי שכל עיוני משיגים צד תנועותיהם להשלים רצון שולחם וגם שכל מעשיי שהרי ראה להם ידי אדם והידים מורות על המעשה, ופני אריה היו אל הימין להורות על גבורתם כי תנועת הימין יותר חזקה והגבור שבחיות הוא האריה על כן היו רגליהם נוצצים כעין נחשת קלל, כי גבורת האריה היא ברגליו שבהן הוא דורס וכשכרע רבץ כל חיות שבעולם אינם יכולים להקימו ונראה רגליו כאילו הן נחשת קלל בחוזק ובהתלהבות, ועצמות האריה המכה אותם זה בזה יוציא מהם אש ואין מוח בעצמותיו כי הם מקשיים, ופני שור היו מהשמאל להורות על המשיכה לאופנים ממקום למקום כמו שבני הבקר מושכים העגלות ואין בכל הבהמות ראויים לזה כשור, ואמר ככף רגל עגל לפי שהעיגול הוא הנאות לתנועה, וראה מצד אחור פני נשר כי היו להן כנפים לעוף ואין במעופפים קל ממנו, ולפי שהכנפים הם מצד אחור לכן ראה פני נשר לצד אחור, נמצא שראה ארבעה פנים להורות על ארבעה ענינים פני אדם בשכל ופני אריה בגבורה והתנוצצות כנחשת קלל ופני שור למשוך האופנים בכף רגליהם ופני נשר לעופף בכנפיהם, כי שתי תנועות היו להם הליכה והעופפות שנאמר ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשאם החיות מעל הארץ ינשאו האופנים:

פסוק ו

וארבעה פנים לאחת וארבעה כנפיים לאחת להם ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל ונוצצים כעין נחשת קלל וידי אדם מתחת כנפיהם לארבעת רבעיהם ופניהם וכנפיהם לארבעתם והפסוקים האלה גם כן יכחישו דעת הרב המורה במרכבה

מצד הפנים ומצד הכנפים ומצד הרגלים ומצד הידים, לפי שהרב יפרש ארבע הפנים על הדברים המתהוים בעולם השפל מתנועת הגלגל שהם ארבעה היסודות הפשוטים וארבעת כוחות המורכבים דומם וצומח חי ומדבר, ופירש ארבעת הכנפים על ארבעה סבות התנועה בגלגל שהם כדוריותו ונפשו ושכלו וחשוקו, (ז) ואמנם הרגלים לא פירש הרב דעתו בהם אבל אמר בפרק שני חלק שלישי ואח"כ זכר שרגליהם ישרים הוא ענין אומרו רגל ישרה רוצה לומר שאין בהם פרקים כפשוטו של דבר, ואמרו חכמים ז"ל (בר"ר סה, יז) רגל ישרה מלמד שאין ישיבה למעלה והבן גם זה, ואמר עוד וז"ל ואחר כך זכר שכפות רגליהם אשר הם כלי ההליכה אינם כרגלי אדם כי אם עגולות ככף רגל עגל עד כאן. וכתבו מפרשי ספרו שעל הגלגלים עצמם אמר כל זה ומהם אמרו שהיו הרגלים משל לדברים המסובבים מהגלגל שהם הארבע יסודו' והמורכבים המתהוים מהם, וכמו שפירש שתוף רגל על הדבר המסובב בפרק שמונה ועשרים חלק ראשון:

פסוק ח

ואמנם הידים כתב הרב שהיו שתים בלבד ושהם משל להתהוו' המתהוה ולשמירתו הזמן הקצוב כפי טבעו. ועתה לכו נא ונוכחה עם הרב אם דעותיו הם ישרים כפי הכתובים, ואין ספק בענין הפנים שהם יורו ויאמרו על עצמות הדבר ומציאותו, וכן זכרו הרב עצמו בפרק שלשים וששה חלק ראשון בשתוף פנים והביא מזה לא תוכל לראות את פני ופני לא יראו, ואיך אם כן יפרש הרב ארבעת הפנים על היסודות והמורכבים, גם כי אם היה הדבר כן במשל הפנים לא היה הכתוב בכל מקום מקדים הפנים לכנפים שהם לדעתו כדוריות הגלגל נפשו ושכלו וחשוקו כמ"ש וארבעה פנים לאחת וארבעה כנפים, ואמר ופניהם וכנפיהם לפי שפני הדבר בעצמותו קודם לפעולותיו ומעשהו אבל הדברים הנמשכין אין ראוי שיוקדמו לזכרון עצמות הדבר ומציאותו.

ואמנם בכנפים הנה הרב אומר בפרק ששי חלק שלישי שהשגת ישעיהו והשגת יחזקאל שתיהן היו אחת ושכל מה שראה יחזקאל ראה ישעיהו כדברי חז"ל אלא שהאחד היה כבן כרך והאחר כבן כפר, והנה ישעיהו ראה לשרפים שש כנפים האם נאמר שיש שש סבות לתנועת הגלגל כדרך הרב, גם שהוא עצמו כתב בפרק ארבעים ושלשה חלק ראשון בשתוף כנף על בשתים יכסה פניו שהיו שתי סבות מונעות להשגת מהות הנבדל הנרמז בפנים והם קוצר המשיג ועומק המושג, ובשתים יכסה רגליו ששתי הסבות ההם יעלימו ויסתירו איך ימצאו המסובבים ממנו שהם רגליו, ויתחייב מזה שפניו נאמר על העצמות והמהות לא על הדברים הנמשכים ממנו כי הוא אשר כינה במכסה רגליו ושלא היו הארבעה כנפים רמז לארבעה סבות התנועה כי בשתים יעופף לא בארבעה, וכן

הוא כפי העיון הטוב והישר ששתי סבות ישוערו בתנועת הגלגל והם כדוריותו וציורו לא ארבעה, וכן בדברי יחזקאל שמאותם הארבעה כנפים אמר ששתים היו מכסות את גויותיהנה וישארו אם כן שתים לענין התנועה, וכל זה ממה שיורה שאין הארבעת כנפים משל לארבע סבות תנועת הגלגל, ואין לרב שישיב על זה ששני הנביאים דברו בנושאים מתחלפים כי ישעיהו דיבר מהשרפים שהם השכלים הנבדלים ויחזקאל מהחיות שהם הגלגלים ולכן זכר ישעיהו שש כנפים ויחזקאל ארבעה כנפים כי הוא עצמו בדברו במרכבה ביאר שהיו שני הנביאים מדברים בנושא אחד וששתי ההשגות היו אחת ושכל מה שהשיג יחזקאל השיג ישעיהו, וגם דעת חז"ל כן הוא שהשרפים הם החיות וקראום בדבריהם חיות הקדש, ולכן במס' חגיגה (יג, ב) הקשו כתוב אחד אומר שש כנפים לאחת וכתוב אחד אומר וארבעה כנפים לאחת להם לא קשיא כאן בזמן שב"ה קיים וכאן בזמן שאין ב"ה קיים וכו', ואם היו הנושאים מתחלפים לא היה מקום לקושיית התלמוד מתחלפות המנינים ולא לתשובה שהשיבו מפאת התחלפות הזמנים אלא שהיה דעתם שהחיות והשרפים היו דבר אחד:

ואמנם בענין הרגלים אם הרב מפרש אותם על גופות החיות עצמן שהיו כדוריים עגולים, אין ספק שלא היה צורך במשל הזה כי כדוריות הגלגל כבר נמשל בכנפים להיותה אחת מסבות תנועתו ואיך יהיו הכנפים והרגלים שניהם משל לענין אחד בהיותם משלים מתחלפים חילוף גדול, ואם יפרש הרב הרגלים שזכר הנביא על הדברים המסובבים מהגלגל שהם היסודות והמורכבים מהם, הנה זה כבר נכלל בארבעה פנים שלפי דעת הרב יורו על זה עצמו ואיך יתכן שהפנים והרגלים שהם קצוות הגוף כפי המעלה והמטה יורו שניהם על דבר אחד, כ"ש שהרב יפרש וכף רגליהם ככף רגל עגל על הגלגל שהוא כדורי, וכן פירש ונוצצים כעין נחשת קלל על ספיריות הגלגל, ולפי זה פעמים יפרש הרגלים על היסודות ועל המורכבים מהם ופעמים יפרש אותם על הגלגלים עצמם וזה לא יתכן, ואמנם בענין הידים שכתב הרב שהיו שנים בלבד ושהיו משל להתהוות המתהוה ולשמירתו, הנה יקשה לו שזה עצמו נמשל בפנים לדעתו ר"ל ההתהוות והשמירה ומה יהיה אם כן ענין הידים במקום הזה, אלא שהפנים והכנפים הידים והרגלים שנזכר במרכבה יעידון יגידון שדעת הרב בה אינו נכון ולא אמתי. ולפי דעתי במראה הזאת למה שהי' משלו במרכבה אשר רכב בה המלך ה' צבאות לנסוע כבודו ושכינתו מב"ה, זכר ארבעת החיות שהיו מוליכו' את המרכבה, ולפי שראה הנביא אותם מן הסערה ענן וערפל הביט בחיות ההמה בפניהם ובכנפיהם וידיהם ורגליהם שהם הדברים הנמצאים בחי, ולפי הנמשל שהיו החיות הם השכלים הנבדלים בארבעת מחנותיהם ראה בהם

ארבעה פנים לרמוז לארבעה פניות והשגות ששיער הנביא במלאכים ההם. הראשונה, ציורם ופנייתם לסבתם. והשנית, פנייתם וציורם עצמם. והשלישית, פנייתם והנעתם לגלגלים. וד', פנייתם ומעשיהם בעולם השפל. ויתבאר עוד זה בפסוק ודמות פניהם פני אדם:

ואמנם הארבעת כנפים הנה הנביא פירש ששתים מהם היו לענין התנועה כמ"ש ושתים חוברו' איש ושתים מכסות את גויותיהנה, כי מפני שהעוף כשיעוף יפרוש כנפיו ויראה גופו כולו ערום ומגולה לכן בדרך המשל אמר בשלימות החיות שראה להם ארבעה כנפים שתים לענין ההתעופפות וב' מכסו' את גויותיה', ולענין הנמשל כנגד ב' הפניות של נבדלים ציור סבתם וציור עצמם ראה לו ב' כנפים מכסות את גויותיהם ר"ל שתעלה ממנו מדרגת השגת הנבדלים וציורם לסבתם ולעצמם כי כנף הוא שם ההסתר וההעלם כמו ולא יגלה כנף אביו (דברים כג, א), מכנף הארץ זמירות שמענו (ישעיה כד, טז), וכמו שכתב הרב בשתוף כנף, הנה אם כן שתים מהכנפים המכסות את הגויות הם משל להעלם וההסתר שתי פניות הראשונות מציורי הנבדלים, ואמנם כנגד הפנייה השלישית מהנעת הגלגלים היו שתי כנפים האחרות שבשתי' יעופף לא שיתנועעו ויעופו או יהלכו השכלים הנבדלים כי אין בהם דבר מעניני הגשם אבל מפני שהם סבות התנועה והם המניעי' אותה יוחסה התנועה והכנפים אליהם, הרי לך א"כ נמשל הכנפים בשתי החלוקות שתי כנפים המכסות ושתי כנפים המעופפות, והנה ראה ישעיהו שש כנפים לפי שעשה הבדל בהסתרה ובכסוי שאמר בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו, ויחזקאל כאשר עשה הכסוי כולו יחד בפנים וברגלים אמר ושתים מכסות את גויותיהנה והספיק לו בעבור זה זכרון הארבע כנפים. ובזה הותרה השאלה הרביעית.

ואחרי שנתן הנביא גזירותיו בשלש' הפניות מהארבעה שזכר בנבדלים מציוריהם ומהנעתם דבר מהפנייה ד' שהיא מעניני העולם השפל ועל זה אמר שראה רגליהם רגל ישרה, ואין ספק שהיו הרגלים שנים שאם היו ד' כפנים וככנפים היה הכתוב מפרש אותו כמו שפירש בהן וראה אותם רגל ישרה רוצה לומר שהיו השכלים ההם הולכי' בשליחות האל ובמצותו כי הרגל הוא כלי ההליכה, ואמר שהיו רגליהם רגל ישרה להגיד שבצדק ומשפט ומישרי' רגליהם תמיד ירוצו ולא יעותו את דרכם ממצות אלהיה', ולזה כיוון יונתן כשתרגם ורגליהון רגלין כיוונן ופרסת רגליהון כפרסת רגלין סגלגלון ומזיען עלמא במהלכון, שפירש הכתוב הזה על הליכת החיות בעולם ושהיו הליכותיהם מכוונין זה כנגד זה במצות בוראם, ולפי שכפות הרגלים הם הדורכים ועוברים המהלך דמה תנועת המלאכים אליו, ורבותינו דרשו זה לענין המהירות כי רגליהם ישרים ענינו

שאין להם פרקים וארכובות לכוף את שוקיהם לפי שאין להם לא שכיבה ולא ישיבה, ולא אמרו זה על הגלגלים אלא על השכלים הנבדלים שמבלי עיכוב ובזולת זמן ילכו מרחק רב. ואומרו ונוצצים כעין נחשת קלל כפי המשל אפשר לפרשו על הרגלים כי כן תחתוני המרכבה ורגליה מפני התנועה נוצצים כעין נחשת קלל רוצה לאמר שזוהרם הוא כל כך כאלו יוצא משם ניצוצות, וכפי הנמשל הוא משל לשפע שישפיעו המלאכים במה שילכו במצות אלהיהם, וכפי המדרש היה זה משל לשריפה ולחרב שיבוא על ירושלים ולכן אמר נוצצים לרמוז לניצוצי האש, ונחשת קלל רומז ללהט החרב המתהפכת שמה, וכן תרגם יונתן וידי אדם מתחת כנפיהם למחתי בהו גומרין דאשא וכמו שכתוב בזה הספר וישלח הכרוב את ידו אל האש אשר בינות הכרובים:

ואמנם הידים כבר חשבו מהאחרונים שהיו ד' לכל הרוחות והוא דעת הרד"ק, והביאם לזה אומרו וידי אדם מתחת כנפיהם על ארבעת רבעיהם, ואין כן דעתי אלא שהיו הידים שתים כדברי הרב המורה אבל לאו מטעמיה אלא מפני שהכנפים היו ארבעה ושתים מהם היו מכסו' את גויותיהם ובשתים יעופף, וכנגדן אמר וידי אדם מתחת כנפיהם אם כן היו הידים שתים כמו הכנפים הפועלות העופפות כי השתים מכסות לא היה צורך תחתיהם אל הידים, והענין הנמשל בזה שהיו שתי כנפים בהנעת הנבדלים לשמים אחת מהגלגלי' המתנועעי' ממזרח למערב וא' מהנעת המתנועעים ממערב למזרח, ומתחת אותם התנועות שהמשיל בכנפים יתחייבו הפעולות מהגלגלים המניעים אותם כי כמו שהיו הרגלים כלי ההליכה כן היו הידים ידי הפעולות כמ"ש ידיו רב לו (דברים לג, ז), ומפני זה זכר הידים אחר הרגלים להגיד שהם ילכו במלאכות השם אל אשר יהיה שמה הרוח והרצון האלהי ואחרי הליכתם יעשו כמצותו, ואמר על ד' רבעיהם להגיד שאותם השתי ידות ישמשו לכל הד' רוחות החיה, ואמנם אומרו ופניהם וכנפיהם לארבעתם לא בא להודיע שהיו לחיות פנים וכנפים כי זה כבר נאמר למעלה, אבל יאמר שעם היות פניהם וכנפיהם לארבעתם רוצה לומר לארבעה רוחות ד' פנים וד' כנפים לכל חיה הנה הידים לא היו אלא ידי אדם שהם שתים בלבד:

פסוק ט

חוברות אשה אל אחותה כנפיהם לא יסבו בלכתן איש אל עבר פניו ילכו ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאל לארבעתן ופני נשר לארבעתן גם שני הפסוקים האלה אינן מסכימים לדעת הרב, לפי שהוא פירש חוברות אשה אל אחותה שאלה החיות אין ביניהם הפרש ולא מקום פנוי אלא כל אחת מחוברת בחברתה, וענין זה שאין ריקות בתוך הגלגלי' כי הם מחוברות זה בזה כגלדי הבצלים, ומה שיבטל

פירושו זה הוא מלת כנפיהם שאמר חוברות אשה אל אחותה כנפיהם, וזה שאם היו החיות הם הגלגלים כדעתו לא היו מחוברין הגלגלים בכנפים כי אם בגויותיהם כיון שהכנפים לדעתו סבות תנועת הגלגל כדוריותו ונפשו ושכלו וחשוקו והם דברים לא יתחברו זה בזה, כי אם היו נפשות הגלגלים ושכליהם וחשוקיהם מחברים זה לזה היו תנועותיהם שוות לצד אחד ובמהירות אחד, אבל בראותנו שגלגל זה מתנועע ממזרח למערב וגלגל אחר ממערב למזרח זה בתנועה ממהרת וזה בתנועה מאוחרת איחור רב ומופלג יתחייב שיהיו חשוקיהם מניעיהם מרוחקים זה מזה לא מחוברים, ואיך אמר אם כן חוברות אשה אל אחותה כנפיהם כאילו לא היה חיבורם אלא בכנפים, והרב עצמו כתב שמה כי הגופות היו מחוברות אמנם פניהם וכנפיהם היו פרודות מלמעלה, ואיך יפרש אם כן על זה חוברות אשה אל אחותה כנפיהם וכן אומרו לא יסבו בלכתן, ותרגם יונתם לא מתחזרן במיזלהון אי אפשר לפרשו על הגלגלים כי תנועתם חוזרת חלילה בשוב כל חלק מהם אל המקום שהתנועע משם, גם אומרו איש אל עבר פניו ילכו יסתור דעת הרב לפי שהיא יפרש על זה שכל אחד מהגרמים השמימיים יתנועע אל עבר פניו שהוא חשוקו ומניעו ולכן היה זה מתנועע ממזרח וזה ממערב, ולפי זה לא יוכל הרב לפרש וארבעה פנים לאחת על ד' היסודות ומורכביהם כמו שהניחו, אבל יפרש בהכרח פנים על הציור והמניע שהם סבות התנועה באמת ולא צדק אם כן מה שפירש הרב בכנפים ולא בפנים, הרי לך מבואר שפסוק חוברות אשה אל אחותה בכל חלקיו מכחיש וסותר הנחות הרב ודעתו בזה.

פסוק י

ואמנם הפסוק השני ודמות פניהם פני אדם שהוציא הרב ממנו שכל הפנים היו פני אדם אם לא שמהם היו נוטים לפני אריה ומהם לפני שור ומהם לפני נשר, כבר זכרתי למעלה שאין הדבר כן כי הפסוק הזה מעיד שפני אריה היו פנים גמורים וכן שאר הפנים, גם לא פירש הרב על מה יורו הצורות האלה ואיך יוחסו לכדורים אשר זכר שנמשלו בחיות או על היסודות והמורכבים שחשב שהיו הפנים משל אליהם וכל זה ממה שיוכיח שלא כיוון הנביא מעולם לדבר מזה:

ולפי דעתי בפירוש המראה הזאת אין בפסוקים האלה נפתל ועקש, כי הכתוב הראשון אומר שהחיות שהם משל לשכלים הנבדלים היו חוברות אשה אל אחותה כלומר שלא היה ביניהם חלוף דעות לא איבה ולא שנאה ולא מחלוקת כי חוברות היו אשה אל אחותה, וכמו שאומר בתפלת יוצר עליהם כלם אהובים כלם ברורים, וגם פעולותיהם אינם חלוקות בעולם שהמלאך הזה יפעל במקצתו ומלאך אחר בקצתו האחר כי היו

החיות חוברות אשה אל אחותה בפעולותיה' כפי רצון יוצרם, ואמנם מלת כנפיהם שנאמרה כאן אינה סמוכה לחוברות אבל היא סמוכה למה שאחריה יאמר כנפיהם לא יסבו בלכתם, כי עם היות שהמעופפים כשירצו לשנות את דרכם ותנועתם מצד אל צד יסבו כנפיהם ויחזרום אל הצד שירצו להתנועע אליו שלא היו החיות ההם כן כי כנפיהם לא יסבו בלכתם ולא יחזרו אותם מפה אל פה, לפי שאיש וכל אחד מהם אל עבר פניו ילכו רוצה לומר שיש להם פנים לכל רוח ולכן לא יצטרך בסבוב הכנפים לענין התנועות, והנמשל בזה שכאשר ילכו המלאכים בשליחות האל ויתראו לבני אדם לא מפני זה יכירו וידעו טבעם ומהותם והשגתם הנעלמות והנסתרות, כי הנה כנפיהם המכסות והמסתירות לא יסבו ולא יסורו מהם בלכתם כלומר בעבור ההליכה כי תמיד יהיו במדרגת ההעלם וההסתר, ואמנם הליכתם היא איש אל עבר פניו רוצה לומר שאין להם פעולה מיוחדת אלא אותה כשישלחם האל לעשות לפי שיש לכל אחד מהם פנים לכל הדברים. ואם נפרש הפסוק הזה על הכנפים אשר בהם יעופו יהיה פירושו שהחיות שהם הנבדלים מניעי השמים הם מתמידים בהנעתם, ושעם היות אחת מהם מניעה ממזרח למערב והאחרת ממערב למזרח אין ביניהם הפכיות ולא חילוק כי הם חוברות אשה אל אחותה וכנפי הנעותיהם לגלגלים לא יסבו בלכתן כי הם מתמידים בהנעתם אותם, ואמנם יתחלפו בהנעה לפי שאיש אל עבר פניו ילכו והוא ציורו ומדרגתו, ובעבור שאמר איש אל עבר פניו ילכו הוצרך הנביא לבאר תמונת הפנים ההמה לפי שלא נזכר למעלה ועל זה אמר ודמות פניהם פני אדם ואין הכוונה שדמות כל הצורות היה פני אדם, אבל ענינו שהוא אמר ראשונה ודמות פניהם כאומר ואמנם דמות פניהם כך הוא ראשונה פני אדם ולימינו פני אריה ולשמאלו פני שור ופני נשר באחרונה, וכיון שהיו פני אריה לימין ופני שור לשמאל והנשר באחרונה ידענו שהיו פני אדם לצד המזרח כי היא הפאה היותר נכבדת והנשר היה לצד המערב, ובזה הסדר היו הצורות לארבעתן רוצה לומר לכל אחת מהד' חיות.

ואמנם על מה היו רומזות הצורות האלה נראה לי בו אחד מב' ענינים או שניהם יחד מלבד מה שכבר זכרתי בו, הראשון הוא שכבר זכרתי למעלה שהד' פנים במלאכים היו רמז אל ארבעה פניות שימצאו בהם הם פנייתם וציורם בעלתם ית', ולרמוז לזאת רא' פני אדם שהאדם הנזכר כאן הוא רמז אל האדם אשר על הכסא סבה ראשונה יתברך, והפנייה השנית היא ציורם בעצמם ובעלוליהם וכנגד זה ראה פני אריה כי האריה הוא בעל הגבורה וכן הם מלאכי עליון כלם גבורים גבורי כח עושי דברו, והפנייה השלישית היא בהנעתם לגרמים השמימיים המתנועעים מהם והם פועלים ההויות בעולם השפל

ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים, וכנגד זה ראה פני שור כי הוא בעל התבואות ומרבה אותם וכמו שאמר ורב תבואות בכח שור (משלי יד, ד), ומפני מעלת השכלים הנבדלים על הגרמים השמימיים ראה פני אריה אל הימין ופני שור אל השמאל, והפנייה הד' היא פנייתם והנהגתם בעולם השפל שהוא היותר רחוק מהם במדרגת המציאות ובמקום וכנגד זה ראה פני נשר המעופף מרחק רב בזמן מועט ולזה ראה אותם במערב שהוא המרחק היותר גדול שבעולם מן המזרח וכמו שאמר כרחוק מזרח ממערב, זהו הדרך הראשון מרמז הצורות האלה.

ואמנם הדרך הב' הוא שהצורות האלה שייחס למלאכים הם כולם כפי פניותיהם ופעולותיהם אשר יפנו ויעשו לעבוד את יוצרם בעולם השפל כשישלחם לעבוד עבודתו, כי הנה פעמים ישלח מלאכו להשפיע על הנביאים ולשום דברו בפיהם ובחכמים רוח חכמה ובינה, וכנגד התכלית והפנייה הזאת ראה פני אדם שהוא המשכיל והמנבא מכל מיני החי, ופעמים ישלח מלאכיו לעשות גבורות ומשפט באויביו כמלאכים שהלכו להפוך את סדום ומלאך השם שיצא והכה במחנה מלך אשור בלילה אחת קפ"ה אלף איש וכנגד התכלית והפנייה הזאת ראה פני אריה שהוא המשחית הגדול בעדרי צאן ומי יאמר לו מה תעשה, ופעמים ישלח השם מלאכיו להטיב ולהצליח ולברך את עבדיו בכל משלח ידיו וכמו שאמר אברהם לעבדו הוא ישלח מלאכו לפניך (בראשית כד, ז) ולרמוז לזה התכלית והפנייה ראה פני שור כי הוא מברך הבית ומצליח התבואות כמו שזכרתי, ופעמים ישלח השם מלאכיו להציל את עבדיו מכל צרה ולהוליכם בדרך לא יכשלו בה וכמו שאמר למשה הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך (שמות כג, כ) והמשורר אמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך (תהלים צא, יא) ולרמוז לפנייה ולתכלית הזה ראה בהם פני נשר כי יהיה המלאך במצות בוראו כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף יפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו:

פסוק יא

ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה לאיש שתים חוברות איש ושתים מכסות את גויותיהנה ואיש אל עבר פניו ילכו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו לא יסבו בלכתן כתב רש"י אלמלא שראיתי טעם זקף נקוד על ופניהם לא הייתי יודע לפרשו אבל הנקוד למדני להבדילם זו מזו ולהעמיד תיבת ופניהם בפני עצמה וכן פירושו ופניהם להם וכנפיה' היו פרודות מלמעלה מפניהם ומכסות אותן כיצד לאיש שתים חוברות איש לכל פנים ופנים שתים כנפים חוברו' לכל אח' כנף חיה זו פרוש' לכל כנף חיה זו ושל זו לצד זו והפנים שבנתים מכוסים להן עד כאן. והרד"ק בקונטרס שעשה בפירוש

זאת המראה כתב גם כן שמלת פניהם נפרדת מפני הטעם שעליה, ופירושו ופניהם היו כמו שזכרנו אבל כנפיהם היו פרודות מלמעלה רוצה לומר פרודות מהגוף ופרושות כלפי מעלה לעופף כי העוף בעופו מגביה כנפיו כלפי מעלה וזה שאמר לאיש שתים חוברות איש כלומר לכל אחת מהחיות היו שתי כנפים חוברות עם כנפי האחרת ואותן החוברו' היו לעופף ושתי הכנפים האחרות היו מכסות את גויותיהנה, הנך רואה בעיניך שהמפרשים הקדושים האלה הבדילו מלת ופניהם ממלת וכנפיהם אבל לא נתנו טעם נכון מה יהיה ענין הכתוב באומרו בלבד ופניהם כי רש"י פירשו ופניהם להם והר' רבי דוד קמחי פירשו ופניהם כמו שזכרנו, ואין בכתוב דבר מזה לא מלת להם ולא כמו שזכרנו, גם כי על כל פנים כפי כל אחד מהפירושים יהיה אומרו ופניהם מותר ודבר בטל כי מהצורך שיאמר ופניהם היו להם או היו כמו שזכרנו כי אין בזה חידוש וידיעה כלל, וגם ראיתי חלוף המפרשים האלה בפירוש פרודות מלמעלה שרש"י פירשו שהיו הכנפים פרודות למעלה מהפנים ורד"ק פירשו שהיו פרודות ונבדלות מהגוף ופרושות כלפי מעלה לעופף בהן, והוא אם כן פוסח על שתי הסעיפים בפירוש פרודות פעם יפרשהו פרודות מהגוף ופעם פרושות למעלה לעופף וגם יקשה לשני הרבנים יחד אומרו מלמעלה כי לפי דבריהם היה לו לומר פרודות למעלה לא מלמעלה, אמנם הרב המורה לא חשש אל טעם הזקף אשר במלת ופניהם וכתב בפ"ב ח"ג הנזכר, וז"ל ואח"כ זכר שעם היותם מחוברות היו פניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה והסתכל אמרו מלמעלה כי הגופות היו מחוברות אמנם פניהם וכנפיהם היו פרודות אבל מלמעלה ע"כ. רצה בזה שאין הכנפים שהם לדעתו סבות תנועת הגלגל האחד כסבות תנועת הגלגל האחר ולזה היו תנועותיהם מתחלפות מהצדדים ובמהירות ואיחור, וכמו כן הענין בפנים שהם לדעתו רמז ליסודות ומורכביהם שכל אחד מהם סבה באופן מיוחד, הנה היו פניהם וכנפיהם של הגלגלים פרודות ר"ל נבדלות בכל חיה וחיה אבל היה זה מלמעלה כלומר מצד המניע שהוא הנמצא היותר מעולה אצלה, ופירוש הרב זה אין ספק שהוא מתישב על מלות הכתוב אבל יקשה לו הענין בעצמו לפי שעם היות שיצדק אמרו שהכנפים היו פרודות מלמעלה שהוא המניע איך יצוייר זה בפנים כי הכוחות הבאות מהגלגל שהמשיל בפנים כפי דעתו אינם כפי המניע כי התחלפות היסודות והמורכבים הוא מלמטה מטבע הפשוטים והמקומות, ואיך יאמר שהיו גם כן הפנים פרודות מלמעלה וגם בכנפים שלדעתו הם סבות תנועת הגלגל אין כלם מלמעלה, כי הנה כדוריות הגלגל ונפשו אינם מלמעלה כפי המניע, ועם היות שהשכל והחשוק הם פרודות מלמעלה שתי הסבות האחרות אינם מלמעלה מצד המניע ויקשה על הרב עוד סוף הפסוק שאמר

לאיש שתים חוברות איש ושתים מכסות את גויותיהנה כי זה באמת לא יסכים עם מה שאמר פרודות מלמעלה כפי פירוש הרב והוא לא דבר מזה כלל.
ולפי דעתי בפירוש המראה נראה לפרש שטעם הזקף הנקוד על מלת ופניהם אינו להבדיל הפנים מהכנפים לענין פרודות מלמעלה להודיע שלא אמר פרודות אלא על הכנפים בלבד, אבל הושם הטעם במלת ופניהם כדי שלא נחשוב שכיוון הכתוב לומר שפניהם וכנפיהם היו פרודות ונבדלות אלו מאלו רוצה לומר הפנים מהכנפים, לכן הושם הטעם על ופניהם להודיע שהפנים הוא ענין בפני עצמו והכנפים ענין בפני עצמו ושעל כל אחד ואחד מהם אמר פרודות מלמעלה כלומר שהיו הפנים פרודות מלמע' וכן הכנפים היו פרודות מלמעלה גם כן, ויהיה ענין זה המאמר בפנים כפי הנמשל שהשכלים הנבדלים עם היותם נפרדים מכל גשמות לא היתה פנייתם והשכלתם כהשכלת הסבה הראשונה ית' ופנייתו והשגתו, כי הנה היו פניהם והשגותיהם של השכלים פרודות ונבדלות מהראשון ית' שהוא למעלה מכולם הבדל עצום לאין שיעור, וככה הכנפים אם אותם המכסות שמורות על ההסתר וההעלם ואם אותם המניעות לגלגלים היו גם כן פרודות ונבדלות באותם השכלים העלולים ממה שהיו בעלתם יתברך שהוא למעלה מכולם, כי ההסתר וההעלם ומניעת ההשגה הוא יותר מופלג לאין שיעור בעצמות הסבה הראשונה ממה שהוא בשכלים הנבדלים העלולים ממנו, וכן בענין ההנעה שהנעת השכלים הנבדלי' לגלגלים אינה כהנעת הסבה הראשונה יתברך לגלגל הראשון העליון המקיף בכל אם היה הוא יתברך המניע אותו.
ובעבור שנתן הכתוב גזרה בכנפים בכלל שהיו פרודות מלמעלה הוצרך לעשות בהם החלוק אשר כבר הודעתיך רוצה לומר שהיו שתים מהכנפים במשל לענין העופפות שהם בנמשל להנעת הגרמים השמימיים, ושתים מהם לכסות גופם שהוא בנמשל מניעת השגת עצמם וציורם כמו שהוא וע"ז אמר לאיש שתים חוברות איש רוצה לומר לכל אחת מהחיות היו שתים כנפים לעופפות והם חוברות איש, והשתי כנפות האחרים היו מכסות את גויותיהנה שהוא רמז שעצמותם וציורם וסבתם ובעצמם ועלוליהם שהם הנרמזי' בגויותיהנה הם מכוסו' ונעלמות ממנו.

פסוק יב

ואמנם אומרו איש אל עבר פניו ילכו יראה דבור כפול כי כבר נזכר זה למעלה, וכן אומרו לא יסבו בלכתם כבר נאמר גם כן, ודעת הרב המורה בזה ידוע שכל גלגל יתנועע בתנועה מיוחדת אליו זולת תנועת הגלגל האחר ושתמיד יתנועע בה מבלי חלוף, אבל אין מקום לפירושו כיון שאין החיות משל לגלגלים כמו שחשב, ועוד יקש' לו אומרו איש אל עבר

פניו ילכו כי בהיות להם ארבעה פנים לא נודע לאי זה עבר ילכו, וגם אומרו אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו שהרב מפרש אותו על הגלגל שיתנועע לצד מניעו יקשה לו מאד שהנבדל אין לו מקום מיוחד ויחסו לכל המקומות הוא אחד ולמה א"כ התחלפו תנועות הגלגלים, וכבר העיר הרב בדבריו על הספק הזה ועבר עליו העברה ולא השיבו, ועוד שהיות הגלגל מתנועע כלפי מניעו כבר נרמז לדעתו בארבעת הכנפים, וג"כ באמרו למעלה איש אל עבר פניו ילכו וג"כ באומרו ופניהם וכנפיהם פרודות מלמעלה כפי פירושו, ולמה זה יעשה עליו רמז רביעי בפסוק הזה אמנם כפי דרכי הנה הכתוב אמר למעלה איש אל עבר פניו ילכו להודיע שהמלאכים הרוחניים כפי טבעיהם היו מזומנים תמיד ומוכנים ללכת בשליחות הש"י ולעשות מצוותו בעולמו הן לטוב הן לרע, וכמו שנרמז בצורות הפנים ושלכן אמר איש אל עבר פניו ילכו להגיד שלא יצום השם דבר שלא ימצא להם פנים לעשותו ולקיימו, האמנם מפני שלא יחשוב חושב שאיש אל עבר פניו ילכו כמו שירצה לכן בא הפסוק הזה כדי לבאר בו שעם היות המלאכים בוחרים ורוצים במה שיעשו הנה לא ילכו ולא יעשו דבר כי אם כפי המצוה והרצון האלקי והוא אומרו איש אל עבר פניו ילכו רוצה לומר עם היות שאמרתי לך שאיש אל עבר פניו ילכו ראוי שתדע שאל אשר יהי שמה הרוח ללכת ילכו שהרוח הוא רמז לרצון האלהי שעל פיו ילכו ויעשו כי הם משרתיו עושי רצונו, ולא יסבו בלכתם רוצה לומר שלא יסורו כלל ממה שיגזור הרצון האלקי, וכמו שתקנו לומר עליהם בתפלת יוצר כולם גבורים כולם עושים באימה וביראה רצון קוניהם. הנה התבאר שמה שחזר לומר כאן איש אל עבר פניו ילכו ולא יסבו בלכתם בא לבאר שלא ילך איש מהשכלים ההם אל עבר פניו ולא יפעל בפנים זולת פנים אלא כפי הרצון האלקי המצוה אותם:

פסוק יג

ודמות החיות מראיהן כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים היא מתהלכת בין החיות ונוגה לאש ומן האש יוצא ברק והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק חשב הרב המורה שהפסוקים האלה מוכיחים שהיו החיות משל לגרמים השמימיים, ובעבור שלמעלה אמר שהיו כעין נחשת קלל וכאן אמר שהיו כגחלי אש בוערות אמר הרב ברמיזותיו שהגלגלים הם מעצמם ספיריים כעין נחשת קלל ושמפני הכוכבים אשר בהם ראה מראיהן כגחלי אש, וכן פירש והחיות רצוא ושוב על תנועת הגלגלים שהיא במרוצה וחוזרות חלילה בתנועתם. והנה לדעתי גם הפסוקים האלה מכחישים דעת הרב ופירושו במרכבה וזה מפנים. הראשון, לפי שאמרו ודמות החיות מראיהם כגחלי אש מורה שזה היה תואר עצמי לגלגלים מפאת עצמם ר"ל האהרה לא מפאת הכוכבים. והשני, אומרו

כמראה הלפידים כי הנה הרב לא ימצא דמוי מהדמויים להמשיל הגלגלים בלפידים. והשלישי, ממה שאמר היא מתהלכת בין החיות ר"ל שהאש שזכר היתה מתהלכת בין חיה לחיה וזה אין ענין בגלגלים ולא בכוכבים, והנה למעלה בתחילת המראה נאמר וארא והנה רוח סערה וגומר ואש מתלקחת וגומר ומתוכה דמות ארבע חיות וגומר הנה ביאר שם שהחיות היו בתוך האש וכאן אמר שהאש היא מתהלכת בין החיות וזה חלוף לא יתכן, גם כי אין ענין לו בנמשל שחשב הרב. והרביעי מאומרו ונוגה לאש והסתכל שתמיד יאמר הנביא בפרש' לשון נוגה סביב האש כי בתחילה אמר ואש מתלקחת ונוגה לו סביב וכאן אמר ונוגה לאש ומן האש יוצא ברק ואחר זה יאמר בחשמל כמראה אש ונוגה לו סביב, ומבואר הוא שלא יצדק זה על הגלגל כי הוא אינו כאש וסביבו לא ימצא נוגה כי אור הכוכבים הוא ועצמם לא מחוצה להם סביביו, ואם היה כל זה מיוחס לגלגל או לכוכב איך יצדק בחשמל שנאמר בו גם כן כיון שהוא רמז אל השכל הנבדל לדעת הרב, וכל זה מורה שלא כוון הנביא בזה לדבר מהגלגלי'.

פסוק יד

והחמישי מאומרו והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק והרב בפרק הנזכר אמר שבזק הוא ברק ושהמשילו בו להיות תנועתו ממהרת, ולדעתו יקשה למה הביא הברק בפני עצמו והבזק בפני עצמו והיה די בא' מהם, ולמה בבזק אמר כמראה הבזק שמורה על הגוון לא על התנועה אבל בברק לא זכר מראה, והתמיה מהרב שחשב להסתייע עם תרגום יונתן שתרגם החיות רצוא ושוב חזרן ומקיפן ית עלמא ותייבן בריאה חדא וקליל' כחיזו ברקא, ולא כיוון יונתן למה שחשב הרב שהגלגלי' היו מתנועעים ומקיפים תמיד.

אבל פירושו הוא כמו שאזכור בפירוש זה הפסוק וכפי דרכי בפי' המראה אמר הנביא שהחיות שזכר שהם המלאכים הרוחניים היו דמותם כפי פעולותיהם כי להיותם נבדלים מכל חומר לא יפול בהם הדמות אלא מצד פעולתם, ולזה אמר שפעמים היה מראיהם כגחלי אש בוערות כשיהיו שלוחים לעשות משפט באויבי השם, ואין ספק שהראה לו זה להודיעו שכן ילכו וישרפו את ירושלם בגחלי אש בוערות, ופעמים יראו כמראה הלפידים כשירעם אל בקולו נפלאות על ידיהם יראו כמראה הלפידים ברעש וקול גדול, ונתן הטעם למה המשילם לגחלי אש וללפידים ואמר שלא היה זה להיותם חומריים ומטבע היסוד ההוא אלא מפני שהאש שזכר היא מתהלכת בין החיות רוצה לומר מתיחסת אליהם והם מכונים באש וכמו שאמרה תורה כי השם אלקיך אש אוכלה הוא (דברים ד, כד), והמשורר אמר על המלאכים משרתיו אש לוהט (תהלים קד, ד), אם כן היה האש מתהלכת בין החיות רוצה לומר שהיו מכוונו' בה, והיה זה מפני שנוגה לאש

ולהיות האש מאירה וזוהרת לכן יוחס למלאכים שם אור מבלי חשך, ואומרו ומן האש יוצא ברק רמז למה שכתב הרב המורה בהקדמת ספרו שהאור השכלי המגיע לנביאים היה כברק שיציץ פעם ויעלם פעם ועל זה אמר ומן האש יוצא ברק שמאותם המלאכים שכינה באש והנוגה יצא ברק הנבואה, וכבר אמרו חכמים זכרם לברכה שראה יחזקאל האש מתהלכת בין החיות לרמוז אל שרפת בית המקדש שהיו שם כרובים בצורות החיות וכן בית המלך וכל בית גדול שורף באש, וכן דרשו ונגה לאש כי אותה האש לא תהיה לעולם לכלות את ישראל כי עוד יהיה לה נוגה להאיר להם בזמן הגאולה, ומן האש יוצא ברק שיצא מהאש ההוא ברק באומות העולם כמ"ש ברוק ברק ותפיצם שלח חציך ותהומם (תהלים קמד, ו) ועם היותו דרך דרש נכון הוא הנה התבאר שבא הכתוב הזה לספר צורו' המלאכים שלוחי ההשגחה כפי פעולותיהם כי פעמים יראו כאילו הם גחלי אש בוערות ופעמים כלפידים ופעמים כברקים, וכבר הסכימו על זה חכמים ז"ל במדרש איוב (ילקו"ש שם רמז תתקכה) בפסוק התשלח ברקים וילכו (איוב לח, לה) אמרו פעמים שהוא עושה מלאכיו אש שנאמר (תהלים קד, ד) משרתיו אש לוהט ופעמים שהוא עושה אותם לפידים שנאמר כמראה הלפידים ופעמים שהוא עושה אותם ברקים שנאמר התשלח ברקים וילכו ופעמים שהוא עושה אותם שרפים שנאמר (ישעיה ו, ו) ויעף אלי אחד מן השרפים ופעמים שהוא עושה אותם רוחות שנאמר (תהלים קד, ד) עושה מלאכיו רוחות, וכן אתה מוצא ויאמר מנוח אל מלאך ה' מה שמך (שופטים יג, יז) אמר לו המלאך איני יודע בדמות מי עשוי עתה בכל שעה הוא מחליפני למה זה תשאל לשמי והוא פלא (שם יח) פלאים הוא עושה בי, וכן אתה מוצא באברהם מלאכים נדמו לו כאנשים שנאמר (בראשית יח, ב) והנה שלש אנשים נצבים עליו ובסדום נראו מלאכים שנאמר (שם יט, א) ויבאו שני המלאכים סדומה. הנה ביארו במאמר הזה אמתת מה שפירשתי בחיות בלפידים ובברקים.

ואמנם אומרו והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק בא להודיע שהחיות שהם המלאכים הרוחנים יעשו פעולתם בזולת זמן כאילו הם במרוצה חזקה, וכן ישובו מבלי איחור ועיכוב כעבדים אל יד אדוניהם לשמוע מה שיצוה עוד, ולהפליג במהירותם אמר כמראה הבזק שהוא האור הנראה בקרב החושך ומיד יעלם על שלא יוכל אדם לשלוט בו עיניו, ועם היות שזה משל חומרי דיבר הנביא כן בשכלים הנבדלים כלשון בני אדם, ולזה באמת כיוון יונתן שהוא לא תרגם רצוא ושוב חזרן ומקיפן אבל תרגם הפסוק כן ובריית באשתלוחיהון למעבד רעוות רבונהון דאשרי שכנתיה במדורא עילאה מנהון באופא עינא למחזי חזרן ומקיפן ית עלמא ותובן ברייא חדא וקלילא כחיזו ברקא, הנה מלת

רצוא בלבד תרגם חזרן ומקיפן ית עלמא ולא אמר זה על הגלגלים כי אם על המלאכים הרוחניים שלוחי ההשגחה, וכמו שאמר התהלכנו בארץ (זכריה א, יא) משוט בארץ ומהתהלך בה (איוב א, ז), ואמנם מלת ושוב תרגם ותובן ברייא חדא, וכל זה סותר דעת הרב ומחשבתו ומסכים לדעתי. וכתב בעל ספר יצירה עשר ספירות בלי מה צפויין כמראה בזק ותכליתן אין להן קץ ודברו בהן ורצוא ושוב, ולמאמרו כסופה ירדופו וגם זה כשיובן אינו רחק ממה שבארתי:

פסוק טו

וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לד' פניו מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש ודמות אחד לארבעתן ומראיהם ומעשיהם כאשר יהיה האופן בתוך האופן גם הפסוקים האלה מכחישים דעת הרב המורה ופירושו במרכבה, לפי שהוא פירש אופן א' בארץ על החומר הראשון ושהיה בעל ד' פנים והם ד' האופנים שהם ד' היסודות ושלכן לא זכר בהם צורות, (טז) ושהיה דמות אחד לארבעתם והוא בהיותם משותפי' בחומר ושהיה מראיהם ומעשיה' כאשר יהיה האופן בתוך האופן, ולא אמר כן בחיות להגיד שהיסודות היו מתרכבים קצתם בקצתם כאשר יהיה האופן בתוך האופן, ובפרק ד' חלק ג' כתב שתרגם יונתן כעין תרשיש כעובדא דאבן טבא באותו הלשון שתרגם אונקלוס כמעשה לבנת הספיר (שמות כד, י), וחתם הרב דבריו באומרו והבן זה וכפי מה שגלה במקומות מספרו רמז הרב בזה לחומר הראשון שהוא אשר השיגו אצילי בני ישראל לדעתו והוא חומר האופנים גם כן:

ודברי הרב בזה אינם נכונים מפנים. ראשונה, שאמר הכתוב באופנים ודמות אחד לארבעתם והנה אין לארבעת היסודות דמות אחד לא באכיותיהם לא בצורותיהם לא במקומותיהם ולא בתנועותיהם אבל הם הפכיים, ואין לרב שיאמר שהיה הדמות בחומר כי זה כבר נרמז לדעתו באופן אחת בארץ ולמה יאמר עליו ג"כ ודמות אחד לארבעת'. והשנית, שאומרו כאשר יהיה האופן בתוך האופן אין ראוי שיפורש על הרכבת היסודות כדברי הרב אלא על הנחת האופנים זה בתוך זה. והשלישית, כי הנה כעין תרשיש לא נאמר על החומר כי אם על הצורה והפעולה וכמ"ש מראיהם ומעשיהם ות"י חזויהון ועובדיהם, ועוד שאם היה כעין תרשיש נאמר על החומר הראשון היה לו לזוכרו בפסוק הראשון יאמר והנה אופן אחד בארץ כעין תרשיש אבל החיות ואותו האופן האחד הוא החומר הראשון לדעתו. והרביעית, כי הנה הרב מודה בפיו באותו פרק רביעי הנזכר שיונתן תרגם האופנים גלגליא ושהיה דעתו שהם השמים ואם הדבר כן איך יאמר שמה שתרגם בהם אבן טבא כיוון בו אל החומר הראשון כי הוא אינו בשמים, הנה אם כן הרב

עצמו מודה בביטול טענתו וכבר הרגיש הנרבוני מפרש ספרו בספק העצום הזה, וכתב באותו מקום ואיך שיהיה הנה חזרן ומקיפן ית עלמא אשר הביא הרב יורה שהחיות גם אצל יונתן נאמרו על השמים ויהיו האופנים אם כן הם היסודות עד כאן. ואין בפיהו נכונה לפי שיונתן לא תרגם חזרן ומקיפן ית עלמא על השמים כ"א על השכלים הנבדלים כמו שבארתי ובביאור אמר שהאופנים הם הגלגלים ואין לרב אם כן טענה. והחמשית, שאיך יאמר הרב שכעין תרשיש הוא החומר הראשון מכח גזרה שוה שעושה מתרגום אונקלוס לתרגום יונתן, כי הנה יאמר אומר שאונקלוס לא כיון בעובדא דאבן טבא על החומר הראשון ולא ראו אותו אצילי בני ישראל כמו שחשב הרב וכן יונתן לא כיוון אליו, ושיותר נכון הוא שנעשה גזרה שוה מהפסוק לפסוק משנעשה אותה מהתרגום שהנה נאמר כאן וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ונאמר שם ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכמו שכאן בדברי יחזקאל נאמר אבן ספיר על השכל הנבדל גם לדעת הרב ככה לבנת הספיר שראו אצילי בני ישראל היה השכל הנבדל שהשיגו, ואונקלוס לזה כיוון באומרו כעובדא דאבן טבא וכן יונתן בתרגומו, וזה כולו ממה שיוכיח שאין החיות משל לגלגלים ולא האופנים משל ליסודות:

ולפי דעתי במראה הזאת היו האופנים כמו שזכרתי בהקדמ' הם הגרמים השמימיים, כי כמו שבמרכבה החמרית הבהמות או החיות הם המנהיגות והמניעות את האופנים המתגלגלים תחת המרכבה, ככה כפי הנמשל היו השכלים הנבדלים מנהיגים ומניעים את הגלגלים השמימיים אשר תחת מרכבת המלך האלקי ולא אמר הכתוב כאן וארא בבחינת השגת האופנים בלבד כמו שחשב הרב שאם היה הדבר כן לא היה ראוי שיאמר וארא החיות אם כבר נעתק מדרוש החיות ובא לדבר מהאופנים, אבל גם זה אשר יאמר הכתוב מהאופנים הוא גם כן ספור החיות שראה הנעתם לאופנים ושהם ילכו לעומתם, וזהו וארא החיות והנה אופן אחד בארץ רוצה לומר שראה עוד מעניני החיות שהם השכלים הנבדלים שהיה אופן אחד בארץ כלומר למטה מן החיות וכמו שתרגם יונתן בזה מלרע לרום שמיא, והאופן האחד ההוא הוא רמז לכדור השמימיי הכולל שהיה אצל החיות מתנועע מרוחם וכחם, גם אפשר לומר שראה אופן אחד אצל כל אחת מהחיות ויהיו האופנים אם כן ארבעה כמו החיות, וכן אמר במראה השנית וארא והנה ארבע אופנים ואומרו אופן אחד אצל הכרוב האחד, כן מה שאמר כאן והנה אופן אחד בארץ רוצה לומר לכל חיה, ומה שאמר לארבעת פניו הוא להודיע שהאופן שהיה אצל החיה לא היה נוטה לצד אחד מהפנים יותר מלצד האחר אבל ארבעת פניו היה בשוה ופניו חוזר לחיה שזכר.

והנה נזכרו החיות פעם בלשון זכר פעם בלשון נקבה כמו שאמר לאיש שתים חוברות איש אשה אל אחותה, וכן פניו בלשון זכר לפי שהחיה כפי המשל הוא תואר לנקבה וכפי הנמשל שהוא השכל הנבדל תאר אותו בלשון זכר, והיה תכלית ההראות הזה להודיע שהנהגת החיות לעולם הוא באמצעות האופנים שהם מניעות אותם, ומזאת הבחינה היה כל מה שדיבר מהאופנים מדרוש החיות עצמם, ולכן אמר בתחילתם וארא החיות והנה אופן אחד בארץ שגם מה שראה מהאופני' היה ממרא' החיות כמו שזכרתי, והנה לא אמר באופנים לשון דמות כמו שאמר בחיות לפי שהחיות להיותם שכלים נבדלים מכל גשמות היו התארים שכינה להם בלתי אמתיים להיותם תארי הגוף ולכן אמר בהם דמות ארבע חיות כי לא היו חיות באמת אלא דמותם, אבל הגרמים השמימיים להיות' גופות לא אמר בהם לשון דמות אבל אמר בהם לשון אופנים שרוצה לומר גלגלים כמו שתרגם יונתן כי כן היו בעצם ואמת לא בדרך דמיון.

וביאר ואמר מראה האופנים ומעשיהם כעין תרשיש להגיד שהיו הגרמים השמימיים ספיריים בטבעם וזהו מראה האופנים, וגם היה מעשיהם היותם ספיריים לפי שהמאורות אשר על האופן העליון נראין מתחת האופן התחתון לרב זכותן כי הם כעין תרשיש והיא אבן טובה נזכרה באבני החשן תרשיש ושהם וישפה ועינה כתכלת והוא המראה המיוחס לשמים, וביאר עוד שלא היה המראה הזה הספיריי בלבד באחד מהגלגלים כי דמות אחד היה לארבעתם והדמות הוא שהיו כולם ספיריים, וגם היה דמות אחד לארבעתם לפי שהגרם השמימיי הוא גשם ממין אחד בכל הגלגלים, וכפל אומרו מראיהם ומעשיהם להגיד שעוד יבחן מראיהם ומעשיהם של אותם האופנים במה שהיו סובבים ומקיפים זה על זה וזהו אומרו כאשר יהיה האופן בתוך האופן שראה הגרמים השמימיים בהנחתם האמתית אלו על אלו העליונים מקיפים בתחתונים והתחתונים מוקפים מהם, והנה זכר הגרמים השמימיים ההם במספר ארבעה מהסבה שזכרתי בהקדמת הספר הזה והיא כי מפני היות השכלים הנבדלים בארבע מחנות היה בבחינתם הכדור השמימיי מתחלק לארבע רביעיות כפי כוחותיו ותבואות השמש והירח לא שיהיו הגלגלים נמנים בארבעה כדורים כמו שחשב הרב המורה:

פסוק יז

על ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו לא יסבו בלכתן וגביהן וגובה להם ויראה להם וגבותם מלאות עינים סביב לארבעתן גם הפסוקים האלה מכחישים פירוש הרב באופנים, לפי שהוא כתב וזה לשונו ואמנם האופנים אמר שאין בתנועתם לא עקמימות ולא עקלתון אבל תנועות ישרות שלא יתחלפו עד כאן, ואם היו האופנים משל ליסודות שאין להם

תנועה מעצמם כי אם בהניע אותם הגלגל איך יאמר בהם לא יסבו בלכתם, והמאמר הזה נאמר בחיות מפני שהיה תנועתם בבחירה ורצון סבובית תדירה להיותם חיים משכילים כמו שזכר הרב, אבל היסודות שהם גשמים מתים לא יפול בהם זה המאמר, ולא גם כן כי רוח החיה באופנים כיון שהיסודות אין בהם לא רוח ולא נפש ולא יתנועעו מציור דבר מה ואיך יאמר עליהם שינשאו מעל הארץ כי הם נחים במקומם הטבעי ולא יתנועעו מעצמם, (יח) גם אי אפשר לפרש על היסודות וגביהן וגובה להם ויראה להן וגבותם מלאות עינים לפי שהיסודות הם במרכז העולם ובשפל שבו וכל שכן המים והארץ הכבדים שמקומם הוא המטה, ואיך אמר אם כן עליהם וגובה להם, גם אם אין להם נפש ולא ציור איך יאמר עליהם ויראה להן כי היראה היא נמשכת אחר ציור האויר, והרב לא דבר מהפסוק הזה כלל והסתיר פנים ממנו, לבד פירש על וגבותם מלאות עינים שאפשר לפרשו עינים ממש רוצה לומר שהיו הרבה מהמורכבים מהיסודות בעלי חיים שעינים להם, ושגם כן אפשר לפרש עינים על הגוונים מלשון ועינו כעין הבדולח (במדבר יא, ז) ירמוז לגוונים שיתחדשו במורכבים, או יהיה עינים לשון דמיון כמו שנהגו חכמים זכרונם לברכה לומר כעין שגנב כעין שגזל (ב"ק סה, א), והפירושים האלה על עיני' עינים להם ולא יראו, כי איך יאמר כפי הפירוש הראשון על היסודות וגבותם מלאות עינים בעבור עיני הבעלי חיים והנה לא זכר אזנים ולא נחירים ושאר האיברים שבהם, וכפי הפירוש השני למה יזכור הגוונים שיתחדשו בהרכבה ולא הכוחות ולא המזל הקודם אליהם, והפירוש האחרון מהדמיון דמיון הוא באמת, ועוד כי למה יחס העינים יהיו מה שיהו לגבותם והיה ראוי לומר והם מלאות עינים.

אלא שזה כולו רומז לדבר אחר רחוק ממה שחשב הרב וכפי דרכי יאמר הכתוב כפי המשל שהיה גב גבוה על האפנים כמו שהוא על העגלות שעל הגב הגבוה ההוא טוענים המשא, ולכן בא וגביהן בזקף כלומר ולהם גבות וגובה גדול היה לגביהן לרוממות הכבוד היושב על הכסא, ומתוך גביהן היה יראה להם כי הדבר הגבוה מטיל אימה בעיני רואו, אמנם כפי הנמשל יאמר הכתוב שהאופנים שהם הגרמים השמימיים על ארבע רבעיהם בלכתם ילכו, ואפשר שאמר רבעיהן בלשון נקבה על החיות שהאופנים ילכו על ארבעת רבעיהן של החיות רוצה לומר לכל פאה ופנים מפני החיות לא יסבו בלכתם כי כמו שהחיות לא יסבו מצד אל צד כן האופנים בתנועותיהם:

ואמנם בפסוק וגביהן תמצא טעם זקף על מלת וגביהן כמו שבא למעלה על ופניהם וכנפיהם והיה זה לפי שהנביא ראה בגלגלים הגלגל העליון שאין כוכב בו שהיה עולה על גביהן ומקיף אותם, ועליו אמר וגביהן ובא הטעם עליו לפי שהוא חוזר למה שאמר

למעלה לא יסבו בלכתן רוצה לומר וכן גביהן שהוא הגלגל העליון המקיף בכל שלא יסב בלכתו, עוד ראה בגלגלים הגלגל השמיני ועליו אמר וגובה להן כי הוא הגובה על גלגלי הנבוכה כולם ואמר ויראה להן להגיד שעם כל גבהותם של הגלגל התשיעי והשמיני והגלגלים אשר תחתיו הנה ראה בהם יראה רבה מיוצרם ית' וכמו שאמר המשורר אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו (תהלים פט, ח), ועל זה אמר ויראה להם שכולל בזה האופנים כולם, עוד אמר וגבותם מלאות עינים שהוא רמז לכוכבים התקועים בגלגל השמיני ובגלגלי הנבוכה כי הככבים בגלגלים הם כעינים בפני האדם, ואמר סביב לארבעתם בעבור שהיו מתנועעים האופנים כפי ארבעת החיות ומחנותיהם כמו שבארתי כך נראה לי לפרש הפסוק הזה:

אמנם יונתן תרגם וגביהון שוון לקביל רקיעא ורומא מליהון ודחילין אינון וגביהון מליין עינין סחור סחור לארבעת רבעיהון, הנה במה שפירש על וגביהן שוון לקביל רקיעא רמז אל הרקיע שעל ראשי החיות שיזכור אחר זה, ונראה לי שנטה בזה למה שפירשתי שמלת וגביהן חוזר למעלה אל לא יסבו בלכתם שהגלגל שעליהם לא יסוב בלכתו כי תמיד יהיו הליכותיו שוות לקביל רקיעא, אמנם וגובה להן לא פירשו מלשון וגביהן כי הנה וגביהן פירשו מלשון גב אבל וגובה להן פירשו מלשון רוממות ורומא להון, ונראה שהבין וגובה להן שנאמר על הגלגל העליון המקיף בכל כי הוא הגבוה שבכולם ואין בו כוכבים, אבל שאר הגלגלים המצויירים ראה מלאות עינים שהוא רמז לכוכבים, והנה אמר לגביהם בלשון זכרים וגבותם בלשון נקבות כי כן הוא דרך הלשון:

פסוק יט

ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת והאופנים ינשאו לעומתם כי רוח החיה באופנים בלכתם ילכו ובעמדם יעמודו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעומתם כי רוח החיה באופנים גם הפסוקים האלה יקשו מאד לדעת הרב המורה במרכבה וזה מפנים. הראשונה, שאם היו האופנים הם היסודות איך אמר עליהם בלכתם ילכו ינשאו האופנים לעומתם כאילו הם מתנועעים מעצמם כחיות ואינו כן כי הם גשמים מתים ואין להם תנועה מעצמם. השנית, מאומרו ובעמדם יעמודו ואם היו החיות משל לגלגלים כדעתו איך אמר בהם לשון עמידה המורה על המנוחה שהיא נמנעתו בהן. הג' מאומרו ובהנשאם מעל הארץ כי הנה הגלגלים הם מתנועעים תמיד סביב למרכז שהוא הארץ ולא ינשאו ולא יושפלו ממנה. והד', מאומרו ינשאו האופנים לעומתם כאילו היתה תנועת האופנים ממין תנועת החיות ואין הדבר כן כ"א היו החיות משל

לגרמים השמימיים והאופנים ליסודות הפשוטים כדברי הרב היתה תנועת החיות סבובית ותנועת האופנים ישרה ואיך אמר אם כן ינשאו לעומתם וכל זה ממה שהכחיש דעת הרב:

אבל כפי דרכי ראוי לעיין בפסוקים האלה דברים ארבעה. ראשונה, למה זכר בחיות ובאופנים לשון הליכה והתנשאות ועמידה ולא זכר בהן שפלות ולא לשון ירידה. ושנית, אם היו החיות משל לשכלים הנבדלים כמו שביארתי איך אמר בהם הליכה ונשיאות מעל הארץ ואין להם תלייה בחומר ואינם בארץ. ושלישית, אם הרוח הנזכר בפסוקים האלה ענינו ומובנו אחד רוצה לומר על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו שמה הרוח ללכת וכן כי רוח החיה באופנים האם הכונה בכולם אחת ורוח אחד להם. והרביעית, כפל הדברים שנאמרו בזה אם בענין ההליכה שאמר ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם וחזר לומר שנית בלכתם ילכו, ואם בענין ההתנשאות שאמר ובהנשא החיות מעל הארץ ינשאו האופנים וחזר לומר שנית ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים לעומתם, ואם בענין הרוח שאמר על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו וחזר לומר שמה הרוח ללכת, ואם במה שאמר כי רוח החיה באופנים וחזר לומר שנית כי רוח החיה באופנים והוא כולו כפל ומותר מבואר והרב לא דיבר מזה כלל וגם המפרשים לא התעוררו עליו:

ואומר בתשובת כל זה ופירוש הפסוקים שלא בא הכתוב הזה להגיד שילכו האופנים אחרי מהלך החיות כי זה כבר נזכר למעלה באומרו והנה אופן אחד בארץ אצל החיות ואמר על ארבעת רבעיהן בלכתם ילכו, אבל בא להודיע שמה שיפעלו ויעשו האופנים שהם הגרמים השמימיים בעולם השפל הן לטוב הן לרע אינו מפאת עצמם אלא כפי מה שיסודר להם מהחיות שהם השכלים המניעים אותם כי הגלגלים יתנועעו ויפעלו בתנועותיהם כפי ההנעה והרוח שיבוא אליהם מהנבדל המניע אותם, וגם אותם המניעים אין זה אליהם מעצמם אלא מהסבה הראשונה יתברך כי כפי רצונו וחפצו יעשו השכלים עושי רצונו כאשר יצום, וכפי רוח הנבדלים יתנועעו הגלגלים וכפי תנועתם יהיה באנשי הארץ העלייה והכבוד או השפלות וההשחתה ועל זה אמר ובלכת החיות ילכו האופנים אצלם כי ההליכה בכאן אינה רמז לתנועה אבל היא השמירה וההטבה לאנשי הארץ וכמו שאמר והתהלכתי בתוככם (ויקרא כו, יב) כי ה' אלקיך מתהלך בקרב מחניך (דברים כג, טו) יאמר כי בלכת החיות רוצה לומר בהשגחתם ושמירתם על הארץ ילכו האופנים שהם הגרמים השמימיים, והענין שיחייבו בתנועותיהם טובה והצלחה מפאתם והוא אומרו אצלם ובהנשא החיות מעל הארץ רוצה לומר שלא ישגיחו בה ולא ישמרוה ולא יתהלכו בקרבה אבל ינשאו ויתרחקו ממנה ויעזבוה למקרים, ינשאו

האופנים רוצה לומר שגם הם לא ישגיחו ולא ישפיעו טובה בתנועותיהם, הנה אם כן ההליכה היא תואר להצלחה והטוב והשמירה והנשיאות מעל הארץ הוא תואר לעזיבה והיא הירידה והשפלות, ויצא מזה שלא נאמרו הליכה והתנשאות לחיות בהם תנוע' גשמיות כי אם כפי הפעולות שיפעלו בארץ.

וראה הנביא עוד שגם זה לא היה לחיות מפאת עצמם רוצה לומר פעם להלוך בארץ ופעם להנשא ממנה אבל היו נמשכים בזה כפי הרצון האלקי ומצותו המגיע אליהם ועל זה אמר (כ) על אשר יהיה שם הרוח ללכת ילכו והרוח הזה הוא רוח האל יתברך כלומר רצונו וחפצו המעורר והמצוה עליו, ומלת ילכו חוזר לחיות אשר זכר שעל אשר יהיה שמה הרוח והרצון האלקי ללכת החיות ילכו החיות ובהסתלק הרצון האלקי מהליכתם שמה ינשאו משם, ואומרו עוד שמה הרוח ללכת הוא ענין אחר רוצה לומר שם רוח החיות לשילכו שמה האופנים כי הם ילכו כפי מה שיניעם רוח שכל המניע אותם וככה בהתנשאות ינשאו האופנים לעומתם, הנה א"כ הרוח שנזכר ראשונה בזה הפסוק הוא רמז אל רצון האל יתברך ולכן ת"י בו רעוא, אמנם הרוח השני שנזכר כאן הוא רוח החיות המגיע לאופנים וכן הוא מה שאמר כי רוח החיה באופנים ולזה לא תרגם בו יונתן רעוא כי אם לשון רוח ארי רוח ברייתא בגלגליא.

פסוק כא

ואמנם אומרו בלכתו ילכו ובעמדם יעמודו נראה לי לפרשו להמלט מהכפל והמותר באחד משני פנים: הראשונה שבעבור שזכר למעלה בחיות ובאופנים הליכה והתנשאות שהוא רמז לעלייה בטובה ולירידה בשפלות, הוצרך להודיע שפעמים לא יהיה הליכה ולא התנשאות שהם שתי הקצוות בעלייה ובירידה כי כבר אפשר שיהיה ביניהם אמצעי והיא העמידה מבלי שיעלה ולא שירד וכדי לחדש זה חזר לזכור ההליכה וההתנשאות כדי להכניס ביניהם העמידה, וכבר זכרתי שאין זה ענין מנוחה בגרמים השמימיים ולא השכלים אבל הוא כולו דבור המשלי כפי פעולתם בארץ הן לטוב הן לרע, והנה הראה הקדוש ברוך הוא כל זה לנביא להודיעו שגלות יהודה וחרבן ירושלם לא יהיה מהמערכה בלבד וגם לא מרצון המלאכים המניעים אותה אבל ממנו יתברך יצאו הדברים כולם כפי משפטו והותרה בזה השאלה החמישית משאלות הנבוא' הזאת.

והאופן השני מהפירוש הוא שבא הפסוק הזה להודיע שאין ההליכה הנאמרת באופנים כהליכה הנאמרת בחיות, כי היא נאמרה עליהן בדרך השאלה ומשל להיותם שכלים נבדלים מחומר אבל בגלגלים שהם האופנים אינה כן כי הם ילכו רוצה לומר יתנועעו בעצם ואמת להיותם גשמים, ומפני שאמר שהיו הגלגלים מתנועעים והולכים ביאר שלא

נחשוב שיעתקו ממקום אל מקום כי אין חוץ מהם מקום שיקיף על כללותם ועל זה אמר ובעמדם יעמודו רוצה לומר במקום שהם עומדים בו והוא סביב המרכז שם יעמודו תמיד, וכן בענין ההתנשאות שזכר כי החיות אינם גופות לשיתנשאו ונאמר עליהן לשון התנשאות בהשאלה והמשל אבל ינשאו האופנים לעומתם התנשאות אמתי במהלכם, וזה לפי שהחיות הם רוחות מבלי גשם והאופנים הם גשמים והיה רוח החיה באופנים שאינם רוחות אלא גופים, והענין כולו שהוראת הגרמים השמימיים על השפלים ועל ישראל לטוב או לרע הוא תמיד בגזרת עירין ובמימר קדישין והם גם כן מסודרים בזה מכח הראשון יתברך ורצונו, ולפיכך היה עמידת השכינה בקרב ישראל או הסתלקה מהם מאת השם, וכן היו בדוגמה זו באהל מועד כי הענן המורה על הרצון האלקי היה נוסע תחילה והדגלים שהיו כדמות החיות נוסעים אחריו ונושאי הארון שהם כדמות האופנים היו נוסעים אחריהם. והיותר נכון אצלי בזה הוא שאמר בחיות הליכה והתנשאות כפי פני החיות כי הנה הוא ראה בהם פני אדם המורים על העמידה וכמו שאמר כתפארת אדם לשבת בית, ופני שור המורים על ההליכה וההמשכה ממקום למקום כמרחק שוה וראה פני נשר לענין העופפות כלפי מעלה לרמוז בזה שנסיעת מרכבת השכינה אפשר שתהיה בארץ מעם אל עם וממלכה לממלכה אחרת והוא הנקראת הליכה, ואפשר שתהיה הנסיעה לא מארץ אל ארץ ומעם אל עם אלא למעלה שתשוב השכינה למעלה ולא תחול בארץ ועם אחר וזה הוא מה שאמר ובהנשאם מעל הארץ שהוא כלפי מעלה, ואמנם העמידה הוא שתעמוד ותתקיים השכינה בבית המקדש. הנה התבארו הפסוקים האלה מבלי כפל ומותר והותרו ההערות אשר העירותי בהם כולם:

פסוק כב

ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא נטוי על ראשיהם מלמעלה ותחת הרקיע כנפיהם ישרות אשה אל אחותה לאיש שתים מכסות להנה ולאיש שתים מכסות להנה את גויותיהם גם הפסוקים האלה יקשו מאד לדעת הרב מצדדים. הראשון, אם היה הרקיע הוא הכדור העליון המקיף בכל כדעת הרב למה לא הביא הכתוב זכרונו סמוך לחיות אשר זכר למעלה כיון שהיו כולם כדורים והפסיק ביניהם בענין האופנים. השני, למה לא קרא הכדור הזה העליון חיה כמו שקרא שאר הכדורים אשר זכר בהיות כולם חיים משכילים וקרא את הארבעה כדורים המצויירים חיות והכדור העליון המקיף קרא רקיע, ובחיות זכר צורות פנים וכנפים אמנם ברקיע לא זכר דבר מזה אלא שהיה כעין הקרח הנורא. השלישית, למה ייחס הרקיע לראשי החיות כמ"ש ודמות על ראשי החיה

רקיע ואמר נטוי על ראשיהם, והנה הגלגלים הם גשמים מתדמי' החלקים ואין בהם לא ראש ולא רגל לא מעלה ולא מטה והיה ראוי שיאמר ודמות על החיה רקיע נטוי עליהם מלמעלה, והנה הרב לא דבר מזה הפסוק כלל. הרביעי, במ"ש (כג) ותחת הרקיע כנפיהם ישרות שיראה שאין ענין לפסוק הזה כלל כי אם בא להודיע שמתחת הרקיע היו החיות שהיו להם כנפים כבר נזכר זה למעלה שראה לחיות ארבע כנפים ושממעל להם היה הרקיע ושבכנפים היו מכסים את גויותיהם ויהיה אם כן הפסוק הזה כולו כפל ומותר. החמישי, למה לא אמר הכתוב ותחת הרקיע חיות שכנפיהם ישרות וזכר הכנפים בלבד ולא החיות בעלות הכנפים ואין לנו שנאמר שהיו הכנפים האלה שנזכרו כאן לרקיע כיון שהכתוב מבאר ותחת הרקיע ולא אמר ולרקיע כנפיהם ישרות, גם כי ברקיע לא יפול אומרו לאיש שתים מכסות כי הכדור העליון הוא אחד בלבד ואיך יאמר בו לאיש לאיש, ואיך יאמר גם כן עליו להנה את גויותיהנה הכל בלשון רבים. השישי, באומרו לאיש שתים מכסות להנה ולאיש שתים מכסות את גויותיהם כי הנה למעלה בחיות לא ייחס מארבעת הכנפים אלא שתים לכסות את הגויות כמ"ש שתים חוברות ושתים מכסות את גויותיהנה (לעיל יא) והחוברות הם לעופפות כמו שביארתי, ולמה א"כ ייחס בכאן כל הכנפים לכסוי ולא ייחס מהם כלום לעופפות. השביעי, מהו שאמר כאן בכנפים שהם ישרות ולא נזכר זה למעלה כי אם ברגלים שאמר ורגליהם רגל ישרה אבל בכנפים לא זכר לשון יושר כ"ש שאם היו הכנפים משל לסבות תנועת הגלגל כדברי הרב איך יפול בהם לשון ישרות, והנה הרב לא דיבר כלל בפסוק הזה ולא גם כן מפרשי ספרו:

וכפי דרכי בפי' המראה הזאת ראוי לפרש הפסוקים האלה באופן שלא יתחייבו לנו שבעת הספקות האלה אשר זכרתי, ואומר שהרקיע שראה על ראשי החיות אינו דבר גשמי כמו שחשב הרב לא הגלגל התשיעי ולא השמיני כדעת מפרשי ספרו, אבל הוא כפי משל המרכבה המושב הנטוי והמונח על האופנים והחיות כדמות עלייה ושם כסא הכבוד אשר ישב עליו המלך כדרכו דוגמא למרכבת המלכים שפורשים על העגלה בגד נאה ואחר כך מניחים עליו את הכסא, וכפי הנמשל כמו שראה ארבע חיות נושאות המרכבה שהם רמז לארבע' מחנות של מלאכים רוחניים הסובבים כסא הכבוד וראה ג"כ ארבעת האופנים שהמרכבה מתגלגלת עליהם שהם רמז לגרמים השמימיים, כן ראה אחר זה הרקיע שהוא רמז לשפע האלהי המגיע על השכלים הנבדלים ההם מלמעלה כאילו דבר מרוקע ונטוי על החיות, ולהיות רמז לשפע האלקי המגיע למלאכים אמר בו לשון דמות ודמות על ראשי החיה רקיע מה שלא נאמר באופנים לפי שהם היו גשמים עגולים והיה צודק בהם שם אופנים באמת, אבל השפע העליון השכלי כשתאר אותו

ברקיע שהוא דרך גשמי אמר שהיה על דרך ולא הדמיון ולא באמת והנה לא ראה הרקיע על האופנים כי אם על החיות לפי שהשפע האלקי על החיות כי שהם המלאכים יושפע ראשונה והם ישפיעו באופנים. הנה התבאר למה לא זכר הרקיע למעלה סמוך לחיות לפי שאינו כדור כמו שחשב הרב כ"א שפע שכלי אלקי. ואחרי שראה החיות והשפעתם באופנים הראהו השם השפע המגיע על החיות ולזה גם כן לא קרא את הרקיע חיה להבדל ענינו מענין החיות והותרו בזה שני הספקות הראשונים.

והנה ייחס נטיית הרקיע על ראשי החיות להודיע שהשפע האלקי ההוא מגיע בעצם ומבלי אמצעי לראשי החיות שהם ראשי מחנות המלאכים העלולים ממנו יתברך מבלי אמצעי ומהראשים ההם ישתלשל לשכלים שהם למטה מהם ועלולים מהם והותר בזה הספק השלישי:

והנה אמר על ראשי החיה בלשון יחיד לפי שהוא שם הכלל והרצון בו על כל החיות, וסוף הכתוב מורה עליו שאמר נטוי על ראשיהם מלמעלה כי הכלל הוא קבוץ הפרטים וכמו שאמר כי רוח החיה באופנים, ולהיות השפע האלקי מגיע לכל השכלים כפי מדרגותיהם קראו רקיע ונטוי על ראשיהם כי כל דבר נטוי וכולל מקבלים רבים יקרא רקיע כמו שאמר וירקעו את פחי הזהב (שמות לט, ג) רוקע הארץ וצאצאיה (ישעיה מב, ה), ואמר שהיה כעין הקרח הנורא לפי שהקרח הוא יורד מלמעלה למטה ובהיותו רב בהפלגה הוא נורא על בני אדם כן השפע האלקי יושפע על השכלים הנבדלים מלמעלה והוא נורא עליהם כמו שאמר נורא על כל סביביו (תהלים פט, ח), והמפרשים פירשו קרח נורא בלבנותו וזהרו, ובפרקי רבי אליעזר דרשו מהו כעין הקרח הנורא באבנים טובות ומרגליות והוא כולו משל למעלת השפע, וכבר יורה שנאמר רקיע על השפע האלקי מה שאמרו שם ברוך כבוד השם ממקומו במקומו לא נאמר אלא ממקומו שאפילו החיות שנושאות את הכסא אינם רואים אותו שנתן הקדוש ברוך הוא בינו ובינם רקיע שנאמר ודמות על ראשי החיה רקיע, הנה גילו בזה אמתת מה שפירשתי, וכן אמרו המקובלים שזה הרקיע הוא אור השכל הבהיר החפוף על הכל ששמו כשם רבו הנטוי על ראשי חיות הקדש והותר בזה עוד הספק הנזכר.

ואמנם אומרו ותחת הרקיע כנפיהם ישרות בא להודיע בענין המשל שלא היה הרקיע מונע את החיות מלפרוש כנפיהם בהיותו נטוי עליהם, כי הנה תחת הרקיע היו כנפיהם של חיות הנזכרות למעלה ישרות והוא עצמו מה שאמר למעלה שתים חוברות איש כי בהיות הכנפים פרושות הם ישרות ובהתחברם יהיו ישרות ומכוונת אשה אל אחותה, ומפני שכנפיהם ישרות היה לענין העופפות מסכים עם מ"ש למעלה שתים חוברות

איש, לכן אמר שמלבד אותם הכנפים הישרות עוד היו לכל איש מהחיות אחרות מכסות להנה ועל זה אמר לאיש שתים מכסות להנה ולאיש שתים מכסות להנה וביאר מה היו מכסים באומרו את גויותיהם, ואין הכוונה שהיו ארבעה כנפים כולם מכסות אלא שתים בלבד, וכדי לבאר שלכל אחת ואחת היה כן אמר לאיש שתים מכסות ולאיש שתים מכסות והענין אחד, ולענין הנמשל הוצרך להגיד בו כל זה עם היות שכבר זכר למעלה כנפי החיות ושהיו מכסות כדי להודיע שבסבת הרקיע שהוא השפע הנשפע על החיות היו כנפיהם ישרות והיו שתים מכסות, ואפשר שראה אותם ישרות בעת העמידה כמו שראה אותם פרודות מלמעלה בעת נסיעת הכבוד כי כנפי ההתעופפות פעמים ישרות פעמים פרודות כי השיב להם עמידת הכבוד בבית ואחר כך נסיעתו משם והותר בזה הספק הרביעי.

ולפי שמה שחדש בזה הוא בענין הפרישה והכסות אשר זכר בכנפיהם שהיה הכל מסבת הרקיע, לכן לא אמר ותחת הרקיע חיות כי לא בא הנביא להגיד שהיו שם חיות כי זה כבר נודע אלא שפרישת כנפיהם וכסותם היה בסבת הרקיע והותר בזה הספק החמישי: וכן הותר הספק השישי ממה שפירשתי שהמכסות היו שתים בלבד, ושאמר לאיש שתים ולאיש שתים להודיע שכל אחד מהם היה כן ושהעופפות נכלל באומרו כנפיהם ישרות. וכן הותר הספק הז' שמה שנאמר כאן רגליהם ישרות ולא נאמר למעלה הוא לפי ששם נאמר שתים חוברות איש וכאן נאמר במקומו כנפיהם ישרות כי הנה חוברות וישרות הכל אחד. וממה שפי' בפסוקים האלה הותרה השאלה הששית האחרונה ששאלתי בזאת הנבואה:

פסוק כד

ואשמע את קול כנפיהם כקול מים רבים כקול שדי בלכתם קול המולה כקול מחנה בעמדם תרפינה כנפיהם ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם בעמדם תרפינה כנפיהן והפסוקים האלה גם כן בלתי סובלים דעת הרב מצדדים. הא', איך ייחס קול לחיות אם הם הגלגלים כדעתו והרב עצמו זכר שהיות הגלגלים מחדשים קול בתנועותיהם הוא דעת נפסד וכוזב כמו שביארתי בהקדמה. הב', למה ייחס הקול ההוא לכנפים והיה ראוי ליחסו לחיות בכלל או לתנועותיהם לא לכנפים שהם לדעתו סבות התנועה כי הנה הסבות ההם לא יחדשו קול. הג', מה ראה לתאר אותו קול בארבעה תוארים או משלים והם קול מים רבים קול שדי קול המולה וקול מחנה והיה די באחת מהן אם לכל המוחש כיוון הנביא לדעת הרב. הד', למה אמר מלת בלכתם אחר אומרו כקול מים רבים כקול שדי ולא אמר בלכתם אחר קול המולה כקול מחנה והיה ראוי שיאמר בלכתם

או בתחילתם או בסופם לכלול את כולם אם היה הענין שוה בהם. הה', למה לא זכר הקול הזה שהיו עושות החיות בתנועתם למעלה כשדיבר מהחיות כי הוא היה המקום הראוי אליו ולא שיזכרה אחר שדיבר בחיות ובאופנים וברקיע. הו', במה שכפל ושנה ענין הקול וכפל גם כן מאמר (כה) בעמדם תרפינה כנפיהם שנאמר ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם בעמדם תרפינה כנפיהם שהפסוק הזה כולו הוא כפל מבואר. השביעי, אם היה הקול הזה מתחדש מתנועת הגלגלים במחשבת הנביא כמו שפירש הרב איך אמר ויהי קול מעל לרקיע כי הנה החיות למטה מהרקיע היו לא למעלה ממנו ואיך יהיו החיות למטה ושמע את קולם מתחדש למעלה. השמיני, אם היה הקול מתחדש מתנועת החיות כפי אותו דעת קדום מקולות הגלגלים בתנועתם למה ייחס הקול לחיות ולא יחסו גם כן לרקיע בהיותו הכדור העליון לדעתו, כי הנה מי שיחשוב שכל גלגל יחדש קול בתנועתו יחשוב שהכדור העליון גם כן יחדש קול יותר עצום משאר הכדורים אשר תחתיו, והפסוקים האלה לא יחסו קול לרקיע אלא לחיות וכל זה ממה שיוכיח שאין הרקיע ולא הקול מה שפירש הרב עליהם:

וכפי דרכי אפרש הפסוקים האלה באופן לא ישיגוהו הספיקות אשר זכרתי, ואומר שאין השמיעה שנזכרה בפסוק הזה חושיית מוגשמת כי הנה הנביאים בעת נבואתם עינים להם ולא יראו אזנים להם ולא ישמעו ואין הקול הנזכר כאן קול גשמי מוחש, אבל השמיעה הזאת ענינה ההבנה והידיעה והקול הזה הוא מושכל וענינו ההשג' ההנהגה והצווי, כי בעבור שהיה דבור האדם והנהגתו לזולתו בקול ודבור הושאל לשון קול לנבדלים בהשגתם והנעתם למתנועעים מהם, וכמוהו בכתוב קול ה' על המים קול ה' בכח קול ה' בהדר (תהלים כט, ג - ד) ושאר הקולות שבאותו מזמור, וכן וה' נתן קולו לפני חילו (יואל ב, יא), ואמנם הכנפים כבר ביארתי ששתים מהם היו במשל המרכבה לענין העופפות לא שהחיות יעופו ויתנועעו כי הם שכלים נבדלין מחומר אבל הוא רמז להנעה שהחיות היו מניעות לגלגלים, ושתי הכנפים האחרות שהיו לכסות את גויותיהם במשל כסוי הפנים וכסוי הרגלים שהכל נכלל בגויותיה', אילו היו רמז לנמשל אל ההסתר וההעלם אשר לנו במה שהנבדל יצייר את סבתו שהוא פניו ובמה שיצייר את עלוליו שהם רגליו. והנה בפסוק שלמעלה זכר שתחת הרקיע היו כנפיהם ישרות לענין ההנעה ומכסות לענין הציורים ולא ידענו באי זה אופן יניעו החיות את הגלגלים האם במישוש ודחייה או בפגישה והמשכה או בקול וצווי מוחש או שכלי, לכן בא הפסוק שאחריו לבארו ואמר ואשמע את קול וגומר ועשה חלוק בין כנפי העופפות ובין כנפי הכסוי כאילו אמר ושמעתי והבנתי שכנפי החיות לא היו מניעות את הגלגלים במישוש

כי אינם גופות אלא בקול, ואותו הקול לא היה קול מוחש יוצא מכלים גשמיים אבל היה כקול מים רבים כקול שדי רוצה לומר כאותו קול שנתן הקב"ה על מים רבים שהוא רמז לגזרתו להביא מבול על הארץ, וכקול שדי אותו קול היוצא ממנו יתברך למשה וכמו שאמר כקול שדי בדברו (להלן י, ה), כי הנה קול כנפי החיות שהוא הנעתם לשמים הוא קול שכלי וצווי רוחני כקול השם יתברך שגוזר בעניני העולם ושמדבר לנביאיו, ובעבור שאמר כל זה על שתי כנפי העופפות לכן אמר עליהם בלכתם רוצה לומר שקול הנעת החיות את האופנים בלכתם היה קול שכלי כקול האלקים, ואמנם כנגד שתי כנפיהם האחרות המכסות שהם רמז להעלם ולכסוי אשר אתנו בציורי השכלים הנבדלים עשה חלוק אחר, כי הנה על הציור התחתון שהו' בציור' עצמם ועלוליהם אמר קול המולה כקול מחנה וגומר והמולה הוא מלשון מלה וכן תרגמו יונתן קול מלוליהון רוצה לומר שהציור אשר להם בעצמם ועלוליהם הוא קול שכלי שיודו ויברכו לאלהיהם על שבראם וכן תרגם יונתן קול מלוליהון כד מודן ומברכין ית רבונהון קיימ' מלך עלמא ולפי שהיו החיות מתחלקות לארבע מחנות אמר כקול מחנה כלומר קול מחנה ומחנה מהם, ולפי שאופן הציו' הזה הוא נסת' ונעל' ממנו אמ' עליו בעמדם תרפינ' כנפיהן כי בעמדם הוא כמו מעמדם ומדרגתם וכן ת"י כקול מחנה בעמדם כקל משריית מלאכי מרומא במקומיהון ותרפינה כנפיהם רוצה בו הכסוי כי הכנפים בהיותם ישרות פרושות לעופפת תגלה גוית העוף כולה וכאשר תרפינה כנפיהם אז יהיו מכסות את גויותיהם, הנה אם כן כח המאמר הזה הוא כאילו אמר אמנם פניית החיות שהוא ציור השכלים הנבדלים בעצמם ועלוליהם הוא קול המולה כקול מחנה במעמדם ומדרגותיהם, זה מכלל הכסוי שהיו נרפים הכנפים ההם והיו מכסות ומעלימות ענין הציור ההוא: וכבר מצינו בנבדלים לשון עמידה מהדרך הזה שביארתי וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו שרפים עומדים ממעל לו:

ואחרי שזכר כל זה בציור התחתון אמר על הציור העליון שמציירות החיות סבתם יתברך שגם כן היה זה במדרגתם ומעמדם בכלל תרפינה כנפיהם שענינו הכסוי ההעלם וההסתר מדעתנו, וע"ז אמר ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם רוצה לומר ואמנם הקול של החיות הנזכרות והוא ציורם במה שעל לרקיע אשר על ראשם גם זה בעמדם רוצה לומר במעמדם ומדרגתם היה מכלל ההסתר כי גם בזה תרפינה כנפיהם ויהיה ההסתר וההעלם, וזה ענין ההכפל בפסוק הזה שהראשון הוא כפי הציור התחתון והשני הוא כפי הציור העליון:

ועם מה שפירשתי בזה יותרו שמונת הספיקות אשר הערותי בפסוקים האלה. אם הראשונה, שלא ייחס הנביא קול לגלגלים ולא היה הקול ההוא חומרי מוחש מתחדש מתנועותיהם אבל ייחס הקול לחיות שהם השכלים הנבדלים והוא קול מושכל שענינו ההנעה והציור. ואם השנית, שהנה ייחס הקול ההוא לכנפי' אם לשתים מהם שהם משל להנעת הגלגלים ואם לשתים האחרות שהם רמז להסתר והעלם אשר לנו בציוריהם. ואם השלישית, שתיאר אותו בקול מים כקול שדי קול המולה וקול מחנה להודיע שהיה קול שכלי ולא קול מוחש כקול ה' על המים וקול שדי בדברו וזה בענין ההנעה וקול המולה וקול מחנה הוא כנגד ציור הנבדלים בעצמם ועלוליהם כמו שביארתי. ואם הרביעית, שאמר מלת בלכתם על קול מים רבים וקול שדי לפי שהם בענין הגלגלים והליכתם ואין כן קול המולה וקול מחנה שהוא כנגד ציורם בעצמם. ואם החמישית, שלא זכר קול החיות הזה למעלה כשדיבר בחיות לפי שזה היה מקומו אחר שאמר שתחת הרקיע היו כנפיהם ישרות שהם לעופפות והשאר לכסוי.

ואם השישית, שחזר לומר ויהי קול מעל לרקיע ושנה לומר בעמדם תרפינה כנפיהם לפי שאמר זה באחרונה על ציור החיות בסבתם שהוא גם כן מכוסה ונסתר ממנו ומה שנאמר בראשונה היה על ציורם עצמם ועלוליהם ואין כאן אם כן כפל ומותר. ואם השביעית, שמאמר ויהי קול מעל לרקיע לא נאמר על הקול הראשון שבפסוק ואשמע את קול כנפיהם כי הנה הקול ההוא היה רמז להנעת הגלגלים ואומרו ויהי קול מעל לרקיע הוא רמז לציור החיות בסבתם שהוא מעל לרקיע כמו שביארתי. ואם הח', שלא זכר קול לרקיע לפי שהוא אינו רמז לכדור העליון כמו שחשב הרב ואין הקול גשמי מתחייב מתנועת הגלגלים כפי אותו דעת קדום מוטעה בעיני הרב אבל הוא כולו מליצה מהשכלים הנבדלים בהנעותיהם וציוריהם:

ואפשר לפרש ואשמע את קול כנפיהם שסיפר הנביא ששמע קול כנפי הכרובי' השכינה והכבוד בנסעם מבית המקדש ושהיה בעיניו כקול מים רבים רוצה לומר כאילו מבול בא לעולם וכקול שדי שהיא הגזירה החרוצה וכמו שאמר וכשוד משדי יבוא (יואל א, טו) ושעל זה אמר בלכתם שבלכת הכרובים מבית המקדש הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון, ושאמר קול המולה כקול מחנה כנגד המולת הכשדיים ומחנה מלך בבל אשר באו במקדש ונכנסו בקדש הקדשים שהוא מעמד הכרובים ולא הגינו הכרובי' על בית ה' לפי שתרפינה כנפיהם ולא היה בהם כח, והיה זה לפי שה' הגה על רוב פשעיה והוא אומרו ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם רוצה לומר שקול ה' יחולל

אילות ויחשוף יערות והוא אשר צוה לכרובים בעמדם ובמעמד' שתרפינה כנפיה' ולא יגינו על המקדש:

ויונתן תרגם הפסוק הזה באופן אחר אמר ובזמן דהוי רעוא קדמוהי לאשמעא דבורא לעבדוהי נביאי דישראל הוה קלא ומשתמע מעלוי רקיע דעל רישהון במקומהון משתקן גפיהון מן קדם דבורא, וכפי דרכו פירש רש"י ויהי קול מעל לרקיע שהוא היה הקול הנבואיי היוצא משם לנביאים בענין שליחותם. ויותר נכון אצלי לפרש על פי דרכו שכאשר זכר ששמע אל קול כנפי הכרובים בלכתם זכר שעזבה השכינה קדש הקדשים ונסעה מעל הכפרת מבין שני הכרובים, בהפך ממה שאמר בימי משה רבינו עליו השלום שבזמן ההוא היה מגיע הקול האלהי למשה רבינו עליו השלום לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף אלא מעל לרקיע אשר על ראש הכרובים מהסבה הראשונה יתברך בלי אמצעי כמו שאמר וישמע את הקול מדבר אליו (במדבר ז, פט), אשר ידעו ה' פנים אל פנים (דברים לד, י), כי היה אז הקול המגיע אליו יוצא מעל לרקיע מה שלא היה כן בשאר הנביאים שהיה קול נבואותיהם מגיע אליהם מתחת הרקיע מהשכל הנבדל, וכאילו עשה הנביא קינה ותרעומת על שנוי הזמנים באומרו חבל על דאבדין ולא משתכחין שבימים הראשונים היה מגיע למשה הקול מעל לרקיע אשר על ראשם והיה מנבא שמה בתוך הכרובים, והוא אומרו בעמדם ומעמדם תרפינה כנפיהם שלא היו הכרובים משפיעים עליו אמנם עתה עשרה מסעות נסעה שכינה והנביא שמע את קול כנפיהם בלכתם, הנה התבארו הפסוקים האלה מבלי דוחק וכפל כלל:

פסוק כו

וממעל לרקיע אשר על ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם עליו מלמעלה גם הפסוק הזה מכחיש וסותר דעת הרב במרכבה והרב זכרו בפ"ב ח"ג אבל לא ביאר ולא העיר עליו כלל והקושי על דעתו. ומזה מבואר לפי שהפסוק הזה מורה שממעל לרקי' שהוא הגלגל העליון המקיף בכל לדעת הרב נמצא גלגל אחר שקרא כסא כמ"ש השמים כסאי ושהוא כמראה לבנת הספיר, והנרבוני בפירושו לאותו פרק כתב שהכסא הוא גלגל אחר נקרא אצל קצת החכמים הראשונים שמי ההצלחה ע"כ, והאפו"ד כתב עליו שהוא טעות מבואר כי הנה ביאר הרב בפרק ד' ובפ"ט ח"ב מספר הגלגלים והשכלים שהם גלגלי שבעת כוכבי הנבוכה והגלגל הח' מהכוכבים הקיימים והט' החלק שאין כוכב בו הוא המקיף בכל שקרא הנביא רקיע לדעת הרב, והשמים החדשים שמי ההצלחה אין להם זכר בדברי הרב, והיה דעת החכם ההוא כדעת הרב ר' שמואל בן תבון ז"ל שהרקיע לדעת הרב הוא סיבוב הגלגל העליון

גלגל ערבות המקיף בכל ושהכסא הוא גבנונית אותו הגלגל עצמו, כי מפני שבגבנוניתו עיקר הכח ומרוצת הגלגל נקרא כסא, הנך רואה שתלמידי הרב לחצתם הקושיא הזאת ושהנרבוני בחר הסתופף בבית אלהי בדעות המקובלים שהם רחוקים ממנו והשב"ת והאפו"ד עשו הרקיע והכסא כדור אחד, ומבואר הוא מאופן הפסוקים שאין הדבר כן כי הנה אומרו וממעל לרקיע א"א שיובן על הגבנינות אלא על דבר אחר נבדל ממנו, כי כמו שאומרו על ראשי החיה רקיע הוא לדעתו כדור אחר נבדל מהחיות כן אומרו וממעל לרקיע דמות כסא ראוי שיפורש בכדור אחר נבדל מהעליון, ואם לא היה ביניהם הבדל אלא בשהאחד היה קערורית הגלגל והאחר היה גבנינותו בהיותו גלגל א' מתדמה מי יתן ואדע למה קרא הקערורית רקיע כעין הקרח הנורא והגבנינות קרא דמות כסא וכמראה דמות אבן ספיר, והנה שניהם הקערורית והגבנונית הם מכדור א' ומראה אבן ספיר הוא תואר מעלתו עצמותו ומהותו לא דבר אחר ואיך לא יהיה התואר כולל לגלגל מלמעלה ולמטה, וזה ממה שיורה שלא היו האופנים רמז ליסודות ולא החיות רמז לגלגלים ולא הרקיע הכדור העליון המקיף בכל ולא הכסא מה שאמרו בו, והיה הפסוק הזה מכחיש הכל ואין התנצלות ובריחה לרב ממנו.

וכפי דרכי בפירוש המראה אחרי שזכר שראה החיות שהם רמז לשכלים הנבדלים והם המניעים את האופנים שהם הגרמים השמימיים וראה את הרקיע הנטוי על ראשי החיות שהוא רמז לשפע האלהי המשופע עליהם, וזכר הנביא שממעל לרקיע ראה דמות כסא שהוא רמז למעלת היושב עליו רוכב המרכבה והכסא אינו דבר יוצא מעצמו אבל הוא מורה עצמותו וגדולתו, וכבר פירש הרב המורה כזה בפסוק כי יד על כס יה (שמות יז, טז), ולהמשיל מעלתו אמר שהיה כמראה אבן ספיר ודמות כסא כי הנה הכסא הוא המושב המיוחד למלך שלא ישב עליו אדם אחר, ואמר דמות כסא להודיע שהיה מדבר בדרך המשל לדמותו למלך היושב על כסא ממלכתו נגיד ומצוה לכל עבדיו, ולפי שהצורה הנכבדת בצורות המוחשות היא צורת האדם לכן זכר שראה דמות כמראה אדם עליו מלמעלה שהיה מעלתו על כל שאר השכלים דומה בדמוי מה וע"ד העברה כמעלת האדם על שאר מיני בעלי חיים. ולפי שע"ד האמת אין לרוכב יתברך דמות באו ד' דמויים בפסוק הזה הא' כמראה אבן ספיר והב' דמות כסא והג' ועל דמות הכסא דמות והד' כמראה אדם עליו מלמעלה. אבל יונתן כדי שלא יעלה על לב איש שיהיה לו יתברך דמות מראה לא תרגם דמות כמראה אדם בשום צד וכלל הענין שהנביא זכר הנהגת הש"י לעולמו באמצעות השכלים הנבדלים שהמשיל בחיות והנהגת החיות ההם לעולם האמצעי שהם הגרמים השמימיים הוא בהנעת החיות שהם השכלים הנבדלים

ובאמצעותם ינהיגו וישגיחו בעולם השפל, ושהשכלים הנבדלים ההם אין כחם והנהגתם כ"א מלמעלה והוא הרקיע אשר הוא רמז לשפע הנשפע אליהם מהראשון יתברך שהוא המשפיע האמתי, ונמשל ונרמז מעלתו ורוממותו במלך יושב על כסא יודע וחכם מכל השכלים לאין שיעור, ומזה תבין שאין הדבר כמו שחשב הרב המורה שהאדם אשר על הכסא היה רמז ומשל אל כלל השכלים הנבדלים, כי הנה מציאות הנבדלים השכלתם ופנייתם כבר בא במשל החיות אבל האדם אשר על הכסא הוא רמז אל הסבה הראשונה יתברך ויתעלה שמו:

והתבונן בהפלגת אלו הענינים העמוקים, כי הנה בד' ההשגות אשר זכר רשם בכל אחת מהן מראה בפני עצמה כי הנה החיות ראה מראיהן כגחלי אש שהוא מראה אדם וזך, ואח"כ האופנים ראה כעין תרשיש והוא התכלת שהוא נוטה לשחרות ולכן נקרא תכלת שהוא תכלית הצבעים, ואח"ז ראה את הרקיע אשר על ראשי החיות בתכלית הזוהר כעין הקרח הנורא אשר הוא בתכלית הלטישות, ואחר זה ראה דמות כסא כמראה אבן ספיר שהוא נעדר המראים לרמוז שלא ישיגנו העינים כי אין לו מראה כלל וכל זה מסכים למה שפירשתי בהם:

פסוק כז

וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה ראיתי כמראה אש ונוגה לו סביב. וגם הפסוק הזה יקשה מאד לדעת הרב, לפי שהוא כתב שהיו בכללות המראה הזאת שלש השגות חלוקות ושלכן נאמר וארא שלש פעמים אחת בתחלת כל השגה והשגה מהן, כי הנה אמר וארא הראשון בתחלת השגת החיות שהם לדעתו הגלגלים, ואמר וארא שני בתחלת השגת האופנים שהם אצלו היסודות, ואמר וארא השלישי בחשמל שנא' וארא כעין חשמל שהיא לדעתו השגת מציאות השכלים הנבדלים, ובסוף פרק שביעי חלק שלישי כתב וזה לשונו וממה שצריך שתתעורר עליו חלקו דמות אדם שעל הכסא והעליון שבו כעין חשמל והתחתון כמראה אש עד כאן. וכתב שם עוד וזה לשונו וזאת מלת חשמל ביארו שהיא מורכבת משני ענינים חש מל כלומ' המהירות המורה עליו חש וההפסק המורה עליו מל, הכוונה התחבר שני ענינים חלוקים בבחינות שני צדדים עליון ותחתון על צד הדמוי, וכבר העירונו הערה שנית שהיא מורכבת מן הדבור והשתיקה וכו'. ואמר עוד וזה לשונו ואין ספק שאמרו פעמים חשות ופעמים ממללות אמנם הוא על דבר נברא וראה איך ביארו לנו שזה דמות אדם שעל הכסא החלוק ואינו משל עליו יתברך אבל הוא משל לדבר נברא, וכן אמר הנביא הוא מראה דמות כבוד ה' וכבוד ה' אינו ה' כמו שבארנו פעמים

וכל מה שהמשיל באלו ההשגות כלם הם כבוד ה' רוצה לומר המרכב' לא הרוכב כי לא ימשילוהו יתברך ע"כ לשונו:

והנה במה שכתב הרב שעל דמות האדם שעל הכסא אמר בפסוק הזה וארא כעין חשמל ממראה מתניו ולמעלה וגומר, צדק באמת אבל הוא סותר לשרשיו שכתב שהיו במראה הזאת ג' השגות חלוקות ושעל כל אחת מהן אמר בתחלתה וארא ושוארא כעין חשמל היא ההשגה השלישית מהנבדלים, וכפי מה שביאר בזה יודה הרב שההשגה השלישית תתחיל מדמות הכסא אשר ממעל לרקיע ודמות האדם אשר עליו, וכפי דרכו היה ראוי שיאמר הכתוב וארא על דמות הכסא דמות כמראה אדם והוא כעין חשמל וגומר, ואחרי שלא נאמר שמה וארא מורה שאין ההשגות חלוקות כדברי הרב, וכבר בארתי למעל' שוארא הראשון לא בא על השגת החיות בלבד כי הוא נאמר על כללות המראה כולה וגם על האש ועל החשמל שבה נאמרה, ואמנם וארא השני ביארתי שלא נאמר על השגת האופנים בלבד כי הוא היה ג"כ מכלל השגת החיות וכמ"ש וארא החיות והנה אופן אחד בארץ, וכן וארא האחרון הזה אינו מיוחד להשגת החשמל אבל הוא חוזר אל האדם שעל הכסא ולכן נאמר בו ממראה מתניו ולמעלה וממראה מתניו ולמטה כי באש ובחשמל לא יפול מתנים ולא ירכים, ואמנם במה שחילק דמות האדם אל חלק עליון וחלק תחתון ראוי לדעת דעת הרב בו, ויש מי שפירש עליו שרצה בעליון ובתחתון עילה ועלול ושביאר זה באמרו שהעליון שבו היה כעין חשמל והתחתון שבו כמראה אש כי החשמל מצד הוראתו המיוחדת שמורה על העליון בייחוד ירמוז לסבה הראשונה והתחתון שבו ירמוז לעלולים, והנרבוני פירש שהחלק העליון שתיאר בחשמל יתחלק לשני חלקים כפי הבחינות כי בבחינה אחת יאמר עליו מל ובבחינה אחרת יאמר עליו חש ואמר שזהו העלול הראשון כי הוא מורכב משני ציורים הראשון והוא העליון ציור עלתו, והשני והוא התחתון ציור עצמו:

וכאשר נעיין בזה נמצא בלי ספק שדברי הכתוב הזה לא יסבלו דעת הרב כפי כל א' מהפירושים שפירשו עליו, כ"א כיוון שממראה מתניו ולמעלה שנראה לו כעין חשמל נאמר על הסבה הראשונה יתברך יקשה מאד מה שחילק הרב מלת חשמל אל המהירות וההפסק או אל הדבור והשתיקה, ואמר שיורה התחברות שני ענינים בבחינות צדדים שונים כי כאין באל יתברך הרכבה ולא התחברות ענינים ולא יאמר עליו מהירות והפסק ולא דבור ושתיקה ולא בחינות שונות, ויקשה ג"כ מ"ש שאין זה משל עליו יתברך אלא לדבר נברא. ואם אמרנו כפי הפירוש השני שהחלק העליון שתיאר בחשמל הוא העלול הראשון ולכן היו בו בחינות שונות יען יתחברו בו ב' ציורים ציור עלתו וציור עצמו, מי

יתן ואדע א"כ מה יהיה החלק התחתון שראה ממראה מתניו ולמטה כמראה כאש כי מה מבואר הוא שאינו דבר מהחמרים השפלים ואינו ג"כ מהגרמים השמימיים אחרי שהוא מהאדם אשר על הכסא ואינו ג"כ מהחיות ולא מהרקיע, ואם היה החלק העליון שתיאר בחשמל רמז אל העלול הראשון והחלק התחתון שתיאר באש רמז לשאר העלולים, יקשה מאד מאמר הרב שיתחברו בחלק העליון ב' ענינים שהם כפי מה שפירשו ב' ציורים כי הנה גם בכל שאר העלולים עד האחרון מהם ימצאו אותם השני ציורים שכל אחד יצייר עצמו ויצייר עלתו ויהיו א"כ החלק העליון והתחתון שניהם חשמל לא החלק העליון בלבד, וכל זה מוכיח שלא כיוון הנביא לדבר ממה שחשב הרב המורה:

גם מ"ש הרב שכל מה שהמשיל באלו ההשגות כולם הם כבוד ה' רוצה לומר המרכבה לא הרוכב כי לא ימשילוהו יתברך, אין הדבר כן כי הנה האדם אשר על הכסא והחשמל ירמזו לסבה הראשונה כמו שאבאר בפירוש הפסוק, ומ"ש הנביא הוא מראה דמות כבוד ה' על הנוגה בלבד אמרו כמו שיתבאר לא על החשמל והכסא, וכמה פעמים המשיל הכתוב הראשונה פעם בעתיק יומין ופעם בגבור איש מלחמה ושאר ההמשלים כפי הפעולות:

ולפי דעתי יש לעיין בפסוק הזה ה' דברים להישרת הבנתו. הראשונה, אומרו וארא כעין חשמל כמראה אש בית לה סביב ופירשו המפרשים כלם שבית לה פירושו בתוכה כאילו אמר שראה החשמל שתוכו היה כמראה אש, וזה לא יתכן כי הנה בתחלת המראה אמר שראה אש מתלקחת ונוגה לו סביב ומתוכה כעין החשמל מורה שהחשמל היה בתוך האש ואיך אם כן יאמר כאן שהיה האש בתוך החשמל. והב', אומרו בית לה סביב כי הוא מאמר סותר נפשו לפי שבית לה מורה שהיה האש בתוך החשמל ומלת סביב מורה שהיה האש סביב החשמל והיה א"כ סביבותיו לא בפנימיותו ותוכו.

והשלישית, מה היה ההבדל שבין ממראה מתניו ולמעלה לממראה מתניו ולמטה כיון שזה וזה ראה כמראה אש ולמה תלה החילוק הזה במתנים. והד', למה זה ממראה מתניו ולמטה זכר שראה האש ושראה ג"כ הנוגה כמ"ש ונוגה לו סביב אמנם בממראה מתניו ולמעלה זכר האש ולא זכר הנוגה. החמישית, למה זה בחלק העליון ממראה מתניו ולמעלה כשזכר האש אמר בית לה סביב אמנם ממראה מתניו ולמטה זכר האש ולא אמר בית לה סביב:

וראוי לומר בסבת כל זה שהמראה הזאת ליחזקאל היתה על דרך מה שבקש משה רבינו עליו השלום אם לא שהמראה הזאת היתה במראה הנבואה וכמו שאמר הוא מראה דמות כבוד השם, ומה שבקש משה היה בראייה מוחשת וכמו שאמר הראני נא את כבודך

(שמות לג, יח) כפי אחד מהדעות שזכרתי שם, וכמו שהותרה למשה רבינו עליו השלו' ראיית האחורים ולא ראיית הפנים ככה יחזקאל הותרה לו ממראה מתניו ולמטה ולא ממראה מתניו ולמעלה, האמנם הנבואה הזאת באה כולה מדובקת ומתאחדת כשלהבת קשורה בגחלת, כי הנה ראה הנביא ראשונה החיות שהם רמז לשכלים הנבדלים ופניותיהם כפי ארבעת מחנותיהם וסופר מענינם בעצמם מה שסיפר, ואחר כן סיפר הנהגתם והנעתם לאופנים הם הגרמים השמימיים וסיפר מיד שהיה כל זה לחיות מפאת לרקיע שהוא רמז לשפע העליון המושפע עליהם, וביאר שאותו השפע היה מהסבה הראשונה יתברך אשר תיאר מעלתו בכסא שעל הרקיע והאדם היושב עליו, ולהגדיל ענינו ולבאר שא"א שיושג עצמותו ומהותו אלא פעולותיו אמר וארא כעין חשמל שחוזר לאדם שעל הכסא כי מפני שלמעלה תיאר הכסא שהיה כמראה לבנת הספיר ולא ביאר דבר מתואר האדם אשר עליו ומראהו, לכן הוצרך לומר וארא כעין חשמל רוצה לומר וכאשר הסתכלתי לראות מראה האדם היושב על הכסא תוארו והדרת פניו ראיתי כעין חשמל, וכבר ביארתי למעלה שהחשמל הוא הזך והנקי שבאש שלא יוכל העין לראותו כפי מה שהוא מפני דקותו, ואמר עליו ית' שהיה כעין החשמל לא מאותה בחינה שאמרו חז"ל חיות אש פעם חשות פעם ממללות כי אותו הדעת היה כדעת הרב המורה שהיתה השגת החשמל מהשכלים הנבדלים, אבל על הסבה הראשונה יתברך אמר חשמל מפני שהיא מלה מורכבת מהשתיקה והדבור ויהיה ענינו חשמל רוצה לומר שתוק מלמלל כי בעבור שהיתה השגת עצמות האל יתברך ומהותו נמנעת בעצמה קראה חשמל כלומר שתוק ובלום פיך מלדבר בו, וכן ת"י וחזית כעין חשמלה כחיזו אישתא מגו ולה סחור סחור חיזו יקר דלא ידלא עיני למחזי ולא אפשר לאסתכלא ביה. ואומרו כמראה אש בית לה סביב אין פירושו מלשון תוך אלא מלשון בית והון בית השם יאמר הכתוב שראה כעין חשמל ושהיה כמראה אש סביב שהוא כמו בית לחשמל ולזה אמר בו סביב כי היה האש מקיף וסובב החשמל כבית שהיא סובבת ומקפת האדם אשר בתוכה, וכבר בארתי בתחילת המראה שהאש שזכר תמיד הנביא סמוך החשמל וסביבו הוא רמז אל השפע האלקי שהוא יוצא ממנו מכל צד בשכלים הנבדלים ראשונה ובאמצעותם בגלגלים ובעולם השפל באמצעותם, ובעבור שהשפע תמיד יוצא ממנו זכר הנביא בכל מקום האש סביב החשמל, ואין א"כ סתירה ממה שנאמר כאן למה שאמר בתחילת המראה מזכרון האש סביב החשמל כי שניהם לענין אחד יכוונו, והוא שהיה החשמל בפנימיות האש והאש סובב אותו והותרו בזה שתי ההערות הראשונות.

ויהיה ענין הפסוק שראה שהיה האדם אשר על הכסא כעין החשמל שהוא נמנע מלהשיגו מפני רוב זוהרו ובהירותו וכמו שאמר חבקוק הנביא (חבקוק ג, ד) קרנים מידו לו ושם חביון עוזו כי קרנים הוא לשון זוהר ואור מופלג מלשון כי קרן עור פניו (שמות לד, כט), ואמר שהיה הקירון והזוהר לאל יתברך מעצמו ושלהיותו קירון מופלג היה שם חביון עוזו והמנעות השגתו, והנה חלק האדם אשר ראה לשני חלקים חלק עליון והוא היותר נכבד ולכן תארו ממראה מתניו ולמעל', לפי שאותו חלק הוא מקום השלימות באדם כי בו ימצאו הכוחות הנפשיות החושים החיצוניים והפנימיים והכחות החיוניים כלי הנשימה והדבור שהם לאדם במה שהוא אדם, גם שהמתנים הם התחלת הכח והאומץ בפעולות ולכן נאמר מתניכם חגורים (שם יב, יא) מחץ מתנים קמיו (דברים לג, יא), ורחבעם אמר קטני עבה ממתני אבי (מלכים א' יב, י), ואיוב אמר הנה נא כחו במתניו (איוב מ, טז), והחלק הזה ראה כעין חשמל לפי שלא יושג ואין ראוי לדבר בו, ועם היות שראה האש סביבו שהוא רמז לשפע היוצא ממנו יתברך לכל הנמצאים אבל החשמל שבתוכו שהוא סבת האש ההוא לא ראה אמתתו כי הוא חשמל שאין ראוי לדבר בו ומי שיכנס לפנים למלל ולראות מהות החשמל תאכלהו אש לא נופח:

אמנם מראה מתניו ולמטה שהוא החלק התחתון הידים והרגלים אשר הוא רמז לפעולות הסבה הראשונה לא ראה שם חשמל, כי הפעולות האלקיות אינם נמנעות מהשגתנו ולכן ראה האש שהוא רמז לשפע המגיע ממנו יתברך וראה סביבו נוגה שהוא רמז לשכלים הנבדלים שהם הנשפעים ראשונה כמו שזכרתי למעלה שענינם ופעולותיהם מורים על מציאות הסבה הראשונה שהמציאם ובראם. והנה לא אמר באש הזה בית לה סביב לפי שלא ראה החשמל בתוכו, כי הנה כאשר ראה החשמל הוצרך לומר שראה האש שהיה כבית סביבו אבל כאשר לא ראה החשמל אם היות שראה האש שהוא רמז לשפע האלקי והנוגה שהיה עם האש רוצה לומר השכלים הנבדלים המקבלים השפע ההוא לא אמר באותו אש שהיה בית לה. ויצא לנו מזה שכוונת הפסוק הזה הוא ע"ד וראית את אחורי ופני לא יראו שעצמות האל יתברך לא יושג כי הוא חשמל שראוי לשתוק מלדבר בו אבל יושגו פעולותיו ויושגו מציאות הנבדלים, לפי שהתנועות השמימיות מורות עליהם. הנה התבאר מזה מה היה ההבדל שבין ממראה מתניו ולמעלה לממראה מתניו ולמטה ולמה תלה חילוק במתנים לפי שמהם למעלה הוא מקום הפנים וההשגות כולם והוא מקום הכח והאומץ באדם:

וי"מ ממראה מתניו ולמעלה על השגת השכלים הנבדלים שכפי אונקלוס נאמר עליה' ופני לא יראו, אמנם ממראה מתניו ולמטה נאמר על השמימיים והשפלים, ומה שכתבתי

ראשונה הוא היותר נכון והותר בזה הספק השלישי, וכן הותר הספק הרביעי למה זכר בחלק התחתון ממראה מתניו ולמטה הנוגה ולא זכר אותה בחלק העליון שהיה זה לפי שהחלק העליון יוחס להשג' העליון שהיא נמנעת והחלק התחתון יוחס להשגת הפעולות שהיא אפשרית ומותרת והנוגה הוא מכלל הפעולות ואינם מעצמות האל:
והותר ג"כ הספק החמישי שאמר באש בחלק העליון בית לה סביב ולא אמר כן באש שבחלק התחתון לפי שלא אמר בית לה סביב אלא בערך החשמל שהיה בתוכו ולכן במקום שזכר חשמל אמר באש בית לה סביב ובמקום שלא זכר החשמל לא היה צריך לאומרו. ואפשר לפרש שהאש שראה סביב החשמל בקרוב לנוגה היה רמז לסכנה הנמצאת בעיון האדם בחשמל כי היא סכנה כוללת ולכן אמר באותו אש בית לה סביב, אמנם בחלק התחתון מפני הסכנה והקושי שיש בהשגת הנבדלים ראה שם האש ג"כ אבל לא ראה אותו בית לה סביב כי אינה סכנה כוללת ולא כ"כ עצומה כראשונה כי שם ראה הנוגה והוא אור הנבדלים סביב מה שלא אמר בראשונה, ואין רחוק אצלי שראה הנביא בהשגת הבורא ית' אש לפי שאש אוכלה הוא ובאש השם נשפט כי הוא רמז לעונשיו:

פסוק כח

כמראה הקשת אשר יראה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה' וארא ואפול על פני ואשמע קול מדבר. וכתב הרב פרק שבעה חלק שלישי חומר הקשת המתואר הנזכר ואמתתו ידוע וזה נפלא בדמוי ובהשלמה מאד והוא בלא ספק בכח נבואה והבינהו עד כאן, ודעת המפרשים בכונת הרב הוא שאומרו על הכנת נפש הנביא להנבא מבין שאר השכלים, ושכמו שהענן הזך ביום הגשם מבין שאר העננים בהכנתו תקבל זה הרושם מהשמש מה שלא יקבלו שאר העננים כן נפש הנביא להכנתה בהשכילה פרטי הנמצאות חודשה בה הכנה לקבל רושם הנבדל ולהבדק בו, וזהו ענין הנבואה והוא הדמוי הנפלא וההמשל החזק שעשה הנביא להמשיל ענין הנבואה, ואם זהו דעת כהרב וכוונתו הוא באמת רחוק מהיושר השכלי לפי שהנביא היה כאן בספור מה שהשיג בנבואתו ומה שראה במראה, ולא היה ענינו לבאר איך תבוא הנבואה לנביאים ואינו מצורך דבריו ולא מהמשך הענין, ועוד כ"א היה הדמוי וההמשל הזה איך תקבל נפש הנביא שפע השכל הנבדל איך יאמר הכתוב כן מראה הנוגה סביב והיה ראוי שיאמר כן מראה הנבואה או כן מראה נפש הנביא בהדבק', לא שיאמר כן מראה הנוגה סביב כי הנוגה אינו נפש הנביא ולא נבואתו, ועוד אומרו הוא מראה דמות כבוד ה' כי זה על הדבר הנראה אליו נאמר לא על הכנת נפש הנביא, והנה כבוד ה' אם יסבור

הרב שהוא עולם השכלים איך יאמר הכתוב שהוא כמראה הקשת כי אותו הדמוי אינו לכבוד ה' כ"א לנפש הנביא בהדבק' בו, ואתה תראה בדברי הרב פרק ארבעה וששים חלק ראשון בשתוף כבוד ה' שכתב שפעמים רוצה בו האור הנברא אשר ישכינהו השם במקום על צד המופת להגדלה ופעמים רוצה בו עצמו ואמתתו ית' ופעמים רוצה בכבוד הגדלת האנשי' כולם את השם וכו', ולא זכר שמה שיאמר כבוד ה' על הנבואה שיזכה הנביא אליה, כ"ש באומרו כן מראה הנוגה הוא מראה דמות כבוד ה' הביא שני דמויים זה אחר זה מראה הנוגה ומראה דמות כבוד ה' וזה על דבר נמצא נאמר לא על הנבואה, והראיה על זה אומרו וארא ואפול על פני ואשמע קול מדבר שהוא היוצא מכל מה שראה.

וכפי דרכי נראה אלי שלא בא משל מראה הקשת להמשיל ולדמות החשמל אשר זכר אלא להמשיל הנוגה שראה בחלק התחתון, וכה"א בפי' כן מראה הנוגה סביב שעליו היה ההמשל והדמוי לא בדבר אחר, וצדקו דברי הרב המורה שמראה דמות כבוד ה' אינו ה', וענין הכתוב הזה כי מפני שזכר שראה השפע הנמשך ממנו יתברך על הנמצאות כולם שנרמז באש ושהקרוב אליו באותו שפע הוא הנוגה שהוא אור המלאכים הרוחניים למדרגותיהם, והיה שכבר יקרה ע"ז ספק והוא איך יתכן שמה אל יתברך שהוא א' פשוט מכל צד יושפעו נמצאים ממדרגות מתחלפות אם בנוגה שהוא השכלים, כי השכל שהוא העלול הראשון יניע גלגל הככבים הקיימים ושכל הפועל לא יניע גלגל כלל אבל ישפיע הצורות בחומרים השפלי', וכן בגרמים השמימיים חלופים עצומים ובשפלים ג"כ ואיך שפע א' מתדמה יהיה סבה שומרת ומתמדת הנמצאים המתחלפים האלה, ולהשיב על הספק הזה אמר כמראה הקשת וגומר רוצה לומר אין להפלא מהפועל האלקי שומר העולם בכל א' מחלקיו איך ישפיע בהיותו אחד מכל צד בשפע מתמיד ושומר השכלים והגלגלים והדברים השפלים כולם בשפע א', כי הוא כענין הקשת שיש בו ג' גוונים או ד' וכמו שזכרה פילוסוף בספר האותו' והם מתחדשים שם מהכאת ניצוץ השמש בענן הלח וכפי עובי חלק הענן או דקותו כן יתרשם הגוון בו, ויעשה השמש א"כ בהיותו א' בהשפעתו גוונים מתחלפים כפי המקבלים כן מראה הנוגה סביב החשמל שהשפע היוצא ממנו יתחלף במקבלים עם היות הפועל אחד:

ואמנם אומרו הוא מראה דמות כבוד ה' ענינו אצלי שאותו האש והנוגה אשר ראה בחלק התחתון ממראה מתניו ולמטה היה דומה במראה את כבוד ה' שם שנראה בהר סיני כמ"ש ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל (שמות כד, יז), כי האש שנראה שם לעיניהם ע"ד הפלא היה רמז לכתות של מלאכים שהיו באותו מעמד

וכמ"ש ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו (דברים לג, ב), ולכן נאמר כאן שהיה האש והנוגה הזה כמראה כבוד ה' שנראה בהר סיני לפי ששניהם לענין א' יכוונו, ואמר וארא ואפול על פני לא להגיד שעתה כאשר ראה כמראה הגשם נפל על פניו כי אין ספק שמתחילת המראה היה הנביא נופל ופניו ארצה כדרך הנביאים כולם, אבל אמר וארא ואפול על פני על כלל המראה מתחיל' ועד סוף להגיד שנראה לו בנבואתו בתוך המראה כאילו היה נופל על פניו שהסתיו פניו מהביט אל האלקים, גם שהשתחוה למול פרגוד כשראה המרכבה וכסא הרוכב.

וי"מ כמראה הקשת שהגוונים שבקשת הנראים בו אינם כן בעצמותם והם להתערבות האידים המתערבים, כי הנה הלחות כשיתחדש בעינים יתחדש באור למראה העינים עגולה בדמות הגוונים הנראים בקשת ואין שם אותם המראים באמת, ואבן סיני כתב וז"ל הקשת אדע ממנו ענינים וענינים לא אדע אבל הגוונים לא אדע ענינם על האמת ולא סבתם, ולא יספיקני מה שאמרו בהם כי כולו כזב ושטות עכ"ל. מורה שאין טעם לאותם הגוונים, ולכן אמרו המסתכל בקשת עיניו כהות (חגיגה טז, א) רוצה לומר שיראה מה שאינו במציאות כמי שעיניו כהות ולא יוכל להשיג אמתת הנראה אליו לגונים ההם שאינם כן במציאות, ולכן אמר וארא ואפול על פני רוצה לומר שלא רצה להסתכל בדבר כדי שלא יחשוב שהיה הדבר כמו שנראה והיה השם נושא המקרים ההם, ולזה אמר מראה דמות כבוד השם ולא אמר מראה כבוד השם כ"א דמות שהיה דומה לו אבל לא היה כן כפי אמתתו. והיותר נכון אצלי בזה הוא שהקשת להיות חומרו עב ריקן שנשאר בו מעט רביב דק כשניצוץ השמש מכה בו יתחדשו ממנו מראות משונות והם ד' מראות כמו שזכר הפלוסוף במקום הנזכר, ולכן המשיל הנביא הכבוד האלקי שראה בכלל נבואתו לקשת שיש בו ד' מראות כי הוא ראה החיות כגחלי אש והאופנים כעין תרשיש והרקיע כעין הקרח הנורא והכסא כאבן ספיר, הרי שהיו ארבע מראות בנמצאים הנכבדים ההם שהם כבוד ה' שהם בקשת, ושאז שמע קול מדבר רוצה לומר שא' מאותם השכלים הנבדלים שכנה בנוגה השפיע עליו שפע נבואיי הוא המלאך הדובר בו, וזאת היתה התולדה היוצאת מהמראה הזאת להגיד נסיעת כבוד השכינה מב"ה והגעת הנבואה על יחזקאל שהיתה ע"י אחד ממלאכי עליון כפי מה שהשפיע עליו הסבה הראשונה ית', כי לזה הקדים לבאר קשר המציאות ושהיה כולו כאיש אחד נקשר קצתו בקצתו התחתונים בעליונים עד הראשון ית' שמשם תצא ע"י האמצעיים נבואות הנביאים כולם וכמו שראה יעקב אבינו במראה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו והנה ה' נצב עליו ויאמר (בראשית כח,

יב - יג): וחז"ל (ראה מכילתא יתרו על שמות יט, יא) אמרו שבמעמד הר סיני ראו ישראל המרכבה הזאת ושהקטנה מנשותיהן של ישראל ראה יותר ממה שראה יחזקאל, ואמרו שפני שור ראו כנגד מחניהם לפיכך עשו העגל, וג"כ אמרו שאלו הפנים היו בארבעת הדגלים כי בדגל יהודה היה אריה דכתיב בו גור אריה יהודה, ובדגל ראובן היו פני אדם מפני שנאמר בו וימצא דודאים בשדה שהם בצורת אדם, ובדגל אפרים היו פני שור שנאמר בכור שורו הדר לו, ובדגל דן היו פני נשר שנאמר יהי דן נחש עלי דרך, ואמר אפעה ושרף מעופף.

הנה ביארתי המראה הזאת כפי מה שהורוני מן השמים קרובה למושכל וגם למקובל באומה, וכפי הסברה הישרה בפירוש הפסוקים ויישובם, והמוסיף על טוב טעם ודעת ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלקי ישעו (תהלים כד, ה):

פרק ב

פסוק א

הנבואה השנית ויאמר אלי בן אדם עמוד על רגליך וגומר עד ותהי עלי שם יד ה' ויאמר אלי קום צא אל הבקעה ושם אדבר אותך: ויש בנבואה הזאת שמונה פרשיות: הראשונה, ויאמר אלי בן אדם שולח אני אותך: השנית, ואתה בן אדם אל תירא מהם: השלישית, ואתה בן אדם שמע את אשר אני מדבר אליך: הרביעית, ויאמר אלי בן אדם את אשר תמצ' אכול: החמישית, ויאמר אלי בן אדם בוא את בית ישראל: השישית, ויאמר אלי בן אדם את כל דברי אשר אדבר אליך: השביעית, ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם צופה נתתיך: השמינית, ובשוב צדיק מצדקו: ואמנם השאלות הנופלות בפסוקים האלה הם ששה כפי המנהג:

השאלה הראשונה למה זה נקרא יחזקאל ברוב נבואותיו בן אדם ולא נקרא כן שום נביא אחר, וידוע שכל אחד מהנביאים היה בן אדם ומדוע יוחס בזה יחזקאל, וידוע שאין השם הזה לגנאי ואינו ג"כ לשבח ומדוע נקרא א"כ בזה השם בן אדם:

השאלה השנית באומרו אל תירא מהם ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה, כי מה הסבה שלא ייראו מהם ומפניהם אל יחת בהיותם בית מרי אדרבה שמפני מריים ורשעתם היה יותר ראוי שייראו ויחת מפניהם:

השאלה השלישית בענין המגילה מה היה ענין אכילתה, ואם היה כתוב בה קנים והגה והי איך אמר עליה ותהי בפי כדבש למתוק והיה ראוי שתהיה בפיו מרה כלענה:

השאלה הרביעית באומרו בוא אל בית ישראל ודברת בדברי אליהם כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אל בית ישראל, כי מה ענין אל כובד הלשון ועומק השפה לשמוע דבר השם כי היא מניעה לדבר אבל לא לשמוע, ועוד למה חזר לומר לא אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם אם לא אליהם שלחתיך המה ישמעו אליך, והפסוק הזה קשה מאד אם מפאת ההכפל כי זה כבר נאמר למעלה כי לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון, ואין הפרש בין ב' הפסוקים אלא שהראשון בשם יחיד והב' בלשון עמים רבים אבל הענין כולו אחד, וג"כ באומרו אם לא אליהם שלחתיך שאין ענין לו בפסוק הזה.

השאלה החמישית באומרו המה ישמעו אליך וסמוך אליו אמר מיד ובית ישראל לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אובים לשמוע אלי והם אם כן שני מאמרים סותרים זה את זה:

השאלה השישית באומרו ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו וקול כנפי החיות משיקות וגומר וקול האופני' לעומתם וקול רעש גדול ורוח נשאתני וגומר, ויקשה זה מפנים. ראשונה למה ראה יחזקאל המראה הזאת במקום הזה סמוך וקרוב למראה הגדולה הראשונה, ועוד מה ענין משיקות אשה אל אחותה כי הלשון הזה לא נזכר למעלה במראה, ועוד שלמעלה במראה לא זכר קול אלא בכנפי החיות אבל כאן זכר ג"כ וקול האופנים מה שלא נזכר שמה קול באופנים, ועוד שאחרי שאמר למעלה ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול אחרי קול כנפי החיות וקול האופנים שנה ואמר וקול רעש גדול ורוח נשאתני וזהו עצמו מה שנאמר למעלה. והנני מפרש הפסוקים האלה באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להודיע שצוה הש"י ליחזקאל הנביא שיעמוד על רגליו כאיש מוכן ומזומן להלוך בדרך ואז ידבר אליו מה שיעשה, ושעם היות הנביא מתעלף ומשתומם מהמראה אשר ראה הנה בדבר המלאך אליו בא בו רוח שחזקהו שהוא רוח הקדש שהיה מלוה נביאים ומאמץ אותם, ושאז אותו מלאך שהיה מדבר אליו הודיעו ענין שליחותו שהוא ללכת לדבר לבני ישראל המורדים, ולפי שהיו בלב יחזקאל סבות ראויות למנוע הליכתו בשליחות הזה השיבו הש"י עליהם כ"א יאמר שלא ישמעו אליו ותהיה הליכתו לבטלה השיבו השם והמה אם ישמעו ואם יחדלו עכ"פ ידעו כי נביא היה בתוכם ושהתרה בהם פעמים רבות, ואם יאמר יחזקאל שהיה לו סכנה בהליכתו השיבו אל תירא מהם ומדבריהם כי בית מרי המה רוצה לומר אינם הורגים נפש ולא נוגעים בחלל כי כל ענינם הוא למרות את דברי, ואם יאמר יחזקאל שלא ידע

לדבר שליחותו ולא יזכור דברי נבואתו השיבו שיאכל את המגילה וימלא בטנו ממנה כלומר שישמענה וילמדה היטב, ואם יאמר יחזקאל שלא יבין תשובתם ועומק דבריהם שישיבו לו השיבו שאינם עמקי שפה וכבדי לשון כי הם ישמעו לו בשמיעת האוזנים אבל לא יאבו לשמוע מצותו, ולכן יתאמץ וילך אל הגולה שהם בני יהודה שהיו בבבל ויאמר אליהם דברי השם, וכדי להניע לבבו הראהו השם הכבוד והשכינה נוסע מב"ה ושהמלאכים והגלגלים כולם נסעו הלכו ונסתלקו מעזרת ישראל, והראהו עם זה רעש גדול מהכשדיים המחריבים את ירושלם, ובראות הנביא כל זה הלך מר בחמת רוחו ממה שראה ויד ה' עליו חזקה רוצה לומר שהיה מחזקת עליו ומצוהו שילך, ואז בא אל הגולה וישב שם שבעת ימים מהשמים עד שתבואהו הנבואה לראות מה שידבר, והנה הודיעו יתברך שהוא היה כצופה לבית ישראל ולכן היה ראוי שיזהירם כי הדבר מוטל עליו, וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויאמר אלי בן אדם עמוד על רגליך וכו' עד ותהי בפי כדבש למתוק: דעת המפרשים הוא שלכן נקרא יחזקאל בן אדם בדברי המלאך הדובר בו כדי שלא יתגאה ויחשוב עצמו כאחד המלאכים לפי שראה המראה הגדולה הזאת. והרד"ק כתב שלפי שראה פני אדם במרכבה הודיעו כי ישר וטוב הוא בעיניו ושהוא בן אדם מאותם פני אדם שראה לא בן אריה ולא בן שור ולא בן נשר, ונסתייע בפירושו זה ממה שת"י בר אדם ולא בר אינשא, ואעפ"י שתרגם פני אדם אפי אינשא לענין הדמיון אמר זה, ואם באתי לסייע פירוש זה הייתי אומר שהיו פני אדם מורות על ההשכלה ועל החכמה ופני אריה מורות על הגבורה החמס והגזל, פני שור מורה על הממונות ורב תבואות ופני נשר מורה על הכבודות והשררה ועופפות למעלה, ושקרא את יחזקאל בן אדם להגיד שלא היה מתהלל בגבורתו ולא בעשרו ולא בכבודו ומעלתו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע את השם הנכבד והנורא, ומזאת הבחינה יוחס אל פני אדם ונקרא בן אדם.

ולדעתי בעבור שגלה יחזקאל מהארץ הקדושה ויצא ממנה ונסתלקה ממנו הנבואה כמו שבארתי למעלה נקרא בן אדם רוצה לומר בן אדם הראשון שכמו שהוא גורש מגן עדן כן יחזקאל גורש מירושלם ומבית ה' שהיה שם כהן, וכמו שאדם נתעצב עם בניו שהרשיעו במעשיהם ככה יחזקאל נתעצב עם בני יהודה ואנשי ירושלם שהיו לפניו כבני הנביאים, וכמו שאדם כל בניו ספו תמו מן בלהות עד שנסחפו במי המבול ככה בני יהודה בניו של יחזקאל ספו תמו בגלות, וכמו שנשאר מאדם בן אחד שממנו הושתת העולם כן נשאר מבני יהודה שארית פליטה ומבית דוד שורש מגזע ישי שממנו תחזור עטרה ליושנה

בשוב ה' את שיבת ציון. ומפני הדמויים האלה ואחרים שלא זכרתי נקרא יחזקאל בן אדם והותרה בזה השאלה הראשונה.
והנה צוה המלאך לנביא שיעמוד על רגליו לדבר אותו אם מפני כבוד המלאך שלא היה ראוי שידבר את הנביא בהיותו יושב ואם לזרזו שיעמוד על רגליו מתניו חגורים ומנעליו ברגליו להלוך בשליחותו, (ב) ואומרו ותבא בי רוח כאשר דיבר אלי אינו רוח נבואה כי זה נכלל באומרו ויאמר אלי בן אדם שולח אני אותך, אבל הרוח הזה הוא רוח הקדש שכמו שזכר הרב המורה היה נמצא בנביאים מאמץ ומחזיק אותם, ועם היות שהיה יחזקאל רפה וחלש ומשתומם על המראה מפני אותו רוח עמד על רגליו, ולפי שהוא בנבואות שמע הדברים ולא ראה צורת המדבר אותם לכן אמר את מדבר אלי רוצה לומר אותו שמדבר אלי, וכן פירשו הרב במדרגה השנית ממדרגות הנבואה האמתית.

פסוק ג

והיה דבר המלאך אליו שולח אני אותך אל בני ישראל ואין לך שתאמר שיהיה שליחות לבטלה כי הנה ידעתי בני ידעתי שבני ישראל הם גוים מורדים אשר מרדו בי ועתה לא מקרוב היה זה כי המה ואבותם פשעו בי עד היום הזה, (ד) ועוד אומר לך שאלה הבנים הם קשי פנים וחזקי לב יותר מאבותיהם ועם כל זה אני שולח אותך אליהם כדי שתאמר אליהם כה אמר ה' אלקים כי די לי בזה שתאמר להם הדברים בשמי, (ה) והמה אם ישמעו ואם יחדלו רוצה לומר על כל פנים תדבר אליהם בין שישמעו ובין שיחדלו לשמוע כי בית מרי המה ולכן אינו רחוק שיחדלו מלשמוע, והתועלת המגיע מזה הוא שידעו כי נביא היה בתוכם שהתרה בהם והוכיחם והזהירם ולא שמעו, והשליחות הזה אין ראוי שימנעהו יראה ופחד שיפחד יחזקאל מהם אולי ימיתוהו על דבריו, (ו) ועל זה אמר ואתה בן אדם אל תירא מהם ומפניהם אל תירא כי סרבים וסלונים אותך רוצה לומר אינם בערכך כי אם כקוצים שלא יהרגו את הנוגע בם אבל יכאיבוהו מעט, ואף על פי שאל עקרבים אתה יושב שהם בני יהודה הנושכים בפיהם כעקרביהם מדבריהם אל תירא ומפניהם אל תחת כי בית מרי המה רוצה לומר כי אינם רצחנים ולא הורגים הנביאים אבל תכלית פשעם הוא היותם בית מרי רוצה לומר בינם למקום שיודעים רבונם ומכוונים למרוד בו, ולכן אין ראוי שתירא שמא יהרגוך כיון שתכלית פשעם הוא המרי בדבר השם לא שפיכות דמי הנביאים, (ז) ולכן תדבר את דברי אליהם בין שישמעו אותם ובין שיחדלו מלשמעם כי מרי המה רוצה לומר כי אנשי מרי המה והותרה בזה השאלה השנית.

פסוק ח

ולפי שלא יאמר יחזקאל שלא יזכור דברי השם ולא ידע לדבר אותם אל העם לכן בא לו דבור שלישי אל תהי מרי כבית המרי פצה פיך ואכול וגומר רוצה לומר אל תהי מורד בדברי שליחותי ומבקש תואנות כדי שלא להלוך כמו הרשעים האלה שהם בית המרי פצה פיך ואכול את אשר אני נותן אליך רוצה לומר שיאכל את המגלה והוא משל ללמוד דברים ולזוכרם כדי שיהיו שגורים בפיו, וכן ת"י ארכין נפשך וקביל ית דא דאנא יהיב לך, (ט) ושראה מיד במראה הנבואה ההיא כאילו יד שלוחה אליו והנה בו מגלת ספר (י) ושפרש אותה לפניו והיא כתובה פנים ואחור רומז שהיתה כתיבתה מרובה בכמות ואמנם באיכות היה כולה קינים והגה והי, והנה בא הפסוק הזה בענין יד בלשון זכר ובלשון נקבה כי הוא אמר והנה יד שלוחה אלי בלשון נקבה והנה בו מגלת ספר בלשון זכר, ואמר במגלה פנים ואחור לפי שפנים הוא הנגלה ממנה שהוא נגד פני אדם הקורא ואשר תחתיו יקרא אחור, ואומרו וכתוב אליה ענינו כמו עליה, וקינים והגה והי כלם לשון נהי ומספד על רעות ישראל וצרותיו, וי"ת והיא כתובה מאפהא ומאחורהא מאן דהוה שירוייא ומאן דעתיד להוי בסופא רוצה לומר שהראוהו בנבואתו כל העתידו' לבוא עליהם.

פרק ג

פסוק א

וצוהו את אשר תמצא אכול אכול את המגילה כאומר כל אשר תמצא בה פנים ואחור אכול אותו וקבלוהו בנפשך, וכאשר תאכל את המגילה הזאת לך ודבר אל בני ישראל. ואפשר לפרש שהיו כל הנבואות האלה על היהודים אשר היו בירושלם אבל מאשר אמר לך בא אל הגולה נראה שלאותם שבבבל שלחו, וי"ת האכילה הזו מענין התחכמות מלשון דבש מצאת אכול דייך (משלי כה, טז) כמו שפירש בו הרב המורה, ואמר וארכיני ית נפשאי ואחכמיניה מה דכתוב במגלה הדא, (ב) וזכר הכתוב שכן עשאו הנביא שפתח פיו ואכל את המגילה רוצה לומר ששמעה וקבלה ולמדה היטב, (ג) והזהירו השם בטנך תאכל ומעיך תמלא רוצה לומר שלא יקיא דברי המגילה מתוך פיו אבל יאכיל בטנו מעט ממנה וכן ת"י ית נפשך תשבע, ואומרו את המגילה ענינו מן המגילה והוא כמו הם יצאו את העיר (בראשית מד, ד) שהוא כמו מן העיר, ואמר שאכלה ותהי בפיו כדבש למתוק לא שיערבו לו צרות ישראל ורעותיו אלא שהיה הנבואה משמח את הנביא ואעפ"י שהיה

מייעודים רעים הרוח נבואיי היה מתוק מדבש, גם כי מתקו לו הייעודים הרעים ההם להיותם משפט אלהי כפי עונותיהם. והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק ד

ויאמר אלי בן אדם לך בא אל בית ישראל ודברת וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר צופה נתתיך. אחרי שהביא הנביא כוונת השליחות האלהי אמר אליו השם בוא אל בית ישראל ודברת אליהם בדברי אשר אשים בפיך רוצה לומר אל תשנה דבר ממה שאומר אליך כי אינך צריך לשנות הדברים ולהעתיקם מלשון אל לשון, (ה) לפי שלא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון אתה שלוח אלא אל בית ישראל יהיה שליחותך והם מדברים בלשון הקדש כמוך, ואילו שלחתיך אל עם עמוק השפה וכבד הלשון היית צריך לשנות הדברים ולהעתיקם מהלשון אשר שמעת אל לשון המקבל אשר ישמעהו אבל כיון שלשונם כלשונך אינך צריך לשנות ולהעתיק הדברים אבל ודברת בדברי אליהם, (ו) גם אולי תחשוב שיהיה מונע לך הלשון לא מפאת הדברים אשר אתה תדבר אלא מפאת התשובה שישיבו אליך כי אם היו עמים רבים מתחלפי לשונות עמקי שפה וכבדי לשון לא תשמע דבריהם אבל אינך שלוח אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון אשר לא תשמע דבריהם רוצה לומר מהתשובה שישיבוך, הנה אם כן אין לך מניעה בלשון לשיבינו הם מה שאתה תדבר ולא גם כן לשתבין אתה מה שהם ישיבוך, ועל זה באו שני הפסוקים האלה ואין בהם כפל.

ואמנם אומרו אחר זה אם לא אליהם שלחתיך הוא לשון שבועה כמו אם לא בתים רבים לשמה יהיו (ישעיה ה, ט) אם לא כאשר דמיתי כן היתה, כאילו אמר באמת ובשבועה אילו אליהם רוצה לומר אל עמים רבים עמקי שפה וכבדי לשון שלחתיך המה בלא ספק ישמעו אליך כי ירצו לדעת מה שתדבר ואף על פי שלא יבינו לשונך יבקשו מי שיפרש להם נבואתך, (ז) אבל בית ישראל לא יהיה כן כי לו יאבו לשמוע אליך לא מפני ששונאים אותך ומואסים דבריך אלא מפני שאינם אבים לשמוע אלי. והותרו בזה השאלה הד' והה'. כי כלם חזקי מצח כזונה וקשי לב המה ולא ירצו לשמוע את דברי, (ח) ולכן הנה נתתי את פניך חזקים לעומת פניהם (ט) לא תירא אותם ולא תחת מפניהם כי ידעתי שבית מרי ואנשים מורדים המה וידעתי שעמדו כנגדך בהוכיחך אותם, (י) ולכן כל דברי שאדבר אליך קח בלבבך רוצה לומר באהבה אמתית ובאזניך שמע אמרי, (יא) ולך בוא אל הגולה אל בני עמך היושבים בבבל מגולת יהויכין ואמרת אליהם כה אמר ה' אם ישמעו ואם יחדלו, והנה אמר ודברת אליהם ואמרת אליהם שתי לשונות בענין אחד להזהירו שפעם אחר פעם ידבר להם ויוכיחם כי אף על פי שלא יקבלו פעם

אחת אולי יקבלו פעם אחרת, ועוד הזהירו שיאמר אליהם כה אמר ה' אלקים רוצה לומר הדברים האלה אינם מעצמי כי דבר ה' הם, ואומרו אם ישמעו ואם יחדלו אפשר לפרש שהם דברי השם אל הנביא אמור אליהם כן ואח"כ יעשו מה שירצו אם ישמעו ואם יחדלו מלשמוע, ואפשר לומר שגם אלה מהדברים אשר יאמר אליהם בתוכחתו שהשם אומר ששולח אליהם נביאיו לראות אם ישמעו דברו ואם יחדלו ממעשיהם הרעים.

פסוק יב

ואמנם אומרו ותשאני רוח וענינו שבמראה הנבואה נדמה לו כאילו רוח אלקים נשאתהו ללכת אל הגולה, ואומרו ואשמע אחרי קול רעש גדול רומז לביאת אויבי ה' בירושלם להחריבם ותגעש ותרעש הארץ מפניהם, ואפשר גם שירמוז הרעש הזה להסתלק מנהר כבר מקום נבואתו כבוד ה' ושכינתו ומבית המקדש ששמע רעש הנסיעה, והקול ההוא היה אומר ברוך כבוד ה' ממקומו רוצה לומר אל תחשוב אתה הנביא שבסור הכבוד והשכינה מקדש הקדשים שהוא היה מקומו לא יהיה ברוך ומהולל כבוד ה' כמו שהיה בהיותו על הכפורת בין שני הכרובים כי הנה ברוך ומהולל יהיה תמיד כבוד ה' אעפ"י שסר ממקומו, וישראל הם החסרים בהסרת הכבוד מביניהם אבל הכבוד עצמו תמיד הוא ברוך ומהולל, והרב המורה פירש ממקומו מלשון מדרגה וענינו ברוך כבוד ה' כפי מדרגת מציאותו ושלימותו.

פסוק יג

ואומרו אחר זה וקול כנפי החיות וקול האופנים ענינו אצלי שכאשר ראה נסיעת כבוד ה' ממקומו ראה גם כן שקול כנפי החיות רוצה לומר השפעת השכלים הנבדלים תהיה נוסעת מעל ישראל כאילו היו משיקות אשה אל אחותה נושקות זו לזו לעוף, כי משיקות הוא כמו חוברות אשה אל אחותה (לעיל א, ט), וכן שמע קול האופנים לעומתם שהוא רמז להשפעת הגרמים השמימיים שהכל נסעו מעזרת ישראל כי בנסוע השכינה מבניהם נסעו השפעות השכלים הנבדלים ושמירתם שהיו חונים סביבות ישראל לחלצם וכן הוראות הגרמים השממיים והשפעותיהם על ישראל לטוב כולם נסעו מעליהם, כי הנה עם היות שבמראה הראשונה לא נזכר קול באופנים הנה נזכר שם שהם ינשאו לעומת החיות וזהו קול האופנים הנזכר כאן רוצה לומר השפעתם, כי כמו שברצות השם להטיב ולחמול על עמו ונחלתו היו מלאכי עליון והאופנים לעומתם בעזר ישראל ושמירתו והגדלתו ככה כשהסתיר פניו נסתרו ונסתלקו העוזרים והשומרים כולם, ולכן אחרי קול כנפי החיות וקול האופנים אמר ששמע קול רעש גדול רוצה לומר שרעשה כל הארץ מחרבן ירושלם, (יד) ואומרו עוד ורוח נשאתני ענינו כאשר רוח נשאתני ותקחני כמו

שאמרתי אז הלכתי מר בחמת רוחי רוצה לומר מר ונאנח בחמת רוחי ונפשי מנסיעת השכינה והשפעת החיות והאופנים אשר ראה, ונוסף ע"ז שיד ה' ומצותו ללכת שמה היה עליו בחזקה רבה, (טו) ולכן בא אל הגולה שהם אנשי ירושלם העומדים בבבל תל אביב שהוא שם מקום שהיו עומדים שם על נהר כבר, וישב שם ז' ימים משמים רוצה לומר משתומם מן המראה בהיותו בתוכם מבלי שידבר להם דבר, ובסוף שבע' ימים באה אליו נבואת צופה נתתיך כמו שיזכור, והותרה בזה השאלה הו'. ואפשר לומר שישב ז' ימים משמים ובאתהו הנבואה מקצה ז' ימים לרמוז שהיה גלותם וחרבנם על ביטול השמיטות שהיו לז' שנים:

פסוק טז

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם צופה נתתיך וגומר עד סוף הנבואה ואתה את נפשך הצלת. בעבור שהיה יחזקאל הנביא עומד משמים בתוך הגולה ימים רבים ולא ידבר (יז) הודיעו יתברך שהיה בזה חוטא ומסכן עצמו לפי שהוא נתנו במדרגת צופה לבית ישראל שמזהיר את העם בבוא עליהם האויב, ולכן כשישמע דבר השם ראוי שיזהיר אותם ממנו והוא אומרו והזהרת אותם ממני רוצה לומר ראוי שתזהיר אותם בשמי ומצדי, (יח) ועשה לו חלוקות שיפלו בדבר הזה והוא באמרי לרשע מות תמות רוצה לומר באמרי לך על הרשע שמות ימות בעבור רשעתו ואתה לא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרעה לחיותו רוצה לומר אם אתה לא הזהרת אותו שמות ימות בעונו או אע"פ שלא הזהרת אותו מהמות היה לך לדבר ולהזהיר את הרשע ההוא שישוב מדרכו הרשעה כדי לחיותו, הנה אם לא עשית דבר מזה הוא רשע בעונו ימות ואתה הוא ההורג אותו כיון שהיה בידך להצילו ולא הצלתו וזהו ודמו מידך אבקש (יט) אבל כאשר אתה הזהרת הרשע אע"פ שהוא לא שב מרשעו ולא חזר מדרכו הרשעה אע"פ שהוא בעונו ימות אין ספק שאתה את כנפשך הצלת כאשר הזהרת אותו, הנה אם כן בענין הרשעים צריך אתה להזהיר אותם כדי להציל את נפשך.

פסוק כ

ואמנם בענין הצדיקים גם כן צריכה מאד אזהרתך, כי הנה בשוב צדיק מצדקו ועשה עול אולי שיטעה בעצמו ויחשוב שבעבור שהיה צדיק כל ימיו אף על פי שעתה עשה עול יכפר לו האלקים ויעשה נכיתה במצותיו, ואין הדבר כן כי אני אתן מכשול לפניו והוא אחד משלוחי ההשגחה באופן שהוא ימות. והרד"ק פירש בשם אביו שהמכשול הוא שיצלח בכל מעשיו בעולם הזה כי פרי צדקותיו שהיה עתיד לו לעולם הבא יאכלנו בעולם הזה וכמו שאמר מרע"ה לא יאחר לשונאו (דברים ז, י) כמו שתרגם אונקלוס,

ואומרו כי לא הזהרתו בחטאתו ימות ענינו ואולי כי בעבור שלא הזהרתו אתה הנביא בחטאתו ימות ולא תזכרנה צדקותיו אשר עשה כי אולי אילו היית מזהיר אותו ידע שצדקותיו אשר עשה לא יועילו לו בעשותו עול והיה שב בתשובה, אבל כיון שלא הזהרת אותו הרי אתה כרוצח אותו בידיך ולכן דמו מידך אבקש, (כא) אמנם אתה כי הזהרתו לאותו צדיק שלא יחטא בהיותו צדיק כי לא יעמדו לו צדקותיו והוא לא חטא ושמע בהזהרתיך, הנה אז עשית תועלת גדול ורב לעצמו ולעצמך, אם לעצמו לפי שחיה יחיה כיון שנזהר בדברי פיך ואם לעצמך לפי שאתה בזה את נפשך הצלת כיון שעשית מה שראוי לעשות לצופה הטוב, והנה לא עשה חלוקה אחרת מהצדיק שלא נזכר לפי שזה הוא בכלל מה שזכר ברשעים. והנה באה ליחזקאל הנבואה הזאת כדי להזהירו שלא יאמר מה לי ולצרה הזאת להזהיר לאנשים האלה ולהוכיחם ודיי לי בקישוט עצמי ואל אתגרה ברעה לקשט את אחרים, על כן הודיעהו השם שהוא נתנו צופה והיה הדבר מוטל עליו ואם ישמר מזה תענש עליו נפשו עונש גדול כל הימים:

פסוק כב

הנבואה השלישית תחילתה ותהי עלי שם יד ה' ויאמר אלי קום צא הבקעה עד ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך אל הרי ישראל. ויש בנובאה הזאת י"ג פרשיות. הראשונה, ותהי עלי שם יד ה'. השנית, ואתה בן אדם הנה נתנו עליך עבותים. השלישית, ואתה בן אדם קח לך לבנה. הרביעית, ואתה שכב על צדך. החמישית, ויאמר אלי ככה יאכלו. השישית, ויאמר אלי הנה נתתי לך. הז', ויאמר אלי בן אדם הנני שובר מטה לחם. הח', ואתה בן אדם קח לך חרב חדה. הט', כה אמר ה' אלקים זאת ירושלם. הי', לכן כה אמר ה' אלקים יען האמנכם. הי"א, לכן כה אמר ה' אלקים הנני עליך גם אני. הי"ב, לכן אבות יאכלו בנים. הי"ג, לכן חי אני נאם ה'. וראו לשאול בפסוקי הנבואה הזאת ששת השאלות:

השאלה הראשונה למה זה כשיצא יחזקאל אל הבקעה לדבר אתו האלקים ראה שם כבוד ה' ככבוד אשר ראה על נהר כבר, ומה צורך להראות לו הכבוד בכל פעם ופעם שבאתהו הנבואה האמנ' תרא' שבאו לו נבואו' אחרות רבות שלא ראה מזה דבר:

השאלה השנית למה זה צוה השם לנביא בוא הסגר בתוך ביתך, ואמר לו הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך ולא תצא בתוכם כי הנה לא מצינו צורך בהסגרו ולא סופר בכתוב שאסרוהו ושעשו לו דבר מזה:

השאלה השלישית במראת הלבנה שצוהו השם שיחקה עליה עיר ירושלם ויבנה עלי מצור וגומר ואמר אחריו ואתה קח לך מחבת ברזל ונתת אותה קיר ברזל בינך ובין העיר,

ויראה שאין ענין למחבת הזאת כי הנה הלבנה וחקויה היתה מורה על מצור הכשדים שיצורו על ירושלם אבל המחב' מה לה לענין הזה בהורא', ורש"י כתב שהיה הקיר ברזל דוגמה לחומת ירושלם המפסקת בין הצבא והעיר וזה דבר שאין צורך בו כי הנה בחקוי עיר ירושלם אין ספק שחקק החומה הסובב אותה כי הוא גבול העיר ומה לו אם כן למחבת ברזל להורות על החומה, גם שהיה ראוי שיחקק החומה כמו שחקק העיר לא שיעשה אותה מחבת ברזל דבר בפני עצמו נבדל מהחיקוי ויקשה עם זה אומרו אות היא לבית ישראל כי האות ההוא לבית יהודה היה:

השאלה הרביעית באומרו ואתה שכב על צדך השמאלי ושמת את עון בית ישראל אליו, ויקשה הפסוק הזה מפנים. האחד מה ענין השכיבה על הצד לא פרקדן ולא פניו למטה לארץ אלא על הצד ואם היה להודיע מספר הזמן שהתמידו בית ישראל בפשעם או בענשם מה ענין לשכיבה על הצד להמשיל זה, הב' מה ענין ושמת את עון בית ישראל עליו כי הפשע או העונש לא יאמר עליו שישימוהו על הצד כי לא יפול בו שימה, הג' שחזר לומר תשא את עונם ואמר ג"כ ונשאת את עון בית ישראל והוא כפל דברים, הד' מה לו להודיעו עתה עון בית ישראל אם הוא מלכות אפרים כמו שפירשו עליו המפרשים כולם כי הוא כבר היה נחרב בכמו ק"ל שנה קודם זה, והנבואות האלה כולם היו על חרבן ירושלם וגלות בית יהודה לא על גלות בית ישראל כל שכן שיזכור אותו אחרי מראת הלבנה המחוקקת על ירושלם, הה' מה ענין אומרו ואני נתתי לך את שני עונם ולמה יחיס האל יתברך זה לעצמו והיה לו לומר ושני עונם למספר שנים וגומר לא ואני נתתי לך כאילו הוא דבר עשאו האלקים:

השאלה החמישית באומרו במספר ימים שלש מאות ותשעים יום, וביאר אחר זה שהיה יום לשנה ומה הם אם כן ש"צ שנים האלה, וכן אמר אחר זה וכלית את אלה ושכבת על צדך הימני שנית ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה וגו' כי הנה יקשה עליו גם כן הדברים אשר העדותי על ימי בית ישראל, ובפי' הפסוקים אזכור על זה דעת חז"ל והמפרשים מבני עמנו ומפרשי הנוצרים ג"כ.

השאלה השישית במה שצוהו ואתה קך לך חטין ושעורים וגו' ועשית אותם לך ללחם מספר הימים אשר אתה שוכב על צדך ש"צ יום תאכלנו, והיא כי למה זה זכר שיהיה לחמו זה לחם עוני הש"צ יום שישכב על צדו השמאלי ולא אמר שיאכלנהו גם כן המ' יום שישכב על צדו הימני כיון שהיה הענין שוה בשניהם, ואם היה חלוף מה ביניהם מחייב זה מה הוא, והרב רבי דוד קמחי כתב שפירוש הכתוב זה בש"צ יום והוא הדין

למ' יום ואין דבריו נכונים כי למה יקצר הכתוב מזה, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות אלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להודיע לנביא שיסגר בביתו לעשות שמה חקוי ירושלם בלבנה ומחבת הברזל ושכיבתו על הצד השמאלי והימני אחריו, ושאר המעשים שהראה לו בנבואתו רומזים ומורים על חרבן ירושלם וגלות העם הרעב והדבר והחרב הבא עליהם והגלות אשר יגלו, ועל זה באו לו נבואות מבארות הדברים שראה בכלל במראות וכמו שיתבאר בפסוקים:

ותהי עלי שם יד ה' וגומר עד ואתה בן אדם קח לך לבנה באה יד ה' והיא הנבואה לנביא ויצוהו שיצא אל הבקעה ושם ידבר אתו והיה זה כדי להראותו שמה כבוד ה' ככבוד אשר ראה על נהר כבר, (כג) וכן היה רוצה לומר שבבואו על הבקעה ראה בנבואתו החיות והאופנים הרקיע וכסא הכבוד אשר עליו, ולפי שהנבראים הם כבוד ה' בהיותם מורים על יכולת בוראם וחכמת ממציאם וכמו שאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו (ישעיה מג, ז), לכן קרא כאן המראה ההיא הכוללת סדרי הנמצאים כולם כבוד ה' כי המה כבודו, והנה הראהו עתה המראה ההיא מפני שהיה עתיד להודיעו חרבן ירושלם ולזה הראהו נסיעת השכינה והסתלקות ההשגחה מביניהם כי בכל מקום שנראה לו הכבוד היה לתכלית הזה, וזו היא המראה השנית שראה יחזקאל דומה לראשונה. ואמר ואפול על פני להגיד שהשתחוה כשראה הכבוד והבקעה ההיא היא בקעת בבל, ולפי ששם בלל ה' שפת כל הארץ בהשגחתו הנפלאה לכן הראהו שמה את כבודו ואת גדלו הנוסע.

פסוק כד

וסיפר שבא בו רוח אלקים ובמקום שהיה נופל על פניו העמידהו על רגליו וצוהו בוא הסגר בתוך ביתך, וכתב רש"י להראות שאינם ראויים לתוכחה, ולי נראה שצוהו כן לפי שהיה צריך להיותו יחידי סגור בביתו לחקות על הלבנה העיר ירושלם והמצור שיזכור אח"ז ולעשות הקיר ברזל ולשכוב על צדו השמאלי בראשונה ואחרי כן בימני ולעשות שאר המעשים שיזכור אחר זה שאין ראוי לעשותם ולא לראותם בנבואתו אלא בהיותו יחידי ומתבודד, (כה) ולכן אמר לו הנה נתנו עליך עבותים ואסרוך כלומר הסגר בתוך ביתך כאילו אתה נאסר בעבותים, וכן תרגם יונתן הא גזרית בפתגמי עלך כאסור גדילן דאסרין בהון, ולכן לא תצא בתוכם רוצה לומר מבלי רשותי, ואם תאמר אתה צוית אלי לנבאת לעם הזה ואתה מצוה עתה עלי ההפך שלא אצא בתוכם ולא אדבר עמהם כן הדבר באמת כי לכל זמן ועת לכל חפץ, (כו) והנה עתה לשונך אדביק אל חכך ונאלמת

ולא תהיה להם לאיש מוכיח לפי שהם בית מרי וצריך להראותם משלים קודם התוכחה והייעודים, (כז) אבל בדברי אותך רוצה לומר כשאתן לך רשות לדבר או ככלותי לדבר אותך אפתח את פיך ואתן לך כח גדול ואז תוכיח' ואמרת אליהם כה אמר ה' רוצה לומר תאמר אליהם כל שליחותי, ואז המה יעשו מה שירצו השומע ישמע והחדל מלשמוע יחדל כי בית מרי המה ולא יחדל מהם כל דבר פשע. הנה אם כן לא אמר הנה נתנו עליך עבותי' מפני שנעשה כן בפועל אלא לצוותו שיסגר בביתו כאלו הוא אסור שם בחבלים. והותרו בזה השאלות הראשונה והשנית:

פרק ד

פסוק א

ואתה בן אדם קח לך לבנה וכולי עד ואתה שכב על צדך השמאלי. עתה יבאר מהו אשר יעשה בהיותו סגור בבית, והלבנה כתב רש"י שהיא טבלא רוצה לומר לוח עץ, ויותר נכון מה שכתב הרד"ק שהיא מהלבנים שבונים מהם הערים, וצוה בה לפי שהלבנה היא רכה ונוחה לחקק בה יותר מהאבן הקשה ולזה ת"י לבנה אבנא לרמוז אל האבן הרך לא על הקשה, וצוהו שיחקה בלבנה העיר ירושלם חומותיה וישובה, (ב) ושיחקה גם כן עליה מצור כאלו אויבים צרים עליה לכובשה, וכן יחקה כאלו עומד עליה ר"ל לנגדה דייק והוא מגדל עץ שמשליכין בו אבנים בתוך העיר, וכן יחקה סוללה שופכת עליה ות"י ותצבר עלה מלית' והוא ששופכין עפר בחפירות שסביב העיר למלאת' ועושין מן העפר תל גבוה כדי לעלות ממנה אל החומה או להלחם משם כך פירשו רש"י והרד"ק גם כן. ומאשר אמר הכתוב ושפכת עליה סוללה נראה לי שאינו כן אלא שהסוללה הוא כלי גדול מברזל ומנחשת ושמים בתוכו אבן עגול ויכניסו האש מצד הסוללה ותצא האבן אשר שם בחזקה רבה נדחה מהאש וישחית השחתה רבה בבתים אשר תגע בהם, ולזה אמר בה לשון שפיכה. ואומרו ונתת עליה מחנות ושים עליהם כרים סביב ענינו גם כן שיחקה בלבנה מחנות אנשי צבא הלוחמים על העיר, והכרים כתב רש"י שהם השרים הממונים על הצבא, ויותר נכון מה שכתב הרד"ק בשם אביו שכרים הם כבשים כמו עם חלב כרים (דברים לב, יד) והוא שעושים אילי ברזל לנגח בם את החומה, והיה כל זה רמז שיבאו הכשדיים וישימו מצור על ירושלם ויבנו עליה דייק וישפכו עליה סוללה ויהיו מחנות האויבים סביבה ובידיהם כרים ואילי הברזל לנגח את החומה ולהפילה ולכבוש את העיר.

פסוק ג

ואמנם אומרו אחר זה ואתה קח לך מחבת ברזל כבר בארתי מה שכתב רש"י שהיה דוגמת חומת העיר המפסקת בין הצבא ובין העיר, ושאינו בעיני נכון כי כבר נכללה חומת העיר בחקויה ולא נזכר כאן מה יהיה בה, והרד"ק כתב שהיה קיר ברזל דמיון לישראל שלבם חזק כברזל ועונותים שחורים וכעורים כמוהו וזה דרך דרש הוא. והנראה לי שאחרי שצוהו בחקוי עיר ירושלם צוהו שיקח מחבת ברזל ויתן אותה כאילו היא קיר ברזל בינו ובין העיר לרמוז שעם היות שבזמן הטובה היה אוהב הש"י שערי ציון כל מעייניו בם הנה עתה מפני כובד עונותיהם יסתיר פני השגחתו מירושל' וכאילו קיר ברז' מונע ומבדיל שלא יעבור חוש הראות בינו לבינה, והוא אומרו ונתת אותה קיר ברזל בינך ובין העיר כי היה הנביא משל לבורא יתברך וקיר הברזל משל להסתרת פניו וחקוי ירושלם משל לכל בית יהודה, ועליו אמר גם כן והכינות את פניך אליה והיית במצור וצרת עליה רוצה לומר עם היות קיר הברזל בינך ובין העיר מונע הראות וההשגחה הנה אתה תכין את פניך אליה לא להשגיח עליה לטוב אבל לשתהיה במצור ובמצוק, ואתה צרת עליה רוצה לומר אתה תהיה בעל המצור גוזר אותו ומחייבו, וכל זה יהיה אות לבית ישראל, ולא נאמר כאן בית ישראל על מלכות אפרים של עשרת השבטים אלא על ירושלם שהיא באמת בית ישראל ובית אלקי יעקב ויהיה להם לאות שאני מסתיר פני מהם מלהטיב אותם ושיהיו במצור ובמצוק האויבים ושהמצור ההוא ממני יתחייב ויהיה נגזר על חטאתם והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק ד

ואתה שכב על צדך השמאלי וגומר עד והנה נתתי עליך עבותים. בפסוקים האלה נבוכו בהם מאד המפרשים, וכתב רש"י שהשכיבה על צד השמאלי היה כנגד שומרון ראש מלכות אפרים שהיה לשמאלה של ארץ יהודה וכמו שאמר ואחותך הגדולה שומרון היושבת על שמאלך (להלן טז, מו), ואינו נכון כי שמאל הנביא לא היה שמאל העולם, וה"ר דוד קמחי כתב שלהיות רוב שכיבת האדם על הצד השמאלי לפיכך צוה לשכוב עליו על עון בית ישראל שהם היו רובי השבטים, אבל אין הדבר כן כי אין רוב בני אדם שוכבים על השמאל כי אם על הימין וכן כתבו הרופאי' מפני עכול הכבד, ורש"י פירש תשא את עונם תכפר עליהם ויהיה לדעתו עון הנזכר כאן חטא ופשע, אבל אין זה מתישב בפרשה כי תכלית הנבואה הזאת היא לספר בחרבנם לא בכפרתם, וה"ר דוד קמחי פירש תשא את עונם תסבול כי כמו שהם בהיותם חוטאים יסבלו עול האומות ושעבודם כן יעשה הנביא בשכיבתו, ויפרש אם כן העון הנזכר בפרשה על העונש שיקרא פעמים

רבות בכתוב בלשון עון, וגם זה אינו נכון כי הנה לא ידמה השכיבה על הצד שהיא מנוחה והשקט לעול הגלות והשעבוד שהוא טלטול וצער רב.

פסוק ה

ובענין הש"צ יום לשנה כתב רש"י שנינו בסדר עולם שחטאו ישראל ש"צ שנה משנכנסו לארץ עד שגלו ממנה י' השבטים, ואתה מוצא מהם מפורשים רמ"א שנה משמלך ירבעם בן נבט עד שגלה הושע בן אלה ובימי השופטים קי"א שנה והם שנות השעבוד שבין שופט לשופט והשאר מהשנים הם סתומים, וז"ש והשאר מהשנים הם סתומים מספיק לבטל פירושם אחרי שלא מצאו בכתובים הסכמת השנים כולם, ולכן הרד"ק השתדל לבקש הסתומים ההם ויחסם לשנות שמשון ולשמגר ולשנים שהיו בין שמשון לעלי שאז נעשה פסל מיכה, אבל כיון שזה כולו מסברתו ואין סמך ולא ראיה בכתוב שבשנות שמשון ושמגר היו עובדים ע"ז אין ראוי לקבלו, כי הנה פסל מיכה היה עון איש פרטי ולא יחשב לכל ישראל, ומלבד זה כולו אומר אני שהרמ"א שנים ממלכי ישראל היה ראוי ליחסם למלכות אפרים אבל הקי"א שנה שחטאו ישראל בימי השופטים הם כוללים לכל שבטי ישראל לא למלכות אפרים בלבד ולמה אם כן שמם על הצד השמאלי המיוחס למלכות אפרים בפרט ולא על הצד הימני שייחס לבית יהודה, (ו) וכן בארבעים שנה של הצד הימני שייחס לבית יהודה כתב רש"י מלמד שחטאו בית יהודה משגלו השבטים עד שנחרבה ירושלם ארבעים שנה והם עשרים ושתים שנה של מנשה שכתוב בו ויעש ככל אשר עשה אחאב, ואחאב מלך עשרים ושנים שנה ושתי שנים לאמון וי"א ליהויקים, ונבואה זו נאמרה ליחזקאל בשנת ה' לצדקיהו המלך הרי ארבעים שנה, אמנם הרד"ק לא קבל דרש ויעש ככל אשר עשה אחאב ללמוד מזה שחטא עשרים ושנים שנה כאחאב כי הנה הכתוב ההוא בא לספר איכות חטאו שהיה כחטא אחאב לא מספר שנות רשעו, ולכן הארבעים שנה כתב שהיו כולם ממלכות מנשה כי הוא מלך חמשים וחמש שנה וארבעים מהם חטא והחמשה עשר האחרונים עמד בתשובה, וגם זה אין לו סמך הכתוב ולא בדברי חז"ל וגם יקשה לו שנות אמון ושנות יהויקים שגם כן היו במרד ובמעל ולמה לא יזכרם הנבואה, וכל זה ממה שיוכיח שדרכי המפרשים מבני עמנו אינם מכוונים ולא מיושבים בפסוקים מבלי דוחקים וזריות בדברים בלתי מאומתים.

אמנם מפרשי הנוצרים כשנלחצו בפסוקים האלה נטו לדרכים אחרים ילכו אורחות עקלקלות, כי מהם אמרו שהיו שלש מאות וצ' שנים מחרבן שומרון וגלות עשרת השבטים עד שנפדו והצילם השם בימי מרדכי ואסתר, והוא באמת דעת נפסד מכמה פנים. אחד שאין המספר ההוא אמיתי שלש מאות ותשעים שנה כי הנה חרבן שומרון

היה מאה ושלשים ושלש שנה קודם חרבן ירושלם וגלות בבל היה שבעים שנה ומרדכי מעולי בבל היה כמו שנזכר בספר עזרא, ישארו אם כן מאה ותשעים שנה שיצטרכו להודות שחיה עוד מרדכי אחרי שעלה לירושלם בפקידת בית שני והוא בלתי אפשר להיות, ועוד שהיהודי' שהיו במלכות אחשורוש שנעשה להם הנס לא היו מחרבן שומרון ומגלות עשרת השבטים אבל היו משבטי יהודה ובנימין מחרבן ירושלם, ועוד שאז בזמן הנס לא יצאו היהודים אשר במלכות אחשורוש מגלותם אבל הרחיב השם להם מצרת המן ונשארו גולים שמה, וכל זה ממה שיורה הפסד הדעת הזה, וניקול"ב דליר"ה המפרש המובחר שלהם כתב בזה מדעתו שהימים האלה הם ימים ממש ושהם מספר הימים שהיו מן היום שסמך מלך בבל על ירושלם עד שנלכד העיר ונשרף בית ה' שהם היו ת"ל יום, והם שני המספרים שנזכרו כאן על הצד השמאלי ועל הצד הימני שניהם יחד, והבל הביא גם הוא בפירוש הזה מפני שמלך בבל סמך על ירושלם בעשרה ימים לחדש העשירי מהשנה התשיעית למלכות צדקיהו וירושלם נלכדה בתשעה באב ובחדש הרביעי מהשנה האחד עשר למלכותו והם חמש מאות וארבעה וארבעים יום לא שלש מאות ותשעים כמו שנזכר כאן, ועוד שהשם ביאר לנביא שהימים האלה היו רמז לשנים יום לשנה ואיך אם כן נפרש ענינם והמשלם על ימים ממש, ועוד שאם היה המספר אחר ארבע מאות ושלשים יום למה עשה מהם שני מספרים ג' מאות וצ' בפני עצמו וייחסו לבית ישראל וארבעים יום בפני עצמו ייחסו לבית יהודה כיון שאלו ואלו על מצור ירושלם וחרבנו שהוא בית יהודה נאמרו לא על בית ישראל אם הוא מלכות אפרים כמו שקבלו גם המפרש הזה, הראיתיך בעיניך מבוכת המפרשים במספרים האלה והוראותיהם והוא ממה שיוכיח שסתומים וחתומים הדברים מאד:

ולכן הנני בא לפרש הפסוקים האלה בשני אופנים אחרים מיושרים בעניניהם מסכימים עם עדות הכתובים במקומות אחרים מבלי דוחקים ובלא הנחות מדומות, והצד השוה בשניה' הוא בשנדע שהנביא יחזקאל לא קרא בית ישראל את מלכות אפרים ועשרת השבטים כי הוא נקרא בדבריו תמיד שומרון ומלכות אפרים כבר היה חרב ושמם, והשבטים גולים זה כמה מהשנים כמו שביארתי למעלה ואיך ינבא עליו עתה אחרי נבואתו במצור ירושלם, אבל קרא בית ישראל אותם השבטים שנשארו במלכות יהודה כי הם היו בית ישראל ובית אלקי יעקב שהם בניו וזרעו, ופעמים יקראם בית ישראל מיוחסים אל אביהם הזקן ישראל ופעמים יקראם בית יהודה בבחינת המלכות שהיה משבט יהודה, ואעידה לי ע"ז עדים נאמנים. ראשון אומרו למעלה בחקוי עיר ירושלם ובמצור בלבנה אות היא לבית ישראל ומבואר הוא שלא נאמר זה על מלכות אפרים

כי ירושלם ראש מלכות יהודה היה עוד, שני תראה אח"ז בפרשת תער הגלבים שאמר ממנו תצא אש אל כל בית ישראל והייעוד ההוא כולו על גלות בבל היה, וגם אח"כ תמצא נבואה אחרת שים פניך אל הרי ישראל וידוע שכולה על ההרים שסביב ירושלם נאמרה לא על הרי שומרון שכבר היה ביד הכותיים יותר ממאה ושלשים ושלש שנה, ובכ"ז הספר נקראו בני יהודה תמיד בית ישראל כמו שאבאר במקומותיהם, וכ"ז יוכיח שבית ישראל כאן נאמר על מלכות יהודה עצמו. ואחרי אמות ההקדמה הזאת אפרש הפסוקים כפי האופן הראשון, והוא שהעונש הנזכר כאן בפרשה הוא נאמר על העונש וענין המאמר הזה הוא שהנביא כאשר ראה החקוי שצוהו השם לחקות על הלבנה עיר ירושלם והמצור והסתר פני השם מהם ומכוון להחריבם ולהחרימם, תמה מאד על גודל העונש ההוא והפלגתו, ומפני זה צוהו השם ואתה שכב על צדך השמאלי וידוע בחכמת הטבע שהלב הוא נוטה לצד השמאל ושם המחשבות והעיונים כולם, וידוע שבהיות האדם שוכב על מטתו נעור בלילה פנוי מהעסקים וטרדות בני אדם תזדכך מחשבתו ויראה האמתיות וישיגם, לכן להמשיל זה א"ל ואתה שכב ר"ל אתה יחזקאל המתרעם מהעונש אשר אני אומר להעניש את יהודה וירושלם שכב על צדך השמאלי שהוא כנגד הלב, תנה בני לבך לי ועיין בלבך משפטי ודיני לא תעיין בזה בריהטא טרוד ומתעסק עם בני אדם אבל בהיותך יחידי ומתבודד שוכב על צדך השמאלי הקרוב ללב שים את עון בית ישראל עליו והוא העונש שנענש בגלות מצרים בית ישראל אבינו הזקן בניו וזרעו כמה גדול היה העונש ההוא ומה היה העון שבעבורו נתחייבו כל אותו גלות ארוך ושים זה על לבך ועיין בו, ומה טוב אומרו עון בלשון יחיד וכן תשא את עונם ונשאת את עון בית יהודה כי תמיד יזכור אותו בלשון יחיד עון לרמוז אל עון מכירת יוסף שבעבורו נתחייבו עונש הגלות ההוא, והנה צוהו לשכב על הצד השמאלי וכן על הצד הימני בעבור שצוהו ואל מצור ירושלם שים פניך ר"ל שתהיה הלבנה חקוקה תמיד לנגד פניו מפני זה הוצרך לצוותו שלא ישכב פרקדן ולא נופל וגלוי עינים כ"א על צדו באופן שיהיו פניו כנגד החקוי ההוא.

ולפי שלא יחשוב לשכב על זה יום או יומים אמר מספר הימים אשר תשכב עליו בחשבך בזה תשא את עונם, ומלת תשא במקום הזה הוא מענין מנין ומספר כמו כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל, יב) נשא את ראש (במדבר ד, ב), כלומר תמנה בשכבך כל הזמן שישבו ונענשו בגלות מצרים, ומפני שהם היו שנים רבות לכן אני נתתי לך את שני עונם רוצה לומר שנות גלותם ועונשם למספר ימים, ויהיו א"כ ימי שכבך על צדך

השמאלי לחשוב בלבך על זה ש"צ יום ונשאת את עון בית ישראל רוצה לומר ואז יעלה בידך מספר עונש וגלות ישראל במצרים:
וכלית את אלה רוצה לומר אחרי שתכלה למנות הש"צ יום תשכב עוד על צדך הימני שנית רוצה לומר אחריו ונשאת ותמנה את עון בית יהודה והוא הגלות שסבל ג"כ שבט יהודה במצרים, ארבעים יום שיהיו הימים כולם על שני הצדדים ת"ל יום, וביאר ואמר שהיה יום לשנה בכל אחד מהמספרים האלה ולזה אמר שני פעמים יום לשנה יום לשנה נתתיו לך כי הם השנים שהיו בגלות, אבל בערך הנביא לענין השכיבה נתן אותם השם ברמז הימים, והת"ל השנים ההם הם אשר ישבו במצרים ופסוק מלא הוא ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות (שמות יב, מ) וגומר, והבדילם בשני המספרים בית ישראל בפני עצמו ובית יהודה בפני עצמו לפי שגם קודם חלוק המלכיות היו במספר העם, וביתר הענינים תמיד מונים כל השבטים בחלק אחד ושבט יהודה בפני עצמו בחלק אחר וזה מפני כבוד שבט יהודה ומעלתו על שאר אחיו כמו שתמצא בשאול שאמר ויפקדם בבזק ויהיו בני ישראל שלש מאות אלף ואיש יהודה שלשים אלף (שמואל א' יא, ח), ובפעם השנית שפקדם נאמר ויפקדם בטלאים מאתים אלף רגלי ועשרת אלפים את איש יהודה (שם טו, ד), וכשמנה דוד את ישראל נאמר ותהי ישראל שמנה מאות אלף איש חיל שולף חרב ואיש יהודה חמש מאות אלף איש (שמואל ב' כד, ט), וגם בתחילת מלכות שלמה נאמר יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים לרוב אוכלים ושותים ושמחים (מלכים א' ד, כ), כי תמיד למעלת שבט יהודה היו זוכרים אותו בפני עצמו ולא היה נכלל עם שאר השבטים, ועל דרך הזה כשרצה עתה השם להודיע לנביא ארבע מאות ושלשים שנה שישבו כל זרע יעקב במצרים באותו חטא ממכיר' יוסף אחיהם ייחס לעשרת השבטים כולם מספר אחד שלש מאות ותשעים יום ולשבט יהודה בפני עצמו ארבעים יום, לא מפני חלוק מלכיות כי אם למעלת שבט יהודה על כל שאר השבטים כאלו נגזר על כל שבט ארבעים שנה מהגלות ומפני שבנימין נטפל עמהם מפני עטיו של נחש נתמעטו בבחינתו עשרה שנים והיו שנות גלות עשרת השבטים בני יעקב ש"צ יום וגלות יהודה בפני עצמו ארבעים יום ועלו כולם אל ת"ל שנה שישבו בני ישראל בארץ מצרים.

פסוק ז

ואמנם אומרו אחר זה ואל מצור ירושלם תכין פניך הוא כאילו אמר אל תתמה מהחרבן אשר אני מביא על בני יהודה וירושלם מפני כובד עונותיהם הביטה וראה וחשוב בלבך בשכבך על לבך כמה מהעונש נתחייבו בני ישראל במצרים ארבע מאות ושלשים שנה

מפני מכירת יוסף שהיה חטא אחד ובלתי חמור ועם זה תכין פניך אל מצור ירושלם אשר ידעת כמה ע"ז גלוי עריות שפיכות דמים נעשו בה האם אין ראוי שתבא עליה המצור והחרבן אשר אני מראה אותך, הנה באמת כשתחשוב בזה לא תתרעם ממשפטי אבל תהיה זרועך חשופה כאדם הנלחם עליה ונבאת עליה מה שראוי להיות בה כפי חטאתיה. זהו האופן הראשון מפירוש הפסוקים האלה לפני.

והאופן השני מהפירוש הוא שהעון הנזכר בפרשה הזאת הוא רמז לפשעים ולעונות ולחטאי' שהיו בבני יהודה וירושלם, ובעבור שהיה הנביא דואג ועצב על הרעה החרבן והגלות שהיה עתיד לבא עליה כמו שראה מחקוי הלבנה לכן צוהו השם שישכב על צדו השמאלי הקרוב ללב וישים על לבו את עון בית ישראל רוצה לומר העונות והפשעים שהיו בתוך בני ישראל אשר בערי יהודה וירושלם, וידוע שמעת שנחלקו מלכיות מלכו מבית יהודה מרחבעם עד חרבן ירושלם שלש מאות ותשעים שנה כמו שתראה משנות מלכי יהודה, כי עם היות שעולים כולם אל מספר שלש מאות ותשעים ושלשה שנה הנה היו שלשת השנים למקוטעות ונשארו אם כן מימות שלמה והמלכת רחבעם בנו עד החרבן שלש מאות ותשעים שנה בדיוק כפי עדות הכתובים, ולכן צוה לנביא שישים על לבו כמה מהשנים חטאו ופשעו בית ישראל שהם מלכות יהודה וירושלם באלהיה', ושימנה וישא את עונם כמו שפירשתי מספר הימים אשר ישכב עליו וכאילו יסבול הנביא בשכבו על לבו צער ויסורין מנין ימים כמספר השנים אשר סבל הקדוש ברוך הוא עונותיהם ופשעיהם, וכדי להקל עליו הצער נתן לו את שני עונם למספר ימים שהם שלש מאות ותשעים יום כאילו אמר לו תסבול אתה כזה צע' בימים כצער שאני קבלתי מהם בשנים, ואומרו ע"ז ונשאת את עון בית ישראל נראה לי לפרשו כפי הפירוש הזה בתמיהה כאומר האם תוכל לנשוא ולסבול את עונות בית ישראל כל הימים האלה כמו שסבלתי אני כל השנים ההם, ויהיה תשא ונשאת מלשון אני אשא ואני אסבול (ישעיה מו, ד) וצוהו עוד וכלית את אלה רוצה לומר כאשר תכלה את שלש מאות ותשעים יום על הצד השמאלי תשכב עוד על צדך הימני ועוד תשוב תראה תועבות גדולות והם מעוון בית יהודה ארבעים יום, ואחשוב שרמז בזה אל מלכות שלמה שהוא היה ראש בית יהודה והוא מלך כמו שנזכר בכתוב ארבעים שנה, וידוע שבתחלת מלכותו נשא את בת פרע' והיה נותן מקום לנשיו לעבוד אלוהיהן בירושלם עיר הקדש עד שלעת זקנתו נשיו הטו את לבבו, ועל זה אמר כאן ונשאת את עון בית יהודה ארבעים יום יום לשנה וגומר, וכאשר תחשוב בלבך כל הזמן הרב הזה שחטאו בני ישראל ובית יהודה מלכם אל האלקים בירושלם אל מצור ירושלם תכין פניך ותראה שבדין ובמשפט הוא וחשוף

זרועך להלחם עליה כמוני ונבאת עליה כל הייעודים הרעים אשר הודעתיך, ואין לאומר שיאמר שהיו רבים ממלכי יהודה טובים וישרים בלבותם ואיך יכנסו שנות מלכותם בכלל שנות העונות, כי הנה עם היות המלכים ההם טובים יראי השם וחושבי שמו הנה עם בני ישראל לא היו כן הלא תרא' מה שכתוב באסא שהי' חסיד עליון והבמות לא סרו רק לבב אסא היה שלם עם השם כל ימיו כי לבו היה שלם אבל לא לב עמו, וכן ביהושפט כתוב וילך בכל דרך אסא אביו לא סר ממנו לעשות הישר בעיני השם אך הבמות לא סרו עוד העם מזבחים ומקטרים בבמות (מלכים א' כג, מג - מד), וכן יואש אמר הכתוב עליו ויעש יהואש הישר בעיני השם כל ימיו אשר הורהו יהוידע הכהן (מלכים ב' יב, ג) כי באותם הימים עשה הישר אבל לא אח"כ כי במצותו נהרג זכריה הנביא בבית ה', ואמנם חזקיהו צדיק גמור היה אבל בימיו נגזרה גזרה על חרבן הבית והוא המורה שדורו לא היה נקי מעון, ואמנם יאשיהו שהעיד הכתוב עליו וכמוהו לא היה לפניו מלך אשר שב אל השם בכל לבבו ובכל נפשו (שם כג, כה) כבר גילה ירמיהו הנביא שלא היה דורו כן שנאמר ויאמר אלי בימי יאשיהו המלך הראית אשר עשתה משובת ישראל הלכה היא על כל הר גבוה ואל תחת כל עץ רענן ותזני שם (ירמיה ג, ו), ואומר אחרי עשותה את כל אלה אלי תשוב (שם ז) ולא שבה, וכל זה ממה שיעיד שכל השנים ההמה למלכי יהודה היו שני העונות. הנה התבארו הפסוקים האלה בכל אחד משני אופני הפירוש שזכרתי. והותרו כפי כל אחד מהם השאלה הרביעית והשאלה החמישית:

פסוק ח

והנה נתתי עליך עבותים וגומר עד ואתה בן אדם קח לך חרב חדה. בעבור שלא יאמר הנביא איככה אוכל לסבול הצער הגדול הזה לשכב על צד אחד מבלי היפוך שלש מאות ותשעים יום ועל הצד האחד ארבעים יום, אמר לו ה' יתברך הנה נתתי עליך עבותים כאלו אתה אנוס ומוכרח לשכב כל הזמן ההוא על צדך כאשר צויתיך באופן שלא תוכל להפך מצדך אל צדך, ויהיה זה המאסר והאונס עד כלותך ימי מצורך שהם ארבע מאות ושלשים יום כמו שזכר, והנה השכיבה הזאת לא העיד הכתוב שנעשת בפועל ולכן ראוי לומר שהיה כל זה במראה הנבואה שהראהו האל, כל זה להודיעו אמתת הענין וכדי שיספר לבני יהודה כל מה שראה להיות להם למשל ולמוד אמתי, וממה שאמר הכתוב כאן עד כלותך ימי מצורך יש לנו עדות ברורה שהחשבון והמספר כולו אחד מארבע מאות ושלשים יום עם היות שנחלק לשני חלוקים ואלו הארבע מאות ושלשים שנה שהיו ברשעם בטלו השמיטות והיובלות ותמצא בהם שבעים שמיטות וכנגדם היו בגלות בבל שבעים שנה כמו שנאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה (ויקרא כו, לד),

וכיצד הם שבעים שמיטות הנה ששים ואחת שמיטות יש תכ"ז שנים גם יש בת' שנים שמונה יובלין והשמיטה שגלו בה עלתה להם למנין והיו אם כן כל השנים המקודשים שלא שמרו בארץ מהשמטות והיובלים שבעים.

פסוק ט

ובעבור שיאמר הנביא ואם אני אשכב כך מהימים על צדי מה אוכל בשכבי שמה, לכן אמר לו קח לך חטין ושעורים שצוה לו לעשות גם זה לאות לבני ישראל כי יאכלו במצור אלו המינים מעורבים מפני הרעב שלא יברור אדם חטין למאכלו אבל יאכלם מעורבים עם המינים הפחותים ההם שלא יעשה מהם לחם אלא בימי הרעב המופלג, ואמר ונתת אותם בכלי אחד להגיד שלא יעשה כל אחד בפני עצמו אלא יערבם כולם בכלי שלשין בו הפת ושמן, הלחם ההוא יאכל בהיותו שוכב על צדו ש"צ יום שהוא השמאלי כמו שזכר, (י) ושגם מאותו הלחם הפחות והנבזה לא יאכל לשובע כי אם במשקל עשרים שקל ליום, (יא) וגם המים לא ישתה לשבעה כי אם במשורה ששית ההין מעת עד עת, והנה צוה לו כל זה בענין המאכל להיות לאות לבני ישראל שיאכלו במצור ובמצוק האויבים הלחם ההוא המעורב במדה במשקל, וגם מים במשורה ישתו מפני זלעפות רעב וחסרון המים אשר יהיה ביניהם, ולפי שלא כבדה הרעב בירושלם מן העת שחנו עליה הכשדיים אלא אחר כך שחסר הלחם מפני כובד מלחמה בכמות שנה אחת או י"ג חדשים לכן צוהו שיאכל הלחם הזה ש"צ יום לרמוז שזה המספר מהימים יהיה כן מאכלם במצור ירושלם ברעב ובצמא ובחוסר כל, ולפי שלא בא זה המספר לרמוז מנין השני לכן לא נאמר בו יום לשנה כמ"ש למעלה כי היה ענין הראשון רמז ומשל בפני עצמו והענין הזה משל אחר למה שיקרם במצור, ולכן לא נזכר כאן דבר מהארבעים יום והותרה בזה השאלה הו'.

פסוק יב

ואומרו עוד ועוגת שעורים תאכלנה ענינו שג"כ יאכל פת של שעורים בפני עצמו כי תהיה הרעב כל כך שיאכלו שעורים כבהמות, והודיעו עוד שלא יהיה להם עצים לאפות הפת כי לא יוכלו לצאת מן העיר לכרתם מן היער ולכן בגללי צאת האדם והיא היוצאת מן המעים תעוגינה לעיניהם ר"ל תאפינה העוגות בגחלים ההם לעיני עמו כי בזה ידעו מה שעתיד לבא עליהם מחסרון הלחם והמים והעצים, (יג) גם אמר שיהיה זה להם סימן ש ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר ילכו בגלות שמה, (יד) והנה התרעם הנביא מהצווי הזה באומרו הנה נפשי לא מטומאה כלומר באמונתה ובדעותיה אינה מטומאה, וכן הגוף נבלה וטרפה לא באה אל פי לא עתה ולא מנעורי שלא היה בי

שכל ואיך עתה אוכל העוגה הנאפת בגללי צואת אדם, וחכמים ז"ל פירשו הנה נפשי לא מטומאה שלא הרהרתי ביום ובאתי לידי טומאה בלילה, ונבלה וטרפה לא אכלתי שלא אכלתי מבשר כוס מעולם פי' בהמה מסוכנת שאומרים עליה שחוט שחוט מהרה שלא תמות כי כוס כמו נכוס שהוא תרגום שחוט כ"א ר"ל נבלה וטרפה ממש מאי רבותיה דיחזקאל, ולא בא בפי בשר פגול שלא אכלתי מבהמה שהורה בה חכם איסור ובא אחר והתירה, ומשום רבי נתן אמרו שלא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה, (טו) והקדוש ברוך הוא השיבו ראה נתתי פניך בענין הטהרה והרשתי לך לאפות העוגה בצפיעי הבקר ולא בגללי אדם כי צפיעי הבקר אינה מאוסה כגללי אדם, (טז) וביאר לו הנמשל בכל זה באומרו הנני שובר מטה לחם בירושלם וגומר ובדאגה ומים במשורה ובשממון ישתו, (יז) ותהיה הדאגה אליהם למען לא יהיה להם משען לחם ומים ונשמו מפני זה כולם איש ואחיו ומתוך הרעב יהיו נשחתים וזהו ונמקו בעונם. ובזה נשלמה המראה הזאת בכל חלקיה:

פרק ה

פסוק א

ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הגלבים וגומר עד ויהי דבר השם אלי לאמר בן אדם שים פניך אל הרי ישראל. אחרי שצוה ה' לנביא לעשות על הלבנה חקוי ירושלם ולשכב על שני צדדיו ולעשות לחם מגואל, ושביאר לו הנמשל והנרמז בשלשת המשלים האלה צוהו עתה עוד שיעשה אות וסימן רביעי והוא שיקח חרב חדה, והנה אמר קח לך שיראה מלת לך מיותרת להגיד שיעשה זה בעצמו ולא יצוה לאדם אחר שיגלחהו והוא על דרך לך לך מארצך וממולדתך (בראשית יב, א) שפי' בו במקומו שילך הוא בלבד ולא עם אביו וקרוביו כאשר הלך בראשונה מאור כשדים עד חרן, וכן ולך לך אל ארץ המוריה (שם כב, ב) ר"ל שילך הוא לבדו מבלי נעריו כמו שעשה, וכן פסל לך (שמות לד, א) שיהיה משה פוסל הלוחות ולא אחר, וכן שלח לך אנשים (במדבר יג, ב) שהוא לבדו ישלחם ולא ידע העם מהליכתם, ועל הדרך הזה נאמר כאן לך חרב חדה והיא תער הגלבים שהיא חריפה מאד וכורתת מהרה, וגלבים הם הספרים המגלחים ראשי בני אדם וזקנם, ואומרו עוד תקחנה לך הוא להודיעו שלא יצוהו ע"ז כדי שהנביא יגלח לאיש או לאנשים אחרים אלא שיקחנה לעצמו והוא בידיו יעבירה על ראשו ועל זקנו באופן שיתגלח מכל שערו, וכבר כתב הרב המורה שהיה זה במראה הנבואה כי לא יתכן שיצוה השם לנביא להשחית את פאות זקנו אשר לא כדת, והעברת השער בתער הוא משל על השחתת הדבר כי התער

משחית השער לגמרי וירמוז לחרבן ירושלם וגלות עמו, ועל דרך זה נאמר בהשחית האל את מחנה מלך אשור יגלח השם בתער השכירה (ישעיה ז, כ) וגומר, וצוהו לחלוק השער המגולח ממנו לג' חלקים משל לישרא' המגולחים והגולים מארצ' ומן העול', (ב) כי אמ' שלישית באור תבעיר בתוך העיר וגו' לרמוז לאשר ימותו בתוך ירושלם בימי המצור בדבר וברעב, והשלישית האחר צוה שיכה בחרב סביבות ירושלם לרמוז לבני יהודה אשר מתו בחרב האויבים מחוץ לעיר, והנה אמר בשלישית הזאת ולקחת את השלישית לרמוז לצדקיהו ולאנשיו שברחו מירושלם כשהובקעה העיר ורדפו הכשדים אחריהם והשיגום והביאום לפני נבוכדנצר והכה אותם בחרב ולזה אמר עליהם ולקחת את השלישית רוצה לומר שישיגום ויקחום ואז יכו אותם בחרב, ועל שלישית השער האחרון אמר והשלישית תזרה לרוח והוא רמז לבני יהודה וירושלם שילכו בגולה ולא אמר זה כנגד ההולכים לבבל בלבד כ"א ג"כ לאשר הלכו למצרים עם יוחנן בן קרח שאמר להם הנביא ירמיהו והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם ומהם הלכו לארץ יון ומהם למלכות צרפת ומהם למלכיות ספרד והיא קצה הים הנקר' א"ינגלטירה, ולרמוז על השמדות ועל ההריגות שעשו שם בהם אשר שפכו דמם כמים נאמר כאן וחרב אריק אחריהם.

פסוק ג

ואומרו ולקחת משם מעט במספר וגומר כתבו המפרשים שנאמר זה על אותם שגלו לבבל, (ד) ושאומרו ומהם עוד תקח והשלכת אותם אל תוך האש רמז בו אל צדקיהו ואחאב נביאי השקר שקלה מלך בבל באש, ואין דעתי סובל שתבוא הנבואה הזאת על שני אנשים יחידים רשעים, גם שא"א לפרש עליהם ממנו תצא אש על כל בית ישראל, ולכן נראה לי שאמר ולקחת משם מעט במספר כנגד אותם שגלו לבבל, ולפי שהיו אותם שגלו שמה מספר מועט בערך כל הגולים לשאר הארצות לכן אמר ולקחת משם רוצה לומר מהשלישית הנזכרת הגולה מעט במספר והם אשר ילכו לבבל, ולפי שמהם שבו לבנין בית שני לכן אמר לרמוז על הפקידה ההיא וצרת אותם בכנפיך שהוא בזמן שהיו בירושלם, ואומרו אחר כך ומהם עוד תקח כנגד אותם שגלו בבית שני ושמתו שם במצור ירושלם ולכן אמר ומהם עוד תקח רוצה לומר מלבד הלקיחה והגלות הראשון עוד פעם שנית תקח מהם למצור ולהריגה ולגלות, והשלכ' אותם אל תוך האש לפי שטיטוס ושאר השרים אשר אתו שלחו יהודים רבים אל מלכיות ספרד ולשאר הארצות להתחבר עם הגולה אשר כבר היתה שמה מגלות בית ראשון והוא אומרו והשלכת אותם אל תוך האש כי האש בכאן הוא רמז לגלות, ולפי שאלו ואלו הגולים בגלותם נשרפו

כמה פעמים כי אש אוכלת הוא ומזה יצא חרבן ביתר וההריגה שנעשתה שמה והחרבן שנעשה באלכסנדריא שלא היה כמוהו לרוע ובשאר המדינות מה עשו, לכן אמר כאן ושרפת אותם באש ממנו תצא אש אל כל בית ישראל, ולפי זה כללה הנבואה הזאת לא לבד חרבן בית ראשון אלא ג"כ חרבן בית שני.

פסוק ה

ואחרי שצוה לנביא במשל השער ביאר לו הנמשל בו באומרו כה אמר ה' אלקים זאת ירושלם שבתוך הגוים שמתיה כלב שהוא באמצע הגוף ושאר האיברים סביבו כן היתה ירושלם באמצע היישוב וסביבותיה ארצות, (ו) והנה היא החליפה את משפטי לרשעה רוצה לומר שהיו להם משפטים טובים וישרים ותמר אותם למשפטים רעים מן הגוים רוצה לומר יותר ממה שעשו הגוים, וכן ירושלם המירה את חקותי יותר ממה שעשו הארצות אשר סביבותיה, כי אותם הגוים והארצות לא המירו אלהיהם ולא מאסו בחקותיהם ובמשפטיהם אמנם ירושלם לא עשה כן שהמיר כבודה בלי הועיל ובמשפטי מאסו ואת חקותי לא הלכו בהם הנה א"כ הם הרשיעו לעשות יותר מכל הגוים, (ז) ומפני זה מבואר הוא שהם ראויים לעונש גדול והוא אומרו לכן המנכם מן הגוים ופירש רש"י המנכם הזדמנכם כמו וימן ה' דג גדול (יונה ב, א), והרב רבי דוד קמחי פירשו מלשון המון ענינו שהיותם המון רב מפני ברכתו, נראה לי לפרשו מגזרת המון כי שרשו המן, ואחשוב שיחזקאל ניבא בזה על היהודים שיצאו מכלל הדת בזמן השמדות המה גם זרעם שנקראים היום אנוסים והם בלתי שומרים משפטי ה' חקותיו ותורותיו מפחד הגוים פן יאמרו שהם בהיותם מהם ומהמונם דתי ישראל הם עושים ויהרגום כמינים ואפקורסים ואת דתי הגוים אינם עושים לפי שאינם מאמינים בדתם, וע"ז נאמר כאן יען המנכם מן הגוים ר"ל בימי הטובה הייתם יחידי סגולה מכל העמים אבל עתה כיון שעשיתם עצמיכם המון ועם נבל יותר מכל הגוים אשר סביבותיכם בחקותי אשר צויתי ר"ל אשר צויתי את אבותיכ' לא הלכתם והם המצות אשר טעמם בלתי נודע אצלינו ואפי' המשפטים שהם מסכימים למה שגוזר השכל לא עשיתם אותם והיה זה לפי שיצאתם מהדת, ומצד אחר כמשפטי הגוים אשר סביבותיכם לא עשיתם ר"ל שגם שעשו עצמם כגויי הארצות לא שמרו משפטי הגוים ההם והרי הם כמינים ואפיקורסים ובלתי מאמינים בשתי הדתות בתורת ה' ובתורת הגוים, (ח) ומפני זה הנני עליך גם אני ר"ל כמו שאתם מרדתם מאסתם בי שלא עשה גוי אחר כן אעשה גם אני משפטים שלא עשיתי לגוי ואומה אחרת, וכמו שאמר מרע"ה בתוכחות והפלא ה' את מכותך (דברים כח, נט), (ט) וחזר לומר שנית ועשיתי בך את אשר לא עשיתי אחרי שכבר אמר ועשיתי

בתוכך משפטים לעיני הגוים, לפי ששם אמר שיעשה בתוכם משפטים ר"ל בהיותם במצור ובמצוק הרומיים בעיני גוים ולזה אמר ועשיתי בתוכך כלומר בתוך ירושלם, ואמנם אחרי שתלכו בגלות אעשה בך מה שלא עשיתי ומה שלא אעשה כמוהו מהרעות והצרות עוד כל ימי הארץ ויהיה זה כולו יען כל תועבותיך שבסבתם תבוא לכל זה.

פסוק י

ותהיה הצרה כ"כ ביניכם שאבות יאכלו בנים בתוכך והי' זה בימי המצור שהיו הרומיים צרים על ירושלם ולזה אמר בתוכך ר"ל בתוך ירושלם, כי לפי שייעד למעלה ברעות שיעשה בהם בימי המצור ובמה שיעשה להם אחר שילכו בגלות נתן בכ"א מהם משפטים וכנגד המצור אמר לכן אבות יאכלו בנים וגו' ר"ל לכן מפני זה הייעוד אשר יעדתי עליכם במצור תבואו אל גבול שהאבות יאכלו הבנים בתוך ירושלם כי מפני גודל הרעב יהיה כן, ואמנם אחרי היותך בגלות אעשה לך שפטים וזריתי את כל שאריתך ר"ל הנשארים חיים לכל רוח ר"ל לד' פאות העולם.

והודיעם שעם היותם להם פשעים גדולים מחייבים כל הרעה הזאת הנה בעבור עון אחד ממה שחללו את מקדש ה' ינעלו שערי הרחמים מלחמול עוד עליה' וזהו (יא) לכן חי אני וגו' אם לא יען את מקדשי טמאת בכל שקוציך כי מנשה שם פסל האשרה בבית המקדש, ולכן כמו שגרעת את כבודי בשומך השקוצים בפני גם אני אגרע ולא תחוס עיני עליך וגם אני לא אחמול על זרעך, (יב) כי הנה שלישיתך בדבר ימותו עתה יפרש המשל ממשקל השער ויאמר ששלישית העם ימותו בדבר וברעב בתוכך רוצה לומר בתוך ירושלם, והשלישית האחר מהם בחרב יפלו חוץ לעיר סביבות ירושלם על ידי האויבים הצרים עליה, והשלישית שהוא השליש האחרון מן העם לכל רוח אזרה רוצה לומר שילכו בגלות בכל פאות העולם וגם שם לא ירגיעו כי חרב אריק אחריהם בשמדות אשר יעשו בהם בגלותם, (יג) באופן שיכלה אפי והוא על דרך חצי אכלה בם (שם לב, כג) והנחותי חמתי בם כי בהנקמי מהם האף והחמה שהיה לי עליהם יכלה וינוח, ואומרו עוד והנחמתי ת"י והתנחמתי ואסיף, ויותר ראוי לפרש שתהיה כל כך הרעה שיתנחם ויתחרט הקב"ה ממנה, ואין ספק שדברה זאת הנבואה כלשון בני אדם, והיה סוף המאמר וידעו כי אני ה' דברתי בקנאתי רוצה לומר שיכירו וידעו שלא היה רעתם במקרה אלא מפאת ההשגחה שדיבר וגזר בקנאתו כל זה לכלות חמתו בם, ומפני שייעד כל זה על בני יהודה החטאים בנפשותם (יד) לכן בא אחריו וייעד על עיר ירושלם ואתנך לחרבה ולחרפה בגוים רוצה לומר שבמקום שהיתה ירושלם יפה נוף משוש כל

הארץ העיר רבתי עם תהיה עתה בגלות עמה לחרבה ולחרפה בגוים אשר סביבותיה כי תהיה ארצם נושבת וירושלם חרבה וכל עובר עליה ישום וישרוק.

פסוק טו

והנה אמר אחר זה והיתה חרפה וגדופה אחר שאמר ואתנך לחרבה ולחרפה להגיד שלא תהיה חרפתה בלבד בהיותה מבלי בניה אבל שתהיה חרפה וגדופה שהוא מלשון מגדף, וכן תהיה מוסר לכל העמים שייסרו זה את זה עם ירושלם, ומשמה לגוים אשר סביבותיה כלומר שישומו זה על זה בעבור שהרעות שבאו על ירושלם היו ממני וזהו אומרו בעשותי בך שפטים באף ובחמה וגומר, וזאת היתה החרפה והקללה נמרצת על ירושלם בעבור שהאלוה שהיה משגיח בהם עשה בהם שפטים באף ובחמה, ושלא היו רעותיה טבעיות ולא מקריות ולא מפאת המערכה אלא בתוכחות חמה שאני השם דברתי גזרתי וצויתי על זה, וכבר נהגו הנביאים לדבר לנכח ושלא לנכח כאחד.

פסוק טז

ואמנם אומרו בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם חשבו המפרשים שהוא ייעוד שישלח בישראל חצי הרעב הרעים והם השדפון והירקון והארבה שאוכלים את התבואה, ויקשה להם אומרו אשר היו משחית אשר לא שלח אותם לשחתכ' ורעב אוסיף עליכם, ולכן נראה לי לפרש שהגוים אשר זכר שישומו וישרקו על ישראל יכירו וידעו שרעותיהם הם השגחיות בראותם שכל הרעות שהיו באים עליהם בארצותם לגויהם כולם באו על ישראל, ועוד נתוספו עליהם אותם הרעות בתוספת נמרץ שלא היה כן בכל הארץ וכל זה במה שיוכיח שאין רעתם טבעית אלא שיד ה' היתה בם, וזהו אומרו בשלחי את חצי הרעב הרעים בהם רוצה לומר בישראל אשר היו למשחית לאומות שפעמים רבות יבאו עליהם חצי הרעב שישחיתו בהם, ואותם הם אשר אשלח אותם לשחתכם כלומר שחצי הרעב אשר היו למשחית האומות ישלח אותם עתה לשחת את ישראל, ומלבד זה רעב אוסיף עליכם וגומר רוצה לומר שהרעב אשר יבא עליכם יהיה נוסף ברעתו יותר מהבא על הגוים, ושברתי לכם מפני זה מטה לחם רוצה לומר משען ומשענה משום לחם שלא יהיה לכם משום צד מה שלא היה כזה החוזק והתוספות מהרעב בגוים, (יז) ועוד יתחלף הרעב שיבא על ירושלם מהרעב שיבא על הגוים וזה לפי שעל הגוים כבר תבא מכה אחת בפני עצמה לבד אבל בישראל לא יהיה כן שלא יבא עליכם מכת הרעב לבד בפני עצמה אבל אשלח אליכם יחד רעב וחיה רעה שישכל אותך ודבר ודם יעבר בך וחרב אביא עליך, והתחברות הרעות האלה כולם יחד מורים שהם מפאת ההשגחה על ירושלם ולכן תהיה חרפה וגדופה ומשמה לגוים, ורש"י פירש ורעב אוסיף עליכם

שהוא חסרון המעות, ואין ספק שאין דרך לישב הפסוקים האלה מבלי ייתור והכפל אלא כפי הדרך אשר פירשתי בהם:

פרק ו

פסוק א

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך אל הרי ישראל וכולי עד עשה הרתוק: אחרי שניבא בספור הקודם זכרון מה שיבא מן העונשים על בני יהודה ועל עיר ירושלם באתהו הנבואה (ב) על הרי ישראל והם ההרים אשר סביבות ירושלם כמ"ש ירושלם הרים סביב לה (תהלים קכה, ב), (ג) והיה זה לפי שבני יהודה היו עובדים עבודה זרה על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות וכן תחת כל עץ רענן שהיה באפיקים ובגאיות, לכן ניבא עליהם שהבמות והמזבחות והחמנים הבנויים עליהם יאבדו וישתברו ויענשו ג"כ העובדים אותם שמה והוא אומרו כה אמר ה' אלקים להרים ולגבעות וגומר הנני אני מביא עליכם חרב ולשון הנני מורה על המהירות ואני מורה שתהיה גזירה מלפניו יתברך ולא מפאת המערכה כי הוא יביא עליהם חרב האויבים באופן שיאבדו הבמות שהיו נעשות עליהם (ד) וישומו המזבחות אשר שם, והרד"ק כתב שאמר כאן חרב על הפטיש כי בו יהרסו המזבחות והבמות מלשון כי חרבך הנפת עליה, ואין צורך כי לא אמר שהחרב יתוץ הבמות ויהרוס המזבחות אבל שיבא חרב האויבים על ירושלם באופן שהיהודים יסגרו בתוך העיר ולא יצאו משם לעבוד עבודתם בהרים ובגאיות כמנהגם, ובזה הדרך יאבדו הבמות וישומו המזבחות בהיותם מבלי אדם עובד בהן, גם שהאויבי' שבאים על הארץ ישברו אותם ויהרסום, ואמר ונשברו חמניכם על הצלמים שהיו שמה כצורת החמה שהיו עובדים לשמש, ולפי שהעובדים מהם שיעלו שמה ומהם היו עומדים שם בעבודתם לכן כנגד העובדים שהיו תמידים שם אמר שימצאום האויבים ויהרגום ולזה אמר והפלתי חלליכם לפני גלוליכם.

ואמנם כנגד בני ישראל שהיו הולכין לעבוד שמה וחוזרים לבתיהן אמר (ה) ונתתי את פגרי בני ישראל לפני גלוליהם כי יהרגום בעלותם שמה ויהיו מפוזרים עצמותיהם סביבות מזבחותיהם, ועם היות שהיה הנביא מדבר כנגד הרי ישראל אמר וזריתי את עצמותיכם כנגד ישראל כי לפי שהם היו עיקר הייעוד דיבר כנגדם והוא אומרו (ו) בכל מושבותיכם רוצה לומר לא לבד בהרי ישראל ובגבעות ייעדתי החרבן והשממה כי גם הערים תחרבנה והבמות אשר בהם תשמנה רוצה לומר תהיו שוממות, ואומרו למען יחרבו ויאשמו מזבחותיכ' אין ענין למען מענין התכלית והסבה אבל הוא כמו למען

ינוח שורך וחמורך (שמות כג, יב) שענינו באופן שינוח וכן הוא בכאן למען יחרבו רוצה לומר באופן שיהיו חרבות ושוממות מזבחותיכם ונשברו ויחדלו מביניהם כל גלוליהם וחמניהם שהיו עובדים בצורת השמש וימחו המעשים ההם, (ז) ויפלו חללים העושים אותם (ח) אבל לא תחשבו שכולכם תמותו על ידי חרב כי הנה על כל פנים יהיה לכם נותרים ופליטי חרב בגוים בהזרותיכם בארצות רוצה לומר בגלות אשר תלכו שמה, (ט) וזכרו פליטיכם רוצה לומר אז בהיותם בגלות יזכרו הפלטים מכם בהיותם בקרב הגוים אשר נשבו שם, ומה שיזכרו הוא מה שאמר אשר נשברתי לבם הזונה, ויש מפרשים נשברתי כמו שברתי, וה"ר דוד קמחי פירש נשברתי מהנפעל כפשוטו ופירש את לבם מלבם כמו כצאתי את העיר (שם ט, כט) שהוא מן העיר, וכן פירשו ואת עיניהם הזונות מעיניהם הזונות, ופי' אל הרעות אשר עשו על הרעות כמו אל ההרים לא אכל (לקמן יח, ו). ונראה לי לפרש נשברתי שהוא גם כן מהנפעל אבל את לבם הוא כמו עם לבם וכמוהו הבאים מצרימה את יעקב (שמות א, א) ר"ל עם יעקב, יאמר ה' יזכרו פליטיכם אשר נשברתי קדרתי ונעצבתי עם לבם הזונה שסר מעלי ועם עיניהם בעבור שהיו זונות אחרי גלוליהם ולבם ועיניהם נקוטו בפניהם, ואין הרצון בו נכרתו כדברי המפרשים אבל נקוטו הוא מלשון מעט כמו כמעט קט, וענינו שאותם העובדים את הגלולים נקוטו ונתמעטו בפניהם שלא הועילו להם עבודתם הזרה אבל בהפך שנתמעטו בפניהם אל הרעות אשר עשו לכל תועבותיהם הנה כ"ז יזכרו הפלטים בגלות, (ו) וידעו כי אני ה' ושלא לחינם דברתי לעשות להם הרעה הזאת כי אם מפני רוע מעלליהם.

פסוק יא

וצוה השם לנביא שיכה בכפיו רוצה לומר כף בכף כאשר יעשו המקוננות, או שיכה בכפו על ירכו על דרך ספקתי על ירך (ירמיה לא, יט), ושירקע ברגליו כאדם המכה על הארץ מפני כעסו, ולכן כמתאונן יאמר אח רוצה לומר אוי ואבוי אל כל תועבות רעות אשר עשו בית ישראל לפי שבחרב וברעב ובדבר יפלו וע"ז היה הקינה, (יב) ואמר הרחוק בדבר ימות כלומר מה שירחיק עצמו מן האויבים ויברח לארצות הגוים להמלט שמה לא יועיל לו כלום כי שם בדבר ימות, והקרוב שיקריב עצמו למלחמה בחרב יפול מהאויבים, והנשאר והנצור רוצה לומר שיסגר בירושלם במצור ברעב ימות שמה וכליתי חמתי בם, (יג) וידעתם כי אני ה' והנה תדעו זה בראותכם העונש הקרוב לחטא וסמוך אליו והוא אומרו בהיות חלליהם בתוך גילוליהם סביבות מזבחותיה', וזה אל כל גבעה רמה רוצה לומר על כל גבעה רמה ובכל ראשי ההרים וגו' כי שם היו עובדי', ומלת עבותה הוא מלשון עץ עבות מגיד שתחת העץ עבות היו נותנים עבודתם להיות ריחו

טוב, (יד) ולהיותו מקום הרשע היה משפטו שתהיה שממה ומשמה שהכל ענין אחד ונכפל הלשון לחזוק, ואמר ממדבר דבלתה בד"לת והוא כמו רבלתה בריי"ש, וכן דעואל רעואל, וזכר המקום הזה לפי ששם היה נבוכדנצר כאשר צרו הכשדים על ירושלם ושם העלו את צדקיהו לפניו ואמר שכל מושובותיהם יהיו נשחתים כמו רבלתה.

פרק ז

פסוק א

וזכר הנביא שמיד אחר זה באתהו הנבואה (ב) להודיעו שבא הקץ כי לא יתארך הזמן לבא על ארץ יהודה כל הרעה אשר דבר עליה, והנה אמר כה אמר השם אלקים לאדמת ישראל לפי שירושלם וארץ יהודה אדמת ישראל היא, הוא אשר דברתי אליך למעל' שבדברי הנביא יחזקאל תקרא מלכות יהודה וארצו פעמים רבות בית ישראל אדמת ישראל הרי ישראל, ואמר בא הקץ על ארבע כנפות הארץ להגיד שאין בכל הארץ חמישים צדיקים להגין בעדה ואין יראת אלקים בעיר אחת זולת עיר אחרת ולכן בא הקץ על ארבע כנפות הארץ כי יבא האויב ויכבוש כל הארץ יחד, (ג) ולפי שלא יחשבו שיתארך הקץ ההוא ימים רבים חזר לומר עתה הקץ עליך רוצה לומר עתה יבא הקץ עליך ולא יתאחר עוד, וחכמים זכרונם לברכה אמרו בא הקץ שאמרתי ונושנתם בארץ והשחתם שישבו עליה מנין ונושנתם ושלחתי אז אפי בך ושפטתיך כדרכך וגומר.

פסוק ד

ועם היות שאני רחום וחנון דע לך שלא אחוס עיני עליך ולא אחמול לפי שדרכיך עליך אתן רוצה לומר שיבא העונש כפי החטאים באופן שתועבותיך בתוכך תהיינה כלומ' שלא תוכל לעבוד אלקיך בפרסום כאשר עשית עד כה, אבל יהיו תועבותיך ואמונותיך הכוזבות בתוכך ובלבך ועם כל זה תדעו שאני השם כיום שדברתי ועשיתי, (ה) ואין לך שתאמר על מה עשה השם ככה לארץ הזאת כי הנה כמו שבמעשיך רעה אחת רעה הנה באה ר"ל שבא רעה אחת אחר רעה אחרת גלוי עריות אחר ע"ז שפיכות דמים אחר גלוי עריות, (ו) כן קץ בא הקץ כי היה בענין הקץ כמו שהיה בענין הרעות והפשעים. ויונתן תרגם רעה אחת רעה בישתא בתר בישתא שפירש הרעה לא על עון ישראל אלא על הרעה והחרבן שיבא עליהם שנמשך אחריה הקץ ואמר הקיץ אליך הנה באה (ז) באה הצפירה וגומ' להגיד שאין הקץ הזה מצד המערכה והטבע הכולל בכל הארץ אבל הקיץ אליך שהוא מלשון קץ כלומר אליך בא הקיץ לא לאחר וכן באה הצפיר' ואמרו המפרשים שהוא הבקר כאלו אמר עלה השחר של יום הרעה להכות אותם. ויותר נכון

לפרשו מענין הסבוב וכן הביאוהו המדקדקים, יאמר ששלוחי ההשגחה אשר באו על הכנענים לשחתם הם באו בסבובם על ישראל שהיה יושב הארץ וכאילו אמר הסבוב ההוא שבא ראשונה על הכנענים יושבי הארץ בא עתה על ישראל שהם יושבים בה, ויהיה צפירה מלשון ויצפר מהר הגלעד (שופטים ז, ג), ובכלל אמר בא העת קרוב היום מהומה ולא הד הרים רוצה לומר קרוב היום שתהיה בו המהומה, ואומרו ולא הד הרים פירשו המפרשי' הד לשון קריא' כמו הידד הידד, והענין שהמהומה ההיא לא תהיה כמו קריאת הד בהרים והוא כשאדם נותן קולו בין ההרים שישיבהו הקול וידמה שיוצא הקול מבין ההרים ואינו קול אחר אבל זה קול המהומה יהיה קול אמתי ולא דמיון קול. ואינו נכון בעיני כי לא נזכר כאן קול לא אמתי ולא בלתי אמתי, וגם הד אינו הידד ואינו שם לקול. ולי נרא' שהד הוא לשון הוד ולפי שהנבואה הזאת בא על הרי ישראל לכן אמר בא העת קרוב היום שיהיה בו מהומה ולא הד הרים רוצה לומר ולא יהיה הוד והדר בהרים כי שם תהיה ההריגה והמהומה כמו שזכר.

פסוק ח

ולחזק הענין חזר לומר עתה מקרוב אשפוך חמתי עליך ופירושו עתה בקרוב ולזמן מועט אשפוך חמתי עליך, וכליתי אפי בך וגומר ולא תחוס עיני ולא אחמול וגומר, וכבר נזכר כל זה למעלה וכפי דרך המפרשים לא נשנו הפסוקים האלה לחדש דבר. ואפשר לומר שאין הדברים כפולים ושאין מלת מקרוב כמו בקרוב אלא שהיה מאמר ה' בלשון תמיהה התחשבו שעתה מקרוב אשפוך חמתי עליך וכליתי אפי בך וגומר, (ט) ולא תחוס עיני ולא אחמול ושזה כולו הוא דבר חדש אצלי ומקרוב נתחדש לפני לעשות כן, אין הדבר באמת כמו שחשבתי אבל תדעו כי אני השם המכה רוצה לומר תמיד אני מכה ברשעים ובפושעים כי הנה בימים הראשונים לדור המבול ולדור הפלגה לסדום ובנותיה למצרים לסנחריב למלכות אפרים, (י) הנה היום הנה באה רוצה לומר היום הראוי לעונשם ולמכתם הנה באה יצאה הצפירה רוצה לומר בא הסבוב מאדון כל הארץ לתת לכל עם כדרכיו וכפרי מעלליו, ולכן צץ המטה שהוא רמז לעונש ולמכה כאשר פרח הזדון בכל אומה ואומה, והמפרשים פירשו צץ המטה ענין הטיית הדין רומז לפשע ישראל, ואפשר לפרש צץ המטה על נבוכד נצר שכן קראו הנביא לאשור שבט אפי ומטה הוא בידו זעמי ושלכן צץ לפי שפרח הזדון בישראל, ומה שפירשתי ראשונה הוא היותר נכון, ולכן הוציא תולדה מכל דבריו אחרי שאין הדבר הזה מקרוב רוצה לומר להעניש את הרשעים כי מעולם יש אלקים שופטים בארץ (יא) לכן תדעו שגם עתה החמס קם למטה רשע רוצה לומר חמס האויב ורעתו קם למטה רשע ישראל, ואומרו לא

מהם ולא מהמונם וגומר פירשו בו המפרשים שלא ישאר פליט' לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם שהוא הממון שלהם, ולפי זה העיקר חסר מן הספר שהיה לו לומר לא ישאר פליטה או לא ישארו בנים ובנות, ורש"י פירש החמס קם למטה רשע החמס אשר בידכם הוא קם עליכם למטה רשע, ולי נראה לפרש לא מהם על האויבים שקרא המטה והחמס שזכ' יאמ' שהחמס ההוא אשר יעשה נבוכד נצר למטה רשע לא יהיה מהם ולא מהמונם ההמון והחיל הרב אשר יביא על ירושלם ולא מהנלוים אליהם שבאו בעזרתו וע"ז אמר ולא מהמה' ולא נה בהם רוצה לומר שאין ראוי שיהיה הנהי והיללה בעבורם כי לא היה יכולת בכשדיים לבלע ולהשחית את עם השם, (יב) אבל היה הסבה שבא העת הגיע היום הגזור מהאלקים לחרבן ירושלם, ורש"י פי' ולא מהמהם לשון המיה שלא יהיה נצחון מכח המייתם ונכון הוא, ולכן הקונה בית או שדה שמה אל ישמח כי לא יתחזק בידו והמוכר אל יתאבל לאמר שירד מנכסיו כי חרון אל כל המונה רוצה לומר חרון השם על כל המון יהודה וירושלם ולא ישאר שדה וכרם ולא בית לאדם עליה, ואמר זה לפי שדרך העולם שהמוכר שדהו יתעצב והקונה אותו ישמח ולפי שבשנת היובל ישובו איש אל אחוזתו אמר שלא יהיה להם כן כי חרון אל כל המונה, (יג) ולכן המוכר אל הממכר והוא הקרקע אשר מכר לא ישוב בבא שנת היובל לפי שיהיו בגלות, ועוד בחיים חייתם רוצה לומר אע"פ שיהיו חיים ולא ימותו לא ישוב המוכר אל הממכר ואיש בעונו חייתו לא יתחזקו רוצה לומר כל איש מהם בעבור עונו וחייתו רוצה לומר שהוא רמז לנפש שהיתה מגואלה בשקוציה לא יתחזקו ולא יהיה להם אומץ וחוזק כנגד האויב, (יד) עד שמפני זה יתקעו בשופרות וזהו תקעו בתקוע והכין הכל רוצה לומר כל כלי מלחמה, ועם כל זה אין הולך למלחמה כלומר שלא ימצא איש שיתחזק להלחם לפי שחרוני אל כל המונה ומפני חרון אף השם לא יעצרו כח.

פסוק טו

החרב בחוץ רוצה לומר חרב האויבים הצרים על העיר סביבותיה והדבר והרעב מבית רוצה לומר בתוך העיר, ומפני זה אשר בשדה בחרב ימות כלו' אם יצאו אל האויבים להלחם ימיתום בחרב ואם ישבו בעיר רעב ודבר יאכלם, (טז) והפלטים מהם שינוסו יהיו אל ההרים רוצה לומר על ההרים נפוצים ובורחים כיוני הגאיות יהמו כי יהמו וינהו בברחם שמה כאשר יהמו יוני הגאיות וכולם הומות איש בעונו כי יתודו ויאמרו שעונם הטו אלה, (יז) ומפני זה כל הידים תרפינה ולא יתחזקו למלחמה כנגד אויביהם וכל ברכים תלכנה מים מזיעות אימה כאילו נמסו ונחלשו, (יח) ולא ישאר להם אלא לחגור שקים ושיכסה אותם פלצות ואל כל פנים מהסגנים והשרים תכסה בושה ובכל

ראשיהם קרחה כי יתגודדו וישימו קרחה בין עיניהם מפני רעתם, (יט) ואם יחשבו להמלט בממונם לא יהיה כן כי לא יועיל להם העושר ולכן צריך אליהם שכספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה לפי שכספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת השם, ולא די שלא יוכל להצילם מהאויב אבל גם לא יספיק כספם וזהבם לקנות מהם אוכל לנפשם כי אם לא ימצא לחם מה יועיל הכסף והזהב ועל זה אמר נפשם לא ישבעו ומעיהם לא ימלאו אבל היה כל זה ממכשול עונם שהוא שסבב להם כל הרעה הזאת.

פסוק כ

ואם תאמרו איך לא יגן עליהם ב"ה אשר בתוכם שהוא היה צבי עדיו של ישראל לגאון שמהו הקב"ה בתוכם שבו היו מתגאים ומתגדלים על כל האומות כמ"ש ושברתי את גאון עוזכם (ויקרא כו, יט), דעו נא שצלמי תועבותם ושקוציהם עשו בו כי שמו הפסל בהיכל ע"כ נתתיו להם לנדה רוצה לומר בעבור זה לא הגין ב"ה עליהם והיה לנדה ולטומאה ויתרחקו ממנה כמו שיתרחק האדם מהנדה, (כא) וכיון שהם לא כבדוהו כראוי אני אסירהו מידם ונתתיו ביד אכזרים לא שיהיה בית המקדש בתוכם בקדושתו ועבודתו אלא שאתנהו בידיהם לבז ולרשעי הארץ לשלל שישללו בית המקדש וכל אשר בו ויחללוהו, (כב) אבל יהיה זה אחרי שאסלק שכינתי משם ועל זה אמר והסבותי פני מהם ואז יחללו את צפוני רוצה לומר ההיכל וקדש הקדשים שיחללום הזרים אשר זכר, ולא הם בלבד אבל גם קודם לכן יבאו פריצי ישראל שבמצור ירושלם היו נכנסים למקדש ומחללים אותו כרצונם:

פסוק כג

עשה הרתוק כי הארץ מלאה משפט דמים וכו' עד סוף הנבואה. ותחילת פרשת ויהי בשנה הששית. היה המנהג בירושלם שהיהודים הנאסרים במאסר אם היה ענינם על דבר שבו משפט מות היו נותנין שלשלאות של ברזל ברגליהם ואם לא היה מאסרם דבר חמור ומסוכן כזה היו כלואים בבית המאסר אבל לא היו נותנים על רגליהם שלשלאות של ברזל, ואמנם השבויים כשהולכים בגולה היו אוסרים אותם בשלשלאות, ולכן אמר השם לנביא עשה הרתוק שהוא שלשלת של ברזל לפי שהארץ מלאה משפט דמים ר"ל שכולם חייבי מיתה ולכן ראוי שיהיו אסורים בזיקים ובשלשלאות של ברזל, וכן תרגם יונתן משפט דמים חובי קטול רוצה לומר שהיו כולם חייבים משפט מות מפני שפיכות דמים וגלוי עריות ושאר העבירות שעשו והוא אומרו והעיר מלאה חמס, והיה זה סימן שיוליכו הכשדיים את אנשי ירושלם בגלות אסורים בשלשלאות כמו שעושים לשבויים, ומפני היותם חייבי מיתה (כד) אף על פי שארבע מיתות בית דין בטלו דין

ארבע מיתות לא בטלו ובמקומן יביא השם רעי גוים רוצה לומר גוים רעים ואכזרים והם הכשדיים שנאמר עליהם הגוי המר והנמהר (חבקוק א, ו), ויירשו את בתיהם של ישראל והשבתי גאון עוזם שהוא בית המקדש כמו שזכרתי למעלה, ואומרו ונחלו מקדשיהם מלת נחלו היא מענין חילול שרשו חלל, (כה) ואמר קפדה בא רוצה לומר הכריתה והאבדון בא עליהם מלשון קפדתי כאורג חיי (ישעיה לח, יב), ואומרו ובקשו שלום ואין פירשו המפרשים שיבקשו בשלום שהיו אומרים להם נביאי השקר שלום יהיה לכם ולא ימצאוהו, ונראה לי שיספר בזה מפשעיהם שבבוא הכשדים עליהם לא בקשו את השם יתברך והעם לא שב עד המכהו אבל בקשו שלום מנבוכד נצר להשלים עמו ואין שלא רצה להשלים עמהם, אבל היה שולח אליהם כל היום חיל סוללה על סוללה וזהו (כו) הוה על הוה תבא ושמועה אל שמועה תהיה, ובראותם שאין להם שלום עם האויבים אז ובקשו חזון מנביא ותורה תאבד מכהן, כמו שהיה עושה צדקיהו שבעת צרתו היה דורש את ירמיהו, והתבונן שלא אמר ובקשו חזון מנביא ואין לפי שתמיד היה מדבר ירמיהו אליהם אבל אמר ותורה תאבד מכהן לפי שהכהנים גם הם ברשעתם לא היו מורים התורה כראוי וכמ"ש ירמיהו הכהנים לא אמרו איה ה' (ירמיה ב, ח) וגומר, (כז) ובראות המלך והנשיא כל זה המלך יתאבל והנשיא ילבש שממה וידי כל עם הארץ תבהלנה ולא יוכלו להלחם לפי שמדרכם אעשה אותם רוצה לומר כמו דרכם הרעים אעשה אותם ואשפט' מדה כנגד מדה הם מאסו התורה והנבואה לכן תאבד מהם, וכמ"ש מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' (איכה ב, ט), וה"ר דוד קמחי כתב שהנשיא הוא המלך ושכפל הענין במלות שונות לחזוק, ונראה לי שאין הדבר כן אלא שיחזקאל לא ניבא על חרבן בית ראשון בלבד אלא גם כן על חרבן בית שני כי כל מה שניבא נתקיים בחרבן ראשון ובחרבן שני ג"כ, ומפני שבבית ראשון היה שם מלך מבית דוד אמר עליו המלך יתאבל אמנם בבית שני לא היה שם מלך מבית דוד אבל היה נשיא וכנגדו אמר באמת ונשיא ילבש שממה:

פרק ח

פסוק א

הנבואה הרביעית תחילתה ויהי בשנה השישית בחמשה לחדש וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם בית המרי. ויש בה י"א פרשיות. האחד, ויהי בשנה השישית. הב', ויבא אותי אל פתח החצר. הג', ויאמר אלי הראית בן אדם עוד תשוב תראה. הד', ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר. הה', וארא והנה אל הרקיע. הו', ויאמר אלי בן אדם אלה

האנשים החושבים און. הז', לכן הנבא אליהם. הח', לכן כה אמר ה' אלקים חלליכם. הט', ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם אחיך. הי', לכן כה אמר ה' אלקים כי הרחקתים בגוים. הי"א, לכן כה אמר השם אלקים וקבצתי אתכם. ויש בפסוקי הנבואה הזאת ששת השאלות:

השאלה הראשונה למה זה בהתחלת הנבואה הזאת ראה הנביא כבוד ה' ומה ענינו אצל וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ויבא אותי ירושלם, ואם רצה הקב"ה להראות לו את כבודו ואת גדלו גם במקום הזה למה לא הראה לו החיות ולא האופנים ולא הרקיע ולא הכסא ודמות אדם אשר עליו אלא החשמל בלבד שהוא סוף המראות האלקיות כולם והראהו אם כן הסוף ולא ההתחלה ולא האמצעי בה שגם בזה נשתנה הסדר ממה שנזכר במראה הראשונה בהתחלת הספר, כי שם זכר ראשונה ממראה מתניו ולמעלה ואחר כך זכר וממראה מתניו ולמטה וכאן עשה בהפך שזכר ראשונה ממראה מתניו ולמטה ואחריו זכר ממראה מתניו ולמעלה, וראוי לעיין למה נשתנה הסדר בזה כי הנה במראה הזו נאמר שראה שם הכבוד כמראה אשר ראה בבקעה ואותה מראה שראה בבקעה אמר בה שהיתה ככבוד אשר ראה על נהר כבר, הרי שג' המראות הם כאחד ויש אם כן לעיין למה באו השנויים מהשנית אל זו השלישית, ולמה נשתנה שם החיות לשם כרובים, ולמה אמר באופנים בשרם ולא אמר כן בחיות:

השאלה השנית במה שצוהו ה' שיחתור בקיר ושחתר בו והנה פתח אחד ונכנס בו וראה הצורות חקוקות על הקיר שהיו עובדים, כי הנה יראה שכל זה אין ענין לו לפי שסמל הקנאה אשר ראה במקדש היה אמת ששמו אותו שם בימי מנשה אבל החור והפתח והצורות חקוקות בקיר שהיו עובדים אליהן אין ספק שלא היו בבית ה' ולאיזה תכלית נראה לו הדבר הזה, והרד"ק כתב שהראה לו זה להודיעו שתבקע העיר ירושלם ושהכשדיים יחתרו בקיר חומות ירושלם עד שיעשו פתח שיכנסו בה ושהיה כל זה בעון הע"ז אשר עבדו, אבל אינני רואה צורך לענין הצורות החקוקות בקיר והחור יראה שהיה שם מתחילה וכמה פעמים נאמר בביאור שנחרבה ירושל' מפני הע"ז שהיו עובדים בתוכה ולמה זה נעשה מראה ומשל עליו מהחור והפתח:

השאלה השלישית מה היו ו' האנשים האלה שראה והאיש לבוש הבדים אשר קסת הסופר במתניו שהיה בתוכם, כי הנה נזכר אחר זה סמוך לרקיע שנאמר ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בוא אל בינות לגלגל וגומר, ואם היה האיש ההוא אחד מהכרובים איך היה שלוח אליהם, ויקשה עם זה שהכרובים עומדים מימין לבית כי הפסוק הזה מכחיש כל מה שפירשו בכרובים כיון שיחסם אל הבית שהיו בתוכה ואמר גם כן מעל

הכרוב אשר היה עליו אל מפתן הבית כי זה א"א לפרשו לא על הגרם השמימיי ולא על השכל הנבדל:

השאלה הרביעית מאשר אחרי שזכר שהראהו כל התועבות שעשו בני יהוד' ומה שנגזר עליהם חזר למראה ואמר והנה אל הרקיע ונזכרה המראה הראשונה בדילוגין ושלא כסדר כי הוא זכר בתחילת המראה הזאת החשמל ואחר זכר מראת התועבות ומצות השם להכות אנשי העיר ואחר זה דבר מהרקיע ואחריו זכר ענין האופנים ובאחרונה זכר מראת החיות, והוא כולו בחלוף הסדר שנזכר במראה הראשונה, ויש לתמוה איך לא זכרה כולה יחד וזכרה לשיעורין בדילוגין ולמה הקודם במראה הראשונה זכר כאן באחרונה ומה שהיה אחרון במראה הראשונה זכר כאן בתחילה, וכתב רש"י לפי שנשתנית אחת מן הפנים הוצרך לחזור ולשנות כאן כל מעשה החיות בראשונה שלא תאמר מרכבה אחרת היא עד כאן, והוא טעם חלוש מאד גם שלא נתן טעם אל הבלתי סדור:

השאלה החמישית מהו האש אשר לוקח מבינות הגלגל שהיה תחת הכרוב, כי בין שיהיו הכרובים הם הגרמים השמימיים כדעת הרב המורה או שיהיו הם שכלים נבדלים אין ספק שלא היה אש בתוכם, כל שכן שפעמים אומר הכתוב שהיה האש בינות הגלגל ופעם יאמר שהיה בינות לכרובים ופעם אומר שהיה סביב הכרובים, ובמראה הראשונה אמר שהיו החיות מראיהן כגחלי אש אבל לא שהיה שם אש:

השאלה השישית באומרו בזכרון הפנים פני האחד פני הכרוב ופני השני פני אדם ובמראה הראשונה אמר במקום פני הכרוב פני שור, וכפי דעת חכמים ז"ל והוא האמת הכרוב הוא הצעיר לימים מבני אדם ויהיו אם כן מארבעת הפנים שנים מהם פני אדם נער וזקן והאחרים פני אריה ופני נשר, גם כי הנה כאן אחרי שזכר פני הכרובים אמר ודמות פניהם המה הפנים אשר ראיתי על נהר כבר ואם כאן ראה פני כרוב ושם ראה פני שור לא היו אם כן הפנים האלה אותם הפנים עצמם שראה על נהר כבר, ועוד כי במרכבה הראשונה ראה תחילה פני אדם ואחר כן פני אריה ואחר כן פני שור ופני נשר ובמרכבה הזאת ראה ראשונה פני הכרוב ואחר כך פני אדם ופני אריה ופני נשר וזה סותר דעת הרמב"ם ודעת הראב"ע שאומרים שלא נשתנה להם אלא השם בלבד, וגם יקשה לחכמים ז"ל למה הקדים אפי זוטרי לאפי רברבי, והנני מפרש פסוקי הנבואה הזאת באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להגיד שזקני יהודה שהיו בבבל מגלות יהויכין באו אל יחזקאל הנביא לשאול ממנו מה יהיה בירושלם האם תשב בשלוה והשקט

או אם תחרב, ועל זה באתהו הנבואה והראהו כל התועבות שהיו עושים בירושלם מסמל הקנאה ששמו במקדש ה' ומהע"ז שהיה כל אחד עובד בחדרו ומקטר אליה, ומהנשים שהיו מבכות את התמוז ומהאנשים ששמו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה משתחוים לשמש, והודיעו השם שמפני המעשים הרעים ההמה תחרב ירושלם ובנבואתו הראהו מיד המשחיתים הבאים עליה ואיש כלי מפצו בידו להשחית, ושראה בתוכם איש לבוש הבדים וקשת הסופר במתניו, ושצוהו השם שיעשה סימן במצחות האנשים הצדיקים אשר בירושלם כדי שינצלו ושאר הפושעים ימקו בעונם ושלא נמצא בירושלם אפי' צדיק אחד יציל את נפשו ולכן בערה בם אש ה', והראהו שלא היתה חרבנה מפאת המערכה השמימיית כי אם ממשפט ההשגחה האלקית כי הנה מלבד חטאם ופשעם היו אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ, ושירושלם ניתנה להם למורשה ושהיא הסיר והם הבשר, ועל זה היה משיב יתברך שכן הוא האמת שירושלם היא הסיר לחללים אשר בתוכה שהמה במדריגת הבשר אשר בתוך הסיר ושמפני זה יוציאם מירושלם בגלות אמנם שאר אחיהם שגלו לבבל עם המלך יהויכין אף על פי שהם גולים לא רחקו מעל ה' ואף על פי שרחקו מבית המקדש הוא יהיה להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם ולכן יקבצם משם וישיבם אל אדמת ישראל ויתן להם לב אחד ורוח חדשה לעבוד אותו, וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי בשנה השישית וגו' עד והנה שם כבוד אלקי ישרא': לפי שהיתה הנבואה חביבה על יחזקאל ונפלא' אצלו להיותו יושב חוצה לארץ לכן היה הנביא בהגיע אליו הנבואה זוכר השנה והחודש והיום והמקום שהיה יושב בו בהנבאו, והנה השנה הששית היה לגלות יהויכין כי הוא גלה י"א שנים קודם חרבן הבית ובשנה החמישית לגלותו באה הנבואה הראשונה ליחזקא' ולעתה בשנה הששית לגלותו באה לו הנבואה הזאת, ולפי שראה כבוד השם כמו שראה אותו על נהר כבר לכן היה ששתי הפעמים ההם ניבא בחמשה לחדש שאותו יום יוחד למראותיו, והחדש השישי שנזכר כאן הוא חדש אלול, ובסדר עולם כתוב ששנה זו היתה מעוברת כי הנה הוא התחיל להנבא בשנה החמישית בחמש' לחדש תמוז ועוד שבעה ימים שהיה משמים בתוכם הרי חצי תמוז ובאותה שעה אמר לו שכב על צדך ת"ל ימים ומחצי תמוז של שנה החמישית עד ה' באלול של שנה שישית אפילו לעודף אינם כ"א ארבע מאות ימים והיאך אמר ואני יושב בביתי אלא שאותה שנה מעוברת היתה, וכתב על זה הרד"ק שנראה מדבריהם ז"ל כי שכיבת הצדדים היתה בפועל ובהקיץ כמשמעה, ואין כן הענין לדעתו כי במראה הנבואה היו וצדקו דבריו בדבר הזה.

ואומרו וזקני יהודה יושבים לפני הם הזקנים שגלו עם יכניה המלך, אבל ראוי להתעורר למה זכר זה ומה צורך לידיעתו, והנראה בזה הוא שהזקנים באו אצל יחזקאל לדעת ממנו מה יהיה בירושלם האם תשאר בשלותה ומלכותה ונבוכד נצר לא ילך עליה ולא ישחיתה כמו שהיה חושב צדקיהו ועמו או אם תחרב ירושלם ויגלו בני יהודה כמו שניבא עליהם ירמיהו, והיה הספק הזה אצלם לפי שראו שכבר עברו ששה שנים אחרי גלות יהויכין ונבוכד נצר היה שקט על שמריו בלתי מתעורר לעלות אל ירושלם, ומפני זה בהיות זקני יהודה לפני הנביא היתה עליו יד ה', וכתב ה"ר דוד קמחי שרוח הנבואה כשתבא בחזקה נקרא יד ה', ובשלש המראות האלה שראה בהם מעשה מרכבה נאמר בהם יד ה' ושהיו שלשת המראות ההם כנגד שלשת גליות שגלו גלות יהויקים וגלות יהויכין וגלות צדקיהו, ודבריו בזה אינם נכונים כי לא תקרא יד ה' מפאת חזקת הנבואה כי הנה בעצמות הבקעה היתה עליו יד ה', אבל יד ה' נקראת הנבואה שיהיו בה צורות ולכן במראות האלה נאמר יד ה' והמראה הראשונה והשנית שזכר לא היו כנגד גלות יהויקים וגלות יהויכין כי הם כבר עברו קודם להם, והנבואות ההם היו על העתיד לא על העבר. והנה הנבואה הזאת באה אליו כדי להשיב את זקני יהודה על שאלתם ובקשתם כי הנה הראהו בה התועבות שהיו עושים בני יהודה בירושלם והגזרה הנגזרת עליהם מהמשחיתים שיבואו עליה, והראהו הכבוד והשכינה נוסעת מבית המקדש והעיר חרב והבית נשרף, ולפיכך הביא אותו במראות האלקים לירושלם לשיראה השקוצים והגלולים שהיו עושים בעיר ובבית שבעבורם נסע הכבוד ממקומו ובנסעו נחרב הבית.

פסוק ב

והנה ראה בתחילת המראה דמות כמראה אש וגומר והיא מראת החשמל שנזכרה בסוף המראה הראשונה, לפי שהמראה ההיא מהחשמל כמו שביארתי שם נאמרה על הסבה הראשונה יתברך שמו ושממראה מתניו ולמטה הוא רמז לפעולותיו והדברים המאוחרים ממנו וממראה מתניו ולמעלה הוא רמז לעצמותו ומהותו יתברך אשר לא יושג ולכן קראו חשמל שהיא מלה מורכבת חש מל רוצה לומר שתוק וחש מלדבר בו, והנה במקום הזה ראה הנביא שחרבן ירושלם היה מאתו יתברך בעצם וראשונה לא מהמערכה והטבע הכולל ולא מפאת שרי מעלה מלאכי עליון כי אם מאלקי האלקים שהיה משגיח בהם בפרט אליו חטאו ופשעו והוא בעצמו החרימם נתנם לטבח, ולזאת הסבה ראה כאן ענין החשמל להגיד שהמראה הזאת מאת ה' היתה, ולזה ראה דמות כמראה אש לרמוז אל השפע היוצא ממנו יתברך גם כי אש אוכלה הוא ובאש ה' נשפט, ואמר ראשונה ממראה מתניו ולמטה להגיד שזה היה ענין השגחתו רוצה לומר פעולותיו

והדברים שהם למטה, ואמנם ממתניו ולמעלה לא השיג ממנו כלל כי הוא היה כמראה הזוהר ומפני זוהרו לא ישלטו בו עיני השכל והוא כעין החשמל שראוי לשתוק ולבלום פה מלדבר בו. הנה התבאר שנזכר כאן מראת החשמל להודיע שהמעשה זה כולו היה מאתו יתברך ולכן ראה הפועל והוא הראהו את פעולתו ושלכן ראה ראשונה ממראה מתניו ולמטה לפי ששם שלטה השגתו לא במה שלמעלה, (ג) ולכן אמר אחר זה וישלח תבנית יד ויקחני בציצת ראשי ותשא וגומר רוצה לומר שהאלוה העליון שראה הוא שלח תבנית יד ויקח את הנביא בציצת ראשו שהם שערות ראשו ושנשא אותו רוח אלקים בין הארץ ובין השמים ויביאהו ירושלם שכל זה היה במראה הנבואה שבמראות אלקים נדמה לו שבא לירושלם, כי הוא כמו שכתב הרב המורה לא נסע מבבל ולא יצא מביתו לנבואה ההיא, ובעבור שהיתה ביאתו לירושלם להראות לו תועבות בני ישראל והיה על זה לבב הנביא עצב ודואג מאד לכן אמר שלקחהו בציצת ראשו כמשל האדם הכופה את עבדו בלוקחו בציצת ראשו להוליכו לבית הסוהר, אמנם במראה האחרונה שיזכור הנביא בסוף זה הספר שהראהו השם גאולת עמו והשבת השכינה לבית עולמים בימי מלך המשיח לא אמר שלקחו בציצת ראשו אלא שהביאו אל ארץ ישראל בשובה ונחת והושיבו על הר גבוה מאד משל למעלת ישראל בזמן ההוא, והותרה בזה השאלה הראשונה:

וזכר שהביאו אל פתח שער הפנימית הפונה צפונה שהיא שער העזרה שהיא פנימית להר הבית והיו לה שערים לכל הרוחות, והתבונן שבזכרון כל התועבות האלה זוכר תמיד צפונה או לצד צפון וזה להעירו שמצפון תפתח הרעה ולזה אמר אשר שם מושב סמל הקנאה רוצה לומר שבאותו מקום לצד צפון היה מושב סמל הקנאה הפסל ששמו שם שהיה סבת הקנאה שקנא הקב"ה והוא אומרו המקנה ומשפטו המקניא בשקל משגיא לגוים, כי הסמל ההוא היה מקניא האל להיותו בביתו במקום משכן כבודו כמו שאמר הם קנאוני בלא אל (דברים לב, כא):

פסוק ד

והנה שם כבוד אלקי ישראל וגומר עד ויבא אותי אל פתח: אמר שבהגיעו לאותו פתח שער הפנימית ראה שם כבוד אלקי ישראל כלומר החיות והאופנים והרקיע כמראה אשר ראה בבקעה, ושם בבקעה נאמר שהיה ככבוד אשר ראה על נהר כבר, ונראה לו זה כאן לומר לו שהיה יתברך צופה ומביט מעשי תועבותיהם ולא כמו שהם אמרו אין ה' רואה אותנו, (ה) ולכן אמר לו שא נא עיניך דרך צפונה והוא השער הצפוני שבו המזבח שבנו לסמל הקנאה הזה והוא דרך צפונה להר הבית מחוץ לעזרה שהרי בפתח

הצפוני של העזרה היה עומד ודרך צפונה לשער חוץ לעזרה הוא כך כתב רש"י, ואומרו בבאה ענינו כשאדם בא ליכנס לעזרה, (ו) ואז אמר לו השם בן אדם הרואה אתה מהם עושים רוצה לומר הלא ראית התועבות גדולות שעושים בני ישראל, ואמר מהם מלה חדא וענינו מה הם והוא חד מן חמשה עשר מילין דכתיבין מלא חדא וקריין תרין מלין, ואמר לרחקה מעל מקדשי להגיד שהיו מכוונים להרחיק כבוד השם ושכינתו מבית המקדש כי לכן שמו שמה סמל הקנאה כדי להקניאו בו:

פסוק ז

ואחרי שהראהו התועבה הזאת הראהו עוד תועבה שנית והוא אומרו ויבא אותי אל פתח החצר והוא פתח הר הבית מבחוץ והראהו כאילו היה חור אחד בקיר, (ח) וצוהו שיחתור בקיר והנה פתח רוצה לומר והנה נעשה פתח אחת מחתירתו, (ט) ושצוהו לראות התועבות הרעות אשר הם עושים שם, (י) ושראה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר רוצה לומר כל אחד ואחד מהם היה מחוק' שמה. והנה החור והחתירה אשר בקיר נראה לי שאינו ענין שראה בנבואתו שהי' בבית המקדש כי לא נעשו שמה החקויים ההם, אבל הענין הוא שאחר שהראהו השם תועבת הסמל רצה להראותו התועבות שהיו עושים כל אחד בביתו בעבודתם הזרה, ולפי שהיה נעלם מעשה כל איש בביתו לכן הראהו בנבואתו קיר אחד ושהיה שם חור אחד והוא רמז לבית כל א' מהם, וצוהו שיתעסק וישתדל לדעת סתריהם והוא אומרו חתר נא בקיר וכאילו בחתירתו עשה הפתח ונכנס שמה וראה שכל אחד מהם היה לו מחוקה על הקיר העבודה זרה שהיה עובד מהם מזל טלה ומהם שור ומהם רמשים ושקצים לכל אחד סביב בקירות ביתו, (יא) והראהו גם כן שבעים איש מזקני בית ישראל והם היו שבעים סנהדרין ויאזניהו בן שפן שהיה איש חשוב ונכבד עומד בתוכם, שכל אותם שבעים איש היו עומדים לפניהם רוצה לומר לפני הגלולים אשר זכר ואיש מקטרתו בידו שהיו מקטרים לגלוליהם ועתר ענן הקטרת עולה רוצה לומר ורבוי ענן הקטרת היה עולה למעלה, וכן כתב רש"י תימור קיטור ענן הקטרת עולה.

פסוק יב

ובעבור שהיה כל זה שהראהו השם מה שהיו עושים כל א' בביתו בסתר לכן אמר לנביא הראית בן אדם אשר זקני בית ישראל עושים בחשך רוצה לומר בסתר איש בחדרי משכיתו רוצה לומר בחדרו המיופה עם המשכיות, והסבה בזה הוא שהם אומרים אין ה' רואה אותנו עזב ה' את הארץ רוצה לומר שהיה בלתי משגיח בהם ושעזב את הנהגת הארץ לשמים וכוכביהם, ושלכן לא היה בלתי ראוי שיעבדו לשרים העליונים כיון שלהם

לבדם ניתנה הארץ. הנה התבאר ענין הקיר והחור והחתירה והותרה השאלה הב': וזאת היתה התועבה השנית אשר הראהו שמה, (יג) והודיעו שעוד מלבד זה יראה תועבות אחרות אשר המה עושים:

פסוק יד

ויבא אותי אל פתח שער בית ה' וגו' עד ויקרא באזני קול גדול: זכר שהביא אותו אל פתח שער בית ה' אשר אל הצפונה כי כולם היו לצד צפון לפי שמצפון תפתח הרעה, ופתח שער בית ה' כתב רש"י שהיה תוך חלל העזרה אל פתח ההיכל אשר בצפון והוא הנקרא בבנינה התא, ונקרא ג"כ צלע ויציע שהוא בכותל ההיכל מבחוץ, שראה שם הנשים יושבות מבכות את התמוז ופירש רש"י שתמוז היה צלם אחד שהיו מחממות אותו מבפנים בגחלי אש והיו עיניו של עופרת והיו ניתכין מחום החמין ונראה כאילו בוכה ואומרות תקרובת הוא שואל, וי"מ התמוז השרוף כי בעבור שהיו שורפים בניהם ובנותיהם באש היו הנשים בוכות את השורף ומבכות הוא כמו בוכות כמו רחל מבכה על בניה (ירמיה לא, יד), והרב המורה כתב שמצא כתוב בספר מספרי העבודות הקדומים כי היה איש מנביאי ע"ז ושמו תמוז וקרא למלך אחד וצוהו לעבוד שבעה כוכבי לכת וי"ב מזלות והמיתו המלך ההוא מיתה משונה ובליל מותו התקבצו כל הצלמים מקצות הארץ אל היכל בבל לצלם הזהב שהוא צלם השמש והיה זה הצלם תלוי בין השמים ובין הארץ ונפל לתוך ההיכל וכל הצלמים סביבו, והיה מספר להם מה שאירע לתמוז הנביא והצלמים כולם בוכים וסופדים כל הלילה וכאשר היה בבקר עופפו כל הצלמים להיכליהם בקצות הארץ והיה זה להם לחק עולם בתחילת יום ראשון מחדש תמוז בכל שנה יספדו ויבכו על התמוז, וי"מ תמוז שם חיה שהיו עובדים צלם שלה, ותרגום ופנשו ציים את איים ויערעון תמוזין בחתולין, סוף דבר שהנשים השאננות ההמה היו מבכות את התמוז והיה סימן רע להן ולבעליהן כי בתמוז הבקעה העיר ונכנסו הכשדיים בה, ואולי שהתמוז הנזכר כאן הוא החודש הרביעי שהיה נקרא בבבל ובאשור תמוז וגם אנחנו היום קורין אותו כן, ולפי שבחודש ההוא חמשה דברים אירעו את אבותינו היו הנשים מיחסות אותם למזל החודש ההוא ולכן היו מבכות את התמוז אותו החודש רע המזל שאסף עליהם הרעות, ובזה מהפשע רב שהעונשים האלקיים הבאים עליהם לכובד עונותיהם היו מיחסות אותם אל התמוז.

וכבר יקשה על זה שסופר כאן איך לא הראה השם לנביא עבודת המולך ושריפת בניהם ובנותיהם באש שעליו הרבה ירמיהו תלונותיו ועבודת בני ישראל לבעל ולאשרה והנשים למכת השמים כמו שנזכר בדברי ירמיהו, אבל התשובה בזה הוא כי כל

העבודות ההמה נכללו כמו שאמר למעלה וכל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר וגם עבודת המולך נכלל באומרו מבכות את התמוז כמו שפירשתי, (טו-טז) ועבודת הבעל והאשרה נכללה באומרו שהביאו אל חצר בית השם הפנימית והנה פתח היכל ה' וששם בין האולם ובין המזבח ראה כעשרים וחמשה איש שהיו אחוריהם אל היכל ה' והמה משתחוים קדמה לשמש שהיא עצמה עבודת הבעל ועבודת המולך והאשרה היא המכוונת כנגדו כירח עם השמש, ולהיות זאת התועבה עצומה מאד אמר עליה תועבות גדולות מאלה כי זו היא התועבה הגדולה מכולם כי הקב"ה צוה להיות פתח המשכן למזרח וקדש הקדשים למערב לבטל עבודת השמש שהיו רגילין בה באותו זמן, ושיהיו בהכנסם למשכן אחוריהם לשמש ופניהם אל ההיכל ועתה היו עושים בהפך ששמו אחוריהם אל היכל ה' כאילו השליכוהו אחרי גום ופניהם קדמה כנגד השמש ואליו היו משתחוים משם, ומלת משתחויתם היא מורכבת מלשון השחתה ומלשון השתחויה וכן ת"י מתחבלין וסגדין.

והנה בתועבות אשר זכר למעלה קודם זאת היה עבודתם לאלהים אחרים אבל לא היו מורים בהם שהיו עוזבים העבוד' האלקית ואולי שהיו עובדים זו וזו בשותפות, אבל בהיות אחוריהם אל היכל השם ופניהם קדמה משתחוים לשמש מורים שעזבו את השם נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור, ומפני זה יאמר על התועבה הזאת עוד תשוב תראה תועבות גדולות מאלה לפי שהיא היתה גדולה מכולם אמנם בתועבות הראשונות לא אמר מלת מאלה, (יז) ועל זאת אמר השם לנביא הנקל לבית יהודה מעשות את התועבות אשר עשו ולא אמר זה על התועבות שזכר למעלה אלא על שאר העונות שהיו עושים בירושלם במה שבין אדם לחברו, כאילו אמר וכי דבר קל הוא בעיניהם התועבות אשר עשו פה, וביאר אותם באומרו כי מלאו את הארץ חמס עד ששבו להכעיסני בביתי בהיות אחוריהם אל היכלי ומשתחוים נגד השמש ושאר העבודות הזרות אשר עשו. וחכמים זכרונם לברכה אמרו (קידושין עב, ב) ממשמע שנאמר ופניהם קדמה איני יודע שאחוריהם אל היכל השם אלא מלמד שהיו פורעים אחוריהם כלפי מטה, ובלשון אחר שהיו אחוריהם מגולים שהיו פורעין ומתריזין כלפי מטה. ואמנם אומרו והנה שולחים את הזמורה אל אפם כיוון בו אל הקטרת שהיו מקטירים אל העבודה זרה ולגנאי קראו זמורה שפירושו ריח רע, ורש"י כתב והנם שולחים אל חוטמם אל ריח רע זמורה זו שמזמרין ברוח היוצא מפי הטבעת כאילו אמר אל פיהם ישוב והוא אומרו את הזמורה אל אפם, (יח) ומפני זה גם אני אעשה בחמה לא תחוס עיני ולא אחמול רוצה לומר כמו

שהם עושים שלא כהוגן והוא שלא אחוס ולא ארחם עליהם עם היותי במדותי רחום וחנון, וקראו באזני קול גדול רוצה לומר בעת צרתם יצעקו ויקראוני ולא אענה אותם:

פרק ט

פסוק א

ויקרא באזני קול גדול לאמר קרבו פקודות העיר וגו' עד וארה והנה אל הרקיע. ספר הנביא שנדמה לו כאילו שמע קול גדול ככרוזא קארי בחיל לאמר רוצה לומר באומרו קרבו פקודות העיר ואיש כלי משחיתו בידו ופירש הרד"ק פקודות העיר האנשים הפקודים על אנשי החיל של נבוכד נצר וקראם פקודות העיר לפי שבאו עליה תחילה והחיל אחריהם, (ב) ואלה פקודות העיר שמבאר מיד שהיו ששה אנשים והשביעי בתוכם שהיה סופר המלך והם שבעת שרים שבאו אל העיר כאשר הבקעה כמו שנאמר בספר ירמיהו, והם נרגל שמגר נבו שרשכיס רב סריס נרגל שראצר רב מג, ואע"פ שהם שמונה הראשון היה פקיד על השבעה ולא נמנה עמהם, והראה לו השם במראה הנבואה שבזה הדרך תלכד ירושלם, ואפלא מהחכם הזה איך נפל דעתו בזה הפירוש ואמר שהוא דרך הפשט והוא באמת דרך הכזב כי אם היה האיש לבוש הבדים כשדיי איך קראו השם ודיבר עמו וצוהו והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים וגומר, ואיך דיבר לששה הנותרים עברו בעיר וגומר ועל כל איש אשר עליו התו אל תגשו וממקדשי תחלו, האם היו כל הכשדיים ההם נביאים שרוח השם דיבר בם, ואם הכשדי לבוש הבדים ישיבהו עשיתי כאשר צויתני והוא יתברך יצוהו עוד בוא אל בינות הגלגל אל תחת הכרוב ומלא חפניך גחלי אש מבינות לכרוב ושאר הדברים כולם שהיא בושה וכלימה לפרשם כפשוטם אלא בדרך המשל והרמז, וגם בדברי חכמים ז"ל דרשו אותם כן שאמרו ששה אנשים מאי נינהו קצף אף וחמה משחית מכלה מחבל כדאיתה במסכת שבת (שבת נה, א), אמנם באיכה רבתי (ב, ד) דרשו הפסוק באופן אחר והנה ששה אנשים ולא חמש גזרות הן זקן ובחור ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית א"ר מלאך רחמים שבהם אמר זה סמאל איש כלי מפצו בידו, וכן דרשו שם ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים בשלשה דברים היה משמש אותו מלאך ספיקלטור כד"א החרימם נתנם לטבח כהן גדול כדכתיב ולבש הכהן מדו בד וקריסטור כד"א וקסת הסופר במתניו וכו'. והדרשות האלה רחוקים מיושר הסברא לפי שקצף אף וחמה ושאר השמות כולם שמות נרדפים לדבר אחד ואינם ששה משחיתים, גם הדרשה השנית אין לה מקום כי הזקן ובחור והבתולה טף ונשים כולם היו נהרגין והיא היתה השחתה לא משחיתים, ומהמתפלספים מבני עמנו יש מי

שפירש שהששה אנשים הם ששה מסכים והשביעי ביניהם שהוא לבוש הבדים, וידוע כי בדים הם בגדי פשתן המגוהצין והוא הסופר הגדול וכמו שזכר הרד"ק, ודעתי רחוק' מכל הדרכים האלה.

והנכון אצלי בו הוא האחד משני דרכים. אחד שהקול קרא קרבו פקודות העיר רוצה לומר באו ימי השלום באו ימי הפקודה להפקד על העיר עונותיה וכאילו היה מצוה למשחיתים שכל איש יביא כלי מפצו בידו לשחת את העיר, וכן דרשו באיכה רבתי (שם) קרבו פקודות העיר ע"כ עמד חטא של עגל שנאמר והיה ביום פקדי ופקדתי, והראה לזה בנבואתו ששה אנשים באים בדרך העליון והוא שער מזרחי ונקרא עליון שהוא למעלה מעזרת ישראל, ולפי שהיה מזרחי צפוני אמר אשר מפנה צפונה כאילו היה מודיע שמשם תבוא ההשחתה, ולכן היה כל אחד מהששה אנשים כלי מפצו בידו רוצה לומר משחתו כמו מפץ אתה לי (ירמיה נא, כ), ושהיה בתוכם איש לבוש הבדים וקסת הסופר היה תלוי במתניו והוא הפנקס שבו יכתבו הסופרים עניניהם, והנה ששה אנשים האלה המשחיתים היו רמז ומשל לששה סיבות משחיתות שחייבו חרבן ירושלם, וכבר ידעת שצדדי העולם ששה מעלה ומטה פנים ואחור ימין ושמאל, ואמנם המעלה שהיה סבת החרבן היא חרון השם וכעסו עליהם שהוא עליון על כל אלקים, גם רמז אל האש אשר נשלח עליהם מלמעלה מבינות לגלגל כמו שיאמר, והמטה שסיבב החרבן היא א"י וקדושת ירושלם שלא יכלה לשאת אותם בתועבותי' וכמו שאמר והארץ אזכור והארץ תעזב מהם (ויקרא כו, מג), והפנים והאחור שהיו גם כן סיבות לחרבנם הם אשר זכר למעלה שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והם משתחוים לשמש, ואמנם הימין ושמאל סיבות לחרבן היה הימין כנגד הקטרת שהיו מקטרים לעבודה זרה בידיהם כמו שאמר ואיש מקטרתו בידו, והשמאל היה רמז לשאר העונות שהיו עושים כי מלאו את הארץ חמס, כי להיותם דברים שהם בין אדם לחבירו תיאר אותם בצד שמאל ומה שבין אדם למקום תיאר בשם ימין. ולרמוז על ששת הסבות ההמה שהיו מסבבים חרבנם כפי ששת צדדי העולם הראה השם לנביא ששה אנשים באים מצד צפונה ואיש כלי מפצו ומשחתו בידו. האמנם לפי שהנביא לא יתרעם כמו שהתרעם אברהם האף תספה צדיק עם רשע (בראשית יח, כג) הראהו שהיה איש אחד בתוך המשחיתים ההם לבוש הבדים שהוא מורה על הנקיות והטהרה וקסת הסופר במתניו רמז למשפט האלהי שיהיה במעשה ההוא וכל זה להגיד שדינא יתיב וספרין פתיחו, (ג-ד) ולכן צוהו שיעבור בתוך ירושלם וישים תו על מצחות האנשים הטובים והישרים בלבותם, וצוה למשחיתים שלא יגעו בהם, וזכר הנביא ויהי בהכותם ונאשאר אני להגיד שאיש הבדים לא מצא איש

צדיק בארץ אשר ישים התו על מצחו אלא הנביא, וזה כולו להודיע שבירושלם הכל סג יחדו נאלחו זהו ענין המראה הזאת והוראתה כפי הדרך הראשון והוא היותר ישר ואמתי בעיני כפי מה שיורו עליו שאר דברי המראה:

ואמנם כפי הדרך השנית אומר שהיו ששת האנשים המשחיתים ששה מלכים ממלכי יהודה שסבבו חרבן ירושלם בתועבותיהם, והם מנשה ואמון בנו ויואחז בנו ויהויקים בנו ויהויכין וצדקיהו, כי הנה מנשה הוא אשר שם הפסל בהיכל ואליו יחסו הנביאים בעצם וראשונה חרבן ירושלם ולכן עשיתי ממנו התחלה למלכי' הרשעים האלה, ומפני שמלך באמצעות' יאשיהו כי הוא היה בן אמון ואביו של יואחז ויהויקים וצדקיהו לכן הראהו ששה אנשים משחיתים רמז לששת המלכים האחרונים שהשחיתו את ירושלם בתועבותיהם, ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים רוצה לומר טהור ונקי וכל עת היו בגדיו לבנים וקסת הסופר במתניו שבתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה שהוא רמז אל יאשיהו שמלך ביניהם, וחכמים זכרונם לברכה אמרו (איכה רבתי ב, ד) שהוא גבריאל מלאך של אש כי הוא זרק האש על העיר, וכשיפורש על יאשיהו הוא בבנים אשר הוליד שכולם היו רעים וחטאים לה' מאד זרק האש על העיר.

ואמר ויבואו ויעמדו אצל מזבח הנחשת שהוא מזבח העולה שהיה לפני האולם בעזרה לפי ששם ראה המשתחוים לשמש שהראהו כפי הפירוש ראשון שעל זה נחתם גזר דינם בסבותיו, וכפי הפירוש השני שזה היה תכלית הרשע שעשו מלכי יהודה ושבעבורו נעלה הכבוד האלהי ושכינתו מעל הכרוב אשר היה עליו בקדש הקדשים ונסע משם אל מפתן הבית ועם היות שעל הארון היו שני כרובים אמר כאן מעל הכרוב כפירוש חכמים זכרונם לברכה לפי שנסע מכרוב לכרוב ומכרוב למפתן, וכפי הפשט הכרוב הוא שם לכללות שני הכרובים, וחכמים זכרונם לברכה אמרו (איכה רבתי פתיחתא כה) עשר מסעות נסעה שכינה וזה היה המסע הראשון ממנה וכבוד ה' היא השכינה ודבקות ההשגחה שהיה שם, וסיפר הנביא ששם באותו מקום מזבח הנחשת אשר שמה הרשע שמה היה המשפט כי ראה כאילו קרא השם אל איש לבוש הבדים הנזכר ואמר לו עבור בתוך העיר בתוך ירושלם כלומר העיר אשר בחרתי לשכן שמי בה והתוית תו שהוא סימן וכתיבה על מצחות האנשים שהיו נאנקים ודואגים על כל התועבות הנעשות בתוכה, (ה) ולאלה אמר באזני רוצה לומר לאלה הששה שהיו איש כלי מפצו בידו אמר שיעברו בעיר אחרי האיש לבוש הבדים (ו) ויהרגו כל בשר, אבל לא יגשו להשחית ולהרוג מאותם אשר התו על מצחם, ואמרו וממקדשי תחלו פירשו המפרשים מן העומדים לפני מקדשי תחלו שלא תהרגו אותם, וכתב רש"י שהם אותם החקוקים

בתו שהתרה בהם להזיקם וחזר וצוה לחבלם לפי שאמרה מדת הדין לפניו מה נשתנו אלו מאלו הרי לא מיחו בידם וכולי כדאיתא במסכת שבת (שבת נה, א), וכן אמרו חז"ל אל תקרי ממקדשי אלא ממקודשי (איכה רבתי ב, ד), ויותר נכון מה שפירש הרד"ק שתחלו הוא מלשון תחלה אמר למשחיתים שיתחילו מן המקדש כי הרשעים אשר שם עובדים עבודה זרה יותר חייבין משאר העם ושכן עשו שהחלו באנישם הזקנים שהיו לפני הבית, (ז) כי אמר השם אליהם טמאו את הבית אל תחושו לטומאת בית המקדש ומלאוה חללים ואחר כך צאו משם להכות בעיר וכן עשו שיצאו מן המקדש והכו בעיר.

פסוק ח

וסיפר הנביא שהיה בהכותם לא היה אדם שלא היה חייב בהכא' אלא הוא, וזה מורה שלא נעשה התו בשום אדם ולכן סיפר שנפל על פניו וצעק אהה ה' אלקים המשחית אתה את כל שארית ישראל כלומר כיון שצוית שלא ינצל מי שלא יהיה לו תו על מצחו ולא נכתבה התו במצח שום אדם בירושלם אם כן בהכרח תשחית את כל שארית ישראל כי לא נשאר מכל י"ב שבטים כי אם ירושלם ובני יהודה ובשפכך את חמתך על ירושלם תשחית את כל שארית ישראל, (ט) והנה השיבו השם אל תתמה מזה כי עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד, ואמרו בית ישראל הוא כנגד אנשי ירושלם ושאר ערי יהודה והוא אשר דברתי אליך שבדברי הנביא הזה נקרא מלכות יהודה בית ישראל, וסיפר מגודל עונם שמלאה הארץ דמים שהיו הורגים אלו לאלו ולארץ לא תכופר מן הדם אשר שופך בה, והעיר מלאה מוטה רוצה לומר וגם העיר ירושלם שהיתה מלאתי משפט היא עתה מלאה מוטה רוצה לומר דין מעוות ומעוקל והוא החמס, והיה כל זה לפי שאמרו עזב ה' את הארץ אין ה' רואה רוצה לומר שלא היה יודע ומשגיח בעניני העולם השפל, (י) וגם אני לא תחוס עיני ולא אחמול רוצה לומר אם אמרו שאין אני רואה ושעזבתי את הארץ לא אחוס ולא אחמול עליהם כי החמלה והחנינה תמשך אחר ההשגחה ומי שאינו רואה לא יחוס ולא יחמול, (יא) וראה הנביא כאילו בהשלים השם תשובתו אליו בא האיש לבוש הבדים והשיב דבר לאדניו לאמר עשיתי כאשר צויתני, והנה כפי הדרך הראשון מהפירוש שהיה האיש לבוש הבדים רמז לדין והמשפט שצוה השם שיכנס בדבר הזה יהיה תשובתו עשיתי כאשר צויתני להבחין בין צדיק לרשע שכל המוכים נמקו בעונם, וכפי הדרך השני שהוא היה רמז למלך יאשיהו החסיד יהיה ענין והתוית תו שזכותו יסייע להצלת הצדיקים אם מעט ואם הרבה שיהיו, ולהשלמת המשל וייפויו היה ענין התשובה עשיתי כאשר צויתני, והותרה בזה השאלה השלישית:

פרק י

פסוק א

וארא והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרובי' וגומר עד וארא והנה ארבעת אופנים אצל הכרובים. בספור המראה הזאת יש להתעורר מלבד מה שהערותי בשאלות, דברים. הראשונה מה היה התכלית במראה הזאת כי הנה כל מה שראה הנביא כאן כבר ראה אותו במראה האחד על נהר כבר ומה צורך בהשנות הדברים. השנית למה זכר כאן הרקיע אשר על ראש הכרובים ולא זכר הכרובים עצמם והאופני' בהיותם דברים קודמים בידיעה בהשגת הרקיע ולמה זה התחיל במאוחר ולא בקודם. השלישית למה אמר שתי פעמים ויאמר כי הוא אמר ויאמר אל האיש לבוש הבדים ומיד אמר שנית ויאמר בוא אל בינות הגלגל והיה ראוי לומר ויאמר אלי האיש לבוש הבדים בוא אל בינות לגלגל. הרביעית למה זה צוה השם לאיש לבוש הבדים בוא אל בינות לגלגל וגומר ומלא חפניך גחלי אש וגומר וזרוק על העיר כי הנה שרפת העיר היתה ראויה אל ששת האנשים המשחיתים לא אל האיש לבוש הבדים שבא להציל הצדיקים ולא היה מכלל המשחיתים. החמישית מהו האש הזה שהיה בינות הגלגל או בין הכרובים ולמה יוחס פעם לגלגל פעם לכרובים. הששית מה הם הכרובים הנזכרים בפסוקים האלה כי אם הם חיות הקדש רוצה לומר השכלים הנבדלים או הגרמים השמימיים כדעת המורה איך יפול עליהם אומרו והכרובים עומדים לימין הבית וקול כנפי הכרובים נשמע על החצר החיצונה, ואם נאמר שהם הצורות שהיו מונחים בקדש הקדשים יקשה מאד ענין האש כי הנה בקדש הקדשים בין הכרובים שהיו על הכפרת לא היה אש, ויקשה גם כן אומרו שראה לכרובים תבנית יד אדם ושהיו להם ארבעה פנים וארבעת כנפים ושדמות פניהם המה הפנים שראה על נהר כבר. הז' מה ענין הענן שמלא את החצר ומצד אחר אמר שהחצר מלאה את נוגה כבוד ה'. הח' אם היה ענין כל המראה הזאת להודיע האש אשר לקח האיש לבוש הבדים מבינות הגלגל או הכרובים מה צורך במה שסיפר אחריו מארבעת האופנים אצל הכרובים ולכתם לעומתם כי הנה כל זה כבר נזכר במראה הראשונה, ולכן אין ראוי שנחשוב שנזכר כאן פעם אחרת להודיע לנביא אמתת הענינים כפי מה שהם כי כבר ידע אותם אלא שנראו אליו עתה לצורך והכרח מה. הט' איך נזכרו כאן פנים באופנים ובמראה הראשונה לא נזכרו כלל ומהו היחס אשר לפנים האלה בגרמים השמימיים. והי' היא השאלה הששית ששאלתי בנבואה הזאת מאשר אמר כאן פני הכרוב במקום פני השור שאמר בחיות:

ונאמר עתה בהיתר כל זה ויישוב הפסוקים, שלא הראה הקב"ה ליחזקאל ענין הרקיע והכסא הכרובים והאופנים להודיעו הענינים הנרמזים בהם כפי מה שהם במציאות, אבל מפני שזכר למעלה ששמע קול גדול לאמר קרבו פקודות העיר ושראה שם ששה אנשים באים ואיש כלי מפצו בידו והלבוש הבדים ביניהם, ושצוה ית' אל האיש לבוש הבדים והתוית תו ולששה המשחיתים צוה שיכו את העיר לא יחמולו שהוא כולו רמז לחרבן ירושלם, רצה להודיעו שלא היה זה מפאת המערכה השמימיית שחייבה כן כפי סדר תנועותיה ומחברותיה ושהיא בלבד הפועלת הדבר הזה, הנה להסיר מלבו המחשבה הזאת הראהו הרקיע אשר על ראש הכרובים וכמו שאמר במראה הראשונה ודמות על ראשי החיה רקיע כי החיות הם הכרובים כמו שאמר כי החיה אשר ראיתי תחת אלקי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה, וכבר פירשתי על המראה הראשונה שהרקיע שראה על ראשי החיות היה רמז לשפע המושפע ממנו יתברך על כל השכלים הנבדלים כי הם אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו כלומר שלא ישפיעו כי אם כפי הרצון האלקי המסודר אליהם, והנבדלים ההם ישפיעו על האופנים שהם הגרמים השמימיי' וכפי השפעת' בהנעתם כן יתנועעו האופנים ההם ויורו ויחייבו על השפלים, וימשך מזה שאין הגרמים השמימיים פועלים במה שיורו ויחייבו אבל שהם כלים לשכלים הנבדלים המניעים אותם, וגם השכלי' הנבדלים ההם אינם פועלים ראשונים בדברים אשר בכאן אבל הם כלים וסבות אמצעיות שבאמצעותם הסבה הראשונה יתברך יפעל כרצונו ויושר משפטו, והוא ית' א"כ הפועל האמתי שיפעל באמצעות השכלים הנבדלים משרתיו עושי רצונו והם יעשו באמצעות הגרמים השמימיים וא"כ אין ראוי שיקרא פועל בכל זה כ"א הראשון יתברך, והנה כל זה כבר נרמז במראה הראשונ' אבל באה ההודעה הזאת שמה בדרך כללות אמנם במקום הזה נגלה כל זה לנביא בפרט רוצה לומר בענין השחתת ירושלם וחרבנה, כי אחרי שהראהו המשחיתים והשחתה והעונות והתועבות אשר נעשתה בעבורם הראהו מי היה הסבה והפועל האמתי בזה ולכן לא ראה כאן אופנים ולא חיות לפי שלא היו הם באמת סבות פועלות בחרבן הזה, והראהו הרקיע אשר על ראש הכרובים שהוא רמז לשפע הנשפע ממנו יתברך גם בחכמתו כפי רצונו, וליוקר מעלתו ראה שהוא כאבן ספיר ועל הרקיע דמות כסא שהוא המורה על רוממות מעלתו יתברך, ולזה הראהו שמשם יצאתה הגזרה (ב) לקחת האש מבינות לגלגל אל תחת לכרוב רוצה לומר השריפה והאש שהורו הגרמים השמימיים בתנועותיהם על ירושלם אשר היא תחת לכרוב רוצה לומר מסודרת ומתחייבת מהכרוב אל הגלגל, כי הנה הגלגל עם היותו מורה על חרבן ירושלם כמו שביארתי בספר ירמיהו פרש' ט'

אין ספק שלא היה הגלגל עצמו סבה ראשונה בזה כי אם הכרוב המניע והמסדר אותו והמביאו לזה, וגם הכרוב ההוא אין לו זה מעצמו אלא מהכסא אשר על הרקיע והנה התבאר מזה מה היה תכלי' המראה הזאת על מה שכבר ראה בנהר כבר שאותו היה למוד כולל וזה היה למוד פרטי, ולמה התחיל כאן מהרקיע אשר על ראש הכרובים עצמם ומהאופנים לפי שרצה להורות מי היה הפועל האמתי הראשון בחרבן ירושלם והיא תשובת שני ההערות הראשונות.

והנה אמר שתי פעמים ויאמר אל האיש לבוש הבדים ויאמר בוא אל בינות הגלגל להגיד שהאמירה הראשונה שנאמרה אל האיש לבוש הבדים והיא אשר נזכרה למעלה ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירושלם והתותי תו וגומר מהכסא אשר על הרקיע היתה האמירה ההיא ועליה נאמר כאן ויאמר אלי האיש לבוש הבדים, ואמנם ויאמר השני היא אמירה שנית שאמר לו עתה והיא ויאמר בוא אל בינות הגלגל אל תחת לכרוב. ולמ"ד לגלגל ולמ"ד לכרוב כתבו המפרשים שהם במקום ה"י שצוהו שיבא אל בין הגלגל, והוא האופן שיזכור אחר זה כי גלגל ואופן הם שמות שקרא לגרם השמימיי הכדורי שהיה אותו גלגל תחת הכרוב רוצה לומר השכל הנבדל המניע אותו, והנה הוצרך לומר שהיה הגלגל תחת הכרוב להגיד שאין הוראות הגלגל מחוייבות מצד עצמו אלא מפאת הנבדל המניע אותו, ומה טוב אומרו בוא אל בינות לגלגל כי היה זה כולו רמז ומשל ולא דבר בפועל כי אין אש בתוך הגלגלים ולא בתוך הכרובים אבל הם היו מורים האש שנשרף בו ירושלם ובית ה', ולכן אמר אל בינות לגלגל שהוא מלשון בינה שיבין בענינו והוראותיו אשר הם כולם תחת הכרוב מסבתו ומהנעתו, ולכן אמר ומלא חפנך גחלי אש מבינות לכרובים כי עם היות שהיה האש בינות לגלגל והוראותיו להיות הכרובים הם סבתם היה כאילו האש בינות לכרובים כי משם יצאה לגלגל.

וכבר הודעתיך שהאיש לבוש הבדים היה רמז למשפט האלקי והדין הישר, ולכן כמו שהיה בידו להציל את הצדיקים בתת התו על מצחם כה היה בידו לזרוק האש על העיר במוצאו אותם חייבים, ועם זה תשיב להערה השלישית מאשר אמר שני פעמים ויאמר ולרביעית למה צוה זה לאיש לבוש הבדים, שהוא להיותו מורה על המשפט. וכפי הדרך השני מהרמז מאיש לבוש הבדים שהיה רמז ליאשיהו המלך החסיד יהיה ענינו שהוא בצדקתו יגן על הצדיקים וישרוף את הרשעים ויכלה אותם כרגע, וכן ההערה החמישית מהאש שהיה בינות לגלגל ובינות לכרובים שאינו אש חמרי מוגשם כי אם ההוראה שהגלגל היה מורה על שריפת ירושלם, ולפי שסבות התנועות השמימייות הם הנבדלים המניעים אותם לכן ייחס האש פעם לגלגל ופעם לכרובים וכן נאמר במראה הראשונה

ודמות החיות מראיהן כגחלי אש בוערות כמראה הלפידים היא מתהלכת בין החיות וגומר.

פסוק ג

ואמנם אומרו והכרובים עומדים מימין הבית בבואו האיש אין ספק שעל החיות הקדש הכרובים הרוחניים דברה המראה, והענין שהראה האל לנביא הכרובים מלאכי שלום שהיו לימין הבית רוצה לומר מליצים טוב בעדה להצילה מהאש ומידי האויבים, כי לפי שהראהו התועבות שהיו עושים לצפון הראהו שהכרובים היו בהפך לדרום הבית שהוא ימין להימין ולהטיב את הבית והיה זה בבוא האיש שהוא המשפט האלקי לקחת האש לשרוף את בית השם, אבל לא הועיל הלצתם כי הנה הענן מלא את החצר הפנימית והוא סימן למסע השכינה כי כמו שבבוא השכינה לבית היה הענן מלא את בית השם ככה בצאת השכינה משם הענן מלא את החצר הפנימית, (ד) והוא אומרו מיד וירם כבוד השם מעל הכרוב, ומזה תבין שבפרשה הזאת נאמר הכרוב בלשון יחיד פעמים על צורות הכרובים שהיו בקדש הקדשים על הכפורת ופעמים יאמר הכרוב בלשון יחיד על הנבדל אבל כרובים תמיד נאמר על המלאכים הרוחנים, ומזה רוצה לומר מכרוב הזהב אמר וירם כבוד השם מעל לכרוב שהשפע האלקי הוא כבוד השם אשר נזכר כאן שהורם ונסע מעל הכרוב, ובסבת נסיעתו נראה לו במראה הנבואה כאילו נמלא הבית מהענן והחצר מלאה את נוגה כבוד השם כי היה כבוד השם כאש אוכלת לעיני בני ישראל והענן סביבו וכל זה במראה הנבואה היה.

פסוק ה

ואמנם אומרו אחר כך וקול כנפי הכרובים נשמע עד החצר החיצונה כקול אל שדי בדברו נראה לפרשו על הכרובי' הרוחניים שראה הנביא בנבואתו כאילו היו מגביהים קול בתפלה ותחנה על מקדש ה' להצילה, וכאילו בעת שנעלה השכינה משם ושצוה השם על השריפה היו קול המלאכים נשמע באזני הנביא כאילו היה מגיע עד החצר החיצונה, והיה כל זה הקול והצעקה הרוחנית כאשר יצא קול אל שדי בדברו רוצה לומר בדברו אל האיש לבוש הבדים לשרוף את העיר והוא אומרו כקול אל שדי בדברו שכ"ף כקול תורה על הזמן כמו כצאתי את העיר (שמות ט, כט) כבואך העיר (שמואל א' י, ה), יאמר ששמע קול כנפי הכרובים כאשר קול אל שדי היה מדבר לאיש לבוש הבדים מה שדיבר לו מהאש, ומסכים לזה אמר הנביא הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה לג, ז), והותרה בזה ההערה הששית וההערה השביעית אשר העירותי על הפסוקים האלה.

פסוק ו

ואומרו ויהי בצותו את האיש הוא סיפור ענין האש שכאשר צוה השם אל האיש לבוש הבדים על לקיחת האש בא ועמד אצל האופן שהוא הגלגל אשר צוה לו, כי הנה עם היות שצוהו השם בוא אל בינות לגלגל הנה הוא לא בא ולא נכנס שמה אבל עמד אצלו, (ז) ועם היות שצוהו שהוא בעצמו יקח מן האש בחפניו הוא לא עשה כן אבל כרוב אחד שלח את ידו ולקח את האש ויתן אל חפני לבוש הבדים, ואין הכוונה בזה ששינה מצות הבורא יתברך אלא להגיד שלא היתה ההשחתה בירושלם כל כך כמו שגזרה מדת הדין כי הוא יתברך חשך ממנו למטה מעונינו, וכן אמרו חכמים ז"ל שגבריאל שהוא לבוש הבדים בקש מן הכרוב לתתם לו כדי שיצטננו הגחלים מיד ליד ותקל הגזרה, ועוד היו בחפניו שש שנים כדי שיהיו הגחלים עוממות בידו כדי להקל עוד הגזירה שהרי נבואה זו היתה בשנה הששית ולא חרבה העיר עד אחת עשרה, (ח) ולפי שייחס לכרובים הלקיחה והנתינה אמר וירא לכרובים תבנית יד אדם תחת כנפיהם כלומר שהם הפועלים באמת לא הגלגל כי להם ראה תבנית יד אדם הפועל בידיו כאשר עם לבבו, ואמר תבנית להגיד שהיה הכל במראה הנבואה. והותרו בזה השאלה הרביעית והשאלה החמישית ששאלתי בתחלת הנבואה:

פסוק ט

וארא והנה ארבעה אופנים וגומר עד ותשא אותי רוח וכו' בעבור שייחס ענין האש לכרובים ולא לגלגל לכן הוצרך להראותו שהיו האופנים מכוונים כנגד הכרובים ונמשכים אחריהם אופן אחד אצל הכרוב אחד רוצה לומר כי כמו שהיו הכרובים שהם השכלים הנבדלים מתחלקים לארבע מחנות כן היו האופנים שהם הגרמים השמימיים מיוחדים אליהם גלגל אחד מתנועע מהנעת כרוב אחד, ושהיו ספיריים בעצמם והוא אומרו מראה האופנים כעין תרשיש ושהיו כדורים כולם זה מקיף על זה כגלדי הבצלים, (י) ועל זה אמר ומראיהם דמות אחד לארבעתם שהדמות הוא בכדוריות וזהו כאשר יהיה האופן בתוך האופן, וגם בענין הליכתם ילכו כפי הנעת הכרובים (יא) ועל זה אמר בלכתם אל ארבעת רבעיהם ילכו רוצה לומר אל ארבעת מחנות הנבדלים ילכו האופנים כפי הנעתם לא יסבו בלכתם כי המקום אשר יפנה הראש והוא הכרוב שהוא המניע וראש התנועה אחריו ילכו האופנים ההם שהם הגרמים המתנועעים לא יסבו בלכתם ממה שיניעו אותם, (יב) ובעבור שהיו האופנים והגלגלים ההם גשמים בעלי מרחקים אמר הנביא בהם וכל בשרם וגביהם רוצה למר שכל עצמותם וגביהם שהם העליונים שבהם וידיהם שהוא רמז לפעולות הבאות מהם וכנפיהם שהוא רמז לתנועותיה' כל זה

הוא בכלל הגזרה שנתן בכתוב למעלה רוצה לומר אחריו ילכו לא יסבו בלכתם, ועוד אמר שהיו האופנים מלאים עינים שהוא רמז לכוכבים שבהם כמו שפירשתי במראה הראשונה, ולא נזכר כאן כל זה מהאופנים להודיע ענינם בעצמם אלא כדי לבאר שבענין בית המקדש וירושלם לא היה החרבן מחוייב מצד המערכה השמימיית בלבד כי היא נמשכת אחר הכרובים והם היו הפועלים בזה לא השמים, אבל היו נמשכים אחרי הכרובים בכל מה שהורו וחייבו בזה והכרובים היו נמשכים אחר רצון האלקי ואם כן מאת השם היתה זאת ולא מסבה אחרת.

פסוק יג

ומפני שבמראה הראשונ' קרא אותם אופנים במראה הזאת קרא אותם גלגלים כמו שאמר אל בינות הגלגל מבינו' לגלגל, לכן אמר הנביא כאן שאם קרא לאופנים גלגלים היה מפני שבנבואתו שמע שהיה השם יתברך קורא לאופנים גלגל כי הם היו אופנים בערך המרכבה ולחיות הנוהגות אותם והיו הגלגלים כפי כדוריותם והוא אומרו להם קורא הגלגל באזני ששמע באזניו שהיה קורא השם לאופן גלגל, (יד) והנה סיפר מהפנים שראה בנבואתו לאופנים אשר זכר שהיו ארבעה פנים לארבעת אופניהם שהם פני הכרוב ופני אדם פני אריה ופני נשר, וראוי לבאר תחילה מה הוא כרוב ועל מה נאמר זה השם, והנה חכמים ז"ל (סוכה ה, ב) פירשו כרוב כרביא והוא הצעיר לימים מבני אדם והקשו חכמים אדם וכרוב חד הוא ותרצו אפי רברבי ואפי זוטרי ולזה נטה גם כן הרב המורה, אבל ה"ר אברהם אבן עזרא הלעיג עליהם וכתב שכ"ף כרוב היא שורש ואינה כ"ף הדמיון, על כן פירש שכרוב רוצה לומר צורה, ושלא נשתנה א"כ דבר במראה השלישית מהראשונה כי פני שור הוא עצמו פני כרוב ולכן נקראו החיות כולם כרובים, אבל עדין הקשה לדעתו אם כולם הם כרובים למה ייחד פני שור בשם כרוב, ומה שהקשה מהכ"ף שהיא שרשיית אינה קושיא שהרי מצינו כ"ף כדור שהיא אצלם שרשיית כמו שאמר כמלך עתיד לכידור והיא גם כן הדמיון כדור אל ארץ רחבת ידים (ישעיה כב, יח) וחניתי כדור עליך (שם כט, ג), וכן דרשו רבותינו ז"ל (במ"ר טו, יח) דברי חכמים כדרבונות (קהלת יב, יא) כדור של בנות מה הכדור הזה מתגלגל וכו', אבל האמת הוא כי פני הכרוב הם פני אדם נכבד מאד יפה אף נעים כמו שאמר את כרוב ממשח הסוכך (להלן כח, יד) כאילו הכרוב הוא מלאך בעל זוהר מתהלך באש, וכן הוא ענין הכרובים אשר השכין האל מקדם לגן עדן עם להט החרב המתהפכת וכן פירשו חכמים ז"ל (בר"ר כא, יג) שהיו מלאכים של אש לוהט, וידוע שאין יופי פנים בצורת האדם וכל שכן בעת הילדות לטוב מזגו ולמעוט חשבונות רבים אשר האדם

בגדלו מבקש המשחיתים אור יופיו ולכן היו הכרובים שבמקדש בצורת ילדים לרמוז שהם משכילים בטבעם ושהם נקיים מכל עון כילדים אשר אין בהם כל מום, האמנם לא מפני צורת הפנים בלבד נקרא כרוב אלא בשנתוספו בו כנפים וכמ"ש וירכב על כרוב ויעף (תהלים יח, יא), ומפני זה תמצא שבמעשה המשכן צוה יתברך ועשית כרובים ולא פירש שיעשה להם כנפים אבל צוה שיהיו כנפיהם פרושות למעלה ולמה זה לא צוה שיעשו להם כנפים אלא שהיה דבר ברור כי כל כרוב סתם יש לו כנפים, הנה אם כן שם כרוב הוא מורה על צורת הצעיר מבני אדם יפה אף נעים ובעל זוהר עם כנפים, ולכן היו במראה הזאת רמז ומשל לשכלים נבדלים.

ואמנם על מה ירמזו הפנים האלה באופנים הוא להגיד שבמראה הזאת ראה הנביא לאופנים שהם הגרמים השמימיים לכל אחד מהם ארבע פניות. הפנייה האחת, היא בסבתו הקרובה שיפנה כל גלגל אל הכרוב המניע אותו ללכת אחריו וכפי הסדר שיתן לו וע"ז באמת אמר פני הא' פני הכרוב. והפנייה השנית, שיעשו היא בסבה הראשונה יתברך שהוא המשפיע על הכרוב שלו ועל זה אמר ופני השני פני אדם רוצה לומר פני האדם אשר על הכסא אשר ממעל לרקיע, ושתי הפניות האלה אשר זכרתי הם כלפי מעלה שיפנה ויביט לסבותיו הקרובות והרחוקות רוצה לומר האמצעית והראשונה, אמנם שתי הפניות האחרות היו כלפי מטה רוצה לומר שיביטו להורות ולחייב הדברים המסובבים מהם ולכן ראה פני אריה רומז אל נבוכד נצר מלך בבל שהחריב בית ראשון שנאמר עליו עלה אריה מסבכו (ירמיה ד, ז) והיא הפנייה השלישית. והפנייה הרביעית, היא פני נשר ירמוז לרומי שהיה עתיד להחריב פעם אחרת אל ירושלם, וכבר ביארתי למעלה שרומי תארו אותו הנביאים בנשר לפי שכל קסרי רומי היו מביאים על הנס והדגל שלהם צורת נשר. הנה א"כ הפנים האלה אשר זכר כאן באופנים לא היו כפי עצמותם תמידיות בהם כאותם הפנים שבמראה הראשונה זכר בחיות, כי היו הפנים האלה באופנים מיוחדים במראה הזאת לרמוז שראה בהם שהיו פונים סבותיהם במה שיסדרו ויגזרו על ירושלם ובמה שיפנו ויראו בסבותיה' יורו ויחייבו האופנים ההם על ירושלם חרבן האריה וחרבן הנשר מלכות רומי.

פסוק טו

ולפי שזכר למעלה שקול כנפי כרובים נשמע עד החצר החיצונה שהיו מליצים טוב על ישראל אמר כאן וירומו הכרובים רוצה לומר שסלקו המלאכים הרוחניים השגחתם ושמירתם מבית השם וירושלם וירומו מעל הארץ ונתרחקו מהשגיח בה בראותם שהקדוש ברוך הוא היה מסלק שכינתו והשגחתו משם, (טז) ובלכת הכרובים ילכו

האופנים רוצה לומר וכבר נזכר במראה הראשונה שבלכת הכרובים בארץ שהוא רמז להשגחתם ושמירתם בה מלשון כי השם אלקיך מתהלך בקרב מחניך (דברים כג, טו), ילכו האופנים אצלם כלומר שגם הגרמים השמימיים יורו ויחייבו טובות עליהם, אמנם בשאת הכרובים את כנפיהם לרום מעל הארץ רוצה לומר להתרחק ולסלק ממנה השגחתם ושמירתם לא יסבו האופנים גם הם מאצלם כי גם הם ירחיקו הטבתם ושמירתם משם, (יז) לפי שבכל ענין בעמדם יעמודו וברומם ירומו לפי שרוח החיה שהם הכרובים השפעתו והנעתו הוא בהם וזהו סיפור הטבע הכולל שבהם, (יח) והוציא תולדה מזה שלפי שיצא כבוד השם ושכינתו מעל מפתן הבית של קדש הקדשים ויעמד על הכרובים רוצה לומר מרוחק מהארץ עד עולם השכלים הנבדלים (יט) מיד נשאו הכרובים את כנפיהם וירומו מן הארץ שהרחיקו השגחת' ושמירתם מארץ ישראל, וכן עשו האופנים לעומתם שהרחיקו גם כן הוראתם והטבתם מעל ירושלם, ואומרו ויעמוד פתח שער בית השם הקדמוני הוא להגיד מסע אחרת שנסעה השכינה והוא אומרו וכבוד אלקי ישראל עליהם מלמעלה, וזו תשובת ההערה השמינית מצורך הסיפור הזה שעשה באופנים, והתשיעית מהפנים שזכר באופנים שהיו פרטיות בזאת המראה. וכן הותרה השאלה השישית ששאלתי בתחילת הנבואה שלא אמר כאן פני שור על פני החיות אלא על הפנים שראה עתה באופנים, (כ) ולכן צדק מאמרו היא החיה אשר ראיתי תחת אלקי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה שבזאת המראה התבאר לו שהחיות היו כרובים רוצה לומר שכלים נבדלים ולכן אין סתירה מפנים שזכר למעלה כי הם היו פני האופני' שנראו לו במראה הזאת.

פסוק כא

אמנם הכרובים היו להם ארבעה ארבעה פנים וכנפים וידים, (כב) ודמות פניהם של הכרובים המה הפנים אשר ראיתי על נהר כבר שהיה בהם צורת שור מה שאין כן באופנים שהיה צורת כרוב, ולבאר ההבדל הזה שהיה בענין הפנים בין הכרובים והאופנים הוצרך להזכיר כאן פני הכרובים כמו שביארתי.

והיותר נכון אצלי בזה הוא שלא נשתנה כלום המרא' הזאת השלישית מהראשונה כדברי הרב המורה, אבל נשתנית התנועה שבמראה הראשונה היתה תנועת הכבוד ממקום למקום בארץ דרך הליכה מנהר כבר שבא שם כבוד השכינה לדבר לנביא לבית המקדש שהיה שם אז שוכן כבוד השם, ובזאת המראה השלישית היתה תנועתו והעתקו ממטה למעל' דרך התנשאות כי שתי תנועות אלו היו אפשריות למרכבה כמו שאמר ובלכתם ילכו ובהנשאם מעל הארץ ינשאו האופנים ולזה היו ידים לאופנים כמו ידות לקרשים

שעליהם היו מתגלגלים האופנים בעת ההליכה, והיו גם כן להם כנפים להתנשא ולעוף כלפי מעלה, ולזה נאמר במראה הראשונה אחרי הדבור שדבר עמו כבוד השם ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ולא נזכר שם התנשאות מעל הארץ, אבל אמר וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה כי בעת ההליכה הכנפים היו מתנועעות, אבל במראה הזאת השלישית כתוב וישאו הכרובים כנפיהם וירומו מעל הארץ וגומר לפי שהיה העתק השכינה מלמטה למעלה ולזה גם כן במראה הראשונה לא זכר כנפים לאופנים, ובמראה השלישית הזאת הזכיר להם כנפים להורות על ההתנשאות מעל הארץ ושנוי התנועה הוא גורם שנוי הדברים כי בהיות המרכבה נוסעת בארץ ממקום למקום היתה ראויה להקרא בשם חיות יען תנועת החיות היא ההליכה בארץ לא ההתעופפות והתנשאות מעל הארץ לעוף השמים, ועיקר פני השור לא היו אלא מפני כף רגל עגל המורה על ההליכה בעגלות והאופנים, ועתה במראה השלישית הזאת שראה ההסתלקות מלמטה למעלה קראם כרובים כי תנועת ההתעופפות יוחסה למלאכים ולכרובים, ולפי שתנועת ההליכה בשכינה והכבוד נשתנית לתנועת ההתעופפות על כן נשתנה שם שור שהיה מורה על ההליכה לשם כרוב המורה על ההתעופפות, וכיון שנשתנה שם שור לשם כרוב הקדימו עתה הכתוב ואמר פני האחד פני הכרוב ואחר כך פני אדם ואריה ונשר לפי מדרגותיהם, ולזה כיוונו חכמים ז"ל במה שאמרו (חגיגה יג, ב) יחזקאל בקש עליו רחמים והפכו לכרוב, רצו בזה שאחרי שנגזרה גזירה להסתלק הכבוד מעל ישראל בקש יחזקאל רחמים שלא יהיה ההסתלקות ההוא ממקום למקום ושיחליף את ישראל לאומה אחרת ותשרה שכינתו על שונאיהם של ישראל כמו שהיה עד עתה על עמו ישראל, ולזה היו פני אדם פרצוף יעקב אבינו כדעת חכמים זכרונם לברכה (פרקי דר"א פל"ה) להורות שהשכינה היא מיוחדת לזרעו ולא בשאר זרע אברהם ויצחק שהם ישמעאל ובני קטורה ועשו, ועל זה בקש רחמים עתה שלא תשרה עליהם שכינה בהסתלקותה מישראל, ושמתוך תפלתו נהפכו פני השור המורים על ההליכה ממקום למקום וממלכה אל עם אחר למטה בקרב הארץ אל פני הכרוב המורה על ההתנועעות וההתעופפות למעלה, ושתחזור השכינה אל השמים ולא תשרה באומות העולם כמ"ש בדרך השיר (שיר השירים ח, יד) ברח דודי ודמה לך לצבי או לעופר האילים על הרי בשמים, ומה שרא' עתה המרכבה לימין הבית הוא לפי שראה עתה התועבות לצד צפון, ומ"ש היא החיה אשר ראיתי תחת אלקי ישראל בנהר כבר ואדע כי כרובים המה לא נתחדשה לו ידיעה עתה בענינם אלא בתנועות שעתה ידע שתנועתם לא היתה תנועת

חיות אלא תנועת כרובים ומלאכים לשוב למקומם העליון. והתבארו הפסוקים האלה כולם מבלי דוחק כלל:

פרק יא

פסוק א

ותשא אותי רוח וגומר עד סוף הנבואה ופרשת בתוך בית המרי. ספר הנביא שכבר נשא אותו הרוח האלקי בנבואתו והביאו אל שער בית השם הקדמוני הפונה קדימה ששם ראה המשתחוים לשמש, וכבר נזכר למעלה שהיה שם אבל נשנה כאן להגיד שראה שמה האנשים האלה שיזכור שהיו שרי העם בירושלם, (ב) ושאז אמר לו השם אלה האנשים החושבים און והיועצים רע בעיר הזאת (ג) והם האומרים לא בקרוב בנות בתים היא הסיר ואנחנו הבשר רוצה לומר לא בקרוב יהיה מה שהנביא מייעד על העיר הזאת ולכן בנות בתים רוצה לומר נבנה בתים כי בהם נשב ימים רבים, ועוד היו אומרים היא הסיר ואנחנו הבשר רוצה לומר ירושלם היא הסיר ואנחנו הבשר, וכשם שאין הבשר יוצא מן הסיר עד גמר בישולו כך אנחנו לא נצא מן העיר הזאת עד שנתבשל שהוא כשנמות, (ד) ולכן צוה השם לנביא שיתנבא אליהם (ה) ויאמר כן אמרתם בית ישראל רוצה לומר אל תכחשו מהמאמר הזה כי באמת כן אמרתם אותו, ועם היותם מלכות יהודה קראם בית ישראל כי הם היו שארית ישראל, ואומרו ומעלות רוחכם אני ידעתיה פירושו והדברים העולים על רוחכם שהם אותם אשר זכר לא בקרוב היא הסיר ואנחנו הבשר כלומר אף על פי שאתם אמרתם עזב השם את הארץ אין השם רואה אין הדבר כן כי כל הדבר העולה על רוחכם אני ידעתיה כי בוחן לבות וכליות אני, ואמנם מה שאמרתם הוא שהיא הסיר ואנחנו הבשר כן אמרתם רוצה לומר אמת אמרתם לפי (ו) שהרביתם חלליכם בעיר הזאת ומלאתם חוצותיה חלל, (ז) ומזה הצד אמת אמרתם כי ירושלם היא הסיר ואתם הבשר המבושלת בה שהם החללים, אבל לא יתקיים המאמר ההוא בכם שלא תצאו מירושלם עד מות כי הנה אני הוציא אתכם מתוכה והוציא הוא כמו אוציא, (ח) חרב יראתם ממלך בבל וחרב אביא עליכם ממנו, (ט) ואז אוציא אתכם מתוך הסיר ירושלם ואתנכם ביד אכזרים שהם הכשדים ועשיתי בכם שפטים רוצה לומר שכל העונשים יהיו במשפט, (י) והם שבחרב תפולו על גבול ישראל רוצה לומר אתם חטאתם בארץ הקדושה שהוא גבול ישראל לכן תפלו בחרב בה, ולפי שזה המשפט יהיה מדה כנגד מדה לכן אמר אשפוט אתכם וידעתם כי אני השם (יא) ושירושלם לא תהיה לכם לסיר כמו שחשבתם שלא תצאו ממנה כי בהכרח תצאו משם, אבל אתם

תהיו בתוכה הבשר לפי שעל גבול ישראל אשפוט אתכם בהריגה, ואפשר שאמר אל גבול ישראל אשפוט אתכם על הנהרגים עם צדקיה ברבלתה בארץ חמת כמו שאמר וגם את כל שרי יהודה שחט ברבלתה (ירמיה נב, י), וחמת גבול ארץ ישראל הוא כמו שאמר מלבוא חמת עד נחל מצרים (מלכים א' ח, סה), (יב) ואמר וידעתם כי אני ה' להגיד שבהגיע משפטם ידעו כי אני השם שבחקותי לא הלכתם וכמשפטי הגוים עשיתם ולכן באה עליכם כל הצרה הזאת.

פסוק יג

וזכר הנביא שנראה לו בנבואתו בהנבאו זה שפלטיהו בן בני' מת ושהיה הוא נופל על פניו וצועק אל השם הכלה אתה עושה את כל שארית ישראל, ולא היתה צעקת הנביא להיות פלטיהו צדיק כי רשע גמור היה אלא לפי שראה מיתתו פתאומית והוא היה מראשי העם חשב שמא כן ימותו כולם, (יד) ועל זה באהו הנבואה (טו) אחיך אחיך אנשי גאולתך וכתב ה"ר דוד קמחי שאמר שלש פעמים אחיך אחיך אנשי גאולתך כנגד גלות בני גד ובני ראובן וגלות יהויכין וחזר וכללם, ואמר וכל בית ישראל כולה ומדברי רש"י הוא, ולי נראה שאמר אחיך הראשון על הכהנים ואחיך השני על כל שבט לוי ואנשי גאולתך על יושבי ירושלם ושאמר כל בית ישראל על בני יהודה אשר בכל ערי יהודה, והיה ענין הדבור הזה לנביא למה אתה צועק על מיתת פלטיהו ושאר הרשעים שבירושלם הלא ידעת שאחיך הכהנים ואחיך הלוים ואנשי גאולתך היושבים בירושלם וכל בית ישראל אשר בערי יהודה כולם הם אמרו להם רוצה לומר שאמרו על עצמם יושבי ירושלם רחקו מעל ה' ואמר זה כנגד הגולים שגלו עם יכניה שהיו מיושבי ירושלם, והיו הנשארים בירושלם אומרים עליהם שאותם הגולים רחקו מעל השם ושלא היה משגיח בם אמנם לנו נתנה הארץ למורשה כלומר שירושלם וכל ארץ יהודה נשארה להם למורשה עד עולם והגולים בגלות יכניה וגם בגלות יהויקים לא יהיה להם עוד שארית ותקוה, ואיך א"כ תצעק על מות האנשים הרשעים ההמה, (טז) לכן אמור עליהם כי הרחקתים בגוים כלומר אף על פי שהרחקתים בגויים והפיצותים בארצות לא רחקו ממני אבל אהיה להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם כי אף על פי שרחקו מעל מקדשי שהוא המקדש הגדול הזה שם בתוך הגוים אהיה למקדש מעט רומז לבתי כנסיות שיהיו להם בגלות להתפלל אלי ואהיה עמהם ואשמע בקולם ואצילם מיד אויביהם שלא יעשו בהם כלייה.

פסוק יז

ועוד אני עתיד לקבצם ולגאלם והוא אומרו וקבצתי אתכם מן העמים וגומר ובסוף ונתתי לכם את אדמת ישראל ואם כן לא תהיה ארצי לרשעי ירושלם למורשה כי הם הגולים בשובם מגלותם יירשוה, (יח) אבל לא יהיו עובדי ע"ז כמוהם כי בבואם לירושלם יסירו ממנה כל תועבותיה, (יט) ולא תחשוב שישובו לחטוא כי אני אתן להם בימים ההם לב אחד ורוח חדשה אתן בקרבם רוצה לומר אם היה סבת העבודה זרה אמונות רעות מינות ואפיקורוסות בנפש אתן להם לב אחד ורוח חדשה, ואם יהיה סבתו היותם לוהטים אחר הדברים הגשמיים אסיר לב האבן מבשרם ונתתי להם לב בשר, (כ) באופן כי את חקותי ילכו ואת משפטי ישמרו ובזה הם יהיו לי לעם ואני אהיה להם לאלקים, והנה איך יהיה זה שבזמן הגאולה העתידה שעליה נאמרה פרשה זו יתן השם לבני אדם לב אחד ורוח חדשה ויסלק מהם היצר הרע בהיותם חמריים כאשר הם היום הזה, הנה הוא אצלי עם פליאת תחיית המתים אשר תהיה בימים ההם כי בראותם המסות הגדולות האותות והמופתים אשר יעשה השם בזמן קבוץ הגליות והתחייה הנפלאות שיחיו בה המתים אין ספק שכל לבבות בני אדם יכנעו ויכירו וידעו כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו.

פסוק כא

ואחרי שייעדם בזה על העתיד חזר לדבר מהרשעים שנשארו בירושלם וכנגדם אמר ואל לב שקוציהם ותועבותיהם לבם הולך רוצה לומר אף על פי שאמרו שהגולים רחקו מעל ה' ולהם נתנה הארץ למורשה לא תחשוב מפני זה שהם צדיקים כי באמת אל לב שקוציהם ותועבותיהם כלומר אל תוכיות התועבות והשקוצים ההם לבם הולך שלבם הולך אחרי זה ולא אחרי ה', ולכן דרכם בראשם נתתי ופירשו המפרשים נתתי כמו אתן עבר במקום עתיד, ואפשר לפרשו מלשון עבר שכבר ניתנה הגזירה להיות דרכם בראשם.

פסוק כב

וזכר הנביא שבהשלמת הדברים האלה ראה בנבואתו שהיו הכרובים נושאים את כנפיהם רוצה לומר שמלאכי עליון עזבו שמירת ישראל והאופנים לעומתם שגם כן הגרמים השמימיים סלקו השפעתם והטבתם מעל ישראל וכבוד אלהי ישראל ושכינתו נסתלק גם כן מביניהם והיה עליהם מלמעלה רוצה לומר על האופני' ועל הכרובים כי שב אל מקומו השמים ונעלה מעל הארץ, (כג) ולכן עלה כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמד על הארץ אשר מקדם לעיר שהוא הר הזתים, כי הנה כבר נסעה מבית ה' אל תוך העיר ואם לא נזכר ומתוך העיר נסעה שכינה אל הר הזתים, והנביא בראותו סוף הדבר ותכלית המראה שהיה לחרבן יהודה ושריפת ירושלם ובית ה' (כד) נשאהו רוח נבואתו ויביאהו

כשדימה אל הגולה, אבל לא היתה ביאתו שמה בהקיץ ובפעל כי הוא שמה היה עומד תמיד אלא כמו שבמראה הנבואה נדמה לו שבא אל ירושלם ככה עתה בסופה נדמה לו שבא ירושלם לבבל והוא אומרו ורוח נשאתי ותבואני כשדימה אל הגולה במראה ברוח אלקים רוצה לומר שהכל היה במראה הנבואה ושאז נסתלקה ממנו הנבואה ההיא והוא אומרו ויעל מעלי המראה אשר ראיתי.

ואומרו ואדבר אל הגולה את כל דברי ה' אשר הראני כתב ה"ר דוד קמחי שרמז אל כל מה שנזכר למעלה מתחלת הספר ועד כאן מדבר המגלה ובואו אל הגולה תל אביב ושבתו שם משמים שבעת ימים וצאתו אל הבקעה וקחת הלבנה וחקויה ושכיבתו על צדו הימני והשמאלי ודבר העבותים ודבר חטין ושעורים וחרב חדה ודברי התוכחה ובואו לירושלם ושובו לבבל, הכל אמר להם ועל הכל אמר את כל דברי ה' אשר הראני, ולי נראה שלא אמר זה אלא על המראה אשר ראה בשנה השישית כי מה שראה קודם לכן ימים רבים כבר אמרו להם:

פרק יב

פסוק א

הנבואה החמישית תחלתה ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם בתוך בית המרי אתה יושב וגומר עד בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה: ויש בנבואה הזאת ט"ו פרשיות. הראשונה, בן אדם בתוך בית המרי אתה יושב. השנית, בן אדם הלא אמרו אליך בית ישראל. השלישית, בן אדם לחמך ברעש תאכל. הרביעית, בן אדם מה המשל הזה לכם. החמישית, בן אדם הנה בית ישראל אומרים. הששית, בן אדם הנבא אל נביאי ישראל. השביעית, לכן כה אמר ה' אלהים יען דברכם שוא. השמינית, לכן כה אמר ה' אלקים ובקעתי רוח סערות. התשיעית, ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך המתנבאות. העשירית, לכן כה אמר ה' אלקים הנני אל כסותתיכנה. הי"א, בן אדם האנשים האלה. הי"ב, בן אדם ארץ כי תחטא לי. הי"ג, כי כה אמר ה' האלקים אף כי ארבעת שפטי. הי"ד, ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם מה יהיה עץ הגפן. הט"ו, לכן כה אמר ה' אלהים כאשר עץ הגפן. ויש בפסוקי הנבואה הזאת ששת השאלות:

השאלה הראשונה באמרו על הנביאים המשקרים כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו, כי מה הדמוי הזה להנביאי השקר והנה השועלים כחרבות ילכו וירוצו כרצונם ויעשו ויצליחו ולא היו כן נביאי השקר בישראל:

השאלה השנית באמרו עליהם לא עליתם בפרצות ותגדרו גדר על בית ישראל לעמוד במלחמה ביום ה', כי הנה המאמר הזה יאות לשרי הצבא והגבורים אשר מעולם לעלות בפרצות ולשמרם שלא יכנס שם האויב ולעשות גדרים להגין על החומה ולעמוד במלחמה אבל אין דבר מזה מוטל על הנביא ולמה הוכיחם עליו:

השאלה השלישית באומרו האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם ומכשול עונם נתנו נכח פניהם האדרוש אדרש להם, שיראה מזה הפסוק שבהיות החוטא ועובד עבודה זרה דורש דבר ה' מהנביא שלא ידרש לו ולא יענה ומיד קרוב לזה אמר בהפך ובא אל הנביא אני ה' נענתי לו בה ברב גלוליו, ואמר גם כן ובא אל הנביא לדרוש לו בי אני ה' נענה לו בי, והמה אם כן מאמרים סותרים זה את זה ולמה אמר נענתי נענה מהמתפעל והיה לו לומר עניתי ואענה כי הוא יתברך פועל בענייה לא מתפעל:

השאלה הרביעית באומרו והנביא כי יפותה ודבר דבר אני ה' פתיתי את הנביא ההוא, והוא דבר מתמיה מאד שיאמר השם שהוא פתה את נביא השקר לדבר נבואתו וא"כ הדבר למה ישמידהו השם כמו שאמר והשמדתיו מתוך עמי ישראל ובפירוש הפסוק אזכור דעות המפרשים בהיתר זה וביטולם:

השאלה החמישית באמרו והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל ואיוב המה בצדקתם ינצלו נפשם, והיא כי למה זכר שלשת צדיקים ההם נח דניאל ואיוב יותר מזולתם מהצדיקים והנביאים שהיו בדורות, וחכמים ז"ל (תנחומא נח, ה) אמרו שזכר אלה השלשה צדיקים לפי שכל א' מהם ראה העולם בנוי וחרב ובנוי, אבל ענין הפרשה אין בו צורך לזכרון צדיקים שראו העולם בנוי וחרב ובנוי כי אם לאנשים צדיקים שראו העולם חרב וניצול בצדקתם ולפי זה היה ראוי שיזכור את לוט וירמיהו:

השאלה השישית למה זה זכר בזה ארבעת שפטים רעים שהם רעב וחיה ומגפה ולא זכר מבול כמו שראה נח ולא מהפכת האדמה בסדום ועמורה ולא השבי וגלות שראה דניאל, ולמה זה בשלשה האחרונים מהחיה והחרב והדבר אמר אם בנים ואת בנות יצילו המה לבדם ינצלו אבל ברעב לא זכר לא בנים ולא בנות אלא אמר בלבד בצדקתם ינצלו נפשם כל שכן שנח דניאל ואויב לא ראו רעב ולא חיה רעה, וגם בחרבן ירושלם שהיה רעב וחרב ודבר אין ספק שלא היה חיה רעה ולמה אם כן נזכרה בפרשה. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא שאמר השם לנביא שמפני שבני ישראל לא היו נוטים אוזן לדבריו יעשה מעשים גשמיים בפועל לעיניהם כדי שיהיו להם למשל ומופת למה שיהיה ביושבי ירושלם, והוא שיעשה כלי גולה ויגלה מבית לבית לעיניהם רמז

לאנשי ירושלם שילכו בגולה, ושיחתור בקיר חור ויצא בו בעלטה בלילה רמז ומשל לצדקיהו מלך יהודה שיצא מירושלם בלילה בורח ויתפשוהו הכשדיים ויבא בבלה ושם ימות, וכן צוהו שיאכל לחמו ברעש וישתה מימיו ברוגז ובדאגה כי ככה יאכלו בני ישראל את לחמם בגלות אשר ילכו בו, ולפי שהיו אומרים שנבואת הנביא היה לימים רחוקים ולא יתקיים בימיהם הודיעו השם שישבות המשל הזה כי נבואותיו ודברו אשר ידבר עליהם לרעה יתקיימו במהרה וקרוב, ולפי שנביאי השקר היו מכחישים דברי נביא האל לכן באהו הנבואה עליהם ועל הרעות שיבאו עליהם ושיכלמו ויבשו מנבואותיהם, וכן אמר על בנות עמו המתנבאות מלבהן שקרים במעשים ותחבולות שהיו עושות לרמות את בני אדם שהמה ברעה תכלינה וירושלם חרוב תחרב באופן שישבתו תחבולותיהם וכזביהן, ומפני שהיו באים מזקני ישראל לשאול דבר ה' מפי הנביא ומראים עצמם צדיקים גילה השם לנביא גלולי לבם אבל שעל כל זה לא יחדל השם מלהשיב על שאלותם אבל לא ימלא בקשתם מפני רשעתם, וכן הנביא שקר יהיה נשמד מתוך עמו, והודיעו עוד שהארץ כי תחטא ויבוא עליה רעב או חרב או מגפה שגם שיהיו נח דניאל ואיוב אנשים צדיקים בקרבה יצילו את עצמם ולא יצילו בנים ובנות, אמנם בירושלם עם כל רשעתם לא יתמו כלם כי בנים ורבים מהם ינצלו למען יספרו את תועבותיהם ויכירו וידעו בני אדם שלא לחנם בא עליהם הרעה כי היו בני יהודה כעץ הגפן שלא יצלח לכל מלאכה אלא לתת את פריו כן בית ישראל לא יצליחו כי אם בעבודה האלהית, וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם בתוך בית המרי אתה יושב וגומר עד ויהי דבר ה' וגומר בן אדם לחמך ברעש תאכל: אמר השם לנביא (ב) בתוך בית המרי אתה יושב והם אנשי ירושלם שגלו עם יהויכין, ולפי שהם ראו שגלו ולא לקחו מוסר ולא הטו את אזנם לדברי הנביא לכן אמר עליהם אשר עינים להם לראות ולא ראו אזנים להם לשמוע ולא שמעו כי בית מרי הם והיה זה הקדמה למה שצוהו מיד שיעשה כלי גולה, כי לפי שהאדם בטבע מתפעל מהדברים שיראה יותר משיתפעל מהדברים שישמע לכן בהיות שהם בני מרי לא היו מתפעלים מדברי הנביא ותוכחותיו רצה השם שיעשה הנביא בגלוי ובפרסום מעשים זרים מורים ורומזים על העתיד לבא עליהם כי אולי עם היותם בית מרי יתפעלו מהמעשים ההם שיראו, (ג) ולכן צוהו שיעשה כלי גולה והם כמו שזכרו חכמים זכרונם לברכה מקל ותרמיל וכוס וכד וקערה שהם הכלים הנהוגים להוליך הגולים בגולה, ואחשוב אני שהיו גם כן כלי הגולה בגדים פחותים בלויות סחבות שצוהו שיעשה אותם וילבשם כאיש הולך בגלות, עוד צוהו וגלה יומם לעיניהם רוצה לומר שיעתק מביתו

אל בית אחר רחוק ממנו ויעשה זה ביום נגד השמש לעיניהם, ולפי שאמר וגלה יומם לעיניהם סתם ובקצור ביאר אותו גלות איך יהיה באומרו וגלית ממקומך אל מקום אחר לעיניהם, ולפי שהיה כל זה משל ליושבי ירושלם שילכו בגולה לכן אמר אולי יראו כי בית מרי המה, ואין הכוונה שלהיותם בית מרי יראו אלא שלהיותם בנים מורדים שלא יתפעלו מהדברי' הנשמעים אולי יתנו לב על מה שיראו בעיניהם ממעשה הנביא, ולפי שגלה לו שבצורה הזאת נכללו שני מעשים הא' עשה לך כלי גולה והשנית וגלה יומם לעיניהם וגלית אל מקומך וגומר, (ד) לכן נתן בכל אחד מהם משפטים אם לענין הכלים אמר והוצאת כליך ככלי גולה יומם לעיניהם שיוציא את הכלים ביום לעיני השמש ולעיני בני אדם כמו שמוציאים כלי הגולה, וכנגד הצווי הב' שצוהו וגלית אל מקומך אמר ואתה תצא בערב לעיניהם כמוצאי גולה והיה כל זה משל ליושבי ירושלם שילכו גולים משם.

פסוק ה

עוד צוהו שיעשה מעשה שלישי והוא אומרו לעיניהם חתר לך בקיר רוצה לומר שלא יצא מביתו בפתח הבית אבל יחתור בקיר ביתו ויעשה שם חור ויצא בו ולעיני כל אדם יצא הנביא באותו חור, (ו) ויוליך על כתפו את כליו ויעשה זה כאילו הוא בסתר בעלטה ופניו מכוסים כאיש בוש ונכלם מיציאתו, ויהיה זה רמז ומשל לצדקיה מלך יהודה שיצא מירושלם לילה בורח מהכשדיים כמו שכתבו ויברחו ויצאו לילה מן העיר (ירמיה לט, ד), ולכן אמר על כלל המעשים האלה כי מופת נתתיך לבית ישראל רוצה לומר שמעשיך יהיו משל לבית ישראל וליושבי ירושלם ולמלכם, (ז) ועשה הנביא כאשר צוהו בהוצאת כליו בכלי גולה ובחתירתו בקיר ויציאתו שמה בערב בעלטה רוצה לומר בחשך, ונראה שעם היות שעשה הנביא כל המעשים ההמה הנה בני דורו הרואים אותם לא שאלו מה המה אלה, (ח) ולכן באהו דבר השם בבקר רוצה לומר אחר המעשים ואמר (ט) בן אדם הלא אמרו אליך בית ישראל בית המרי מה אתה עושה רוצה לומר הלא ראית שהאנשים החטאים ההמה בנפשותם לא שאלו ולא אמרו אליך מה אתה עושה, וכיון שאינם שואלים אליך דבר (י) אמור אתה מעצמך אליהם פתרון ונמשל כל המעשי' האלה והוא אומרו הנשיא המשא הזה בירושלם רוצה לומר על הנשיא שהוא המלך צדקיהו היתה המשא והנבואה הזאת למה שיקרהו בירושלם, וכן לכל בית ישראל שהם יושבי ירושלם אשר המה בתוכם רוצה לומר אשר המלך והשרים הם בתוכם בירושלם (יא) אמור אני מופתכם רוצה לומר כל מעשי הם משל עליכם ירמוז ליושבי ירושלם ולמלך כי כאשר

עשיתי אני ברצוני במעשים האלה כן יעשה לכם בהכרח על ידי האויבים שבגולה בשבי ילכו יושבי ירושלם, ובא הכתוב פעם לנוכח פעם לנסתר כי כן דרך דברי הנביאים.

פסוק יב

והנשיא אשר בתוכם שהוא צדקיהו המלך אל כתף ישא בעלטה רוצה לומר שהוא יברח מירושלם וישא על כתפו מלבושיו וצרכיו ויהיה זה בעלטה באישון לילה ואפלה ולא יצא בפתח העיר מפני הכשדיים, אבל בקיר החומה יחתרו להוציא בו המלך ואנשיו יען שלא יראה לעיני עם הארץ שהוא בורח ולכן פניו יכסה כאדם נכלם ובוש מבריחתו ולכן ישתדל לברוח בסתר כדי שלא יראהו אדם מהארץ, אבל לא יועיל לו בריחתו שאתן בלב הכשדים לרדוף אחריו ולהשיגו וזהו (יג) ופרשתי את רשתי עליו ונתפס במצודתי, ובמדרש (הובא ברש"י מלכים ב' כה, ד ועיין תנחומא במדבר ט) אמרו מערה היתה מבית צדקיהו עד ערבות יריחו וברח צדקיהו דרך המערה והקדוש ברוך הוא זימן צבי והלך על גבי המערה ורדפו הכשדים אחר הצבי וכשהגיעו על פתח המערה היה צדקיהו יוצא ולכדוהו, ועל זה אמר יחזקאל ופרשתי את רשתי עליו ונתפש במצודתי ואמר והבאתי אותו בבלה ארץ כשדים לפי ששם הוליכו נבוכד נצר בגולה, האמנם אמר ואותה לא יראה ושם ימות יראה שהם מאמרים סותרים, אבל ענינו שבעבור שנבוכד נצר כשבא צדקיהו לידו עוור את עיניו לכן אמר הנביא שיובל לבבל ושהוא לא יראה אותה מפני חסרון עיניו ושם ימות, (יד) ואומרו וכל אשר סביבותיו אזרה וכל אגפיו אזרה לכל רוח ענינו שכל השרים שהיו סביבות צדקיהו שהיו לו לעזרה וכן וכל אגפיו אזרה לכל רוח אם למצרים ולשאר ארצות בורחים ובגלות ג"כ, ואל"ף של אגפיו היא נוספת וגפיו הוא מלשון כנפים שתרגומו גפין, והחיילות יקראו כנפים מלשון והיה מוטות כנפיו מלוא רוחב ארצך (ישיעה ח, ח) וכמו שכתב הרב רבי דוד קמחי בשם אביו, והענין שכל השרים שהיו סביבות צדקיהו לעזרה וכל חייליו בראותם כי נשבר או נשבה גבורתם או מלכם יתפזרו מפה ומפה מהם הלכו למצרים עם יוחנן בן קרח ומהם לשאר ארצות וגם שם לא הונח להם, וכמו שניבא ירמיהו (ירמיה מב, טז) והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה שם תשיג אתכם ועל זה אמר כאן וחרב אריק אחריהם, (טו) ובהתקיים הנבואה הזאת להם ידעו כי אני ה' ושבהשגחתי נפוצו בגוים וזרו בארצות, (טז) וישארו ההם מכל אותם הצרות למען יספרו את כל תועבותיה' ויצדיקו המשפט האלהי ודינו:

פסוק יז

ויהי דבר ה' אלי בן אדם לחמך ברעש תאכל וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם הנבא אל נביאי ישראל: עתה הודיע השם לנביא מה יהיה אחר הגלות וחרבן ירושלם,

(יח) וצוה שיעשה גם כן על זה מעשה אחר והוא שיאכל לחמו ברעש ומימיו ברגזה ובדאגה ישתה כלומר שבהיותו אוכל ושותה לא יקבל גופו הנאה ולא שמחה אבל יהיה ברעש ורתת, (יט) ויאמר אל עם הארץ שכן יהיו יושבי ירושלם אוכלים לחמם בדאגה ושותים מימיהם בשממון אל אדמת ישראל רוצה לומר על אדמת ישראל, רוצה לומר בעבור שתהיה ארצם שממה מהעם שהיו ממלאים אותה ושהשממון יהיה מחמס כל היושבים כלומר בעבור החמס והגזל שהיו בתוך בני יהודה, וגם כן יאכלו לחמם ברעש (כ) לפי שהערים שהיו נושבות תהיינה חרבות ושאר הארץ מהכפרים שממה תהיה ובזה יכירו משפט אלקים וזהו וידעתם כי אני ה'.

פסוק כב

ולפי שבני ירושלם בשמעם ייעודי הנביאים היו אומרים יארכו הימים ואבד כל חזון רוצה לומר שהיו נבואותיהם לזמן רחוק ולכן באריכות הימים לא יזכר החזון ולא יפקד ובזה יאבד כל חזון ולא יהיה שם ושארית לנבואותיהם, (כג) צוה השם לנביא שיאמר אליהם השבתי את המשל הזה ולא ימשלו אותו עוד בישראל לפי שהנבואות האלה יתקיימו במהרה והוא אומרו קרבו הימים ודבר כל חזון (כד) כי לא יהיה עוד ביניהם דברי נביאי שקר המנבאים להם שלום ואין שלום וזהו כי לא יהיה עוד כל חזון שוא רוצה לומר חזון שקר כמו שהוא עתה בפי נביאי השקר, ואומרו ומקסם חלק ענינו אצלי שנביאי השקר היו קוסמים קסמים ומגידים טובות לישראל בלשון חלקות למצוא חן בעיניהם ולכן קרא הקסם ההוא ומקסם חלק בתוך בית ישראל כי החלקלקות היה בעיניהם ולא יהיה עוד כן, (כה) כי אני ה' אדבר את אשר אדבר דבר רוצה לומר לא תהיה הנבואה שתבוא ממני בדרך קסם וחזון שוא אבל אני ה' אדבר את אשר אדבר, ולא יארכו הדברים לעתות רחוקות כי לא תמשך עוד לפי שבימיכם אתם בית המרי אדבר דבר לנביאי ועשיתיו בקרוב, (כו) ולחזוק הענין בא לנביא נבואה אחרת ע"ז עצמו, (כז) הנה בית ישראל אומרים החזון אשר הוא חוזה לימים רבים ולעתים רחוקות הוא רוצה לומר אל תיראו ואל תפחדו מדברי הנביא ונבואתו כי לא יתקיים בימינו כי הוא לימים רבים ולעתים רחוקות הוא ניבא, ובזה היו מורים באמתת הנבואה שחרוב תחרב ירושלם אבל יהיה לזמן רחוק והם לא יראו בימי הרעה, ולכן צוה הנביא שיאמר אליהם (כח) לא תמשך עוד כל דברי רוצה לומר שהדברים שאדבר לנביאי לא ימשכו לזמן רחוק כי ההמשכה תאמר על הזמן הרב, יאמר שלא ימשכו הנבואות מלהתקיים זמן רב אבל אשר אדבר דבר ויעשה רוצה לומר שאני אדבר הדבר בפי' ומיד יתקיים ויעשה:

פרק יג

פסוק א

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם הנבא אל נביאי ישראל וגומר עד בן אדם שים פניך אל בנות עמך. בעבור שנביאי השקר היו מכחישים את דברי הנביא יחזקאל שנזכרו למעלה לכן באתהו הנבואה עליהם, (ב) בן אדם הנבא אל נביאי ישראל והוסיף לומר הנבאים לפי שהנביא יקרא נביא משתי בחינות אם מפאת שהם מביאים ומושכים משפע העליון ועל זה אמר ונביא לבב חכמה (תהלים צ, יב), ואם מפני שהם מדברים לבני אדם מגזרת ניב שפתים, לכן ביאר שלא קראם נביאי ישראל מפני קבולם השפע העליון אלא מפני שהם מנבאים ומדברים ולזה אמר הנבאים רוצה לומר המדברים, ולענין השפע אמר ואמרת לנביאי מלבם רוצה לומר שאין להם שפע עליון אלא מה שהם בודים מלבם, (ג) וכן אמר הוי על הנביאים הנבלים אשר הולכים אחר רוחם ולבלתי ראו רוצה לומר שהם היו נבלים מנבלים השפע האלהי ומזייפים אותו בהיותם הולכים אחר רוחם ובודים מלבם ולבלתי ראו רוצה לומר מה שלא ראו בנבואה.

פסוק ד

ואומרו כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו פירש הרב רבי דוד קמחי שחרבות הם פרצי הכרם ושהשועלים נכנסים בפרצות לכרם ומשחיתים אותה כמו שאמר שועלים קטנים מחבלים כרמים (שיר השירים ב, טו) כן היו בישראל נביאי השקר, ובמדרש מגלת אסתר אמרו חכמים ז"ל כשועלים בחרבות נביאיך ישראל היו רבי נחוניא אומר השועל הזה יושב ומצפה בחרבה בשעה שרואה אדם לאיזה צד יברח ככה כשועלים בחרבות היו נביאיהם, (ה) ולא עליתם בפרצות כמשה ולמה היה משה דומה לרועה יפה שנפרץ גדר צאנו וערב שבת עם חשיכה עמד וגדרה ונשתיירה שם פרצה אחת ועמד בה בא ארי ועמד כנגדו בא זאב ועמד כנגדו, אבל אתם לא עליתם בפרצות שאילו כן הייתם יכולים לעמוד במלחמה ביום אף ה'. הנה ביארו הפסוקים האלה על נביאי השקר לא על נשיאי ישראל.

ולי נראה שהשועלים תמיד נכנסים במקומות החרבים כי הנה לא יבואו במקומות המיושבים מיראת בני אדם, ולכן דימה את נביאי השקר שיכנסו בחרבות שהם לא נכנסו בישראל בימי דוד ושלמה ושאר המלכים הצדיקים כמו שלא יכנסו השועלים במקומות המיושבים אבל אחר שנגזרה גזירה על ירושלם שתחרב אז קמו נביאי השקר ובאו א"כ בחרבות בירושלם החרבה ועומדת ליחרב בגזירה אלקית, ולכן דיבר כנגד הנביאים ההם לא עליתם בפרצות, ופירשו המפרשים הפסוק הזה כנגד שרי ישראל

וגדוליהם שהיה כח בידם למחות בנביאים ההם ולא עלו באותם הפרצות לעמוד כנגד השועלים שלא יכנסו בכרמים ולכלותם, וכן לא גדרו גדר באותם הפרצות בתשובה ומעשים טובים לשמור על בית ישראל לעמוד במלחמה ביום השם רוצה לומר כ"א עשו כן היו עומדים להם במלחמה ולא היה שולט בהם יד האויב. ואינו נכון בעיני כי הנבואה הזאת על הנביאים היתה לא על השרים שלא מיחו בידם, אבל פירושו כך הוא הנה נביאי השקר היו מנבאים לישראל שלום וכמו שאמר אחר זה יען וביען התעו את עמי לאמר שלום שלום ואין שלום, ולכן כמהתל אמר הנביא אליהם אם אתם מנבאים שלום ונצחון לישראל למה לא עליתם בפרצות רוצה לומר בפרצות שעשו הכשדים בחומה למה לא עליתם שמה להגין על העיר ותגדרו גדר לבל יכנסו האויבים בעיר והגדר הוא לעמוד במלחמה ביום ה', כ"א הדבר כאשר נבאתם מהשלום היה ראוי שתעלו בפרצות ותגדרו גדרי' בעיר ותעמדו במלחמה ביום ה' כיון שאתם יודעים רצונו שהוא לשלום ישראל והצלתם, (ו) אלא שכל דבריכם הם חזון שוא וקסם כזב רוצה לומר חזון משוא ושקר וקסם מכזבים שאף בקסם אין אתם יודעים דבר עם היות שאתם אומרים נאם ה' ומיחסים אליו הנבואה ואין הדבר כן כי השם לא שלח אתכם, (ז) כי מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם ואיך א"כ אתם אומרים נאם ה' ואני לא דברתי, ועם מה שפירשתי בזה הותרו שתי השאלות הא' והב'.

פסוק ח

אבל אתם הנביאים יען שדברתם שוא ושקר בשמי וחזיתם כזב בקסמיכם (ט) לכן והיתה ידי אל הנביאים רוצה לומר על הנביאים החוזים שוא ויהיה עונשם שבסוד עמי לא יהיו רוצה לומר בקבוץ עמי לא יכנסו ולא יחשבו לעם ה' והוא מלשון בסודם אל תבא נפשי (בראשית מט, ו) ובכתב בית ישראל לא יכתבו רוצה לומר שלא יכתבו שמיהם על ספר לכבוד ולתפארת ואל אדמת ישראל לא יבואו כאשר ישובו מבבל לא יזכו לשוב ולעלות לירושלם, (י) והיה זה יען וביען הטעו את עמי רוצה לומר שהיו מחטיאים את הרבים לאמר ששלום יהיה להם ולא יראו ממלך בבל ובזה מנוע מהם התשובה, ולא היה כן כי אין שלום אמר ה' לרשעים, ואומרו והוא בונה חיץ והנם טחים אותו תפל חיץ היא מחיצה גרועה ותפל הוא דבר שאין בו ממש ולא קיום מלשון היאכל תפל מבלי מלח (איוב ו, ו), יאמר שהנביאים ההם כל אחד מהם היה בונה חיץ שהיא כותל לבנים גרועה וחלושה והיא הנבואה שהיו אומרים והיו טחים אותו תפל שמיפים אות' בדברי חלקות כבונה בית ועושה אותו בדבר שאין בו קיום ולא ממש, (יא) ולכן אמר כנגד הנביאים ההם אמור אל טחי תפל ויפול ר"ל אמור אליהם למה אתם טחים תפל

בבנינכם הלא תדעו שיפול ולא יתקיים, הנה יבוא גשם שוטף וכן אתן אני אבני אלגביש שיפלו ורוח סערה גם כן שתבקע הבית אשר בנו, (יב) והנה נפל הקיר רוצה לומר וכאשר יפול הקיר שהוא החיץ שאמר למעלה בסבת הגשם השוטף ורוח הסערה שישלח השם מן השמים, הלא יאמר לכם איה הטיח אשר הטחתם ומה תשיבו עם כזביכם, והגשם השוטף ואבני אלגביש ורוח סערה הוא משל לאויב החזקים שיבואו עליהם, ואתנה הוא כמו ואתן, ובעבור שאמר היה גשם שוטף ואתנה בלשון מסופק אם יהיה כן (יג) מפני זה אמר אחריו לכן כה אמר ה' אלקים ובקעתי רוח סערות בחמתי רוצה לומר שהרוח סערה ואבני אלגביש והגשם אשר זכר כולם יבואו בהכרח שהם משל לנבוכד נצר וחיילי הכשדים ויהיה זה בחמה לכלה רוצה לומר באפו ובחמתו לכלותם, (יד) והרסתי את הקיר אשר טחתם תפל רוצה לומר ואז אהרוס את הקיר שהוא החיץ שזכר למעלה שטחתם אותו למעלה בכזביכם ושקריכם והגעתיהו אל הארץ ונגלה יסודו, והנמשל בזה שתחרב ירושלם ולא יהיה להם שלום כמו שנבאו בשקרותם, (טו) וכליתי את חמתי בקיר ובטחים אותו שהקיר הוא רמז לירושלם והטחים לנביאי השקר, באופן שאז אומר לכם אין הקיר ואין הטחים אותו כלומר כבר נחרבה ירושלם שהיא הקיר ונהרגו נביאי השקר, (טז) ולפי שבאו הדברים כולם בלשון טחים הוצרך לבאר מי המה באמרו נביאי ישראל הנבאים אל ירושלם והחוזים לה חזון שלום רוצה לומר אלה הם הטחים את הקיר ועליהם יהיה העונש והכלייה הנזכרת לפי שהטעו את ישראל בכזביהם ושקרותם:

פסוק יז

ואתה בן אדם שים פניך אל בנות עמך וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר ארץ כי תחטא מפני שהיו בישראל נשים מכשפות ומראות עצמן נביאות ואומרות שרוח ה' נוססה בהן להגדת העתידות אומרות זה יחיה וזה ימות ודברים אחרים, לכן אחרי שצוה השם לנביא מה שידבר על נביאי השקר צוהו גם כן אל בנות עמו המתנבאות בשקר וכזב, (יח) ואמר עליהן למתפרות כסתות על כל אצילי ידי ועושות המספחות על ראש כל קומה, והכסתות כתב רש"י שהיו הנשים ההמה מתפרות הכסתות והן בגדי פשתן ותולות אותם לנשאלים על אצילי ידיהם וקוסמות באותן כסתות קסם שקרים והיו אומרות למי שחפצות קסם טוב ולמי שחפצות קסם רע, ושהמספחות שהיו שמים על ראש כל קומה ר"ל כל אדם שואל אף הם היו לקסום בהם. והרד"ק פירש שכסת הוא כר שמשימים תחת הראש כשישכב האדם ופעמים ישב עליו או ישען את זרועו עליו והנשים אלה עושות זה הענין בדרך כשפים שהיו מתפרות כסתות על כל אצילי ידי רוצה לומר על כל אצילי ידים מן השואלים בהם וכן היו מתקנות מספחות על ראש כל קומה מן השואלים בהם

ובעבור שהיו השואלים בעת השאלה עומדים על רגליהם לכן אמר כל קומה, והפירוש הזה יותר נכון מפירוש רש"י.
והיותר נכון מכולם הוא שבבוא השואל לפניהן היו מתפרות כסתות והם הכרים הנקראים בלעז קושיני"ש והיו שמים אותם לפני השואל כדי שישען עליהם בזרועותיו וזה טעם על כל אצילי ידי, ואחר זה היו עושות מספחת והוא הצניף ושמים אותה על ראש השואל והיו הכסתות כנגד הלב ולכן היו תחת אצילי ידים והמספחות היו כנגד המוח ולכן היו כנגד הראש, ועם המעשים ההמה היו אומרות שתבוא אליהן הגדת העתידות, ומספחות הוא כמו מטפחות שהם הצניפים שמכסות בהם הנשים את פניהן והיו עושות כל התחבולות האלה כדי לרמות בני אדם והוא אומרו לצודד נפשות, ולכן אמר כנגדן הנפשות תצודדנה לעמי כלומר אתנה המכשפות תצודדנה הנפשות לעמי ישראל כי תביאו עליהם עון ואשמה, ואמנם בדבריכם ואתם מתפרנסות מזה שנוטלות שכר על התחבולות והכזבים האלה וע"ז אמר ונפשות לכנה תחיינה שהיו מחיות את נפשותיהן בשכר שהיו נוטלות על זה, ואומרו ונפשות לכנה הוא כאילו אמר ונפשותיכן.
וה"ר דוד קמחי פירשו באופן אחר שה"א הנפשות תצודדנה היא ה"א השאלה כאילו אמר התחשבו שתצודדנה נפשות עמי שהם הצדיקים אינו כן אלא נפשות לכנה רוצה לומר נפשות הרשעים שהם כמוכן אותם תחיו מגידות להם עתידות טובות שיחיו, ובזה אתם מרמים אותם בחשבם ושבדבריכן תלוים המות והחיים, ויונתן תרגם הנפשות עמי אתון יכלן לאבדא ולקיימא הלא נפשתכון די לכון לא יכילתו לקיימא, ומה שפירשתי אני הוא היותר נכון לפי הפשט.

פסוק יט

עוד סיפר קסם ותחבולה אחרת שהיו עושות באומרו ותחללנה אותי אל עמי בשעלי שעורים ובפתותי לחם והוא אצלי ענין הגורלות שגם היום עושות הנשים השאננות שמשליכות השעורים וכפי הנחתם ומקומות נפילתם ישפטו מה שיהיה, וכן הוא פתותי לכם הפתיתים הקטנים שמשליכין אותם באותו דרך שמשליכין השעורים וכפי צורתם ומקומותיהם בנפילה ישפטו ויאמרו זה ימות או זה יחיה וכל זה שקר וכזב, וע"ז אמר להמית נפשות אשר לא תמותינה ולחיות נפשות אשר לא תחיינה רוצה לומר שכל דבריהן שקר כי לא ימותו ולא יחיו הנפשות כדבריהן וזהו בכזבכם לעמי שומע כזב, והנה אמר בתחילת הפסוק ותחללנה אותי את עמי לפי שבמעשים האלה היו מחללים את השם הנכבד בתוך עמו בהיותם הסבה שיסירו האנשים בטחונם מהש"י ויבטחו בדבריהן שהם כזב, ורש"י פירש בשעלי שעורים ובפתותי לחם שהן היו נוטלות בשכרן,

(כ) ולכן כה אמר ה' אני אבטל כל מעשיכן ותחבולותיכן ואתן את כסותיכנה שבהן אתן מצודדות את הנפשות כמ"ש למעלה אתן אותם לפורחות, ולפי שהיו שמים אותם על כל אצילי ידים אמר וקרעתי אותם מעל זרועותיכם ושלחתי את הנפשות רוצה לומר שתחרב ירושלם ויתבטלו כל אותם התחבולות והכזבים כאילו יהיו פורחות באויר וקרועים כאילו לא היו, ולזה אמר ושלחתי את הנפשות אשר אתם מצודדות בכזביכם אשלח' את נפשים והוא רמז לכשדיים כאילו יפרחו מירושלם וילכו לבבל ונפשים הוא קבוץ בלשון זכר כמו פילגשים, (כא) וכן אקרע את מספחותיכם שהייתם משימות על ראש כל קומה כי בכליון הנשים המכשפות ומיתתן יתבטלו כל המעשים ההם ואז תכירו האמת וידעתם כי אני ה', ורש"י פירש את נפשים לפורחות על נפשות ישראל שיהיו פורחות על ידיהן לגיהנם, (כב) ויהיה זה יען הכאות לב צדיק שקר ואני לא הכאבתיו רוצה לומר בעבור שאתנה נותנות כאב וצער בלב הצדיק והוא מלשון ונכאה לבב שכאשר אתן קוסמות לו רעה הוא מצטער ומפחד והוא כולו שקר כי אני לא הכאבתיו, וכן תחזקו ידי רשע בקסמכם לו טובה והצלחה וזה יהיה סבה לשלא ישוב מדרכו הרעה בשהיו אומרות שיחיה הרשע וימות הצדיק, ובעבור שאתנה בשקר וכזב מכאיבות לב צדיק ומחזיקות ידי רשע (כג) לכן לא תחזינה עוד שוא וקסם כי במיתתכן יתבטלו הפעולות ההנה, ויש מפרשים שהיו הנשים ההנה דורשות אל המתים כענין הבעלת אוב ואומרות שהיו מעלות נפשות המתים בדבריהן ושעל זה אמר ושלחתי את הנפשות אשר אתנה צודדות:

פרק יד

פסוק א

ואמר הנביא שבכלותו הנבואה הזאת באו אליו אנשים מזקני ישראל והם מגלות יהויכין שהיו בבבל וישבו לפני הנביא כאילו היו רוצים לדרוש את דבר השם והשם גילה מיד לנביא את לבבם, ולפי שלא באו כולם יחד אלא כל אחד בפני עצמו ונקבצו שם לפניו לכן אמר בלשון יחיד ויבוא אלי אנשים, ורש"י פירש שאמר ויבא אלי אנשים לפי שבאו כולם בלב אחד לרעה (ב) ולכן באתהו הנבואה לאמר (ג) האנשים האלה העלו גלוליהם על לבם רוצה לומר האנשים האלה אף על פי שמראים עצמם צדיקים מן השפה ולחוץ הנה הם באמונותיהם העלו גלוליהם על לבם ולא תחשוב שלא ישובו לחטוא בפועל כי הנה מכשול עונם נתנו נכח פניהם רוצה לומר לשוב לעשותם האדרוש אדרש להם, וזה המאמר הוא שאלה לנביא האם נראה לך שראוי שאדרש להם ואשיבם דבר על

שאלתם או שאסתיר פני מהם ולא אשיבם דבר, והנכון בעיני שדרישה תאמר בספר הזה על התפילה ולפי שאלה האנשים היו באים להתפלל אל האלקים על ענייניהם אמר השם האדרוש אדרש להם רוצה לומר האם אעשה בקשתם באמת לא אתן שאלתם עם היות שאענה לדבריהם, (ד) וזהו שאמר לכן דבר אליהם והודיעם שאף על פי שהם רעים וחטאים בנפשותם הנה לא אמנע מלהשיבם דבר כשישאלו לפני וזהו איש איש מבני ישראל אשר יעלה גלוליו וגומר ובא אל הנביא אני ה' נענתי לו בה רוצה לומר כשיבוא אל הנביא לשאול ממנו דבר אני ה' האל האמתי נענתי לו כלומר אענה לו ואשיבנו על דבריו כדי לגלות צפון לבו אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו ולעשות בקשתו, והנה אמר נענתי שהוא מבנין נפעל והאל יתברך הוא הפועל בענותו אל המתפלל אליו והאדם הצועק או המתפלל הוא הנענה כמו שאמר הן אזעק חמס ולא אענה (איוב יט, ז) שהאל יתברך הוא העונה לא נענה, אבל אמר כאן נענתי וכן אמר אחר זה אני ה' נענה לפי שבבוא השואלים ההמה לפני הנביא שורת הדין היה נותן שלא יענם השם מפני גלוליהם אבל מפני שהוא ה' בעל הרחמים נענה בדבר הזה שראוי להשיבו ולהודיעו כוונתו ולזה אמר נענתי נענה רוצה לומר כבשתי מדת הדין שלי ועשיתי לפנים מן השורה ונענתי ונדרשתי להשיבו דבר לאותו שבא ברוב גלוליו, (ה) והיה זה למען תפוש את בני ישראל בלבם שהם מכסים כוונותיהם ואני אתפשם בלבם שאגלה להם גלולי מחשובותיהם, ומלת בה נכתבה בה"א אבל קריאתה וכוונתה הוא כמו באל"ף כלומר לאותו שבא ברב גלוליו, ויונתן תרגם אני ה' נענתי לו אנא ה' משתאיל ליה במימרי דאתי למתבע אולפן מן קדמי וכו', ותרגם למען תופש בדיל לקרבא ית בני ישראל למתן תיובתא בלבהון דסטו מבתר פולחני ואסטאבו בפולחן טעותיהו בליבהון, ורז"ל פירשו למען תפוש את בני ישראל בלבם שבעבוד' זרה מחשבה רעה הקדוש ברוך הוא מצרפה למעשה כי אותם שהיו בבבל לא היו עובדים ע"ז אחר שגלו אבל לפי שהיו חושבים עליהם עריץ חשבה עליהם כאלו עבדוה.

ומפני שזקני ישראל בראותם שאין הקב"ה משיב על שאלתם לא יחשבו שהיה נסתר ממנו רוע מחשבתם וגלולי לבם (ו) לכן צוה לנביא אמור אל בית ישראל שובו והשיבו מעל גלוליכם (ז) כי הנה תדעו שכל אחד מכם שינזר מאחרי השם ויעל גלוליו על לבו ועם כל זה יבוא אל הנביא לדרוש לו בי אני ה' נענה לו להשיבו בי רוצה לומר בעבור כבודי כי אענה אותו מפני כבוד שמי שלא יאמרו שעזבתי את הארץ, (ח) אבל לא אדרש לו לתת את שאלתו כ"א בהפך שאתן פני וכעסי באיש ההוא והשימותיהו באופן שיהיה

לאות ולמשלים לכל בני אדם על דרך היינו משל בגוים והותרה במה שפירשתי בזה השאלה השלישית:

פסוק ט

ואמנם אומרו והנביא כי יפותה כבר ביארתי בספר ירמיהו דעת הגאון רבינו סעדיה בו שפתיתי ענינו ביארתי וגליתי עליו שהוא מפותה, ואחרים פירשו שמפני שהקדוש ברוך הוא לא המית את הנביא ההוא בהתנבאו שקר לכן יוחס אליו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא, וה"ר דוד קמחי פירש שפתוי הנביא הוא כענין מי יפתה את אחאב (מלכים א' כב, כ) והוא הערת רוח החפץ כי נביא השקר היה חייב מיתה בדברים שעשה בסתר כמו שמצינו באחאב בן קוליה וצדקיהו בן מעשיה שהיו מנאפים את נשי רעיהם וכן דברים אחרים רבים היו עושים בסתר, וכדי לגלותם לבני אדם מביא האל יתברך על ידם כשלון להודיע שקריהם ופחזותם, ובבוא להם העונש מהאל יתברך יצדיקו בני אדם עליהם את הדין וזהו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא. והספק היותר גדול שאני רואה באלה הפסוקים הוא שהפרשה כולה מדברת בנביא אמת ובא אל הנביא אני ה' נענתי לו ובא אל הנביא לדרוש לו כי אני ה' נענה לו בי, ומה שאמר בסמוך לזה והנביא כי יפותה אם נפרש אותו גם כן על הנביא אמת שיפותה לדבר שקר יקשה מאד אומרו אני ה' פתיתי את הנביא ההוא ונטיתי ידי עליו והשמדתיו, (י) ואמר ונשאו עונם כעון הדורש כעון הנביא והמאמר הזה יורה שהוא הנביא שהיו שואלים ממנו דבר ה', ואם נפרש והנביא כי יפותה על נביא השקר יהיה דבר תימה אני ה' פתיתי את הנביא ההוא כי הנביא מעצמו נפתה לדבר שקר ולא פתהו השם ואם הוא פתהו למה ישמידהו, והנראה לי לפרש והנביא כי יפותה על נביא השקר שדבר מה שלא דברו ה', ועליו אמר בתמיהה אני ה' פתיתי את הנביא ההוא רוצה לומר האם אני פתיתי אותו לדבר שקר לא באמת כי הוא מעצמו נפתה או בני אדם הרשעים פתוהו לא אני ולכן ונטיתי ידי עליו והשמדתיו ונשאו עונם ועונשם אם הדורש אותם ואם הנביא עצמו, (יא) באופן שלא יתעו עוד בית ישראל מאחרי אבל שאני אהיה להם לאלקים:

פסוק יב

ויהי דבר ה' אלי לאמר ארץ כי תחטא וגומר עד סוף הנבואה. ופרשת הודע את ירושלם את תועבותיה בעבור שהנביא ייעד בנבואות שלמעלה על חרבן ירושלם וכליית עמו באה אליו נבואה אחרת, (יג) ועניינה בכלל שהיה משורת הדין כאשר הארץ תחטא למעול מעל בה' רוצה לומר באמונות האמתיות באמרם שהבורא יתברך בלתי יכול או בלתי יודע או בלתי משגיח, ויענוש אותם עליהם והוא אומרו ונטיתי ידי עליה פעמים

יהיה עונשה שאשבור בה מטה לחם והשלחתי בה רעב באופן שאכרית ממנה אדם ובהמה שכולם ילכו לנפשם מפני זלעפות רעב, (יד) הנה אם היו שלשת האנשים האלה בתוך הארץ ההיא שהם נח ודניאל ואיוב היה מהראוי שלהיותם צדיקים וטובים המה בצדקתם ינצלו את נפשם כי אין ראוי שיספה צדיק עם רשע, (טו) וכן אליו היה העונש חיה רעה שתעבור בארץ ושכלה את אנשיה באופן שתהיה הארץ שממה מבלי עובר, (טז) אילו היו שלשת האנשים האלה בתוך הארץ רוצה לומר נח דניאל ואיוב האם בנים ואם בנות יצילו באמת המה לבדם ינצלו ובשאר ימקו בעונם, (יז-כ) וכזה עצמו זכר בהיות עונש הארץ חרב מהאויבים או דבר שבחמת ה' יכרתו ממנה, שלשת האנשים הצדיקים ההם בצדקתם יצילו נפשם אבל בנים ובנות לא יצילו מהרעה ההיא, וראוי עתה לבאר על זה דברים האחד למה זכר ארבעת שפטיו אלה רוצה לומר הרעב והחיה והחרב והדבר ולא זכר רעות והשחתות אחרות כאילו תאמר מבול וגשם שוטף כמו שהיה בחרבן שראה נח אש וגפרית ורוח זלעפות מאת ה' מן השמים כמו שהיה במהפכת סדום ועמורה, או רוח חזק מפרק הרים ומשבר סלעים כמו שהיה בחרבן בני איוב, או השבי והגלות שהיה בימי דניאל. והשנית למה זכר שלשת האנשים האלה נח דניאל ואיוב ולא זכר שאר הצדיקים שראו חרבן עולמם בחייהם כאילו תאמר לוט שראה חרבן סדום וירמיהו שראה חרבן ירושלם, ואם תאמר שלוט הציל את בנותיו הנה גם נח הציל את בניו ונזכר כאן. והשלישית למה בענין הרעב אמר הנה בצדקם יצילו נפשם ולא זכר שם בנים ולא בנות ואמנם בחיה ובחרב ובדבר זכר שהם ינצלו את נפשם ושלא ינצלו בנים ובנות. והרביעית מה היה תכלית הנבואה הזאת כולה כי הנה בענין חרבן ירושלם לא היה כדבר הזה ומי הוא זה ואי זהו מהצדיקים שהם הצילו את נפשם ולא הצילו בנים ובנות. וראיתי מי שפירש בזה שלאחת משלש סבות תזדקק השגחת השם יתברך על הצלת איזה איש או אומה מהפורעניות, והם אם לצרכו ואם לכבודו ואם לצדקתו, כיצד לצרכו אם מלך גדול שם השתדלות עצום בבנין איזו מדינה ואחר כך מרדה בו כי הוא יעביר על מדותיו כדי שלא יתם לריק כחו ויגיעו לבהלה וכמו שאמר משה רבינו עליו השלום (שמות לב, יא) למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים וגומר, כיצד לכבודו כמ"ש משה רבינו עליו השלום בעון המרגלים (במדבר יד, יג) ושמעו מצרים גומר ואומרו מבלתי יכולת ה' ועתה יגדל נא כח ה' (שם טז - יז) והיתה תשובתו (שם כ) סלחתי כדבריך, כיצד לצדקתו כמו שטען אבימלך הגוי גם צדיק תהרוג (בראשית כ, ד) ואברהם אבינו למלט אנשי סדום אמר השופט כל הארץ לא יעשה משפט (שם יח, כה):

והנה שלשה הענינים האלה נתיחדו לנח דניאל ואיוב, כי הנה נח לא ניצל מהמבול לגודל זכותו כי אם לצורך המציאות שישאר לו שארית, וכן אחז"ל (סנהדרין קח, א) לא מהמהם (לעיל ז, יא) אפילו נח לא היה זכאי ונאמר (בראשית ו, ח) ונח מצא חן אבל הקדוש ברוך הוא לא מצאו וכל זה מורה שעיקר הצלת נח לא היתה רק ליתן ריוח והצלה לעולם שנברא בי' מאמרות. אמנם הענין הב' נתיחס אל דניאל במאורע ההוא שבקשו לו עילה שרי בבל לעלול עליו דלא יבעי בעי מאלהא שמיא (דניאל ו, ז - יג) ולא נתפס כי אם על דבר כבוד השם, והוא מה שאמר לו דריוש על פי הבאר (שם כא) דניאל עבדא די אלהא חייא אלהא די אנת פלח ליה בתדירא היכיל לשזבינך וגם הוא השיב אלהי שלח מלאכיה וסגר (שם כג) וגומר. ואולם הענין הג' נתיחס לאיוב כי הוא לא נתפס רק על פי השטן וה' הפגיע בו את אשר לא חטא לנפשו כמו שאמר ית' (איוב ב, ג) ותסיתיני בו לבלעו חנם, ולזה אמר הנביא כאן כי כאשר נגזרה גזירה על שום עיר ומדינה לכלותה בעבור חטאתם באחת מארבע' שפטיו הרעים הבאים מאחת מארבעת היסודות שמהם הושתת העולם, כגון הרעב שבא מעצירת המים ומיעוטם ושלוח החיות ותגבורת הטבע הארציי כד"א (דברים לב, כד) עם חמת זוחלי עפר והדבר הבא על הרוב מהפסד האויר והחרב מתגבורת היסוד האשיי הנותן תבערה ומסה בלבות האנשים כד"א (להלן לח, יט) ובקנאתי באש עברתי דברתי וגומר, הנה כאשר תקרינה אותם כאלה אף על פי שיהיו שלשת האנשים האלה בתוך העיר לא יספיקו להעביר הגזרה מעל הכל מצד המדה אלא שכל אחד מהם בעד ענינו המיוחד יציל נפשו בלבד וכל העם ישפטו על פניהם כי באה על זה שבועת האלקים כפי המדה הנזכרת, (כא) ובזה הצדיק עצמו יתברך אצל הרעות המוצאות את ישראל בימים ההם במה שאמר שהוא כבר העביר כל ארבעת שפטיו הרעים האלה על ירושלם להכרית ממנה אדם ובהמה מפני חטאתם (כב) והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות ויחוייב על פי השבועה הנזכרת שאלו הבנים והבנות הנשארים יהיו לו כנח דניאל ואיוב כל אחד בדורו שאם לא כן לא ינצלו, והנם יוצאים לכם וראיתם את דרכם ואת עלילותם ומתוכם תכירו האנשים האובדים והנדחים ההם כי אלה הם הטובים שבהם והנשארים בצדקתם כנח דניאל ואיוב בדורותם, ותראו את רוע דרכם ואת עלילותם תדעו כמה רעים יותר מהם היו כל זולתם ונחמתם על הרעה אשר הבאתי על ירושלם מהשפטים הרעים ההם, (כג) וגם כי תראו את אלו המוצאים ואת דרכם ואת עלילותם תנחמו אתכם מצד עצמם וידעתם כי לא לחנם עשיתי כל אשר עשיתי בה וזה פירוש נכון בפרשה הזאת.

ומה שנראה לי בזה כולו הוא שהנה זכר ארבעת השפטים האלה לפי שכולם היו בחרבן ירושלם רוצה לומר החרב שהיה בתוך העיר והחיה רעה שהיא נבוכד נצר מלך בבל כי הוא הנקרא אריה כמו שאמר עלה אריה מסבכו (ירמיה ד, ז) והיא חיה רעה באמת והחרב שהוא חרב הכשדיים והדבר שהוא המגפה ששלטה בהם בזמן המצור, הנה אם כן זכר ארבעת השפטים האלה מפני שארבעתם ירדו על ירושלם בחרבנה, ואמנם למה זכר שלשת האנשים האלה נח ודניאל ואיוב ולמה נזכרו בסדר הזה נח ראשונה ואחריו דניאל ואחריו איוב, הוא לדעתי מפני שנח ראה חרבן העולם כולו ודניאל ראה חרבן מלכותו ועירו ירושלם שהיה בימיו והלכו כל אחיו בגולה והוא הציל את נפשו בכבוד ובמעלה עם מלך בבל ואיוב ראה חרבן ביתו בלבד, הנה אם כן שיער בחרבן שלשת חלוקות אם שיראה אדם חרבן עולמו כולו ואם שיראה חרבן מדינתו בייחוד שהוא גם כן עולמו הפרטי ואם שיראה חרבן ביתו ובניו שהוא עולמו המיוחד מן המיוחד וכנגדם היו נח דניאל ואיוב, ואפשר שלזה כוונו חז"ל באמרם (תנחומא נח, ה) שהם ראו העולם בנוי וחרב ובנוי, כי נח ראה העולם בנוי במעמדו קודם המבול וראה אותו חרב עם המבול ואח"כ ראהו בנוי עם יישוב בני אדם אחר המבול, וכן דניאל ראה מדינתו ירושלם בבנינה וכבודה ואח"כ ראה חרבנה כי אע"פ שהוא היה בבבל ולא ראה אותה חרבה בעיניו הנה שמע את שמעה ואח"כ שמע שחזרו מבבל לירושלם ובנו את הבית והוא היה בנינה, וכן איוב ראה ביתו בנוי עם רוב בניו ונכסיו ואחר כך ראה ביתו חרבה מבלי בנים היא יושבת ומבלי נכסיו ואחר כך ראהו בנוי כי שב ה' את כל אשר לו למשנה, כי הנה גילו חז"ל בזה מה שביארתי שהיה עולם נח כולל והחלטי ועולם דניאל הוא מדינתו בייחוד ועולם איוב ביתו מיוחד מן המיוחד, וכבר זכר הפלוסוף שההנהגות את הזולת יוכללו באלה השלשה חלקים רוצה לומר הנהגת המלכות והנהגת המדינה והנהגת הבית, והנה לא זכר את לוט לפי שלא הציל את נפשו בצדקתו כי בצדקת אברהם הצילו יתברך, ולא זכר גם כן ירמיהו לפי שעדיין בעת הנבואה הזאת לא נחרבה ירושלם ולא ניצול עדיין ירמיהו.

ואמנם למה במשפט הראשון לא זכר בנים ובנות ובשלשת השפטים האחרים זכרם, הנה הוא לפי שהמשפט הראשון אמרו כנגד נח ומפני שנח הציל את בניו מהמבול לכן לא אמר בזה שלא יציל בנים ובנות, אמנם שלשת המשפטים האחרים שזכרם כנגד דניאל ואיוב אמר בהם שלא יצילו בנים ובנות לפי שכן היו דניאל ואיוב שאחד מהם לא הציל בן ולא בת בחרבן עולמו כי דניאל לא נשא אשה ולא הוליד בנים ואיוב מתו כל בניו ולא הצילם. ויש מי שפירש שהצדיק שרואה בניו ובני ביתו ברעב אינו ניצל ממנו אע"פ

שיהיה לו לחם לפי אוכלו כי איככה יאכל פתו לבדו ולא יפרוס להם ממנו וכן אמר הכתוב (תהלים לז, כה) ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם, ומפני זה אמר כאן בכולם אם בן או בת יצילו זולתי ברעב לפי שבהציל הצדיק את נפשו ממנו ינצלו בניו ובנותיו כי כולם אצל זה הם נפש אחת וכמו שאמרו אצל בשבעים נפש (דברים י, כב). ואמנם מה היתה כוונת הנבואה הזאת בכללותה הנה פירשו הכתוב במה שאמר אחריה כי כה אמר ה' אלקים אף כי ארבעת שפטי הרעים רוצה לומר הנה שורת הדין היתה נותנת שבבוא על הארץ משפט אלקי על פשעיה מהרעב או מהחיה רעה או מהחרב או מהדבר שאפילו שיהיו בתוכה אנשים צדיקים וטובים ינצלו את נפשם ולא יוכלו להציל בנים ולא בנות, כל שכן וכל שכן בנדון אשר לנו בבוא ארבעת שפטי הרעים אותם הנזכרים על ירושלם כולם יחד להכרית ממנה אדם ובהמה שלא היה ראוי שישאר מהם כלום, אבל לא יהיה הדבר כן שהנה נותרה בה פליטה רבה והם המוצאים בגולה בנים ובנות, וכנגד אנשי הגולה אשר היו בבבל אמר והנם יוצאים אליכם וראיתם את דרכם ואת עלילותם שהיו כולם רעים וחטאים לה' מאד, ולכן כשתראו זה אתם היושבים בבבל תנחמו אותם על הרעה אשר הבאתי על ירושלם, וגם אתם זקני ישראל הגולים בבבל תתנחמו מרעת ירושלם בראותכם את דרכם ואת עלילותם של בני יהודה ואז יצדקו את הדין וידעו כי לא לחנם ומבלי סבה עשה ה' מה שעשה בירושלם. והותרו בזה השתי שאלות אחרונות הה' והו'.

פרק טו

פסוק א

ומפני שלא יחשבו הזקנים השומעים הנבואה הזאת שיחמול הקדוש ברוך הוא על קצת אנשי ירושלם בניהם ובנותיהם להיותו צופה ומביט שיצאו מהם שבט מושלים יראי השם וחושבי שמו בגלותם לכן באתהו אחר זה נבואת (ב) מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה רוצה לומר מה היה שעץ הגפן בהיות פריו מתוק בעתו ויוצא ממנו היין המשמח אלקים ואנשים, (ג) למה היה העץ שלו בלתי מועיל שלא יוקח ממנו עץ לעשות שום מלאכה ולא יתד לתלות עליו שום כלי, והנה אמר מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער לפי שזמורה הוא שם לעץ פרי הגפן כמו שאמר ויכרתו משם זמורה (במדבר יג, כג), וכל עצי הפירות יוחסו ליער כמו שאמר כתפוח בעצי היער (שיר השירים ב, ג), אבל המפרשים פירשו מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער שהוא עץ הגפן המדברי שאינו נותן פרי ולכן אמר שלא יצלח לכל, (ד) ואין בו צורך כי אם לשרפה והוא אומרו הנה

לאש ניתן לאכלה אותו עץ הגפן את שני קצותיו רוצה לומר משני קצותיו ותוכו נחר רוצה לומר וכאשר ישרפו קצותיו תוכו ואמצעיתו נחר ואיך יצלח למלאכה, (ה) כי כיון שבהיותו תמים ושלם לא היה ראוי למלאכה כל שכן כשנשרף מהאש סביביו וקצותיו ותוכו נחר, ומלת נחר תורה על הדבר המורגש מהאש לא שנשרף מהאש, וענין המשל הזה שהנה ישראל נמשלו לגפן כמו שאמר המשורר גפן ממצרים תסיע (תהלים פ, ט) וישעיהו הנביא אמר (ישעיה ה, א - ב) כרם היה לידידי בקרן בן שמן ויטעהו שורק ויקו לעשות ענבים ויעש באושים, הנה אם כן הגפן בעצי היער הוא ישראל ופריו הוא המתוק ויינו שהוא רמז למעשיו הטובים הוא יין הרקח משמח אלקים ואנשים, והנה עץ הגפן שהיא האומה לא יצלח למלאכה רוצה לומר לדברים המלאכותיים והמפורסמים כי הצלחתו באמת היא בעבודה האלקית לא בדבר אחר, ולכן בהיותו נוטה מהדרך האלקי יותן לאש לאכול והוא רמז לעונשים הבאים עליהם, והנה שתי קצותיו שאכלה האש הם כמו שאמר ארם מקדם ופלשתים מאחור ויאכלו את ישראל בכל פה (שם ט, א) ואמר ותלהטהו מסביב ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב (שם מב, כה), ולפי שנחרבו השבטים אשר מעבר לירדן והשבטים אשר היו במלכות אפרים לכן אמר את שני קצותיו אכלה האש ותוכו נחר שהוא רמז לירושלם שהיא באמצע ארץ ישראל, ואף על פי כן יושבי ירושלם שנחרו מן האש ובאו עליה ארבעת שפטים הרעים לא לקחו מוסר ומה תקוה יש להם שישובו בתשובה וייטיבו דרכיהם, (ו) וזהו שאמר כאשר עץ הגפן ועץ היער אשר נתתי לאש לאכלה כן נתתי את יושבי ירושלם, (ז) ואמר מהאש יצאו והאש תאכלם לפי שסנחריב מלך אשור בא עליהם להחריבם כשהחריב את שומרון והצילם השם מידו והוא האש שיצאו ממנו והאש תאכלם שהוא נבוכד נצר מלך בבל: ואמנם אומרו בהיותו תמים לא יעשה למלאכה ענינו שבהיותם בארצם לא רצו לחזור בתשובה ולא שמעו בדברי הנביאים כ"ש עתה שנשקעו במעשיהם הרעים עד שאכלה אש האויבים כל סביבותיהם ואיך יצליחו עתה:

פרק טז

פסוק א

הנבואה השישית תחילתה בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה וכו' עד ויהי דבר ה' אלי לאמר מה לכם אתם מושלים את המשל הזה על אדמת ישראל לאמר אבות יאכלו בוסר. ויש בנבואה הזאת תשע פרשיות. הראשונה, בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה. השנית, כה אמר ה' יען השפך נחשתך. השלישית, ושומרון בחצי חטאתיך.

הרביעית, כי כה אמר ה' ועשיתי אותך. הה', ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם חוד חידה. הו', אמור כה אמר ה' אלקים התצלח. הז', ויהי דבר ה' וגומר אמור נא לבית המרי. השמינית, לכן כה אמר ה' אלקים חי אני. התשיעית, כה אמר ה' אלקים ולקחתי. ויש בפסוקי הפרשה הזאת לשאול שש השאלות:

השאלה הראשונה באומרו מכרותיך ומולדותיך מארץ הכנעני אביך האמורי ואמך חתית, כי הנה הכנעני היא אומה בפני עצמה והאמורי היא אומה אחרת נבדלת ממנה ואם היו מכורותיה ומולדותיה מארץ הכנעני איך היה אביה אמורי ואמה חתית כי כנעניים היו כולם ואם היה אביה אמורי ואמה חתית לא היו אם כן מולדותיה מארץ הכנעני כי ארצותיהם מתחלפות, ויונתן תרגם מולדותכון מארע כנענאי תמן אתגליתי לאברהם אבוכון בין בתריא והודעתיה דאתון נחתין למצרים ובדרע מרמם אנא פרקי יתכון ובזכות אבהתכון אנא מתמיך מן קדמיכון ית אמוראי ואשצי ית חתאי, וזה כולו דרך דרש הוא ואני לפרש הכתוב על פשוטו באתי:

השאלה השנית באומרו וארחצך במים ואשטוף דמיך מעליך, כי הנה אם אמר זה כפי המשל על מה שעשה לילדה כשמצאה מושכלת על פני השדה מתבוססת בדמיה היה ראוי לכתוב הפסוק הזה למעלה סמוך לאומרו בדמיך חיי, אבל אחרי שנזכר איך נתגדלה באומרו ותרבי ותגדלי ושבאה בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ושעבר עליה והנה עתה עת דודים וכסה את ערותה ולקחה לו לאשה למה חזר לדבר בענין התולדת וארחצך במים ואשטוף דמיך מעליך:

השאלה השלישית באומרו ותעדי זהב וכסף ומלבושך משי ושש ורקמה, והיא כי הנה כבר זכר כל זה למעלה באומרו ואלבישך רקמה ואנעלך תחש ואחבשך בשש ואכסך משי ואם כבר זכר זה שעשה לה למה זכרו שנית:

השאלה הרביעית באומרו ותרבי את תזנותך אל ארץ כנען כשדימה, וזה כי ארץ כנען אינה כשדימה ולא כשדימה ארץ כנען כי הנה כשדימה היא בבל וכל ארץ כשדים והיא נבדלת מארץ כנען ונהר פרת הוא המבדיל בין ארץ כשדים, וגם אומרו ארץ כנען הוא מאמר בלתי הגון כי מעת שמשלו בני ישראל עליה נקראת ארץ ישראל לא ארץ כנען והיה לו לומר ותרבי את תזנותיך אל ארץ לא אל ארץ כנען כי כבר היתה ארץ ישראל לא ארץ כנען:

השאלה החמישית באומרו וזכרת את דרכיך ונכלמתי בקחתך את אחותיך הגדולות ממך אל הקטנות ממך ונתתי אתהן לך לבנות ולא מבריתך, והיא כי מה הנה האחיות הגדולות ומה הנה האחיות הקטנות והנה למעלה קרא אחותה הגדולה שמרון ואחותה

הקטנה קרא את סדום ואם על אלה אמר כאן יקשה אומרו גדולות וקטנות ולמעלה אמר גדולה וקטנה, ועוד יקשה אמרו ונכלמת בקחתך כי אם היתה הלקיחה להיות לירושלם לבנות נכנסות במלכותה כמו שפירשו המפרשים לא היה ראוי שיאמר ונכלמת בקחתך כי אין הלקיחה מכלל הכלימה כי הכלימה היא זמן הגלות והלקיחה לבנות היא מזמן הגאולה העתידה, ויקשה גם כן אומרו ולא מבריתך כי אף שיצדק על סדום שלא היה מברית אלקים איך יצדק על שומרון ולא מבריתך:

השאלה השישית באומרו חי אני נאם ה' אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפר ונתתיו בראשו, כי הנה צדקיהו לא הפר ברית אלקים כי אם ברית נבוכד נצר ולא בזה אלת אלקים כי אם אלת נבוכד נצר ואיך א"כ ייחס יתברך והאלה לעצמו באומרו אם לא אלתי אשר בזה ובריתי אשר הפר: והנני מפרש פסוקי הנבואה הזאת באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להגיד שצוה השם לנביא שיודיע את ירושלם את תועבותיה ושהנביא עשה להם משל ודמיון מילדה אחת שנולדה בשדה והושלכה שמה מתבוססת בדמיה כמו שיצאה מבטן המלאה ולא היה שם חונן וחומל עליה ולא משגיח בענינה, וקרה שעבר שמה איש נכבד ומצא את הילדה ההיא יחידה וחמל עליה והכינה ותיקנה כראוי וגדלה עד שנעשה אשה ובהגיע תורה להיות עתה עת דודים לקחה לו לאשה ופרש כנפיו עליה וכסה ערותה וקדשה וישבע לה וקשטה בתכשיטין ומלבושים ועדי זהב וכסף ועטרת זהב בראשה עד שצלחה למלוכה ויצאת שמה בגוים, ואחר כך בטחה ביופיה וזנתה על בעלה ותתן מנותיה ועריה לזונים אתה וגם בניה ובנותיה שהיו לה מבעלה נתנה לזונים, שאין ספק שהאשה אשר כזאת היא ראויה לכל העונשים ובכל ד' מיתות בית דין ראוי שתמות, כן היתה כנסת ישראל שמצאה הקדוש ברוך הוא ערום ועריה בגלות מצרים אחרי מות יוסף וכל אחיו ושלקחם הקדוש ברוך הוא לו לעם והציאם במסות באותות ובמופתים ונתן להם את התורה והמצות והניחם הארץ הנבחרת, והמה מרו ועצבו את רוח קדשו וזנו אחרי אלהי נכר הארץ, ובעבור זה באו עליה האויבים ושרפו אותה באש כי הנה גדלה עון בית ישראל מחטאת סדום ומחטאת שומרון ולכן היה משפטה כמשפטיהן, וביאר מה יהיה משפטה בנבואת הנשר שעלה בלבנון הרומז לנבוכד נצר בעלותו על ירושלם והחריבה על רשעת צדקיהו האמנם הבטיח השם שמזרע המלוכה ההיא ישוב עוד מבני בניו של יהויכין יושב על כסא יהודה בירושלם וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם הודע את ירושלם את תועבותיה וכו' עד ותבטחי ביופיך:

פסוק ב

צוה השם את הנביא שיודיע את ירושלם את תועבותיה והתועבות הם החסדים שקבל מהקב"ה ומה שחטאו נגדו ומה שנגזר עליהם בעד חטאתם, (ג) ועשה להם משל ודמוי מהנערה וילדותה שהיתה ילדותה במקום שלא היה לה חומל ומשגיח עליה לעשות לה כמשפט הבנות שנולדו בבית אביהן, ואמר בתחלת הדברים לירושלם מכורותיך ומולדתיך מארץ הכנעני כי עם היות שהיה הנביא יושב בבבל צוה לו שינבא עליהם כן או שישלח לאמר אליהם שמה התוכחה הזאת, ומכורתיך הוא כמו מגורותיך ורצה בזה שהנה האדם במדותיו ותכונותיו יתדמה אם לארץ אשר הורגל בה וכמו שאמר כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו (ויקרא יח, ג), ואם שיתדמה לאביו ואמו המולידים אותו ולכן היה אומר כנגדם מכורותיך רוצה לומר הארץ אשר גרת בה, ומולדותיך והם האב והאם שהולידוך אגיד לך מי המה אלה אם הארץ אשר גרת בה שעליה אמר מכורותיך באמת היא ארץ הכנעני ושם הרגת ולכן לקחת אמונותיהם ועבודותיהם ככנענים עצמם, ואמנם מולדותיך נראה שהיה אביך אמורי ואמך חתית כי הנה במעשיך הרעים והמגונים אליהם נמשלת ודמית רוצה לומר לכנעני מצד אחד ולאמורי ולחתי מצד אחר, והותרה בזה השאלה הראשונה כי הנה לא אמר שהיו מארץ הכנעני ושהיה אביה אמורי ואמה חתית להיות הדבר כן אלא שכפי מעשיה ועבודתה נתדמה אם לארץ אשר גרה בה ואם לאמורי ולחתי כאלו הם אביו ואמו.

פסוק ד

והנה לזמן שילדוך אביך ואמך ביום הולדת אותך לא תקנוך ולא עשו עמך מה שרגילים בני אדם לעשות לילד בהולדו והוא אומרו לא כרת שרך ובמים לא רחצת למשעי שהילד בהולדו יכרתו את המעי אשר לו בטבורו שהיה קשור במעי אמו שממנו היה מקבל מזונו והוא שקרא וכן הילד רוחצים במים להסיר ממנו הזוהמה היוצאת עמו מהבטן ולפי שמשימים מלח בתוך אותם מים כדי להשקות גופו ולאמצו לכן אמר והמלח לא המלחת וכן החתל לא החתלת שהוא הכסוי בבגדי' שמכסים בו הילד אחרי תיקונו ורחיצתו כאילו נולדת בשדה שבכל הגיעול והדם שיצאת מהבטן השליכוך שמה על פני האדמה, ואומרו למשעי ענינו להחליק הבשר כי הרחיצה במים החמין מחליקה את הבשר ומעדנת אותו. וענין המשל הזה הוא שאם אדם נכבד מצא על פני השדה ילדה אחת שהושלכה שמה כמו שנולדה באותו גיעול ודם כמו שיצא מן הבטן, וחמל עליה לשלא תמות ותקנה וקשטה וגדלה ופרנסה עד שהגיע לפרקה בימי הנערות וקשטה בעדי עדים כמשפט הבנות הראויות להנשא והחומל ההוא לקחה לו לאשה ונשבע

לה וכתב לה כתובה זהו תכלית ההטבה ותכלית החסד, כן אחרי מות יוסף וכל אחיו ויקם מלך חדש על מצרים (שמות א, ח) היה עם בני ישראל כילד שאין בו כח לפרנס עצמו ולא היה שם חונן וחומל עליו והיה על פני השדה מעבידים בהם המצריים עבודת פרך בכל מיני ענוים עד שהיו קרובים למות, ובא הקדוש ב"ה וחמל עליהם והוציאם משם במסות באותות ובמופתים והביאם להר סיני ונתן להם את התורה כאילו לקח את האומה לו לאשה בקידושין וכתובה והביאם לארץ הקדושה זהו ענין הנמשל דומה למשל. ולכן אמר (ה) לא חסה עליך עין לעשות לך אחת מאלה לחמלה עליך רוצה לומר שאפילו אחד מהתיקונים שזכר לא עשו לה כשנולדה לפי שלא היה שם חונן וחומל אבל השליכוה אל פני השדה בגעל נפשך רוצה לומר במיאוס נפש, (ו) ובהיותך באותה מדרגה מהגיעול והמיאוס עברתי עליך וראיתיך מתבוססת בדמיך רוצה לומר מגוללה בדמים הרבה ואמרתי לך בדמיך חיי, רוצה לומר אף על פי שאת מגוללת בדמים עם כל זה תחיי ותנצלי, והיה הנמשל בזה כמו שאמר ואודע לכם בארץ מצרים שהשפיע נבואתו על מרים אהרן ומשה לגאלם, וחכמים ז"ל דרשו (שמו"ר יט, ו) בדמיך חיי על דם פסח ודם מילה שבזכות שתי המצות ההם יצאו מהגלות ואפשר שלכן אמר שני פעמים בדמיך חיי.

פסוק ז

ואמר רבבה כצמח השדה נתתיך להגיד שהשפיע עליהם ראשונה בהתרבותם רבוי נפלא כמו שאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד (שמות א, ז) ר"ל ברוביים ובעצמותם וכחם שעל אחד מהם אמר רבבה כצמח השדה נתתיך שהוא הכמות ועל השנית אמר ותרבי ותגדלי, ואמנם אומרו ותבואי בעדי עדים ענינו שהגיע זמן הגאולה כפי מה שנגזר בין הבתרים ולכן המשיל זה לנערה שהגיע פרקה להנשא בהיות שדיה נכונו ושעריה של בית הערוה צמח, אבל היתה ערום ועריה בלא זכות ובלא מעשים טובים, ואמר ערום בלשון זכר ועריה בלשון נקבה לפי שהוא הוא עם יעקב והוא הוא כנסת ישראל ולכן פעם יכנה אותה בלשון זכר ופעם בלשון נקבה, (ח) ולכן כשעברתי עליך וראיתי שהיה עתך עת דודים פרשתי כנפי עליך ובעבור שהיית ערומה כסיתי ערותך, והיה הנמשל בזה ששלח אותות ומופתים בארץ מצרים בעבורם באופן שבמקום שהיו חושבים המצריים שלא היה אלוה חונן וחומל עליהם עתה ראו כי יד השם נקרא עליהם, ואמר ואשבע לך ואבוא בברית אתך וגומר הוא ענין מתן תורה שנשבע השם להיות לו לעם והברית הוא שנכרת על התורה, ואמר ותהיי לי שלקחה לו לאשה ובנמשל מה שאמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (שם יט, ו).

פסוק ט

ואומרו וארחצך במים ואשטוף דמיך מעליך אין זאת הרחיצה ולא שטיפת הדם במשל הזה שעשה לו בראשונה כשנולדה כי כבר זכר שגדלה, אבל זכר כאן כפי המשל מה שעשה לה בעת שלקחה לאשה והוא שרחץ אותה במים ועשה לה טבילה כמנהג הכלות קודם הכנסת לחופה ואם היתה בנדתה שטף הדם מעליה וסך אותה בשמן, והוא רמז למה שאמר במתן תורה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם, (שם יט, י) וכנגד בגדי הכלה אשר נתן לה אמר ואלבישך רקמה ותרגם יונתן רקמה לבושי ציורין, ואנעלך תחש שעשה לה מנעלים מעורות תחשים המשובחים, ואחבשך בשש שהיא החגורה שמשימים על המתנים, ואכסך משי שהוא המעיל שבו תכסה גופה, ומלבד המלבושים האלה (יא) זכר עדי הזהב והכסף שהם הנקראים עדי באמת והם הצמידים שמניחי' על הידים והרביד שמשימים על הגרון (יב) והנזם על האף והעגילים על האזנים ועל הראש עטרת תפארת, והמשל בכל זה יהיה למצות עשה ולא תעשה שנתן להם בסיני כי הם היו עדים באמת והותרה בזה השאלה השנית.

ובאיכה רבתי (הובא בילקוט יחזקאל שנ"ה) דרשו הפסוקים האלה באופן יפה וארחצך במים אמר רבי תנחומא כשיצאו ישראל ממצרים קישטן הקדוש ברוך הוא בשלש עשרה קשוטין הדא הוא דכתיב וארחצך במים מן טנופת ע"ז ואשטוף דמיך מעליך דם פסח ודם מילה, ואסוכך בשמן זה שמן המשחה, ואלבישך רקמה בשעה שאמרו נעשה ונשמע ירדו ששים רבוא של מלאכי השרת והלבישום, דבר אחר ואלבישך רקמה זה מעשה המשכן שהיה מרוקם ואנעלך תחש זו תרומת תחשים ואחבשך בשש אלו בגדי כהונה ואכסך משי אלו ענני כבוד שהיו מקיפים אותם שנאמר (שמות יג, כב) לא ימיש עמוד הענן, ואתנה צמידים על ידך אלו שני לוחות הברית, ורביד על גרונך זו נבואה ואתן נזם על אפך זה ספר תורה שנאמר עליו (שיר השירים ז, ה) אפך כמגדל הלבנון, ועגילים על אזניך אלו עשרת הדברות ועטרת תפארת בראשך זו השכינה שנאמר (מיכה ב, יג) ויעבר מלכם לפניהם והשם בראשם וכתיב (ישעיה ס, יט) ואלקיך לתפארתך, עד כאן.

פסוק יג

ואמנם אומרו אחר זה ותעדי זהב וכסף ומלבושך שש ומשי ורקמה יראה מיותר וכפול כי כבר נאמר למעלה ואלבישך רקמה ואחבשך בשש ואכסך משי, אבל יתרון זה מבואר לפי שלמעלה אמרו כנגד התורה והמצות שנתן להם בסיני שהם העדיים שנתן לכלה, ומפני שיש כלות שלא קשטו עצמן עם אותם הכלים ועדיים שיתנו להן בעליהן לכן הוסיף לומר כאן ותעדי זהב וכסף ומלבושך שש ומשי ורקמה רוצה לומר והנה אותם המתנות שנתתי

לך קשטת עצמך תמיד בהם והם עדי הזהב והכסף ומלבושי שש ומשי והוא רמז לזמן הטובה והחסידות שהיו מקשיטים עצמם בתורה ומצות, ומפני זה תראה שבראשונה אמר ואלבישך רקמה ואחבשך בשש ואכסך משי ואעדך עדי ואתנה צמידים הכל מיוחס לבורא יתברך שנתן לה אותם המתנות אבל כאן ייחס הדבר ההוא לעצמה ותעדי זהב וכסף ומלבושך וגומר לפי ששבח אותה בשהיא היתה מתקשטת תמיד באותם העדיים והמתנות שנתן לה בעלה, ולכן תרגם יונתן ותעדי זהב וכסף ויהבית משכני ביניכון מתכן בדהב וכסף ויריען בוץ וגומר, כי היה המאמר הראשון מדבר במתן תורה והמאמר השני הזה מדבר במעשה המשכן שעשו ישראל והותרה בזה השאלה השלישית.

ואומרו ודבש ושמן אכלת רצה בו שנכנסו לארץ ישראל ארץ זבת חלב ודבש ששם האכילה דבש מסלע ושמן מחלמיש צור, וכנגד הגבורות והתשועות שעשו בכיבוש הארץ אמר ותיפי במאד מאד שהוא היה יפיה וכבודה עד שהגיעה למלוך מלכים דוד ושלמה וכל השאר ועליו אמר ותצלחי למלוכה (יד) ויצא לך שם בגוים ביפיך כי כליל הוא בהדרי אשר שמתי עליך ר"ל שבמלכות דוד ושלמה שהיא היתה המלוכה האמתית יצא לישראל שם בגוים כי כליל ושלם הוא אבל היה כל זה בסבת ההוד וההדר ששם עליו הקדוש ברוך הוא, ובזה השלים לספר חסדי השם אשר גמלם:

פסוק טו

ותבטחי ביפיך וגומר עד כה אמר ה' אלקים יען השפך נחשתך. עתה יספר כמה היתה העלמה הזאת כנסת ישראל כפויית טובה כי בטחה ביפיה רוצה לומר שבטחה בהצלחתה הגדולה ותזני על שמך כלומר שזנית מעל אלהיך בעבדך אלקים אחרים בבטחך על השם שהיה לך בגוים, ותשפכי את תזונותיך ר"ל השלכת את זנותך על כל עובר כן ישראל זנה אחרי אלהי כל האומות אשר סביבותיו, ואמר לו יהי ר"ל כל עובר לו יהי הזנות כי תחשקי בכל עובר יהיה מי שיהיה, (טז) ותקחי מבגדיך ר"ל שלקחה מבגדיה החמודות ועשתה במות טלואות ר"ל במות מכוסות מבגדים עקודים וטלואים בצבעונם ותזני עליהם בעבודתם, ואומרו לא באות ולא יהיה רוצה לומר שלא היו ולא באו בעולם במות טלואות כמו הנה ולא יהיה כה בעתיד כי הם עשו במות שלא נעשו ככה מעולם ולא יעשו אחריהם, (יז) ותקחי כלי תפארתך מזהבי ומכספי שנתתי לך ותעשי לך מהם צלמי זכר כי להיותך חפצה בזנות תעשי לך צלמי זכר ולא צלמי נקבה, (יח) וגם כן תקחי בגדי רקמתך ותכסים ר"ל ותכסה אותם, ושמני וקטרתי שהיה להם ממני ומהארץ שנתתי לכם אותם נתת לפני הצלמים ההם, וכתוב ונתתי וקרי נתת והקרי נדרש לנקבה כאילו את נתת לפניהם והכתב שהוא נתתי ענינו ושמני וקטרתי האם נתתי

לפניהם רוצה לומר האם נתתי אותם אני לפני הצלמים באמת לא נתתים לשום לפניהם, וה"ר דוד קמחי פירש אני גרמתי לך זה שתכעיסני לפי שנתתי לך שמני וקטרתי, (יט) וכן אמר ולחמי אשר נתתי לך סלת שמן ודבש שהאכלתיך אתה נתת אותו לפניהם לריח ניחוח כי מה שנתתי לך לשתאכל נתת אותו לפני הצלמים לקרבן ולחם כבר ידעת שהוא שם כולל לכל מאכל ולכן כלל בכאן בשם לחם סלת ושמן ודבש, ומה שאמר על זה ויהי נאם השם אלקים ענינו ויהי כל זה באמת לא תוכלי להכחישו כי אני היודע ועד, ואחרי שזכר שנתנה לפסילים המלבושים והעדים וזכר אחר כך שנתנה להם המזונות (כ) זכר עוד שגם הבנים והבנות אשר ילדתי לי רוצה לומר בעבודתי עשית מהם זבח לפסילים לאכול, ואמר זה על עבודת המולך שהיו שורפים בניהם ובנותיהם באש וכן אמרו במדרש (איכה רבה א, לח) אשר ילדת לי מי שהיו לו חמשה בנים נותן מהם ארבע לעבודה זרה ואחד מקצה לבית הספר בא להקריב אחד מבניו למולך מקריב לו את זה שהקצה ללמוד תורה, ולפי שהיה זה תכלית הרוע אמר עליו המעט מתזנותיך רוצה לומר המעט בעיניך תזנותך אחרי הצלמים (כא) אלא שגם תשחטי את בני ותתנים להעביר אותם להם רוצה לומר לצלמים הנזכרים כי זו היא עבודת הזבחים שזכר למעלה הבנים והבנות, (כב) ואת כל תועבותיך ותזנותיך רוצה לומר עם כל התועבות וזנות אשר עשית לא זכרת את ימי נעוריך ואת רוב החסדים אשר עשיתי עמך בהיותך עירום ועריה מתבוססת בדמיך היית בגלות מצרים.

פסוק כג

ואומרו ויהי אחרי כל רעתך אוי אוי לך נאם השם להגיד כי כמו שהם חטאו ופשעו נגדו יתברך כן אחרי כל רעתם ופשעיהם בא עליהם אוי אוי פעמים רבות שהוא רמז לרעב ולחרב ולדבר שבא עליהם, (כד) וכן היה ראוי כי אתה בנית לך גב ותעשי לך רמה בכל רחוב והגב הוא הבמה והרמה גם כן, (כה) והנה הפליג הנביא במליצתו באומרו אל כל ראש דרך בנית רמתך כי זהו גם כן על הבמות נאמר והוא כפל הענין אשר זכר, ופירושו ובכל ראש דרך מהדרכים בנית רמתך והיא הרמה והבמה שזכר שהיו בונים בראש הדרכים כדי שיהיה גלוי ונמצא לכל עובר ושב, ואותו הוד והדר שנתתי עליך שבעבורו יצא לך שם בגוים אתה תעבת אותו שלא רצית להתמיד בו כ"א לזנות ותפשקי את רגליך ומלת תפשקי הוא מלשון גילוי השוקים כדרך הנשים הזונות, ותרבי את תזנותיך לפי שלא לבד עם עבודת זרה אחת היו זונים וכמו שאמר כי מספר עריך היו אלקיך יהודה, (כו) וזהו שביאר ותזני אל בני מצרים שכניך גדלי בשר רוצה למר מפני שהיו גדולי איברי המשגל וכמו שאמר על מצרים אשר בשר חמורים בשרם (להלן כג,

כ), והענין שהיו עובדים אלהי המצריים כמו שעשתה בת פרעה בירושלם, (כז) ומפני זה נטיתי ידי עליך להענישך כראוי ואגרע חוקך רוצה לומר סלת ושמן לחם ודבש ושאר ברכותי שהייתי נותן לך לקחתי אותם ממך, ולא די זה אלא שעדיין אתננה בנפש ורצון שונאותיך בנות פלשתים שהיו שונאות אותך לקדם ועתה רואים נקמה בך שגם הם עם היותך שונאותיך הן נכלמות מדרכיך שהיו דרך זמה, (כח) וג"כ תזני אל בני אשור רוצה לומר עם בני אשור מבלתי שבעתך רוצה לומר שלא שבעת עם מצרים ועם אלהיהם אבל גם זנית עם אלהי אשור בעובדך אותם.

פסוק כט

ואומרו ותרבי את תזנותך אל ארץ כנען כשדימה הוא קשה לפי שאין ארץ כנען כשדימה ולא כשדימה ארץ כנען, גם שהיה לו לומר מארצך לא אל ארץ כנען כי כבר לא היה ארץ כנען אלא ארץ ישראל, אבל ענינו שעשתה כתועבות ארץ כנען שהיו עושים הכנענים בשבתם עליה כמעשיהם עשית, וכן בכשדימה רוצה לומר וכן זנית עם הכשדיים שעבדת אלהי הכנענים ואלהי הכשדים והוא על דרך מה שנאמר במנשה מכל אשר עשה האמרי אשר לפניו (מלכים ב' כא, יא). או יהיה פירושו ותרבי את תזנותך אל ארץ כנען שהרבה וגדלה תזנותה יותר ממה שהיה בארץ כנען וכשדימה, כי הנה ארץ ישראל גדולה בחטאה יותר משתיהן יחד כנען וכשדימה וגם בזאת לא שבעת כי עוד היית מבקש אלהים אחרים לעבדם והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק ל

ואומרו מה אמולה לבתך הוא כתרגומו מה תקיף הנה רשע לבך עשה אמולה מלשון אלמות, והמפרשים פירשוהו מלשון כריתה כמו ורבת בנים אומללה יושבת השבעה (שמואל א' ב, ה), ואם נפרש אומללה כתרגומו ראוי לפרשו כך מה אמולה וחזקה לבתך בעשותך את כל אלה כי הנה הזונה כשתזנה אחרי שתגמור פעולתה תתחרט ותתעצב וכן האיש הזונה, ואין אתה כן כי בעשותך את כל אלה אתה תמיד כאשה זונה שלטת ומעשיך מוכיחים עליו, ואמר לבתך בלשון נקבה לגריעותא שהלב שלה עם היותה נקבה שראוי שתהיה חלושה היא אמולה וחזקה ושלטת מאד, ואם נפרש אמולה מלשון כריתה יאמר הכתוב בעשותך את כל אלה כבר יראה לבתך אמולה וכרותה שלא תקוה עוד לשוב אל האלקים כי היא מתיאשת ונכרתת מהקישור והדבוק שהיה לה עם אלקיה, ולפי שדמה אותה כאשה זונה שלטת (לא) ביאר ענין שלטנותה באומרו בבנותיך גבך בראש כל דרך רוצה לומר שבראש כל הדרכים כמו שנזכר למעלה עשית גב שהוא במה שהיית עובד שמה, וכן עשית רמתך שהיא גם כן הבמה בכל רחוב ולא היית כזונה לקלס

אתנן ר"ל ולא היית את כשאר הזונות שמקלסין האתנן כדי שיתנו להן מתנות ואת לא היית כן (לב) כי בהיותך אשה מנאפת ותחת בעלה תקח את זרים שמפני זה יהיה ראוי שיתנו לך מתנות, (לג) הנה בהיות שלכל הזונות יתנו נדה שהוא מתן הזונה ומזה הלשון נדוניא בדברי חכמים זכרונם לברכה, את לא היית כן אבל נתת את נדניך לכל מאהביך ותשחדי אותם שנתת להם שוחד לבא אליך, (לד) ובזה היה לך הפך כל הנשים הזונות שהיו לפניך ויהיו אחריך אם בהפלגת הזנות ואם בתתך אתנן לאוהביך ואתנן לא ניתן לך, וכן אמרו בויקרא רבה (עו"ז יז, א) ואתנן לא ניתן לך אמר רב חסדא כל זונה שנשכרת סוף שוכרת שנאמר ובתתך אתנן ואתנן לא ניתן לך וכן הוא אומר כי מאתנן זונה קבצה ועד אתנן זונה ישוב, והענין הנמשל בכל זה הוא שישראל עבדו אלהים אחרים שלא הטיבו להם לא נתנו להם בנים ובנות ולא רב תבואות אבל היה בהפך שהם היו נותנין לאלהיהם בניהם ובנותיהם הלחם והדברים הנזכרים, (לה) לכן מפני זה שנזכר מחסדי האל שעשה עמך וממה שאת פשעת והרשע' נגדו את הזונה שמעי דבר השם:

פסוק לו

כה אמר השם אלקים יען השפך נחשתך עד ושומרון כחצי חטאתיך. אחרי שסיפר החסדים שעשה הקדוש ברוך הוא עם האומה ומה שהיא פשעה נגדו, ביאר עתה העונש אשר גזר השם להביא עליה, ואמר יען השפך נחשתך ותגלי ערותך והוא כפל ענין במלות שונות כי השפך הוא כמו תגלה יען הדבר הנשפך נגלה ונראה ונחשתך הוא כמו ערותך כי תחתית האשה היא ערותה ונחשתך ענינו תחתך, וכן בדברי חכמים נחשתו של תנוך שפירושו תחתיתו, יאמר יען גלית ערותך ותחתיתך בתזנותיך על מאהביך שרוצה לומר אל מאהביך ועל כל גלולי תועבתיך שעשית בעבודת הצלמים ובדמי בניך אשר נתת להם לשרפם, (לז) לכן בעבור זה הנני מקבץ את כל מאהביך והם מצרים ואשור וכשדים אשר ערבת עליהם רוצה לומר שלקחת ערבות ועידון עמהם ואת כל אשר אהבת על כל אשר שנאת רוצה לומר ואקבץ את כל הגוים אשר אהבת עם כל אשר שנאת שכולם אלו ואלו האוהבים עם השונאים אקבץ עליך מסביב להחריב את ארצך וזהו גלוי הערוה שזכר וראו את כל ערותך, (לח) ושפטתיך משפטי נואפת ר"ל אעשה לך המשפט שעושים לנשים הנואפות ומשפט שופכות דם ר"ל שיעשה בה שני משפטים משפט הנאוף ממה שנאפה ומשפט שפיכות דמים מהבנים ובנות שהמית לע"ז ולכן מדה כנגד מדה אתן בך דם חמה וקנאה דם חמה מפני השפיכות דמים וקנאה מפני הנאוף, (לט) ונתתי אותך בידם של האויבים שזכר והרסו גבך ונתצו רמותיך שהם הבמות והפשיטו אותך בגדיך שהוא רמז על הארץ הנבחרת ושאר הטובות שהיו להם על אדמת הקדש

וגם בית המקדש והקדושות שהיו שמה שהם היו כלי תפארתך והניחוך ערום ועריה כלומר בגלות ועבדות פרך וחוסר כל כמו שמצאתי אותך במצרים, (מ) והעלו עליך אותם האוהבים והשונאים שנזכרו קהל גדול מהאויבים שילחמו בך, ואמר והעלו לפי שא"י גבוהה מכל הארצות (קידושין סט, א) ורגמו אותך באבן כמשפט המנאפות רומז שיהרסו חומת ירושלם באבני קלע ודיק שישלכו שם, ואמר ובתקוך בחרבותם להגיד שיכרתום הכשדיים בחרבותם איברים איברים וכן תרגם יונתן ויבצענך בסייפיהון, (מא) ושרפו בתיך באש רומז לב"ה ובית המלך ובתי כל השרים אשר בירושלם, ועשו בך שפטים כמו סקילה שריפה הרג וחנק שנעשו בירושלם, ואמר לעיני נשים רבות ר"ל לעיני האומות ההם והשבתיך מזונה כי כאשר תהיה מאוסה מהכל לא תזני עם שום אחד מהם עוד, ולענין הנמשל שכאשר ילכו בגלות לא יהי' להם עוד ע"ז, וגם אתנן לא תתני עוד שלא תשרוף עוד בנים ובנות ולא תקריבי עוד עולות וזבחים לעבודה זרה, (מב) ובזה הדרך תנוח חמתי בך ותסור קנאתי ממך ושקטתי ולא אכעס עוד כי אחרי שהגליתיך מארצך והחרבתים הנה לקחתי נקמתי ממך ונחה ושככה חמתי, (מג) יען אשר לא זכרת רוצה לומר ויהיה כל הרעה הזאת בעבור שלא זכרת כל החסדים שעשיתי עמך בימי נעוריך כשמצאתיך עירום ועריה ותרגזי לי בכל אלה שהרגזת והכעסת אותי בעבודת אלהים אחרים, וכבר אמרתי שבא בפרשה הזאת יו"ד נוספת בכמה תיבות כמו שאמר נתתי לפניהם שהוא כמו נתת, וכן ולא הייתי כזונה לקלס אתנן שהוא כמו היית, וכן אומרו לא זכרתי את ימי נעוריך ענינו לא זכרת, הוא אשר דברתי אליכם שירמיהו ויחזקאל לא היו מדקדקים הרבה בכתיבתם, עם היות שכבר נתנו המפרשים טעם מה אל ונתתי לפניהם ושאר היודי"ן היתרות. ואומרו וגם אני הא דרכך בראש נתתי נאם ה' רוצה לומר וכמו שאתה עזבת אותי והכעסתני גם כן אני זה דרכך בראש נתתי רוצה לומר שעזבתי והכעסתי אותך כמו שאתה עזבת והכעסת אותי הנה באתי עליך מדה כנגד מדה שבאותו דרך שהלכת עמי הלכתי אני עמך אתה עזבתני ואני עזבתיך אתה הרגזתני ואני הרגזתיך, וזהו אומרו וגם אני הא דרכך בראש נתתי כי הא כמו זה מלשון הא לכם זרע (בראשית מז, כג), ויאמר וגם אני זה דרכך מהעזיבה והרוגז נתתי בראשך אבל עם היות שאליך נמשלתי בה הנה לא נמשלתי בעשיית הזמה כי אתה עשית זמה על כל תועבותיך ואני לא עשיתי אותה חלילה, ויהיה לפי זה עשיתי כפשוטו מהמדבר בעדו ולא תהיה היו"ד נוספות, ואם נאמר שיו"ד עשיתי היא על כל פנים נוספת כשאר היודי"ן שזכרתי יהיה זה המאמר בתמיה כאומר וכי לא עשית אתה הזמה על כל תועבותיך באמת אתה עשית אותה, זהו הנראה לי בפירוש הפסוק הזה.

אמנם הרב רבי דוד קמחי פירש באופן אחר וגם אני הנה ראיתי שנתתי את דרכם בראש ולקחתי נקמתי ממך ולא עשית את הזמה על כל תועבותיך ועוד שהיית עושה התועבות ואני הייתי מעיד בך יום יום שובי מדרכך הרעה ולא עשית את הזמה רוצה לומר המחשבה שהיה עליך לעשות כי לא נתת אל לבך איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים שהוציאני ממצרים ונתן לי ארץ נחלה ועשה לי כמה טובות, ועל דרך הזה תרגם יונתן לא עבדת לך עצה למיתב מכל תועבותיך. ומה שפרשתי אני הוא היותר מתישב במלות הכתוב כי זמה לא נאמרה כאן כ"א על הניאוף וכן אמרה התורה בענין הניאוף זמה עשו באש (ויקרא כ, יד) וגומר, ועם היות שהמחשבה נקראת מזמה הנה לא נקראת זמה בלא מ"ם אלא הניאוף וכן נאמר אחר זה את זמתך ואת תועבותיך ומפני רשעתך, (מד) הנה כל המשל רוצה לומר ממשל משלים והוא המדבר במשל ומליצה עליך ימשול רוצה לומר יעשה משלו לאמר כאמה בתה רוצה לומר כאמה שהיא ארץ כנען בתועבותיה ככה היא הבתה שהיא כנסת ישראל נתדמה אליה במעשיה, (מה) עד שיאמרו עליך בת אמה היא והנה יצדק זה המשל עליך לפי שאת גועלת אישה ובנים ונראה לי שאמר אישה כנגד הקדוש ברוך הוא שהוא בעלה וכמו שאמר כי בועליך עושיך (ישעיה נד, ה), ואמר ובניה כפשוטו שהיו שורפים בניהם ובנותיהם לעבודה זרה ולכן את כאשה גועלת אישה ובניה. והרב רבי דוד קמחי פירש שכמו שהארץ קאה את הגוי הכנעני אשר לפניהם כן יקיא אתכם והגיעול והקיא הוא ענין אחד, ואישה ובניה משל על המלך והעם דרך פרט כי ע"ד כלל העם הוא כנסיה והיא הבת כן בת ירושלם געלה מלכה ועמה, ואינו נכון בעיני. ואומרו ואחות אחותך את אשר געלו אנשיהן הנה זה אמר על סדום כמ"ש אחר זה הנה זה היה עון סדום אחותך, יאמר כמו שצדק משל כאמה בתה עליך כן יצדק עליך שאחות אחותך את כי גם במעשיך נדמית את סדום כאילו היא אחותך במעשים כי גם המה סדום ובנותיה געלו אנשיהן ובניהן בחמס ושאר עבירות שהיו עושים ביניהן ואת במעשיך אליהן נמשל' כאילו היא אחותך, וגם בתועבותיך נראה שאמכן היתה חתית ואביכן אמורי לפי שעשית כמעשיהן ובמקום שהיו אביך ואמך צדיקים וטובים אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ונשיו את לא למדת ממעשיהם הטובים אלא מדרכי האמורי והחתי, וכן תרגם יונתן הפסוק הזה למה הוית ברתא לארעא דכנען למעבד כעובדי עמה ויתרבו אבהן עם בנין ואחתא לסדום ועמורה דאשתצי עמהון אבהן עם בנין הלא אמכון שרה ביני חתאי הוה ולא עבדת כעובדיהון ואבוכון אברהם ביני אמוראי הוה ולא הליך בעצתהון.

פסוק מו

והפליג הנביא בספור רשעת ירושלם ותועבותיה עד שאמר שהיה מלכות אפרים בהיותה גדולה ממלכי יהודה שהיו בה עשרת השבטים היושבת על שמאלך כי היה חלק יוסף לצפון וחלק יהודה לדרום, הנה היא אחותך הגדולה שומרון ראש מלכות אפרים גדולה ברבוי השבטים ואכלוסין היא יושבת על שמאלך, ואחותך הקטנה שהיא סדום ובנותיה היא יושבת בימינך וא"כ אתה באמצעיתן סדום לימין ושומרון לצפון, (מז) ולא בדרכיהן הלכת בפשעים ולא כתועבותיהן עשית בע"ז אלא יותר רע מהן והוא אומרו וכתועבותיהן עשי' כמע' קט ר"ל ולא כדרכיהן הלכת בהבדל מועט וזהו כמעט קט אבל תשחתי מהן בכל דרכיך רוצה לומר ששחת דרכך מהן יותר ויותר בכל דרכי תועבותיך, והרד"ק פירש כמעט קט על הזמן שעמד ירושלם אחרי גלות שומרון ואינו נכון.

פסוק מח

ולזה אמר עוד חי אני נאם ה' אם עשתה סדום אחותך וגומר כי זהו ביאור מ"ש שהשחיתו את דרכם יותר מסדום ומשומרון ולכן ביאר כל אחת מהן, ועל סדום אמר שהיא לימין חי ה' אם עשתה סדום אחותך היא ובנותיה כאשר עשית את ובנותיך, (מט) ולזה ביאר מה היה ענין סדום וחטאתו באומרו הנה זה היה עון סדום אחותך וגומר רוצה לומר שכל עון סדום היה נכלל בשלושה דברים. הראשונה גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה רוצה לומר שהיה לה גאה וגאון מפני שהיה ארצו שבעת לחם והיה לה שלוה והשקט לא מלחמה ולא קטטה עם ארץ אחרת ולכן היתה מחשבתה לכלות רגל העוברים מארצם לשלא יאכלו טובתם. הב' שיד עני ואביון לא החזיקה שלא היה מדרכם לתת צדקה לעניים.

פסוק נ

והשלישית ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני רוצה לומר שבאותם של סדום ושל בנותיה כל הערים ההמה עשו תועבה לפני בניאוף המגונה שזכרה התורה בהם, ומפני זה ואסיר אתהן כאשר ראיתי רוצה לומר שסרתי אותם הערים מלפני והשחתי אותם מן העולם כאשר ראיתי רוצ' לומר כמו שנראה לי שהיה ראוי להיות משפטם, ומזה התבאר שהיה עון ירושלם יותר חמור מחטאת סדום כי הנה סדום לא חטאה כי אם בגאוה וברכילות והעדר הצדקה והניאוף המגונה אבל ירושלם חטאה בכל זה ועוד העבודה זרה והשפיכות דמים שהיה ביניהם וכן אמר ירמיהו ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום (איכה ד, ו):

פסוק נא

ושומרון כחצי חטאתיך וכו' עד בן אדם חוד חידה ומשול משל: עתה יבאר שהיתה חטאת יהודה וירושלם גדולה מאד מחטאת שומרון ומלכות אפרים וזהו ושומרון כחצי חטאתיך לא חטאה כי אתה הרבית את תועבותיך מהנה רוצה לומר מחטאת שומרון, ותצדקי את אחותך בכל תועבותיך רוצה לומר שכל כך היו תועבותיך אשר עשית שבערכם נראית שומרון צדקת וטובה, ואמר ותצדקי לפי שירושלם בהרבותה את תועבותיה היתה מסיבה שבערכם יצדקו בני אדם את מעשה שומרון, וגם במלת עשיתי באה היו"ד מיותרת כאותם שזכרתי למעלה, (נב) גם את שאי כלמתך אשר פללת לאחותך רוצה לומר וכמו ששומרון נשא כלמתה וחרבנה וגלותה אשר פללת ושפטת לאחותך שומרון שהיית אומרת ושופטת שתחרב בעבור חטאתיה אותם שאת התעבת מהן והתועבות ההם בשומרון תצדקנה ממך ראוי הוא שגם תבוש ותשא כלמתך רוצה לומר שתחרב כמו שנחרב שומרון בצדקתך אחותך רוצה לומר כמו שצדקת הדין בשומרון אחותך כן תצדיקהו בך, (נג) וכן לעתיד לבוא אשיב את שבותיהן רוצה לומר את שבות סדום ובנותיה ואת שבות שומרון ובנותיה וגם שבותך בתוכהנה כי כמו ששלשתכן סדום ושומרון וירושלם תבואו לחרבן והפסד גדול ככה לעתיד לבוא תבנה ותכונן סדום וישובו עשרת השבטים על אדמתם לשומרון ולבנותיה וכן ונפוצות יהודה יקבץ מארבע כנפות הארץ, (נד) למען תשאי כלמתך רוצה לומר והנה יהיה זה ששלשתכן תלקו ושלשתכן תשובו כדי שתשאי כלמתך בחרבנך וגלותך, ולפי שאתה הרשעת מהן הן ימצאו נחמה בך והוא אומרו בנחמך אותן, (נה) ולפי שאמר ושבתי את שבותהן ביאר איך יהיה זה באומרו ואחותיך סדום ובנותיה תשבנה לקדמתן רוצה למר שחרבתה תסור ותתישב הארץ ההיא וכן שומרון ובנותיה תשבנה לקדמתן וכן את ובנותיך תשובינה לקדמתכן והייעוד הזה אין ספק שהוא לימות המשיח שעד עתה לא נתקיים, (נו) ולא היתה סדום אחותך לשמועה בפיך רוצה לומר ולא תהיה עוד סדום אחותך לשומעה בפיך שלא תספר מה שקרה להן על גאותן ביום גאוניך שגם אתה התגאית ממנה, ויהיה לפי זה היתה עבר במקום עתיד, והמפרשים פירשוהו מלשון עבר רוצה לומר ביום גאוניך לא זכרת בפיך השמועה ששמעת מהפכת סדום שהיתה מפני גאותה שהיה ראוי לך לחשוב שסוף הגאון הוא שבר, (נז) ואומרו בטרם תגלה רעתך פירשו המפרשים שחוזר למעלה ולא היתה סדום אחותך לשמועה בפיך ביום גאוניך בטרם תגלה רעתך שזה היה בימי אחז, וזהו כמו עת חרפת בנות ארם כי בעת ההיא שעלה רצין מלך ארם על ירושלם נגלתה רעת יהודה והיה חרפה בערי ארם כי הלכו שם

שבי בני יהודה כמו שכתוב (דברי הימים ב' כח, ה) ויתנהו ה' אלקיו ביד מלך ארם ויכו בו וישבו ממנו שביה גדולה ויבא דמשק:
וכל סביבותיה בנות פלשתים השאטות אותך מסביב שכן הפלשתים בזזו ושללו אותם ולקחו עריהם כמו שכתוב (שם יח) ופלשתים פשטו בערי שפלה והנגב ליהודה וילכדו את בית שמש ואת אילון ואת הגדרות ואת שכה ובנותיה ואת תמנה ואת בנותיה וישבו שם, והשאטות הוא מלשון בזה וכן וכל השאטים אותם והאל"ף נחה כמו וקאם שאון.

פסוק נח

וחתם הדברים באומרו את זמתך ואת תועבותיך את נשאתים רוצה לומר הנה אם כן זמת הניאוף ושאר התועבות אשר עשית את סבלת ונשאת ענשם כמו שנזכר ויו"ד נשאתים היא גם כן מיותרת וענינו נשאתם, (נט) כי כה אמר ה' ועשיתי אותך כאשר עשית רוצה לומר את גרמת מה שעשיתי לך שבזית אלה להפר ברית רוצה לומר שעברת על השבועה ועל אלות הברית שכרתי עמך בנתינת התורה, ומלת ועשיתי הוא בכתב ועשית ובקרי ועשיתי וכפי הכתב יהיה פירוש כמו שבארתי אתה עשית לעצמך מה שעשית כי אתה גרמת הרעה לעצמך לפי שבזית אלה להפר ברית, אמנם כפי הקרי ועשיתי יהיה פירושו ועשיתי אותך רוצה לומר לך כאשר עשית אתה לי כי אתה בזית אלה להפר ברית גם אני אפר את בריתי אתך, (ס) אבל לא יתמיד הגלות והרעה כל הימים כי הנה אני אזכור את בריתי אשר כרתי אותך בימי נעוריך במעמד הר סיני והקימותי לך ברית עולם שיקיים אותו ברית שיהיה לנצח, (סא) וזכרת את דרכיך ונכלמת מתועבותיך, ואומרו בקחתך את אחותיך הגדולות ממך אל הקטנות הוא קשה לפי שאחותה הגדולה היה שומרון והקטנה היה סדום ואיך יאמר שיקח אותן בלשון רבים, וה"ר רבי דוד קמחי פירש שאמר הגדולות על מלכות אפרים שומרון ובנותיה והקטנות אמר על בנימין ושמעון שהיו בתוך נחלת בני יהודה, ולפי שמלך יהודה ימלוך על כל השבטים יחד לימות המשיח לכן אמר בקחתך שיקחם תחת ממשלתו, ואמר ונתתי אתהן לך לבנות כי כל הארצות יהיו בנות ירושלם, אבל יקשה על זה אומרו ולא מבריתך כמו שזכרתי בשאלה, וגם יקשה אומרו וזכרת את דרכיך ונכלמת בקחתך וגומר כי אין הלקיחה מכלל הכלימה. ולכן נראה לי שאמר אחותיך הגדולות על שומרון ובנותיה והקטנות סדום ובנותיה, ויאמר שתזכור את דרכיה ותכלם מאשר לקחה את שומרון ואת סדום לאחיות כי בעשותה כמעשיהם לקחה אותן לעצמה ונעשו לה כאחיות והוא אומרו ונכלמת בקחתך את אחותיך, אמנם לעתיד לבוא לא יהיו לך לאחיות אבל יהיו לבנות רוצה לומר נכבשות לירושלם לא כאחיות כמו שהיו בזמן התועבות, ואמנם אומרו ולא מבריתך אפשר שאמרו בבחינת סדום ובנותיה

שלא היו מברית ישראל, ויונתן תרגם בו פירוש נאה שאמר ואף לא עבדת אוריתא, ויהיה לדעתו פירוש ולא מבריתך מה שאעשה עמך מהחסד והרחמים לא יהיה מסבת הברית שקיימת אותו כי לא עשית דברי התורה ולא קיימת הברית אלא למעני אעשה, ובדרש אמרו ולא מבריתך לא מפטרמוניאה שלך לא נתתים לאברהם אביך בברית בין הבתרים אבל עם היות שאתה לא קיימת את בריתך עמי (סב) אקים אני את בריתי אתך (סג) למען תזכרי ובשת כשאני אקים בריתי אתך תזכרי שאתה לא קיימת אותו לי ויהיה לך מזה בשת וכלמה, ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך כי עד אותו זמן יהיה לך פתחון פה מצער הגלות שתהיה סובל בין הגוים והיית אומרת נחנו פשענו ומרינו אתה לא סלחת, אבל בהקימי לך את בריתי ובכפרי לך רוצה לומר בהיותי מכפר לך על כל אשר עשית מהתועבות אז לא יהיה לך פתחון פה, והותרה בזה השאלה החמישית:

פרק יז

פסוק א

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם חוד חידה וגו' עד סוף הנבוא': מפני שבנבואה שלמעלה זכר בדרך כלל הרעות שיבואו על ירושלם באה הנבואה הזאת להודיע מי יהיה הצר הצורר שיבוא להחרימה, וצוה השם לנביא (ב) שיעשה בזה חידה ומשל שהמשל הוא הדמות דבר לדבר והחידה הוא התעלמות הפי' והסתרו, (ג) ולזה אמר הנשר הגדול וביאר למה קראו גדול ואמר שהוא לפי שיהיה גדול הכנפים ארך האבר מלא הנוצה שכל זה עוזרו לעוף מהרה, ומלבד זה הוא יפה מאד וזהו אשר לו הרקמה רוצה לומר שהיה נוצתו מגוונים שונים זה מזה כי רקמה יקרא מעשה האורג ורוקם, ואמר שהנשר ההוא בא אל הלבנון שהוא מקום העצים רבים, ולפי שהארז הוא הגבוה שבעצים והצמרת הוא הענף הגבוה מהעץ לכן אמר ויקח את צמרת העץ שאותו הנשר לקח אותו עץ היותר גבוה, (ד) ואת ראש יניקותיו קטף שהם הענפים הרכים העליונים כי מפני רכותם יקראו יניקות מלשון יונק שדי אמו, ואומרו ויביאהו אל ארץ כנען ענינו אל ארץ הסוחרים ולכן אמר בעיר רוכלים שמו ויהיה כנען מלשון כנען בידו מאזני מרמה (הושע יב, ח) וכן אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כג, ח), (ה) ואמר ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה הזרע להגיד שהנשר ההוא לקח מזרע הארץ ההיא עצמה לא מזרע נכרי שלא יצליח בה כי אם מזרע הארץ, ויתנהו בשדה זרע ר"ל שדה ראוי להצליח בה, ואמר קח על מים רבים רוצה לומר שלקחו ונטע אותו על מים רבים, ואומרו צפצפה שמו נראה לי שענינו שנטע אותו ושמו באופן שכל העופות היו מצפצפים ומשוררים עליו, (ו) ויצמח

ויהי לגפן סורחת רוצה לומר שאותו זרע שזרעו הנשר במקום טוב על פלגי מים כשצמח יצא פחות ושפל ונמאס לא כעץ אשר לוקח ממנו ולא כפי המקום שנטעהו בו, והוא אומרו ויהי לגפן סורחת כי במקום שהיה ארז רם ונשא נעשה גפן וגם לא גפן טובה כי אם גפן סרוחה ונבאשת שפלת הקומה דלה ודקה מכל העצים לפנות דליותיו אליו ושרשיו תחתיו יהיו כי הגפן שהיא שפלת הקומה לא יגבה ולא יעלו דליותיו למעלה אבל הן פונות אל הגפן שפלים כמוה וכן השרשים תחתיו יהיו ולא יתפשטו למרחוק אבל יהיו תחת הגפן במקומו לא רחוק לו, ואמר ותהי לגפן רוצה לומר אבל עם כל שפלותה וסרחונה היתה לגפן ותעש בדים ותשלח פארות שהוא כמו פארות שהם הענפים הדקים ובדים הם הגסים שמהם יוצאים הפארות, (ז) ועם זה קרה שבא נשר אחר שהיה גם כן גדול הכנפים ורב הנוצה אבל עם היותו גדול הכנפים ורב הנוצה כראשון הנה לא היה שוה לו בשאר הגדולות, ולזה לא אמר בו ארך האבר ולא אשר לו הרקמה כאשר אמר בראשונה לפי שלא היה כמוהו, על הגפן הזאת וכפנה שרשיה עליו רוצה לומר והנה הגפן הזאת אספה שרשיה על אותו נשר כי בטחה בו ולכן אספה כל שרשיה עליו ודליותיו שלחה לו שהגפן שלחה לאותו נשר בשוחד ומתנה דליותיו וענפיו כדי להשקות אותה מערוגת מטעה כלומר להשקו' אותו נשר מערוגות מטע הגפן כי שם היו נעשים היינות הטובים ששלח לנשר להשקותו, (ח) ובאמ' טעה בזה מאד הגפן כי היא קודם לזה בהיותה תחת הנשר הגדול הראשון בשדה טוב ועל מים רבים היתה שתולה לעשות ענף ולשאת פרי ולהיות לגפן אדרת כלומר לגפן הדורה ויפה.

פסוק ט

ועתה כה אמר ה' אלקים התצלח הלא את שרשיה ינתק רוצה לומר בתמיהה התצלח הגפן הזאת הלא באמת את שרשיה ינתק הנשר הראשון ויעקר אותם ואת פריה יקוסס שרוצה לומר יכרת ויבש, וכל טרפי צמחה תיבש שכיון שנכרת הפרי כל העלים שצמחו בה יבשו כי כן תרגום עלה זית (בראשית ח, יא) טרף זיתא, והנה תיבש הגפן כמו שיבשו פריה ועליה ולא בזרוע גדולה ובעם רב רוצה לומר שלא יצטרך הנשר הראשון אל זרוע גדולה ועם רב לעקור את הגפן והוא למשאות אותה משרשיה רוצה לומר לשומם ולהשיא הגפן משרשיה. ויש מפרשים שלא יבא הנשר השני בזרוע גדולה ובעם רב להציל מיד הנשר הראשון את הגפן ואומרו למשאות אותו משרשיה למ"ד למשאות היא למ"ד התכלית יאמר הלא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש הנשר הראשון ולא יבא הנשר השני בעם רב להצילה אבל יהיה עכ"פ למשאות אותה משרשיה רוצה לומר

להשיא ולעקור אותה הגפן משרשיה והוא כמו למסע את המחנות (במדבר י, ב) שהוא כמו להסיע.

פסוק י

ואומרו עוד והנה שתולה התצלח ענינו והנה הגפן הזאת בטחה להיותה שתולה במקום טוב ועל עין המים והיא היתה מחשבה נפסדת התצלח האם חשבה הגפן הזאת שתצלח, הלא בגעת בה רוח הקדים תיבש רוצה לומר הלא כשיגע בה רוח קדים תיבש הגפן ההיא וגם על ערוגת צמחה שהוא המקום שנוזלים המים שמה תיבש כי דבר לא יעמוד בפני רוח הקדים ואיך אם כן תבטח על שקר, זו היא החידה והמשל שעשה הנביא.

ואמנם הנמשל בה הוא זה הנה הנשר הגדול הראשון היה נבוכד נאצר מלך בבל כי כמו שהנשר הוא מלך העופות כן נבוכד נצר היה מלך על כל מלכי הארץ והלבנון הוא משל לכל ארץ ישראל בכלל או לירושלם בפרט וכמו שאמר ההר הטוב הזה והלבנון (דברים ג, כה), ויקח את צמרת הארז הוא רמז לירושלם כי כמו שהארז הוא העץ היותר גבוה והיותר נכבד מכל העצים כן ירושלם היתה שרתי במדינות, או היה צמרת הארז רמז ליהויכין מלך יהודה, והנשר נבוכד נצר נכנס לארץ ישראל ועלה על ירושלם (יא-יב) וזהו שאמר בפתרון החידה אמור נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה הנה בא מלך בבל שהוא הנרמז בנשר, ירושלם שהוא נרמז בלבנון, ויקח את מלכה ואת שריה שהוא נמשל לצמרת הארז. ואומרו את ראש יניקותיו קטף רמז לחרש ולמסגר ושרי החיילים אשר למלך יהויכין שהכל גלה עם יהויכין, ולפי שיהויכין היה נער ורך במלכו ונבוכדנצר קטף והכרית אותו ממנו לכן אמר את ראש יניקותיו קטף שהמלך הוא הראש, ואמר ויביאהו אל ארץ כנען בעיר רוכלים להגיד שהוליך אותם לבבל כי היא היתה עיר גדולה מסוחרים רבים ונקראת צבי ממלכות תפארת גאון כשדים ולכן אמר בפתרון ויבא אותה אליו בבלה, ואומרו ויקח מזרע הארץ זה משל לצדקיהו שהיה מזרע המלוכה בן יאשיהו מלך יהודה ואותו המליך על יהודה וירושלם לפי שהיה משפט אלהי הארץ שלא ימלוך עליה איש נכרי אמר ויקח מזרע הארץ ויתנהו בשדה זרע וגומר שהוא רמז לארץ ישראל הטובה והענוגה, (יג) ולזה אמר בפתרון ויקח מזרע המלוכה שהוא צדקיהו שהמליך במקום יהויכין ויכרות אתו ברית ויבא אותו באלה שהשביעו שיהיה לו עבד נאמן ולא ימרוד בו, ואמר ואת אילי הארץ לקח לפי שלקח משרי ירושלם להיות בידו תערובות שלא ימרוד בו צדקיהו ולא יתנשא ויתגאה עליו אבל יהיה נכנע לפניו, (יד) והוא אומרו בפתרון להיות ממלכה שפלה לבלתי תתנשא לשמור את בריתו לעמדה רוצה לומר לעמוד באלה ובברית שנשבע לו כי זהו מה שהיה רוצה נבוכד נצר מצדקיהו ומלכותו,

ואומרו ויצמח ויהי לגפן סורחת רומז שצדקיהו בתחלת מלכותו בשנה הה' סרח בבריתו, והמשילו לגפן שפלת קומה ופחותה לפי ששלח את מלך מצרים שיעזרהו למרוד במלך בבל וזהו הנשר האחר שזכר בחידה שאף על פי שהיה תקיף וחזק לא היה כמו הנשר הראשון, ולכן לא שבחו כמוהו ועליו אמר שהגפן כפנה שרשיה אליו ודליותיו שלחה במתנות ושוחד למצרים, (טו) וזהו שאמר בפתרון וימרוד בו לשלוח מלאכיו מצרים, והיה תכלית המאמר היצלח הימלט העושה אלה והפר ברית ונמלט רוצה לומר ואם הוא הפר ברית האם ראוי שיהא נמלט (טז) חי אני נאם השם אם לא במקום המלך רוצה לומר שבעיר בבל שהוא מקום המלך נבוכד נצר הממליך לצדקיהו כיון שבזה את אלתו והפר את בריתו אתו רוצה לומר צדקיהו עם נבוכד נצר בתוך בבל ימות, ומה טוב אומרו אתו בתוך בבל ימות כי הנה מת צדקיהו בבבל באותו פרק שמת נבוכדנצר וכמו שכתבתי בפירוש ספר ירמיהו.

פסוק יז

ולא בחיל גדול יעשה אותו פרעה במלחמה רוצה לומר שלא יבוא פרעה לעזור את צדקיהו במלחמת הכשדים בחיל גדול ובעם רב כמו שהיה חושב צדקיהו, בשפוך סוללה רוצה לומר כשהכשדים היו שופכים סוללות ובונים דייק על ירושלם להכרית נפשות רבות מישראל שבכל זה לא עזרו פרעה ונשאר צדקיה מבלי עזר פרעה, (יח) ועם האלה שבזה והברית שהפר ונתן ידו לקיים הדבר ביד נבוכדנצר ולפי שכל אלה עשה לכן לא ימלט צדקיהו מידו, אמנם מה שאמר עוד בחידה הלא את שרשיה ינתק ואת פריה יקוסס ויבש רומז שנבוכד נצר ינתק ויעקור שרשי מלכות צדקיהו ולא ישים אחרים מזרעו מלך בארץ ואת פריה יקוסס ויבש הם בני צדקיהו ששחט לעיניו. והודיע השם לנביא במה היה כשלון צדקיהו המלך ומה פשעו וחטאתו שעליו נתחייב בכל הרעה הזאת וע"ז אמר (יט) לכן כה אמר השם אלקים חי אני בשבועה שלא היתי' רעתו של צדקיהו ככה אלא מפני אלתי אשר בזה וברית אשר הפיר כי הנה עם היות שהיה האלה והברית עם נבוכדנצר הנה צדקיהו נשבע לנבוכדנצר בשם השם ובזכירת שמו סמך נבוכד נצר על דברו ולכן בעברו על אותה אלה ברית ושבועה היה מחלל את השם בפרהסיא ומפני החלול ההוא ייחס השם הדבר לעצמו ואמר אלתי אשר בזה וברית אשר הפיר, והותרה בזה השאלה הששית ולכן יתן עונשו בראשו.

פסוק כ

ואמר ופרשתי עליו רשתי ונתפס במצודתי להגיד שיברח צדקיהו מירושלם וירדפו הכשדים אחריו וישיגוהו, וכבר פירשתי זה למעלה בנבואה החמישית, ולפי שצדקיהו

הובא בבלה ושם נשפט במאסר כל חייו לכן אמר ונשפטתי אותו שם מעלו אשר מעל בי רוצה לומר ששם יעשה משפטו בו בעבור מעלו אשר מעל בהשם יתברך בענין השבועה שנשבע לשקר, וכן הוא אומר בספר מלכים וישביעהו באלקים רוצה לומר שהשביע את צדקיהו באלהים שהיא היתה שבועת ישראל. ולפי שרבים מהשרים שהיו עם צדקיהו ברחו וכן אנפיו שהם חייליו לכן אמר (כא) ואת כל מברחיו כל אגפיו רוצה לומר הבורחים מחברתו בכל חייליו בחרב יפולו והנשארים מהם שלא יהרגו הכשדיים לכל רוח יפרשו כי ילכו בגלות לכל רוחות העולם.

פסוק כב

ובעבור שהרבה הנביא בייעודי הרעות אשר יבואו על זרע יאשיהו מלך יהודה ובניו, לכן הביא אחר זה נחמה באומרו ולקחתי אני מצמרת הארז הרמה שהוא יהויכין שזכר למעלה ונתתי מראש יונקותיו שהוא רמז לבני בניו, ואומרו רך אקטוף פירשו המפרשים שנקטפה והוסרה ממקומה עוד אקח ממנה ולא כאותה לקיחה שלקח מלך בבל כמו שאמר ויקח את צמרת הארז כי הוא לקחה להסירה ולבטלה אבל אני אקחנה ממקום הגלות ונתתי אותה במקומה רוצה לומר ענף רך ונוטעו במקומו, ויותר נכון לפרש שיתן מראש יונקותיו שהוא יהויכין נער רך שיקטוף ויכרות מאותה הצמרת והוא רמז לשאלתיאל בן יהויכין, ושתלתי אני אותו על הר גבוה ותלול שהוא הר ציון ותלול מגזרת תל, (כג) ויהיה זה בהר מרום ישראל שהיא ירושלם הגבוהה מכל הארצות שם אשתלנו רוצה לומר שיהיה שם שתול ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר, והנה הייעוד הזה פירשוהו המפרשים על זרובבל בבית שני כמו שזכרתי, וקשה הדבר בעיני לפי שזרובבל לא מלך בירושלם אבל בא שמה ובנה את בית השם וחזר לבבל ושם מת בעבדותו וכמו שכתב יוסף בן גוריון, ומפני זה אחשוב אני שלא נאמרה הנבואה הזאת על זרובבל ולא על בית שני אלא לעתיד לבא על מלך המשיח במהרה יגלה, ועליו אמר ונשא ענף ועשה פרי והיה לארז אדיר לפי שימלוך במעלה עליונה, ולפי שלו יקהת עמים אמר כל צפור כל כנף בצל דליותיו תשכנה, (כד) ובזה ידעו כל עצי השדה שהם מלכי האדמה כי אני השם השפלתי עץ גבוה שהוא נבוכד נצר הגבהתי עץ שפל שהוא זרע דוד והפרחתי עץ יבש שהוא זרע יהויכין היבש בגלות הארוך הזה, וגם זה מוכיח שלא נאמר זה על בית שני כי לא היה עדיין זרע דוד ויהויכין יבש בחמשים שנה שישבו בבל אלא שנאמר על הגאולה העתידה שיצמח מבית דוד צמח צדיק, וכן תרגמו יונתן ולקחתי אני מצמרת הארז ואקרב ממלכותא דבית דוד דמתיל בארזא רמה ואקימנא מבני בנוהי יניק ארכי ואקימיניה במימרי בטור רב ומנטל בהר בטור קודשא דישראל אקימיניה ויכבש מחוזין

משריין ויעבד סמכוון ויהא למלך תקיף ויסתמכון עלוהי כל צדיקיא וכל ענותניא בטלל מלכותיה ישרון וידעו וידעון כל מלכי עממיא ארי אנא השם אמאיכית מלכו דהוה תקיף כאע רטיב ותקיפי מלכותא דבית ישראל דהות חלשא כאע יביש אנא השם גזרית בממרי ואקיים:

פרק יח

פסוק א

הנבואה השביעית תחילתה ויהי דבר השם אלי לאמר מה לכם אתם מושלים את המשל הזה וגומר עד ויהי בשנה השביעית. ויש בה ששה פרשיות. הראשונה, מה לכם אתם מושלים את המשל הזה. השנייה, והרשע כי ישוב מכל חטאתו. השלישית, ובשוב צדיק מצדקתו. הרביעית, ובשוב רשע מרשעתו. החמישית, ואתה שא. השישית, אמך כגפן בדמיך על מים שתולה. וראיתי להעיר בנבואה הזאת ששת שאלות:

השאלה הראשונה במה שהשיב על מה שהיו אומרים אבות יאכלו בוסר ושיני הבנים תקהינה הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב כנפש הבן, ונראה שהתשובה ההיא אינה מתיחסת אל מאמרם כי הנה עם היות שכל הנפשות הם שלו הנה לא תמנע השאלה בסבול נפש הבן עון האב ולמה אמר זה בלשון נפש, וידוע שכל הנפשות הם של הקדוש ברוך הוא והגופות גם כן הם שלו ומה התשובה הזאת לענין הקושיא:

השאלה השנית באומרו שהאיש הצדיק שעשה את כל מצות ה' חיה יחיה והרשע העובר עליהם מות יומת, כי הנה עינינו הרואות כמה מהצדיקים ימותו בלא עתם וכמה מהרשעים חיים עצמו כמו שאמר במשנה (אבות ד, טו) אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מייסורי הצדיקים, ושלמה אמר יש צדיק אובד בצדקו ויש רשע מאריך ברעתו (קהלת ז, טו), וכבר זכרו חכמים ז"ל בכמה מקומות שהמדה האלקית היא שמי שרובו זכיות ומיעוטו עבירות נפרעין ממנו ממיעוט עבירות קלות שעשה בעולם הזה בשביל ליתן לו שכר זכיותיו משלם לעולם הבא ומי שרובו עבירות ומיעוטו זכיות נותנין לו שכר זכיותיו בעולם הזה כדי ליפרע ממנו על עונותיו בעולם הבא ואיך אמר אם כן יחזקאל הצדיק חיה יחיה והרשע מות יומת:

השאלה השלישית באומרו והוליד בן פריץ מות יומת דמיו בו, כי הנה הקושיא היתה אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהנה רוצה לומר שהיו האבות רשעים והבנים צדיקים והם נענשים בעון אבותיהם ואיך ישיבהו השם יתברך עם האב הצדיק שהוליד בן פריץ כי הנה אין זה ענין הדרוש ולא הקשה המקשה על זה אלא על הפכו:

השאלה הרביעית באומרו אביו כי עשק עושק גזל גזל אח ואשר לא טוב עשה בתוך עמיו והנה מת בעונו, כי הנה יראה המאמר הזה מיותר מבלי צורך לפי שכבר זכר למעלה משפט הצדיק מקיים המצות שחיה יחיה וזכר אחריו גם כן משפט האיש הפריץ עובר עבירות ואמר במשפטו מות יומת דמיו בו, הרי לך שכבר נתן המשפט בצדיק שיחיה בצדקתו בין שיהיה אב או בן וברשע שימות ברשעתו בין שיהיה אב או בן כי הנפש החוטאת היא תמות ומה צורך אם כן לומר אחר זה אביו כי עשק עושק שהוא עצמו ענין הרשע ומשפטו שהוא בלי ספק כפול עם מה שנזכר למעלה, ומה ענין אומרו אחריו ואמרתם מדוע לא נשא הבן בעון האב כי הנה הם לא היו אומרים זה אבל בהפך שהיו מתערמים מפני שהיו הבנים נענשים על מעשה אבותיהם:

השאלה החמישית באומרו בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת עליהם בעולו אשר עשה ימות ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה, כי הנה שתי החלוקות האלה מהצדיק ששב מצדקתו ומהרשע ששב מרשעתו כבר זכרם למעלה כל אחת בפרשה בפני עצמה והרשע כי ישוב וגומר ובשוב צדיק מצדקתו וגומר ולמה אם כן חוזר לזוכרם הנה מבלי צורך כלל, והרד"ק כתב ששינה המאמרים האלה כדי לחדש בהם דבר שאמר בשוב צדיק ומת עליהם רוצה לומר על שנתחרט מצדקתו ועל עשותו עול, והוא טעם תפל מבלי מלח כי הנה כל מה שנזכר למעלה נזכר למטה בכח הדברים:

השאלה השישית באומרו ויראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה חיה יחיה לא ימות ואומרו בית ישראל לא יתכן דרך השם וגומר, כי הנה כח זה המאמר הוא כמו שאמר למעלה ממנו סמוך אליו ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ולמה חזר עוד לומר ויראה וישוב מכל פשעיו, וכתב ה"ר דוד קמחי שכולו ענין אחד, ואין הדבר כן כי הוא אמר ובשוב רשע וגומר הוא את נפשו יחיה ואמר עוד ויראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה חיה יחיה לא ימות הרי שנתן שני משפטים והוא המורה שהם מאמרים מתחלפים, ובכלל זה הספק שלמעלה אמר ואמרתם לא יתכן דרך השם הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו וחזר לומר שנית ואומרו בית ישראל לא יתכן דרך השם הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן והוא כפל מבואר, והספיקות האלה לא התעוררו עליהם המפרשים והם חזקות מאד בפסוקים האלה, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להגיד שבני יהודה וירושלם היו מתרעמים ממשפטי השם בעבור שבחטאת מנשה ושאר מלכי יהודה החטאים בנפשותם שמתו בכבודם

ולא קבלו עונש כלל היו הם עתה מקבלים העונש והרעה שהיה ראוי לבא עליהם באופן שהיו אבותיהם כאוכלי הבוסר שלא קהו שיניהם וקהו שיני בניהם אשר קמו אחריהם שלא אכלו הבוסר, והוא על דרך מאמר ירמיהו (איכה ה, ז) אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, ועל זה השיב' השם שאין הדבר כמו שחשבו כי הנה עונש העונות ושכר המצות הוא בעצם וראשונה מיוחס לנפש שהיא הפועלת אותם באמת והגוף הוא הכלי, והנה האדם מצד הנפש אין לו אביות ולא בניות כי אין הנפש מוליד נפש אבל כולנה מעשה ידי יוצר ולכן לא יענש הבן בעון האב כי הוא מקבל העונש בעולם הזה ובעולם הבא, ואעפ"י שיהיה העונש גופני הנה צערו מגיע לנפש ואיך תסבול נפש הבן העונש הראוי לנפש האב בהיותם נפשות מתחלפות ונבדלות זו מזו, ומפני זה ביאר שכל אדם בעצמו מקבל שכר או עונש מעשיו כי בהיותו צדיק חיה יחיה הוא בעצמו ובהיותו רשע מות יומת והצדיק בן הרשע יחיה עצמו ובצדקתו ולא יענש בעון אביו והרשע בן הצדיק מות ימות ולא ינצל בזכות אביו לפי שכל אדם צדקתו או רשעתו עליו תהיה, אבל אם הרשע ישוב מחטאתיו חיה יחיה ולא ימות וכן הצדיק כשישוב מצדקתו וירשיע מות ימות ולא תזכרנה צדקותיו לפי שהכל הולך אחר החתימה ומורה שנתחרט ממה שעשה בראשונה, ומפני זה כולו ראוי להם שישובו מפשעיהם כדי שיחיו ולא ימותו, ובעבור שהקושיא הזאת שהיו עושים אנשי הדור מאבות יאכלו בוסר היה כנגד נשיאי ישראל ומלכיהם לכן בא אחרי זאת נבואה מהקינה שישא הנביא על נשיאי ישראל שהם מלכיהם וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי דבר השם אלי לאמר מה לכם אתם מושלים את המשל הזה וגומר עד והרשע כי ישוב מכל חטאתיו. אמר השם לנביא (ב) שיוכיח את בני דורו שהיו אומרים במשל נהוג ביניהם ומורגל בפיהם אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה, והנה במאמר הזה יוכללו שלש תרעומות שהיו מתרעמים ממשפטי השם. הראשונה שהאבות יאכלו בוסר רוצה לומר ולא קהו שיניהם כי הנה ירבעם אחאב ושאר מלכי ישראל הרשעים וכן אחז ומנשה ושאר הפושעים כולם אכלו בוסר שהוא רמז ומשל לפשעיהם שעשו הרע בעיני השם ולא קבלו ענשם בחייהם אבל מתו בכבודם וזרעם נכון לפניהם והוא עוות הדין גדול שהרשע לא יענש על פשעו. והתרעומת השני הוא שהבנים שהיו צדיקים וטובים כאילו תאמר אנשי ירושלם ובני יהודה לא קבלו שכר מעשיהם הטובים אבל מרה היתה אחריתם כי הלכו בגלות ומתו בשביה וגם זה משפט מעוקל הוא. והתרעומת השלישי הוא שהבנים ההמה נענשו בעון אבותיהם וכמו שאמרו אנשי הגלות אבותינו חטאו ואינם וגומר והוא גם כן עוות הדין גדול שיקבל האדם גמול מעשה זולתו ומפני

שהיו אומרים כל זה כמראים עצמם צדיקים וטובים שלכן התרעמו ממשפטי השם כמו שאמר ישעיהו (ישעיה נח, ב) ודעת דרכי יחפצון כגוי אשר צדקה עשה וכמו שפירשתי שם, לכן אמר כאן מה לכם אתם מושלים את המשל הזה על אדמת ישראל רוצה לומר מה לכם לעשות הקושיא הזאת האם אתם צדיקים שתתרעמו על משפטי השם ולמה תמשלו זה על אדמת ישראל רוצה לומר על חרבן ארץ ישראל האם היתה על אדמת ישראל מלכים ועמים צדיקים וטובים או למה תעשו עליה התרעומת הזה כי באמת אינו ראוי לא לכם ולא לה, (ב) ולכן חי אני אם יהיה לכם עוד משול המשל הזה לפי שאני אודיע משפטי ודרכי אליכם באופן שלא תטעו עוד בהם.

פסוק ד

וביאר ואמר הנה כל הנפשות לי הנה וענין זה המאמר כתב הרב רבי דוד קמחי שהוא כל הנפשות לי הנה ואני נתתי אותן בבשר להנהיג את הגוף כדי ללכת אחרי ואני רוצה בחייהן ולא במיתתן כי לי הנה ומכבודי נגזרו כנפש האב וכנפש הבן ואיך תעלו בדעתכם שאעניש הנפש אם לא חטאה לי, והנה לא ירד החכם לעומק כוונת זה המאמר כי הכוונת האלקית היתה בו כמו שאומר הנה הגופים אין ספק שהאחד יוליד את האחר ולכן מזה הצד הגופני יקרא המוליד אב והנולד בן וכמו שבעצי היער הבן שהוא הענף כמ"ש ועל בן אמצת לך (תהלים פ, טז) הוא מטבע האילן המוליד אותו שהולידו והצמיחו כן הבנים יתדמו בטבעם למולידיהם, ולכן אינו מהזרות שהבן יהיה יורש במומי אביו וחלאיו להיותם דברים גופיים נמשכים בהולדה, אבל הנפש אינה כן כי נפש האב לא תוליד נפש הבן ולכן אין נפש אב לנפש ולא נפש בן לנפש כי כל אחת מהן היא בפני עצמה עצם רוחני יצרו האלקים והשפיעו באדם כרצונו, והנה להיות הנפש היא הפועלת באמת בהיותה עם הגוף והגוף אינו כי אם כלי פעולתה לכן השכר והעונש על המצות והעבירות לא יוחס אלא לנפש לא לבד בעולם הבא שאין שם גוף וגויה אלא גם בעולם הזה השכר והעונש עם היותו גופני לנפש יוחס מפני העונג המגיע לנפש עם השכר והצער המגיע אליה מהעונש לא לגוף שהוא כלי, כי לא נאמר שהחרב הרג את הנפש אלא האדם שיניע את החרב, ומזה יתבאר שקרות האומרים אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה לפי שקהות השינים שהוא העונש יוחס לנפש באמת ואין לנפשות אב ולא בן ואיך א"כ תענש נפש הבן בעבור נפש האב שאין לה עמה קורבה כלל, ומצינו רמז וראיה לזה בענין אדם הראשון שהנה הקללות הגופניות שנתקלל בהן על חטאו נמשכו בתולדותיו בעבור שהיו בניו לענין הגוף אמנם לענין העונש הנפשיי אם נגזר עליו הוא לבדו קבלו, ונח שם ועבר ואברהם ושאר חסידי הדורות שהיו זרעו ותולדותיו לא ירשו

העונש הנפשיי כמו שירשו הגופיי יען וביען אין בנפשות אב ובן כי כנפש האב כן נפש הבן לפניו ית', וזהו שאמר כאן כל הנפשות לי הנה ואין הכוונה בזה שהן כולן ברשותו יתברך אלא שהוא בעצמו בראם ויצרם כולן וכמ"ש ונשמות אני עשיתי (ישעיה נז, טז) ונפש האב לא תוליד נפש הבן, ומפני זה הנפש החוטאת היא תמות ולא ימותו בנים על אבות, ובה השיב הנביא לתרעומת הג' והוא ששיני בנים תקהינה בעון אביהם והשיב לתרעומת הזה ראשונה לפי שהוא הנראה תחילה מכוונת קושיית'.

פסוק ה

ועתה ישיב לתרעומת האחר והוא שהאבות לא קבלו ענשם ולא שכרם בחייהם וקבלוהו בניהם ועל זה ביאר הדבר מפאת הפכו ומפאת עצמו וזה שאמר ואיש כי יהיה צדיק ועשה משפט וצדקה שהיא כל התורה, (ו) ופירט עון ע"ז שהוא כנגד כל התורה כולה באומרו אל ההרים לא אכל לפי שהיו עובדים ע"ז על ההרים הרמים כמו שכתוב, לכן אמר שהצדיק הוא אשר לא יעשה זה שלא ילך על ההרים ולא יאכל שם מן הזבחים שהיו עולים לע"ז, וי"ת אכל מלשון תפלה אמר בטוריא לא פלח לטעוותא, ולא לבד הצדיק לא יעבוד ע"ז אבל גם לא ישא עיניו אל גלולי בית ישראל כמ"ש אל תפנו אל האלילים (ויקרא יט, ד), ומלבד זה במצות שבין אדם לחבירו אל אשת רעהו לא טמא ואל אשה נדה לא יקרב ולא זכר שאר העריות אלא אלו להיות בני אדם רגילים בהם אמנם שאר העריות כל אדם נבדל מהם, (ז) וגם בענין הממונות איש לא יונה חבולתו חוב ישיב רוצה לומר שהעני שהיה חייב לו וחבל את שמלתו על חובו ישיב חבולתו משום אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו (שמות כב, כה), ואמנם במצות לא תעשה גזלה לא יגזול ובצדקה שהיא מצוה רבה לחמו לרעב נתן ועירום יכסה בגד רוצה לומר הערום יכסה בבגדו, (ח) בנשך לא יתן ותרבית לא יקח וזכר שני הלאווין האלה לפי שאחד הוא בעת הנתינה שלא יתן מעותיו ברבית והאחר הוא כשיגבה את חובו שלא יקח ממנו רבית ואם יהיה הצדיק שופט שוטר ומושל משפט אמת יעשה בין איש לאיש, (ט) ובכלל שבחוקותי יהלך והם החוקים שטעמם נעלם ממנו ומשפטי שמר שהם המצות שהשכל גוזר עליהם ויהיה מגמתו תמיד לעשות אמת צדיק הוא חיה יחיה רוצה לומר האיש אשר כזה צדיק וישר הוא באמת נקי מכל עון ואשמה ולכן חיה יחיה בלי ספק כי הוא הצדיק הגמור שלא נמצא בו עון כלל ולכן לא יגורהו רע, ואינו בכלל המדה ממי שרובו זכיות ומיעוטו עבירות כי זהו שזכר כאן הוא צדיק גמור שאין בו עבירה כלל ומה שאמר שלמה יש צדיק אובד בצדקו ומה שאמר במשנה ולא מייסורי הצדיקים כולם ידברו מהצדיקים שרובם זכיות ומיעוטן עבירות, אבל הצדיק גמור שלא ימצאו לו עון

אשר חטא היא מדרגה אחרת עליונה מאד ועליו אמר פה צדיק הוא חיה יחיה כלומר צדיק גמור הוא ולכן בלא ספק חיה יחיה ולא תבואהו רעה, ואמר חיה על חיי העולם הזה ויחיה על חיי העולם הבא, ועם זה לא נצטרך למה שכתב הגאון רב סעדיה שהחיים והמות שנזכרו כאן הם לעולם הבא בלבד ותפשו ה"ר דוד קמחי, כי אותם האומרים אבות יאכלו בוסר ושיני הבנים תקהינה על חיי העולם הזה וטובותיו היו מתרעמים לא על דבר העולם הבא כי לא ידעו מה הוא אלא על מה שהיו רואים בעיניהם וצריך שתהיה התשובה מענין השאלה אבל הוא מאמר כולל חיי הנפש בעולם הזה ובעולם הבא, והנה זכר החיים והמות להיותו מאמר כולל לכל פרטי הברכות והקללות וכמו שאמר ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא יח, ה. וביט, לז), וכן אומרו לאדם הראשון כי ביום אכלך ממנו מות תמות (בראשית ב, יז) כולל לכל הקללות שנאמרו לו אחר כך וכן אמר החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה (דברים ל, יט), הנה אם כן החיים כוללים מיני הטובות והמות כל מיני הרעות והותרה בזה השאלה השנית.

והנה כיוון הנביא במה שזכר בזה מהצדיק על חזקיהו שהיה צדיק גמור ולא נשא עון אחז אביו (י) ולכן אמר אחריו והוליד בן פריץ כנגד חזקיהו גם כן שהוליד את מנשה שהיה רשע ופריץ במעשיו כי שפך דמים ועשה כל אחד ואחד מהעונות האלה שזכר הפכיהן בצדיק, (יא, יב) ולא עשה א' ממצות עשה שזכר בו כמו שמפרש והולך, (יג) כי הנה האיש אשר כזה מות יומת דמיו בו רוצה לומר הוא הראוי למות בעולם הזה ובעולם הבא אם היה שלא עשה מצוה מימיו כי בהיותו רובו עבירות ומיעוטו מצות קלות הרי הוא בכלל המדה שנותנין לו שכר מצות קלות בעולם הזה כדי ליפרע ממנו על רוב עונותיו בעולם הבא, וכבר זכרו חז"ל (רות רבה ה, ו) שמנשה עשה תשובה כאשר לכדוהו שרי צבאות מלך אשור בחוחים ויאסרוהו בנחשתים ויוליכוהו בבלה ולכן השיבוהו ה' למלכותו והאריך ימים עליו מפני מעוט הזכיות שבידו, והנה מנשה הוליד את אמון ולא מלך אלא שתי שנים ויקשרו עליו עבדיו וימיתוהו בביתו, (יד) אבל אמון הוליד את יאשיהו צדיק תמים אשר שב אל ה' בכל לבבו ועליו נאמר כאן שהפריץ הוליד בן וירא את כל חטאת אביו ולא עשה כמוהו, (יז) כי הנה הבן ההוא לא ימות בעון אביו חיה יחיה ולא נאמר אם כן שאבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה כי הנה הבן הזה יאשיהו לא מת בעון אביו וקנה לעצמו חיים בעולם הזה ובעול' הבא, (יח) ואמנם אביו אמון ומנשה שעשק עושק גזל גזל אח שהוא הגזל היותר מגונה שיגזול אדם מאת אחיו וכל ישראל אחים הם כמו שאמר עד דרוש אחיך אותו (דברים כב, ב), ואשר לא

טוב עשה שהוא הרע כי כבר יאמר דרך כלל על הרעות לא טוב כמו יתיצב על דרך לא טוב (תהלים לו, ה), ומאזני מרמה לא טוב, הנה באמת אותו אביו מת בעונו והבן לא ימות בעונו ולא צדקו אם כן במה שאמרו אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה, הנה התבאר למה זכר והוליד בן פריץ שהיה לרמוז את מנשה ולמה חזר לומר אביו כי עשק שהוא להשלים ענין התשובה והותרו השאלות השלישית והרביעית.

פסוק יט

ואומרו עוד ואמרתם מדוע לא נשא הבן בעון האב אין ענינו שהיו הם המתרעמים מזה אלא שבא להתיר ספק בזה אפשר שיסופק נגדו והספק הוא מענין הבנים הקטנים שאין ספק שימותו בעון אביהם כמו שיחיו וגידלו בזכותם כי אין לקטנים זכיות ולא עונות לשנאמר שעליהם יחיו ועליהם ימותו, הנה להתיר הנביא הספק הזה אמר ואמרתם מדוע לא נשא הבן בעון האב רוצה לומר ואם אמרתם כנגד זה שהנחתי מדוע לא נשא הבן בעון האב רוצה לומר הבן הקטון שאינו בן עונשין למה זה לא ימות בעון אביו כיון שהוא כחלק ממנו ואין לו מעצמו לא זכות ולא חובה ע"ז השיב והבן משפט וצדקה עשה רוצה לומר אמת אמרתם בבנים הקטנים שמתים בעון אביהם אבל הבן הגדול שהוא מעצמו משפט וצדקה עשה את כל חקותי שמר ויעשה אותם הרי זה כבר יצא מכלל בן והוא שלם בעצמו ולכן חיה יחיה, כי כמו שהבנים הקטנים ניזוקין בעון אביהם וייטב להם בזכותם ככה הגדולים אם הם רשעים לא תועילם זכות אבותיו ואם הם צדיקים לא יזיקם עונות אבותיהם, (כ) כי הנפש החוטאת היא תמות והבן רוצה לומר הגדול לא ישא בעון האב והאב לא ישא בעון הבן כי כל א' מקבל גמולו ולכן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה ולא על בנו, הן אמת שבהיות האב צדיק והבן צדיק יירש הבן זכותו וזכות אבותיו הצדיקים ויתרבה טובתו ואם היה האב רשע והבן גם כן הלך בדרכי אביו אין ספק שיגדל עונשו להיותו רשע בן רשע ועל זה אמרה תורה פוקד עון אבות על בנים (שמות לד, ז), וביאר שלא יעבור זה מהדור הרביעית, וכבר זכר הרב המורה סבתו שהיא מפני שלא יוכל הזקן הרשע המורד לראות מזרעו יותר מארבע' דורות אע"פ שיהיה רשע מאריך ברעתו, אבל זה כבר פירשה התורה שלא יובן כי אם לבנים הרשעים שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם והוא אומרו בסוף הפסוק לשונאי, אבל צדיק בן רשע לא ישא עון אביו, ולפי שמדת הטובה מרובה ממדת הפורענות אמרה תורה בענין הזכות ועושה חסד לאלפים לאוהבי וגומר שלא יעמוד זכות האבות לבנים בלבד עד אלף דור כענין העונש כי גם לאלף דור יגיע הזכות ולכן זכות אבותינו הקדושים עמדה לנו עד היום הזה, ואמנם מה שנאמר לעלי הכהן (שמואל א' ג, יד) שישמור לו

ולבניו העון עד עולם היה מפני שהעון ההוא היה בו חלול השם וקורא הדורות מראש ראה שלא היו בבניו מי שראוי לכפר לו עון אבותיו, וחכמים זכרם לברכה דרשו (ר"ה יח, א) בזבח ובמנחה הוא אינו מתכפר אבל בדברי תורה ובגמילות חסדים מתכפר הנה בזה השלימה תשובת השם יתברך על תשובת אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה.

וכבר ביארתי בספר ירמיהו שלא נחרבה ירושלם ולא גלו בני יהודה וישראל בעבור מה שחטא מנשה בעצמו אלא בעבור מה שעשו שאר המלכים והעם בעצמם ממה שלמדו מתועבות מנשה ומעשיו, והנה הותרה במה שפירשתי בזה בשלמות השאלה הד' הנזכרת. ואמנם מה שאמרו חכמים זכרם לברכה בפרק אלו הן הלוקין (מכות כד, א) אמר ר' יוסי בר חנינא ד' גזרות גזר משה על ישראל ובאו ארבעה נביאים ובטלום, משה אמר (דברים לג, כח) וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב, בא עמוס ובטלה חדל נא מי יקום יעקב כי קטון הוא (עמוס ז, ה) וכתיב ודוד הוא הקטן, משה אמר (דברים כח, סה) ובגוים ההם לא תרגיע בא ירמיה ובטלה הלוך להרגיעו ישראל (שמואל א' יז, יד), משה אמר (שמות לד, ז) פוקד עון אבות על בנים בא יחזקאל ובטלה שנאמר (לעיל יח, כ) הנפש החוטאת היא תמות, משה אמר (ויקרא כו, לח) ואבדתם בגוים בא ישעיהו ובטלה והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים (ישעיה כז, יג) ע"כ, יראה סותר לזה אבל עם ההתבוננות כוונו למה שפירשתי:

פסוק כא

והרשע כי ישוב מכל חטאתו וגומר עד ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל. אחרי שהשיב הנביא על דברי אנשי ירושלם האומרים אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה מכל הבחינות רוצה לומר שהאבות שאכלו בוסר קבלו ענשם ומתו מיתת הגוף והנפש להיותם רשעים ואם שהבנים שלא אכלו הבוסר ולא חטאו לא תקהינה שניהם ולא יסבלו עונש כלל כי אין מיתה בלא עון ואין ייסורין בלא חטא (שבת נה, א), ואם בהחכשת ההקדמה שהבן בהיותו גדול ועשה משפט וצדקה לא יענש בעון האב עזב הנביא הדרוש הזה מהאב והבן ובא לדבר מהאדם עצמו בשובו מחטאתו או מצדקתו, ואמר שלא די שהבן אשר לא חטא לא יקבל עונש מפאת אביו אבל גם האיש החוטא עצמו אם ישוב מכל חטאתו אשר חטא ונתחרט מפשעיו ומלבד שלא יחטא במצות לא תעשה עוד ובמצות עשה ישמור את כל חקותי ועשה משפט וצדקה באמת חיה יחיה ולא ימות ולא יקבל שום עונש כצדיק הגמור שלא חטא, (כב) לפי שכל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו והרי הוא כאילו לא חטא מימיו ובסבת צדקתו אשר עשה עתה כששב אל ה' יחיה ואם כן יקבל החיים מפאת הצדק' ולא יקבל המות מפאת הפשעים שעשה שכבר נמחלו לו,

(כג) ובזה תדעו שהחפוץ אחפוץ במות הרשע כי לא אחפוץ אלא בשובו מדרכיו כדי שיחיה כיון שאני מוחל לו מפני תשובתו כל הפשעים שעשה, (כד) וכן בצדיק בשובו מצדקתו ושב רשע ועשה עול שהוא הרע בעיני ה' ככל התועבות אשר עשה הרשע שהיה רשע גמור כל ימיו כן יעשה הצדיק בשובו מצדקתו להיות רשע וחי כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה, ומאמר וחי הוא בתמיהה כלומר האם ראוי שיחיה בעבור הצדקות שעשה בראשונה באמת אין ראוי שיחיה אבל שכל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה כדי שיחיה בעבורם, ובמעלו אשר מעל ובחטאתו אשר חטא אחרי ששב להרשיע בם ימות וא"כ צדקותיו לא יתנו לו החיים ורשעתו יתן לו המות. וכבר הקשו חז"ל (קידושין מ, ב) ע"ז ואמרו ולהוי כמחצה זכאי ומחצה חייב ותירצו בתוהה על הראשונות שכיון שמתחרט אדם על מעשיו הראשונים אינם נחשבים לכלום כי הכל הולך אחר החתימה, ואם התחיל ימיו ברשע וסיים בצדק הרי הוא כצדיק לכל דבר וחיה יחיה ואם התחיל בצדק וסיים ברשע הרי הוא כרשע גמור ובעונו ימות:

פסוק כה

ומפני שנתן בזה שני משפטים א' ברשע ששב להיות צדיק והאחר בצדיק ששב להיות רשע לכן אמר על כל אחד מהם מה שהיו משיבים אנשי הדור והתחיל ממאן דסמיך ליה מהצדיק ששב להיות רשע שאמר כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה במעלו אשר מעל, וע"ז אמר ואמרתם לא יתכן דרך ה' והיתה טענתם בזה שהיה ראוי שיעשה לו הקב"ה נכיתה העבירות כנגד המצות שעשה ובזה ימחול לו מה שפשע, כי למה זה לא תזכרנה צדקותיו ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ובריה, הנה ע"ז השיבם הדרכי לא יתכן הלא דרכיכם לא יתכנו רוצה לומר אם דרכי ומשפטי בזה לא יתכנו יתחייב שגם דרכיכם ומשפטיכם שאתם שופטים בין אדם לחבירו לא יתכנו, (כו) והביא להם ראיה מהנהוג במשפטיהם בב"ד שלמטה של בני אדם שאם אדם אחד לא הרג את הנפש חמשים או ששים שנה ואח"כ בהיותו בזקנתו הרגו הנה דינא זוטא והיא ב"ד של מטה מהשופטים או מהמלך ימיתו את הרוצח ההוא האם ימצאו לו זכות לאמר שכל ימיו היה צדיק ולא הרג את הנפש ושלכן לא יהרג ע"ז שהרג זה באמת לא יפול בדעת בני אדם אבל ישפטוהו כאשר הוא שם וצדקותיו לא תזכרנה, וכן בדינא רבא של מעלה שבשוב צדיק מצדקתו ונעשה רשע יענש על רשעתו ולא תזכרנה צדקותיו, וע"ז אמר בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומת שלא אמר זה כפי הדין האלקי של מעלה אלא על בית דין של מטה שאם היה אדם צדיק וישר במעשיו כל ימיו ושב מצדקתו ועשה עול כאילו תאמר שהרג את הנפש או טמא את אשת רעהו ומת עליהם רוצה לומר שימיתוהו בית דין על

שניהם רוצה לומר על העול שעשה ועל ששב מצדקתו ולא ינצל מהמות בעבור הצדקות שעשה בראשונה אבל בעולו אשר עשה באחרונה ימות, ואם הדרך הזה יתכן אצליכם איך תאמרו שלא יתכן דרך ה' במשפט הזה עצמו.

פסוק כז

וכן זכר מה שהם היו אומרים בענין הרשע שישוב מרשעתו והתבונן שאמר ראשונה הוא את נפשו יחיה בשם נפש ואח"כ אמר חיה יחיה לא ימות, והענין שג"כ הם היו אומרים שבשוב הרשע מרשעתו כל פשעיו לא תזכרנה לפי שיתיחייב מזה שיהיה חוטא נשכר והאומר שהקב"ה וותרן יתוותרון מעוהי (ירושלמי תענית ב, א; אסתר רבה ז, כה) ועל כן היו אומרים ע"ז לא יתכן דרך ה', ולכך אמר הנביא משיבם ע"ז ובשוב רשע מרשעתו ויעש משפט וצדקה מי יכחיש שלא יחיה את נפשו, כי הנה יש בו שתי בחינות האחת היא שעשה משפט וצדקה ועליה את נפשו יחיה בשכר הנפשיי לחיי העה"ב לפני האלקים, (כח) והבחינה הב' היא שיראה וישוב מכל פשעיו אשר עשה רוצה לומר שראה בעין שכלו כי לא טוב הדבר אשר הוא עושה וישוב מכל פשעיו האיש אשר כזה האם ראוי שימיתוהו בב"ד של מטה כיון שהתחרט ממעשיו הרעים וחזר למעשים טובים הנה באמת חיה יחיה לא ימות בהיותו מתחרט ממעשיו הרעים כי הוא שבח אליו לא גנות, הנה א"כ ב"ד של מעלה הוא שוה במשפטו ודינו לבית דין של מטה.

פסוק כט

ואיך א"כ אמרו בית ישראל לא יתכן דרך ה' בענין הרשע השב מרשעתו כי הנה אם דרכי לא יתכנו יתחייב שגם דרכיכם לא יתכנו כל דרך ודרך מהם, הנה אם כן אין ייתור בפסוקים כי לא אמר בשוב צדיק מצדקתו ובשוב רשע מרשעתו על מה שיעשה בהם ב"ד של מעלה אלא כמספר דרך ב"ד של מטה ולקח ממנו ראיה לב"ד הגדול של מעלה, ואמר שתי פעמים לא יתכן דרך ה' אחד לענין הצדיק ששב מצדקתו ואחד לענין הרשע ששב מרשעתו, והותרו בזה שתי השאלות הה' והו':

פסוק ל

והוציא הנביא מכל זה כלל אחד גדול והכרחי מאד בדורו, והוא אומרו לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם בית ישראל שובו והשיבו רוצה לומר לכן שלכל איש כדרכיו אשפוט אותו ואם יתמיד ברשעתו ימות ואם ישוב אל ירצהו ולא ישא הבן בעון האב כ"א בעון עצמו, וכן אשפוט אתכם בעונותיכם ולא בעון אבותיכם שובו והשיבו מכל פשעיכם רוצה לומר שובו עצמיכם והושיבו נשיכם בניכם ובנותיכם ולא יהיה לכם למכשול עון רוצה לומר ולא יהיה לכם העון אשר בידכם למכשול, (לא) השליכו מעליכם את כל

פשעיכם אשר פשעתם בם וההשלכה היא שתתחרטו מהם, ואם יש בלבכם אמונות רעות מינות ואפיקורוסות עשו לכם לב חדש ורוח חדש' ולמה תמותו בית ישראל כי בהכרח אם לא תשובו ותתחרטו מפשעיכם תמותו והמיתה היא החרבן והגלות כמו שזכרתי, (לב) ואין אני שואל זה מכם אלא לפי שלא אחפוץ במות המת ר"ל מי שימות בחטאיו ולכן השיבו עצמיכם מהפשע וחיו:

פרק יט

פסוק א

ואתה שא קינה אל נשיאי ישראל וגומר עד סוף הנבואה, ופרשה ויהי בשנה הז'. בעבור שניבא הנביא על מפלת צדקיהו צוהו עתה שישא קינה עליו ועל כל אחיו בני יאשיהו ומשפחתו, (ב) ואמרו מה אמך לביא ות"י מה כנשתא דישראל דהות דמיא ללביאתא והלביא היא אם האריות והאריה הוא מלך החיות הגדול מאחיו והכפיר הוא הקטון ממנו לימים והגור הוא הקטן מהכפיר שהוא כדמות הילד בבני אדם, ונ"ל שלא אמר מה אמך לביא על כנסת ישראל כי הקינה היתה אל נשיאי ישראל רוצה לומר על נשיאי ישראל לא על האומה, אבל מה אמך לביא אמרו על מלכות בית דוד שלפי שיצאו ממנה כל מלכי יהודה קראה לביא אם האריות, ואמר שהלביא ההיא היתה חזקה ועצומה בכחה וממשלתה עד שמפני זה בין אריות רבצה שהוא משל למלכי האומות ואותה לביא היתה רובצת ביניהם מי יקימנה כי לא היתה מפחדת מכל מלכי האדמה, וזהו ג"כ בתוך כפירים רבתה גוריה רוצה לומר בקרב מלכי האומות חזקים ככפירים הלביא הזאת רבתה וגדלה גוריה, ורבתה הוא מלשון גידול כמו אשר טפחתי ורביתי (איכה ב, כב) וגוריה הוא רמז למלכי יהודה, ואפשר לפרש לביא על בית יאשיהו המלך כי לפי שיצאו ממנו ד' מלכים והם יהואחז יהויקים יהויכין וצדקיהו קראה לביא ולחזקה וגבורתה אמר בין אריות רבצה בתוך כפירים שהם מצרים ובבל רבתה גוריה, (ג) ואמר ותעל אחד מגוריה כפיר היה על יהואחז שהוא היה אשר מלך ראשונה ביהודה אחרי מות יאשיהו ואמר ותעל שמלכות יאשיהו העלתו לכך, ולפי שהיה אהוב מכל עמו המליכו בנו אחריו לא להיות יהואחז הגון למלוכה כמ"ש הכתוב ויקח עם הארץ את יהואחז בן יאשיהו וימשחו אותו תחת אביו (מלכים ב' כג, ל), והענין שמלכות יאשיה גדלה את יהואחז עד שעלה במעלה והיה כפיר, ולפי שלא משל בחזקה לא קראו ארי, ואמר וילמד לטרוף טרף אדם אכל להגיד שיהואחז נלחם בגדול ממנו והוא מלך מצרים וחשב לטרוף טרף ממנו ולאוכלו כמו שאוכל הארי את האדם, (ד) וישמעו אליו גוים

בשחתם נתפש רוצה לומר שחיל פרעה שהיה בארץ חמת שמעו כי פשט יהואחז בארץ מצרים ותפשוהו בשובו משם והוא אומרו בשחתם נתפש רוצה לומר בשחתם שכרו לו המצרים נתפש ויביאוהו בחוחים שהם שלשלאות של ברזל, אל ארץ מצרים.

פסוק ה

ותרא כי נוחלה אבדה תקותה ותרא בית יאשיהו כי נוחלה רוצה לומר שעמדה ימים רבים בתוחלת ואבדה תקותה והיא בכאב נוחלה, ותקח א' מגוריה כפיר שמתהו והוא רמז ליהויקים שנעשה כפיר ומלך ואע"פ שפרעה נכה המליכו המלוכה להסכמם עם הארץ או לבית דוד או לבית יאשיהו תיוחס.

פסוק ו

ויתהלך בתוך אריות כפיר היה רוצה לומר יהויקים זה הלך בתוך מלכים והם פרעה נכה ונבוכד נצר פעם היה עם זה ופעם עם זה כפיר היה בגבורתו אבל לא אריה וילמד לטרף טרף ממלך בבל עד שבא עליו. והרד"ק פירש שנלחם באדום ומואב ובבני עמון כי הם באו עליו עם גדודי כשדים כשמרד על מלך בבל ושעליו אמר וילמד לטרף טרף אדם אכל. ונ"ל לפרשו על ישראל שהיה בהם שופך דמים ועושה רעות הרבה, (ז) וזהו שאמר וידע אלמנותיו שהיה הורג האנשים ושוכב עם אלמנותיהם כי הוא מלשון והאדם ידע את חוה אשתו (בראשית ד, א), וכן העיד עליו ירמיהו באומרו כי אין עיניך ולבך כי אם על בצעך ועל דם הנקי לשפוך (ירמיה כב, יז), וי"ת וידע אלמנותיו ואצדי בירניותיה עשאו מלשון שבר וחרבן ותרגם אלמנותיו כמו ארמנותיו, ומסכים לפירושו אומרו מיד ועריהם החריב רוצה לומר שממעשיו הרעים נמשך חרבן ערי יהודה כי הוא גרם אותו, וכן ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו שהיה מטיל אימתו על בני אדם עד שמפחדו תשומם הארץ, ובעבור שהמשילו בכפיר אמר בו ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו. וזכר שכמו שבהיות הכפיר או האריה בארץ יתקבצו עליו רבים מהמדינות אשר סביבו ויפרשו רשת לתופשו ככה עשו אל יהויקים שבאו עליו גדודי כשדים וגדודי ארם וגדודי מואב ובני עמון וע"ז אמר כאן (ח) ויתנו עליו גוים וגומר ויפרשו עליו רשתם בשחתם נתפש רוצה לומר בשחת שלהם נתפש יהויקים והשחת היא בבל שנפל ביד הכשדים להוליכו בבלה, (ט) והוא אומרו ויתנהו בסוגר בחוחים ויביאוהו אל מלך בבל ואחר שהביאוהו לבבל הביאוהו במצודות שרצה לומר מגדלים חזקים וכן מצודות סלעים משגבו (ישעיה לג, טז), ולפי שאמר למעלה ותשם ארץ ומלואה מקול שאגתו לכן אמר כאן למען לא ישמע עוד קולו אל הרי ישראל רוצה לומר על ערי ישראל, זהו דרך המפרשים שפרשו אלה הפסוקים על יהויקים.

אבל נראה לי שאין ראוי לפרשם על יהויקים לפי שבפעם הראשונה שנלכד והביאוהו לבבל לא שמוהו במצודות וא"א לפרש עליו למען לא ישמע עוד קולו אל הרי ישראל כי מיד השיבו נבוכד נצר למלכותו, וגם על הפעם השנית אין ראוי לפרשו עליו כי אז לא הוליכוהו עד בבל ולא בא במצודות אבל מת בדרך כמו שניבא עליו ירמיהו (ירמיה כב, יט) קבורת חמור יקבר סחוב והשלך מהלאה לשערי ירושלים, ולכן יותר ראוי לפרש ויתנו עליו גוים וגומר ויתנוהו בסוגר על יהויכין המלך או על צדקיהו כי שניהם הלכו לבבל והובאו במסגר המלך ושם מתו, והיותר נכון שאמרו ויתנו עליו גוים וגומר עד בשחתם נתפש נאמר על יהויקים, ואומרו ויתנוהו בסוגר בחוחים נאמר על יהויכין, ואומרו ויביאוהו אל מלך בבל יביאוהו במצודות נאמר על צדקיהו, ובזה האופן כללה הקינה כל ארבעת המלכים שיצאו מבית יאשיהו עם היות שדבר בקצור בשנים האחרונים:

פסוק י

ואמנם אומרו אחר זה אמך כגפן נאמר כנגד בית יאשיהו רוצה לומר אמך שהיא כנסת ישראל היתה נדמית כגפן פוריה שעל מים היא שתולה שפריה וענפה היתה ממים רבים, וכן ת"י כנשתא דישראל במעבדא אוריתא דמיא לגפן דשתילא על מבועי דמיין ויהיה בדמך כמו בדמותך, וחסר בו הת"ו כמו וצורם לבלות שאול (תהלים מט, טו) שהוא כמו וצורתם, ורבינו האיי פירש בדמך כמשמעו שהדם הוא רטיבות הטבע לפי שכל דבר שיוצא מדבר אחר יש בו מרטיבות טבעו, וכאילו אמר אמך שהיא ישראל כי היא היתה אם יאשיהו ושאר המלכים היתה בדמך כגפן שעל מים שתולה שכל פריה וענפיה היתה ממים רוצה לומר פריה וכן ענפה שלהיותה שתולה על מים היו מטבע המים, ורצה בזה שכל זמן שמנהיגי האומה ומלכיה היו צדיקים וטובים כדוד ושלמה אסא ויהושפט ושאר המלכים הטובים היתה אומה מצלחת במעשיה והולכת ומתגדלת כמו הגפן השתולה על המים, (יא) ויהיו לה מטות עוז אל שבטי מושלים רוצה לומר ענפיה היו מוטות עוז בתוקף על שבטי המושלים והם המלכים אשר בידם שבטי המוסר, ותגבה קומתו של אותו גפן כי פעמים יזכרהו בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה, עד בין העבותים הוא שהענף אשר בין העבותים גבוה על כל שאר הענפים והוא האמצעי שבאילן הנקרא צמרת וירא בגבהו ברב דליותיו רוצה לומר ונראה הגפן ההוא בגבהו וברב דליותיו נראה לכל הארץ לפי שאין כמוהו וזה כולו משל להצלחת האומה בימי דוד ושלמה שהיתה יותר גבוהה ונכבדה לעיני כל רואיה מכל מלכיות האדמה.

פסוק יב

ועתה תותש בחמה לארץ רוצה לומר הגפן ההיא נתשה והשלכה לארץ בחמה רבה ובקצף גדול כי במקום שהיתה גבוהה מאד עתה השפלה כל כך שלארץ השלכה, ותותש בחמה הוא מלשון ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול (דברים כט, כז), ואומרו ורוח הקדים הוביש פריה רמז אל מלך בבל כי הוא מזרחית צפונית לארץ ישראל, ומפניו התפרקו ויבשו רוצה לומר דליותיה שזכר ומטה עוזה של אותו גפן רוצה לומר העץ שהיא נשענת עליו שהוא המלך צדקיהו אש אכלתהו, (יג) ועתה הגפן ההיא במקום שהיתה שתולה על פלגי מים היא עתה שתולה במדבר בארץ ציה וצמא שהוא רמז לגלות, (יד) ואמר ותצא אש ממטה בדיה פריה אכלה להגיד שחרבן הגפן שומממותה ושריפתה היה מסבת המטה שהוא רמז לצדקיהו שבעבור שהוא מרד במלך בבל אותו המרד היה אש שיצא ממטה בדיה שאכלה את פריה שהוא עמה, ולא היה בה מטה עוז רוצה לומר שלא היה עוד ביהודה מלך כי צדקיהו היה אחרון מהם ואחריו לא היה שבט למשול, והרעה הגדולה הזאת קינה היא שנאמרה לנביא בנבואתו ותהי לקינה שעוד כל ימי הארץ יקוננו על הגפן הזאת ועל מטותיה:

פרק כ

פסוק א

הנבואה השמינית תחילתה ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחדש וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך נגד תימנה. ויש בה שלשה פרשיות. הראשונה, ויהי בשנה השביעית. השנית, ויהי דבר ה' וגומר דבר אל זקני ישראל. השלישית, לכן דבר את בית ישראל. וראיתי בפסוקי הנבואה הזאת שש שאלות:

השאלה הראשונה באומרו ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם ביום ההוא נשאתי ידי להם בארץ מצרים וגומר. ופירשו המפרשים שנשיאת יד הנזכרת כאן היתה להוציאם ממצרים ולהנחילם הארץ הנבחרת, ויקשה מאד אם כן למה אמר ראשונה ואשא ידי לזרע בית יעקב ואמר שנית ואשא ידי להם ושלש לומר ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים והוא דבור כפול ומכופל ללא צורך כי היה די באומרו ביום בחרי בישראל נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים:

השאלה השנית במה שאמר ואומר אל בניהם במדבר וגומר וימרו בי הבנים וגומר ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בם במדבר והשבותי את ידי וגומר, כי הנה בתורה נזכר

עון המרגלים בגזרת אנשי המדבר ושבניהם יירשו את הארץ אבל לא נזכר שם שחטאו הבנים ושאמר לכלות אפו בם ושחזר ממנו למען שמו:

השאלה השלישית באומרו וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם, כי הנה חוקי התורה ומשפטים שנתן השם לעמו הם טובים וישרים וכמו שאמר ומי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים (דברים ד, ח) ואיך אמר הנביא א"כ שנתן להם השם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם, והמפרשים פירשו שבעבור שישראל מאסו בדברי השם מסר אותם בידי אויביהם שישימו עליהם חקים שלא יהיו טובים להם ויהיו החקים והמשפטים שלא יחיו בהם שזכר כאן חקי האומות ומשפטיהם הרעים שעשו בישראל, ואינו נכון כי חקי האומות ומשפטיהם לא יאמר הקדוש ברוך הוא וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם כי הוא לא נתנם והם מרשעת הגוים:

השאלה הרביעית באומרו ואטמא אותם במתנותם מהעביר כל פטר רחם למען אשימם למען אשר ידעו אשר אני ה', והיא כי הנה מצות קדש לי כל בכור פטר כל רחם היה קדושה וטהרה ואיך אמר על זה ואטמא אותם, וגם אומרו למען אשימם וכן למען אשר ידעו אשר אני ה' יראה שאין ענין לו, וה"ר רבי דוד קמחי כתב שאולי אמר זה על שנצמדו לבעל פעור ואינו נכון כי איך יאמר על הפשע שהם עשו מעצמם ואטמא אותם שהיה הש"י המטמא אותם:

השאלה החמישית באומרו מה הבמה אשר אתם הבאים שם ויקרא שמה במה עד היום הזה, והפסוק הזה יראה שאין ענין לו כי למעלה לא נזכרה במה לשיאמר עליה מה הבמה אשר אתם הבאים שם, גם שהיה לו לומר מה הבמה הזאת לא אשר אתם הבאים שם ומה ענין ויקרא שמה במה כי הנה בזמן התורה היה נקראת הבמה במה ובספורי המלכים גם כן ומה היא הבמה שעתה נקראת ככה ונשאר' שמה כן עד היום הזה:

השאלה השישית באומרו והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה, כי הנה תחלת הפסוק מורה על הגאולה העתידה והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן העמים אשר נפוצתם שם וגם אומרו ביד חזקה ובזרוע נטויה הוא מאמר מיוחס לקבוץ הגליות, אבל אומרו ובחמה שפוכה שהוא סוף הפסוק אין לו ענין בזה כי הוא מורה על עונש האומה ורעתה לא על פדיונה, ואין לומר מאמר ובחמה שפוכה על האומות כי הנה כתוב אחריו והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם וגומר ואמר כי מארץ מגוריהם אוציא אותם

ואל אדמת ישראל לא יבא, הנה א"כ החמה שפוכה שזכר כנגד ישראל אמרה לא כנגד האומות: והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם:
הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להגיד שבאו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' רוצה לומר להתפלל אליו שירחם על עמו ונחלתו ירושלם שלא תחרב, והשם יתברך צוה שיאמר להם הנביא הלדרוש אותי אתם באים רוצה לומר לבקש ממני סליחה וכפרה בעון בית ישראל חי אני אם אדרש לכם לתת את שאלתכם ובקשתכם, וצוה לנביא שכאשר יוכיח אותם לא לבד יוכיח מעשיהם בהווה כי גם יודיעם את תועבות אבותיהם אשר עשו מימי קדם ושיספר להם תועבותיהם והעבודה זרה שהיו עובדים בארץ מצרים שהיו ראויים מפניהם לכלייה ועבר על פשעם למען רחמיו, ואחר כך מה שעשו במדבר מהעונות והפשעים וכמה פעמים היו ראויין לכלייה אם לא שהשם יתברך למען שמו כפר בעד חטאתם, ושככה עשו אחרי בואם אל הארץ שעבדו שם ע"ז על כל גבעה רמה, ומפני זה אין ראוי שידרש להם עוד לתת את שאלתם ובקשתם להצילם מאויביהם, ולפי שהיו בני ישראל אומרים שיהיו כגוים לשרת עץ ואבן ושאז ינצלו מגזר' השי"ת ויצאו מהשגחתו בהיותם ככל גויי האדמה, השיבם השם ע"ז שעכ"פ ימלוך עליהם ואע"פ שיצאו מכלל הדת ויהיו כגוים יוציא אותם מן העמים ומן הארצות אשר נפוצו שם בגיותם והוא יתברך ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה ימלוך עליהם ויוציא' משם ויוליכם מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר כאילו הם הולכים במדבר ויכניסם במסורת הברית באופן שיכנעו לדת האלהי בעל כרחם, ויבדיל מהם המורדים והפושעי' כי אותם מארץ מגוריהם שהיו דרים שמה יוציאם ולא יזכו ללכת אל אדמת ישראל באופן שיתמו במדבר ההוא כאשר תמו כל הגוי היוצאים ממצרים במדבר אשר הלכו בו, ולכן בית ישראל עתה איש גלוליו יעבדו אם אינם רוצים לשמוע לדברי השם בגיותם כי כבר יבא זמן בהכרח שלא יחללו עוד את שם ה' כי בהר קדשו שהוא ציון בהר מרום ישראל שהוא ירושלם שם יעבדו כל בית ישראל את השם הנכבד בזמן גאולתם ושם יקבל תרומותיהם וכל קדשיהם וכריח ניחוח ירצה אותם כשיוציא אותם מכל העמים, ואז יכירו וידעו כח ה' וכבודו בהביא אותם אל האדמה אשר נשבע לאבותם ויזכרו שם דרכיהם ותועבותיהם ויבושו ויכלמו מהם וידעו שהוא יתברך למען שמו גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו לא כדרכיהם הרעים ולא כעלילותם הנשחתות בית ישראל נאם ה', וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:
ויהי בשנה הז' וגומר עד וימרו בי בית ישראל במדבר: אחד עשרה שנה גלה יהויכין קודם חרבן ירושלם אות' אשר מלך צדקיהו והלך עמו לבבל יחזקאל הנביא ובתחלת השנה

החמישית לגלותו ראה יחזקאל הנבואה הראשונה שהתחיל בה ספרו, ומשם והלאה עד החרבן בתחלת כל שנה ושנה היה אומר לו הקב"ה נבואה אחת, ועם היות שבאו ביניהם נבואות אחרות הנה עכ"פ בתחלת כל שנה היה רואה נבואה אחת ועליה היה אומר בשנה פלוני, וכן הוא הנבואה הראשונה בשנה הה' וכן ויהיה בשנה הו' וזקני יהודה יושבים לפני ועתה בשנה הז' בחמישי בעשור לחדש באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני, ונתן ג"כ רמז לזה שבחדש הה' כזה וימי החדש כאלה תחרב ירושלם ותשרף בית ה' ולכן סבב השם שביום ההוא יבאו הזקנים לפני הנביא לדרוש את ה' כדי שישמעו תשובתו, ואין ענין הדרישה לשאול מה יהיה אלא להתפלל אל השם ולהתחנן לפניו על ירושלם שלא תחרב, ובסדר עולם אמרו מי היו אלו זקני ישראל חנניה מישאל ועזריה היו כי באו לדרוש את ה' בעבור הנותרים בארץ (ב) והנה צוה השם את הנביא (ג) שישיבם הלדרוש אותי אתם באים רוצה לומר להתפלל לפני שתנצל ירושלם חי אני אם אדרש לכם לתת את שאלתכם ובקשתכם, ולפי שרצה להוכיחם כדי להראות להם שבדרך משפט היו ראויים בני ישראל כלייה אמר לנביא (ד) התשפוט אותם התשפוט בן אדם רוצה לומר האם אתה רוצה להוכיחם כאשר צויתיך לא תוכיחם בלבד על מעשיהם בדור הזה אבל את תועבות אבותם הודיעם שתודיע אותם כל התועבות שעשו אבותיהם קודם שנכנסו לארץ ועם זה מה שהם עשו אחרי היותם בארץ, (ה) וזהו אומרו ביום בחרי בישראל ואשא ידי וגמר ופירוש כאשר בחרתי בישראל בהיותם במצרים הנה נתתי להם ג' מתנות גדולות האחת הנבואה ששלחתי אליהם מרים אהרן ומשה בנבואתי וע"ז אמר ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים שזה היה בנבואה ולכן אמר ואשא ידי מלשון יד ה' (לעיל א, ג) ואודע הוא מלשון במראה אליו אתודע (במדבר יב, ו), והמתנה השנית היא שנדרתי להיות להם לאלקים מנהיג ומשגיח מבלי אמצעי וזהו ואשא ידי להם לאמר אני ה' אלהיכם, (ו) והמתנה השלישית היא שנדרתי להם ירושת הארץ וזהו ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל ארץ אשר תרתי להם זבת חלב ודבש צבי היא לכל הארצות, ועל שלשת המתנות האלה אמר שלש פעמים ואשא ידי או ונשאתי ידי, והותרה בזה השאלה הראשונה.

פסוק ז

ואמר שעשה להם תנאי אחד שבו יזכו לכל המתנות האלה והוא שירחיקו עצמם ממעשה ארץ מצרים וגלוליה ויטהרו מטמאותיהם כיון שה' אלהיהם אינו כאלהי מצרים, והנה אמר איש שקוצי עיניו השליכו כלומר שלא יעבדו את האלוהות אשר יראו בעיניהם כי אותם הדברים הנראים לעינים הם הצלמים והפסילים אין בהם אלהות והם

משקצים את הנפש, וגם בענין המאכלות והניאופים האסורים אמר איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו והוא ע"ד מה שאמרה תורה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם (במדבר טו, לט) וכן אמרו חכמים ז"ל (במ"ר י, ו) עינא וליבא תרי סרסורי דעבירה, (ח) וסיפר שלא אבו בני ישראל היושבים במצרים לשמוע דבר השם וימרו בו בעשותם כמעשה ארץ מצרים, וכן אמרו במכילתא (מכילתא על שמות יב, כא; שמ"ר טז, ב) משכו וקחו לכם (שמות יב, כא) משכו ידיכם מע"ז והרבו במצות רבי יהודה אומר הרי הוא אומר (שם ו, ט) ולא שמעו אל משה שהיה קשה להם לפרוש מע"ז הה"ד (שם יג) וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל צום להפרישם מהע"ז, ובראות השם מעשיהם הרעים אמר לשפוך חמתו עליהם בתוך ארץ מצרים קודם הגאולה, וכבר ביארתי בפירוש התורה שמפני זה ניתוספו בגלות מצרים שלשים שנה כי עם היות הגזרה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה כתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה (שם יב, מ), לפי שבתום הארבע מאות שנה מהגלות נשא השם ידו להם בהיותם בגלות להוציאם מארץ מצרים ואז צוה אותם איש שקוצי עיניו השליכו וגומר, וכאשר מרו ועצבו את רוח קדשו לא היו ראויים לגאולה ונתארך עליהם הגלות שלשים שנה עד שצעקו אל ה' מן העבודה ואז הוציאם משם ועליו נאמר כאן (ט) ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים אשר המה בתוכם והם המצריים אשר נודע והתפרסם לעיניהם שאמר השם להוציאם מארץ מצרים כי היה נודע ומפורסם למצריים מפי בני ישראל שהתודע להם השם שמה על ידי נביאיו ודיבר להם להוציאם מארץ מצרים, ומלת החל הוא מגזרת חלול, והנה היה כ"ז משהתחילו מרים ואהרן להתנבאות קודם שבא משה עם נבואתו כי אחרי בואו לא עבדו עבודה זרה, אמנם חכמים זכרונם לברכה (שמות רבה יד, ג) אמרו כי אף אחרי שבא משה רבינו עליו השלום בשליחות האל היו ביניהם רשעים ולא שבו מדרכיהם הרעים ואותם מתו בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו המצרים במפלתו וישמחו להם.

פסוק י

וזכר שכאשר עשו תשובה במצרים הוציאם משם והביאם אל המדבר, (יא) ונתן להם חקותיו ומשפטיו והם המצות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו שקבלו אותם בהר סיני, והנה אמר עליהם אשר יעשה אותם האדם וחי בהם להגיד שהיו החקים והמשפטים ההם מסוגלים בקנין החיים בכלל והם חיי העולם הזה שכוללים כל מיני הטובות הגשמיות כמו שפירשתי למעלה וחיי העולם הבא שהם המיוחדים לנפש, או יהיה פירושו שאותם המצות אין בהם עמל ולא טורח כי כבר יעשה אותם האדם וחי בהם

לרוצנו וחפצו, (יב) ואומרו וגם את שבתותי נתתי להם ענינו שלא לבד נתן להם המצות שהן צריכות אליהם לחיותם וטובתם אבל גם מצות השבת שהיא מיוחדת לכבוד הש"י והגדלתו להיותה לאות כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, והוא דבר כולל לכל הנמצאים עליונים ותחתונים ובפרט במין האנושי הנה אותה מצוה אלהית נתתי להם בייחוד, והוא אומרו וגם את שבתותי נתתי להם להיות לאות ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשם כי היה השבת אות שהקדוש ברוך הוא ברא את עלומו ושישראל עם סגולתו כיון שלהם ניתנה מצות שבת ולא לעם אחר וזהו לדעת כי אני ה' מקדשם, וכמו שאמר בתפלת השבת ולא נתתו ה' אלקינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וכולי, והנה נזכרה מצות השבת בכל זאת הפרשה בלשון רבים שבתותי הוא אצלי לכלול מצות השבת ביום השביעי ומצות השמטה בשנה השביעית והיובל גם כן כי כולם אם כפי הימים ואם כפי השנים היו שבתות ה' וכולם היו רמז לחדוש העולם:

פסוק יג

וימרו בי בית ישראל במדבר עד לכן דבר את בני ישראל. עתה יספר עונותיהם ומריים במדבר ואמר בחקותי לא הלכו על מה שעשו במרה כמו שכתוב שם שם לו חק ומשפט (שמות טו, כה), ואת משפטי מאסו הוא על כלל המצות ומכללם העגל שעשו בחורב, ואמר ואת שבתותי חללו מאד לפי ששבת ראשונה חללו את השבת שיצאו מן העם ללקוט המן ולא מצאו וכמו שאמר עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי (שם טז, כח), ומפני עונות המדבר בתבערה ובמסה ובקברות התאוה אמר לשפוך חמתי עליהם במדבר לכלותם, (יד) ומפני שלא יאמרו הגוים מבלתי יכולת ה' להביאם אל הארץ אשר נשבע להם סלח לעוונם ועשה למען שמו לבלתי החל לעיני הגוים, (טו) ואמר וגם אני נשאתי ידי להם במדבר לבלתי הביא אותם אל הארץ על עון המרגלים שבעבורו נגזרה עליהם גזרה שלא יבאו לארץ הטובה זבת חלב ודבש שהיא היתה צבי ויופי לכל הארצות, (טז) ויען במשפטי מאסו ושבתותי חללו פעמים רבות ולא שבו מדרכם הרעה אבל תמיד אחרי גלוליהם לבם הולך לכן נשבעתי לבלתי הביאם על הארץ, ויותר מהעונש הזה היו חייבים (יז) אלא שחסה עיני עליהם משחתם ולכן לא עשיתי אותם כלה במדבר אבל גזרתי עליהם שלא יבאו לארץ, (יח) והזהרתי את הבנים שנשארו מהם במדבר בחוקי אבותיכם אל תלכו ואת משפטיהם אל תשמורו רוצה לומר אל תלכו באותם החקים והמשפטים שהם היו הולכים בחייהם, (יט) אבל בחקותי לכו ואת משפטי שמרו (כ) ואת שבתותי קדשו לא חקיהם ומשפטיהם ושבתותיהם, (כא) אבל עם כל זה לא נזהרו הבנים לא ממה שראו מעונש אבותיהם ולא ממה שצויתי להם כי מרו בי הבנים כמו

שזכר, וידמה שהיה זה בנצמדים לבעל פעור ובקרח ועדתו ומפני זה אמרה שורת הדין לפניו יתברך לכלות אפו עליהם במדבר, (כב) אבל חמל מדת רחמים עליהם והשיב ידו מבלע למען שמו הגדול כדי שלא יהיה מחולל לעיני הגוים והם המצריים והכנעניים אשר הוצאתי אותם לעיניהם ממצרים, הנה אם כן ענין הבנים במדבר היה על אותם העונות שעשו אחרי המרגלים, והותרה בזה השאלה השנית.

פסוק כג

ואמנם אומרו וגם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים ולזרותם בארצות זה אינו נזכר בתורה, אבל חכמים זכרונם לברכה אמרו (תענית כט, א) שכשנגזרה גזרת המרגלים ליל תשעה באב היה ושאז הוקבעה להם בכייה לדורות רוצה לומר לחרבן בית ראשון וחרבן בית שני ושאר השמדות והגירושין שהיו לישראל בלילה ההוא בכל הדורות, ואין ראוי שיחשוב אדם שהיה זה להם זכרונם לברכה בדרך דרש והפלגה אלא קבלה מקובלת, וכבר יעיר על אמיתת זה מה שאמר המשורר בספור ענין המרגלים שאמר באמצעיתו (תהלים קו, כו - כז) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיץ זרעם בגוים ולזרותם בארצות ואחר זה אמר (שם כח) ויצמדו לבעל פעור מורה שבכלל גזרת המרגלים היתה בכית דורות בלילה ההוא, ולהיות הדבר מקובל באומה אמר כאן גם אני נשאתי ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים וגומר, (כד) ולא היה זה בלבד בעון המרגלים אלא גם כן על כל שאר עונותיהם והוא אומרו יען משפטי לא עשו וגומר ואחרי גלולי אבותם היו עיניהם רוצה לומר שמפני שאנשי בית ראשון ואנשי בית שני אחרי גלולי אבותם היו עיניהם לכן נגזרה עליהם בלילה ההיא בכיה לדורות כמו שנגזרה על האבות.

פסוק כה

ואמנם אומרו וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם כתב רש"י מסרתי אותם ביד יצרם להכשל בעונם וכן תרגם יונתן וסרתינון ביד יצריהון טפשא ואזלו ועבדו גזרין דלא תקינו ונמוסין דלא יתקיימון בהון, כוונת המתרגם ורש"י שהחקים והמשפטים שזכר כאן הם אשר זכר למעלה בחקי אבותיכם אל תלכו ואת משפטיהם אל תשמרו ולהיותם חקים ומשפטים רעים שלהם אמר עליהם כאן חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם, ובעבור שהקדוש ברוך הוא נתן בהם הבחירה לעשות מה שירצו לכן אמר וגם אני נתתי להם כאילו הוא יתברך היה הסבה בזה, וכבר הודעתיך דרך ה"ר ר' דוד קמחי שהחקים אשר לא טובים והמשפטים לא יחיו בהם הם חקי האומות ומשפטיהם ששמים על ישראל מהמסים והארנוניות שיפרעו, ומפני שהקדוש ברוך

הוא הביאם בגלות ייחס לעצמו החקים והמשפטים ההם. והפרושים האלה כולם כמה רחוקים הם מדרך הפשט.

והנראה לי בענינו הוא באחד משני אופנים. האחד, שהמצות האלהיות הם טובות ומסבבות החיים והטוב למקיימים אותן והן רעות ומסבבות המות לעוברין עליהן, וכבר בא זה בתורה במה שאמר משה רבינו עליו השלום בתחלת זכרון המצות שבמשנה תורה ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה (דברים יא, כו) שקרא את המצות בשני שמות הפכיים ברכה וקללה אבל משתי בחינות וז"ש את הברכה אשר תשמעו והקללה אם לא תשמעו, ובדרך ההוא אמר אחרי שהשלים זכרון המצות וביאורן ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע (שם ל, טו) וביאר ענינו באומרו אשר אנכי מצוך היום וגומר וחיית ורבית וגומר ואם יפנה לבבך ולא תשמע וגומר הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון לא תאריכון ימים על האדמה וחתם בדברים באומרו החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה, הנה אם כן המצות האלהיות הם ברכה וקללה החיים והמות או רע וטוב בבחינות שונות, והיה זה לפי שישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם והם טוב להם ופושעים יכשלו בם והם רע להם, וכפי הדרך הזה אמר השם וגם אנכי נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם לפי שבהיותם רשעים היו החקים אשר נתן השם להם לא טובים ובמקום שהיו טובים כשהיו זכאין וכן במקום שבהיותם צדיקים היו המצות בערכם סם מחיה ומאריך ימים כמ"ש אשר יעשה אותם האדם וחי בהם (ויקרא יח, ה) ככה בהיותם רשעים ועוברים על המצות היו המשפטים אליהם סמים ממיתים וזהו ומשפטים בל יחיו בהם, ולפי שכל המצות ניתנו ממנו יתברך לכן אמר וגם אני נתתי להם זהו האופן הראשון מהפירוש. והאופן השני, הוא שהחקים לא טובים והמשפטים שלא יחיו בהם שנזכרו כאן הם הקללות שנאמרו בפ' אם בחקותי בברית חורב, והנה בקראו חקים ומשפטים לפי שאחרי זכרונם אמרה תורה (ויקרא כו, מו) אלה המצות והחקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל בהר סיני ביד משה, ועל אותן הקללות שנזכרו שמה נאמר כאן וגם אני נתתי להם רוצה לומר כמו שהם חקותי לא עשו ומשפטי מאסו כן אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם והם הקללות אשר נתן השם בינו לבינם בברית אשר כרת עמם בחורב והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק כו

ואמנם אומרו ואטמא אותם במתנותם בהעביר כל פטר רחם פירשו רש"י כמו שפירש הפסוק הקודם ואמר אותם מתנות שנתתי ושחקקתי להם לקדש לי כל בכור מסרתים

ביד יצרם להעביר אותם בכורות למולך הרי חוקים לא טובים, למען אשימם שאתן אותם שממה, והרב רבי דוד קמחי פירש שמפני שהטמא הוא המרחק מבני אדם לכן אמר ואטמא אותם במתנות' רוצה לומר ארחיק אותם ממני בעבור מתנותם והוא בהעביר כל פטר רחם, והנה הרחקתי אותם למען אשימם רוצה לומר למען אתן ארץ ישראל לשממה ויהיה תועלת שוממותם למען אשר ידעו ויכירו שאני ה' אמת ולא כאלהי הגוים שהם עובדים והוא פי' נכון, והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק כז

לכן דבר אל בית ישראל וגומר עד והעולה על רוחכם היו לא תהיה. אחרי שהשלים להודיעם תועבות אבותיהם הוכיחם עוד על תועבותיהם שעשו אחרי היותם בארץ והוא אומרו עוד זאת גדפו אותי אבותיכם רוצה לומר כזה הדרך עצמו גדפו אותי אבותיכם במעלם בי מעל, (כח) והוא שהבאתי אותם אל הארץ אשר נשאתי ידי ונשבעתי לאבותיהם לתת אותה להם והם בהיותם עליה בראותם כל גבעה רמה וכל עץ עבות יפה ויזבחו שם את זבחיהם ויתנו שם כעס קרבנם רוצה לומר שהכעיסוני בקרבנם שהיו מקריבים שמה וישימו שם ריח נחוחיהם שהוא דבר מיוחד לגבוה כמו שאמר אשה ריח ניחוח לה' (ויקרא א, יג) וכן נסכו שם את נסכיהם, ועשו א"כ שמה כל העבודות הנעשות על מזבח ה' זבחים וקרבנות ועולות שעליהם אמר וישימו ריח ניחוחיהם ונסכיהם כאילו עשו בכל מקום בית המקדש להם, (כט) ואומרו אליהם מה הבמה וגומר כתב הרב ר' דוד קמחי כשראיתי שהם מקריבים לעבודה זרה בכל מקום ואני יחדתי להם מקום מיוחד לשמי והם עשו הפך מצותי בעשות להם במה בכל מקום ואפילו לשמי, ועוד שהקריבו לאלהים אחרים אמרתי להם מה הבמה מי צוה אתכם לעשות במה גבוה הלא צויתי אליכם מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ, כא) אלא שאתם לומדים ממעשה הגוים לעשות מזבח גבוה שנקרא במה לגבהותו מלשון ירכיבהו על במתי ארץ (דברים לב, יג), אעלה על במותי עב (ישעיה יד, יד), ומתוך שלמדתם מהגוים לעשות במה כמוהם למדתם מהם גם כן לעשותה בכל מקום ולאלהים אחרים אשר אתם הבאים שם לא שומרים מצותי שאינם באים אלא במקום המיוחד לי ויקרא שמה במה עד היום הזה כי להרגל הלשון נקרא אף הנעשה לשמי במה כמו שתמצא בדברי שמואל הרמתי, ונאמר בדברי שלמה בבמה אשר בגבעון (דברי הימים א' טז, לט), ובספרי המלכים רק הבמות לא סרו (מלכים ב' יב, ד), כי נשאר שם הבמה עד היום הזה, זהו כלל דעתו ואיני מוצא בו לא טעם ולא ריח שאם מזמן התורה היתה נקראת במה איך אמר על זאת ויקרא שמה במה עד היום הזה.

והיותר נראה לי בזה הוא שהנביא היה מגנה ענין הבמה שעליה היו מקריבים קרבנותיהם ונסכיהם והיה אומר אליהם הנה הבמה לא תקרא כן אלא להיותה מיוחדת אל הגבוה כי היא מלשון גובה ולא מפני שהיא על כל גבעה רמה ועל כל עץ עבות נקראת כן אלא מפני שהיה יורד עליה אש מן השמים כי זהו הגובה והרוממות שלה, וזהו אומרו מה הבמה רוצה לומר מה מעלת הבמה הזאת האם מפני שאתם הבאים שם אין רוממותה בשאתם באים שמה אלא בבוא שם האש האלקי והנה לא בושו ולא נכלמו מקריאתם אותה כן כי בהחלט קראו אותה במה כאילו היא הבמה הגדולה אשר בגבעון ששם משכן האלקים ולכן היה מספר בפשעם שהמקום המגונה ההוא נקרא אצלם במה עד היום הזה שכל ימי היותם בארץ היו קורין אותה כן לגדלה ולכבד' ואין פשע גדול מזה. והותרה בו השאלה הה'.

פסוק ל

ואחרי שהשלים כל הספור הזה מתועבות אבותיהם ומתועבותם בעצמם הוציא תולדה ממנו באומרו לכן אמור אל בית ישראל כה אמר השם אלקים הבדרך אבותיכם אתם נטמאים רוצה לומר כיון שבמעשה אבותיכם ובדרכיהם אתם נטמאים ואחרי שקוציהם בע"ז אתם זונים, (לא) ובפרט בעבודה יותר מגונה ורעה מכל העבירות שהיא בשאת מתנותיכם בהעביר בניכם באש והיא עבודת המולך, האם יהיה ראוי בהיות הדבר כן שאני אדרש לכם ואעשה בקשתכם ותחנתכם באמת אינו מהראוי ולכן חי אני נאם השם אם אדרש לכם לתת את שאלתכם ובקשתכם:

פסוק לב

והעולה על רוחכם היו לא תהיה וגומר עד סוף הנבואה: הנבואה הזאת עצומה היא מאד ראוי לתת לב עליה כי רובה קרהנו וראינו בעינינו גלות המר והנמהר הזה שאנחנו בו בתוך בני אדום, וענינה אין ספק שלא נתקיימה בגלות בבל אלא בגלות רומי אשר אנחנו בו שבני ישראל מפני צרות הגזרות והשמדות ומפני חרבות האויבים יצאו מכלל הדת וחשבו להיות כגויי הארצות ועשו זה בחשבם שבזה תסור מהם השגחת הש"י ויצאו מחובת שמירת תורתו ולא יפול עליהם בעבור זה חרון אפו ולא עונש קללותיו ויהיו כגוים וכמשפחות האדמה לעבוד את אלוהיהם ויעזבו למקרי הזמן ולמערכות השמימיות ויהיו מוצלחים במעשיהם כהצלחת העמים ההם ולא יהיו עוד עם השם וצאן מרעיתו ולא יזכר שם ישראל עוד עליהם, וכן אמרו בויקרא רבה את מוצא כשבקשו לפרוק עול בימי יחזקאל כתוב באו אנשים מזקני יהודה לדרוש את ה' (לעיל פסוק א) אמרו לו בן אדם כהן הקונה עבד מהו שיאכל בתרומה אמר להם יאכל אמרו לו אם

חוזר ומכרו לישראל לא יצא מרשותו אמר להם הן אמרו לו אף אנו יצאנו מרשותו של הקדוש ברוך הוא נהיה כאומות העולם אמר להם יחזקאל העולה על רוחכם היו לא תהיה חי השם וגומר. אמר להם כל זמן שלא מכרו ברשותו הוא ואתם לא נמכרתם ולא בכסף תגאלו, הנה ביארו שהיתה כוונתם לצאת מכלל הדת וכבר נבא זה אדוננו משה באומרו (דברים ד, כז - כח) והפיץ השם אתכם בעמים ונשאתם מתי מספר בגוים אשר ינהג השם אתכם שמה ועבדתם שם אלהים אחרים מעשה ידי אדם עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יריחון וע"ז אמר כאן הנביא והעולה על רוחכם היו לא תהיה וביאר מהו העולה על רוחם באומרו אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן שהם הפסילים כמו שהם עובדים, (לג) אבל המחשבות הזאת העולה על רוחכם דעו נא וראו שהיו לא תהיה לעד ולא תתקיים לפי שאני נשבע חי השם אם לא ביד חזקה וזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם, ואמר יד חזקה וזרוע נטויה וחמה שפוכה לכלול כל בני ישראל אם היהודים שעמדו בדתם וטעמם לא נאמ' שהנה ימלוך עליהם ביד חזקה ובכחו הבלתי בעל תכלית ואמר זה על היהודים אשר בארץ אדום, ואמר ובזרוע נטויה על היהודים שבארץ ישמעאל שעמדו ביהדותם ושמרו דתם, וכנגד המשומדים והאנוסים שיצאו מכלל הדת אמר ובחמה שפוכה אמלך עליכם שהחמה היא מפני שעברו על דת, ורמז בזה שאף על פי שישתדלו הם וזרעם אחריהם להיות כגוים גמורים הנה לא יהיה כן כי תמיד יקראו אותם משפחות הארצות יהודים ובשם ישראל יכנו בעל כרחם ויחשבו אותם ליהודים ויעלילו עליהם שהם מתיהדים בסתר ובאש שרוף ישרפו אותם על זה, וכל זה נכלל באומרו ובחמה שפוכה אמלוך עליכם שאף על פי שהם ירצו להראות עצמם גוים הנה בעל כרחם יהיו נחשבים ליהודים כי המלך ה' צבאות ימלוך עליהם בעל כרחם.

פסוק לד

ולפי שהם יתערבו בגוים ויתחתנו בהם ויפוצו בארצותם אמר והוצאתי אתכם מן העמים וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצות' בם, הנה התבאר שלפי שיהיה קבוץ הגליות כולל לכל עדת ישראל אם לאותם שעמדו ביהדותם ואם לאותם שעברו על דת וכמו שאמר ישעיהו (ישעיה נט, כ) ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב לכן נאמר כאן בענין קבוץ גליות ביד חזקה כנגד היהודים הגמורים שבארץ אדום ובזרוע נטויה אותם שבארץ ישמעאל ובחמה שפוכה כנגד אותם שעברו על דת, ומזה התבאר שישראל אע"פ שחטא ישראל הוא ואע"פ שעבדו ע"ז לא יצאו מהשגחת הש"י והנהגתו ולא יצא אחד מצאנו ועם מרעיתו להיות לעם אחר לא יחליפנו ולא ימיר אותו ברשעת הגוים טוב ברע או

רע בטוב כי על כל פנים ישוב אל העדר אשר ממנו לוקח הוא וזרעו, ואמנם איך תהיה ההוצאה והקבוץ הזה הנה נרמז באומרו ובחמה שפוכה רוצה לומר שבאחרית הימים יעיר ה' לבות המשומדים האנוסים ההם או זרעם לשוב אל ה' ולעשות קצת המצות בסתר וכמו שאמר משה רבינו עליו השלום אחרי אותו פסוק שזכרתי למעלה ובקשתם משם את ה' אלקיך ויעורר לבבות הגוים לרדוף אחריהם על זה ולהעליל עליהם לאמר אתם מתיהדים ואת דתי הגוים אינכם עושים וישרפו אותם לאלפים ולמאות באכזריות חמה ושטף אף כמו שראינו בעינינו בדור הזה במלכיות ספרד, ומפני זה יתעוררו לבות האנוסים הם ובניהם נשיהם וטפם לנוס ולברוח מארצו' מגוריהם מקרב הנוצרים ללכת למרחקי ארץ למלט על נפשם ובזה האופן יהיה קבוצם מן הארצות אשר נפוצו שם מפאת ההכרח וליראת המות בחימה שפוכה שימלו' עליהם יתברך, ואמנם היהודים האומללים יהיה קבוצם ויציאתם מארץ מגוריהם במצות המלכים שיאמרו אליהם קומו צאו מתוך עמי ולכן אמר שיקבצם ביד חזקה כלומר באותו דרך ששלחם פרעה שהכריחם לצאת מארצו, (לה) והודיע עוד בזה שלא יחשבו המקובצים ההם שמיד בצאתם מארץ מגוריהם יבאו דרך ישרה מבלי עיכוב אל אדמת ישראל כי הנה קודם זה יביאם השם אל מדבר העמים וישפוט אותם פנים אל פנים, (לו) כאשר נשפט את אבותיהם במדבר ארץ מצרים, ואמנם מהו המדבר הזה ולמה קראו מדבר העמים לא שיערו בו המפרשים שיעור אמיתי כי הם חשבו שיהיה מדבר שמם ומקום שאין שם אדם ולא עובר ושב כדי שלא יראו הגוים ברעתם וישמח לבבם, ושזהו אומרו פנים אל פנים רוצה לומר ביני וביניכם מבלי אמצעי, ואין הדבר כן.

אבל אמתת הענין הזה בעונותינו שרבו הזמן והנסיון הורה אותו והוא שהקדוש ברוך הוא מוציא את ישראל אם היהודים גמורים ואם השבי פשע ובעלי תשובה מהאנוסים ומקבצם מן הארצות אשר נפוצו בם האמנם אינם הולכים בדרך ישר אל אדמת הקדש כי אם מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר, כי אותם הבורחים מאימות המות והמגורשים מרשעת המלכים ילכו בטלטול גדול מפה אל פה ובגוי אשר לא ישמע לשונו יתמידו להלוך ימים רבים ואותו הטלטול החזק והעצום קרא כאן בלי ספק מדבר העמים כי הוא היה להם כמדבר אשר בו נחש שרף ועקרב וצמאון שהם הרעות והצרות אשר מצאו בדרכיהם, האמנם לא יהיה מדבר שמם כמו אותו מדבר שהלכו בו ישראל בצאתם ממצרים כי אותו מדבר מצרים היה שמם מבלי יושב וזה יהיה מדבר העמים המתחלפים אשר יעברו בהם ובארציהם ובו יתבררו ויתלבנו ויצרפו רשעים כי במדבר הזה יתמו ושם ימותו האנשים הפושעים, ועל זה אמר ונשפטתי אתכם שם שיעשה בהם משפט,

ולפי שלא יהיה המשפט ההוא מפאת המקרה ולא מפאת המערכות השמימיות כי אם בהשגחה פרטית ממנו יתברך לכן אמר ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים שהוא שם נאמר על ההשגחה הפרטית כמו שאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם (דברים ה, ד) כי כמו שבגאולת מצרים נאמר ועברתי בארץ מצרים (שמות יב, יב) ובא בקבלה האמתית אני ולא מלאך אני ולא שרף אני ולא שליח ובמדבר גם כן הושגח מבלי אמצעי כמו שאמר במדבר הזה אשר נשאך ה' אלקיך (דברים א, לא), כן אמר כאן ונשפטתי אתכם שם פנים אל פנים ובזה גילה שתהיה הגאולה העתידה דומה לגאולת מצרים בבחינות רבות כי כמו שביציאתם ממצרים הלכו במדבר ארבעים שנה בהנהגה והשגחה פרטית נסיית כן יהיה הגאולה העתידה והוא אומרו כאשר נשפטתי את אבותיכם במדבר ארץ מצרים כן אשפוט אתכם וכמו שבמדבר מצרים נכנסו תחת הנהגה אלקית ובברית השם שכרת אתם בהר סיני כן אמר על הגאולה העתידה הזאת (לז) והעברתי אתכם תחת השבט, ולפי שהאנוסים בהתערבם בגוים היו כל בניהם וזרעם ערלים מפני שנולדו בגיותם הוצרך לומר כנגדם והבאתי אתכם במסורת הברית כי בצר להם ומצאום כל הרעות האלה ישובו אל ה' ויכנסו בבריתו ככל זרע אברהם ולא יהיו עוד ערלי לב וערלי בשר כאשר הם בין הגוים, ויתכן שאמר והעברתי אתכם תחת השבט כנגד היהודים הגמורים והבאתי אתכם במסורת הברית על המשומדים שיקבלו ברית המילה כמו שפירשתי.

פסוק לח

וכמו שבגלות מצרים מתו במדבר בדרך המורדים והפושעים כי לא האמינו באלקים כן בגאולה זאת אמר וברותי מכם שהוא רמז לעדת ישראל כולם המורדים והפושעים רוצה לומר מאלו ומאלו, וביאר איך יהיה הבירור והנקמה ההיא באומרו מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבוא רוצה לומר שיוציא ויקבץ אותם מן הארצות שהיו דרים בהם כי הם היו ארץ מגוריהם שהיו גרים שמה בגלותם ויבדילו המורדים והפושעים לכלותם באותו מדבר העמים שהוא בטלטולם באופן שלא יזכו לבוא בא"י ולראות תשועת ה' ובזה יכירו השגחתו ומשפטו והוא אומרו וידעתם כי אני ה'.

ודברתי אני אל לבי דבר גדול דיבר אלינו הנביא במקום הזה בהדמותו הגאולה העתידה לגלות מצרים ובאומרו שישפוט השם את ישראל במדבר העמים כאשר נשפט אותם במדבר ארץ מצרים, כי הנה רמז עוד בזה הדמוי כי כמו שישראל כשיצאו ממצרים הלכו במדבר ארבעים שנה ואחריהם התחילו בירושת הארץ כן לעתיד לבוא ילכו בני ישראל ארבעים שנה במדבר העמים והיתה התחלתם לדעתי משנת רכ"ד שאז נעשתה המחברת העצומה משבתי וצדק כי מאז התחילו הצרות בישראל ובכל היהודים וזרעם אם בארץ

שאבויי"א ופרובינצי"א ופיאמונט"י וכל ארץ לומברדי"א וכל מלכיות ספרד וסירדיני"א ושיצילי"א ורושיא"ה ובארצות הקיסר שירש מאביו באשכנז ובפורטוג"ל ונאבאר"א וגם במלכיות נאפולי"ש ובפלורינסיא"ה ובשאר הארצות המיוחדות שעשו גרושים משם ליהודים, ועוד ידם נטויה על האנוסים אשר מזרע ישראל הם לשרפם להומם ולאבדם שמפני זה גורשו בני ישראל מהסתפח בארץ מגוריהם ונהרגו מהמשומדים ומהאנוסים אלפים ורבבות, ולכן עמים ואוכלוסין רבים מהם לאין שיעור נסו לנפשם וקצתם בארץ ישמעאל ורובתם בארצות התוגרמים ואני בה' אצפה שנשלמו הארבעים שנה ההם בשנת חמשת אלפים ורס"ה לבריאת העולם היא השנה הזאת ושמכאן התחילה תשועת ישראל, והוא הקץ הראשון שמצאתי אני בדברי דניאל כמו שזכרתי בספר מעייני הישועה, כי עם היות שחכמים ז"ל עשו הקץ מהמגילה שנמצאת ברומי בשנת רצ"א מהאלף הששי הנה אין חילוף ולא סתירה בדבר שאפשר שתהיה תחילתה בשנת רס"ה ותכליתה בשנת רצ"א.

ונשוב אל דברי הנביא שאחרי שזכר עונש המורדים והפושעים שימותו ויכלו במדבר העמים ולא יראו בתשועת ה' כמו הצדיקים (לט) אמר כנגד בני ישראל אם כן איפה אתם בית ישראל איש גלוליו לכו עבודו ואין זו מצוה אלקית שיעשו כן אבל הוא דרך גיזום על דרך שמח בחור בילדותך (קהלת יא, ט), וכן שישי ושמחי בת אדום (איכה ד, כא) רוצה לומר עשו כטוב בעיניכם לעבוד הגלולים שהנה אחר זה אם אינכם שומעים אלי ידוע תדעו שאת שם קדשי לא תחללו עוד במתנותיכם ובגלוליכם רוצה לומר שלא אביא אתכם אל ארצי ולא אבחר במתנותיכם כדי להרחיק גלוליכם מעלי, ויהיה לפי זה וא"ו ואת שם קדשי נוספת כי הוא גזרת המאמר כמו וישא אברהם את עיניו (בראשית כב, ד) ויאמר ה' אל הושע (הושע א, ב) יאמר שאם לא ישמעו אליו לשוב בתשובה לא יבאו לאדמת ישראל באופן שלא יחללו שמו שם במתנותיהם וגלוליהם, (מ) אמנם הצדיקים לא יהיו כן כי יזכו לבוא שמה במתנותיהם והוא אומרו כי בהר קדשי מרום ישראל שהיא ירושלם הגבוה מכל הארצות שם יעבדוני כל בית ישראל כולו בארץ ר"ל היהודים הגמורים ובעלי התשובה כל אשר בשם ישראל יכנה, שם ארצם ושם אדרוש את תרומותיכם, (מא) וחזר לומר בריח ניחוח ארצה אתכם ואוציא אתכם מן העמים לתת הסבה למה ירצה אותם כריח ניחוח בזמן שיצאו מהגלות מכל הארצות ולא קודם לזה ואמר שהוא מפני שיתקדש שמו לעיני הגוים באמצעותם, ואמנם למה אמר בריח ניחוח הוא לפי שהעולה שכולה כליל לגבוה נאמר בה אשה ריח ניחוח לה' (ויקרא א, יג), ומפני שהיתה עדת בני ישראל בגלותה שרופה באש כסוחה מצרות האויבים

ורעותיהם לכן דימה אותו בריצוי ואהבה לריח ניחוח הנקרבת לפני ה' וז"ש הלא תדעו למה אמרתי שכריח ניחוח ארצה אתכם בהוציאי אתכם מן העמים הוא לפי שאז אקדש בכם לעיני הגוים שבאמצעות הניסים והנפלאות שאעשה בזמן הגאולה יתקדש שמי לעיני הגוים, (מב) וגם אתם עצמיכם תדעו כי אני ה' כי תגיעו לשלימות הידיעה האלקית בהביאי אתכם אל אדמת ישראל שהיא הארץ שנשאתי את ידי ונשבעתי לתת אותה לאבותיכם ושקיימתי הבטחתי, (מג) וכאשר תזכרו עם זה את דרכיכם וכל מעלליכם אשר נטמאתם בם ותתביישו מהם והוא אמרו ונקוטותם בפניכם בכל רעותיכם שהוא מענין קטטה שהמתחרט על הדבר שעשה הוא לוחם ומתקוטט עם עצמו, (מד) הנה אז תדעו האמת כי אני ה' חנון ורחום בעשותי אתכם התשועה והגאולה למען שמי לא כדרכיכם הרעים ולא כעלילותכם הנשחתות בית ישראל:

פרק כא

פסוק א

הנבואה התשיעית תחילתה ויהי דבר השם אלי לאמר בן אדם שים פניך דרך תימנה וכו' עד בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו. ויש בה י"ב פרשיות. האחד, בן אדם פניך דרך תימנה. הב', בן אדם שים פניך אל ירושלם. הג', ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים. הד', בן אדם הנבא ואמרת. הה', ואתה בן אדם הנבא והך כף אל כף. הו', ואתה בן אדם שים לך שנים דרכים. הז', לכן כה אמר ה' האלקים יען הזכרכם. הח', ואתה חלל רשע. הט', ואתה בן אדם הנבא ואמר' וגו' אל בני עמון. הי', ואתה בן אדם התשפוט אל עיר הדמים. הי"א, בן אדם היו לי בית ישראל לסיג. הי"ב, בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה. וראיתי לשאול ו' השאלות:

השאלה הראשונה ביעדו על ירושלם והכרתי ממך צדיק ורשע, כי איך יתכן שהדין האלקי יספה צדיק עם רשע וכבר אמר אברהם ע"ז חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע (בראשית יח, כה), ויקשה ג"כ אומרו מיד יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר כי יראה שהסבה והמסובב בפסוק הזה כולו דבר אחד כי הסבה הוא יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע והמסובב בכתוב הוא לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר ומהו כל בשר כי אם הצדיק והרשע שזכר כל שכן שיציאת החרב מתערה הוא סבת להכרית צדיק עם רשע לא מסובב ממנו:

השאלה השנית באומרו האנח בשברון מתנים וגומר והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב, והנה לא זכר מה שמועה היא אשר עליה יאנח ומה תועלת במשל אם לא ביאר הנמשל:

השאלה השלישית באומרו חרב חרב הוחדה וגם מרוטה למען טבוח טבח הוחדה למען היה לה ברק מורטה או נשיש שבט בני מואסת כל עץ, כי הנה מאמר חרב הוחדה הוא משל להריג' העתידה להיות בירושלם אבל היותר מהוטה מה ענינו בכאן ולמה אמר על זה וגם מרוטה ברבוי, וגם ומה ענין אומרו או נשיש שבט בני מואסת כל עץ כי נשיש לשון רבים ושבט בני יחיד לזכר ומואסת יחידה לנקבה והפסוק הזה יראה שאין לו קישור ולא סדר כלל:

השאלה הרביעית באומרו כי בחן ומה אם גם שבט מואסת לא יהיה כי הנה הפסוק הזה גם כן יקשה ענינו בפסוק שלמעלה בשאלה ומלת מואסת לא ידענו למי יחזור ומהו לא יהיה ובפירוש הפסוקים אזכור דעות המפרשים בהם:

השאלה החמישית באומרו הנבא והך כף אל כף ותכפל חרב שלישיתה, והיא כי הנה למעלה בכתוב לא נזכר חרב כי אם ב' פעמים חרב חרב הוחדה וגם מרוטה ומה היא אם כן החרב השלישית שעליה אמר ותכפל חרב שלישיתה:

השאלה השישית באומרו חרב חלל הגדול החודרת להם ומהו החלל הגדול ומה ענין אומרו למען למוג לב והרבה המכשולים על כל שעריהם נתתי אבחת חרב אח עשויה לברק מעוטה לטבח שיש כמה מהזריות בפסוק הזה, והנני מפרש הפסוקים האלה באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת להגיד שצוה השם לנביא שיעשה ויאמר מעשים המשליים להודיע בהם חרבן ירושלם והראשון מהם היה שיצית אש ביער ותאכל כל עץ לח ויבש רוצה לומר בחור וזקן לא תכבה שלהבת שלה, ובאה אחרי זאת נבואה אחרת בביאור מי היה היער ואמר שהוא ירושלם שיכרית ממנה צדיק ורשע שהנה תשאה שממה ולא ישבו בה לא רשעים ולא צדיקים, ולכן צוהו שיאנח בשברון ובמרירות על השמועה אשר באה והיא אשר הגיד לו בדבור הנמשך לזה שחרב נבוכד נצר הוחדה וגם מרוטה להרוג בני אדם ולהפחיד את הכל ושעל כן יצעק ויייליל הנביא כי אותה חרב של נבוכד נצר שבאה שלש פעמים על ירושלם בפעם הזאת השלישית תהיה כפולה ברעתה כי תהיה חרב חללים רבים ובה יפול המלך שהוא החלל הגדול, ולפי שבצאת נבכוד נצר מבבל היה מסופק אצלו אם ילך על ירושלם או על רבת בני עמון לכן צוה הנביא שיעשה מעשה המשליי משני דרכים לרמוז לזה ושעמד נבוכד נצר על אם הדרך וקסמים בידו

לידע אנה ילך ובימינו היה הקסם על ירושלם, ולכן צוה למלך שירים המצנפת ויסיר העטרה כי בא קצו, ולפי שבני עמון שמחו במפלת ישראל הודיע השם לנביא שאחרי חרבן ירושלם תחרב גם כן רבת בני עמון האמנם היה ראשונה חרבן ירושלם מפני כובד חטאתיה כי היתה עיר הדמים מלאה גלולים ונשיאיה ומלכיה בכחם וזרועם שפכו דמים הקלו בכבוד אב ואם לגר ליתום ולאלמנה גזלו בזו הקדשים וחללו השבתות באו על כל העריות וכל שאר העונות עשו מאנו הכלם, ומפני זה לא יעמוד לבם ולא תחזקנה ידיהם בצרותיהם, ולפי שלא יאמרו שהיו ביניהם צדיקים להגין על העיר אמר שכולם היו סיגים כבדיל וכעופרת ולכן יתיכם בתוך ירושלם כהתכת הסיגים בכור על האש, וביאר הנמשל בזה בספור רשעתם אם מהנביאים ואם מהכהנים ואם מהנשיאים ואם מעם הארץ מבלי היות בהם איש גודר פרץ ולכן נתן דרכם בראשם וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך דרך תימנה עד בן אדם שים לך שנים דרכים. צוה השם לנביא שינבא על ירושלם מהצרות והרעות העתידות לבא עליה והנה באו על זה אל יחזקאל הנביא נבואות רבות רצופות זו אחר זו, ולהיות ענין כולנה אחד קבצתי אותם יחד בנבואה הזאת והיה התחלפות הנבואות ורבוי הדבורים מפני שהיו המשלים מתחלפים אף על פי שהיו כולם ענין אחד, והנה יתבאר זה מאשר בנבואה הראשונה צוהו שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום והנבא אל יער השדה נגב והנבואה הזאת על ירושלם נאמרה ושאר הנבואות שאחריה עליה נאמרו גם כן, (ב) ומפני שהיה הנביא בבבל שהיה צפונית לירושלם כמו שאמר מצפון תפתח הרעה (ירמיה א, יד) היתה ירושלם דרומה של בבל ולכן צוהו שישים פניו דרך תימנה שהוא לצד ירושלם והטף אל דרום רוצה לומר דבר נגד ירושלם שהיא דרומית לבבל ומלת והטף היא מלשון אל תטיפו יטיפון, וכן קרא ירושלם יער השדה נגב בדרך משל כי כמו שביער ימצאו עצים רבים ומתחלפים ככה בירושלם היו חכמים נביאים סנהדרין ואנשי מעשה, (ג) ולכן אמר על ירושלם שכנה בכל הכנויים ההמה הנני מצית בך אש רוצה לומר הנני מדליק ומעביר בך אש שתאכל כל עץ לח וכל עץ יבש, והמתרגם פירש כל גבר עתיר וכל גבר מסכן רוצה לומר כל עשיר וכל עני שבירושלם, והרב ר' דוד קמחי פירש כל עץ לח וכל עץ יבש כל צדיק וכל רשע, ולהפליג גודל האש אמר לא תכבה להבת שלהבת ושניהם אחד להבת ושלהבת אבל כפל המלה לחיזוק, ונצרבו בה כל פנים מנגב צפונה רוצה לומר שהאש יהיה גדול וישרף הלח והיבש שהוא רמז לחרב האויבים שיהרגו בירושלים כקטון כגדול כי עץ הלח יאמר על הנערים ועל הבחורים ועץ היבש הוא משל לזקנים

שכולם תאכל חרב, ועל אותם שלא יפלו בחרב אמר ונצרבו בה כל פנים ומלת ונצרבו היא מלשון צרבת השחין ועל שפתיו כאש צרבת שהוא ענין שחרות מהשריפה, והמשל הוא ששחרו פניהם אף על פי שלא ישרפו, והנמשל הוא שילכו בגלות אם לא ימותו בחרב ושיהיה כל זה מנגב צפונה רוצה לומר מהרעה שיבא מצפונה שהיא בבל על הנגב שהיא ירושלם. ואפשר לפרש ונצרבו בה כל פנים מנגב צפונה על שאר האומות שתאכל האש את ירושלם וישחירו כל פנים מסביבותיה לפי שמלך בבל אחרי שכבש את ירושלם כבש כל שאר הממלכות כמו שכתוב בספר ירמיהו וכן אמר אחר זה תצא חרבי מתערה אל כל בשר, (ד) ולכן אמר כאן וראו כל בשר כי אני ה' בערתיה לא תכבה רוצה לומר יכירו וידעו כל יושבי תבל כי מאתו היתה הרעה הזאת על ירושלם, וכן אמר רב הטבחים לירמיהו (ירמיה מ, ב - ג) ה' אלקיך דבר את כל הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לו ולא שמעתם בקולו והיה הדבר הזה.

פסוק ה

והנה הנביא אמר לשם אהה ה' אלקים הם אומרים לי הלא ממשל משלים הוא רוצה לומר אל תשלחני אליהם לדבר בדרך משל כי המה אומרים אלי שאין בפי דברי נבוא' אלא שאני מעצמי ממשל משלים ואינם מנבואתך, וכן יאמרו עתה באומרי דרך תימנה ודרום ויער השדה נגב לפי שלא זכרתי ירושלם בביאור שהם משלים שאני ממשיל מעצמי, (ו) ומפני זה באתהו נבואה שנית (ז) בביאור על ירושלם שים פניך אל ירושלם והטף על מקדשים כי מפני שהיו בבית המקדש אולם והיכל ודביר אמר מקדשים בלשון רבים, ויותר נכון לפרש מקדשים על מקדש בית ראשון ומקדש בית שני שנחרבו שניהם וצוה אם כן שינבא כנגד ירושלם ושינבא על בית המקדש ועל אדמת ישראל בכלל, (ח) ולכן ביאר ואמר ואמרת אל אדמת ישראל כה אמר ה' אלקים הנני אליך והוצאתי את חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע ואין הכונה בזה שיהרג בחרבות צדיק ורשע כל אשר בירושלם אבל רצה לומר שתשומם ירושלם מכל יושביה ושלא ישאר בה לא צדיק ולא רשע כי הכל יכרתו בירושלם אשר למות למות ואשר לחרב לחרב ואשר לשבי לשבי, והנה יאשיהו היה צדיק גמור ומפני צדקתו נכרת מירושלם כדי שלא יראה ברעה ונכלל באומרו והכרתי ממך צדיק, וכן אמרה לו חולדה הנביאה (דברי הימים ב' לד, כח) הנני אוסיפך על אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא על המקום הזה.

פסוק ט

ואמנם אומרו יען אשר הכרתי ממך צדיק ורשע לכן תצא חרבי ענינו ויען אשר הכרתי מירושלם צדיק ורשע שתשאר העיר שממה אין ראוי שאחוס עוד על שאר הארצות אבל תצא חרבי מתערה על כל בשר, והענין שכמו שנבכד נצר כבש את ירושלם כן יכבוש כל שאר הארצות כי היה נבכוד נצר חרבו של הקדוש ברוך הוא ולכך אמר שיוציאה מתערה רוצה לומר שיצא מבבל שהיא תערה להחריב את כל הארץ, והמפרשים כתבו שאמר צדיק ורשע לפי שהצדיקים ניספים בעון הרשעים וכן אמר נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים (תהלים עט, ב). והגאון רב סעדיה פירש שצדיק ורשע שניהם עובדים עבודה זרה היו אבל אחד היה צדיק לבעל לפי שעובדו תמיד ובכל לב והאחר היה רשע לבעל שאינו עובדו תמיד וכראוי לו, ושניהם היו רשעים אצל הקדוש ברוך הוא, ומה שפירשתי הוא הנכון שהצדיקים נכרתו מירושלם כדי שלא יראו בחורבנה אבל הרשעים נכרתו מחרב האויבים וברעב והדבר וכאילו אמר ובעבור שהכרתי ממך צדיק ורשע ועשיתי נקמה גדולה בך ושמחו עליכם אויביכם ועזרו לרעה לכן ילקו כולם כמו שלקיתם אתם וזהו לכן תצא חרבי מתערה אל כל בשר שהם שאר האומות אשר בארץ מנגב צפון רוצה לומר מן ירושלם שהוא הנגב עד בבל שהוא צפון כלם ילקו וילכו שמה, (י) באופן שלא לבד ישראל אבל גם שאר האומות ידעו כי אני ה' הוצאתי חרבי מתערה לא תשוב עוד רוצה לומר שבגזרתי נכבשו ושממו כל האומות שהוא הנרמז ביציאת החרב מתערה לא תשוב עוד אליה עד אשר תכרות אותם, והותרה בזה השאלה הראשונה.

פסוק יא

ולהורות גודל הרעה צוה השם לנביא שיאנח בשברון מתנים כי הנאנח על צרה גדולה הוא כאילו נשברו מתניו שלא יכול לעמוד ויפול מכובד האנחה ובמרירות תאנח לעיניהם, (יב) כדי שישאלוך על מה אתה נאנח ואז תשיב ותאמר אליהם אל שמועה כי באו ר"ל כל אנחתי היא על השמועה הבאה לנו בבבל מירושלם שבעבורה נמס כל לב ורפו כל ידים וכהתה כל רוח מלשון רוח כהה וכל ברכים תלכנה מים שיזועו וינועו מרוב בהלה, והשמועה ההיא הנה באה ונהיתה כלומר הנה היא קרובה כאילו היא כבר באה ונהיתה, (יג) ומפני שלא ביאר כאן מה היא השמועה שזכר שעליה יאנח לכן בא לו דבור אחר (יד) באומרו חרב חרב הוחדה וגם מרוטה רוצה לומר חרב נבכוד נצר הוחדה וגם מרוטה להרוג עולל ויונק איש ואשה מירושלם, והותרה בזה השאלה השנית. ואמרו הוחדה וגם מרוטה רצה בו שהחרב שלא יכרתו בה ימים רבים יכהה הברזל כי תוסר

ממנה חדודה ולכן לא תוכל לכרות היטב ולא במהרה וגם שתהיה מחודדת הנה בהיותה בתערה זמן רב לא פנים קלקלה ולכן לא תפחד מראיתה לרואים אותה מפני שגברה בה החלודה ולא תבריק, אמנם חרב נבוכד נצר הוחדה ולכן תכרות היטיב ובמהירות רב וגם מרוטה רוצה לומר שמלבד החדוד עברה מעליה החלודה באופן שתברק ותפחיד בני אדם כי כן חרב נבוכד נצר ויכלתו תהרוג עם רב ותפחיד כל האומות (טו) וזהו שביאר ואמר למען טבוח טבח הוחדה כלומר להרוג בני אדם, ואמנם מרוטה היתה למען היה לה ברק כלהט החרב המתהפכת המפחדת בני אדם. ואומרו או נשיש שבט בני מואסת כל עץ פירש הרב רבי דוד קמחי או שמא תאמרו שנשיש ונשמח לזאת החרב לפי שלא יצאה לנו אלא לאויבינו לא נוכל לשמוח לזה כי לכרות שבט בני יצאה ומואסת כל עץ לכרות עתה אלא שבט בני זה ואינו מתישב כפי המלות.

ויותר נכון לפרש שהגבורים אנשי השם ישאו כלמה רבה כשיכו אותם בשבט עץ כאליו הם עובדי אדמה פחותים או בעלי מלאכה ויבחרו יותר מפני כבוד' שיכו אותם בחרב משיכום בשבט, כי החרב הוא מה שיאות לאנשי החיל הרודים בעם וההכאה בשבט הוא ממה שיאות לעבדים העושים במלאכה, וע"ז אמר אחרי שצוהו שיאנח על החרב הבא על ישראל או נשיש רוצה לומר או אולי שאין ראוי להתעצב ולהאנח על החרב הזאת אבל שנשיש בו לפי ששבט בני רוצה לומר משפחתו וכבוד זרעו היא מואסת כל עץ כי הם מואסים שיכו אותם בעץ וישישו וישמחו בהכות אותם בחרב, ולפי ששבט הוא מענין מלכות וממשלה כמו שאמר לא יסור שבט מיהודה (בראשית מט, י) לכן אמר בלשון נקבה שבט בני מואסת כל עץ רוצה לומר מלכות וממשלת בני ישראל מפני גאותה מואסת כל עץ ולכן תגיל ותשמח עם החרב וכל זה הוא דבור הלציי כמלעיג עליהם, (טז) ומפני שהחרב כאשר ירצו לדעת אם היא בחדודה יבחנוה בתפשם בה בכף כי כאשר יחתוך העור שעל הכף היא מחודדת כראוי לכן אמר ויתן אותה למורטה לתפוש בכף, וכתב רבי דוד קמחי שלמורטה הוא מקור בתוספת הא כמו לקרבה אל המלאכה (שמות לו, ב) וענינו ויתן אותה למורט לתפוש בכף לראות איך היא כורתת הדברים הדקים ומצא שהיא הוחדה חרב והיא מורטה רוצה לומר שהוחדה ומרוטה כראוי וזהו לתת אותה ביד הורג רוצה לומר שהיה החדוד והמרוט בחרב ההיא כדי לתת אותה ביד הורג שהוא נבוכד נצר שיהרוג בנקלה ובמהירות.

פסוק יז

ומפני החרב ההיא שיצאה על ישראל זעק והיליל אתה בן אדם כי החרב ההיא היתה בעמי לא לבד באנשים הריקים כי גם בכל נשיאי ישראל היתה כי כולם יהיו מגורי

אל חרב כי הנה יאשיהו מת בחרב המצריים וכן יהויקים ובני צדקיהו שנשחטו לעיניו כולם היו את עמי מגורי אל חרב רוצה לומר עם עמי ההרוגים במלחמה לכן ספוק על ירך כאדם מקונן, (יח) ואומרו כי בוחן ומה נתקשה על המפרשים פירושו ומה שנראה בענינו הוא שבוחן פעם יאמר בכתוב מגזרת נסיון ובחינה כמו בחנני ה' ונסני (תהלים כו, ב) אבי יבחן איוב (איוב לד, לו), ופעמים יאמר על החוזק והתוקף כמו הבמחנים אם במבצרים (במדבר יג, יט) אבן בוחן עופל ובוחן, ויש לפרש הפסוק הזה בכל אחד מהמובנים האלה אם מענין הנסיון יאמר כי החרב הזאת יצאה לבחון בה בני אדם ומה רוצה לומר בכמה תהיה הבחינה הזאת ואם בית ישראל שזכר בפרשה גם שבט מואסת רוצה לומר כמו שמאסה תורת ה' גם כן היא מואסת השבט שהוא המלכות מלשון לא יסור שבט מיהודה כמו שזכרתי למעלה, לא יהיה נאם ה' רוצה לומר לא יהיה להם מלך עוד כי יהרג צדקיהו ולא ישאר מזרעו מלך על בית ישראל, ואם נפרש בוחן מלשון חוזק יאמר הנה בית ישראל בלתי חוששים לזה דילמא שיהיה זה מפני בוחן וחוזק שיש להם, ומה רוצה לומר ומה מחשבתם בזה אם מפני שבית ישראל מואסת השבט שהוא רמז לעונש האלהי מפני זה לא יהיה ולא יחול בהם הנה היעוד הוא נאם ה' אלקים ויתקיים על כל פנים, ויהיה לפי זה הפירוש מלת כי משמשת בלשון דלמא שהוא אחד משמושיו ובוחן מלשון חוזק ושבט מלשון עונש וכמו ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פט, לג), כאילו אמר דילמא מפני חוזקה של בית ישראל תבוזה לכל זה ומה יהיה אם גם השבט והעונש מואסת לא יהיה עליהם מפני שמאסוהו, והפירוש הראשון הוא יותר נכון והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק יט

ואמר כיון שהחרב הוחדה וגם מרוטה אתה בן אדם הנבא אותה והודיעה לכל והך כף אל כף כמו האיש המקונן, ואומרו ותכפל חרב שלישיתה פירוש המפרשים שמפני שנגזרו על ירושלם רעב ודבר וחרב קרא כולם חרב וקרא את החרב והסיף חרב שלישיתה רוצה לומר חרב שלישית שהיא חרב חללים שתהרוג חללים הרבה והיא חרב חלל הגדול שהוא צדקיהו, ופירשו החודרת להם כמו החורדת רוצה לומר המחרידה להם, ויותר נראה לי לפרש ששלשה חרבות מנבכוד נצר מלך בבל באו על ירושלם אחת היתה על המלך יהויקים ואחת היתה אחר כך על המלך יהויכין ואחת היא האחרונה על המלך צדקיהו והיא אשר קרא כאן חרב שלישיתה לפי שבא פעם שלישית ועליה אמר ותכפל חרב שלישיתה כי מפני שהיתה החרב האחרונה כפולה ומכופלת ברעתה יותר מהראשונות לכן אמר עליה ותכפל חרב שלישיתה, וביאר במה היא הכפל באומרו

חרב חללים היא חרב חלל הגדול רוצה לומר שבחרב הראשונה מיהויקים מת המלך אבל לא היו חללים רבים בירושלם וכן בגלות יהויכין לא היו בו חללים, אבל בגלות צדקיהו תכפל החרב לפי שהיא חרב חללים רבים וחרב החלל הגדול שהוא המלך, ואומרו החודרת להם הוא מלשון חדר כפשוטו רוצה לומר שאותה חרב היא נשמרת בחדר לבוא עליהם, (כ) וסיפר מה שיעשה החרב ההוא והוא למען למוג לב והרבה המכשולים רוצה לומר למען שימס לבבם וירבו מכשוליהם כי בבוא חרב נכוכד נצר על הארץ נמוגו לבבם ורבו מכשוליהם, ואומרו על כל שעריהם נתתי אבחת חרב רוצה לומר לא בלבד יהיה זה בירושלם אבל גם על כל שערי יהודה נתתי אבחת חרב, ומלת אבחת היא מלשון בעתה, וי"ת קטולי חרבא עשה אבחת כמו טבחת רוצה לומר שיהיה החרב ההוא לטבוח טבח, ואומרו עוד אח עשוי' לברק יש מפרשי' אח מלשון אוי וכן ת"י, ויש מפרשים אותו מלשון אנחה, ולי נראה שאח הוא כפשוטו מלשון אחוה יספר מענין חרב נבוכד נצר שנעשית כאח או אחות לברק בזוהרה ולטישותה, ואמר אח בלשון זכר עם היות שהאש זכר בלשון נקבה כי כן דרך הכתוב, יאמר שהחרב ההיא נעשית אח ודומה לברק כ"כ היתה מרוטה, ואומרו מעוטה לטבח הוא בלי ספק מלשון עוטה מעיל והענין שהיתה החרב ההיא שמורה מעוטה ומכוסה בשלמה כדי שתהיה מוכנת לטבח ולהריגה ולא יפול בה פגם ויעכבה מפעולתה, (כא) ואחרי שהפליג מפעולת החרב אמר כנגדה התאחדי הימיני השימי השמילי אנה פניך מועדות רוצה לומר את חרב נבוכד נצר היוצאת מבבל אין אנו יודעים אנה תלך התאחדי בדרכך אם לצד הימין הימיני ואם לצד השמאל השמילי ונדעה אנה פניך מועדות ואנה היא הליכתך, ואמר זה מפני שכאשר יצא נבוכד נצר מבבל עם כל חילו לא היו יודעים אנה היה הולך אם על יהודה וירושלם ואם על בני עמון כמו שיתבאר בנבואה שלאחרי זאת, (כב) אבל כמו שאני צויתי לך הנבא והך כף אל כף כן אני אכה כפי אל כפי כמקונן על ירושלם ועל ישראל כי ידעתי שעליהם מועדות פני החרב הזאת, ואז תנוח חמתי מאשר קצפתי על עונותיהם, ועם מה שפירשתי בפסוקים האלה הותרו השתי שאלות האחרונות החמישית והשישית:

פסוק כג

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים לך שנים דרכים עד ואתה בן אדם הנבא ואמרת כה אמר ה' אלקים. לפי שכמו שזכרתי בצאת נבוכד נצר מבבל עם כל חילו לא היו יודעים אנה פניו מועדות לכן צוה השם לנביא (כד) שיעשה לו שנים דרכים והיה זה במראה הנבואה או שיעשה סימן ומשל להם בפעל כענין קח לך לבנה (לעיל ד, א), ואמר מארץ אחד יצאו שניהם רוצה לומר מבבל כאילו שני הדרכים יוצאים משם, ואמר ויד

ברא בראש דרך עיר ברא פירוש יד הוא מקום כמו ויד תהיה לך מחוץ למחנה (דברים כג, יג) וברא הוא צווי מענין ברו לכם איש (שמואל א' יז, ח) וכן ובראת לך שם, יאמר בחר לך מקום בסימן והמשל אשר תעשה שיפנו אליו שני הדרכים כי כן יעשה מלך בבל שיעמוד על אם הדרך לראות באיזה מהדרכים ילך וצוהו שהמקום ההוא שיבחר ויברר יהיה בראש דרך עיר רוצה לומר דרך שיהיה מבואו לעיר, ויהיה שיעור הכתוב כן שים לך שנים דרכים בסימן או ציור שתעשה לבוא באחד מהם חרב מלך בבל ותהיה התחלת שני הדרכים ממדינת בבל שממנה יצאו שניהם ועוד תעשה ותבחר יד ומקום ומצויין ובראש דרך עיר תברר אותו, ושני הדרכים ההמה הם סימן (כה) שדרך אחד יהיה לבוא חרב מלך בבל על רבת בני עמון והדרך השני הוא את יהודה וירושלם רוצה לומר אל יהודה וירושלם כמו והראה את הכהן (ויקרא יג, מט) שהוא אל הכהן, ולפי שבני יהוד' היו בוטחים בירושלם שהיתה עיר נשגבה וחזקה לכן אמר כאן בירושלם בצורה, (כו) והודיעו על מה היה המשל הזה והיד שצוהו שיבר' באומרו כי עמד מלך בבל אל אם הדרך רוצה לומר על אם הדרך בראש שני הדרכים לקסם קסם אם יעלה עם חילו על ירושלם או על בני עמון, ופירש הקסם מהו באומרו קלקל בחיצים והוא שמחדדין ומלטשים פני ברזל החץ עד שיהיה בהיר מאד ורואים בו בעלי הקסם כמו שרואים בבהן היד בצפורן לבהירות הצפורן וכן שאל בתרפים וכן ראה בכבד, והתרפים הם צלמים היו רואים בהם עתידות והם היו כלי אומנותו של לבן, וכן היו רואים בכבד מפני שיש לו בהירות ובריקה כמראה בעת שיוציאוהו מגוף הבעל חי, ובשלשלת מיני הקסם האלה ראה נבוכד נצר אם ילך לירושלם שהיתה לצד ימינו או לרבת בני עמון שהיתה לצד שמאלו, (כז) ונפל לו הקסם בירושלם. ופירש הרד"ק בשם אביו קלקל בחצים מענין קלות כלומר שירה החצים והשליכם באויר לראות צד יפלו ושנפלו כנגד ירושלם. ומשם גמר בלבו לשום כרים ופירשו המפרשים שהם שרי החיילות, והרב רבי דוד קמחי בשם אביו פירש כרים כבשים כמו עם חלב כרים ואילים והוא שעושין אילי ברזל לנגח את החומה, לפתות פה ברצח שפת' נבוכדנצר פיו וציוה לעמו שירצחו ויהרגו כל הנמצא בעיר, להרים קול בתרועה שצוה גם כן לחייליו שירימו קול בתרועה להבהיל את העם בתרועה, לשום כרים על שערים שכאשר יסגרו אנשי העיר השערים ישימו כרים עליהם לשברם וכן לשפוך סוללה ולבנות דיק, וכבר פירשתי מהו ענין הסוללה שהם לדעתי כלי ברזל שמשליכין ממנו אבנים באמצעות האש אל תוך העיר והדיק הוא מגדל עץ שעושים נגד העיר לכובשה.

פסוק כח

וסיפר הכתוב מאנשי ירושלם שהיה להם זה כקסם שוא בעינהם רוצה לומר שהיה כל הקסם שעשה נבוכד נצר בעיניהם קסם שוא בחשבם שלא יוכל לכבוש את ירושלם בבוטחם על דברי נביאי השקר שהיו מבטיחים אותם שלא תנתן העיר ביד מלך בבל כאילו היו הכשדיים שבועי שבועות להם רוצה לומר נשבעים בכמה שבועות שלא ירעו להם, וענין השבועה באמת רוצה לומר שנשבע צדקיהו למלך בבל ועבר עליה זה הדבר היה מזכיר עון להתפש ירושלם על ידו, ואפשר לפרש והוא מזכיר עון שהאל יתברך משך את מלך בבל על ירושלם בעבור שהזכיר עון ישראל והביאו כדי שיתפוש ירושלם, (כט) ולזה אמר לכן כה אמר ה' אלקים יען הזכרכם עונכם ר"ל יען אתם עצמיכם מזכירים עונותיכם ומגלים פשעיכם להראות חטאתיכם שזכר בזה כל שלשת סוגי העונות עון ופשע וחטאת, יען הזכרכם לפני במעשים הרעים ההם שעשיתם לכן בכף תתפשו רוצה לומר בכף מלך בבל תהיו נתפשים כיון שלא נכלמתם מעונותיכם ומגלים ומזכירים אותם וכמאמר הנביא ישעיה (ישעיה ג, ט) וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו, (ל) ואתה חלל רשע נשיא ישראל שהוא צדקיהו כי להיותו נואף קראו חלל מלשון אשה זונה וחללה (ויקרא כא, ז) ורשע כפי מעשיך נשיא ומלך ישראל אשר בא יומו והגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה בעת עון קץ רוצה לומר בעת שעונך גרם לך הקץ וסוף מלכותך, (לא) כה אמר ה' עליך הסיר מצנפת והרים העטר' והרד"ק כתב שהסר והרים ענין מקור כאילו אמר הסיר המצנפת והרים העטרה מעל ראש המלך, ולי נראה שהוא צווי יאמר אתה חלל רשע נשיא ישראל כה אמר ה' אלהים והוא מצוה אותך הסר המצנפת והרם העטרה רוצה לומר שתסיר המצנפת ותרים העטרה מעל ראשך כי כבר בוטל מלכותך ולא תתעטף כמלך, והמצנפת היה על ראש המלך לכבוד ולתפארת והעטרה היתה על המצנפת, אמנם במסכת גיטין (גיטין ז, א) אמר רב חסדא וכי מה ענין מצנפת אצל עטרה אלא לומר לך בזמן שמצנפת בראש כהן גדול עטרה בראש כל אדם נסלקת המצנפת מראש כ"ג נסתלקה העטרה מראש המלך ולזה הפירוש נטה יונתן ב"ע.

ולפי שהיה חושב צדקיהו שיעשה לו נבוכד נצר כמו שעשה ליהויכין או ליהויקי' שכאשר הסירם מהמלכות המליך במקום כל אחד מהם אחד מזרעו לכן אמר כנגד צדקיהו זאת לא זאת רוצה לומר זאת הרעה אשר קרא אל יהויכין או אל יהויקים לא תהיה כזאת הבאה עליך כי הנה השפלה שהיה יהויכין שלא מלך אלא שלשה חדשים תבא למעלה ורוממות וזהו אומרו הגבה שהקדוש ברוך הוא יגבהה ומזרעו יצא זרובבל ומלך המשיח ג"כ שעליו נאמר ירום ונשא וגאה מאד (ישעיה נב, יג), והגבוה שהוא

צדקיהו השפל, והגבוה והשפל הם מהמקור כמו שכתב הרד"ק, וחז"ל דרשו הפסוק הזה באופן אחר ולא זאת להם לישראל שהשפילו את הגבוה והגביהו את השפל כאשר העמידו צלם בהיכל.

פסוק לב

ואמנם אומרו עוה עוה עוה אשימנה אמר כנגד שלשת המלכים שסילק נבוכד נצר ממלכות יהודה שהם יהויקים ויהויכין וצדקיהו כי כולם היו מעוותים במעשיהם רוצה לומר כל אחד מהם היה עוה עוה ולכן כפולה יהיה מעונשם שעוה אשימנה, ואם תאמר ולמה לא נענשו אחז ומנשה ואמון ושאר המלכים הרשעים על זה השיב גם זאת לא היה עד בוא אשר לו המשפט ונתתיו רוצה לומר גם זאת הרעה והסרת המלכות לא היה עד שבא צדקיהו שלו היה המשפט לאבד מלכותו בהחלט מפני שנתמלאה סאתו ונתתיו לו המשפט, והיותר נכון אצלי שמפני שאמר השפלה הגבה והגבוה השפל ביאר מאן דסמיך ליה והוא הגבוה השפל ואמר עליו עוה עוה עוה אשימנה שהוא צדקיהו ובניו, ואמנם על מה שאמר השפלה הגבה אמר שזה יהיה לימות המשיח כי הנה כמו שבא החרבן והגלות לזמנו ככה תבוא הגאולה ותחזור מלכות בית דוד לזמנה, וזהו אומרו גם זאת לא היה עד בוא אשר לו המשפט שהוא מלך המשיח מהרה יגלה, ויהיה מלת היה עבר במקום עתיד כאלו אמר גם זאת מהשפלה הגבה לא יהיה עד בוא לו המשפט רוצה לומר להיות גבוה ונתתיו לו הגדולה והגבורה והתפארת:

פסוק לג

ואתה בן אדם הנבא ואמר' כה אמר ה' אלקים אל בני עמון וגומר עד סוף הנבואה. ופרשת שתי נשים בנות. בעבור שהיה נבוכדנצר מסופק בצאתו מבבל אם ילך על ירושלם או על רבת בני עמון ומפני הקסם הלך על ירושלם ובני עמון שמחו ונעלצו והיו מחרפים ומגדפים את ישראל, לכן צוה השם לנביא שינבא עליהם שהחרב שהוחדה לישראל עדיין היא פתוחה להם גם כן ואם לא תהיה עתה ועל זה אמר כאן חרב חרב פתוחה לטבח מרוטה להכיל למען ברק רוצה לומר חרב בבל היא פתוחה שיצאה מתערה והיא לטבח מרוטה ואותה חרב הוחדה ומורטה להכיל רוצה לומר לסבול ולהחזיק הרג רב, וגם כן למען ברק רוצה לומר למען יהיה לה ברק להפחיד בני אדם ויהיה להכיל מלשון ומי יכילנו, והרד"ק בשם אביו פירש להכיל כמו להאכיל וחסר אות האל"ף וכן אזין עד תבונותיכם כמו אאזין לא יהל שם ערבי לא יאהל והאדם האוחז בחרב הוא המאכיל והחרב היא האוכלת ואינו נכון.

פסוק לד

ואמנם אומרו בחזות לך שוא בקסם לך כזב רוצה לומר בעבור שהיו לבני עמון חוזים וקוסמים שהיו חוזים להם שוא וקוסמים להם כזב לאמר שלא תגיעם חרב מלך בבל לכן מפני זה צוה השם לתת אותך רבת בני עמון אל צוארי חללי רשעים רוצה לומר לתתם עמהם והם פושעי ישראל אשר בא יומם והגיע עת רעתם בעת עון קץ רוצה לומר בעת עונם שסבב קצם, (לה) ובדרך תימה אמר השב אל תערה רוצה לומר האשיב את החרב ההיא אל תערה שלא תהרוג עוד באמת לא יהיה כן אבל בהפך שבמקום אשר נבראת בארץ מכורותיך רוצה לומר מגורותיך אשפוט אותך, (לו) ושם אשפוך עליך זעמי ובאש עברתי אפיח עליך, ומלת אפיח הוא מענין נופח באש פחם, ונתתיך ביד אנשים בוערים רוצה לומר מבערים את האש חרשי משחית כלומר חרשים ואומנים בכלי מלאכת השחתה, (לז) לאש תהיה לאכלה שהוא רמז להריגה עצומה שיעשו בהם הכשדיים שקרא בוערים אנשי משחית, ואמנם אמרו דמך יהיה בתוך הארץ וכן אמר למעלה במקום אשר נבראת בארץ מכורותיך אשפוט אותך הוא להגיד שבני עמון לא ילכו בגלות כמו שהלכו בני יהודה שבתוך ארצם ומקומם שם תהיה הריגתם, וזהו דמך יהיה בתוך הארץ באופן שלא תזכרי ר"ל שלא ינקם עוד דמך, והרד"ק פירש דמך יהיה בתוך הארץ הפך ארץ אל תכסי דמי, ומה שפירשתי הוא היותר נכון.

פרק כב

פסוק א

ומפני שהיה לאומר שיאמר אם היה שרבת בני עמון היתה חייבת מיתה והריגה כירושלם למה אם כן סבב השם שילך חרב נבוכד נצר ראשונה על ירושלם לכן באתהו הנבואה הנמשכת לזאת (ב) ואתה בן אדם התשפוט התשפוט את עיר הדמים והודעתה את כל תועבותיה רוצה לומר אם אתה רוצה לשפוט את ירושלם על פי מעשיה באר והגד לה את כל תועבותיה, ולא זכר בפרשה הזאת ענין העבודה זרה שהיו עובדים לפי שכבר הוכיחם עליה בנבואות שעברו, אבל הוכיחם בשאר העונות שהיו ביניהם והתחיל בגדול שבהם שהוא שפיכות דמים ועליו אמר (ג) עיר שופכת דם בתוכה לבא עתה רוצה לומר זאת העיר שבעבור שהיו שופכים דם בתוכה זה סבבה לבוא עתה, ומלבד שפיכות דם עוד עשו גלולים לטמאה, (ד) בדמך אשר שפכת אשמת שהיא האשמה הגדולה שפיכות דמים, ובגלולך שהם שאר העונות אשר עשית טמאת, ומפני זה כולו ותקריבי ימיך רוצה לומר את הקרבת את ימיך לשיכלו ותבא לחרבן וגלות, ותבוא עד סוף שנותיך שהוא כפל

הענין במלות שונות ומפני זה נתתיך חרפה בגוים שהם מחרפין אותך על עזבך תורת אלקיך והם לא עזבו תורת אלקיהם, וכן נתתיך קלסה בכל הארצות שהוא לשון לעג כמו והוא במלכים יתקלס ורוזנים משחק לו (חבקוק א, י), (ה) כי הנה בכל הארצות הקרובות והרחוקות ממך יתקלסו בך האומות ותהיה בפיהם טומאת השם רבת המהומה רוצה לומר שיהיה שמך ביניהם מעם טמא ומגואל ושלכן תהיה בקרבך מהומה רבה, (ו) כי הנה נשיאי ישראל איש לזרועו רוצה לומר כפי יכולתו וגבורתו היו בך למען שפוך דם כי לא היתה גבורתם כי אם בשפיכות דמים, (ז) ואף על פי שהתורה צותה איש אמו ואביו תיראו הנה הם לא עשו כן כי אב ואם הקלו בכבודם בתוך ירושלם לגר עשו בעושק רוצה לומר כל מה שהיו עושים עם הגר היה בעושק ובגזל יתום ואלמנה הונו בך שההונאה היא עון פלילי כל שכן ליתום ולאלמנה (ח) ואמנם במצות שבין אדם למקום קדשי בזית ואת שבתותי חללת (ט) ומלבד זה אנשי רכיל היו בך למען שפוך דם רוצה לומר אם היו אנשים שלא היו שופכי דמים היו למעט רכילים בין אדם לחברו למען יבאו לשפוך דם, ואמנם בענין הע"ז אל ההרים אכלו בך וכמו שנאמר למעלה באיסור הע"ז אל ההרים לא אכל, ואמנם בענין הניאוף זמה עשו בתוכך מכל העריות.

פסוק י

והתחיל בחמורה שבהן שהיא ערות האב לרמוז אל אמון מלך יהודה ששכב עם אמו וכן הנדה בטומאתה ענו בך, (יא) וכל שכן בערות אשת איש שאיש את אשת רעהו עשה תועבה וכן זכר כלתו ואחותו, וחזר לדבר משאר העבירות (יב) ואמר שהשופטים שוחד לקחו בך למען שפוך דם כי מפני השוחד היו הורגין בני אדם הנקיים נשך ותרבית לקחת שאסרו התורה, ותבצעי רעיך בעושק ופירשו המפרשים שאמר רעיך על אשור ומצרים שהיו נותנים להם שוחד מן העושק שהיו עושקים מבני ישראל החלושים ושלכן אמר ואותי שכחת נאם ה' רוצה לומר ולא בקשת עזר ממני אלא מן האומות, (יג) והנה הכתי כפי אל בצעך רוצה לומר הנה הכתי כפי כאדם המצטער על בצעך שהוא הגזל שעשית, ועל שפיכות הדמים שהיה בתוכך לפי שעל שניהם נחתמה גזר דינך וכדברי חז"ל (קה"ר א, לג) כ"ד חטאות סדר יחזקאל ומכולם לא חתם אלא בגזל שנאמר הנה הכתי כפי אל בצעך.

פסוק יד

ומפני זה כולו אם יעמוד לבך אם תחזקנה ידיך לעמוד בצרות שאני מביא לימים אשר אני עושה, ואל תחשוב שבתפלה ותחנונים אחזור מגזרתי כי אני ה' דברתי ועשיתי וקיימתי כל ייעודי, (טו) וכן עתה אקיים זה שאפיץ אותך בגוים וזריתיך בארצות בענין שאתום

ואכלה טומאתך ממך, (טז) ונחלת בך לעיני גוים רוצה לומר אחלל אותך בעיני הגוים, או יהיה ונחלת לשון נחלה רוצה לומר שידעו הגוים ויראו בעיניהם שאתה נחלתי בהיותי שופט ומעניש אותך על כל חטאתיך כאשר ייסר איש את בנו וגם אתם תדעו כי אני ה' נאמן לקיים דברי וייעודי.

פסוק יז

ומפני שהיה להם לישראל לומר ואיך יספו הכהנים והלוים החסידים ואנשי המעשה אשר בירושלם עם הרשעים שבה והיה כצדיק כרשע לכן באה לנביא נבואה אחרת להודיעו שכל אנשי ירושלם היו רעים וחטאים לה' מאד, (יח) והוא אומרו היו לי בית ישראל לסיג שהוא פסולת הכסף כולם רוצה לומר כל בית ישראל היו כן וזכר המתכות שהם פחותים מהכסף נחשת ובדיל וברזל ועופרת כי כמו שאם היו כולם בתוך כור להתיכם לא ישאר מהם כי אם סיג כן היו לי סיגים לא כסף בית ישראל. כך פירשו הפסוק הזה המפרשים ולי נראה בפירושו שאמר הנה בית ישראל היו לפני ככסף נבחר וכאשר שמתי אותו בתוך כור לצרפו ולטהרו נמצא כולו סיגים ולא נשאר בכור כי אם נחשת ובדיל ועופרת וזהו שאמר היו לי בית ישראל לסיג, ואם תאמר מה סיג הם דע שכולם נשארו נחשת ובדיל וברזל ועופרת בתוך הכור נתראו סיגים אף על פי שכסף היו בתחילתם, והיה זה משל מתיחס אליהם כי הם בתחילה כשיצאו ממצרים וקבלו את התורה היו כסף נבחר וכאשר נכנסו בארץ הנבחרת היא היתה להם ככור הברזל כי שם ברוב הטובה בעטו באלהיהם ונשארו כולם סיגים ומתכות פחותים, וזהו פירוש ישר ולא נצטרך לפרש סיגים סיגי כסף היו או סיגים בכסף היו בחסרון בי"ת השמוש כדרכי המפרשים.

פסוק יט

ומפני שכל המתכות ניתכין באש זולת הזהב והכסף המזוקקים לכן אמר יען היות כולכם לסיגים מה צורך לי בסיגים לכן הנני מקבץ אתכם אל תוך ירושלם כאילו הוא הכור, (כ) קבצת כסף ונחשת ברזל ועופרת ובדיל לפחת עליו אש כדי שיתכו כל סיגים והוא אומרו להנתיך כלומר להתיכם, וביאר הנמשל באומרו כן אקבץ אפי וחמתי והנחתי אתכם רוצה לומר שיבאו האויבים על ארץ יהודה ויתקבצו בני יהודה בירושלם והוא הכור שיניחס שמה ושמה יתיכם, (כא) והוא אומרו עוד וכנסתי אתכם רוצה לומר אכניס אתכם בכור ההוא ונפחתי עליכם באש עברתי כמו שיעשה הצורף הנופח באש פחם ונתכתם בתוכה, (כב) כמו שיתוך הכסף בתוך הכור ואז תדעו כי אני ה' שפכתי חמתי עליכם.

פסוק כג

ואם תאמרו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת על זה באה לו נבואה אחרת (כד) בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה רוצה לומר אמור לה לירושלם שהיה זה מפני שהיא ארץ לא מטוהרה רוצה לומר שלא טהרה עצמה מטומאותיה שלא עשתה תשובה מעונותיה, ומפני הע"ז אשר עבדו בתוכה נעצרו ממנה הגשמים כמו שייעד בתורה (דברים יא, טז) פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחויתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר ועל זה אמר ולא גשמה ביום זעם, וחז"ל (זבחים קיג, א) אמרו שהיה זה תואר כבוד לא"י שלא ירדו עליה מי המבול שהוא הזמן שזעם השם על בני אדם ויהי הגשם על הארץ אבל לא היה בארץ ישראל, (כה) וזכר הנביא מה שיאמר לירושלם והוא קשר נביאיה בתוכה רוצה לומר שנביאי השקר קשרו בתוכה שהתחברו בקשר ובמעל לומר שלום שלום ולא בדבר השם, והם היו כארי שואג טורף טרף נפש רוצה לומר כארי שהוא שואג ואח"כ הוא טורף טרף כן הם היו מבהילים האנשים בקולם ודבריהם ובזה היו מסיתים וטורפים אותם לא שיטרפו ממונם אלא נפשם ודעתם, והוא אומרו טורף טרף נפש אכלו חוסן ויקר יקחו רוצה לומר הנביאים ההם אכלו חוסן וכח ישראל וחזקם כי בהשענם על דבריהם אבדו הכל וכן יקרם וכבודם לקחו כי הם גרמו להם לאבדם, וגם אלמנותיה הרבו בתוכה כי הם היו סבה לשנהרגו האנשים ונשארו נשיהם אלמנות, (כו) וכהניה שהיה מוטל עליהם להורות המשפט חמסו תורתי כי הם גלו פנים בתורה שלא כהלכה וכן חללו קדשי ולא הבדילו בין הקדש ובין החול ובין הטמא לטהור לא הודיעו את בני ישראל ומשבתותי העלימו עיניהם לפי שהיו רואים את ישראל מחללים את השבת ולא היו מוכיחים אותם ואחל בתוכם רוצה לומר נעשיתי חולין ביניהם והיו מחללים קדשי:

ואחרי שזכר רשעת הנביאים ורשעת הכהנים זכר רשעת השרים והסגנים וזהו (כז) שריה בקרבה כזאבים טורפי טרף והיתה הטרפה אם בשפיכות דמים שהיו טורפים האנשים מן העולם הזה וזהו אומרו לשפוך דם וגם היה לאבד נפשות שהיו מאבדים את נפשותיהם מן העולם הבא, וגם היו טורפים טרפה שלישית והיא בגוזלם ממונם וע"ז אמר למען בצוע בצע, ולפי שכבר ביאר חטאת הכהנים והשרים וחטאת הנביאים שזכר בראשונה לא נזכרה עדיין במה היה הוצרכה עתה לבאר אותה ולכן שב לדבר בהם ולומר (כח) ונביאיה טחו להם תפל וכבר בארתי זה למעלה, וכן חוזים שוא וקוסמים להם כזב ויותר רע מזה שאומרים כזביהם בשם ה' וה' לא דבר, ואחרי שהשלים להגיד חטאת הנביאים והכהנים והשרים בשלמות ביאר חטאת עם הארץ אנשי העיר ועובדי

האדמה ואמר (כט) עם הארץ עשקו עושק וגזלו גזל רוצה לומר אין בהם דין ומשפט אבל כל מאן דאלים גבר ועני ואביון שהיה ראוי לתת לו צדקה הונו לקחת את אשר לו ואת הגר עשקו וצותה תורה ואהבתם את הגר וכל זה נעשה ביניהם בלא משפט רוצה לומר בסבת העדר המשפט, (ל) ובקשתי מהם איש גודר גדר ועומד בפרץ לפני רוצה לומר אם המצא ימצא בירושלם איש שיהיה גודר גדר ועומד בפרץ וזה אם לעבודתי ולקיום תורתי והוא אומרו לפני או בעד הארץ לבלתי שחתה אבל זה בקשתי ולא מצאתי, (לא) ומפני זה אשפוך עליהם זעמי באש עברתי כליתים כמו שזכרתי בתוך הכור, ואין בזה עוות הדין ולא עול כי דרכם בראשם נתתי נאם ה' אלקים:

פרק כג

פסוק א

הנבואה העשירית תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שתים נשים בנות אם אחת היו וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר בשנה התשיעית בחדש העשירי וגומר: ויש בה שבע פרשיות. הראשונה, ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שתים נשים. השנית, לכן אהליבה. השלישית, כי כה אמר ה' אלקים הנני נותנך. הרביעית, כה אמר ה' אלקים כוס אחותך תשתי. החמישית, לכן כה אמר ה' אלקים יען שכחת אותי. השישית, ויאמר אלי בן אדם התשפוט את אהלה. השביעית, כי כה אמר ה' אלקים העלה עליהם קהל: וראיתי להעיר בה ששת השאלות:

השאלה הראשונה למה זה במשל שתים הבנות קרא מלכות אפרים אהלה ומלכות יהודה אהליבה כי עם היות שאין טעם לשמות הנה בדברים הנבואיים אין ראוי לחשוב שנקראו השמות כי אם כפי ענינם שיורו עליהם:

השאלה השנית באומרו ושמותן שומרון אהלה וירושלם אהליבה כי למעלה מזה פירש שמותן באומרו אהלה הגדולה ואהליבה אחותה ולמה אם כן חזר לומר שנית ושמותן שומרון אהלה וירושלם אהליבה ומהו הטעם בשינוי השמות האלה:

השאלה השלישית באומרו אל בני אשור עגבה, והיא כי הנה אהלה אין ספק שעגבה וזנתה עם אשור ולקה על ידה כי מלכי אשור הם אשר החריבו וגלו מלכות אפרים כולו אבל מלכות יהודה לא נתחבר למלך אשור ולא לקה על ידו אלא עם מלך בבל כמ"ש דמות בני בבל כשדים ותעגב עליהם ויבאו אליה בני בבל וכל כשדים ומה לה אם כן אשור שאמר על בני אשור עגבה, וכן אמר בענין העונש וכל כשדים פקוד ושוע וקוע כל בני אשור ומה לכשדיים עם האשורים:

השאלה הרביעית באומרו ותעגבה על פילגשיהם אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם, והיא כי הנה פילגשים הם נשים ואיך אמר שעגבה עליהם, גם שעל הפילגשים אינו נופל אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם, ויש מי שפירש פילגשיהם על העבדים והוא מאמר כוזב כי עבדים לא יקראו פילגשים, והרד"ק פירש פילגשיהם כפשוטו, אבל קשה עליו מה אמר אשר בשר חמורים בשרם וגומר והוצרך מפני זה לומר שעל הנשים הפילגשים אמר אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם והוא מאמר בטל אין ראוי לקבלו בפירוש הפסוק הזה:

השאלה החמישית באומרו ועשו אותך בחמה אפך ואזניך יסירו ואחריתך בחרב תפול המה בניך ובנותיך יקחו ואחריתך תאכל באש, והיא כי למה הגביל עונשה בשיסירו אפה ואזניה ולא זכר העינים והשפתים ושאר איברי הגוף, ולמה זכר האחרית שתי פעמים כי ראשונה אמר ואחריתך בחרב תפול וסמוך לו אמר שנית ואחריתך תאכל באש, ומלבד הכפל יש סתירה בדבר כי החרב אינו האש והאש אינו החרב:

השאלה השישית באומרו ואומר לבלה נאופים עתה הזנו תזנותיה, והיא כי הנה אומרו לבלה נאופים יראה שאין ענין לו ואם אמרו על אהלה כבר היתה נחרבת קודם זה שנים רבות ואיך יאמר עליה לבלה נאופים וכן עתה יזנו תזנותיה, גם שמלת יזנו היא לרבים ותזנותיה היא ליחידה נקבה מאמר והיא אין לו ענין. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא שהשם אמר לנביא משל אחד מתיחס ודומה למלכות אפרים ומלכות יהודה במה שפשעו נגדו יתברך ובמה שלקו בעונותיהם, ועשה לו משל בזה משתים נשים לפי שהאומה בערכו יתברך היא כאשה בעולת בעל שאליו תשוקתו והוא ימשול בה ושהיו בנות אם אחת כי כן היתה האומה כולה עם אחד תורה אחת ומשפט אחד להם אבל נעשו שתים אחרי חילוק המלכיות בימי רחבעם, וקרא שם הגדולה כוללת רוב השבטים אהלה לפי שלא היה לה חלק ונחלה באהל השם כי אם באהל שלה והאחרת מלכות יהוד' ובנימין קרא אהליבה לפי שהיה אהל השם ובית מקדשו בתוכם, וסיפר שבהיותם במצרים התחילו לעשות כמעשה ארץ מצרים בעבודה זרה ואחרי שבאו לארץ ונחלקו המלכיות הבת הגדולה אהלה זנתה ונאפה עם מלך אשור ועם מצרים גם כן והיה זה במה שנתחברה עמהם ובטחה באהבתם וגם כן במה שלמדה מדרכי אשור ומצרים לעבוד את אלהיהם, ומפני זה היתה משפטה ועונשה שנחרבה על ידי האשורים ושאהליבה אחותה למדה ממעשיה וזנתה גם כן אל אשור ובבל כי מלך בבל כבר היה מולך באשור בבטחה בהם ובעבודתה לאלהיה, ולכן היה מהמשפט

האלקי שהיא נפלה ביד מלך בבל שהיה אהובו בתחילה ואחר כך סרה נפשה ממנו ומרד בו המלך צדקיה ולכן באו על ירושלם בבל ואשור ועשו בה שפטים לפי שהיו כבר הבבליים שונאים את היהודים ועשו בהם נקמת השם ומשפטו באף ובחמה ובקצף גדול וגלו בניהם ובנותיהם והציתו אש בציון ולקחו כלי תפארתם באופן שכמו שדמתה אהליבה לאהלה במעשיה כן דמתה בעונשה אליה כי הנה כוס התרעלה אשר שתה אהלה תשתה גם כן אהליבה, ולכן צוה השם לנביא שיתן משפטו בזה ויגיד לאהליבה את כל תועבותיה שהיו ביניהם גילוי עריות ושפיכות דמים וע"ז ועבודת המולך וחילול המקדש והשבתות ושדרשה אל האומות ואל אלהיה לא דרשה, ולכן אותם האומות כאנשים צדיקים ישפטוה בכל ארבע מיתות בית דין שהוא המשפט הראוי אליה לדעת כי אלקים שופט לתת לה כדרכיה וכפרי מעלליה:
ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שתים נשים וכו' עד לכן אהליבה.

פסוק ב

ענין הפרשה הזו הוא שעשה הקב"ה בענין מלכות יהודה ובענין מלכות אפרים משל כאילו הן שתים נשים בנות אם אחת כי כן היו בני יהודה ובני ישראל אחים בני אב אחד וכן במצרים היתה אומה אחת ותמיד עמדו באחדותם עד שנחלקו המלכיות בימי רחבעם בן שלמה, ומפני שכבתבי הקדש נמשלה הע"ז לזנות מפני שהאומה הנבחרת היתה כאשה מיוחדת לאלהיה ובהיותה עובדת אלהים אחרים היא מזנה תחתיו לכן בנבואה הזאת המשיל שתי המלכיות לשתי נשים אחיות בנות אם אחת להגיד שזנתו פעמים רבות ושמפני זה נדונו כנשים מנאפות, וכל עניני הזנות שבפרשה הזאת כולם הם משל לע"ז ואין דבר מזה הזנות כפשוטו וכן תרגמו יונתן, (ג) ומכלל הזנות גם כן שהיו בוטחות בעזר האומות ושואלות מהן עזרה ואת השם לא דרשו וזהו שאמר ותזנינה במצרים בנעוריהן רוצה לומר שבהיות האומה בגלות מצרים שמה התחילה בעבודה זרה, אבל לפי שעשו ממנה שם דבר מועט לכן אמר ששם מועכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן שהוא ענין משמוש הידים שהוא התחלת הזנות, ומעכו הוא כמו ומעוך וכתות (ויקרא כב, כד) כלומר משמוש, וכפל הענין במלות שונות ואומרו ושם עשו דדי בתוליהן רוצה לומר עשו המצריים, והנמשל בזה הוא שבני ישראל במצרים למדו דרכי תועבות המצריים וכאילו אנשים מצרים היו מחלישים המצות והאמונות הטובות שקבלו בימי אבותיהם.

פסוק ד

וביאר שמות שתי הבנות ההמה אחרי שזכר ענין מצרים לפי ששם ובמדבר ובארץ עד מות שלמה היתה עדה אחת כולה, אמנם אחר שנחלקו המלכיות מפני מעשיהם נחלפו שמותיהם ונקראת הגדולה שהיא מלכות אפרים הכולל לרוב השבטים אהלה והאחרת משבט יהודה ובנימין נקראת אהליבה, והיה סבת השמות האלה כי מלכות אפרים נתרחקה מעל ה' ומעל בית מקדשו ולכן נקראת אהלה רוצה לומר שהאהל היה שלה לא של הקדוש ברוך הוא כי האהל שלה היה בעגלים שעשה ירבעם, אמנם מלכות יהודה בירושלם לפי שהיה ביניהם מקדש ה' לשכינתו לכן קראה הקדוש ברוך הוא אהליבה יען היה אהלו ובית מקדשו בה, והותרה בזה השאלה הראשונה. ואמרו ותהיינה לי ותלדנה בנים ובנות אין הכוונה ששתי המלכיות עבדו את השם אחרי היותם חלוקות אלא שמתחילה היו לו לנשים ותלדנה בנים ובנות והם רבוי העם שנתרבה בהם, וכל זה רוצה לומר שהיו לו לנשים ותלדנה בנים ובנות היה קודם חלוק המלכיות בהיותם עם אחד ותורה אחת ומשפט אחד ביניהם, והנמשל במה שאמר ותהיינה לי ותלדנה בנים ובנות הוא שהיו נשמעים אליו ית' ועושים מצותיו כאשה הצדקת אצל בעלה והיו מצליחות במעשיהן, ויונתן תרגם והוואה משמשין קדמי ואצלחה בבנין ובנן, ואמנם אומרו אחר זה ושמותן שומרון אהלה וירושלם אהליבה יראה שהשמות ההם חוזרים לבנים ולבנות שנאמרו בנים ובנות על העיירות והמדינות הגדולות שהיו ביניהם שאותם קרא בנים ובנות ולכן זכר שם ראש מלכות אפרים שהיה שומרון ושם מלכות יהודה שהיה ירושלם, אבל מאשר אין ראוי לפרש בנים ובנות על העיירות והמדינות וגם מלת ותלדנה אינו נופל יפה על זה כי לא הולידו בני יהודה את ירושלם, לכן הפירוש היותר נכון בזה הוא שבראשונה אמר ושמותן אהלה הגדולה ואהליבה לפי שהם שמות קראן הקדוש ברוך הוא להן בנבואה הזאת כמשפט הבנות הנזכרות במשל, ולפי שלא היה נודע לנו מה היא אשר קרא אהלה ומה היא אשר קרא אהליבה הוצרך לומר שנית ושמותן רוצה לומר השמות אשר להן בעצמן הוא שומרון למה שקראתי אהלה, וירושלם למה שקראתי אהליבה והותרה במה שפירשתי בזה השאלה השנית.

וסיפר מענין הבנות ההנה ופשעיהן וזנותן, תחילה מאהלה לפי שמלכות אפרים עם היות שהיתה אהלה ועשתה את העגלים לא היתה עדיין עובדת ע"ז עד שבא אחאב ועשה הבעל ועבדו ועל זה אמר (ה) ותזן אהלה תחתי שעזבה עבודתי ועבדה אלהים אחרים, ואומרו ותעגב על מאהביה הוא ענין חשק כמו מאסו בך עוגבים (ירמיה ד, ל), ואמר אל אשור קרובים להגיד שנדבקה באשור כאילו היו קרובים אליה.

פסוק ו
וסיפר מתכשיטי שרי האשורים שהיו לבושי תכלת פחות וסגנים והיו כולם בחורי חמד כולם פרשים רוכבי סוסים, (ז) ובראות אהלה אותם כן חשקה נפשה בהם והתערבה עמהם ובטחה בהם ולמדה ממעשיהם וזהו ותתן תזנותיה עליהם לפי שהיו מבחר בני אשור כולם וגם הם יצאו אליה כי בכל אשר עגבה בכל גלוליהם נטמאה.

פסוק ח
וסיפר עוד מרשעת אהלה שאף על פי שלמדה מעשה ע"ז מאשור לא עזבה מה שלמדה ממצרים בנעוריה וזהו כי אותה שכבו בנעוריה והמה עשו דדי בתוליה רוצה לומר שהם התחילו בזנות ראשונה והמה היו גם באחרונה וזהו וישפכו תזנותם עליה.

פסוק ט
ומפני שסלקה בטחונה ממני ועזבה עבודתי ובטחה בבני אשור ולמדה תועבותם וגלוליהם לכן בא על אהלה מה שבא שנתתיה ביד מאהביה שהוא יד בני אשור אשר עגבה עליהם ואהבה אותם, (י) והמה לא חסו עליה מפני אהבת' אבל בהפך שגלו את ערותה בניה ובנותיה לקחו וגלו לארצם, ואפשר שאמר בניה ובנותי' על בני גד ובני ראובן שהגלו בני אשור ראשונה ואחר כך ארצה זבולון וארצה נפתלי שהחריבו, ושומרון אשר קרא אהלה החריבו באחרונה ועליה אמר ואותה בחרב הרגו. וזכר מפחיתות בני ישראל שבעת שבאו האשורים עליהם לא עצרו כח לנגדם אבל היו לפניהם כנשים החלושות ועל זה אמר ותהיה שם לנשים ושפוטים עשו בה שזה כולו הוא בארצם כשהחריבום.

פסוק יא
ותרא אחותה אהליבה עתה יספר מרשעת אהליבה ירושלם שראתה כל אשר קרה לאהלה אחותה ולא לקחה מוסר וזהו ותשחת עגבתה ממנה רוצה לומר העגבה והחשק בזנות השחיתה בה יותר מבאהלה, וכפל הענין במלות שונות ואת תזנותיה מזנוני אחותך רוצה לומר ותשחת תזנותיך מזנוני אחותך, והענין שירושלם דבקה בע"ז יותר משומרון וכן אמר ירמיהו (ירמיה ג, יא) צדקה נפשה משובה ישראל מבוגדה יהודה, (יב) אל בני אשור עגבה רוצה לומר שחשקה בבני אשור כאהלה, והענין לבטוח בם וכן לעבוד את אלהיהם וללמוד ממעשיהם כמו שראינו (מלכים ב' טז, ז) ששלח אחז מלך יהודה אל מלך אשור עבדך ובנך אני עלה עלי והושיעני ולקח דמות המזבח מדמשק ואמר כי אלהי מלכי ארם הם עוזרים אותם להם אזבח ויעזרוני, (יג) וארא כי נטמאה דרך אחד לשתיהן רוצה לומר לאהלה ולאהליבה, (יד) ועוד הוסיפה אהליבה בתזנותיה שראתה לחקוק ולצייר אנשים בקיר והם צלמי כשדיים חקוקים בששר, ומצויירים (טו)

כאילו היו חגורי אזור במתניהם סרוחי טבולים בראשיהם, וטבולים אומר על הצניפים הצבועים במיני צבעונים שהם טבולים בצבע כמו ויטבלו את הכתונת (בראשית לז, לא) כי היו בני בבל משימים בראשיהם צניפים צבועים ואותם הצניפים היו עודפין ותולין להם מאחוריהם ולכן אמר סרוחי טבולים בראשיהם כלומר העודפים הטבולים צבועים בראשיהם וסרוחים הוא מלשון וסרח העודף (שמות כו, יב), ומראה שלישים כולם כלומר שרים כמו ושלישים על כולו (שם יד, ז), זה היה דמות בני בבל הכשדיים וזה היה מנהג ארץ מולדתם, ולאהבת אהליבה אותם ראתה ורצתה לחקוק ולצייר אותם על הקיר שלהם (טז) ותעגב ותחשק עליהם למראה עיניה ותשלח מלאכים אליהם כשדימה לקראם לבוא עליה, (יז) ויבואו אליה בני בבל למשכב דודים רוצה לומר לזנות ויטמאו אותה בתזנותם ותקע נפשה מהם והוא כמו ותקע כף ירך יעקב (בראשית לב, כו) שענינו הסרת הדבר ממקומו רוצה לומר וסרה נפשה ממקומה מהם כלומר בסבתם ומפני אהבתם והמשל בכל זה הוא שבני יהודה נטו אחרי אלהי אשור לעבדם ולהתחבר אל מלך אשור באהבה וחבה עד שהיו מציירים בכותלי ביתם האשורים ויפיים והעלתם וכמעשה אחז אשר זכרתי.

פסוק יח

וזכר שכאשר ראה השם גלוי תזנותיה ושהיא גלתה את ערותה תקע נפשו מעליה רוצה לומר סרה נפשו ואהבתו ממנה כאשר סרה מעל אחותה מלכות שומרון, (יט) ובמקום שהיה לה לעשות תשובה ולהתחרט ממעשיה היא לא עשתה כן אבל הרבתה את תזנותיה לזכור נעוריה אשר זנתה במצרים כי כן עתה רצתה לראות עם המצריים.

פסוק כ

ואומרו ותעגבה על פילגשיהם אשר בשר חמורים בשרם אין ראוי לבאר פילגשיהם על האנשים כי אין פילגשים לשון עבדים כמו שחשבו קצת המפרשים, אבל פילגשיהם הם נשים פלגשי המצריים, אבל אומרו אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם אין ראוי לפרשו על אברי המשגל שבנשים ועל זרעיהן כמו שפירשו ה"ר דוד קמחי, אבל ענין הכתוב שאהליבה תעגבה ואהבה את פילגשי המצריים בעבור שהיו פילגשיהם באומרה אליהן שהיה טוב מזלן שנבעלו לאנשים כמו הם מפני שבשר חמורים בשרם באבר המשגל, וזרמת סוסים זרמתם שרב הזרע היוצא מהם וזה היה תכלית הזנות וההפקר שהאשה תדבר לנשים כדברים הפחותים האלה, (כא) כאילו זכרת זמת נעוריך בעשות דדיך מזמן מצרים ולכן חשקת בהם גם עתה, והנמשל בכל זה הוא שמלכות יהודה חשקה והתחברה למלך בבל כי הוא היה גם כן מלך אשור לפי שנבוכד נצר

בשנה הראשונה ממלכותו כבש את נינוה שהיה ראש מלכות אשור ומאז והלאה היה מלך אשור מלך בבל, האמנם העתיק כסא המלכות מן ננוה ושם אותה בבבל ולכן נקרא תמיד מלך בבל עם היותו גם כן מלך אשור, והנה מלכי יהודה התחברו ראשונה עם מלך בבל והיו עובדים את אלהיהם ובוטחים בהם ואחר שמרדו בו עשו אהבתם עם מלך מצרים, וגם היו עובדים אלהיהם, וזהו נמשל כל הספור הזה מהזנות עם אשור ועם מצרים רוצה לומר באהבתם עמהם לעזרה ובעבודת אלהיהם שעשו כמעשיהם, והותרו בזה השאלות השלישית והרביעית:

פסוק כב

לכן אהליבה כה אמר השם עד ויאמר אלי בן אדם התשפוט את אהלה עתה יספר בעונש שיגיע לאהליבה על אשר זנתה באלקיה אם בשאלת העזר מהאומות ואת אלקיה לא דרשה ואם בעובדה לאלהים אחרים כי כל זה נכלל בזנות והעונש הוא הנני מעיר את מאהביך עליך רוצה לומר שיעורר את לבם לבא להלחם על ירושלם וקרא מאהביך לפי שהיא אהבה אותם וחברתם ועבודת אלהיהם, ואומרו את אשר נקעה נפשך מהם היא נתינת הסבה למה יבאו להלחם בה אחרי שהם היו מאהביה ואמר שהיה זה לפי שבהיותם מאהביה נקעה וסרה נפשה מהם רמז לצדקיהו שמרד במלך בבל ואותו מרד יעוררם לבוא להחריב את ירושלם, (כג) וביאר מי המה הבאים ואמר בני בבל וכל כשדים רוצה לומר שבשאר מדינות בבל פקוד ושוע הם תארים לשרים שיבואו שמה כי פוקד כמו פקיד ושוע הוא תואר לנדיב וקוע הוא כדומה לזה שם תואר לשר גדול, אבל יונתן תרגם פקודאי ושועאי וקועאי לפי שהיו אצלו שמות העמים הבאים שמה למלחמה או שמות השרים שבאו על ירושלם, ובספר ירמיהו (ירמיה לט, יג) נזכרו שמות אחרים נבוזראדן שראצר ושאר הנזכרים שם, ובעבור שמלך בבל היה מולך גם כן על אשור לכן אמר כל בני אשור אותם ופירשו המפרשים אותם כמו אתם רוצה לומר שבאו עם הבבליים, ולי נראה שאין אותם כמו אתם אבל לפי שלמעלה בענין אהלה סיפר מיופי האשורים ותכשיטיהם לכן עתה כשבא לזוכרם פעם שנית אמר כל בני אשור אותם בחורי חמד וגומר רוצה לומר אותם בחורי חמד שזכרתי למעלה שהיו בחורים יפים וחמודים, ובמעלתם והמשלתם היו פחות וסגנים ולענין המלחמה היו כולם שלישים וקרואים שהוא מלשון ושלישים על כולו (שמות יד, ז) וקרואי עדה שהם שמות וכנויים לשרי הצבא, וזכר שכל בני אשור הבאים למלחמה הם רוכבי סוסים כי לא בא שום איש רגלי, (כד) ואומרו ובאו עליך הוצן יש מפרשים אותו על כלל כלי הזין, והרד"ק פירש בשם אביו שהוצן כמו חוצן שהוא לשון זרוע מן והביאו בניך בחוצן (ישעיה מט,

כב), והחיל יקרא זרוע יאמר שיבואו הבבליים והכשדיים עליהם בזרוע גדול רכב וגלגל שעליו תגלגל המרכבה ובקהל עמים רבים שהם הרגליים שיבאו למלחמה, ובעבורם אמר צנה ומגן וקובע ישימו עליך סביב, ולפי שהם ילחמו מלחמות ה' וישפטו משפטו על הרשעים ההמה לכן אמר ונתתי לפניהם משפט כאילו הבבליים ואשורים יהיה שופטים ושוטרים בין השם ובין ישראל והם ישפטוהו כפי רשעתו במשפטיהם ר"ל במשפטים שיעשו בהם כי הם לא יחריבו ירושלם בכוחם וגבורתם אבל קנאת השם צבאות תעשה זאת, (כה) והוא אומרו ונתתי קנאתי בך ועשו אותך בחמה רוצה לומר אתן קנאתי בך על ידיהם והמה יעשו אתך בחמה נקמה רבה, ואמנם אומרו אפך ואזניך יסירו ואחריתך בחרב תפול רוצה לומר שיעשו בה הנקמה שעושים באשה המנאפת תחת בעלה כי הנה מפני מה שהעזה פניה עם הנואף ואזניה שמעו דברי הניאוף כדי שיהיה לבשתה וכלימתה יכרתו לאשה הזונה האף והשנים ואחר זה יכריתו שולי מלבושיה כדי שתגלה רעתה בקהל, וזהו הנהוג לעשות לנשים הזונות מתחת בעליהם, ולכן אמר כאן כפי המשל הזה אפך ואזניך יסירו כמו שיכרתו לזונה האף והאזנים, ואחריתך בחרב תפול רוצה לומר אחרית השולים שמצד אחור על העגבות תפול בחרב שיכרתו אותה אחרית וזהו תכלית הבושה והכלימה.

ולפי שכל זה אמר כפי המשל ביאר הנמשל באומרו המה בניך ובנותיך יקחו והוא הנמשל באף ובאזנים, ואחריתך תאכל באש שהוא רמז לבית המלך ובית כל השרים שנשרפו באש שהוא הנמשל למה שאמר ואחריתך בחרב תפול, ויש מפרשים האף על המלך והאזנים על הכהנים ואינו נכון.

פסוק כו

ואומרו ויפשטו את בגדיך ולקחו כלי תפארתך רמז בו למלכות ולכהונה ולכל כלי בית המקדש שהם היו כלי תפארת האומה שהכל לקחו והסירו מהם, (כז) ואמר והשבתי זמתך ממך ואת זנותך מארץ מצרים להגיד שאחרי שתחרב ירושלם וילכו בגלות לא יעבדו עוד עבודה זרה ועליו אמר והשבתי זמתך ממך, ולפי שהם היו בוטחים במלך מצרים שיבא לעזרם כנגד מלך בבל הגיד להם שלא יהיה כן והוא אומרו ואת זנותך מארץ מצרים ולא תשאי עיניך אליהם ומצרים לא תזכרי עוד לבקש מהם עזרה וכפי מה שפירשתי בפסוקים האלה הותרה השאלה החמישית.

פסוק כח

וחיזק הנביא הייעוד הזה באומרו כי כה אמר השם אלקים הנני נותנך ביד אשר שנאת רוצה לומר ביד מלך בבל והכשדיים, כי עם היות שאמרתי למעלה ביד מאהביך לפי

שהיית אוהב אותם בראשונה הנה עתה אחרי שצדקיהו מרד בנבוכד נצר כבר נעשו שונאיך הכשדיים לפי שנקעה וסרה נפשך מהם, (כט) ולכן אל תדמי בלבך שיעשו עמך כאוהבים אבל בהפך שיעשו אותך בשנאה וילקחו כל יגיעך והם שדות וכרמים ובתים אשר בנית וכל ממונך, באופן שיעזבוך עירום ועריה ושתגלה ערות זנוניך והוא הנמשל ג"כ במה שאמר למעלה במשל ואחריתך בחרב תפול, (ל) עשה אלה לך בזנותך אחרי גוים רוצה לומר והנה יעשה כל הרעות האלה לך מלך בבל בעון אשר זנית אחרי גוים שהלכת מצרים לעזרה, ואומרו עוד על אשר נטמאת בגלוליהם אינו כפל ענין במלות שונות כמו שחשבו המפרשים אבל היו שתים רעות נכללים בזנות שזכר באומה. הא' במה שבטחו במלכי הגוים וחשבו להעזר מהם ואת השם אלקי ישראל לא דרשו. והב' על אשר עבדו את אלהיהם ועשו כמעשיהם ועזבו תורת ה'. ועל שתי הרעות האלה אמר כאן עשה אלה לך בזנותך אחרי גוים והזנות הוא שהיה בוטח בהם ומתחבר אליהם, והפשע השני היה על אשר נטמאת בגלוליהם והוא בעבודת אלהיהם.

פסוק לא

וכיון שבכל זה בדרך אחותך שמרון אהלה הלכת בבטחון הגוים ובע"ז לכן אתן כוסה בידך, (לב) וביאר ענין הכוס באומרו כוס אחותך תשתי העמוקה והרחבה רוצה לומר שאותו כוס ששתה אהלה היתה עמוקה לצד מטה ורחבה לצד מעלה כפי רוב הסם המות שהיה בתוכה, ולכן תהיה לשחוק וללעג לכל העמים כי ילעגו ממך ועל הכוס אמר מרבה להכיל רוצה לומר שהיה הכוס גדולה להכיל משקה הרבה, (לג) וביאר מה היה המשקה אשר בתוך הכוס באומרו שכרון ויגון תמלאי כוס שמה ושממה רוצה לומר שהיין שתשתה תביאה לשכרות גדול במעשיה אבל לא תהיה כשכורי היין שהיין משמחם כי זה יהיה שכרון ויגון שממנו תמלא הכוס לפי שהיא כוס שמה ושממה שתחרב הארץ ותשומם כן היה כוס אחותך שומרון וכן תהיה לך, והוא (לד) ושתית אותה ומצית רוצה לומר תשתה כוס כולה ומצית עד הטפה האחרונה שבה, ולא עוד אלא שאת חרשיה תגרמי רוצה לומר שתשברי הכוס בשיניך למצות חרשיה, והמשיל הענין לכוס חרס לפי שנבלע היין בתוך החרס והענין שישתה יין הכוס ותמוץ אותה וישבר בשיניה הכוס הפחות ההוא של חרס ויעשה אותה גרמים וחלקים רבים כדי למוץ אותם החרסים, ואמר ושדיך תנתקי להגיד שהסם הממית אשר בכוס כשיבא בגופם ינתק השדים ושאר האברים שבגוף, ואפשר שרמז בזה על ביטול ב' התורות בגלות תורה שבכתב ותורה שבע"פ שבגלות בבל בזמן מועט שכחו התורה ובטלו המצות, (לה) וביאר מיד סבת רעתן והוא אומרו מיד יען שכחת אותי רוצה לומר שלא בטחת

בי ובטחת בגוים ותשליכי אותי אחרי גוך והוא בענין העבודה שעבדתם אלהים אחרים ולא עבדת אותי, לכן כנגד אותם שני מיני הזנויות תענש וזהו וגם את שאי זמתך כנגד בטחון הגוים ואת תזנותיך כנגד עבודת אלהיהם:

פסוק לו

ויאמר ה' אלי בן אדם התשפוט את אהלה ואת אהליבה וגומר עד סוף הנבואה הזאת ופרשת ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית: לאחר שסיפר הנביא מה שאמר לו השם ממשל השתי בנות ומעשיהן וסופן צוהו שיתן הוא המשפט על שתיהן ויגזור כפי הדין כדת מה לעשות להן ושיגד להן את תועבותיהן אשר עשו כדי שיצדיקו עליהן את הדין, (לז) והתועבות הן אשר יזכור ואינן בדרך משל אלא כמשמען וזהו כי נאפו בגלוי עריות ודם בידיהם בשפיכות דמים כמו שאמר ישעיהו (ישעיה א, טו) ידיכם דמים מלאו, ואת גלוליהן נאפו והיא העבודה זרה שעבדו, ומהעבודות זרות כולן היותר מגונה ורעה שעשו היא שגם את בניהן אשר ילדו לי לעבודתי העבירו להם לאכלה רוצה לומר העבירום לגלוליהם לשתאכל אותם האש לפניהם והיא עבודת המולך שהיו שורפים בניהם ובנותיהם באש, (לח) ועוד זאת עשו לי רעה אחרת והיא שטמאו את מקדשי ביום ההוא רוצה לומר שבאותו יום עצמו שהיו מעבירים בניהם ובנתיהם למולך היו באים אל מקדש ה' להקריב קרבנות כאילו הוא לא היה רואה מעשיהם וטומאותיהם ובזה היו הם מטמאים את מקדש ה', ומלבד זה את שבתותי חללו שגם בשבת היו עושים המעשים הרעים ההם, (לט) ועוד היו עושין כי כאשר היו שוחטין את בניהם לגלוליהם שהיא עבודת המולך והיו באים ביום ההוא אל מקדשי לא היו עושין זה אלא לחללו כי לא היו מכוונים בבואם אל בית ה' אלא לתכלית החלול והבזוי, ואומרו והנה כה עשו בתוך ביתי הוא תשלום המאמר הקודם רוצה לומר כל זה אשר ספרתי עשו בתוך ביתי.

פסוק מ

וזכר עוד מפשעם באומרו ואף כי תשלחנה לאנשים באים ממרחק רוצה לומר כל שכן שעשו יותר תועבה ששלחו לאנשים שיבואו אליהם ממרחקי ארץ והשליחות היה ע"י מלאך שלוח אליהם ע"ז, והענין שיבאו להנהיגם וללמדם בדרכיהם ומעשיהם, והנה באו לאשר רחצת כחלת עיניך ועדית עדי רוצה לומר והנה באו שלוחי מלך בבל ומלך מצרים שהיית מתחברת אליהם ואתה כדי לכבדם רחצת וכחלת עיניך ועדית עדי כזונה, (מא) וישבת על מטה כבודה רוצה לומר מטה נכבדת ושולחן ערוך לפני הזונה ההיא רוצה לומר ערוך בכל מיני מאכלים, וקטרתי ושמני שמת עליה רוצה לומר על המטה כדי לבשמה ולהריח בה ריח טוב, וכל זה המאמר הוא ממנהגי האשה הזונה הגברת

כשתשלח בעד אוהביה לבוא אצלה שתתקשט בכל מיני קישוטים ריחות ותענוגים לבקש אהבה ככה אהלה ואהליבה שלחה כל אחת מהן אל מלכי הגוים לבקש אהבתם ובאו שלוחיהם אליהם וכבוד גדול עשו להם ומנחה ומתנות נתן להם, (מב) ועל זה אמר וקול המון שלו בה ואל אנשים מרוב אדם מובאים סבאים רוצה לומר אלה ששלחו אהלה ואהליבה לקרוא לשאר האומות לא עשאוהו מפאת ההכרח כי כל המון שלו בה רוצה לומר שקול המון אהלה ואהליבה היה שלו בתוכה ואותם אשר שלחו הביאו עמהם מהאומות אנשים רבים וזהו ואל אנשים מרוב אדם מובאים רוצה לומר ששבו עם אנשים מרוב אדם שהביאו עמהם, וגם סבאים ממדבר כי הנה שלוחי המלכים אשר באו היו מביאים עמהם סבאים והם גוי סבא מבני כוש, ויתנו צמידים אל ידיהן רוצה לומר על ידיהן ועטרת תפארת על ראשיהן ואין הכוונה שהאומות נתנו המתנות על ידיהן ועל ראשיהן של אהלה ואהליבה כי הן נתנו מתנות לאומות אבל לא קבלו מהן אך ענינו שאהלה ואהליבה נתנו מתנות לאומות והמתנות היו הצמידים שהיו על ידיהן ועטרות שהיו על ראשיהן של אהלה ואהליבה כי כל הזהב והכסף אבנים טובות ומרגליות שהיו להן נתנו במתנה לאותם המלכים שהיו מבקשים אהבתם.

פסוק מג

ואומר לבלה נאופים עתה יזנו תזנותיה פירוש בלה הוא זקנה מלשון אחרי בלותי היתה לי עדנה (בראשית יח, יב) וענין הפסוק הזה שכאשר ראה הקב"ה תזנותי אהליבה ושהיו זונים מכל זנוני אהלה אחותה אמר השם לבלה נאופים האם הזקנה אהלה יש לה גם עתה נאופים כי אלה הם נאופי אהלה ואיך אם כן עתה יזנו תזנותיה וכי היא עדיין זונה, וזה אומרו והיא כלומר כיון שעתה הזנו תזנותיה הנה היא עדיין בחיים והוא בדרך תימה ולעג, (מד) ונתן הסבה למאמר הזה באומרו ויבא אליה כבוא אל אשה זונה רוצה לומר ויבא מלך בבל אל אהליבה וכן מלך מצרים כבוא האדם אל אשה זונה, ובדבר הזה נתדמו שתיהן כי כן באו אל אהלה וכן באו אל אהליבה אשת הזמה והניאוף, ועם מה שפירשתי בפסוק ואומר לבלה וגומר הותרה השאלה השישית.

והנה בפסוק הזה יש קרי וכתיב ואני פירשתיו כפי הקרי מסכים עם הנקודה, אמנם כפי הכתיב שהוא עת יזנה תזנותיה יש לי לפרשו כמין חומר שאמר כמתמיה לבלה ניאופים האם ראוי לזקנה שיהיו לה נאופים עת יזנה תזנותה האם היא עת לשתזנה תזנותה בו כי להיותו עת זקנתה לא היה עת לזנות תזנותה ואם אהלה להיותה קטנה זנתה איך אפשר באהלה שהיא גם כן תזנה שאמר כל זה מפני שמעשי אהליבה יוכיחו כאילו היא עצמה עשה אותם, (מה) ואומרו ואנשים צדיקים המה ישפטו אתהן אפשר לפרשו על

הכשדיים והאשורים שהמה היו צדיקים במעשיהם שהחריבו שומרון והחריבו ירושלם כאילו שפטו אתהן משפט נואפות ומשפט שופכות דם, ויורה על אמתת זה הפירוש (מו) אומרו מיד אחרי זה כי כה אמר השם אעלה עליהם קהל שהוא קהל האויבים ונתון אתהן רוצה לומר אהלה ואהליבה לזעוה ולבז כי כן הוא המשפט הראוי אליהן, (מז) ורגמו עליהן אבן הקהל ההוא וברא אותהן בחרבותם רוצה לומר שיכרתו אותן בחרבותם מלשון ובראת לך שם, ובתיהם באש ישרופו כי כן שרפו בית ה' ובית המלך ובתי כל השרים. ואפשר לפרש ואנשים צדיקים המה ישפטו שאם נברר אנשים צדיקים לשפוט המשפט הזה אין ספק שישפטו את אהלה ואת אהליבה משפט נואפות ומפשט שופכות דם, ולכן גזר השם עליהן ארבע מיתות בית דין סקילה שרפה הרג וחנק כמו שביאר בפרשה, (מח) וכשתעשה המשפט הזה תבטל הזמה מן הארץ כי מיד שגלו שבתה הע"ז והגלולים כולם וכל העם ישמעו ויראו ונוסרו רוצה לומר שיקבלו מוסר כל הנשים, הנה אם כן יצאו לנו שלשה תועלות מהמשפט הזה. הראשון שתבטל העבודה זרה מן הארץ הקדושה ועל זה אמר והשבתי זמה מן הארץ. והשני שיקבלו מוסר כל הנשים וכל האומות ולא תעזוב אומה עבודת אלהיה ועל זה אמר ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה.

פסוק מט

והשלישי שלא יהיה חוטא נשכר אבל הנפש החוטאת היא תמות ותלקה בעונשה באופן שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי יש אלקים שופטים בארץ ועל זה אמר ונתנו זמתכנה עליכן וחטאי גלוליכן תשאינה וידעתם כי אני ה' אלקים:

פרק כד

פסוק א

הנבואה האחד עשר תחלתה ויהי דבר השם אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי עד ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש. ויש בה עשר פרשיות. הראשונה, ויהי דבר השם אלי בשנה התשיעית. השנית, לכן כה אמר ה' אלקים הוי עיר הדמים. השלישית, לכן כה אמר ה' אלקים הוי עיר הדמים גם אני אגדיל המדורה. הרביעית, בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך. החמישית, ואתה בן אדם הלא ביום קחתי מהם. השישית, בן אדם שים פניך אל בני עמון. השביעית, כי כה אמר ה' אלקים יען מחאך יד. השמינית, כה אמר ה' אלקים יען אמר מואב ושעיר. התשיעית, כה אמר ה' אלקים יען עשות אדום. העשירית, כה אמר השם אלקים יען עשות פלשתים. ויש לשאול בנבואה הזאת ששת השאלות:

השאלה הראשונה במה שצוה הקדוש ברוך הוא לנביא שיכתוב את שם היום את עצם היום הזה שבו סמך מלך בבל על ירושלם, וזה כי מה התועלת והרמז שיהיה בכתיבה ההיא כי הנה לא צוהו שיכתוב את שם היום ואת עצם היום שבו הבקעה העיר ולא היום שבו נשרף בית קדשינו ותפארתנו ולמה א"כ צוה כל כך על כתיבת היום שבו סמך מלך בבל על ירושלם, גם כי אמר בזה שני פעמים בעצם היום הזה ואחד מהם הוא ללא צורך:
השאלה השנית במה שצוהו שימשל לישראל משל שפות הסיר שפות, והיא כי כבר נזכר למעלה על חרבן ירושלם וגלות ישראל משלים הרבה וגם משל הסיר נזכר בקצור למעלה שהיו אומרים שהיה ירושלם הסיר והמה הבשר ועל זה השיבם ה' כללות הענין שזכר במשל הזה ומה היה אם כן הצורך בו במקום הזה:
השאלה השלישית בנבואת הנני לקוח את מחמד עיניך במגפה, והיא כי למה זה מתה אשת הנביא יחזקאל האם רצה הקדוש ברוך הוא להמיתה כדי לצוותו שלא יספוד ולא יבכה עליה כדי שיהיה יחזקאל למופת לבני ישראל שככל אשר עשה במות אשתו יעשו הם בחרבן בית המקדש והרג בניהם ובנותיהם הלא כבר היה אפשר לעשות המשל והרמז מבלי שיענש הנביא במות אשתו שהיתה אליו צרה גדולה:
השאלה הרביעית באומרו ואתה בן אדם הלא ביום קחתי מהם את מעוזם וגומר ביום ההוא יבא הפליט אליך, שמורה שביום שתשרף בית המקדש יבוא הפליט להודיעו לנביא וזה לא יתכן כי כפי רוחק הדרך אינו אפשר שביום א' ילך הפליט מירושלם עד בבל, גם כי בתשעה באב היה חרבן ירושלם והשריפה אשר שרף השם והפליט בא להודיעו אל יחזקאל בחמשה בטבת שלאחר אב כמו שכתוב אחר זה ויהי בשנת שתים עשרה בעשירי בחמשה לחדש לגלותינו בא אלי הפליט מירושלם לאמר הוכתה העיר וגומר והוא סותר למה שנאמר כאן שבא ביום החרבן, גם כי יש לתמוה מאד איך לא הגיעה השמועה מחרבן ירושל' אל בבל עד עבור חמש חדשים שלמים והוא זר מאד וטענת הרד"ק על זה אין בהם ממש:
השאלה החמישית בנבואה שבאה על בני עמון, והיא כי כבר נזכרה למעלה מזה נבואה אחרת על חרבן בני עמון ומה שיבא עליהם על מה ששמחו בחרבן ירושלם ולמה אם כן נשנית הנבואה הזאת כאן:
השאלה השישית באומרו כה אמר השם אלקים יען אמר מואב את שעיר, והיא למה חיבר בנבואה אחת מואב ושעיר יחד ואמנם בעונשים הבדיל ביניהם באומרו הנני פותח את כתף מואב ולא זכר בו שעיר ואחר כך בא נבואה בפני עצמה על אדום שהוא שעיר

כמו שאמר יען עשות אדום וגומר ולמה בתוך עונש מואב זכר את בני עמון שכבר תמה נבואתם והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת הוא להגיד שבאותו יום עצמו שסמך מלך בבל על ירושלם באה הנבואה לנביא יחזקאל שהיה בבבל וצוהו שיכתוב אותו היום ויראה לבני הגולה ויודיעם שבאותו היום סמך מלך בבל על ירושלם כדי שכאשר ישמעו אחר כך מפי המגידים כי כן היה באותו יום עצמו שכתב הנביא יכירו וידעו שדבר השם בפיו ולא יפול מכל דבריו ארצה, גם שרמז בזה שכל כך ימים יתמיד המצור עד שיצאו בגולה כמספר השנים שהיו משיצאו ממצרים עד אותה שנה, ולפי שהיו לישראל שתי מחשבות האחד שירושלם בהיותה רבתי עם לא יוכל נבוכד נצר לכבשה והשנית שמפני מקדש השם אשר בה תמלט העיר והמקדש, הנה מפני זה באו לו שתי נבואות האחת שפות הסיר שפות שעשה בה משל מהסיר שימלא מהעצמות והבשר עם כל חלאתה ושמפני האש אשר תחתיה יתבשל הכל ויותך עד שתשאר ריקה כפי כח המבער את הבערה, וכנגד המחשבה השנית מבית המקדש באהו הנבואה השנית ממות אשת הנביא כי כמו שלא הגין עליה זכותו ככה לא יגין השם על בית מקדשו שהקדוש ברוך הוא יחללהו והוא יתנהו ביד זרים, ומפני ששכני ירושלם הרעים עמון ומואב אדום ופלשתים שמחו בחרבנו באו לנביא נבואות עליהם שגם כן יחרבו וישתו מכוס יין החמה וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית וגומר עד בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך. כבר ביארתי למעלה שבתחילת כל שנה ושנה מגלות יהויכין אחרי שהתחיל יחזקאל לנבאות על נהר כבר באה אליו נבואה מיוחדת, ועל זה הדרך נאמר כאן שבשנה התשיעית לגלות ההוא בחדש העשירי שהוא טבת בעשור לחודש באה אליו הנבואה ואמרה לו, (ב) בן אדם כתוב לך את שם היום את עצם היום הפרטי הזה, ושם היום הוא כפי מספרו מימי השבוע כאילו תאמר ראשון או שני או שלישי עד מספר שבעת ימי השבוע, והתועלת המגיע מזאת הכתיבה היא להודיע שסמך מלך בבל אל ירושלם שרוצה לומר על ירושלם בעצם היום הזה, הנה אם כן כשאמר את עצם היום הזה הראשון הוא לענין הכתיבה שיכתוב עצם היום ההוא ואומרו בעצם היום הזה השני הוא לענין הסמיכה שסמך מלך בבל על ירושלם בעצם היום הזה, והיה תכלית הכתיבה הזאת לפי דעת המפרשים כדי שיכתוב הנביא מיד היום ההוא שבו סמך וכו' ויראה אותו אל בני הגולה שבבל ויודיעם שבאותו יום סמך מלך בבל וחילו על ירושלם וכשישמעו אחר כך מפי המגידים כי כן היה באותו היום עצמו שכתב הנביא ידעו כי נביא היה בתוכם

ודבריו אמת הם ולא ישמעו עוד אל נביאי השקר, זהו טעמם ונכון הוא. ונ"ל עוד בזה שרצה הקדוש ברוך הוא שיכתוב היום אשר בו סמך מלך בבל על ירושלם כדי שיכירו וידעו כמה מהימים יתמידו ישראל במצור עד שילכו בגלות, והיה זה לרמוז ענין אמתי גדול מאד והוא שמעת שיצאו מגלות מצרים עד שנכנסו בגלות בבל עברו עליהם תתק"י שנים כי הם יצאו מגלות מצרים בשנת אלפים ותמ"ח ליצירת העולם ובאו בגלות בבל כשנחרבה ירושלם בהחלט ונשרפה בית השם בשנת שלשת האלפים ושנ"ח כפי מה שנזכר בסדר עולם, והיו אם כן חפשים וגאולים תתק"י שנה, כתוב לך את שם היום שבו סמך מלך בבל על ירושלם שהיה ביום העשירי לחדש העשירי מהשנה הט' למלכות צדקיהו והתמיד המצור עד שהבקעה העיר שהיה בתשעה לחדש הרביעי כמו שנזכר בספר ירמיהו (ירמיה לט, א - ב; נב, ד - ו) והוא גם כן בסוף ספר מלכים (מלכים ב' כה, א - ד), ומן היום ההוא שסמך מלך בבל עד שהובקעה העיר והיו כבר בגלות היו תתקי"ד יום, הנה אם כן כמספר השנים שעברו עליהם בין גלות לגלות היו הימים שסמך מלך בבל על ירושלם יום לשנה יום לשנה כי היו הארבעה שנים הנוספים למקוטעות, ולהעיד על זה גם כן בא לו הצווי כתוב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל על ירושלם והותרה השאלה הראשונה.

פסוק ג

והנה בני הגולה לא היו מאמינים כי יבא צר ואויב בשערי ירושלם להיותה עיר רבתי עם ושיתקבצו בה כל בני יהודה ולא יוכל נבוכד נצר לכובשה, גם היו חושבים שהקב"ה למען מקדשו ושכינתו אשר שמה יחוס ויחמול ויגן על העיר ועל המקדש, ולהסיר מלבם שתי המחשבות האלה צוה לנביא בשני המשלים אשר יעשה רומז למה שיהיה בירושלם, והראשון הוא שפות הסיר שפות וגם יצק בו מים רוצה לומר משול המשל הזה אל בית המרי, ושפות הוא לשון מערכה כמו ה' תשפות שלום לנו (ישעיה כו, יב) ולעפר מות תשפתני (תהלים כב, טז), יאמר ערוך וסדר הסיר שהיא הקדרה כי מפני שהם אמרו שהיה ירושלם הסיר והם הבשר לכן עשה משלו על זה, ואמר שפות שני פעמים כי כן דרך הלשון לכפול הדברים לחיזוק רוצה לומר סדרי הסיר לתקן בישול המאכל ולכן בתחילה יצוק בו מים, (ד) ואחר כך אסוף נתחיה אליה רוצה לומר הנתחים שראויים לתת בתוכה אסוף אליה כל נתח טוב ירך וכתף שהם נתחים טובים מלאים בשר, מבחר עצמים מלא רוצה לומר משאר העצמים היותר נבחרים מלא הסיר מהם, (ה) ואמנם הבשר אשר תכנס בסיר ההוא יהיה מבחר הצאן מהשמנים והנבחרים שבצאן וזהו מבחר הצאן לקוח, ואומרו וגם דור העצמים תחתיה רוצה לומר בדור מדורה רוצה

לומר אחרי שתשפות ותסדר הסיר שים מדורת העצמים תחתיה שבמקום עצים יבער העצמים תחת הסיר, רתח רתחיה וגם בשלו עצמיה בתוכה רוצה לומר כל כך תבעיר האש ותרתיח הסיר עד שאפילו העצמים שהם קשים להתבשל יתבשלו בתוכה:
והנמשל בזה היא שהסיר רומז לירושלם ושפות הסיר הוא משל לסמיכת מלך בבל על ירושלם כי זה היה תחילת מעשהו ויציקת המים בה הוא משל למצור שיתמיד ימים רבים כי המים מאחרים הבשר מלהתבשל מהרה כי כשהיא בלא מים יאחוז בו האור והבשר תתבשל מהרה אבל כשיהיה בה מים יתבשל הבשר מעט מעט, כן ארכו ימי המצור מן טבת של השנה התשיעית למלכות צדקיהו עד חדש אב של השנה הא' עשר לו כדי שיכלו בירושלם מעט מעט ברעב ובדבר ובחרב, והנתחים שיאסוף אליה היה משל אל היהודים שנאספו לירושלם מן הערים שנחרבו והיו שם במצור, וכל נתח טוב ירך וכתף ומבחר עצמים הוא משל לשרי יהודה וכן מבחר הצאן משל לגדולים ולשרי הצבא, ודור העצמים אשר תחת הסיר שמסבב הרתיחה והבישול הוא משל לחללים שנהרגו בקרבה שנשפכו דמים על ידי מלכי יהודה ושריהם שעצמות החללים ההמה היו מבעירים את האש ומביאים הפורענות, ואמרו וגם בשלו עצמיה בתוכה הוא משל לגבורים החזקים בעצמים שיכלו ויפלו בחרב בתוכה.

פסוק ו

ולכן ביאר מיד לנביא כללות הנמשל באומרו אוי עיר הדמים והיא ירושלם שהיא הסיר אשר חלאתה רוצה לומר עונותיה ופשעיה כי חלאתה פירושו זוהמתה כי מפני שהיה דרך בני אדם להעביר את הזוהמא מן הקדירה אמר שזאת לא היתה כן כי חלאתה וזוהמתה נשארה בה לא יצאה ממנה, והוא רמז לעוונותיה ופשעיה שלא שבה מהם אל אלקיה, ואומרו לנתחיה לנתחיה הוציאה רוצה לומר שלא הוציאו ממנה הנתחים בבת אחת כולם אלא נתחים אחר נתחים הוציאו ממנה רומז שלא גלו כל יושבי ירושלם בבת אחת כי קצתם גלו עם יהויקים ואחר כך קצתם גלו עם יהויכין ושאריתם גלו אחר כך עם צדקיהו וזהו לנתחיה לנתחיה הוציאה, לא נפל עליה גורל איזה נתח יצא תחלה אלא כמו שנזדמן יצאו קצתם קצתם אשר לחרב לחרב ואשר לדבר לדבר ואשר לשבי לשבי, (ז) והיה זה לפי שדמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו רוצה לומר שהדם שהיו שופכים בתוך ירושלם לא היה בסתר והעלם אלא בנגלה כאילו היה הדם ההוא ששפכו על צחיח הסלע שלא יוכל להתכסות כאילו שמתהו ירושלם על צחיח סלע לעין כל כי לא שפכוהו על הארץ לכסות עליו עפר אבל הוא מגולה ונראה, (ח) כדי שיזכור תמיד כי להעלות חמה ולנקום נקם נתתי את דמה על צחיח סלע לבלתי הכסות וגם

זה משל למה שיעשה האדם לזכירתו שישים הדבר לנגד עיניו כדי שיראהו תמיד ולא ישכחהו, וחכמים זכרונם לברכה (גיטין נז, ב) אמרו כי על דם זכריה נאמר זה שראהו רב טבחים רותח והרג עליו אלפים ורבבות, (ט) לכן כה אמר השם אלקים אוי עיר הדמים וגם אני אגדיל המדורה רוצה לומר אוי לך עיר הדמים מפאת מעשיך שהמה יחריבוך וגם אני שהייתי מרחם עליך בימים הראשונים אגדיל המדורה תחת הסיר, (י) וארבה העצים ואדליק האש והוא כולו משל להפלגת הנקמה כדי שיתום הבשר אשר בתוך הסיר והרקח המרקחה שהם הבשמים שמכניסים בקדרה בהיותה מבושלת והעצמות יחרו רוצה לומר שהעצמות שבתוך הסיר מרוב המדורה יוחרו ויושחרו.

פסוק יא

ואומרו והעמידה על גחליה ריקה הוא כמו ואעמידה שהה"א תשמש במקום אל"ף רוצה לומר ואז אעמיד אני הקדירה על גחליה ריקה כי תותך הבשר ותיבש המים ותשאר כאילו היא ריקה וזה משל לשוממות ירושלם וחרבנה למען תחם וחרה נחשתה כלומר ישרפו חרסיה ונתכה בתוכה רוצה לומר הקדרה תתך בתוכה כל אשר בה טומאתה תתום כלומר ואז תתום טומאתה וכל חלאתה כי הכל תותך ולא תשאר בסיר דבר ונחושתה הוא לשון תחתית כאילו אמר שיושחר תחתית הסיר, (יב) ואומרו תאנים חלאת ולא תצא ממנה תואנים הוא משורש און הוא מלשון תואנה הוא מבקש רוצה לומר תואנות ושקרים הלאות את ירושלם והוגיעוה, ולא תצא ממנה רבת חלאתה רוצה לומר לא תוכל לצאת ממנה רוב טומאתה, וכיון שאין בה תיקון באש חלאתה רוצה לומר כשתשרף באש תצא ממנה ולא באופן אחר, (יג) בטומאתך זמה רוצה לומר עדיין אתה בטומאתך שהיא הזמה יען וביען טהרתיך באזהרותי ודברי נביאי ועם כל זה לא טהרת מטומאתך על כל ידעתי שלא תטהרי עוד עד שתקבל העונש ותנוח חמתי בך, (יד) אני השם דברתי כל זה ימים רבים באה רוצה לומר כבר יצאה לפועל הגזירה כבר סמך מלך בבל על ירושלם ולכן אעשה אותו ואשלימהו לא אפרע ולא אחוס רוצה לומר לא אשוב אחור מגזרתי ולא אחוס ואחמול עליך ולכן כדרכיך וכעלילותיך שפטוך הכשדים שהם השופטים האמתיים, הנה התבאר צורך המשל הזה והותרה בו השאלה השנית:

פסוק טו

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם הנני לוקח את מחמד עיניך וגומר עד שים פניך אל בני עמון. אחרי שביטל המחשבה הראשונה שהיתה להם שלא יכבוש נבוכדנצר את ירושלם במשל הסיר בא לבטל המחשבה השנית שהיה להם שלא יכבשה מפני מקדש השם אשר בתוכה, (טז) ועל זה אמר לו הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה ואמר זה

על אשתו שהיה הנביא אוהב אותה מאד כמו שמפרש ותמת אשתי בערב, והנה הוצרך לומר במגפה להגיד שלא תהיה מיתתה כדי לעשות הרמז הזה מענינה כי היא בסבת המגפה תמות והמגפה היא בעון העיר ומפני הגזרה שנגזרה על כללות העיר ימותו הנמצאים שמה כי העיר נדונת אחר רובה, וכמו שאשת הנביא לא מתה בעונה אבל מתה בעון העיר כן מקדש השם לא תשרף בעונה כי קדש היא אלא בעון העיר ירושלם ובהיות העיר נדונת בכללותה לוקח מקדש השם מבלי אשמתה, והנה צוה לנביא לא תספוד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך רוצה לומר שלא יספוד ולא יבכה לאשתו ולא תבוא דמעתו על לחייו, (יז) וגם האנחה והאנקה שהיא ממצוקת הלב ישתוק ולא יעשה אותה והוא אומרו האנק דום כלומר מהאנק דום ושתוק שלא תצעק כשאר האבלים מתים אבל לא תעשה והוא הפוך כאילו אמר אבל מתים שהוא האבל שעושים על המתים לא תעשה כמוהו, וביאר בעניני האבל שלא יעשה אותם והוא אומרו פארך חבוש עליך והוא מגבעות הראש שבני אדם נוהגין המגבעות פארי פשתים והאבל חייב בפריעת הראש שהוא הסרת מגבעתו או סודרו מעל ראשו כדי שישב בגילוי הראש, אתה לא תעשה כן אבל פארך ומגבעתך חבוש על ראשך כאילו אינך אבל, וחכמים ז"ל (ברכות יא, א) פירשו פארך אלו תפילין שבראש וכן ת"י טוטפתך יהויין עלך, וכן האבל אסור בנעילת הסנדל ואתה לא תעשה כן שנעליך תשים ברגליך, וכן האבל עוטה על שפם ואתה לא תעשה כן שלא תעטה על שפם, וכן האבל ההבראה הראשונה אינו אוכל משלו ששולחים אליו מאכל ואתה לא תעשה כן שלחם אנשים לא תאכל, והענין שלא ינהג מנהג בדבר מעניני האבלים. וראוי לתת לב בדברים האלו למה אסרו אותם חז"ל באבלים, והטעם בו אצלי שהתורה האלקית נתנה לכל דבר מהדברים חקו וכמו שאין ראוי שהאדם יתאבל על מתיו בהפלגה יותר מהשיעור הנאות כמ"ש כל המתאבל על מתו יותר מדאי וכו', ככה אין ראוי שיהיה האדם בלתי מרגיש בצערו ולא יחוש במות קרוביו שהם עצם מעצמיו ובשר מבשרו, ומפני זה תקנו חכמים ז"ל (מו"ק כ, א) ששבעת ימים יסגר בתוך ביתו רמז לימי שנותיו שבעים שנה שהם חיי האדם הנהוגים ושיספוד ויבכה כמצטער על פרידתם ושלא יחבוש פארות כי אין תפארת ואין שלטון ביום המות (קהלת ח, ח), וכדי שלא יצא מביתו ולא ילך לעשות עסקיו וישכח את מתו אסרו על האבל נעילת הסנדל וכדי שלא ידבר ולא יעביר דאגתו ברוב הדבור צוו שיעטה על שפתו כדי שלא ידבר, ומפני שאחרי קבורת המת לא יצטרך האבל ללכת לקנות בר ולחם ומזון למאכלו צוו שלא יאכל פעם ראשונה משלו כי אם מהבראת אוהביו, והנה התבאר כי

ישרים דרכי השם בדיני האבלים, האמנם צוה לנביא שלא יעשה דבר מזה על אשתו לפי שברבות המתים בעיר כמו שהוא במגפה אין האנשים נוהגים דיני אבלות כראוי.

פסוק יח

וזכר הנביא שדיבר אל העם בבקר הנבואה ההיא שבאה אליו ותמת אשתו בערב כי היתה מיתתה פתאומית במגפה ובבקר שלמחרתו שהיה ראוי שינהג דיני אבלות עשה כאשר צוהו השם והוא מה שזכר בצווי שלמעלה, (יט) והנה העם ראו שהנביא לא יעבור על דיני האבלות מבלי צווי אלקי ושמה שהוא היה עושה בזה היה באמת רמז ומשל לענינם, ולזה אמרו לנביא הלא תגיד לנו מה אלה לנו לא אמרו מה אלה לך אלא מה אלה לנו כי אתה עושה רוצה לומר ידענו באמת שהרמז הזה עלינו הוא על כן הגד לנו מה אלה הדברים לנו רוצה לומר רומזים עלינו כי אתה עושה כלומר אתה בהיותך נביא וחסיד עליון עושה דברים שלא כהוגן, (כ) ואז השיבם הנביא לא עשיתי זה מעצמי כי דבר ה' היה אלי לעשותו והוא צוני, (כא) אמור לבית ישראל אל תחשבו בלבכם שמפני קדושת ביתי אחמול על ירושלם לא יהיה כן כי הנני מחלל מקדשי ולא אשמרהו ואסלק שכינתו ממנו וזהו החילול באמת עם היות שהוא גאון עוזכם שאתם בוטחים בו והוא מחמד עיניכם שלכבודו ויפיו היה מחמד לעיני כל רואיו ויקרה אם כן למקדש ה' כאשר קרה לאשת הנביא שמתה במגפה בעון העיר ולא הגין עליה זכות הנביא כן יחרב וישרף המקדש בעון עיר ירושלם ולא יגין עליו השם, ומלבד חרבן ושריפת הבית עוד תדעו שמחמד נפשכם שהם בניכם ובנותיכם אשר עזבתם בירושלם כאשר יצאתם בגולה עם יהויכין כולם עתה בחרב יפולו כשילכדו כשדים את ירושלם, (כב) ואז תעשו כאשר אני עשיתי פה שעל שפם לא תעטו כאבלים ולחם אנשים בהבראה הראשונה לא תאכלו, (כג) ופארכם יהיו על ראשיכם ונעליכם ברגליכם הכל כאילו אינכם אבלים, ולא תספדו ולא תבכו לא מפני שריפת הבית ולא מפני הריגת הבנים והבנות כי אין אבלות אלא במקום שיש מנחמים, וכיון שכולכם אבלים מי ינחם למי, גם שתפחדו לבכות מפני הכשדים שאתם בתוכם ונמקתם בעונותיכם כמו שאמרה תורה בפני ימקו בעונם, ונחמתם איש אל אחיו כאדם השואג בפיו ונחם על הרעה אשר עשה כענין מה שנאמר (משלי ה, יא - יב) ונהמת באחריתך ככלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר.

פסוק כד

והקדוש ברוך הוא אמר שיהיה יחזקאל לכם למופת כי כל אשר עשה במות אשתו תעשו בבואה רוצה לומר בבוא הרעה על מקדש ה' וירושלם ובבוא השמועה, משם לכם

ובזה ביטל המחשב' השנית שלהם שימלט ירושלם מפני מקדש ה' שהיה בה. והותרה השאלה השלישית.

פסוק כה

ואמנם אומרו ואתה בן אדם הלא ביום קחתי מהם את מעוזם וגומר הוקשה על המפרשים ענין הפסוקים האלה מאד עם אומרו ביום ההוא יבא הפליט כמו שזכרתי בשאלה, וכתב רש"י וה"ר רבי דוד קמחי גם כן שמלת ביום ההוא וכן ביום קחתי מלת יום במקום הזה לא יורה על עצם היום אלא על אותו זמן כמו והיה ביום ההוא שורש ישי (ישעיה יא, י) וחרה אפי בו ביום ההוא (דברים לא, יז) והדומים להם שפירושם עת וזמן, (כו) ושאומרו יבוא הפליט אליך להשמעות אזנים ענינו להשמיעו לאזניך דבר החרבן, או שהפליט יבוא אליך ויגד לך החרבן שידע מפי השמועה וזהו להשמעות אזנים לא שראוה בעיניו כי אפשר שיהיה הפליט מאחד ממקומות ארץ ישראל חוץ לירושלם ושמע ענין החרבן ובא והגידו בבבל, או שהיה הפליט אחד מהשבויים ואולי שהלכו הכשדים לכבוש מקום אחר מארץ יהודה והשבויים הולכים עמהם ולכן התאחרו חמש חדשים עד בואם לבבל.

פסוק כז

ואמנם אומרו ביום ההוא יפתח פיך את הפליט ותדבר פירשו בו את הפליט עם הפליט, שתאמר לבני הגולה הנה כאשר נבאתי לכם ולא שמעתם ולא הייתם מאמינים לדברי כן היה, והפירוש הזה בכללו s ובכל חלק מחלקיו אין לו הכרח כפי הענין כי הנה כל ההנחות שישימו הם כפי הרצון הפסוק לא כפי האמת.

ולכן היותר נ"ל בפירוש זה הוא שאומרו ביום ההוא יבא הפליט לא נאמר להודיעו על איש שיבוא מירושלם להגיד חרבן העיר כי בידוע שאחרי שהיה תבא שמועה ממני על יד איש פליט או אדם אחר ומה צורך לומר זה לנביא בנבואתו, אבל ענינו שאמר השם לנביא הלא ביום קחתי מהם רוצה לומר אל תחשוב שעם חרבן הבית והסתלקות השכינה משם תסתלק ממך הנבואה הנה לא יהיה כן כי בזמן ההוא שתחרב בית המקדש שהוא מעוזם של ישראל והם בטוחים בו וביופיו ותפארתו והוא משוש תפארתם והוא גם כן מחמד עיניהם כי תאוה הוא לעינים ביופיו, וכן אקח מהם משא נפשם הדבר היותר אהוב אצלם שאליו נושאים את נפשם שהם בניהם ובנותיהם ביום ובזמן ההוא שאקח זה מהם ואסלק שכינתי יבוא הפליט אליך מירושלם, ואין הכוונה להודיעו שיבוא הפליט אלא שבזמן ההוא שיבוא אליו להשמעות אזנים בזמן ההוא עצמו אחר החרבן יפתח פי הנביא עם ביאת הפליט ויתחזקו נבואותיו, וזהו אומרו ותדבר ולא תאלם עוד רומז לנבואות שהראהו אחרי בוא הפליט מקבוץ הגליות ותחיים המתים

ומלחמת גוג ומגוג ובנין בית המקדש העתיד להיות, ושאר הנבואות שבאו אחריו עד סוף הספר שהם כולם נחמות שכולם הראה אליו אחרי בוא הפליט ועליהם אמר ותדבר ולא תאלם עוד והיית להם למופת כי אותם הייעודים וקיומם יהיה להם למופת וישתלמו בידיעה האלקית, וזה תכלית הייעוד הזה רוצה לומר שאחרי בא הפליט יראה נבואות עתידות גדולות וטובות, ואמנם איך היה שבא האיש הפליט מירושלם לבבל עם הבשורה הזאת בחדש העשירי חמשה חדשים אחר החרבן כמו שיזכור אחר זה הנה בפירוש הפסוק ההוא אבארהו בעזר הצור.

ואפשר לומר שהפליט הנזכר כאן אינו בן אדם שיבא מבבל להגיד השמועה שהוכתה העיר אבל הוא רמז אל הרוח הנבואיי שיבא אליו פליט מהשם יתברך להודיעו כן, ולכן אמר הלא ביום קחתי את מעוזם וגומר ביום ההוא יבא הפליט אליך להשמעות אזנים כי ביום החרבן עצמו יבא הרוח הנבואיי להודיעו ליחזקאל, ועליו אמר גם כן ביום ההוא אפתח פיך את הפליט ותדבר ולא תאלם עוד רוצה לומר יפתח פיך עם הפליט כי בבוא הפליט הנבואיי אליו פתח פיו לנבאות גדולות ובצורות, ומצאתי סמך לפירוש הזה בפרקי רבי אליעזר (פכ"ז) שאמרו הפליט זה מיכאל והגיד לאברהם שנשבה לוט שנאמר ויבא הפליט ויגד לאברהם העברי. והותרה בזה השאלה הרביעית:

פרק כה

פסוק א

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך אל בני עמון וגומר עד סוף הנבואה, ופרשת ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה דבר השם אלי לאמר בן אדם יען אשר אמרה צור על ירושלם האח. בעבור שהאומות שהיו קרובות אל ארץ ישראל שכניה הרעים שמחו לחרבנה והרחיבו פה האריכו לשון עליה, (ב) לכן אחרי שייעד על חרבן ארץ ישראל וארץ יהודה ייעד על חרבן האומות ההם והתחיל בבני עמון, (ג) ואמר יען אומרך האח אל מקדשי והאח הוא מלשון שמחה וגיל כמו האח האח ראתה עינינו (תהלים לה, כא), ולפי שראש מלכות בני עמון היה העיר רבתי עם שנקראת רבת בני עמון לכן דיבר הנביא כנגדה בנבואה הזאת בלשון נקבה ואמר כיון ששמחת אל מקדשי כי נחל רוצה לומר שחולל ביד הגוים כי נחל הוא מלשון חילול כאילו אמר במקום שהיה ביתי קדש וזר לא יקרב אליו חולל עתה ביד אכזרים וזהו אומרו כי נחל, וכן שמחת אל אדמת ישראל כי נשמה ונחרבה ונשארה שוממה מאין אדם, ושמחת גם כן אל בית יהודה כי הלכו בגולה והיתה א"כ שמחתה של רבת בני עמון על שלשה דברים שנעדרו מישראל

שהם קדושת המקדש ומעלת הארץ הקדושה צבי לכל הארצות וכבוד בית יהודה ורבוי עמו שהלכו בגלות, (ד) ומפני זה ייעד שיתן את רבת בני עמון לבני קדם למורשה ובני קדם הם פרס ומדי, כי הנה בני עמון נכבשו ראשונה לנבוכד נצר ומרדו בו ואחר כך באו פרס ומדי וירשו את ארץ בני עמון כי לא באו לשלול שללה ולשוב כאשר עשה נבוכדנצר אלא לרשת את ארצם והוא אומרו לבני קדם למורשה וישבו טירותיהם בך רוצה לומר שמדי ופרס יבנו בתים וטירות והיכלות ומשכנות מבטחים בארץ בני עמון כמו אנשים שיכוונו לשבת בארץ בתמידות והמה יאכלו את פריו וישתו את חלבו של עמון והוא משל שימשלו על הארץ וטובה ודשנה יאכלו.

פסוק ה

ולפי שרבה היתה ראש המלכות ועיר המלוכה אמר ונתתי את רבה לנוה גמלים כלומר שאחרי שיצאו ממנה מדי ופרס האדמה תשאר שממה וברבה שהיא עיר המלוכה ירעו הגמלים בתוכה, וכן ירעו הצאן בשאר ערי בני עמון לפי שיהיו חרבות מאין אדם, ואז ידעו בני עמון כי אני השם שקצפתי על עמי מפני חטאתם ושאני שופט כל הארץ לתת לעם ועם כדרכיו, והנה הנבואה הזאת לבני עמון אינה מוכפלת לפי שהראשונה שנזכרה למעלה היה מהחרבן שעשה נבוכד נצר בבני עמון וזאת היא מחרבן שעשו בהם פרס ומדי ושירשו את ארצם ולכן אמר הנני נותנך לבני קדם למורשה, והותרה בזה השאלה החמישית:

פסוק ו

ואמנם אומרו עוד כי כה אמר ה' יען מחאך יד וגומר הוא פירוש הנבואה שקדמה שלפי שאמר בה יען אמרך האח על מקדשי ואל אדמת ישראל ואל בית יהודה שהם שלשת הרעות שבאו על עם ה' ועליהם שמחה רבת בני עמון, לכן ביאר במה ועל מה היתה שמחתה והוא אומרו יען מחאך יד שהוא תקיעת הכפים לשמחה וששון מלשון וכל עצי השדה ימחאו כף (ישעיה נה, יב) וכן ויכו כף ויאמרו יחי המלך (מלכים ב' יא, יב) ואמר זה כנגד חילול בית המקדש ששמחו עליו ראשונה, ואמנם כנגד גלות העם ואיבודו אמר ורקעך ברגל כי האדם ירקע ברגלו על הארץ משמחה ועל שוממות ארץ ישראל שהיא הרעה השלישית אמר ותשמח בכל שאטך בנפש ושאטך הוא לשון בזיון כי תרגום ויבז עשו את הבכורה (בראשית כה, לד) הוא ושאט עשו, יאמר יען שמחת לרעתם ורקעת רגלך ותקעת כפך בבזיון שהייתי מבזה על שוממות אדמת יהודה בכל לבבך (ז) לכן הנני נטיתי ידי עליך כי תחת שתקעת כפך על חלול מקדשי נטיתי ידי שהוא רמז לחרבן ולרעה עליך שתחרב ותשומם כמו בית המקדש, ואמנם כנגד מה ששמחת מגלות בני

יהודה יהיה עונשך שאתנך לבג לגוים ומלת לבג הוא מלשון מאכל כמו מפת בג המלך (דניאל א, ה) והקרי הוא לבז והענין הוא אחד, וכנגד מה ששמחת על שוממות א"י יהיה עונשך שאביד אותך מן הארצות ותהיה יותר נשמדת מארץ יהודה, והיה אם כן עונשם של בני עמון מתיחס לרשעת שמחתם בכל חלקיה:

פסוק ח

ואחר שזכר עמון זכר מואב שהם אחים מבנות לוט, האמנם זכר מואב ושעיר יחד לפי שחטאת שניהם היה אחד ושוה כי שניהם אמרו הנה ככל הגוים בית יהודה רוצה לומר שלא היה חרבן יהודה מפני עונותיה' אלא להיותם כשאר הגוים שכבש אותם נבוכד נצר ובזה כחשו בהשגחה האלקית הדבקה בישראל בחשבם שהיה בית יהודה ככל הגוים נמסרים למערכות השמימיות, (ט) אבל בענין העונש הבדיל בין מואב ושעיר כי מואב לפי שהיתה בוטחת בערים בצורות שהיו במלכותו אמר הנני פותח את כתף מעריו מקצהו רוצה לומר שיפתח אותם הכתפים מערי מואב שהם מבצריו שהם מעריו מקצהו רוצה לומר אותם המבצרים שהם בקצה ערי מלכותו שיפתח אותם באופן שיכנסו בהם האויבי', כי אותם הערים אשר בקצה גבולו היו מונעים את האויבים מלבוא בארץ מואב ועתה יפתח אותם ויבטל חזקם ושמירתם באופן שיכנס בהם מי שירצה עם היותם צבי ארץ כלומר המובחר והחזק שבכל ארץ מואב שלכן קראם כתף מואב, לפי שהכתף הוא היותר גבוה וחזק שבגוף כן היו המבצרים ההם ארץ מואב כתף מואב מהערים והם המונחים מעריו מקצהו ר"ל בקצה גבול עריו והם צבי הארץ, ומה הם אלה ביאר שהם בית הישימות בעל מעון וקריתימה, (י) ואומרו לבני קדם על בני עמון ענינו אצלי לבאר מתי יהיה זה במואב ואמר לבני קדם אקרא רוצה לומר שיבואו על בני עמון, ונתתיה למורשה רוצה לומר אתן את רבת בני עמון לאותם בני קדם פרס ומדי כמו שזכר למעלה הנני נותנך לבני קדם למורשה, ויהיה זה באופן שלא תזכר בני עמון בגוים כי אמר לא תזכר בלשון נקבה כנגד רבת בני עמון כמו שביארתי, (יא) ואז כשאקרא אל בני קדם על בני עמון ויירשו את ארצם אז במואב אעשה שפטים שאותם בני קדם אחרי שיירשו את בני עמון יירשו את מואב: הנה התבאר למה אמר ענין מואב ושעיר יחד והבדיל ביניהם בענין העונשים שהיה זה מפני שבחטא הושוו שניהם והוא יען אמר מואב ושעיר הנה ככל הגוים בית יהודה כי שניהם חטאו במאמר הזה, אבל בעבור שהיו עונשם מתחלף הבדיל בענין העונש ונתן עונש מואב בפני עצמו באיבוד מבצריו וביאר שיהיה זה כאשר יבאו בני קדם על בני עמון ואחר זה ביאר עונש שעיר שהוא אדום בפני עצמו, והותרה בזה השאלה הששית:

פסוק יב

ואמר בענין שעיר שהוא אדום יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה וגומר ומלת עשות היא מלשון מעשה, וכבר ביאר עובדיה הנביא מה עשה אדום בחרבן ירושלם לא שהרג והחריב גם הוא את ישראל אלא שהיו רואים ברעתם ועוזרים לרעה כמו שאמר (עבדיה א, יד) ואל תעמוד על הפרק להכרית את פליטיו, ועל זה נאמר כאן יען עשות אדום בנקום נקם כלומר יען עשות אדום מה שעשה בנקמי את נקמתי בערי יהודה ובני אדום כפי מה שדברו והאריכו לשון עליהם וכפי מה שהיו עושים לנגדם בסתר לא זכרו ברית אחים ויאשמו אשום ונקמו בהם בכל לבם, (יג) לכן כה אמר ה' גם אני אטה את ידי על אדום רוצה לומר אותה יד ה' הויה אשר נטתה על ירושלם ועל עמון ומואב תנטה ג"כ היא עצמה על אדום והכרתי ממנה אדם ובהמה שאף הבהמות יהרגו הכשדיים ונתתיה חרבה מתימן רוצה לומר שתימן תחרב באופן שאתן את אדום חרבה מצד תימן, והנה תימן היה בכור אליפז בן עשו וארצו נקראת על שמו תימן והיא היתה עיר המלוכה באדום, ולפי שעיר דדן היתה עיר גדולה בארץ אדום גם כן לכן אמר ודדנה בחרב יפולו רוצה לומר יושבי דדן יפלו בחרב, וזה שניבא אפשר שיובן על חרבן שהחריב נבוכד נצר את אדום, (יד) אבל אומרו אחר זה ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל וגומר א"א שיפורש על נבוכד נצר, וכבר חשב ה"ר אברהם בן עזרא שנתקיים זה בבית שני שגברה יד ישראל על בני אדום והעבירום בברית מילה, אבל הכתוב הזה באמת אומר דרשני והוא המוכיח שלא נאמר על ענין בית שני שלא נעשתה אז נקמה באדום אבל הכניסום בברית ואיך יאמר על זה ועשו באדום באפי ובחמתי וידעו את נקמתי, כל שכן שהכתוב אומר יען עשות אדום בנקום נקם לבית יהודה שזה מורה שגם על חרבן בית שני שעשו הרומיים שהם מכלל אדום נאמר לפי שיהו בברית עם בני יהודה וילחמו בהם כאויבים, גם אומרו שיכרית מאדום אדם ובהמה וידוע שלא היה זה בימי נבוכד נצר ולא בימי הורקנוס.

ולכן ראוי שנפרש שהנבואה הזאת כללה מה שעשו בני אדום בחרבן בית ראשון ובחרבן בית שני ולכן אמר יען עשות אדום שהוא מה שעשה בחרבן בית ראשון בנקום נקם לבית יהודה והוא מה שעשו בחרבן בית שני, ועל שניהם אמר ויאשמו אשום ונקמו בהם, וכנגד מה שעשו בחרבן ראשון אמר ונטיתי ידי על אדום וכנגד מה שעשו בחרבן שני אמר והכרתי ממנה אדם ובהמה שזה יהיה לעתיד לבא, וכנגד מה שעשה נבוכד נצר אמר ונתתיה חרבה מתימן ודדנה בחרב יפולו וכמו שאמר ירמיהו (ירמיה מט, ח) יושבי

דדן, ועל מה שיהיה בהם בעתיד אמר ונתתי את נקמתי ביד עמי ישראל ועשו באדום כאפי ובחמתי וידעו את נקמתי נאם ה'.

פסוק טו

ולפי שמפלשתים הסמוכים לארץ יהודה עזה ואשקלון ושאר הערים שמחו גם כן ברעת ישראל ניבא אליהם יען עשות פלשתים בנקמה רוצה לומר יען עשות מה שעשו פלשתים לישראל בנקמה כאויבים וכאילו הרעו אליהם כן עשו בהם נקמה בשאט בנפש רוצה לומר בבזיון וקלון רבה לישראל למשחית איבת עולם רוצה לומר להיותם למשחית לישראל כאילו היה איבת עולם ביניהם, (טז) לכן הנני נוטה ידי על פלשתים רוצה לומר יד ה' הויה שהוא נבוכד נצר וחילו אשר נטה על יהודה וירושלם ועל עמון ומואב ואדום היא תנטה גם כן על פלשתים, והכרתי את כרתים שהיא משפחה גדולה מפלשתים וכן נאמר עליהם (שמואל א' ל, יד) פשטנו נגב הכרתי, וכן גוים כרתים (צפניה ב, ה), ויונתן תרגם ואשצי ית עמא דחייביז לאשתצאה עשה כרתים כמו נכרתים רוצה לומר אותם שהיו ראויים להיות נכרתים מן העולם, ואומרו והאבדתי את שארית חוף הים ענינו שארץ פלשתים יש ממנה על חוף הים ועכו שהוא סוף גבולם אבד בחרבן ארץ ישראל כי הים האחרון היה גבולם ונשארה מארץ פלשתים אותה שהיתה על חוץ הים ועל זה אמר והאבדתי את שארית חוף הים, (יז) ועשיתי בם רוצה לומר בפלשתים והכרתים נקמות גדולות בתוכחות חמה באופן שכל אחד מהאומות ההם ידעו כי אני השם:

פרק כו

פסוק א

הנבואה השנים עשר תחילתה ויהי בעשתי עשה שנה באחד לחודש בן אדם יען אשר אמרה צור עד בשנה העשירית. ויש בה י"א פרשיו'. הא', ויהיה בעשתי עשרה שנה וגו'. הב', לכן כה אמר ה' אלקים הנני עליך צור. הג', כי כה אמר ה' אלקים הנני מביא אל צור. הד', כה אמר ה' אלקים אל צור. הה', כי כה אמר ה' אלקים בתתי אותך. הו', ואתה בן אדם שא על צור קינה. הז', בן אדם אמור לנגיד צור. הח', לכן כה אמר ה' אלקים יען תתך את לבבך. הט', בן אדם שא קינה על מלך צור. הי', בן אדם שים פניך אל צידון. הי"א, כה אמר ה' אלקים בקבצי את בית ישראל. וראיתי להעיר בפרשה הזאת ששת השאלות: השאלה הראשונה היא מה היא צור שנזכרה כאן וכבר חשבו אנשים מבני עמנו שהיא המדינה ההוללה אשר באיטלי"א של יון הנקראת היום ויניסיא"ה והביאם אל זה מה שזכר ישעיהו ויחזקאל ג"כ מתוארי צור והיותה בנויה על הים, אבל הוא טעות מבואר

לפי שהנביאים האלה נבאו על צור זה אלפים שנה אבל ויניסיא"ה כפי עדות דברי הימים אשר לה היתה התחלת בנינה לדייגים בכמו אלף שנים היום לא עוד והוא מה שיוכיח שהצור שנבאו הנביאים על חרבנה היתה קריה אחרת שקדמה לויניסיא"ה יותר מאלף שנים, אמנם בבראשית רבה פרשת ס"ב ובילמדנו על פסוק ויהי חושך אפלה ובפסיקתא על ויהי בחצי הלילה אמרו חז"ל אמר רבי אלעזר כל צור שכתוב במקרא מלא בצור המדינה הכתוב מדבר חסר ברומי הכתוב מדבר, ואין דעתי נוחה בזה שבירמיהו וביחזקאל בנבואה הזאת עצמה בהיותה אחת ומתדבקת תמצא צור פעמים מלא ופעמים חסר ויש לנו א"כ לחקור מה היא צור:

השאלה השנית אם החרבן שניבא ישעיהו על צור הוא עצמו זה שניבא עליו יחזקאל או אם הוא זולתו, וכבר חשבו המפרשים ששניהם אחד ואם היה הדבר כן יקשה מאד למה זכר ישעיהו בחרבנה דברים שלא זכר יחזקאל כי יחזקאל אמר שישחיתו חומותיה ויהרסו מגדליה ותהיה משטח חרמים בתוך הים וישעיהו לא זכר מזה דבר, גם ישעיהו אמר שחרבן צור יתמיד שבעים שנה ואחר כך תשוב לכבודה ולמעלתה ויחזקאל לא אמר כן אבל בהפך שנאמר לא תבנה עוד ואמר בתתי אותה עיר נחרבת כהערים אשר לא נושבו וגומר בלהות אתנך ואינך ותבקשי ולא תמצאי עוד לעולם נאם השם אלקים ושאר המאמרים מורים על שקיעת צור ואיבודה בהחלט:

השאלה השלישית אם היו כל נבואות הגוים האלה מחרבנם ואיבודם על אשר שמחו מחרבן יהודה וירושלם למה זה לא נזכרו כולם כאחד רצופות זו אחר זו ואתה תמצא שבשנה התשיעית אחרי שניבא על חרבן ירושלם ועירי יהודה ניבא מיד על חרבן עמון ומואב ואדום ופלשתים ואחר כך בשנת עשתי עשרה שנה באה לו נבואה על צור והוא התימה למה לא זכרו למעלה גם כן עם שאר האומות:

השאלה הרביעית אם היו אנשי צור וצידון פלשתים כמו שאמר יואל הנביא (יואל ד, ד) וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת, הנה אם כן כבר נכללו בנבואה שניבא למעלה על פלשתים בפרשת יען עשות פלשתים לנקמה ולמה אם כן יצא צור מן הכלל וניבא עליה מפני עצמה כמה נבואות בכאן וכן על צידון כיון שחרבנם כבר ניבא עליהם בכלל הפלשתים כמו שזכרתי:

השאלה החמישית למה נזכר חרבן צור קודם חרבן מצרים, והנה ירמיהו כשזכר חרבן האומות זכר מיד אחרי חרבן ירושלם את פרעה מלך מצרים ואת עבדיו ואת שריו ואת כל עמו ואחר כך כל מלכי ארץ פלשתים ואחר כך את מואב ואת בני עמון ואחר כך את כל מלכי צור ואת כל מלכי צידון, ויחזקאל בספור כל חרבנם לא זכרם באותו סדר כי

הוא זכר ראשונה אחרי חרבן ירושלם עמון ומואב ואדום ופלשתים ואחר זמן רב ניבא על צור ואחר כך ניבא על פרעה ועל מצרים ולמה שינה יחזקאל הסדר אשר זכר ירמיהו בקדימה והאיחור אם יהיה כפי הזמן שקרו הדברים:

השאלה השישית בכפל המאמרים שאמר הנביא על מפלת צור כי אחרי שאמר ושחתו חומות צור והרסו מגדליה וסחתי עפרה ממנה ונתתי אותה לצחיח סלע משטח חרמים תהיה בתוך הים מה צורך לומר שנית בתתי אותה עיר נחרבת כערים אשר לי נושבו בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים וכן שאר הפסוקים, ומכלל זה שבא נבואה אחד על נגיד צור בן אדם אמור לנגיד צור ואחריה נבואה אחרת על מלך צור ואם הנגיד הוא המלך או המלך הוא הנגיד כדעת המפרשים למה באו שתי נבואות על המלך והיה די באחת מהן ולמה בפרשה הראשונה נזכר שם צר חסר בענין הנגיד ובנבואה האחרת נזכר שם צור מלא בענין המלך. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להודיע לנביא שבעבור שצור עם היותה קרובה ושוכנת אצל ירושלם ואוהבת אותה שמחה בחרבנה בחושבה שכל הסוחרים והסחורות שהיו באים לירושלם ילכו אליה ותמלא צור מחרבנה של ירושלם, לכן הודיע השם לנביא שתי מפלות שתבואנה על צור האחת על ידי נבוכד נצר מלך בבל שיעלה עליה בעם רב ומלכים רבים וכפרי צור אשר בשדה יחרוב ויהרוג אנשיהם ויבא על צור ויבנה עליה דיק וישפוך סוללה ושאר כלי המלחמה ויכנס בעיר כבוא אדם בעיר מבוקעה אין חומה, וירמוס כל חוצותיו ויהרוג אנשיה וישלול שללה והן החומות יהרוס ובתי חמדתם יתוץ והאבנים והעצים והעפר ישליכו לתוך הים ותשאר כצחיח סלע שלא ישב אדם שם אבל לבד יהיה צור משטח חרמים לדייגים שישכנו שמה וישטחו רשיותם וחרמיהם ולא תעשה שם סחורה אחרת, והמפלה השנית הודיעו אחרי זאת שהיא יותר גדולה ממנה לאין שיעור והיתה על ידי אלכסנדרוס מוקדון, ושיכנס הים בצור וכל המדינה תשקע בים ועל זה ירעשו האיים וכל נשיאי הים וישומו על זה איך נאבדה העיר ההוללה הזאת שתשאר נחרבת כערים אשר לא נושבו מעולם ושיכסוה מי הים באופן שלא יהיה עוד במקומה יישוב, ובימים ההם תושע יהודה וישראל ישכון לבטח בארץ החיים, וצוה השם לנביא שישא על צור קינה מסחורותיה ועושרה ומהסוחרים והסחורות שיבאו אליה מאפסי ארץ והאניות והדוגיאות הבאות אליה, ואיך יקוננו עליה עתה כל תופשי משוט וכן המלחים וכן כל חובלי הים המנהיגים אותה, ואחר שהודיעו השם שתי המפלות העתידות לבא על צור הודיעו ענין המושל אם בזמן המפלה הראשונה שהיה

עליהם נגיד ויגבה לבו בממשלתו בחכמתו בהנהגה והודיעו שיבואו עליו עריצי גוים שהם הכשדיים ויהרגוהו, ואם בזמן המפלה השנית שיעשה אלכסנדרוס מוקדון שאז יהיה מולך מלך על צור והגיד מחרבנו ושפלותו ושישוממו עליו הבלהות ולא יהיה עוד מלך על צור עד עולם. ואחרי שהשלים לנבאות על צור ניבא על צידון שתחרב ותשומם גם כן על ידי נבוכד נצר וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי בעשתי עשרה שנה וכו' עד כה אמר ה' אלקים לצור הלא מקול מפלתך. בשנת י"א שנה למלכות צדקיהו ולגלות המלך יהויכין באה הנבואה הזאת ליחזקאל ולא ביאר באיזה חדש היתה, אבל מאשר אמר באחד לחדש נראה שכמו שהיתה בשנת החרבן כך היתה בחדש החרבן עצמו שהוא חדש אב, ואז אמר השם לנביא (ב) יען אשר אמרה צור על ירושלם האח נשברה דלתות עמים וגומר וצור הנזכר בנבואה הזאת וכן בנבואת ישעיהו הוא היה קרוב ומצרן לארץ ישראל והיו שתי מדינות צור הגדולה המעטירה וצידון שהיתה כנגדה והים עובר בין שתיהן והם קרובות זו לזו ושכנות לארץ ישראל היו, וחירם היה מלך צור בימי דוד וכמו שכתוב בדברי הימים (דברי הימים א' יד, א) וישלח חירם מלך צור מלאכים אל דוד ועצי ארזים וחרשי קיר וחרשי עצים לבנות לו בית, וכן בספר מלכים (מלכים א' ה, טו) וישלח חירם מלך צור את עבדיו אל שלמה וגם שלמה שלח לאמר לו (שם כ) כי אתה ידעת כי אין בנו איש יודע לכרות עצים כצידונים, ולהיות צור וצידון קרובות לירושלם אמר הנביא וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילי פלשת הגמול אתם משלמים עלי ואם גומלים אתם עלי קל מהרה אשיב גמולכם בראשכם אשר כספי וזהבי לקחתם ומחמדי הטובים הבאתם להיכליכם ובני יהודה ובני ירושלם מכרתם לבני היוונים למען הרחיקם מעל גבולם, הנה התבאר שהיה צור סמוך לצידון ושניהם היו סמוכים לארץ ישראל עד שהיו גונבים הנערים הקטנים משם והיו מוכרים אותם ליוונים להרחיקם מגבולם או ששבו אותם בגולה והיו מוכרים אותם למרחוק, וצור זה נטבע בים וגם היום נראין יסודותיה ובניניה מרחוק והיא הנקראת אצל הנוצרים טיר"ו ואין צור אם כן לא רומי ולא ויניסיא"ה, הן אמת שיש בדעתי שהנה ויניסיא"ה כאשר נבנית בנוה בצלם ודמות צור שהיתה בתוך הים ולכן רוב הדברים שזכר הנביא בצור נמצאי' היום בויניסיא"ה, ואולי שמזרע אנשי צור היו המתחילים בבנין ויניסיא"ה לא שתהיה היא צור כי אם קריה רבתא שהיתה קרובה לירושלם ולכן כאשר ראתה חרבן ירושלם שמחה ואמרה האח כי בעבור שהיו כל סוחרי האומות באים לירושלם עם סחורותיהם מכל העמים חשבה צור שמפני חרבן ירושלם יבאו כל הסוחרים שהיו הולכים שמה לסחור בצור ותגדל בזה מעלתה ועושרה, ולכן אמרה האח שהוא לשון

שמחה וגיל כמו שפירשתי למעלה ואמרה נשברה דלתות עמים שקראה ירושלם דלתות עמים מפני שהיו נכנסין ויוצאין בה הסחורות מכל העמים, ואמרה נסבה אלי רוצה לומר כל אותה סחורה שהיו מביאים ליורשלם תשוב ותתגלגל אלי כי כיון שירושלם נחרבה בהכרח כל הסוחרים שהיו באים שמה יבאו אצלי להיותי קרובה והוא אומרו גם כן אמלאה החרבה רוצה לומר תתמלא מדינתי כיון שירושלם נחרבה והותרה בזה השאלה הראשונה:

ואמנם אם היתה הנבואה שנבא ישעיהו על צור והנבואה הזאת שתיהן אחת ועלה סגנון אחד לשני נביאים בדבר הזה, נ"ל שאינו כן ושלא ניבא ישעיהו על אותו חרבן שניבא יחזקאל אבל ישעיהו ניבא שתבוא על צור השפלה ויעלו עליה שודדים והיה זה ע"י סנחריב כמ"ש שם (ישעיה כג, יג) הן ארץ כשדים זה העם לא היה, אבל לא ניבא ישעיהו שתחרב ויפלו חומותיה ולא שיעלה הים עליה ולא אמר על צור שלא תבנה עוד כמו שאמר יחזקאל אלא שיבואו עליה שודדים ותחדל מעשות סחורותיה בכבוד ע' שנה בימי סנחריב שבלבל כל האומות, וידמה שלהיות צור שכנה לירושלם זכר הנביא שם שקרה לה מה שקרה לירושלם מהטלטול והגלות ע' שנה ושאחר כך תפקד צור ותשוב לקדמותה בכבודה וסחורותיה ותהיה באהבה עם ירושלם ואחשוב שהיה זה בימי חזקיהו, ומזה בלבד דיבר ישעיהו ולזה אמר שיהיה סחרה ואתננה קדש לה' כי כן היה צור בימי חזקיהו אוהבת לישראל וסחורותיה הולכות שמה והיו שולחים מצור מתנות לבית המקדש וכמ"ש ליושבים לפני ה' יהיה סחרה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק. ולהיות הנבואה ההיא מישעיהו מתיחסת לימי חזקיהו על כן באה בספרו אחרי ספור שבנא ואליקים ואחרי פרשת הנה ה' בוקק הארץ ובולקה, אבל מפני שבחרבן ירושלם ע"י נבוכדנצר שמחה ונתעלצה צור ולא זכרה ברית אחים ולא אהבת שכנות לכן נגזרה על צור ועל צידון באותו עון החרבן והמפלה שניבא עליה יחזקאל וזה ענין שתי הנבואות האלה. וכבר זכרתי זה בפירושי לספר ישעיהו והותרה בו השאלה השנית:

וראוי לדעת שלא נחרבו כל האומות האלה שזכר הנביא בזמן אחד ובבת אחת, אבל כפי מה שכתבו המספרים הקדמונים מהיוונים הנה נבוכד נצר כשיצא עם חילו מבבל ובא לכבוש את ירושלם והחריבה מיד קודם שובו לבבל כבש את עמון ומואב ואדום וארץ פלשתים אותה שהיתה קרובה לירושלם ועזה ואשקלון ובנותיהן וכן דמשק וקדר, ולכן זכר ירמיהו חרבנם אחר חרבן ירושלם ולא זכר שם צור וצידון לפי שנחרבו אחר כך, אלא אלו שזכרו שני הנביאים מיד אחר החרבן כי כולם פחד קראם ורעדה מחרבן ירושלם ולכן כאשר שלח אליהם נבוכד נצר את שרי חייליו מיד נכנעו לפניו ונכבשו

לו וקבלו עול מלכותו כרצונו ואז שב אל בבל, ואחר ימים יצא פעם שנית ובא על צור וכבש אותו ושלל שללה ושחת חומותיה והרס מגדלי' וכן לצידון, ובעבור זה נכתבו בדברי הנביא יחזקאל נבואות עמון ומואב ואדום ופלשתים מיד סמוך אחרי יעודי חרבן ירושלם, אמנם מפלת צור נבואותו נכתבה אח"כ בעשתי עשרה שנה לפי שאז נעשתה והיו אם כן בזה סדר הנבואות כפי זמני המעשים שנעשו, והותרה בזה השאלה הג':

ואמנם בהיתר השאלה הד' אומר שעם היות צור וצידון גלילות פלשת כמו שאמר הנביא יואל (יואל ד, ד) לא היו יושביה מכלל הפלשתים שזכר הנביא כי הארץ של צור וצידון היו מגלילות פלשת באמרנו שאיטליא היא מגלילות יון, אבל לא היו אנשי צור וצידון פלשתים כמו שאין אנשי איטליא יוונים כי הנה אנשי צידון נקראו צידונים לא פלשתים וכן קראם שלמה כששלח אל חירם כמו שזכרתי למעלה, וכן אנשי צור לא נקראו בשום מקום פלשתים כי אם יושבי צור וכמו שאמר המשורר (תהלים פג, ו - ח) כי נועצו לב יחדו עליך ברית יכרותו אהלי אדום וישמעלים וגומר גבול ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור, ומפני זה זכר הנביא למעלה נבואת פלשתים שהחריבם מלך בבל אבל מפני שלא נכללו בזה צור וצידון כי הם לא היו פלשתים, לכן ניבא נבואה בפני עצמה על צור וכן על צידון וכן עשה ירמיהו שלא כלל צור וצידון עם הפלשתים אבל זכרם בפני עצמם, גם שלמעלת צור היה ראוי לזכרה בפרט, והותרה בזה השאלה הד'.

ואמנם למה ניבא על צור ראשונה ואח"כ על פרעה ועל מצרים, הנה היה זה לפי שצור נחרבה ראשונה וכן צידון ואח"כ היה חרבן מצרים, וכן תראה שאח"ז נאמר בן אדם נבכוד נצר מלך בבל העביד את חילו עבודה גדולה אל צור כל ראש מקרח וכל כתף מרוטה ושכר לא היה לו ולחילו מצור על העבודה שעבד עליה, לכן כה אמר ה' אלקים הנני נותן לנבוכדנצר מלך בבל את ארץ מצרים ונשא המונה ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו, הנה התבאר שבראשונה נחרבה צור ואחריה נחרבה מצרים ולכן אמר שהיה לו שלל מצרים שכר על העבודה שעבד בצור עם היות שניבא ראשונה על מפלת מצרים בשנה העשירית כמו שיתבאר. והנה ירמיהו בזכרון חרבן האומות לא שמר סדר החרבנות כמו שנעשו כי היתה כוונתו בלבד להודיע האומות אשר יכבוש מלך בבל ואין מוקדם ומאוחר בזכרונם, אבל ליחזקאל באו הנבואות כפי סדר הזמנים שנעשו בהם הדברים ולכן זכר מפלת צור קודם מצרים, והותרה בזה השאלה הה':

ואחרי שהתבאר כל זה נבוא לפי' הפסוקים, ואומר וכבר הייתי מפרש כל הפרשיות האלה שנאמרו על צור במפלה והחרבן שהחריבה מלך בבל אבל נרתעתי לאחור לפי שראיתי עדות המספרים הקדומים מהיונים והלטינוש שכתבו בעניני אלכסנדרוס

מוקדון וקיימו וקבלו שאחרי שהחריב נבוכדנצר את צור נתישבה שנית לא על שפת הים כמו שהיתה מקדם אבל שבנו אותה בתוך הים כמו שהיא היום ויניסיאה מפני פחד מלך בבל שיבא עליהם ברכב ובפרשים כאשר בא נבוכד נצר, ושאחר כך בא עליה אלכסנדרוס מקודון ונתעכב ימים רבים מלכובשה מפני הים אשר היתה בתוכו ושעכ"פ כבש אותה ועשה בה פרצות באופן שנכנס הים בה ושטפה ונטבעה כולה בים ולכן לא יכלה להתישב עוד ביישוב ההוא, והיתה אם כן שתי פעמים נחרבת א' ע"י נבוכד נצר וא' ע"י אלכסנדרוס מוקדון, ועל הסוד הזה ראיתי לפרש הפרשיות האלה שכבר ידעת מדברי הנביאים וסדרי נבואותיהם שפעמים רבות תבוא הנבואה להודיע לנביא דבר אחת ונמשכה אליו להודיע הודעה אחרת שהיא ממינה, הלא תראה כמה פעמים באה לירמיהו הנבואה על חרבן בית ראשון ונמשכו הדברים להודיעו בה גם כן חרבן בית שני, וכן באה פעמים לבאר פקידת בית שני ונמשכה לבאר אחריה הגאולה העתידה וכמו שבארתי למעלה בנבואת אדום, וכן הענין בצור שהפרשיות האלה שבאו על צור כולם אין ראוי שיובנו על המפלה שנפלו ביד נבוכד נצר אלא ששתי פעמים נחרבה צור אחת ע"י נבוכד נצר מלך בבל ולא היה חרבן כולל החלטי, (ג) ועליו אמר הנני עליך צור והעליתי עליך גוים רבים שהוא נבוכד נצר וחייליו, ודימה אותו בהעלות הים לגליו שבזמן הסערה יעלו גלי הים למעלה כן יעלו הכשדיים על צור, (ד) וישחתו חומותיו ויהרסו מגדליו לא שיהרוס כל החומות לארץ אבל שישחיתם ויהרוס קצת המגדלים, ולפי שהיה צור נבנית על שפת הים לכן כשנהרסו המגדלים נפל העפר מהם לים ועל זה אמר וסיחתי עפרה ממנה ונתתי אותה לצחיח סלע רוצה לומר למקום גבוה מסלע שהוא הנקרא צחיח כי מפני שאין שם תבואה יקרא כן צחיח כלומר מקום יבש מלשון שכנו צחיחה (תהלים סח, ז), והענין שתשאר צור בארץ כתל אבנים גבוה ותלול חרב, (ה) ואמר משטח חרמים תהיה בתוך הים להגיד שמפני חרבנה לא ישארו בה סוחרים וסחורות אלא דייגים שישטחו שם רשתותיהם לפי שהיא היתה על שפת הים מקום מוכן לצוד הדגים והיתה לבז לגוים שהם הכשדיים, (ו) ובנותיה אשר בשדה שהם הכפרים בחרב תהרגנה רוצה לומר אנשיהם וידעו כי אני ה' אלקי ישראל ונוקם נקמתם מצור.

פסוק ז

וביאר מיד אותו חרבן ע"י מי יהיה באומרו כי כה אמר ה' אלקים הנני מביא אל צור נבוכדנצר מלך בבל שיבא עליה מצפון שהוא בבל והוא מלך מלכים רוצה לומר מולך על כל מלכי הארץ ולכן יבואו כולם אחריו בסוס וברכב ובפרשים והם גבורי חיל אנשי הסוסים וקהלות עם רב אנשים רגליים, (ח) ואלה בבואם בנותיך בשדה בחרב יהרוגו

כי בבואם בכפרים שהם יושבים קודם צור יהרגו אנשיהם ובהגיעם לצור יתנו עליה דייק וישפכו סוללה, וכבר ביארתי השמות האלה למעלה, (ט) ומחי קבלו פירשו בו המפרשים שהוא כלי שמשליכין בו אבנים בחומה לנתצה כי מחי ענינו מכה כתרגומו וקבלו ענינו נגדו כי תרגום נגד הוא קבל, ויש מפרשים שמחי קבלו הוא הקשת שמורים בו חצים לעומדים בחומה כדי שלא יראו ולא ילחמו שמה מפחד החצים ולזה אמר יתן בחומותיך וזו היא ההשחתה שזכר למעלה ושחתו חומות צור, וכן אומרו ומגדלותיך יתוץ בחרבותיו שענינו שיכבשם מכח חרבותיו לא שיתצם לארץ בחרבות כי זה אי אפשר שיתצו המגדלות בחרבות אבל הענין כולו הוא שיכבוש את צור ברוב חילו, (י) ועל זה אמר משפעת סוסיו יכסך אבקם ר"ל מרובי סוסיהם יעלו כל כך אבק מן הארץ שיעברו בה עד שיכסה את צור אותו אבק, וכן מקול פרש וגלגל של המרכבות ורכב סוסים תרעשנה חומותיך, וזה כולו משל ומליצה שיפחדו מהם בבואם וזהו אומרו בבואו בשעריך כמבואי עיר מבוקעה רוצה לומר בבוא נבוכד נצר בשעריך בלא יגיעה ובלא מלחמה כמו שיבא אדם בעיר מבוקעה שאין לו מונע בביאתו, (יא) ואז בעל כרחך בפרסות סוסיו ירמוס את כל חוצותיך עמך שהם אנשי צור בחרב יהרוג ומצבות עזך לארץ תרד רוצה לומר שהמקומות הגבוהים להשגב שם לא יועילוך, (יב) ושללו חיליך רוצה לומר נכסיך וממונך ובזזו רכלתיך שהם הסחורות והבשמים שהיו מוכרים שמה והרסו חומותיך ובתי חמדתך לא אמר שיהרסו כל החומות אלא שיהרסו מהם ומבתי החומה אשר בעיר והאבנים והעצים והעפר שבבתים ההם בתוך מים ישימו שישליכום לים, (יג) ועם היות שעד עתה היית קריה עליזה צהלה ושמחה הנה אז לא תהיה כן כי אשבית המון שיריך וקול כנוריך לא ישמע עוד כי תהיה אבל גדול בתוך צור על זה.

פסוק יד

ואומרו אחר זה ונתתיך לצחיח סלע משטח חרמים תהיה אין ספק שהוא מאמר כפול כי כבר נזכר למעלה בזה הלשון עצמו, אבל הוא נמשך אל והשבתי המון שיריך וקול כנוריך רוצה לומר עד עתה היית קרית שמחה לסוחרים ולנכבדים ועתה לא תהיה כן אבל תשאר מיוחדת לדייגים כמו שנזכר למעלה וזהו ונתתיך לצחיח סלע משטח חרמים תהיה לא תבנה עוד רוצה לומר שלא תשוב צור להיות נבנית שמה כבראשונה, הנה עד כאן סיפר מהמפלה אשר יעשה נבוכד נצר בצור ולכן תמצא בשתי פרשיות האלה שפירשתי שם צר חסר לרמוז אל נבוכד נצר שהיה הצר הצורר אותה ולישראל ולכל האומות וכאילו נקראת על חצי שם מחריבה צר, גם אפשר לומר שצור בראשונה היתה קריה קטנה עד שמפני קטנה וצרותה היתה נקראת צר, האמנם אחרי שהחריבה נבכוד

נצר בבואו עליה ברכב וסוס יושבי צור עזבו היישוב שהיה לראשונה על שפת הים ובנו אותה בתוך הים והוא סיבב אותה מכל צד כאשר היום ויניסיא"ה, ולפי שבחרבן ירושלם נתמלאה צור ואולי שהורגלו לעשות בה הצרי הטוב לכן נקראה אחר כך צור מלא, ובאו אם כן הפרשיות שעברו בספור החרבן הראשון. אמנם מכאן והלאה מתחילת כה אמר ה' אלקים לצור הלא מקול מפלתך ידבר הנביא ויגיד המפלה השנית שיהיה אחר כך לצור, כי הנה אחרי שנפלה ביד נבוכד נצר נתישבה העיר בתוך הים וכבר שבה למעלתה וכבודה עד שבא אלכסנדרוס מוקדון עליה והחריבה פעם שנית ואז היתה חרבנה החלטית וכוללת לפי שנכנסה הים בה וכל חומותיה ובתיה טובעו בים, ומפני זה תמצא שבפרשיות האלה שיזכור בכולם בא צור מלא כי אז היתה מילואה ואז נתמלאה סאתה, ואלו הן שתי מפלות שנזכרו בספר דברי הימים של היונים שבאו על צור הראשון בלתי כולל ולא החלטי ע"י נבוכד נצר ועליו ניבא הנביא כאן ראשונה ואותו זכר בשם צר חסר, והמפלה השנית הכוללת והחלטית לצור היה ע"י אלכסנדרוס מוקדון, ולכן הוכפלו הפסוקים לפי שנאמרו על ב' החרבנות. ועל המפלה השנית ההחלטית הכוללת היתה הקינה על צור כמו שיתבאר לפי שאז הפסידה כל טובה ועשרה, והנה בימי דוד ושלמה היה מלך בצור אמנם אחר כך לא רצתה עוד צור למלוך עליה מלך אולי שבעבור שחירם מלך צור נתחבר באהבה רבה עם דוד ועם שלמה בנו לכן יושבי צור ברשעתם גזרו שלא ימלוך עליהם מלך, ומנו ביניהם נגיד מנהיג ומצוה הסוחרים והסחורות כי כן עשו בני רומי כי מפני רשעה אחת שעשה טרקינ"ו הזדוני המולך עליהם גזרו שלא ימלוך עליהם עוד מלך ושמו הנהגתם בישיש והיועצים, וכן היה בצור בתחילה שלא המליכו עליהם מלך והיה עליה נגיד שהוא השר המנהיג את העם כמו שאמר (ישעיה נה, ד) נגיד ומצוה לאומים, ואחרי שנפלה ביד נבוכד נצר חזרה צור להמליך עליה מלך ללחום מלחמותיהם כי ראו שהנגיד לא עצר כח כנגד מלך בבל להצילם מידו ולכן המליכו מלך. ומפני זה אחרי שזכר שני החרבנות שיעשו בהם נבוכד נצר ואלכסנדרוס באו שתי נבואות אחת על נגיד צור והוא מה שהיה נגיד ומצוה בזמן החרבן הראשון ולזה אמר בו צר חסר, והאחרון על מלך צור רוצה לומר המולך עליה בזמן אלכסנדרוס ולכן נזכר בה צור מלא והמפרשים חשבו שנגיד ומלך שניהם אחד, ואם היה הדבר כן היה אחת משתי הנבואות מיותרת אבל נגיד בכאן היה ממונה על הסוחרים והסחורות והוא כמו נגיד על האוצרות ונאמר בדברי הימים (דברי הימים א' כז, טז) נגיד אליעזר בן זכרי, ואת עזריקם נגיד הבית (שם ב' כח, ז), ועזריהו נגיד בית האלקים (שם לא, יג), ובכלל אמר

כל גבור חיל ונגיד ושר (שם לב, כא) כי כן היה בזמן ההוא לצור נגיד ובזמן המפלה ההחלטית היה שם מלך. והותרה בזה השאלה השישית:

פסוק טו

כה אמר ה' אלקים לצור הלא מקול מפלתך וגומר עד ואתה בן אדם שא על צור קינה. עתה יספר מהחרבן השני שנחרבה צור על ידי אלכסנדרוס מוקדון באומרו הלא מקול מפלתך כלומר הנה החרבן שעשה נבוכד נצר גדול הוא אבל מקול מפלתך שאתה נפלת בהחלט והיא בפעם האחרונה ע"י היונים באנק חלל והם הנהרגים בקרבך, הנה אז בלי ספק ירעשו האיים כי לפי שהיתה צור עתה נבנית בתוך הים כאי בתוכו שמפני זה בטחה שלא יוכלו מלכי האדמה להחריבה לכן בראות שאר האיים שאלכסנדרוס החריבה בתוך הים ירעשו מאד, ולא אמר זה בראשונה לפי שאז היתה צור יושבת על שפת הים ויכלו הכשדיים לבא עליה ביבשה להחריבה אבל עתה שהיה בתוך הים ירעשו מקול מפלתה ומהריגתה האיים כולם, (טז) וירדו מעל כסאותם כל נשיאי הים רוצה לומר נשיאי האיים וכל המדינות הבנויות בים, וכדי להתאבל יסירו את מעיליהם ואת בגדי רקמתם שהם בגדי הזהב והכסף המרוקמים כולם יפשוטו והם חרדות ילבשו כי יחרדו ויפחדו פן תבא עליהם מה שבא על צור, ואמר וחרדו לרגעים רוצה לומר שמרגע לרגע תבא עליהם החרדה מחדש וישוממו עליה, (יז) וישאו עליה קינה לומר איך אבדת נושבת מימים רוצה לומר איך נאבדת המדינה שהיתה נושבת בתוך הימים או שהיו באים אליה מים אוקינוס וים סוף וים מערבי ושאר הימים, ויונתן תרגם כמו שפירשתי ראשונה דהות יתבא בגו ימא:

העיר ההוללה אשר היתה חזקה בים רוצה לומר שכל חוזקה היה להיותה נבנית בתוך הים שלא יוכל שום מלך לבוא עליה ברכבו ופרשיו, ואמר שמלבד חוזק העיר גם כן היו חזקים יושביה והוא אומרו היא ויושביה אשר נתנו חתיתם לכל יושביה, והנה יושביה הראשון הוא תואר לצור כמו שאמר העיר ההוללה אשר היתה חזקה בים היא ויושביה ומלת יושביה השני הוא תואר לים וזהו אשר נתנו חתיתם של יושבי צור לכל יושבי הים, וזכר הים בלשון נקבה והוא כמו (מלכים ב' טז, יז) ואת הים הוריד מעל הבקר הנחושת אשר תחתיה, וכפי תרגום יונתן תהיה מלת יושביה השני גם כן כנוי לצור שעתה אחרי שנתישבה בתוך הימים היתה חזקה להיות נבנית בים היא ויושביה שנתנו חתיתם ופחדם לכל יושביה שהיו לה מקדם בהיותה בבנין הראשון, (יח) אמנם עתה ביום מפלתך יחרדו האיין שהוא כמו האיים והוא על דרך לקץ הימין שהוא כמו לקץ הימים, ונבהלו האיים אשר בים מצאתך ותהיה החרדה והבהלה הזאת לכל לפי שתהיה

חורבנך כולל והחלטי מבלתי השאיר לך שריד, (יט) ולזה אמר בתתי אותך עיר נחרבת כערים אשר לא נושבו רוצה לומר כאילו לא היה בך אדם ולא בית מעולם, ויהיה זה בהעלות עליך את תהום וכסוך המים הרבים שאלכסנדרוס פרץ פרצות רבות בצור עד שנכנסו בו מי הים ושטפוה וזהו וכסוך המים הרבים.

פסוק כ

ולפי שכל הדברים שהיו בה טבעו בים אמר והורדתיך אל יורדי בור אל עם רוצה לומר שנטבעו בתהום שהוא הבור אל העם שמתו בים מימי עולם ובשנים קדמוניות, והושבתיך בארץ תחתיות ר"ל שתרד לתחתית הים שהוא ארץ תחתיות שמפני שאין שם אדם אמר בחרבות מעולם, ולפי שהוא תהום אמר את יורדי בור, והנה יהיה זה כולו למען לא תשבי ר"ל שלא תשוב לעשות בנין אחר כמו שעשית אחרי שהחריבך מלך בבל, ובזמן ההוא שאתה תחרב בהחלט אתן צבי בארץ חיים שאז תושע יהודה וישראל ישכון לבטח והוא הצבי והיופי שהיה להם בזמן בית שני, וקרא את ארץ ישראל ארץ חיים מפני שאמר על צור שתרד אל יורדי בור כמתי עולם לכן אמר שלא יהיה כן ארץ ישראל כי היא תהיה ארץ חיים ולא ארץ מתים, (כא) אבל צור בלהות אתנך ר"ל בהלות אתן חלקך ותהיה הבהלה והבהתה והכליון כל כך שכאשר יבקשוך לא תמצאי עוד לעולם ר"ל שתחרב צור פתאום חרבן החלטי בתוך הים באופן שלא ימצאו עוד מיושבת על פני הארץ כאשר היתה במעמדה:

פרק כז

פסוק א

ויהי דבר ה' אלי לאמר ואתה בן אדם שא על צור קינה עד בן אדם אמור לנגיד צור. צוה השם לנביא (ב) שעל החרבן והכליון הנמרץ הזה שיבא על צור באחרונה יקונן ודרך הקינה היא לספר את כבודה ואת גודלה אשר נעדרה ממנה, (ג) ולפי שצור היתה עתה נבנית בתוך הים לכן קרא לצור היושבת על מבואות ים כי היתה בנינה בים לא באמצעיתו כאיים אלא בסופו והיה הים סובב אותה מכל צד וגם היום נראין יסודותי' ובנינה כשישפך הים ויושפלו המים, וקראה רוכלת העמים רוצה לומר סוחרת כל העמים שמביאים אליה סחורתם, וכן היו מוציאים משם להוליך אל האיים הרחוקים ועל זה אמר אל איים רבים את אמרת אני כלילת יופי רוצה לומר את היית משבחת עצמך באומרך אני כלילת יופי רוצה לומר שהמדינה בעצמה בהנחתה וחוצתיה ורחובותיה היו ביופי עצום ונמרץ, ואמר כלילת יופי מלשון כל ע"ד כולך יפה רעיתי (שיר השירים

ד, ז) וגומר, (ד) עוד שבחת מדינתך לפי שבלב ימים גבולך רוצה לומר שהיית נבנית בים והים סובב אותך מכל צד ולא היית מפני זה נשחתת ונהרסת מפאת הים כי הנה בוניך כללו יופיך רוצה לומר הם השלימו כל היופי הראוי לך על תמותו.
ולפי שהיו לצור אניות ודוגיאות רבות שבחה גם כן בזה גם שהמשיל את צור כאלו היא ספינה או דוגיא יפה ועשירה בכל חלקיה וזהו שאמר (ה) ברושים משניר בנו לך את כל לחותים שהיו לחותים או לוחות האניות והדוגיאות שלה מברושים ומארז שהם העצים היותר משובחים, ולפי שהברושים אשר בשניר הם היותר טובים לכן אמר ברושים משניר בנו לך את כל לחותים כלומר לוחת האניות וכן ארז מלבנון לקחו לעשות תורן עליך, וזכר הארז בלשון יחיד והברושים בלשון רבים וכן האלונים לפי שהברושים היו לעשות מהם לוחות האניות שהם רבות והארז לעשות ממנו תורן שהוא יחיד, והראב"ע פירש לחותים שהיו בצור ספינות עשויות משתי לוחות זו על זו מפני חזקם והתורן הוא העץ הגבוה הנשא בספינה שמשימין הנס בראשו, (ו) וכן אמר אלונים מבשן עשו משוטיך ואלונים הם ערמונים שהוא עץ קשה וחזק והיותר טובים הם מן הבשן, ולכן אמר שעשו מהם המשוטים והם העצים הארוכים שמנהיגין בהן הספינות או הדוגיאות, קרשך עשו שן והקרש הוא הלוח החזק שמשימין באחורי הספינה שבה מנהיגין אותה אל הצד שירצו הוא הנקרא בלעז טימו"ן ולכבוד ולתפארת אמר שעשו אותו משן והוא שן הפיל, ואותו שן היו מביאים בת אשורים רוצה לומר עדת אשורים מאיי כתיים רוצה לומר מהאיים שהיו נכנעים לכתיים שהם הרומיים.

פסוק ז

עוד זכר מענין הוילון שהיו באניה פורשים עליה שהיה שש ורקמה הבא ממצרים וזהו היה מפרשך כי ממצרים מביאים הפשתן הטוב וממנו היו עושים המפרש והוא הוילון שפורשים על התורן כמו שאמר בל יחזקו כן תרגם בל פרשו נס, ומגדולת צור היה שוילוני הספינות היו מיריעות שש עשויות מעשה רוקם ותכלת וארגמן, מאיי אלישה היה מכסך ר"ל שגם כן היתה לספינה הזאת מכסה אחת לכסות את אנשי הספינה שלא יכם שרב ושמש וישמרם מזרם וממטר ושהוא היה נעשה וצבוע בתכלת וארגמן שהיו מביאים מאיי אלישה ות"י מאיי אלישה ממדינות איטלי"א.

פסוק ח

עוד זכר מכבוד הספינה או הדוגיא ההיא שלא היו אוחזי המשוטים המנהיגים אותה אנשים רקים ופוחזים כי הנה יושבי צידון וארוד היו שטים לך רוצה לומר אוחזי המשוטים והם האנשים הפחותים שבדוגיא, וידוע שיושבי צידון היו סוחרים נכבדים,

ואמנם המלחים שהם יותר נכבדים מהשטים היו בזאת האניה שהיא צור חכמים גדולים ובעלי תבונה רבה וזהו חכמיך צור היו בך המה חובליך רוצה לומר לא היו באים אליך החכמים מארצות אחרות כי חכמיך צור באמ' היו בך והמה היו חובליך המנהיגים את הספינה כי החובל הוא המושך חבלי הוילון כמשפט, ולכן יקראו המלחים חובלים וראוי שיהיו חכמים כדי שידעו לקבל הרוח.

פסוק ט

ולפי שצריך באניה אומן וחרש חכם לתקן את בדק האניה ולהחזיקה בעת הצורך לכן אמר זקני גבל וחכמיה היו בך מחזיקי בדקך וזקני גבל היו בנאים וכן נאמר בבנין שלמה (מלכים א' ה, לב) והגבלים. הנה א"כ בהמשל הזה מהספינה או הדוגיא זכר ראשונה לוחותים ואחר כך התורן ואחרי כן המשוטים ואחר כך הקרש הנקרא טימו"ן ואחר כך מפרשי הנס ואחר כך המכסה ואחר כך השטים ואחר כך החובלים ואחר כך הבנאים ומחזיקים הבדק, וראוי לדעת על מה יורו שמונת הגברים ההמשליים האלה, ויראה שלוחותים הם משל לחומות העיר, והתורן היא משל למגדלים, והמשוטים משל לכלי המלחמה אשר ראוי שיהי' בעיר לשמירתה, והקרש הוא משל לנגיד או מנהיג המדינה, והנס הוא משל לאנשי המלחמה, והמכסה הוא משל על הממון שבו יכסו ערות הארץ וימלאו חסרונה, והשטים הוא משל לעם הארץ בעל אומניות ועובדי האדמה, והחובלים המלחים הם משל לחכמי העיר ויועציה, ומחזיקי הבדק הוא משל לשרי הצבא. הרי לך שהמשיל צור בספינה ועל מה יורו כל הדברים שזכר בה ואמר על כל זה כל אניות הים ומלחיהם היו בך לערוב מערבך להגיד שגם יש להמשיל בספינה ענין הסוחרים והסחורות המובאות לה ועל זה אמר שכל אניות הים ומלחיהם ימצאו בתוך צור לערוב מערבך, ומערבך הוא לשון סחורה ונקראת הסחורה מערב והסוחרים עורבים לפי שהסוחרים עורבים זה לזה סחורתם במקחם ובממכרם.

פסוק י

ולפי שהיתה צור כולה עיר סחור' וסוחרים לכן אמר פרס ולוד ופוט היו בחיליך אנשי מלחמתך כלומר שבעת היות צור צריכה למלחמה היו באים אליה שכירים מחוץ מהאומות האלה שזכר והוא אומרו היו בחילך אנשי מלחמתך כלומר המה היו בעבור חילך וממונך שילחמו בעבורך, והמה מגן וכובע תלו בך ובזה נתנו הדרך כי היו מיפים ומהדרים את העיר בכלי מלחמה יפים והיה המנהג לתלות אותם על המגדלות כמו שאמר אלף המגן תלוי עליו (שיר השירים ד, ד), (יא) וככה בני ארוד שהיא אומה אחרת וחילך שהיא החיל שלך היו על חומותיך סביב בבוא האויב עליך, ואומרו וגמדים

במגדלותיך היו שלטיהם הם אנשי מדה קטנה מן גומד ארכא, ויונתן תרגם קפוטקאי, והענין שהגמדים ההם בעבור שהיו אנשים קטנים לא היו נראין על החומות אבל היו נכנסין במגדלות והיו שלטיהם שהם לשון מגנים כמו כל שלטי הגבורים תלויים על החומות סביב ובזה כללו יופיך כי זה היה יופי גדול למדינה.

ואחרי ששבחה בענין האניות ובענין המלחמה וכליה נעתק לשבחה בסחורות שהיו באים אליה מכל פאה וע"ז אמר (יב) תרשיש סוחרתך רוצה לומר מביאה סחורה אליך מרב כל הון רוצה לומר שסחורתם היתה סחורה עשירה כמו שביאר באומרו בכסף ברזל בדיל ועופרת כי היו בתרשיש מחצבים שהיו יוצאים מהם אלו המתכות, ואומרו נתנו עזבוניך ענינו סחורתך רוצה לומר עזבו בתוכך כל המתכות האלה וי"ת יהבו בבית גנזיך.

פסוק יג

יון תובל ומשך המה רוכליך רוצה לומר סוחריך, ויתכן שהיו מביאים משם בשמים הרבה ולכן אמר המה רוכליך, ולפי שמשם שמביאים הבשמים מביאים גם כן עבדים ושפחות בדרך סחורה לכן אמר בנפש אדם וכלי נחושת נתנו מערבך ואין ספק שהיו מביאים העבדים והשפחות והבשמים ממשך ותובל אמנם הנחשת היה מיון, (יד) וגם ביאר שמבית תוגרמה היו מביאים לצור סוסים ות"י מבית תוגרמה ממדינת גרמני"א, ויותר נכון לומר שבית תוגרמה היא ארץ הטורק"י שיש שם סוסים הרבה, ואמר סוסים ופרשים ענינו אצלי שבאים משם סוסים ופרשים עמהם למכור אותם ולרכוב עליהם להראות את גבורתם, (טו) וכן אמר בני דדן רוכליך רוצה לומר סוחריך או מביאים בשמים אליך, ובכלל אמר איים רבים סחורת ידך כלומר שמאיים רבים היו מביאים סחורה לצור וסחורתם היא קרנות שן שהם שיני הפילים, ומפני גודלם ודמותם לקרני שור אמר קרנות, והובנים פירשו בו שהוא העץ הנקרא בערבי אוינוס שמביאים גם כן מארצות המזרח, וי"ת וטוסי' הוא העוף שקורין בלעז פאוונ"י, ואמר השיבו אשכרך שהוא לשון מנחה שיביאו לצור מהם מנחה לפי שהם יפות מאד והוא מלשון מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו (תהלים עב, י), (טז) ואמר ארם סחרתך מרוב מעשיך להגיד שאנשי ארם היו באים לצור לקנות מהמלאכות היקרות העושים שמה ומביאים תמורתם אבנים יקרות ובגדי רקמה כי נופך הוא שם אבן יקרה וכן כדכד, ועזבוניך כבר פירשתיו.

פסוק יז

וכן זכר שמיהודה ומארץ ישראל היו באים לצור רוכלים וסוחרים בחטי מנית והם החטים הנעשים בארץ ישראל בעיר מנית שהם יפים מאד ומנית הוא שם מקום כמו עד בואכה מנית, ואמנם פנג פירש יוסף בן גוריון שהוא שמן אפרסמון הנקרא בלסמ"ו והיה

נמצא ביריחו כי לכך נקרא יריחו מענין ריח, וכן דבש ושמן וצרי שהוא הנטף וכל אלה הדברים נתנו מערבך רוצה לומר עשו סחורתם בך, (יח) וכן דמשק היה סוחרתך רוצה לומר סוחר שלך ברב מעשיך שהיה קונה מצור מריבוי הדברים והמלאכות הנעשים בו והיה מביא שמה יין חלבון וצמר צחר וחלבון הוא שם מקום בדמשק שיינו טוב שהיו מביאים מדמשק, וכן היו מביאים משם צמר לבן ומשובח והוא אשר קרא צחר מלשון רוכבי אתונות צחורות (שופטים ה, י) שרוצה לומר לבנות, (יט) וכן דן ויון מאוזל בעזבוניך ומאוזל הוא מלשון אזל ובא בבנין הפעול להתמדת ההליכה כאלו אמר ודן ויון מתהלך תמיד בסחורותיך, נתנו ברזל עשת רוצה לומר שהיו מביאים ברזל זך ומזוכך מן עשת שן והוא הברזל שקורין אלהינד"י, וכן קדה וקנה שהם בשמים יקרים במערבך היה כלומר בסחורתך היה זה גם כן, (כ) גם דדן היה רוכלתך וסוחרך בבגדי חפש לרכבה רוצה לומר בגדים יקרים הראויים לחפשים ולבני חורין לרכוב בהן על הסוסים או לתיקון המרכבה, (כא) וכן ערב וכל נשיאי קדר המה סוחרי ידך שהיו מביאים אליך כרים שהם כבשים ואילים ועתודים, (כב) וכן רוכלי שבא ורעמה המה רוכליך בסוחרך שהיו מביאים ראש כל בושם רוצה לומר היותר מובחרים וראשיים שבבשמים וכל אבן יקרה וזהב, ומהדברים הנכבדים האלה נתנו עזבוניך ומזה תדע שהבשמים והאבנים היקרות והזהב כולם יתילדו ויתהוו בפאה אחת, (כג) וכן חרן וכנה ועדן שהם רוכלי שבא והם מאשור כלמד רוכלתך רוצה לומר כאילו למדו רכלתך כלומר כל כך היו רגילים לבוא בך בסחורה כאלו הם כבר למודים בסחורתך, (כד) ולכן המה רוכליך וסוחריך במכלולים פירשו בו בכל דברים משובחים, ובגלומי תכלת ורקמה שהם לבושים צבועים ומרוקמים ובגנזי ברומים שהם ארגזים העשויים מעור לגנוז בהם הבגדים הנאים בחבלי חבושים שהארגזים ההם הם קשורים בחבלים לשמירתם, וארוזים במרכולתך פירושו ארוזים כמו חרוזים מן צוארך בחרוזים שהם ענקים תלויים בגרון, כל זה היה במרכולתך רוצה לומר בסחורה הבאה אליך.

פסוק כה

וזכר איך היו באים כל אלה לסחורה באומרו אניות תרשיש שרותיך מעריך ושרותיך הוא מלשון שיירות כלומר אניות תרשיש היו השיירות ההולכות לסחורתך, ולפי שהיו באות ספינות רבות באגודה אחת לכן קראם שיירות, ותמלאי ותכבדי מאד בלב ימים כלומר ובזה האופן נמלאת ונתכבדת מאד מעת שנבנית בלב ימים באמצע הים, ואמר ימים בלשון רבים לפי שהיו באים שמה מים אוקינוס ומים סוף ומים מערבי.

פסוק כו

ואחר ששבח את צור בכל השבחים והיתרונות האלה סיפר מפלתה באומרו במים רבים הביאוך השטים אותך ומלת השטים היא בלא אל"ף, וענינו ענין בזה ושלל כאילו אמר במים רבים וצרות עצומות הביאוך השונאים והמשטינים אותך, ולפי שהמשילה לספינה המיוקרת אמר עליה רוח קדים שברך בלב ימים והוא רמז לאלכסנדרוס מוקדון שהחריבה, (כז) הונך ועזבונך ומערבך רוצה לומר ממוניך וגנזיך וסחורתן מלחיך וחובליך שהוא משל למנהיגים ויועצי ארץ מחזיקי בדקך שהם שרי הצבא ובכלל כל אנשי מלחמתך אשר בך וכל קהלך שהוא עם הארץ שבתוכך יפלו בלב ימים ביום מפלתך, לפי שאלכסנדרוס שמר עת שפלות הים והשפכת מימיו ועשה פרצות גדולות בצור ברב גדודיו שהביא עליה באניות, וכאשר חזרו המים למלאת וישב הים לאיתנו שטף את צור וכל אשר בה ולא נשאר ממנה שריד ופליט, ומשל הים על כל העיר וכל אנשיה צללו כעופרת במים אדירים וע"ז אמר כאן יפלו בלב ימים ביום מפלתך, (כח) לקול צעקת חובליך ירעשו מגרשות רוצה לומר שהיו צועקים מנהיגי העיר ושרי הצבא ולכן מגרשי העיר רעשו ופחדו, (כט) ואומרו וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט ענינו שהאניות מהאוהבים והסוחרים שהיו על צור בבוא האויב עליה ירדו מהאניות כל אנשיהם ועמדו על הארץ לעזור אל צור במלחמה, (ל) וכאשר ראו במפלתה היו משמיעים קולם וצועקים מרה ומעלים עפר על ראשם באפר התפלשו רוצה לומר התגלגלו מלשון התפלשי באפר (מיכה א, י) (לא) ויקרחו קרחה בראשם, (לב) והמה ובניהם ישאו קינה ויקוננו ויאמרו בקינתם מי כצור כדומה בתוך הים רוצה לומר מי היתה כצור במעלה בתוך העיר ומי דומה לה באיים אשר בתוך הים, והמפרשים פירשו כדומה בתוך הים ומי כמוה שהיא דומה ונכרתת בתוך הים מלשון שכנה דומה נפשי (תהלים צד, יז), (לג) עוד יאמרו בקינתם בצאת עזבוניך מימים השבעת עמים רבים רוצה לומר בימים הראשונים כשהיו יוצאות הסחורות ממך שבעת עמים רבים ברב הוניך ובמערביך בסחורתיך העשרת מלכי ארץ, (לד) אבל עתה עת שהיית נשברת מימים כלומר שהים שטפך והטביעך בתוכו בא במעמקי מים מערבך וכל קהלך אנשים ונשים וטף בתוכך נפלו, (לה) ולכן כל יושבי האיים שממו עליך לפי שהיית יושבת בתוך הים שבעבור זה היו חושבים שלא יבא אויב בשערי צור, וגם מלכיהם שערו שער רעמו פנים כי פחדו על עצמם שלא יקרם כמקרה צור ושער הוא כמו סער ורעמו פנים ענינו רעם וכעס מלשון בעבור הרעימה, (לו) ואחרי שזכר שממון עם הארץ ויושבי האיים ומלכיהם, זכר גם כן מהסוחרים באומרו סוחרים בעמים שרקו עליך בלהות רוצה לומר

הסוחרים שהיו בעמים באשר הם שם שרקו עליך מאשר מתוך בלהות היית ואינך עד עולם רוצה לומר ולא תהיה עד עולם:

פרק כח

פסוק א

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם אמור לנגיד צור וגומר עד בן אדם שים פניך אל צידון והנבא עליה: אחרי שהשלים הנביא לנבאת וליעד על מפלת צור וחרבנה בשתי הפעמים שנחרבה כמו שבארתי, נזכרו כאן שתי נבואות שבאו לו אחת על נגיד צור ואחת על מלך צור, וכבר הודעתיך דעת המפרשים שנגיד ומלך הם דבר אחד והספק שיקרה להם בזה שתהיה אחת מהן ללא צורך, ויקשה גם כן שינוי השמות במקום אחד, ומפני זה אמרתי למעלה שבימי דוד ושלמה היה מלך על צור ואחר כך הוסר המצנפת והעטרה ולא רצו אנשי צור למלוך עליהם מלך ומנו ביניהם נגיד ומצוה כאשר עשו הרומיים כמו שביארתי, ובזמן הנגיד בא נבוכד נצר לכובשה, האמנם כשראו יושבי צור שנפלו ביד נבוכד נצר ושהנגיד לא עצר כח למלטם מיד צר ומיד עריצים כאשר חזרו בבנין העיר בתוך הים מפחד אויב המליכו עליהם מלך שילחם מלחמותיהם, ובזמן המלך בא אלכסנדרוס מוקדון והחריב חרבן החלטי את צור, ומפני זה אחרי שסיפר הכתוב שתי החרבנות והמפלות שבאו על צור זכר הנבואות שבאו לנביא אם על הנגיד שלהם בזמן שהיה מושל נגיד והוא בחרבן ראשון ואם הנבואה שבאתהו על המלך שהיה מולך בצור בזמן החרבן שני שהיה שם מלך ולא נגיד, ושלזה נכתבה נבואת הנגיד בצר חסר ונבואת המלך בצור מלא, זהו כלל מה שאמרתי שמה בענין הזה ואם לא תרצה לשום הבדל זמני בנבואות האלה אלא שהיה הכל חרבן א' ע"י נבוכדנצר בלבד כדרך המפרשים אמור מעתה שהיו בצור נגיד ומלך והנגיד הוא היה ממונה על כל הסחורות והסוחרים ועל כל אנשי האניות הבאות לצור והוא הנקרא ביניינו היום קונשו"ל והיו ממנים היותר חכם שימצא בעיר ע"ז, והמנוי השני היה למלך המולך על כל הארץ ולכן באו שתי הנבואות האלה כנגדם בקטון החל ובגדול כלה.

פסוק ב

וניבא ראשונה לנגיד צור יען גבה לבך ותאמר אל אני רוצה לומר חשבת שהיית בעל יכולת רב כאל שהוא השם המורה על היכולת מגזרת יש לאל ידי (בראשית לא, כט), והיה הגובה הזה לך לפי שמושב אלקים ישבת בלב ימים רוצה לומר כי כמו שהאלקים יושב בשמים כן אתה מושב אלקים יכול ישבת בלב ימים, ואין הדבר כמו שחשבת כי

אתה אדם ולא אל רוצה לומר אדם אשר בעפר ובאדמה יסודו וישוב ברגע קטון העפר אל הארץ כשהיה ולא אל שאין לך יכולת ועל כל זה נתת לבך ומחשבותיך כלב אלקים היכול על כל אשר הוא באמת סכלות גדול, (ג) ואם חשבת זה מפני חכמתך אמור אם חכם אתה מדניאל שנודעה חכמתו בבבל ולכן זכרו, האם כל סתום וכל דבר נעלם לא עממוך רוצה לומר לא נסתמו ממך, כי עממוך ענינו סתר וכסוי כמו איכה יועם זהב (איכה ד, א) ארזים לא עממוהו, וכן תרגם יונתן וכל רז לא אתכסי מינך ומה היא אם כן חכמתך, (ד) האם חשבת שבחכמתך ובתבונתך עשית לך חיל ותעש זהב וכסף רוצה לומר ותקבץ זהב וכסף באוצרותך, (ה) ואם ברב חכמתך בסחורתך הרבית חילך וממוניך ולכן גבה לבבך בחילך ונכסיך, (ו) לכן אמר השם על מה שגבהת בחכמתך ותבונתך לא אענישך דבר כי כמה שוטים יש בעולם ואתה כאחד מהם ובני חיי ומזוני לא בחכמתא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא (עיין מועד קטן כח, א) אבל יען תתך את לבבך כלב אלקים על זה אוכיחך ואערכה לנגדך, (ז) והוא שאביא עליך זרים עריצי גוים שהם כפי דעתי פרס ומדי והריקו חרבותם על יופי חכמתך רוצה לומר על יפוי הנהגותיך בסחורות שהם יבלבלו הכל וחללו יפעתך שהיא זוהרך מלשון הופיע מהר פארן (דברים לג, ב), (ח) וגם אתה לשחת יורידוך ותמות ממותי חלל רוצה לומר כחללים המתים אבל תהיה מיתתך בלב ימים כי תטבע בים ושם תמות. והרב רבי דוד קמחי פירש ומתה ממותי חלל שכמו שהחלל אינו מת בבת אחת אלא בדקירות רבות שידקור עד שימות כן הנטבע לא ימות בבת אחת כי אם במיתות הרבה והוא אומרו בלב ימים, (ט) האם אמור תאמר לפני הורגך נבוכדנצר או אלכסנדרוס אלהים אני ואם היית אלקים לא יוכלו להרגך, אבל לפי שאתה אדם ולא אל ביד מחלליך והורגיך (י) לכן מותי ערלים תמות ביד זרים, כי להיות הערלים ערלי לב וערלי בשר רשעים אמר שימות כמוהם על ידי זרים והם היונים שיבאו על צור, כי אני דברתי רוצה לומר גזרה היא מלפני אין להרהר אחריה:

פסוק יא

ואחרי שניבא על הנגיד בא לנבא על מלך צור (יב) ונשא עליו קינה באומרו אתה חותם תבנית מלא חכמה וכליל יופי רוצה לומר אתה איש אמתי שלא ימצא בך כזב ושקר ולכן דמה אותו לתבנית החותם שבו יחתמו הדברים לקיומם, ואתה גם כן מלא חכמה וגם כן כליל יופי יפה תואר ויפה מראה ולא אמר עליו שגבה לבו ולא שדמה עצמו אלקים כאשר אמר על הנגיד בשגעונו, ויונתן תרגם את דמי למנא דצורתא דמיתקן בחכמה ומשכלל בשופריה רוצה לומר אתה תבנית חותם אחד שהחותם הוא מלא חכמה וכליל יופי, (יג) בעדן גן אלקים היית שדמה צור לגן אלקים ובעדן אשר בארץ, ולפי שהמלכים

משתעשעים באבנים טובות ומרגליות לכן אמר שהיה מלך צור מלא מהם וזהו כל אבן יקרה מסוכתך ותרגם יונתן כל אבנין טבאן מסדרין על לבושך, וביאר שמות האבנים טובות למיניהם אודם פטדה ויהלום תרשיש שהם וישפה ספיר נופך וברקת, ולפי שהיו משובצים זהב אמר וזהב מלאכת תופיך וכן ת"י משקען בדהב, ואומרו מלאכת תופיך ונקביך פירשו המפרשים כמו בתופים ובמחולות ונקביך הם כלי הניגון עשויים נקבים נקבים שכולם היו בך כלומר בביתך מיוחדים שאין כמותן, ביום הבראך כוננו כאילו ביום שנבראת כוננו אלו הכלים לך, אבל יונתן תרגם כל אלין עבודת תקונך בכן ראין לבך ברם לא אסתכלת בפגרך דאת עביד מלילין ונקבין דאינון צרכך ולא אפשר לך דתתקיים דלא בהון ומן יומא דאת בריאת עמך מתקנין. ומאשר הפירושים האלה אינם מתישבים על מלות הכתוב נראה לי לפרש שמכלל העושר שזכר באבנים טובות שהיו לו זכר שגם הכלים והתופים שהיו מנגנין בהם לפניו כולם היו של זהב והוא אומרו וזהב מלאכת תופיך, ולפי שהמלכים והשרים היו מביאים נזמים על אפם ועגילים על אזניהם מזהב ואבנים יקרות ומפני זה היו עושים באפס ובאזניהם נקבים לתלות משם הנזם והעגילים לכן אמר כאן ונקביך בך ביום הבראך כוננו שהם נקבי האף ואזנים שמיום שנברא כוננו הנקבים בהם לשים בהם התכשיטים ההמה, (יד) ולמעלתו קראו כרוב כאילו היה מלאך עליון, ובעבור שהיה מלך משוח בשמן לכן אמר כרוב ממשח הסוכך רוצה לומר אתה מלאך משוח מהשמן שהוא הסוכך, וכן פירש רבי יונה כי סוכך הוא שם השמן הטוב שמושחין בו המלכים מן וסוך לא סכתי (דניאל י, ג), ויהיה ממשח תואר סמוך, ובעבור שמלך צור הראשון שהיה נקרא חירם היה אוהב לישראל והוא עזר בבנין בית המקדש בעצי ארזים כמו שנזכר בספר מלכים (מלכים א' ה, טו - כד) לכן אמר כנגדו ונתתיך בהר קדש אלקים היית רוצה לומר וכבר בזמן אחר נתתי את מלך צור בהר קדש אלהים שהוא ירושלם ובתוך אבני אש הלכת שהם מלכי ישראל דוד ושלמה או בני ישראל שהם אבני אש והענין שהיה בזמן הקדמון באהבה ובחברת ישראל.

פסוק טו

ובכלל אמר תמים אתה בדרכיך מיום הבראך עד נמצא עולתה בך כלומר תמים היית מלך צור בדרכיך ובמעשיך בזמנים ההם כולם עד עתה שנמצא עולתה בך והעול הוא ששמחת בחרבן ירושלם ואמרת האח נשברה דלתות העמים מלאה החרבה, (טז) ומפני שעשית עולתה זאת כדי שתמלא מסחורות וסוחרים לכן ברב רכלתך מלו תוכך חמס ותחטא רוצה לומר שמנת עבית כשית ברוב רכולתך ומלו שהוא כמו מלאו כל האנשים בתוכך חמס ותחטא במה ששמחת בחרבן ירושלם, ומפני זה ואחללך מהר אלקים רוצה

לומר שלא יהיה לך עוד אהבה עם ישראל וחסד אלהיהם לא יחול עליך אבל יחללך ויקללך מהר אלקים והאביד אותך אע"פ שהיית כרוב הסוכך מתוך אבני אש רוצה לומר מסבת מה שעשית כנגד אבני אש שהם ישראל, (יז) גם כי אתה גבה לבך ביופיך רוצה לומר ביופי צור ומעלתו ובגובה הזה שחת חכמתך על יפעתך יען אין ראוי לחכם שיגבה בטובות העולם הזה ועל כן על ארץ השלכתיך במפלה גדולה לפני מלכים נתתיך לראוה בך ופירש הרב רבי דוד קמחי לראוה מלשון ראות, ויותר נכון לפרשו מלשון לכלוך ובזיון כמו הוי מראה ונגאלה (צפניה ג, א) כאילו אמר לפני מלכים נתתיך לבזותך, (יח) לפי שמרוב עוניך בעול רכולתך חללת מקדשך שהוא רמז אל ארמון המלך כי הוא הנקרא מקדש כמו כי מקדש מלך היא יאמר החמס והעול גרמו לחלל ולהחריב מקדשך וארמונך, ואוציא אש מתוכך היא אכלתך והאש הוא משל לעון שהוא סבב אכילתו וחרבנו של צור, ואתנך לאפר על הארץ כי לא תשאר בית לא חומה ולא מגדל לפי שהכל יטבע בים, (יט) ולכן כל יודעיך בעמים שממו עליך על הבלהות והבהלות שקרו אותך וכאילו היית ואינך עד עולם כי נעדרת פתאום בהחלט מן העולם, והנה דיבר כל הענין בלשון עבר השלכתיך נתתיך שהם כולם עבר במקום עתיד וכן הוא המנהג בדברי הנביאים:

פסוק כ

ויהי דבר ה' אלי לאמור בן אדם שים פניך אל צידון וגומר עד סוף הנבואה (כא) אחרי שניבא על צור ניבא על צידון (כב) באומרו הנני עליך צידון ונכבדתי בתוכך וידעו כי אני ה' כי כאשר ידעו אותו בני אדם יכירו את כבודו ואת גדלו והיה יתברך מכובד בתוכם, והידיעה ההיא יגיעו אליה בעשותי בה רוצה לומר בצידון שפטים ונקדשתי בה כי באמצעות השפטים ידעו אותו ויהיה נכבד ומקודש ביניהם, וזכר בתוכך לנוכח ואמר בה שהוא כנוי לנסתרת כי כן דרך הנביאים לדבר לנכח ושלא לנכח, (כג) וביאר מה יהיו השפטים אשר יעשה בצידון באומרו ושלחתי בם דבר ודם בחוצותיה רוצה לומר שימותו בחרב ולא ינתנו לקבורה אבל יהיו מושלכים בחוצות ומזה יתהוה הדבר ויתחברו אם כן דבר ודם, ואומרו ונפלל חלל בתוכה בחרב כתב הרב רבי דוד קמחי שהוא כמו ונפל אלא שנכפלה למ"ד הפעל, ומפני שכבר אמר ושלחתי בה דבר ודם ויהיה לפי זה כפל גמור ונפלל חלל בתוכה יש לפרש שהדם שזכר ראשונה בחוצותיה הוא מהאויבים ואומרו ונפלל חלל בתוכה הוא שיהרגו בתוך צידון אלו לאלו בדרך משפט ופלילים באופן שירבו המתים בה.

פסוק כד

וזכר למה גזר זה על צידון באומרו ולא יהיה עוד לבית ישראל סילון ממאיר רוצה לומר לא יהיה צידון עוד לבית ישראל כקוץ הממאיר כי סילון הוא קוץ וממאיר הוא כמו צרעת ממארת (ויקרא יד, מד) וקוץ מכאיב הוא כפל ענין במלות שונות, ואמר מכל סביבותם השאטים אותם שהם עמון ומואב צר וצידון אדום ופלישתים אשר זכר חרבנם, (כה) ולכן סמך לזה כה אמר ה' אלקים בקבצי את ישראל מן העמים אשר נפוצו שם והוא אם בפקידת בית שני ואם בקבוץ גליות לעתיד לבוא שיצטרכו לזה עצמו וזהו ונקדשתי בם לעיני הגוים וזה באותות ומופתים שיעשה בעבורם ואז ישבו על אדמתם אותה אשר נתתי לעבדי ליעקב, (כו) וישבו עליה לבטח ויהיה זה בעשותו שפטים רוצה לומר בסבת עשותו שפטים בכל השאטים אותם מסביבותם בחרבן צור וצידון והשאר מן האומות שזכר חרבנם עד שבזה ידעו ישראל כי אני ה' אלהיהם בנקמי את נקמתם ובשובי את שבותם כי לא יעדרו ישראל מן העולם כמו שנעדרה צור בהחלט:

פרק כט

פסוק א

הנבואה השלשה עשר היא כוללת נבואות רבות שנאמרו על פרעה ועל מצרים ולהיותם כלם על נושא אחד כללתי אותם בנבואה הזאת:

תחלתה בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם ארץ כי אביא עליה חרב: ויש בה י"ו פרשיות. הראשונה, בשנה העשירית. השנית, כי כה אמר ה' אלקים מקץ ארבעים שנה. השלישית, ויהי בעשרים ושבע שנה בראשון באחד לחדש. הרביעית, לכן כה אמר ה' אלקים הנני נותן את נבוכד נצר. החמישית, ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל. השישית, בן אדם הנבא ואמרת וגומר הלילו הה ליום. השביעית, כה אמר ה' אלקים ונפלו סומכי מצרים. השמינית, כה אמר ה' אלקים והשבתי את המון מצרים. התשיעית, כה אמר ה' אלקים והאבדתי גלולים. העשירית, ויהי באחת עשרה שנה וגומר בן אדם את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי. הי"א, ויהי באחת עשרה שנה וגו' בן אדם אמור אל פרעה. הי"ב, לכן כה אמר ה' אלקים ביום יען אשר גבהת. הי"ג, כה אמר ה' אלקים ביום רדתו. הי"ד, ויהי בשתי עשרה שנה וגומר בן אדם שא קינה. הט"ו, כי כה אמר ה' אלקים חרב מלך בבל תבואך. הי"ו, ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש וגומר בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו: ויש לי לשאול בנבואה הזאת ששה שאלות:

השאלה הראשונה למה נכתבה הנבואה הזאת שנאמרה בשנה העשירית אחרי הנבואה שנזכרה אחר כך בעשתי עשרה שנה באחד לחדש על צור והיה ראוי שיכתבו הנבואות בסדר הקדימה והאיחור כפי הזמנים שנאמרו בהם ראשונה זאת שנאמרה בשנה העשירית על פרעה ואחריה אותה שנאמרה בי"א שנה על צור לא שיכתוב המאוחר קודם והקודם מאוחר:

השאלה השנית למה גזר השם שיהיה חרבן מצרים מ' שנה והנה גלות ישראל בבבל היה ע' שנה ולמה היה במצרים מ' שנה, ובדרש אמרו כי מ"ב שני רעבון נגזרו על מצרים בחלום פרעה כנגד שלש פעמים שנכתב החלום שבע פרות ושבע שבלים רעות ראה פרעה וסיפר ליוסף הרי שני פעמים י"ד שהם כ"ח ויוסף אמר שבע הפרות הרקות והרעות ושבע השבלים הרקות הנה י"ד וכ"ח עולים אל מ"ב, והיו להם שתי שנים רעב כמו שכתוב כי זה שנתים הרעב ומשירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב נשארו מ' שנה ובעבור' נגזר עליה להיות חרבה מ' שנה אבל זה אינו מספיק ואין משיבין על הדרש:

השאלה השלישית באומרו ויהי בעשרים ושבע שנה, והיא כי מה המנין הזה כי הנה לגלות יהויכין כשאר המנינים או למלכות צדקיהו אי אפשר שיפורש כי כבר נפסק, ואף שנאמר כדברי סדר עולם שהמנין הזה הוא למלכות נבוכדנצר תשאר השאלה למה בכל המנינים שנזכרו למעלה ושיזכור אחר זה היה המנין לגלות יהויכין ומלכות צדקיהו שהכל היה אחד ובנבואה הזאת בלבד מנה למלכות נבוכדנצר:

השאלה הרביעית באומרו שנתן נבוכדנצר את שלל מצרים שכר לחילו פעולתו אשר עבד בה, ואיך יתכן זה כי כבר זכר למעלה שהיה חרבן מצרים יען היותם משענת קנה לבית ישראל לא כדי לתת שכר לנבוכדנצר על שהחריב את צור ולמה אמר סמוך לזה ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל ולך אתן פתחון פה בתוכם וכבר הוקשה פירוש הפסוק הזה על רש"י וכתב שהוא מוסב לפרשה של מעלה, והרד"ק כתב שנאמר זה על כורש שנולד באותו זמן ושניהם לא יתכנו:

השאלה החמישית באומרו את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חובשה וגומר ושברתי את זרועותיו, ומה היא הזרוע שנשבר לו ולא חובשה ומה הם שתי הזרועות שנשברו בו אחר כך כי הנה בהיות החרבן אחד ובפעם אחד לא היה ראוי שיוחס אלא לזרוע אחד לא לשתים:

השאלה השישית בנבואת נהה על המון מצרים והורידהו אותה ובנות גוים אדירים אל ארץ תחתיות אל יורדי בור ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים וכל אותה נבואה על מה נאמרה, ואם נאמר שהיא כשאר הנבואות שניבא על מצרים שהחריבה מלך בבל הרי

כבר ניבא עליו בפרשיות אשר נכתבו ולא היה צורך עוד בנבואה הזאת כ"ש שמצאנו בזאת הנבואה שאשור ועילם משך ותובל ואדום ונסיכי צפון תהיה מפלתם יחד עם מצרים ולא היה דבר מזה בחרבן שעשה נבוכדנצר במצרים כי לא נשתתפה בו אומה אחרת ואשור ועילם מממשלת נבוכדנצר היו, ולכן לא מצאו המפרשים דרך לפרשה כי אם על עונש גיהנם שילך שם מצרים ואשור ושאר האומות שזכר ואי"ז מתישב על הלב כי איך יזכרו הנביא פה עונש גיהנם בתוך הנבואות שנבא על האומות לעניני העה"ז וחרבנ' כ"ש שכל האומות נעשו עצים לגיהנם כדבריהם ז"ל ולמה זה יזכור יחזקאל הנביא לעונשי גיהנם האומות האלה בלבד שזכר ולא השאר, ולמה לקצתם קרא ערלים ולקצתם לא קרא כן, ולמה לא זכר בכללם בבל שהיה ראש המחריבים אותנו, ולמה יהיה המון מצרים ראשון בעונשי גיהנם יותר מן השאר, ועוד שאם בעונשי גיהנם הכתוב מדבר מה לו לזכור חללים האם לא ירדו שמה כי אם חללי חרב הלא ידענו כי קטון וגדול שם הוא וכ"ז ממה שיוכיח שאין זאת כוונת הנבואה: והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

הכוונה הכוללת בנבואות האלו אשר קשרתי וחברתי יחד להיות כלם על פרעה ועל מצרים עם היות שנאמרו בזמנים מתחלפים, הנה היא ליעד ולהודיע שפרעה וכל מצרים יען הבטיחו לישראל להיות בעזרתם כנגד נבוכדנצר ולא עזרו אותם והיו להם משענת קנה, לכן יבואו על מצרים שתי חרבנות הא' מיד בקרוב ע"י נבוכדנצר מלך בבל שיחריב את ארץ מצרים ותהיה חרבה ושממה מ' שנה וע"ז עשה הנביא ותקן משלים הרבה כי ראשונה המשיל את פרעה בתנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו ואת שריו וגבוריו בדגת היאור הדבק בקשקשותיו וייעד שיוציאהו מהיאור על פני השדה ויתנהו מאכל לעוף השמים ולחית הארץ ויפלו סומכי מצרים והם עוזריו ואח"כ המשילו בכפיר ובארץ והנמשל א', ולפי שמצרים היה בוטח אם ברב המונו עמו וגבוריו ואם בגלוליו ואלהיו שיצילוהו מיד נבוכדנצר ואם במבצריו וערי מעוזו ואם בהצלחותיו שהיה תמיד גובר על אויביו במלחמות לכן אמר ה' שישבות את המון מצרים ועמו ע"י עריצי גוים שהם הכשדיים ויאבד הגלולים והאלילים מהם וגם את הערים הגדולות הבצורות ישומם פתרוס וצוען ונוא וסין ואון ותחפנחס ועוזה ושאר בנותיה. ואמנם כנגד בטחונו בהצלחותיו אמר שכבר נשבר א' מזרועותיו והנה המכה אשר הכה מלך בבל את מצרים על נהר פרת בהיותם על כרכמיש, ושכן ישבר את זרועו השנית בהכותו את שארית ארצו, והוכיח את פרעה על גאותו והביא לו משל ממלך אשור שהיה גדול ממנו והפילו הקב"ה בעבור גאותו וכן יעשה לפרעה, ולכן צוה לנביא שישא קינה על פרעה שהיה

חושב בלבו שהיה כפיר ואריה והוא לא היה כי אם תנין, ותהיה מפלתו כל כך גדולה בנופלו ברשת ה' שהיא חרב נבוכדנצר שישומו עליו העמים והמלכים כולם. ואחרי שניבא כ"ז על חרבן מצרים הראשון שיהיה על ידי נבוכדנצר ניבא על חרבן אחר שיהיה במצרים גם כן יותר מזה באחרית הימים בזמן קבוץ הגליות שילכו הנוצרים בני אדום לכבוש את ארץ ישראל ויכו את מצרים עד בלתי השאיר לו שריד ויבאו עליהם בעבור זה כל אנשי המזרח והצפון אשור ועילם ושאר האומות ותהיה מלחמה גדולה ביניהם ויפלו מאלו ומאלו חללים רבים לאין מספר תחת מה שעשו בגלות השבטים ובחרבן ירושלם פעם ראשונה ושנייה שבמקום הרשע שעשו שם יקבלו המשפט והעונש וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

בשנה העשירית וגומר עד ויהי בעשרים ושבע שנה. כבר ביארתי למעלה שהנבואות האלה נכתבו בקדימה ואיחור כפי מה שנתקיימו ויצאו לפועל הייעודים ההם ולכן נזכרה מפלת צור וחרבנה קודם מפלת וחרבן מצרים לפי שראשונה נחרבה צור על ידי נבוכד נצר ואח"כ החריב את מצרים, ועם היות שהודיע הקב"ה לנביא בנבואתו חרבן מצרים בשנה העשירית וחרבן צור הודיעו לו אחר כך בשנת עשתי עשרה שנה שהוא שנת החרבן לא נכתבו הנבואות כפי זמן השגתם והגעתם לנביא אלא כפי הזמנים שבהם נתקיימו ויצאו לפועל, ומפני זה נכתבה נבואת צור ראשונה מפני שכן היתה במציאות ראשונה לחרבן מצרים עם היות שהודיע השם לנביא לסבה מן הסבות חורבן מצרים קודם חרבן צור, והוא כי הנה בשנה הי' שהיו ישראל במצור בעבור שהיו מקוים ומצפים שיבא פרעה וכל מצרים להצילם מיד הכשדים הודיע השם לנביא באותו זמן חרבן מצרים ושיהיה יען היותם משענת קנה לבית ישראל שאמרו לבוא לעזרם ולא באו ולזאת הסבה נאמרה הנבואה הזאת בשנה העשירית, אמנם צור לפי שהיה חרבנה על אשר שמחו בחרבן ירושלם באה הנבואה על חרבנה בשנת החרבן עצמו, וזהו הטעם למה נאמרו הנבואות האלה בזמנים שזכר הכתוב ולמה נזכרה הראשונה באחרונה שהיא מצרים והאחרונה שהיא צור בראשונה בספור הכתוב שהוא כולו כפי הזמנים שנעשו והותרה בזה השאלה הא':

פסוק ב

והנה צוה השם לנביא שישים פניו על פרעה ועל מצרים כולה שאף על פי שהיו רחוקים ממנו יכוין אליהם ותשוטט מחשבתו אליהם כדי שיראה העתיד לבא עליהם, ואמר על מצרים כולה בלשון נקבה כלומר על עדת מצרים, (ג) ואמר שהאל יתברך בהשגחתו יפקוד על פרעה מלך מצרים וקראו התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ותנים הוא כמו

תנין, ומפני שטוב מצרים ותבואתה כולה תלוייה ביאור שעולה ומשקה את כל הארץ לכן תאר את פרעה בשהוא התנים הגדול רוצה לומר שהוא הדג הגדול הרובץ בתוך יאוריו שבוטח בהם שאין מי שיחריד אותו, וזהו שאמר לי יאורי ואני עשיתיני כלומר איני צריך למטר השמים ולא לברכת השם כי הנה לי יאורי אשר ממנו כל טוב גם לא אצטרך אל שאר הארצות לבקש לחם כיון שלי יאורי וממנו פנה וממנו יתד בתבואות, ואומרו אני עשיתיני רוצה לומר אני עשיתי עצמי ובתבונתי גודלתי ורוממתי, (ד) ולכן אתה התנין הגדול אל תבטח ביאורך כי אני אתן חוחים בלחייך והם כלי הברזל שתופשין בהם הדג שנוקבים בהם לחייו ומעלין אותו באונס, ולפי שפרעה היה בוטח גם כן בחילו ובפרשיו אמר בענין המשל והדבקתי דגת יאוריך בקשקשותיך ודגת הוא שם כולל לדגים כמו והדגה אשר ביאור מתה (שמות ז, כא), והענין הנמשל שעצמו יבוא לאבדון וכל חייליו וגבוריו עמו, ולפי שהדגים לא יחיו אלא בים וכשיוציאום ליבשה מיד ימותו לכן אמר בסדר המשל (ה) ונטשתיך המדברה אותך ואת כל דגת יאוריך רוצה לומר שיוציאם ממצרים וימותו על ידי נבוכדנצר במלחמה, (ו) וידעו מצרים שהיה זה להם בהשגחה רבה יען היותם משענת קנה לבית ישראל כי היו מבטיחים את ישראל להצילם מיד הכשדים ולא עשו והם כמו משענת הקנה שאין בו כח והנשען עליו יפול ארצה, (ז) והוא אומרם בתפשם בך בכף תרוץ, וענין זה שהמשענת ישמש לאדם בשני דברים הראשון בשיתפשוהו בכפו וישען עליו וילך בחוץ על משענתו מפני חולשתו, והשני כשירצה האדם לדלג ישען על המשענת ויגביה רגליו וידלג, ואמר שאין אחד מהם לישראל במשענת קנה מצרים כי הנה בתפשם ישראל בך מצרים בכפו של ישראל כמו האדם החלוש הנשען על משענתו תרוץ ותשבר אתה הקנה הרצוץ, ובקעת להם כל כתף כי יפלו ארצה ובהשענם עליך שהוא השמוש השני לדלג תשבר להיותך משענת קנה, ולכן והעמדת להם כל מתנים ואין פירוש והעמדת מלשון ולא מעדו קרסולי אלא שבהשבר המשענת יעמודו כל מתנים בשברון כי מפני שאמר תשבר אמר והעמדת להם כל מתנים באותו שברון שזכר.

פסוק ח

ולפי שאמר כל זה בדרך משל לתנין ביאר הנמשל בו והוא הנני מביא עליך חרב רוצה לומר חרב הכשדים והכרתי ממך אדם ובהמה שהכשדים אפילו הבהמות יהרוגו, (ט) ואז ידעו מצרים כי אני ה' המושל בכל ושאין הדבר כמו שחשב יאור לי ואני עשיתי, (י) ובעבור שבטחת ביאור אתן את מצרים לחרבות חורב שממה מן הקצה אל הקצה, (יא) שלא תעבור בה רגל אדם ורגל בהמה ארבעים שנה, (יב) והפיצותי את מצרים

בגוים וזריתים בארצות ואז לא יועיל להם היאור ולא יאכלו את תבואתו, (יג) אמנם מקץ ארבעים שנה אקבץ נפוצות מצרים (יד) ואשיב את שבותם על ארץ מכורותם אבל לא יהיו במעלה רמה כימי קדם כי יהיו שם ממלכה שפלה, (טו) וגם לא יהיו עם רב כבראשונה כי אני אמעיטם לבלתי רדות בגוים (טז) באופן שלא יהיה מצרים עוד לבית ישראל למבטח רוצה לומר שיבטחו בהם שהוא סבה שיהיה מצרים לישראל מזכיר עון בפנותם אחריהם ובבטחונם בם ואת אלהיהם לא ידרושו. ואמנם למה היו ארבעים שנה מוגבלים למצרים הנה זהו לפי שנבוכדנצר כל ימי חייו השפיל את מצרים והכניעם בהכנעה מופלגת עד שכל ימיו לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם, והנה נבוכדנצר כבש מצרים בשבעה ועשרים שנה למלכו והוא מלך חמשה וארבעים שנה הסר משם שבע ועשרים נשארו שמונה עשר למלכותו ואויל מרודך בנו מלך עשרים ושנים שנה הרי ארבעים שנה, כי בשנה הראשונה לבלשצר נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנאמר בשתא חדה לבלשצר הנה אם כן היו הארבעים שנה לחרבן מצרים כל ימי נבוכדנצר ובנו ובמותם שב שבות מצרים והותרה בזה השאלה השנית:

פסוק יז

ויהי בעשרים ושבע שנה וגומר עד ויהי דבר ה' וגומר הנבא ואמרת וגומר הלילו וגומר. כבר זכר בסדר עולם שבשנת כ"ז שנה למלכות נבוכדנצר ניתנה מצרים בידו וזהו מנין הכתוב ויהי בעשרים ושבע שנה וגומר לא לגלות יהויכין ולא למלכות צדקיהו, האמנם יוחסה הנבואה הזאת לשנות מלכות נבוכדנצר לפי שזכר למעלה שיהיה חרבן מצרים ארבעים שנה, ולא ידענו מאין התחילו אותם מ' שנה לכן הודיע הכתוב שבכ"ז שנה למלכות נבוכדנצר היה חרב מצרים ומשם יצא לנו שבמות אויל מרודך בנו נשלם והיה אם כן החרבן ההוא מתמיד כל ימי נבוכדנצר ובנו כמו שזכרתי למעלה, והותרה בזה השאלה השלישית.

והגיד הכתוב שכל ההצלחות שבאו לנבוכדנצר היו בהשגחת ה' ומצותו לפי שהוא היה כלי זעמו ומטה משפטו, ולכן אמר בדרך מליצה וצחות (יח) בן אדם נבוכדנצר מלך בבל העביד את חילו עבודה גדולה אל צור והמפרשים פירשו כמו על צור, ופירשו כל ראש מקורח וכל כתף מרוטה שצרו הכשדים ימים רבים על צור והיו כל בני החיל טרודים וטורחים במצור כדרך בני אדם הצרים על העיר לשאת אבנים ועצים על ראשיהם ועל כתפיהם ולכן היה הראש מקורח שנשר שער הראש מרוב העבודה והכתף מרוטה שנמרט אחורי הכתף מן המשא בכתף ימים רבים. ולי נראה שאומרו אל צור הוא כפשוטו והיה ענין המליצה הזאת כאלו נבוכדנצר היה שכירו של צור להחריב אותה או

שכירו של הקדוש ברוך הוא ששלח אותו להחריבה ולכן אמר העביד את חילו עבודה גדולה את צור שעבד אותה בעבודת החרבן שעשה בה כל ראש רוצה לומר מאנשי צור מוקרח והוא רמז להרוגים על ידי חרב שנכרת ראשם במלחמה וכל כתף מרוטה מאשר כרתו הזרוע ועשו אברים אברים כי זאת היתה העבודה שעשה נבוכדנצר את צור ושכר לא היה לו ולחילו מצור כי נשארה חרבה ולא מלך הוא עליה אחר כך.

פסוק יט

ומפני שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ובריה אמר שהי' נותן אל נבוכדנצר את ארץ מצרים לא שימלוך עליה אלא שישא המונה בשבי וישלל שללה ובזז בזה ואותו שלל ובזת מצרים תהיה שכר לחיל נבוכדנצר, והנה אמר שכר לחילו ולא אמר שכר אליו כמו שאמר למעלה ושכר לא היה לו ולחילו לפי שהשלל והבזה היה שכר לאנשי המלחמה לא למלך כי המלך לא יעשה מלחמה בעבור חמדת השלל כי אם לתכלית קנין כבוד הנצחון המלכות והממשלה בארץ אשר יכבוש, וכבר אמר אלכסנדרוס מוקדון בלכידת עיר אחת לגבוריו ואנשי הצבא אשר לו בהיותם שואלים ממנו מהו החלק אשר ירצה לקחת מהעיר ההיא והוא השיבם אין ראוי לי לקחת יותר מכבוד הנצחון והצלחת הכיבוש והממשלה והוא היה מאמר נכבד מאד שבחוהו כל האומים, ועל זה באמת נאמר כאן הנני נותן את נבוכדנצר מלך בבל את ארץ מצרים כי זה היה חלקו המלכות והממשלה והנצחון ההוא וכנגד חילו אמר ושלל שללה ובזז בזה והיתה שכר לחילו כי השכר היה מיוחס לחילו.

פסוק כ

אמנם על מלך בבל בפרט אמר פעולתו אשר עבד בה ונתתי לו את ארץ מצרים כי זה היה חלקו הממשלה והנצחון כמו שביארתי, האמנם ביאר ואמר שלא גזר זה על ארץ מצרים בלבד כדי לתת שכר לכשדיים כי הנה פרעה ומצרים נתחייבו לזה באמת מפני מה שעשו לישראל והוא מה שנאמר למעלה יען היותם משענת קנה לבית ישראל וע"ז נאמר כאן נתתי לו את ארץ מצרים אשר עשו לי רוצה לומר תחת אשר עשו לי, (כא) ואמנם אומרו אחר זה ביום ההוא אצמיח קרן לבית ישראל כתב רש"י שהפסוק הזה מוסב לפרשה של מעלה מקץ ארבעים שנה אקבץ את מצרים ואותו חשבון כלה באותה שנה שמלך בלשצר ואז נאמרה נבואת פרס לדניאל כמו שנאמר בשתא חדא לבלשצר וביאת כורש מלך פרס לבבל היתה צמיחת קרן לבית ישראל, וה"ר דוד קמחי פירש בשם אביו כי בזמן שלכד נבוכדנצר את מצרים באותה שנה נולד כורש, והיותר נכון אצלי שכאשר יראו ישראל חרבן מצרים שניבא יחזקאל כמו שניבא על קבוץ הגליות יאמינו בגאולתם

ויאמרו כמו שנתקיים מה שניבא על חרבן מצרים כך יתקיים מה שניבא על גאולתנו ועל ישועתנו, ובזה האופן באמונתם ובדעתם יצמיח אז קרן גאולתם ויהיה ליחזקאל פתחון פה בתוכם שנתקיימו דבריו ושנאמן הוא לנביא להשם והותרה בזה השאלה הרביעית:

פרק ל

פסוק א

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם הנבא ואמרת כה אמר ה' אלקים הלילו הה ליום וגומר עד ויהי באחת עשרה שנה וגומר בן אדם את זרוע פרעה. כבר ביארתי למעלה שדרך הנבואות כן הוא שפעמים תבוא הנבואה לנביא על ענין אחד קרוב לבוא ומיד יודיעהו ענין אחר ממינו שהוא לזמן רחוק או לאחרית הימים, וכמו שפירשתי בענין צור שלא לבד ניבא יחזקאל החרבן העתיד לבא עליה בקרוב אבל גם ניבא על חורבן אחר שהיה עתיד לבא עליה אחרי ימים רבים, כן היה הענין במצרים כי הנה הנביא יחזקאל ניבא בפרשיות האלה שפירשתי על חרבן מצרים הקרוב לאותו זמן ומיד באה לו נבואה אחרת ממה שעתיד שתחרב מצרים חרבן אחר יותר מופלג ממה שעשה נבוכדנצר ויהיה זה באחרית הימים, ועל זה באה הפרשה הזאת (ב) בן אדם הנבא ואמרת כה אמר ה' אלקים הלילו הה ליום רוצה לומר החרבן הזה שנבאתי על מצרים בימי נבוכדנצר כאפס ותוהו תחשב לו בערך אל חרבן אחר שיהיה למצרים אחר כך ביום השם הגדול והנורא שהוא יום קבוץ הגליות וכאילו אמר אל תייללו על החרבן הזה אבל הלילו על אשר יהיה ביום השם (ג) שהוא יהיה יום ענן ועת גוים רוצה לומר עת שיפלו בו גוים רבים, (ד) ואז תבוא חרב גדול במצרים וממנו תהיה חלחלה בכוש בשמעם חללי מצרים, (ה) ולכן זכר בחרבן הזה כוש ופוט ולוד וכל הערב וכוב ובני ארץ הברית שעם המצריים בחרב יפלו, והאומות ההמה רובם לא זכרם ירמיהו בפרשת כוס יין החמה כי לא היו אלה בכלל הארצות שהחריב נבוכד נצר אבל הם עתידים ליחרב לעתיד לבוא כמו שיתבאר, (ו) ועל זה אמר גם כן כה אמר ה' ונפלו סומכי מצרים רוצה לומר שהאומות אשר יבואו לסמוך את מצרים ולעוזרו יפלו גם כן מהם חללים הרבה באופן שתרד גאות עוזה של מצרים ממגדל סונה שהוא קצה א' ממצרים ולא זכר הקצה האחר לפי שנסמך על מ"ש ועד גבול כוש, (ז) ויהיו ארצות מצרים נשמות ונחרבות בתוך הערים הנחרבות שבעולם, (ח) וידעו שמאת ה' היתה זאת בתתו אש שריפה וכליון במצרים ונשברו כל עוזריה רוצה לומר שכל הבאים לעזור אותה יפלו מהם חללים רבים, (ט) וביום ההוא שתהיה החרבן המופלג הזה במצרים יצאו מלאכים בציים שהם הספינות הקטנות כמ"ש וצים

מיד כתים (במדבר כד, כד), ואותם המלאכים ילכו להחריד את כוש בהיותו יושב לבטח ותהיה בהם חרדה בשמעם מהפכת מצרים ורעתה והיתה חלחלה בהם רוצה לומר בכושיים ביום מצרים כי יפחדו מאד בשמעם כליון מצרים והריגתה פן עליהם תבא החרב ההוא גם כן.

פסוק י

ואחרי שזכר הנביא חרבן מצרים העתיד להיות על ידי נבוכד נצר וחרבנו האחר העתיד להיות באחרית הימים, זכר הנבואות שבאו אליו על כל א' מהן והתחיל בפרשה כה אמר ה' אלוקים והשבתי את המון מצרים ביד נבוכד נצר כי מפני שפרעה היה בוטח ברב עמו והיה בוטח גם כן באליליו ואלקיו שיצילוהו והיה בוטח גם כן במבצריו וערי מעוזו שהיו חזקות והיה בוטח גם כן בהצלחתו שתמיד היה מנצח וגובר על אויביו לכן אמר השם לנביא שלא יבטח בדבר מזה ועל ההמון ורוב עמו אמר כה אמר ה' אלקים והשבתי את המון מצרים ביד נבוכד נצר, (יא) הוא ועמו עמו רוצה לומר פרעה ועמו שיהיו עמו כולם יפסדו מן הארץ לפי שעריצי גוים והם הכשדים מובאים לשחת הארץ כי היתה כוונת נבוכד נצר לכבוש להשחית ולהחריב את כל הארצות והכשדיים ההם יריקו חרבותם על מצרים באופן שימלאו את הארץ חלל, (יב) ואז לא יועיל להם היאור ולא רוב תבואתו וזהו ונתתי יאורים חרבה ומכרתי את הארץ ביד רעים שהם הכשדיים רעים וחטאים לה' מאד ובזה האופן תשומם הארץ ומלואה שהוא המון העם שלה ביד זרים אני ה' דברתי וגזור היא כן מלפני.

פסוק יג

ואמנם כנגד האלילים והאלוהות שהיה מצרים בוטח בהם אמר כה אמר ה' אלהים והאבדתי גלולים והשבתי אלילים מנוף ונוף הוא מצרים, ואמר ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד להגיד שגם כן ישבות מארץ מצרים מלך נשיא ומושל, והיה זה כל המ"ם שנה שהתמיד חרבנו כמו שנזכר למעלה, ואל תתמה מאומרו לא יהיה עוד שמורה על הנצחיות כי הנה מצינו ולא יספו עוד גדודי ארם (מלכים ב' ו, כג), והיה אם כן כאן מלת עוד מורה על זמן רב והם הארבעים שנה שזכר לא על הנצחיות המוחלט, וכאשר תבטל בטחון מצרים שהיו בוטחים בהמונו ובאלהיו ישאר לו פחד וערדה מהאויבים והוא אומרו ונתתי יראה בארץ מצרים שיהיה להם יראה משאר העמים ולא יבטחו בהמונם ובאלהיהם.

פסוק יד

וכנגד הבטחון שהיה להם במבצריהם אמר והשמותי את פתרוס ונתתי אש בצוען ועשיתי שפטים בנא שאלה הם ערי מבצרות למצרים ואמרו שנא הוא אלכסנדריא, (טו) וכן אמר ושפכתי חמתי על סין שהוא מעוז מצרים ולפי שהיה עם רב בנא אמר והכרתי את המון נא, (טז) וביאר מה הם השפטים והרעות שיעשה בערים האלה באומרו ונתתי אש במצרים שירד עליה אש מן השמים ומזה חול תחול סין, ואפשר לפרש שבא הפסוק הזה לבאר סדר החרבן וזמנו כי ראשונה יהיה האש במצרים והוא רמז להריגת נבוכדנצר שמה וכאשר תהיה חרבן מצרים חול תחול סין כי תחיל ותצעק מפני הרעה אשר בא על מצרים, ונא עם היותה עיר בצורה תהיה להבקע חומותיה רוצה לומר נוחה ומוכנת להבקע ונוף צרי יומם רוצה לומר ונוף עם היותה עיר מבצר גבוה ותלול הצרים שהם שרי הכשדים יבאו עליו יומם ולא בלילה כגנבים כי לנגד השמש יבאו על נוף ללכדה, (יז) וכן בחורי און שהיא עיר אחת מארץ מצרים ואפשר שהוא כהן און הנזכר בתורה, ופי בסת שהוא גם כן שם עיר אחרת כולם בחרב יפולו, והנה רוצה לומר נשותיהם של החללים בשבי תלכנה, וי"ת עולמי און ופי בסת בחרבא יתקטלון ופלחיהון בשביא יהכון.

פסוק יח

עוד זכר משאר הערים באומרו ובתחפנחס חשך היום שהוא עיר אחת מארץ מצרים ונזכרה בספר מלכים, ואמר שבה חשך היום לרוב הצרה שבא עליו והוא אומרו בשברי שם את מטות מצרים ונשבת בה גאון עזה שהיתה עיר אחרת, ומפני רעתה אמר היא ענן יכסנה ובנותיה על נשי עזה שתלכנה בשבי, (יט) ולכן כלל כולן באומרו ועשיתי שפטים במצרים וידעו כי אני ה':

פסוק כ

ויהי באחת עשרה שנה בראשון באחד לחדש וגומר בן אדם את זרוע פרעה וגומר עד ויהי בשתי עשרה שנה.

פסוק כא

עתה יבאר שגם כן לא יבטח פרעה על הצלחתו והיותו תמיד נוצח במלחמותיו, כי הנה את זרוע פרעה מלך מצרים שברתי והנה לא חובשה ואמר זה על חיל פרעה נכה מלך מצרים אשר היה על נהר פרת בכרכמיש אשר הכה נבוכדנצר מלך בבל בשנה הרביעית ליהויקים בן יאשיהו כמו שנזכר בספר ירמיהו (ירמיה מו, ב), והיתה מכת מצרים כל כך גדולה שמה שנאמר בספר מלכים (מלכים ב' כד, ז) ולא הוסיף עוד מלך מצרים לצאת מארצו כי לקח מלך בבל וגומר, וזהו שאמר כאן שנשברה זרועו האחת ואמר שלא

חובשה לתת עליה רפואות לשום חתול לחבשה כדי שתחזק הזרוע ויוכל לתפוש בה החרב כלומר שאחרי שהכה שם נבוכדנצר את חיל ארץ מצרים לא שבו עוד המצריים על כבודם ולא נקמו נקמתם מן הכשדיים, אבל עדיין זרוע פרעה נשברת ואם כן איך יתהלל בהצלחות ובנצחון האויבים והוא לא הוסיף עוד לצאת מארצו, וחתול הוא ענין כריכה שכורכין העצם הנשבר וחובשין אותו, (כב) אבל לא בלבד יהיה לו זרוע אחת נשברת כי אני אשבר את שני זרועותיו את האחת החזקה שעדיין לא נשברה ואת הזרוע האחרת שכבר נשברה שתשבר עוד באופן שלא יוכל פרעה לקחת חרב בידו לא בימנית ולא בשמאלית וזהו והפלתי את החרב מידו, והיה הנמשל בזה שארצו שנשארה לו אחרי שהכה אותו נבוכדנצר על נהר פרת גם היא תאבד ע"י נבוכדנצר ולא יוכל מלך מצרים להצילה בחרבו ובקשתו, (כג) ומפני זה יהיו נפוצים המצריים בגוים ובארצות מהם בורחים ומהם גולים, (כד) וכמו שאשבר את שני זרועות פרעה כן אחזק את זרועות מלך בבל שארחיב ממשלתו ואגדיל מלכותו ונתתי את חרבי בידו לנקום נקמתי מאויבי, וכאשר אשבר זרועות פרעה יאנק פרעה נאקות חלל רוצה לומר כמו שיאנק החלל בצאת נשמתו לפניו של נבוכדנצר, (כה) ואומרו אחר זה והחזקתי את זרועות מלך בבל וזרועות פרעה תפולנה יראה שהוא מאמר כפול כי כבר נזכר זה למעלה, אבל ענינו וכאשר אחזיק את זרועות מלך בבל לגבור גבורות וזרועות פרעה תפולנה לארץ במפלה מוחלטת אז ידעו כי אני ה' שנתתי הגבורה לנבוכדנצר והמפלה למצרים והוא אומרו בתתי חרבי ביד מלך בבל ולכן הוא מצליח במעשיו ובנטותו אותה אל ארץ מצרים, (כו) והפיצותי את מצרים בגוים שידעו גם כן כי אני ה' שהפלתי את מצרים לארץ ושברתי את זרועותיו והותרה בזה השאלה החמישית:

פרק לא

פסוק א

וזכר הנביא שעוד באתהו אחר זה בכמו שני חדשים בקירוב נבואה אחרת על פרעה שאמר לו השם כנגדו, (ב) אל מי דמית בגודלך הנה אשור וגומר רוצה לומר אל מי דמית בנפשך ברוב גודלך שתתפאר בהמונך ותחשוב שלא תרד מגדולתך, (ג) הנה אשור היה גדול ממך ונפל בידי אף אתה תפול, ולזה התחיל לספר גדולת מלך אשור והמשילו לארז אשר בלבנון שהוא הגבוה על כל העצים והוא יפה ענף שענפיו רבים וחורש מצל רוצה לומר ענף שהוא מסתבך הרבה ועושה צל תחתיו כי מלת מצל הוא מלשון צלל והוא ממשקל מסב את כלי המלחמה (ירמיה כא, ד), גם היה הארז ההוא

גבוה הקומה ובין עבותים היתה צמרתו, וכבר בארתי למעלה שהסעיף העליון יקרא צמרת אמר כי צמרת הארז הזה היתה בין עבותים כלומר בין ענפים מסתבכים וגבוה עליהם ולכן נראה יותר יפה, או אמר עבותים על רבוי העלים בענפים כמו שפירשו חכמים זכרונם לברכה (עיין סוכה לב, ב) וענף עץ עבות (ויקרא כג, מ) והיה זה משל על סנחריב שהיה מושל על מלכי האומות ועולה על כולם, ולפי שהעץ כל כך יצמח ויגדל יפיו כפי מה שהוא קרוב למים או שתול עליהם לכן אמר על הארז הזה (ד) מים גדלוהו תהום רוממתהו רוצה לומר שהי' שתול על פלגי מים והמה גדלוהו ורוממוהו, ואמר את נהרותיה הולך סביבות מטעה רוצה לומר כל אחד ואחד מנהרותיה של התהום הנזכר היה הולך סביבות מטעה של הארז הזה, ואת תעלותיה שלחה אל כל עצי השדה רוצה לומר שהתהום הוליכה שהם פלגי מים קטנים כמו תועלת הברכה אותם התעלות שלחה להשקות כל עצי השדה, וענין המשל הזה שהיה מלך אשור מצליח ומושפע בכל עניניו וטובתו והצלחתו היתה מרובה כתהום ולשאר מלכי האדמה היה דבר מועט ומידו ובאמצעותו ולהיות רוב השפע עליו, (ה) על כן גבהה קומתו מכל עצי השדה ותרבינה סרעפותיו כלומר ותגדלנה ותארכנה פארותיו והענין כפול במלות שונות כי סרעפותיו והסעיף והפארה אחת בשמות, ואמר שכל זה היה ממים רבים בשלחו כלומר מסבת המים הרבים שהתהום היה משלח בו. ויונתן תרגם על כן ראים בתוקפיה מכל מלכי ארעא וסגיאה משרייתיה והתנצחו סמכתיה על עממין סגיאין באתנצחותיה. וחכמים ז"ל אמרו בדרש (פסיקתא רבתי לפ"ג) מים גדלוהו תהום רוממתהו על ששמע מלך אשור לקול יונה בן אמתי שירד לתהום ושבו אנשי נינוה מן החמס אשר בכפיהם, ויותר נכון אצלי שהמים שגדלוהו והתהום שרוממתהו הוא משל לשפע אלהי שגידל את מלך אשור כמו שאמר (ישעיה י, ה) הוי אשור שבט אפי, והשפע האלהי יכונה בשם מים כמו שאמר (ירמיה יז, יג) אותי עזבו מקור מים חיים, ונהרותיה ותעלותיה שנזכרו כאן הם דרכי ההשגחה האלהית שממנה גבה קומתו של מלך אשור מכל המלכים שהמשיל בעצי השדה, וסרעפותיו ופארותיו הם משל לממשלותיו והמלכתו על ארצות רבות כי כל זה היה ממים רבים השפע בשלחו ואולי שזה היתה כוונת תרגום יונתן:

פסוק ו

עוד סיפר משלימות הארז הגדול הזה מלך אשור שבסעפותיו שהם הענפים קננו כל עוף השמים שהעופות היו עושים שם קניהם ושמה ירבו ילדיהן, ותחת פארותיו שהם השפלות יותר קרובות לארץ ילדו כל חית השדה כי שמה החיות תלדנה להיותו מקום מכוסה, ובצלו הכולל תחת העלים כולם ישבו כל גוים רבים, וכל זה משל לממשלת

מלך אשור שהיתה ממשלתו כל כך שגם עופות השמים וחית הארץ היו נכנעים אליו כל שכן בני אדם בארצותם לגויהם, וכן תרגם יונתן במשרייתיה כביש כל כרכין תקיפין ותחת שלטונוהי שעביד כל מדינת ארעא ובטלל מלכותיה יתבון כל עממין סגיאין.

פסוק ז

וסיפר שהארז הזה נתיפה ביופי גדול בגדלו וגם באורך דליותיו שהם הענפים הרמים, והיה זה לפי שהיה שרשו אל מים רבים והוא השפע והרצון האלהי, (ח) ארזים לא עממוהו בגן אלקים רוצה לומר לא היו ארזים בגן אלהים שיסתירו ויכסו את הארז הזה כי הוא היה עולה על כלם, ומפני זה היה יותר נגלה ונראה מהם, ועממוהו הוא מלשון הסתר כמו כל סתום לא עממוך (לעיל כח, ג), והענין הנמשל בזה שגן אלקים הוא רמז לעולם הזה כמו שבארתי בסדר בראשית והארזים אשר בו הם מלכי האדמה שהיה מלך אשור גדול ונראה מכולם ולכן אמר ברושים לא דמו אל סעפותיו וערמונים שהם עצים אחרים מלשון ולוז וערמון לא היו כפארותיו, רוצה לומר שהברוש והוא הנקרא בושי"ו בלע"ז והערמון והוא הנקרא קאשטאני"ן כל אחד מהאילנות האלה לא דמה בגדלו ועוביו ויופיו אל סעיף אחד מזה הארז, וכן כל שאר העצים לא דמה אליו ביופיו, והנמשל בזה מבואר ממה שבארתי במלכי האדמה וכן תרגם יונתן מלכין תקיפין לא אתנצחו לקבליה בתקוף גבורא דהות עמיה מן קדם ה' ושלטנין לא קמו קדם משרייתיה וגבורין לא יכילו בסומכותיה בתקוף גבורא דהות עמיה מן קדם ה' ולא דמא ליה בתוקפיה, (ט) ולכן אמר השם יפה עשיתיו ברב דליותיו ויקנאוהו כל עצי עדן רוצה לומר גדולת מלך אשור ממני היה ולא כמו שהוא אומר בכח ידי עשיתי, (י) ולכן אמר השם על מלך אשור יען אשר גבה בקומה וגדולה ניתן צמרתו אל בין עבותים כמו שנזכר, ודיבר הכתוב בזה פעם לנוכח ופעם שלא לנוכח ולזכר ופעם בלשון נקבה כי כן דרך הנביאים.

ועם היות כל גדולתו ממני מלך אשור ברשעתו רם לבבו בגבהו והיה מיחס הצלחותיו לכוחו ותבונתו, (יא) לכן ואתנהו ביד איל גוים ומלת איל היא מלשון יש לאל ידי (בראשית לא, כט) כלומר התקיף והחזק שבגוים שהוא נבוכדנצר עשה יעשה לו למלך אשור כרשעו ולפי שאני גרשתיהו ממלכותו (יב) לכן הארז היפה הזה יכריתוהו זרים עריצי גוים שהם הכשדיים ויטשהו גזעו אל ההרים ובכל גאיות נפלו דליותיו ותשברנה פארתיו באופן שירדו ויסורו מצלו כל עמי הארץ ויטשוהו, (יג) ועל מפלתו שהוא ההרג שנעשה באשורים ישכנו כל עוף השמים וכל חית השדה שיבאו כולם לאכול מהחללים, וכן תרגם יונתן על מפלת קטילוהי שארו כל עופא דשמיא ועל פיגרי מישרייתיה נמא כל חיות כל חיות ברא, והנה איל הגוים והעריצים שנזכרו כאן היה נבוכדנצר וחיל

הכשדים כי כמו שאמרו חכמים ז"ל בסדר עולם בשנה ראשונה שמלך נבוכד נצר כבש את נינוה והכשדיים הם היו הזרים והעריצים שהפילו את האשורים.

פסוק יד

ואמר השם שהיה זה לאשור כדי שכל שאר המלכים ישמעו וייראו וזהו למען אשר לא יגבהו בקומתם כל עצי מים רוצה לומר ששאר מלכי האדמה אף על פי שיהיה להם גדולה וממשלה לא יגבה לבם בסבת קומתם כיון שהם עצי מים רוצה לומר מושפעים מהשפע העליון ואינו מידם, ולכן לא יתנו צמרתם אל בין עבותים שהוא גאה וגאון ודרך רע, ואומרו ולא יעמדו אליהם בגובהם כל שותי מים פירש הרד"ק שאליהם הוא בצר"י ושהוא מלשון כאלה וכאלון (ישעיה ו, יג) מאילים אשר חמדתם שהוא שם כולל לאילנות, או שיהיה שם לאילן הנקרא בלעז אולמ"ו, ויותר נכון אצלי מה שת"י שפירש אליהם כאילו האל"ף בפתח והלמ"ד בשבא ולא יתרברבון להון בתוקפיהון כל עבדי מלכו, וכפי דרכו נראה לי לפרש שלא יעמדו אליהם בגבהם רוצה לומר שאין עמידה וקיום אליהם בגבהם כל אותם המלכים שהם שותי מים ומקבלים השפע העליון לפי שכולם ניתנו למות אל ארץ תחתית שהוא הקבר בתוך בני אדם ובכללם אל יורדי בור וכיון שהם כלם עתידים למות כל שותי מים רוצה לומר המקבלים השפע העליון במלכותם מבואר הוא שלא יעמדו אליהם ולא יתקיימו בגבהם.

פסוק טו

וכן היה ענין סנחריב שביום רדתו שאולה האכלתי כסיתי עליו את תהום ופירש הרד"ק שענינו שהתהום שהיה מגדל אותו יתאבל עליו בהיותו נכרת ולכן אמר כסיתי שבאבילותו כסה שק ע"ד משל, ואינו נכון כי לא אמר הכתוב כסיתי שק כ"ש שהכתוב אמר כסיתי עליו את תהום והיה התהום אם כן הוא המכסה את הארז לא מכוסה מהשק, אבל פירושו הוא שכמו שהשפע העליון היה מגדל את מלך אשור כי היה ממשלתו בגזירת עירין ובמימר קדישין כן ביום רדתו שאולה בגזרתי העליונה האכלתי רוצה לומר כליתי אותו, כסיתי עליו את תהום כי לפי שאמר למעלה תהום רוממתהו אמר עתה שהתהום שרוממו בראשונה כסהו עליו עתה ונטבע בו, והנהרות שהיו משקים אותו מהשפע העליון נמנעו וזהו ואמנע נהרותיה ויכלאו מים רבים רוצה לומר שאותו שפע עליון שהיה שופע עליו לרוממו ולגדלו נמנע ונחדל מפאת הרצון האלהי וזו היתה סבת מפלתו, ואמר ואקדיר עליו לבנון כי לפי שהמשילו לארז בלבנון אמר שבנופלו קדרו עליו כל עצי הלבנון, וכ"א מעצי השדה ברוש לוז וערמון והשאר כל אחד מהם עליו

עלפה שהוא לשון עילוף מלשון התעלפנה הבחורות וכן בניך עולפו שכבו (ישעיה נא, כו) ועניינם רוב הרגיעה והבהלה שלא יוכל אדם לעמוד על עצמו.

פסוק טז

ולפי שהיה זה דבור המשלי ביאר מיד מה הנמשל בו באומרו מקול מפלתו הרעשתי גוים בהורידי אותו שאולה עם יורדי בור שהוא הקבר, ובדרך גוזמא ומליצה אמר וינחמו בארץ תחתית שהוא הקבר כל עצי עדן מבחר וטוב הלבנון שהוא רמז על מלכים ויועצי ארץ כל שותי מים המצליחים במלכיות האדמה מהשפע העליון.

פסוק יז

ואמרו גם הם אתו ירדו שאולה רמז למלכים ולשרים שמתו במחנה מלך אשור כשהכה בהם מלאך ה' שגם הם עם סנחריב ירדו שאולה, אל חללי חרב ר"ל להיות מכלל חללי חרב ואלה היו זרועו של סנחריב ועוזריו שישבו בצלו בתוך הגוים, הנה א"כ המלכים אשר מתו קודם סנחריב נחמו כשהוא ירד שאול באמרם גם אתה חולית כמונו אלינו נמשלת, ומלבד אלה גם המלכים והשרים שהיו אתו ירדו חיים שאולה, וכן ת"י וזרועו ישבו בצלו בתוך הגוים ושלטנוהי אתבדרו מתוקפיהון בגו מלכותא, הנה כ"ז אמר ה' כנגד סנחריב להמשילו לענין פרעה מלך מצרים, (יח) ולכן כשהשלים לספר ענייני מלך אשור חזר לדבר כנגד מלך מצרים שעליו הדברים כולם ואמר אל מי דמית ככה בכבוד ובגודל בעצי עדן ר"ל אל מי מכל עצי עדן דמית אם אתה סבור שדמית בגדלך למלך אשור שהיה ארז בלבנון הנה אשור נפל ולכן גם אתה תפול וזהו שאמר והורדת את עצי עדן אל ארץ תחתית ר"ל הנה בדעתך תשפוט והורדת בדעתך את כל עצי עדן שהם מלכי האדמה אל ארץ תחתית שהוא רמז למפלה ולשפלות ולקבר, וכיון שהדבר כן אתה בתוך ערלים ר"ל ערלי לב ורשעים תשכב ג"כ את חללי חרב, וביאר מי היה הנמשל הזה ואמר הוא פרעה וכל המונה נאם ה'.

פרק לב

פסוק א

ויהי בשתי עשרה שנה וגומר בן אדם שא קינה על פרעה וגו' עד ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש: זכר הנביא שאחרי הנבואה הקודמת שבאה לו באחד עשרה שנה בחדש השלישי בא' לחדש באה לו נבואה אחרת ע"ז הענין עצמו של פרעה בשנת י"ב בא' לחדש שהיא שנה א' אחר החרבן, ובאו א"כ נבואות פרעה בשנה הי' ובשנה הי"ט שהיא שנת כ"ז למלכות נבוכדנצר ובשנה הי"א ב' פעמים ובשנה הי"ב ב' נבואות, וכבר

זכרתי שלא כתבם הנביא כזמניהם שניבא אותם אלא כפי ענינם, (ב) ובנבואה הזאת צוה ה' לנביא שישא קינה על פרעה כי לפי שבנבואה הקודמת ייעד על חרבן עמו והמונו ועל מפלת אליליו ואלהיו ועל חרבן עריו ומבצריו ועל שפלות כבודו והשפלת נצחונותיו צוה עתה שיקונן על פרעה עצמו במה שהוא מלך מצרים ושיאמר אליו ר"ל עליו, כפיר גוים נדמית ואתה כתנים ר"ל אתה חשבת בדמיונך שאתה כפיר גוים וכאריה בבהמות יער ואין הדבר כן כי אתה כתנים כלומר כתנים הגדול, או יהיה ענינו כתנים בימים כי הם רבים בימים רבים, ואומרו ותגח בנהרותיך פירש הרב ר' דוד קמחי כי ותגח הוא כמו ותוצי' כמו כי יגיח ירדן אל פיהו כלומר ותוציא מים בנהרותיך לשטוף אל היבשה וכן ותדלח מים ברגליך הוא כמו ותרפוש נהרותם ולי נראה כי ותגח הוא לשון נגיחה כמו כי יגח שור איש (שמות כא, כח) רוצה לומר ואתה כאחד מהתנינים בימים ובהיותך שמה תגח בנהרותיך רוצה לומר אתה מנגח לכאן ולכאן בתוך נהרותיך, ותדלח שהוא כמו ותרמוס מים ברגליך כי כשדורס אדם במים שאינם עמוקים שיוכל לגעת ברגלו בארץ מעלה טיט ומעכיר המים, והיה זה משל לפרעה שהוא התנים הגדול הרובץ בתוך יאוריו ונהרותיו הם משל לחיילותיו ולמצרים וארצו שמשם היה מנגח ימה וצפונה מלשון בך צרינו ננגח (תהלים מד, ו), ותרפוס נהרותם הוא משל לשאר הארצות והמלכיות שהיה נלחם בהם ומשחיתם, וכבר נטה יונתן לפי' הזה בותגח שתרגמו מענין מלחמות ואגח כמשרייתך ואזעתא עממיא בסמכותיה ואתחריב' מדינתהון.

פסוק ג

ואחרי שאין אתה כפיר אלא תנים אפרוש עליך את רשתי בקהל עמים רבים והרשת הוא נכבוכדנצר מלך בבל וקהל עמים הם הכשדיים, והעלוך ר"ל מתוך יאוריך בחרמי שענינו ברשתי, והענין שיפול ביד נבוכדנצר ויוציאהו מתוך מצרים למלחמה וימות על פני השדה, (ד) וע"ז אמר ונטשתיך בארץ על פני השדה אטילך ר"ל אשליכך ואז יבואו כל עופות השמים וכל חית הארץ לאכול לשבעה ממך, (ה) ונתתי בשרך על ההרים רוצה לומר שהעופות והחיות ישאו את בשר המצריים לאכלה על ההרים, וימלאו הגאיות ממנה כי יהיו ההרים והגבעות מלאים מן הפגרים, ולפי שהיה למצריים גאה וגאון ודרך רע לכן אמר ומלאתי הגאיות רמותך שהוא כמו רוממות' שהרוממות שהיה לך יהיה מושלך בגאיות, (ו) ולרוב דם ההריגה שיהיה שמה אמר והשקיתי ארץ צפתך מדמך וצפתך הוא מלשון צפו מים על ראשי (איכה ג, נד) ר"ל ארצך שצפין המים עליה להיותה ארץ מישור עתה אשקה אותה מדם חלליך ויהיה הדם צף עליה כמו המים, עד שגם ההרים והאפיקים ימלאו ממך רוצה לומר מפגריך ומדמך.

והרד"ק בשם אביו כתב שקרא את ארץ מצרים ארץ צפתך בעבור יאור מצרים שיוצא ומכסה את הארץ ולכן נקראה ארץ צפה כמו שנקרא ארץ ישראל ארץ זבת חלב ודבש ונכון הוא.

פסוק ז

(ז-ח) וכיסיתי בכבותך שמים רוצה לומר שהנר המאיר כשיכבה יעלה עשן והנר הגדול יעלה עשן גדול ולכן בדמותו את פרעה לנר גדול אמר וכסותי בכבותך שמים שיכסה השמים מעשן וענן בכבות פרעה וממשלתו, והקדרתי את כוכביהם שמש וירח וכל מאורי אור, והדבור הזה כולו הוא על דרך ההפלגה והמשל מרוב הצרה שתבוא עליו כי כל מי שתבוא עליו צרה ידמה לו כל העולם בחשך ואפשר לפרש הפסוק הזה לא בדרך המשל אלא על הוראות השמימיות כי אין ספק שהשמש והירח וכל מאורי אור מורים על מלכי האדמה בהצלחתם ורעתם והקמתם והשפלתם, וכבר בארתי למעלה שהשמים יורו ויחייבו כפי המסודר אליהם מהשכלים המניעים אותם והמה יסדרו וינהיגו כפי הרצון האלהי השופע עליהם וכמ"ש אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו (לעיל א, יב), ולזה נאמר כאן שכאשר יכבה ויכלה ממשלת פרעה וכבודו הגרמים השמימיים יורו על השפלתו וזהו כסוי השמים וקדרת הכוכבים שלא יאירו אורם כלומר שלא ישפיעו טובה על מצרים וימשך מזה שאתן חשך על מצרים שהיא צרת נבוכדנצר, (ט) ואומרו והכעסתי לב עמים ענינו שעמים רבים כשישמעו שהחריב נבוכדנצר את ארץ מצרים יכעסו ויהיה לבבם סר וזעף מפחדם שככה יעשה להם והוא אומרו בהביאי שברך בגוים רוצה לומר כשידברו ויגידו שברך ורעתך בגוים. והמפרשים פירשו בהביאי שברך בגוים האנשים הנשברים והנגפים במלחמה שילכו בגוים עד הארצות אשר לא ידעו ויגידו חרבן מצרים, (י) וישומו עליו עמים רבים כי ישמעון ירגזון וישוממו מאותה שמועה ומלכיהם ישערו עליך שער רוצה לומר שגם המלכים יקבלו שער גדול שהוא כמו צער כשידעו מה שנעשה לפרעה וזהו בעופפי חרבי על פניהם ופירש הרד"ק עופפי בהבריקי ולהטי אותה על פניהם להפחידם ויותר נכון לפרשו מענין עופפות ותנועה, והחרב הנזכר כאן הוא נבוכדנצר כי כן קראו למעלה חרב השם יאמר שמלכי האדמה ישערו שער בלבותם בהניעי חרבי שהוא נבוכדנצר על פניהם, וחרדו לרגעים שרגע יחרד זה ורגע יחרד זה באומרו כל א' עלי יפול כאשר נפל על מצרים והוא אומרו איש לנפשו ביום מפלתך.

פסוק יא

ולפי שאמר כל זה בדרך המשלייי ביאר מיד הענין הנמשל בו והוא אומרו כנגד פרעה מלך מצרים חרב מלך בבל תבואך ולא מלך בבל בלבד יעלה עליך כי גם מלכים ושרים רבים יעלו עמו, (יב) וזהו בחרבות גבורים אפיל המונך והם עריצי הגוים כולם רוצה לומר כשדים ואשורים ושדדו את גאון מצרים ונשמד כל המונה שהם גבוריה ועמה, (יג) והאבדתי את כל בהמתה מעל מים רבים רוצה לומר שכל בהמה שהיתה גדלה על שפת היאור מסבת המים רבים שהיה מעלה נילוס באמצעות העשב שהיה מתגדל בארץ כולה תאבד ותמות, ולא תדלחם רגל אדם עוד רוצה לומר ולא תרמסם אותם השדות והיאורים עוד זמן רב לא רגל אדם ולא רגל בהמה כי בהיות האדמה שממה הב"ח הביתיים יתמעטו מאד, (יד) ואמר אז אשקיע מימיהם כלומר שלא יעלו מי נילוס ויכסו את הארץ להרבות התבואה אבל יהיו המים שקועים ביאור ולא צפים ולא מתפשטים בארץ וזו היא קללה רבה למצרים, ולפי שהמים כשתעבור בהם רגל אדם ובהמה יהיו המים עכורים אמר שאז לא יהיה כן כי בעבור שלא ירמסם רגל אדם ורגל בהמה ילכו המים מהנהרות כשמן זכים ומזוקקים והוא אומרו ונהרותם כשמן אוליך, (טו) ויהיה כל זה בסבת תתי את ארץ מצרים שממה והנה שוממותה תהיה ממלואה ר"ל מהעם הממלא אותה, ותהיה סבת השוממות ההוא בהכותי את כל יושבי בה ואז ידעו מצרים כי אני ה', ואין ספק שכל זה נאמר על חרבן מצרים שעשה נבוכדנצר והיא אשר התמידה ארבעים שנה כל ימי חיי נבוכדנצר ובנו אויל מרודך, (טז) ועל זה אמר קינה היא וקוננוה רוצה לומר הנבואה הזאת עם היות שהיא נבואה מאת השם קינה היא וקוננוה שכל בני אדם ראוי לקונן אותה כפי גודל צערה, בנות הגוים והם שאר הארצות והמלכיות תקוננה אותה אבל לא יעשו הקינה על החרבנות שגם כן קרה להם כי זאת הקינה היא מיוחדת למצרים כפי יאוריו ולכן חזר לומר שנית על מצרים ועל כל המונה תקוננה אותה נאם ה'. הנה נשלמו בכאן כל הנבואות שראה הנביא יחזקאל על חרבן מצרים בכל השנים האלה שזכר הכתוב בפרשיות האלו והוא החרבן שהיה קרוב לבוא על יד נבוכדנצר מלך בבל ומכאן ואילך יספר נבואה אחרת שראה מחרבן אחר שהיה עתיד לבוא על מצרים באחרית הימים:

פסוק יז

ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש וגומר בן אדם נהה על המון מצרים וגומר עד סוף הנבואה ופרשת בן אדם דבר אל בני עמך: אחרי שראה הנביא קינת פרעה וחרבנו ע"י נבוכדנצר שראה אותה בשנת י"ב למלכות צדקיהו זכר שאחרי זה י"ד יום

באותה שנה בחדש עצמו באתהו הנבואה להודיעו חרבן אחר שיהיה על מצרים, ולכן נאמר כאן השנה וימי החדש באומרו בחמשה עשר לחדש ולא זכר מה היה החדש ההוא לפי שהיה החדש שנזכר למעלה ונסמך על מה שכתוב שם, וענין הנבואה הזאת לדעתי לא שערו אמתתו המפרשים כלל והוא מה שבארתי במעין הי"א מספר מעיני הישועה שעשיתי בפי' ספר דניאל, והוא שקודם הגאולה אשר קוינוה עתידים הנוצרים בני אדום אשר בארצות המערב ורומי ואיטליא ללכת לכבוש את ירושלם ואת כל א"י שהוא כולו היום ממלכות מצרים וילכדו את ארץ מצרים ראשונה ויחריבו את מצרים ויהרגו המון רב ועם עצום בקרבה, וכן יכבשו הרבה מארץ ישראל, וכשישמעו שאר האומות מארצות המזרח והצפון שרובם הם היום ישמעאלים אכזריות הנוצרים אשר עשו במצרים ובארץ ישראל ושאר הארצות שילכדו יפחדו וירעדו מפניהם פן יתפשטו גם על ארצותם ויעשו בהם כמו שעשו במצרים, ועם זה יקנאו קנאה גדולה על היות הנוצרים לוקחים להם העיר ירושלם שגם היא בפני הישמעאלים מקום הקדושה ושער השמים, ועל זה נאמר בפרשה שזכרתי למעלה והיתה חלחלה בכוש כנפול חלל במצרים וגומר כוש ופוט ולוד וכל הערב ובני ארץ הברית אתם בחרב יפולו שארץ הברית היא ארץ ישראל, ופרט אותה לפי שעליה ולכובשה תהיה עליית הנוצרים שמה ומפני זה יתקבצו העמים ממזרח ומצפון ויבאו על הנוצרים ויערכו אתם מלחמה קרוב לירושלם ויהרגו אלו באלו מכה רבה, והיתה להם עת צרה גדולה כי אז יתמו חטאים מן הארץ ותהיה נקמת ה' עליהם, והאשורים שהם היום מדת ישמעאל שהחריבו בית ראשון והגלו עשרת השבטים והנוצרים בני אדום שהחריבו בית שני, בהיותם לוחמים ומתקוטטים אלו עם אלו למשול על אדמת הקדש יקבלו בתוכה עונש ממה שעשו בה בימי קדם מקום הרשע שמה יהיה המשפט, וכבר העיר על כל זה דניאל בסוף נבואותיו כשזכר ממלך הצפון ומלך הנגב שאמר שם (דניאל יא, מב) וישלח ידו בארצות וארץ מצרים לא תהיה לפליטה ומשל במכמני הזהב והכסף על חמודות מצרים, וזה כולו ממה שיעשו הנוצרים בארץ מצרים, ואמר עוד ושמועות יבהלוהו ממזרח ומצפון והם שמועות אנשי המזרח ואנשי הצפון שיבואו להלחם על הנוצרים ולכן לא זכר מערב כי הנוצרים הם המערביים וכמו שפירשתי שם.

פסוק יח

וע"ז באמת יחזקאל ניבא במקום הזה באמור השם אליו בן אדם נהה על המון מצרים כי עם שהנביא ישמח בחרבנם ואיבודם אמר לו נהה שענינו שא קינה, והוא שיאמר הדברים שיקוננו המקוננים עליהם, ואמר והורידהו אותה רוצה לומר שבדברו ונבואתו

יספר ויגיד שאותה רוצה לומר בת מצרים ובנות גוים אדירים הם שאר האומות שיזכור אחר זה בפרשה ירדו אל ארץ תחתיות אל יורדי בור רוצה לומר שימותו חללים במלחמה ההיא ויפלו בשדה כמו חללים שוכבי קבר, כי בעבור ששאר העמים ההם יבואו לעזור למצרים ולנקום נקמתם לכן שתף הריגתם עם הריגת מצרים באומרו אותה ובנות גוים אדירים, (יט) ואמר כנגד מצרים בפרט ממי נעמת רדה והשכבה את ערלים רוצה לומר את מצרים היית מתפארת מכל האומות ועתה תרדי ותשכבי לארץ בהלחמך את ערלים שהם הנוצרים, כי מפני שהיו הנוצרים ערלי לב וערלי בשר וצפה הנביא ברוח נבואתו שבזמן ההוא יהיו בני מצרים ורוב אנשי המזרח והצפון נמולים כדת ישמעאל לכן קרא בנבואה הזאת את הנוצרים ערלים לאפוקי אנשי מצרים שלא יהיו כן, (כ) ואמר בתוך חללי חרב יפלו להגיד שלא יחשבו שיעשו למצרים הנוצרים שביה וגלות כמו שעשה נבוכד נצר כי הם יכו את מצרים מכת הרג וזהו בתוך חללי חרב יפולו חרב נתנה מהנוצרים על מצרים, לכן אתם המצריים משכו אותה וקבלוה וכן כל המוניה של מצרים.

ולפי שיתקבצו המוני אומות המזרח וגבוריהם לעזור את מצרים ולנקום את נקמתו מיד הנוצרים הערלים לכן אמר בדרך המשל (כא) וידברו לו אילי גבורים מתוך שאול את עוזריו כלומר שמן הקבר יהיו אילי הגבורים שהם חללי מצרים קוראים לו רוצה לומר בעדו שבעד מצרים יקראו את עוזריו שיבואו לנקום נקמתו והוא על דרך קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה (בראשית ד, י), ובעבור זאת הנקמה ירדו שכבו הערלים חללי חרב רוצה לומר שגם הערלים מחריבי מצרים יפלו חללי חרב באותה מלחמה, וזו היא כללות הנבואה הזאת רוצה לומר שהערלים יחריבו למצרים ויבואו עוזרי מצרים ויחריבו את הערלים ויחריבו גם העוזרים ההם שמה באופן שתהיה ההריגה עצומה מפה ומפה, ולכן אמר בדרך המשל ידברו לו כאילו חללי מצרים ידברו את עוזריו ויספרו להם צרתם ומה שעשו הנוצרים אשר בעבור זה באו העוזרים וירדו ושכבו גם הערלים חללי חרב.

וביאר הנביא מי הם האומות אשר יבואו שמה באותה מלחמה בעזרת מצרים ושיפלו בה גם כן כי יפול עוזר ונפל עזור וע"ז אמר (כב) שם אשור וכל קהלה סביבותיו קברותיו כולם חללים רוצה לומר שהיו האשורים סביבותיו של מצרים כי מתו בעבורם, והתבונן שלא קרא לאשור ערלים לפי שראה הנביא שבזמן ההוא יהיו כולם נימולים נכנסין בדת ישמעאל, ולפי שיהיה מפלת בני אשור בסבת מצרים לכן אמר סביבותיו קברותיו רוצה לומר שסביב מצרים יהיו קברות אשור לא שיהיו כולם באותו מקום שהיו קברות מצרים אבל שיתקרבו אליהם בענין ההריגה והוא אומרו כולם חללים הנופלים בחרב, (כג) אשר

נתנו קברותיה בירכתי בור ואין פירוש שאול וירכתי בור עונשי גיהנם כי אין הכונה בכאן דבר מזה אלא על המות והקבר כי הוא השאול והבור רוצה לומר הקבר ויהי קהלה סביבות קברתה, ונתן הסבה למה יפלו שם האשורים בחרב באומרו אשר נתנו חתית בארץ חיים רוצה לומר שהאשורים עשו שבר על שבר ומחתה רבה בארץ ישראל שהיא ארץ חיים בגלות עשרת השבטים ולכן יבאו לקבל עונשם שמה.

פסוק כד

עוד אמר שם עילם וכל המונה סביבות קבורתה כולה חללים רוצה לומר שגם אנשי עילם שהוא מדי וכל המונה יבואו לאותה מלחמה בשמעם שמע מצרים וילחמו בנוצרים ויפלו גם הם בני מדי שם חללים בחרב והיה זה מפני שילחמו עם הערלים וירדו מאלו ומאלו אל ארץ תחתית שהוא הקבר והיה זה לעילם לפי שגם הם נתנו חתיתם בארץ חיים במה שמנעו בנין הבית ובענין המן ובדברים אחרים ולכן ישאו כלימתם אל יורדי בור.

פסוק כה

ואומרו בתוך חללים נתנו משכב לה בכל המונה סביבותיו קברותיה כולם ערלים ענינו שבתוך החללים שבאותה מלחמה נתנו משכב לעילם בכל המונה והיו סביבותיו קברותיה של עילם ערלים מהנוצרים רבים הלוחמים בהם, כי אותם הערלים שהיו סביבותם היו כקבר לעילם לפי שיהיו אלו על אלו מושלכים על פני השדה, הנה א"כ לא אמר כולם ערלים חללי חרב על בני עילם אלא על הנוצרים הערלים באמת כי הם היו סביבותיו וקברותם של עילם והיה זאת ההריגה ג"כ לעילם לפי שנתן חתיתם בארץ החיים בהיותם מושלים בא"י, והסתכל שאמר אשר נתנו חתית בארץ חיים לפי שהם נתנו בעצמם המחתה לא"י וכן אמר על הערלים אשר נתנו חתיתם בארץ חיים במה שהחריבו בית שני הרומיים והגלו את ישראל מעל אדמתם, אבל בעילם שלא הרעו לישראל בכוונה מרשעתם אלא ששמעו למלשינים ולמוסרים והם צוו לעכב ולמנוע בנין הבית לא אמר בהם אשר נתנו חתיתם אבל אמר כי ניתן חתיתם בארץ חיים כאילו הם לא נתנו בעצמם המחיתה אבל ניתנה בשמם ולכן נענשו כפי חטאם וישאו כלימתם אל יורדי בור בתוך חללים ניתן עילם בעבור זה.

פסוק כו

עוד אמר שם משך תובל וכל המונה סביבותיו קברותיה כולם ערלים וגו' ואם היו משך ותובל מארצות מצפון מבני יפת כדברי המפרשים הנה הם בלא ספק גויי גוג ומגוג כמ"ש אח"ז בן אדם שים פנך אל גוג ארץ המגוג נשיא ראש משך ותובל שגם הם יבאו לזאת המלחמה, ויהיה לפ"ז פי' הכתוב הזה שגם משך ותובל יבאו לאותה מלחמה ויהיו

סביביו של מצרים וגם יהיו קברותיה של משך ותובל הערלים הנוצרים מחללי חרב כי קרה להם כמו שקרה לעילם שמתו במלחמה והיו קברותיהם הנוצרים הערלים שהיו חלליהם סביבותיהם, והיה זה למשך ותובל לפי שגם הם נתנו חתיתם בארץ חיים כי הם באו עם נבוכדנצר להחריב בית ה', ולכן יהיה מעונשם שימותו חללים אבל יוסף בן גוריון כ' בספרו ממלחמות בית שני וז"ל שמבני יפת הם בצרפת על נהר סיינ"ה מהם בארץ בריטאני"א על נהר ליר"א ובני תובל הם בפיש"א ובני תיר"ס הם האינגליש"י ובני אשכנז הם בני אלימאני"א והכתיים הם הרומיים החונים בבקעת קאמפאני"א על נהר טיבריא"ו ובני תרשיש ישבו בטושקאנ"א ויהיו גבולם עד נהר טיבריא"ו ובני יון ארצם ידוע וכן בני תוגרמה שהם עשרה כמו שזכר, וכ"ז ממה שיורה שבני יפת נתישבו בחלק האיאורופ"א, ושמשך ותובל הם היום מכלל הנוצרים, ואפשר שגוג ומגוג והנוצרים ג"כ כולם היו ממשך ותובל ונתפרדו לגויהם ונשאר חלק מהם במזרח והשאר פנה למערב ולכן נאמר בענין גוג נשיא ראש משך ותובל אולי ששם נתישבה בן הבכור. וכבר יסכימו כל המספרים בספרי דברי הימים אשר לרומיים שבני נח חלקו ביניהם את הארץ שראו בחכמתם שהיתה עתידה להתישב ושנפל חלקו של שם בארץ האשיא"ה שנקראת כן על שמו וחלקו של חם באפריק"ה ושיפת לקח לו האיאורופ"ה והיא נתחלקה לבניו ותובל ירש את ארץ ספרד וצרפת ומהם עברו הים אל אי קצה הארץ הנקרא אינגלאטיר"א, ומפני זה הרשום בכתב אמת משך ותובל הם היום מכלל הנוצרים. ויהיה ענין הכתוב הזה שאחרי שזכר ענין אשור ועילם אשר יבואו לעזרת מצרים להלחם עם הנוצרים זכר אומות הנוצרים שיהיו באותה מלחמה, וראשונה זכר מהם משך ותובל שיפלו שם חללים כשאר האומות ועליהם אמר כולם ערלים מחללי חרב ר"ל שהם כולם ערלים והם יהיו מכלל חללי חרב שימותו שמה לפי שנתנו חתיתם בארץ חיים והוא חרבן בית שני שהחריבו הרומיים.

פסוק כז

ואמנם אמרו ולא ישכבו את גבורים נופלים מערלים ענינו כפי זאת הכוונה שגם אלה משך ותובל בהיותם נופלים חללים לא יהיו נקברים בכבוד כמו שהיו נקברים גבורים רבים שכבר מתו מן הערלים ונקברו בכבוד בכלי מלחמתם וחרבותם תחת ראשיהם כי כן יקברו הנוצרים את הגבורים והפרשים לכבוד ולתפארת, לא יזכו לדבר מזה משך ותובל אבל תהיה עונותם על עצמותם ויקבלו גמול מה שעשו והוא שגם הם לא נתנו קבורה וכבוד לבני ישראל במלחמותם והוא אומרו כי חתית גבורים בארץ חיים רוצה

לומר כי מחתה רבה עשו הם גם כן לגבורי ישראל ויהודה בארץ חיים ולכן ראוי שיעלו הם שמה כפגר מובס ויענשו מדה כנגד מדה.

פסוק כח

ואומרו ואתה בתוך ערלים תשבר פירשו המפרשים על פרעה, ואינו נכון כי הדברים היו עם משך ותובל שנתנו חתית גבורים בארץ חיים וכנגדם אמר ואתה בתוך ערלים תשבר ותשכב את חללי חרב רוצה לומר לכן כאשר עשית יעשה לך שאתה בתוך ערלים תשבר כמו שנשבר ישראל בתוכך ותשכב את חללי חרב שלא תקבל קבורה בכבוד אלא משלך ארצה עם חללים רבים: וממה שזכר הנביא בכאן יתבאר אמתת מה שפירשתי בענין גוג ומגוג שלא תהא ביאתו להלחם עם ישראל בלבד אלא להלחם עם בני אדום הבאים בארץ הנגב ובארץ הצבי וכמו שיתבאר אחר זה:

פסוק כט

ואחרי שזכר משך ותובל שהם מכלל הנוצרים זכר אדום מלכיה וכל נשיאיה שהוא רומ"י וכל נשיאי איטלי"א, ולפי שהרומיים היו הגבורים אשר מעולם לכן אמר אשר ניתנו בגבורתם את חללי חרב רוצה לומר שבסבת גבורתם יהיו נתונים עם חללי חרב שימותו במלחמה, ולפי שהם מכלל הנוצרים אמר המה את ערלים ישכבו את יורדי בור, (ל) ואומרו שמה נסיכי צפון כולם וכל צידוני המפרשים פירשו נסיכי צפון על מלכי בבל וצידונים אמרו שהם מארץ צידון, ואני אחשוב שנסיכי צפון וכל צידוני הם משפחות האשכנזים ואנשי אונגריאה פולוניא ובוהימיא ורושייא שהם כולם לצד צפון, וגם אנשי אינגלטיר"ה ושקוצי"א שהם צפוניים באמת, וקראם מפני היותם טורפים וחומסים צידוני מלשון צייד והם כולם מכלל הנוצרים ולא יוכללו בשם אדום אשר יוחס לרומי ולאנשי איטלי"א וצרפת וספרד שיהיו עיקר המלחמה הזאת ומפני הדת יבאו בעזרת בני אדום לכבוש את ארץ ישראל, ולפי שהם עם גבור ואיש מלחמה לכן אמר עליהם אשר ירדו את חללים בחתיתם מגבורתם בושים רוצה לומר שיבושו מגבורתם וישכבו הערלים ההם עם שאר חללי חרב שימותו שמה במלחמה וישאו כלימתם את יורדי בור, ומפני שאלה לא היו בחרבן בית ראשון ולא בחרבן בית שני לכן לא נאמר בהם שנתנו חתיתם בארץ חיים כמו שאמר בשאר האומות: אמנם לא נאמר באדום אשר נתנו חתיתם לפי שענין המלחמה הזאת לא תהיה רק על ביאת אדום לכבוש את ארץ ישראל והיה אם כן הדבר מבואר שנתנו חתיתם בארץ חיים.

פסוק לא

ואמנם אומרו אחר זה אותם יראה פרעה ונחם נראה לי שהוא חוזר לכל הערלים שזכר למעלה משך ותובל ואדום ונסיכי צפון שהם הנוצרים כולם שבראות פרעה בקבר אשר הוא שהם גם כן חללים ינחם על רעתו וממה שעשו לו בראותו שכבר לוקחה נקמתו מהם, וזהו אותם יראה פרעה ונחם על כל המונה לפי שהיו חללי חרב פרעה וכל חילו על ידי הנוצרים הערלים, (לב) והנה יהיה זה לפרעה ולמצרים לפי שנתתי חיתתו בארץ חיים כי גם פרעה נכה המית את יאשיהו והוא הסיר את יהואחז ממלכותו והוליכו אסור למצרים וזהו כי נתתי את חיתתו בארץ חיים שמחתת פרעה היתה, אבל הכל נמשך ממני ולזה אמר נתתי והכתוב הוא חתיתו והקרי הוא חתיתי לפי שהכל היה מאת האלקים, ומפני זה השכב פרעה בתוך ערלים שנפל בתוך הערלים הנוצרים והיו את חללי חרב רוצה לומר עם חללי חרב פרעה וכל המונו:

הנה התבארה הנבואה העצומה הזאת בשלימותה הרחק מאד כרחוק מזרח ממערב מדרכי המפרשים, והאמת עד לעצמו כי לא דיבר הנביא מעונשי גיהנם בכל הנבואות האלה כי אם ממלחמת הנוצרים הערלים עם בני ישמעאל באחרית הימים, ואין להפלא מאשר באו בה הדברים פעם בלשון יחיד פעם בלשון רבים פעם לנוכח פעם שלא לנוכח ועל האומות פעם בלשון זכר פעם בלשון נקבה כי כן דרך הנביאים בנבואותיהם, ותדע ותשכיל שעל זה גם כן ניבא ישעיהו בפרשת קרבו גוים לשמוע (ישעיה לד, א) אם לא ששם ביאר כללות המלחמה בדרך קצרה ומפלת אדום אשר תהיינה ביאר באריכות ויחזקאל עשה בהפך שביאר כאן המפלה הכוללת באריכות וחרבן אדום בקוצר ומה שלא ביאר זה ביאר זה, וכבר זכרתי במעיני הישועה שיראה מדברי הנבואות שגם במלחמה הזאת יצאו בני ישראל הנמצאים על אדמת הקדש ויבואו מארצות המזרח מהשבטים אשר שמה ועשו להם ראש אחד הוא משיח בן יוסף וימות באותה מלחמה ואז יתגלה משיח בן דוד כמו שאמר דניאל (דניאל יב, א) ובעת ההיא ימלט עמך, וכבר היה זה הדבר מקובל אצל חכמינו הקדושים שאמרו בפרקי ר' אליעזר (פרק ל) ג' מלחמות של מהומה עתידין בני ישראל לעשות באחרית הימים עם בני אדום שנאמר (ישעיה כא, טו) כי מפני חרבות נדדו, אחת בים שנאמר (שם) מפני חרב נטושה ואחת בשדה מפני קשת דרוכה (שם) ואחת בכרך גדול של רומי שהיא כבדה משתיהן שנאמר (שם) ומפני כובד מלחמה, ומשם בן דוד יצמח ויראה באובדן של אלו ושל אלו ומשם יבוא לארץ ישראל שנאמר (שם סג, א) מי זה בא מאדום, התבונן אם ידעת בינה כי הנה שתי מלחמות שאמרו אחת בים ואחת בשדה הם אשר יהיו בארץ ישראל מהנוצרים

שילכו שמה לכובשה והישמעאלים שיבאו עליהם וכמו שנאמר בדניאל ובעת ההיא יתנגח עמו מלך הנגב ויסתער עליו מלך הצפון ברכב ובפרשים ובאניות רבות כי הנוצרים ילכו שמה באניות בלב ים ומהם ירדו בארץ ברכב ובפרשים, ולכן נאמר שם והטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש כי יהיו אניותיהם על הים והמה נלחמים בארץ והישמעאלים גם כן יבואו עליהם בים וביבשה ולכן יהיו שתי המלחמות שמה אחר בים ואחר בשדה ומפני מפלת אדום שתהיה עצומה יעצרו כח הישמעאלים לבוא על רומי כמו שהנוצרים הלכו על ירושלם ואז תהיה המלחמה הג' שאמרו בכרך גדול של רומי:

פרק לג

פסוק א

הנבואה הארבעה עשר גם היא כוללת ומקפת נבואות רבות ובזמנים מתחלפים אבל להיות הדרוש אחד ומתיחס בעניניו כללתי אותם בנבואה אחת. תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמור בן אדם דבר אל בני עמך ואמרת אליהם ארץ כי אביא עליה חרב וגומר עד ויהי דבר ה' אלי לאמור בן אדם הנבא על רועי ישראל. ויש בה ח' פרשיות. הא', ויהי דבר ה' וגומר בן אדם דבר אל בני עמך. הב', ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל. הג', ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל. הד', ואתה בן אדם אמור אל בני עמך צדקת הצדיק. הה', ויהי בשתי עשרה שנה וגומר בא אלי הפליט. הו', ויהי דבר ה' וגומר בן אדם יושבי חרבות. הז', לכן אמור אליהם כה אמר ה' אלקים על הדם תאכלו. הח', ואתה בן אדם בני עמך הנדברים בך. ויש לשאול בנבואה הזאת ששת השאלות:

השאלה הראשונה בפרשת ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל, והיא כי מה צורך היה בהודעה הזאת במקום הזה והנביא כבר הזהיר את העם בדבר ה' וכאשר נאמרה הנבואה הזאת אין ספק שכבר נחרבה ירושלם ולכן אמר בסמוך ומיד אחריה שבא הפליט לאמר הוכתה העיר ואם כבר נעשה החרבן מה צורך היה עוד בצופה, כל שכן שהמשל והענין הזה בעצמו כבר נאמר בתחילת הספר בנבואה השנית שזכרתי שנאמר ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעת מפי דבר והזהרת וגו' באומרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו וגומר רשע הוא בעונו ימות ודמו מידך אבקש ואתה כי הזהרת רשע ולא שב וגומר הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת ושאר עניני הפרשה הזאת כולם באו שמה ומה צורך בהכפל הזה:

השאלה השנית בפרשת ואתה בן אדם אמור אל בני עמך צדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו וגו', והיא כי כל מה שנזכר בפרשה הזאת מהצדיק ששב מצדקתו וחטא שצדקותיו

לא תזכרנה ובעול אשר עשה בו ימות וכן הרשע ששב מחטאו ועשה משפט וצדקה כל חטאתיו לא תזכרנה חיה יחיה כל זה ובזה האופן בעצמו כבר נזכר למעלה בנבואה השביעית שזכרתי בפרשת אבות יאכלו בוסר ושיני הבנים תקהינה באומרו והרשע כי ישוב מכל חטאתו וגומר ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול וגומר ושם נאמר ואמרתם לא יתכן דרך ה' הדרכי לא יתכנו בית ישראל הלא דרכיכם לא יתכן לכן איש כדרכיו אשפוט אתכם וגומר כי לא אחפוץ במות המת וכזה בעצמו נאמר כאן ומה הצורך והתועלת בהכפל נבואה אחת בסגנון אחד על פי נביא אחד:

השאלה השלישית בהכפל הדברים עצמם בזאת הנבואה עצמה, כי אחרי שאמר שצדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו וביאר הענין באר היטב אמר עוד ואומרו בני עמך לא יתכן דרך ה' וגומר וחזר לומר פעם אחרת בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ומתו בהם ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה והוא כפל מבואר בפרשה עצמה:

השאלה הרביעית באומרו ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה לחודש לגלותנו בא אלי הפליט וגומר כי הנה העיר הוכתה בחדש החמישי שהוא חדש אב בתשיעי ובעשירי בו, ואיך יתכן שלא שמעו בבבל ראש מלכות נבוכד נצר הצלחתו ונצחונו עד החדש העשירי מהשנה האחרת שהוא זמן חמשה חדשים בקירוב כי הנה מירושלם עד בבל ילכו צירים רצים בחדש ימים ובפחות מזה להגיד בשורה טובה לכשדיים כזאת ואיך נתעכבה חמשה חדשים:

השאלה החמישית בכפל שבא בפתיחת פי הנביא בבוא הפליט כי הנה אמר ויד ה' היתה אלי בערב לפני בוא הפליט ויפתח את פי עד בוא אלי בבקר וחזר לומר שנית ויפתח פי ולא נאלמתי עוד והיה אומרו ויפתח פי שנית כפל מבואר:

השאלה השישית באומרו בן אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל אומרים לאמור אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה, וכתבו המפרשים שאמר יושבי חרבות על בני יהודה שהיו במלכות צדקיהו כי היה רוב ארץ ישראל חרבה בימי צדקיהו והם היו אומרים אחד היה אברהם ויירש את הארץ כל שכן שאנחנו בהיותנו רבים נירש אותה ולא נצא ממנו בגלות, ואינו נכון כי הם היו שומעים דברי הנביאים שהיו מיעדים בחרבן ירושלם וחטאתם כסדום הגידו לא כחדו ואיך יאמרו שלהיותם רבים ירשו את הארץ בהיותם רעים וחטאים לה' מאד ולמה יקרא אל בני יהודה יושבי חרבות וכבר אמר ירמיהו שהיתה ירושלם העיר רבתי עם בעת חרבנה ורוב

העם שמת ושגלה שמה מורה שהיתה רבתי עם לא חרבה והנני מפרש הפסוקי' באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת שכללה נבואות רבות וספורים מתחלפים מפני היחס שיש ביניהם היא שכאשר נחרבה ירושלם קודם בוא הפליט להגיד הדבר ליחזקאל בערב יום בואו הודיעו ה' שהוא היה בתוך עמו כצופה שאשר יראה יגיד להזהיר את העם, ואמר לו זה כדי שלא יאמר יחזקאל בלבו בשמעו שהוכתה העיר יגעתי באנחתי ובנבואתי ומנוחה לא מצאתי כי לא הועילו דברי ואזהרותי למלט את העיר, לכן אמר לו השם שהוא היה צופה לבית ישראל ואם לא היה מגיד להם הנגזר עליהם היו הם מתים ונחרבים בעונם והיה השם מבקש דמם מיד הנביא שלא הזהירם, ועתה כיון שהזהיר אותם אם הם לא שבו מדרכם הרעה מתו בעונם והנביא את נפשו הציל ודי בזה אליו מהתועלת, ואם יאמר מה תועלת היה באותה אזהרה ביאר לו שהוא יתברך לא יחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחיה ולכן היה מזהירם כדי שישובו בתשובה לפי שכמו שצדקת הצדיק לא תצילנו ביום רשעו כן רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו, וכדי שישובו בתשובה היתה האזהרה להם נאותה ומועילה, ואחרי שהודיעו כל זה כמכין לפניו הדרך לשמועה שישמע מיד בא אליו הפליט מירושלם להגיד לו שהוכתה העיר ולכן קודם בוא הפליט בערב פתח הנביא את פיו ויגד הנבואה שעברה מהצופה והצדיק והרשע, ואחרי בואו פתח פיו להוכיח את העם אשר נשארו אחרי חרבן ירושלם בערי יהודה אם עם גדליה בן אחיקם ואם עם יוחנן בן קרח ועם שרים אחרים שהיו חושבים שאותם הנשארים שמה ירשו את הארץ עם היותם מועטים כי יותר מעט היה אברהם לבדו וירש את הארץ, והנביא משיבם שאין הדבר תלוי ברוב העם או במיעוטו אלא ברשעתו או בצדקתו ולכן בהיותם עובדי ע"ז שופכי דמים ומגלי עריות לא יירשו את הארץ אבל תשומם הארץ מהם, ולפי שאנשים מבני הגולה שבבבל היו באים לנביא לדרוש את השם מאתו בסתר גילה השם לנביא שלא יאמין בהם כי ישמעו את דבריו ולא יעשו אותם ויהיו דברי הנביא בפיהם כשיר עגבים דברי לעג וליצנות אבל בבוא הרעה כאשר הוכתה העיר אז ידעו כי נביא היה בתוכם: וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי דבר ה' אלי לאמור בן אדם דבר אל בני עמך וגומר עד ויהי בשתי עשרה שנה. דעתי הוא שהנבואה הזאת נאמרה ליחזקאל הנביא בערב היום שבא אליו הפליט להודיעו שהוכתה העיר, ועליה יאמר אחר זה ויד ה' היה אלי בערב לפני בוא הפליט, והיה ענין הנבואה הזאת וצורכה שחשש השם שמא יאמר הנביא וגם בני עמו בשמעם חרבן ירושלם וחרבן עמה מה הועילו נבואות הנביא ומה הועילו דבריו והזהרותיו אחרי שהיה

הכל בגזירה ועליה אין להשיב, וכבר מפני זה בתחילת הספר לפי שהנביא היה נשמט מלהנבא אמר לו השם צופה נתתיך לבית ישראל והגיד לו התועלת שהיה אפשר שימשך מדבריו והזהרתו אם לעם שישובו בתשובה ויכפר להם כל הפשעים שעשו ואם לנביא עצמו שבהזהרתו אותם את נפשו הציל אף על פי שהם לא ישובו ואם לא יזהירם דמם מידו יבקש, ושם נאמר לו כל זה לתת לו לב להנבא ולא ישמט ממנו, אמנם כאן נאמר לו זה עצמו לנחמו ולדבר על לבו שלא יתעצב ולא יתקוטט בעצמו על כל מה שניבא אליהם כיון שלא שמעו ולא הטו את אזנם (ב) כי הנה מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא והארץ כשיביא עליה ההשגחה האלקית חרב הנה עם הארץ גם שיהיו חסרי ונעדרי הידיעה יקחו איש אחד מקציהם רוצה לומר מהקצינים שבהם ונתנו אותו לצופה (ג) כדי שבראותו חרב האויבים באה על הארץ יתקע בשופר ויזהיר את העם ואין על הצופה מוטל אלא ההזהרה, (ד) אמנם השומע שלא יזהר בשמעו קול השופר דמו בו יהיה ואין על הצופה אשם, (ה) אבל אם הוא רוצה לומר השומע נזהר נפשו מלט מהחרב הבאה בסבת הצופה שהזהירו, (ו) ולכן הצופה שראה חרב האויבים באה ולא תקע בשופר באופן שהעם לא נזהר ותבא חרב האויב ותקח נפש מהעיר אין ספק שהנפש ההוא בעונו נלקח כי אם היה צדיק היה חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם, אבל עכ"ז שהוא בעונו נלקח דמו מיד הצופה אדרוש לפי שהיה לו להזהיר העם כיון ששמוהו לצופה ובטחו בו, וכן אמרו חכמים ז"ל (שבת לב, א) כי יפול הנופל ממנו (דברים כב, ח) ראוי היה זה ליפול אלא שמגלגלין זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב.

פסוק ז

וביאר ענין המשל בנביא באומרו ואתה בן אדם צופה נתתיך לבית ישראל ושמעתה מפי דבר כצופה רואה את החרב באה על הארץ והזהרת אותם ממני רוצה לומר הנה אלקיכם נקם יבוא גורו לכם מפני חרב כי הוא הנמשל בתקיעת השופר, וכן אמר ישעיהו (ישעיה נח, א) קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך, (ח) ואם אתה יחזקאל באומרי לך בנבואה על הרשע שמות ימות אילו לא דברת להזהיר רשע מדרכו אין ספק שהרשע ההוא בעונו ימות אבל תהיה עליך האשמה שלא הזהרתו ודמו מידך אבקש, (ט) מה תאמר שלא הועיל אזהרתך הנה כאשר אתה הזהרת את הרשע מדרכו לשוב ממנה והוא לא שב מדרכו הוא בעונו ימות כי לא מת מפני אזהרתך, ואתה את נפשך הצלת ותועלת גדול היה בהזהרתך ואם לא הועילה להם הועילה לך שאת נפשך הצלת, (י) כל שכן שגם אליהם הועילה אזהרתך וזהו אומרו אל בית ישראל כן אמרתם רוצה לומר אמת אמרתם כמו כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כז, ז) שפשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים

ואיך נחיה אמת אמרתם אחרי שהודיתם בפשע ובעונש הראוי לבא עליכם, (יא) אבל אמור אליהם שאין הגזרה חרותה כי לא אחפוץ במות הרשע אף על פי שהוא רשע וראוי שימות כי אם בשוב רשע מדרכו באופן שיחיה ולכן שובו שובו מדרכיכם הרעים ואל תמותו בית ישראל.

פסוק יב

ואם תאמרו מה נעשה לפשעים ולעונות שכבר עשינו הנה להשיב ע"ז אתה בן אדם אמור אל בני עמך הלא ידעתם וכמה פעמים אמרתי לכם שצדקת הצדיק לא תצילנו ביום פשעו כ"א נתחרט מצדקותיו ועשה פשע כל צדקותיו לא תזכרנה, כן רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו הרי לכם שהרשע פעם ימות ופעם לא ימות כי הרשע ביום שובו לא ימות מפני רשעו הקודם והרשע א"כ לא ימיתהו אמנם הצדיק לא יוכל לחיות ברשע ביום חטאתו וימשך מזה שהרשע ימית את הצדיק ביום חטאתו ויחיה את הרשע ביום תשובתו, (יג) ואם תאמרו איך תשתנה הגזירה שניתנה על הצדיק לחיות ביום צדקתו ועל הרשע למות בשובם מדרכם דעו נא וראו כי גזרותי כולם תנאית ולכן באמרי לצדיק חיו יחיה והוא בבוטחו על צדקותיו חזר מהם ועשה עול הנה תשתנה הגזרה וכל צדקותיו לא תזכרנה ובעולו אשר עשה בה ימות כי היתה הגזרה תנאית בהיותו צדיק לא כשישתנה לרשע, (יד) וכן באמרי ובגזרי לרשע שימות ושב מחטאתו ועשה משפט וצדק' (טו) חיה יחיה ולא ימות, (טז) לפי שכל חטאתיו אשר עשה לא תזכרנה לו אבל כיון שמשפט וצדקה עשה חיה יחיה ולא ימות כי כבר אינו רשע והגזרה שימות היתה תנאית בהיותו רשע. הנה הותרו שתי השאלות הראשונו' שמה שנזכר מהצופה בתחילת הספר היה להניעו ולאמצו לנבואה, ומה שנזכר כאן מהצופה היה לנחמו על אשר לא הועילה נבואתו ואזהרותיו, ומה שזכר כאן מצדקת הצדיק ומרשעת הרשע היה להשיב על מחשבותיהם לענין התשובה, וחדש כאן על מה שנזכר שם דבור באמרי לצדיק חיה יחיה וכן באמרי לרשע מות ימות להגיד שהגזרות האלקיות חוזרות ואינן מעכבות התשובה וזה לא נזכר בשאר הפרשיות של מעלה והוא על דרך מה שאמר ירמיהו (ירמיה יח, ז - ט) רגע אדבר ורגע אדבר.

פסוק יז

ואמנם אומרו אחר זה ואמרו בני עמך לא יתכן דרך השם הוא על דרך מה שנאמר בפרשה השביעית שלא היה נכון וישר דרך השם במות הצדיק שעשה עול ולא תזכרנה צדקותו וכן ברשע, והשיבם והם דרכם לא יתכן רוצה לומר ואם הדבר כן שדרכי אינו נכון יתחייב שדרכם לא יתכן לפי שבזה הדרך עצמו הוא בית דין שלהן בארץ מזכין ועונשין, (יח)

כי הנה בשוב צדיק מצדקתו ועשה עול אין ספק שבדינא זוטא היה משפט בני אדם שהצדיק ההוא ימות בעבור העול שעשה ולא יפטרו אותו מהעול בעבור צדקותיו שעשה בימים הראשונים, כאילו תאמר שהצדיק שעשה צדקות הרבה ואחר כך הרג את הנפש שאין ספק שיהרגו אותו בני אדם וכן הוא בב"ד של מעלה, וזהו אומרו ועשה עול ומת בהם ומלת בהם אינו חוזר לעול כי הוא יחיד אבל הוא חוזר אל בני עמו שאמר והמה דרכם לא יתכן ועל זה אמר ומת בהם רוצה לומר שימות ביניהם בבית דין שלהם בעבור העול שעשה, (יט) וכן בשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה שאין ספק שבני אדם בבית דין שלהם לא יחושו את הרשע אשר עשה בימים הראשונים אבל ישפטו אותו באשר הוא שם רוצה לומר במה שעשה אז משפט וצדקה ולכן עליהם הוא יחיה, (כ) וכיון שבזה הענין דינא דרקיעא כדינא דארעא איך אם כן תאמרו לא יתכן דרך ה' כי הוא לכל איש כדרכיו ישפוט וכן כדרכיכם אשפוט אתכם בית ישראל וכמו שאתם דנים ושופטים את בני אדם כן אני שופט אתכם הנה התבאר שאין כפל דברים בכתובים האלה אבל שהם טענה על דבריהם, ואין ספק שכבר נאמר זה למעלה בנבואה השביעית כמו שזכרתי האמנם נשנה כאן זה המאמר כדי להשיב על טענת אנשי הדור עם מה שכבר נאמר לנביא בנבואתו, והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק כא

ויהי בשתי עשרה שנה בעשירי בחמשה לחדש לגלותנו וגומר עד סוף הנבואה ופרשת בן אדם הנבא על רועי ישראל. ממה שראוי שתתעורר בזה הוא אומרו כאן לגלותנו כי פעמים רבות זכר יחזקאל הנבואות שבאו לו בתחילת השנים ולא נאמר באחת מהם לגלותנו אם בתחילת הספר ויהי בשלושים שנה ברביעי בחמשה לחדש ואם אחר כך ויהי בשנה הששית בששי בחמשה לחדש ולא נאמר לגלותנו ואם אחר כך ויהי בשנה השביעית בחמישי בעשור לחדש באו אנשים מבני יהודה ולא נאמר לגלותנו, ואם אחר כך ויהי דבר ה' אלי בשנה התשיעית בחדש העשירי בעשור לחדש לאמר בן אדם כתוב לך את שם היום ולא נאמר לגלותנו, ואם אחר כך ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש על צור ולא נאמר לגלותנו, ואם אחר כך בשנה העשירית בעשירי בשנים עשר לחדש על פרעה ולא נאמר לגלותנו, ואם אחר כך ויהי באחת עשרה שנה בשלישי באחד לחדש ולא נאמר לגלותנו, ואם אחר כך ויהי בשתי עשרה שנה בשנים עשר חדש באחד לחדש ולא נאמר לגלותנו, ואם אחר כך ויהי בשתי עשרה שנה בחמשה עשר לחדש ולא נאמר לגלותנו, ואם אחר כך ויהי בשתי עשרה שנה בחדש עשר לחדש ולא נאמר לגלותנו, ואחר שכן מנהג הנביא למה במקום הזה אחר שאמר ויהי בשתי עשרה שנה שהיא

השנה של אחר החרבן וזכר החדש והימים באומרו בעשירי בחמשה לחדש למה הוצרך לאמר עוד לגלותנו. ולכן אחשוב אני שלא אמר הנביא לגלותנו על השנה שאם היה כן היה לו לסומכו לענין השנה ולומר ויהי בשתי עשרה שנה לגלותנו כמו שיאמר אחר זה בעשרים וה' שנה לגלותנו בראש השנה, אמנם מאשר לא אמר לגלותנו אלא אחר זכרון החדש נראה לפרש שאומרו לגלותנו ענינו שהיה החדש ההוא עשירי לא לחדשי השנה המתחילין מניסן אלא שהיה זה החדש העשירי למנין החדש שבו היה גלות יהויכין ואותם שהיו עמו בבבל, ובעבור ששינה בזה סדר זכרון החדשים משאר המנינים שנזכרו עד כאן לכן לבאר הענין אמר לגלותנו שלא היה החדש ההוא העשירי למנין יציאת מצרים כי אם למנין גלותם, ונראה שיהויכין גלה בחדש כסלו ולכן היה החדש העשירי אחריו הוא אלול ובחמשה לחדש אלול בא הפליט מירושלם לבבל לאמר הוכתה העיר, הנה אם כן היה זה בשתי עשרה שנה למלכות צדקיהו לפי ששנות המלכים מתחילין מניסן כמו שאמרו חכמים זכרונם לברכה בפרק קמא דראש השנה (ראש השנה ב, א), והיה החדש העשירי למנין חדשי גלות יהויכין ובא אם כן הפליט מירושלם לבבל בכ"ה ימים בקירוב. והותרה בזה השאלה הרביעית כי אין מספר החדשים כמספר השנים להתחלת מנינם יען השנים נמנו מניסן כשנות המלכים כולם והחדשים נמנו כולם לגלותם.

פסוק כב

וזכר שיד ה' והיא מדרגת נבואתו היתה לנביא בערב לפני בוא הפליט והיא הנבואה שנזכרה למעלה מהצופה, ולפי שהרגי' הנביא בצרכה וענינה שהיה לנחמו על החרבן לכן אמר ויפתח את פי עד בוא אלי בבקר כי צעק אל ה' כל הלילה, האמנם אחרי שבא הפליט בבקר פתח הקדוש ברוך הוא את פיו והראהו נבואות אלהיות מקיבוץ הגליות ותחיית המתים ושאר הדברים העתידים שיזכור אחר זה הנה, אם כן אמר ב' פעמי' ויפתח את פי אחת כנגד מה שניבא עד בוא הפליט בבקר ואחת כנגד מה שניבא אחרי בואו מהנבואות שיזכור עד סוף הספר, ולכן אמר ולא נאלמתי עוד לפי שעד כה להיותם נבואות רעות וקשות היה הנביא כובש קצת נבואותיו לבלתי הגידם אבל אחרי שידע מחרבן ירושלם פער פיו לבלי חק ודיבר כל מה שראה בגאול', והותרה בזה השאלה החמישית:

והנה באתהו ראשונה נבואת (כד) בן אדם יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל ולא נאמרה על בני יהודה קודם החרבן כמו שחשבו המפרשים אבל נאמרה על היהודים האומללים שאחרי חרבן ירושלם נשארו מפוזרים בערי יהודה הנחרבות מהם תחת

גדליהו בן אחיקם ומהם תחת יוחנן בן קרח ושאר שרי יהודה, ועליהם אמר יושבי החרבות האלה על אדמת ישראל אומרים אחד היה אברהם ויירש את הארץ רוצה לומר שהיה בדעתם שהם אשר לא הלכו בגולה יירשו את כל ארץ יהודה וכאילו היו אומרים אע"פ שנשארנו מעט מהרבה כיון שהקב"ה הותיר לנו שריד באמת לנו נתנה הארץ למורשה וחפץ השם בנו לרשת את הארץ ולא ימנע מזה בעבור מיעוטנו כי אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואין מעצור ביד השם להושיע ברב או במעט, והותרה בזה השאלה הששית.

פסוק כה

והש"י השיבם על הדם תאכלו בהפך מה שצותה תורה לא תאכלו על הדם (ויקרא יט, כו) והיה זה להיותו מין מע"ז שהיו זובחים את זבחיהם לשדים והיו אוכלים סביב הדם ואומרים שהשדים יאכלו את הדם והם יאכלו את הבשר ויהיו כולם אוכלים על שולחן אחד להתחברם יחד באהבה רבה וכמו שזכר הרב המורה, ולכן אמרה תורה לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו, ומלבד שאתם אוכלים על הדם עיניכם תשאו אל גלוליכם רוצה לומר להשתחוות להם ולעבדם בהפך מה שצותה תורה אל תפנו אל האלילים (שם ד), ודם תשפכו והוא דם הנקיים שהיו הורגים בארץ ואיך א"כ הארץ תרשו כי אם אתם עשיתם ככנעני שקאה הארץ אותו איך תחשבו שאתם תירשו את הארץ ואתם עושים התועבות שהם היו עושים שמפני זה נסחו רשעים ממנה, (כו) עמדתם על חרביכם להרוג נפש עשיתם תועבה החמס והגזל וגם בניאוף איש אשת רעהו טמאתם והארץ תירשו בתמיה זה באמת לא יתכן, (כז) נשבע ה' בימינו חי אני אם לא אשר בחרבות בחרב יפולו רוצה לומר היושבים בערים הנחרבות עוד יפלו בחרב כחללי ירושלם, ואשר על פני השדה שהם החללים לחיה נתתים לאכלה ואשר במצדות ובמערות טמונים מפחד אויב בדבר ימותו שם, (כח) באופן שתהיה הארץ שממה ומשמה ונשבת גאון עוזה רוצה לומר הגאה וגאון שהיה לה מתקפה וגבורתה ישבות ויחדל ושממו הרי ישראל ששם היו הגנות והפרדסים מאין עובר, (כט) ובזה יכירו וידעו שמה' היה זה להם על כל תועבותיהם:

ולפי שקצת מהיהודים שהיו בבבל היו באים אל הנביא לדעת מאתו עתידות ומראים עצמם חסידים ומדברים בסתר מפחד הכשדיים לכן הודיע השם לנביא שכל זה מהם היה און ותרמית וזהו אומרו (ל) בני עמך הנדברים בך כי מרוב השתדלותם בדבור שם הפועל נפעל וכן מה נדברנו עליך (מלאכי ג, יג) אז נדברו יראי ה' (שם טז), וכתבו המפרשים שלשון דבור כשהוא קשור עם בי"ת הוא לענין גנאי כמו ותדבר מרים ואהרן

במשה (במדבר יב, א) תשב באחיך תדבר (תהלים נ, כ), ויהיה ענין הנדברים בך שאיש אל רעהו היו מדברים בסתר אצל הקירות רוצה לומר סמוכים לכותל שלא ישמע אדם ובפתחי הבתים כי כשיבוא אדם מחוץ לדבר לבעל הבית דבר סתר יכה בדלת ויבא הבעל אל פתח הבית ואז שם ידברו סתריהם, וכן אלה דברו אחד אל אחד איש אל אחיו לאמר בואו נא ושמעו מפי הנביא מה הדבר היוצא מאת ה' על החרבן והגלות הזה וחד הוא כמו אחד אלא שהוא בחסרון אל"ף, (לא) והנה האנשים הנדברים ההמה יבואו אליך כמבוא עם וישבו לפניך עמי ופירש הרד"ק כמבוא עם החפצים לשמוע וחרדים על דבר השם וכן תרגם יונתן כמיתי גוברין תלמידים ולפי שהעיקר חסר מן הספר כמבוא עם רוצה לומר החפצים לשמוע וחרדים על דבר השם נראה לפרשו ויבואו אליך כמבוא עם שלא יבואו שנים שלשה לדרוש את השם אבל יבאו ויתקבצו המון רב כאילו הם עם אחד וזהו כמבוא עם, וישבו לפניך כאילו הם עמי רוצה לומר חסידים וטובים אבל אודיעך שהם ישמעו את דבריך ואותם הדברים והמצות שתצוה אותם לא יעשום כי עגבים בפיהם המה עושים ועגבים הוא מלשון לעג ודברי צחיות כאילו כוונתם לשמוע דבריך ולהלעיג אחר כך מהם כי עגבים וליצניות בפיהם המה עושים תמיד ואחרי בצעם וחמדתם לבם הולך שהוא הלצון כמו שאמר ולצים לצון חמדו להם (משלי א, כב), (לב) ולכן אף ע"פ שאתה נביא הנה יהיו דבריך להם כשיר עגבים רוצה לומר כשירי החושק בהיותו יפה קול ומטיב נגן כן ישמעו דבריך להתעשע ולהתעלס בהם אבל אינם עושים אותם לפי שלא היו מאמינים בנבואה, (לג) אמנם ובבואה שיראו שנתקיימה הנבואה ויצאה לפועל אז יתמהו ויאמרו הנה באה רוצה לומר נבואת הנביא וידעו כי נביא היה בתוכם ולא היו דבריו דברי שחוק להלעיג עליהן:

פרק לד

פסוק א

הנבואה החמשה עשר תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם הנבא על רועי ישראל וגומר עד היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' ויניחני בתוך הבקעה. ויש בה י"א פרשיות. הראשונה, ויהי דבר ה' וגומר בן אדם הנבא על רועי ישראל. השנית, כי כה אמר ה' אלקים הנה אני ודרשתי את צאני. השלישית, לכן כה אמר ה' אלהים אליהם. הרביעית, ויהי דבר ה' וגומר בן אדם שים פניך על הר שעיר וגומר. החמישית, כה אמר ה' כשמוח כל הארץ. השישית, ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל. הז', לכן כה אמר ה' אלקים אם לא באש קנאתי. הח', כה אמר ה' יען אומרים לכן אוכלת אדם את. הט', ויהי דבר

ה' וגומר בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם. הי', לכן אמור לבית ישראל כה אמר ה' אלקים לא למענכם. הי"א, כה אמר ה' אלקים ביום טהרי אתכם: ויש לשאול בה ששת השאלות:

השאלה הראשונה בפרשת כה אמר ה' אלקים הנה אני ודרשתי את צאני ומה שנמשך אליה אם נאמרה הנבואה הזאת על פקידת בית שני או על הגאולה העתידה, ואם אמרנו שעל פקידת בית שני נאמרה יקשה אומרו והצלתי אתהן מכל המקומות אשר נפוצו שם והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות כי הנה בבית שני לא היה קבוץ הגליו' כולם מכל הארצות שלא עלו שמה אלא מהגולים בבבל וגם לא כולם אלא מקצתם, ויקשה גם כן אמרו ודוד עבדי נשיא בתוכם כי הנה בבית שני לא מלך מלך מבית דוד, ויקשה גם כן אומרו ולא יהיו עוד בז לגוים וחית השדה לא תאכלם וישבו לבטח אין מחריד וכו' ולא ישאו עוד כלימת גוים כי הנה לא נתקיים זה בבית שני לפי שהלכו בגלות אחר, ואם אמרנו שעל הגאולה העתידה נאמרה יקשה אומרו הנני אל הרועים ודרשתי את צאני מידם והשבתים מרעות צאן ולא ירעו עוד הרועים אותם שמורה שבגאולה ההיא לא ימלוך ולא ירעה רועה מבית דוד ואמר אני ארעה את צאני ואני ארביצם רוצה לומר ולא מלך מבית דוד כמו שהיו אלה המלכים שגלו ונחרבו וידוע שמלך המשיח יהיה מזרע דוד:

השאלה השנית באומרו הנני שופט בין שה לשה לאילים ולעתודים ואמר הנני אני ושפטתי בין שה בריה ובין שה רזה ומהו הייעוד הזה לזמן הגאולה הלא בכל עת וזמן עיני ה' משוטטות בכל הארץ לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ומה יהיה אם כן המשפט בין שה לשה המיוחד לזמן הגאולה:

השאלה השלישית בנבואת הר שעיר והיא מי הוא הר שעיר שניבא הנביא על חרבנו האם הוא ארץ אדום הקרובה לירושלם שעברו אצלה בני ישראל בהיותם במדבר והציב בה נציבים דוד המלך ושלמה בנו ומלכים אחרים ממלכי יהודה ושהכניעם הורקנוס המלך בזמן בית שני והעבירם בברית המילה, או אם היא ארץ אדום הכוללת כל מלכיות איטליא ושאר ארצות המערב שנקראים אצלינו בני אדום, ואם אמרנו כפי הדעת הראשון יקשה אומרו ותגר את בני ישראל על ידי חרב בעת אידם כי הנה זה לא עשו אנשי ארץ אדום הסמוכה להם, ויקשה גם כן אומרו יען אמרך את שני הגוים ואת שתי הארצות לי תהיינה וירשנוה כי הנה ארץ אדום לא משלה על מלכות יהודה ומלכות ישראל וארצות כולם, ואם אמרנו הדעת השני יקשה אומרו שים פניך על הר שעיר כי בידוע שהר שעיר הוא הקרוב לארץ ישראל והוא ארץ אדום:

השאלה הרביעית באומרו יען אומרים לכם אוכלת אדם את ומשכלת גוייך היית כי הנה זה לא נאמר בשום זמן על האומה ולא על ארץ ישראל כי הנה אף על פי שהארץ ההיא מפני קדושתה קאה את הכנעני מפני תועבותיהם ואח"כ קאה את ישראל מפני עונותיהם הלא כל הארצות נכבשו מאומות אחרות ויצאו הבעלים הראשונים ונכנסו אחרים תחתיהם ולא תקרא אחת מהנה אוכלת אדם:

השאלה החמשית בפרשת בית ישראל יושבים אל אדמתם ויטמאו אותה בדרכם ובעלילותם כטומאת הנדה היתה דרכם לפני, כי למה המשיל אותם לטומאת הנדה ולא בטומאות אחרות והנה זה הנביא עצמו המשילה בזונה לא בטומאת הנדה:

השאלה הששית באומרו ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מבשרכם וגומר שיראה מזה שבזמן הגאולה תבטל הבחירה האנושית ויהיו אם כן האנשים מוכרחים במעשיהם ולא יהיה להם אם כן גדר אדם, ויקשה גם כן אומרו אח"ז פעם אחרת ואת רוחי אתן בקרבכם וזה כבר נאמר. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כולם:

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא שהודיע השם לנביא שרשעת בני ישראל וחרבנם הכל סבבו מלכיהם הרשעים, והמשילם ברועים הרעים שהם רועים את עצמם באכלם מיטב הצאן ואינם חוששין למרעה הצאן ולתיקונם ולכן יהיו הצאן נפוצים על ההרים כן היו ישראל בסבת מלכיהם הולכים בגולה נפוצים בכל פאות האדמה, ולכן גזר השם שלא ירעו עוד את צאנו ולא ימלכו עוד על עמו, והראה השם אל הנביא שעוד יבוא זמן באחרית הימים שהוא יתברך יבקר את צאנו ויגאל את עמו מכל הארצות אשר נפוצו שם וישיבם על אדמתו והוא יהיה עליהם רועה נאמן ומידו יקים עליהם רועה מזרע בית דוד ועמו ישראל לא ישובו לכסלה כי הוא יהיה להם תמיד לאלקים וישלח בארצותם את ברכתו ולא ילכו עוד בגלות, ולפי שאומת אדום היתה ראשית צרינו ייעד שיבוא עליה שוממות וחרבן על אשר עשו דם וחרבן רב בישראל ועל אשר העתירו דבריהם באמונותיהם באלהותו יתברך, ולכן כמו שאדום שמח במפלת ישראל כן הוא ושאר הגוים אשר ירשו את ארץ ישראל ישאו כלמתם וחרבנם וארץ ישראל תתברך בעמה ובתבואותיה כי הנה לא ניתן לה מאת האלקים ספר כריתות אבל היה ענינה כטומאת הנדה שבזמן דמה יתרחק ממנה בעלה ואחרי טהרתה תשוב לימי עלומיה, כן השם יתברך יקבץ פזוריו מבין הגוים לא למענם כי אם לשם קדשו ויזרוק עליהם מים טהורים ויעשה כל כך נסים ונפלאות לעיניהם עד שימנע לבבם הערל ויהיה להם לב חדש ורוח חדשה באופן שתמיד יהיו עם ה' והוא יהיה להם לאלקים, והארץ הנשמה בזמן הגלות

תעבד והערים החרבות הנשמות והנהרסות ישובו להיות בצורות והעם היושב בם יהיו בתמימות ובנקיות מעון כצאן קדשים וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים:

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם הנבא על רועי ישראל וגומר עד כי כה אמר ה' אליהם הנני אני ודרשתי את צאני. ממה שביארתי למעלה בייעודי ביאת הפליט אין ספק שהיה כונת השם יתברך אחרי בואו להראות לנביא לא ייעוד רע וחרבן כלל אלא דברי נחמות מהדברים העתידים להיות בקיבוץ הגליות וחזרת מלכות בית דוד ושאר העתידות שיזכור, האמנם הקדים אליהם שתי נבואות הרעות האלה מיושבי החרבות ומהרועים לפי שיהיה עתיד לייעד שישובו ישראל על אדמתם ושימלוך עליהם מלך מזרע דוד, וכדי שלא יחשוב שהשיבם לרשת את הארץ יהיו יושבי החרבות שלא הלכו בדלות במחשבתם לכן הוצרך להודיעו שאלה לא ירשו הארץ כי גם הם יתמו כאחיהם כל בית ישראל בפשעיהם, וכן מלכי בית דוד העתידים למלוך לא יהיו יהויכין וצדקיהו ולא בניהם כי הם כבר מנעם השם מכבוד לרוע מעשיהם אבל יהיו אנשים אחרים מזרע דוד, הנה אם כן שתי הנבואות האלה היו כמו הקדמה לייעודים שיזכור אחר זה וכלל הענין שאחרי שבא הפליט להגיד לנביא שהוכתה העיר הודיעו השם מחשבת העם הנמלטים מהגלות היושבים בערים החרבות ומה שיבא ג"כ עליהם מהרעות ואח"ז הודיעו שסבת כל הרעות היו מלכי יהודה ברשעתם, (ב) ולפי שעדת ה' כצאן קרא את המלכים רועי ישראל ואמר הוי רועי ישראל אשר היו רועים אותם רומז ליהויקים ויהויכין וצדקיהו ולאחז ומנשה ואמון שקדמו להם שהיו רועים את ישראל בזמן רעותיהם, הלא הצאן ירעו הרועים רוצה לומר הנה הרועים הטובים ירעו את צאנם, (ג) אבל אתם אינכם עושים כן כי את החלב שהוא השמן והטוב תאכלו אותו ואת הצמר רוצה לומר צמר הצאן תלבשו, הבריאה והיא השמנה כמו ועגלון איש בריא (שופטים ג, יז) תזבחו ששוחטים אותה לאוכלה, ועם כל התועלות האלה שלוקחים אתם מהצאן הנה הצאן לא תרעו רוצה לומר אינכם חוששים לשאר הצאן להנהיגם כראוי, (ד) והראיה שלא תרעו אותם שאת הנחלות לא חזקתם ונחלות הוא לשון כאב מהכאה כמו נחלה מכתי (ירמיה י, יט), ואת החולה לא רפאתם ולנשברת שזרועו או רגלו נשבר לא חבשתם לשים עליו תחבושת ואת הצאן הנדחת מהעדר מעצמה לא השבותם ואת האובדת ע"י אחרים לא בקשתם, ומזה יתבאר שהצאן לא תרעו אבל ענינכם הוא שבחזקה רדיתם אותם ובפרך רוצה לומר משלתם בהם בחזקה ובפרך, (ה) ומפני זה נפוצו הצאן בסבת הרועים שאינם משגיחים בהם, והנה אמר בפסוק הזה ותפוצינה ב' פעמים להגיד שמהצאן ההוא מהם

שיפוצו מבלי רועה ובסבתו ומהם שיפוצו בעבור שהיו לאכלה לכל חית השדה ולזה אמר שנית ותהיינה לאכלה לכל חית השדה ותפוצינה.

פסוק ו

ומלבד זה הנה ישגו צאני רוצה לומר כשוגים מבלי דעת הולכים בכל ההרים ועל כל גבעה רמה ואין דורש ואין מבקש להשיבם לעדר, והנמשל בכל זה הוא שהמלכים היו לוקחים ממונם של ישראל וגוזלים אותם ולא היו רועים ומנהיגים אותם כראוי כי לא היו מיסרים הרשעים והפריצים שהם מזיקים את העם ולא היו מצילים העניים והאביונים שהם כנחלות וכנשברות בצאן והנדחים ואובדים שהם היו עובדי ע"ז ומגלי עריות ושופכי דמים לא היו משיבים אותם אל הדרך הנכונה, ובעבור זה כולו בא העם לידי גלות לרוע מלכיהם וזהו מבלי רועה ותהיינה לאכלה לכל חית השדה שהם האשורים והכשדיים שהיו הורגים אותם, גם בסבת הרועה היו אנשים עובדי ע"ז בכל ההרים ועל כל גבעה רמה ואין דורש ואין מבקש להסירם מעון.

פסוק ז

ולהיות הרועים סבת כל הרעה הזאת אמר השם (ח) שמפני היות צאנו ועמו ישראל לבז ממלכיהם ולאכלה לכל חית השדה שהם האומות מאין רועה ר"ל מסבת שהרועה לא היה משגיח בם ועם היות המלכים רועים את צאן השי"ת ומתחת ידו הנה לא דרשו רועי את צאנם וירעו הרועים אותם ר"ל את עצמם ואת צאני לא רעו כי היו משגיחים בעניני עצמם ולא בעניני העם, (ט-י) לכן מפני זה יעניש את הרועים וזהו הנני אל הרועים ודרשתי את צאני מידם כלומר שאענישם על איבוד הצאן ופיזורם, ועונשם יהיה שישבית אותם מרעות צאן כלומר שלא ימלכו בישראל עוד לא יהויקים וזרעו ולא יהויכין בנו שמלך אחריו ולא צדקיהו שמלך אחריו כי המה ובניהם ובני בניהם עד דור עשירי ויותר מזה לא ימלכו על ישראל ולא תהיה הצאן בפיהם לאכלה כרצונם כי הם יתמו ולא ימלוך מהם איש לא בהיותם בגלות בבל וגם לא בשובם אל בית שני, ואינו סותר לזה מה שיאמר אח"ז שירעה את ישראל איש מזרע דוד כי כבר יתכן שבאחרית הימים בזמן קבוץ גליות ימלוך איש מזרעו ולא יהיה מזרע המלכים הפושעים האלה כ"א מבנים אחרים מזרע דוד, ודי במה שייעד ולא ירעו עוד הרועים אותם שעל אותם שרעו בזמן ההוא היתה הגזרה לא על כל זרע דוד בהחלט. והנה בא בפרשה הזאת פסוק א' כפול והוא לכן רועים שמעו דבר ה' וחזר לומר שנית לכן הרועים שמעו דבר ה' והסיבה שבתחילת ייעוד העונש התחיל לומר לכן רועים שמעו דבר ה' ולפי שארכו הדברים הוצרך לזוכרו שנית לכן הרועים שמעו דבר ה', ויונתן חידש בו בתוספת שהוסיף בפסוק כי הוא תרגם

בכן פרנסיא רשיעיא תובו לאורייתא ואנא עתיד לרחמ' עליכון אציתו לאולפן אוריתא וקבילו פתגמא דה':

פסוק יא

כיכה אמר ה' אלקים וגומר עד בן אדם שים פניך אל הר שעיר: כבר זכרתי שמתחלת הספר ניבא יחזקאל על חרבן ירושלם עד שבא אליו הפליט לאמר הוכתה העיר ומשם והלאה עד סוף הספר ניבא על הגאולה והתשועה העתידה לבוא על אומתנו, כי הנה עד עת החרבן ניבא על החרבן ואחר החרבן ניבא על הגאולה, ולכן אחרי שייעד על רועי ישראל ומלכיהם שיחדו יסופו אמר השם ובכליון הרועים לא תחשוב שיעשה כליון בצאן כי הנני אני ודרשתי את צאני כלומר שאני מלכם באמת ובקרתים בהיותם בגלות, (יב) כמו שיבקר הרועה את עדרו ביום היותו בתוך צאנו נפרשות רוצה לומר ביום היות הרועה בתוך צאנו והמה נפרשות ומפוזרות מפה ומפה שאין ספק שיבקרם אז בהשתדלות גדול כן אבקר אני לא מלך ולא רועה אחר את צאני והצלתי אתהם מכל המקומות אשר נפוצו שם ביום ענן וערפל שהוא רמז ליום החרבן שנשרפה ירושלם ותעל עשנה כענן וכערפל.

פסוק יג

ולפי שאמר כל זה בדרך משל הצאן ביאר הנמשל והוא אומרו והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות והביאותים אל אדמתם ואז ארעה אותם אל הרי ישראל רוצה לומר בהרי ישראל באפיקים ובכל מושבי הארץ, (יד) לא במקומות חסרים מהעשב אבל במרעה טוב ארעה אותם שהוא רמז לכל ארץ ישראל צבי היא לכל הארצות, ובפרט בהרי מרום ישראל שהוא רמז לירושלם יהיה נויהם, ולפי שהצאן צריך להגביל להם עת לרעות ביום ועת להרביצם כמו שאמר (שיר השירים א, ז) איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים אמר כאן שם תרבצנה בנוה טוב ובמרעה שמן תרעינה בהרי ישראל, (טו) ומלבד המרעה הטוב עוד יהיה הרועה אותם הטוב שברועים אני ארעה את צאני ואני ארביצם, (טז) ולא אעשה כמו שהיו עושים מלכיהם שלא היו מבקשים האובדות והנדחות כי אני את האובדת אבקש ואמר זה כנגד ראובן וגד וחצי שבט המנשה שגלו מעבר הירדן בראשונה וכאילו נאבדו מתוך הקהל, ואמר ואת הנדחת אשיב כנגד ארצה זבולון וארצה נפתלי שגלו אחר כך, ואמר ואת הנשברת אחבוש כנגד גלות שומרון שהיה שבר על שבר, ואמר ואת החולה אחזק כנגד גלות יהודה ובנימין שגלו לבבל, ואמר באחרונה ואת השמנה ואת החזקה אשמיד כנגד הגלות הזה שהרשעים והחזקים בו ישמידם, ועל כולם אמר ארענה במשפט שירעה אותה כמשפט עונותיהם מסכים למ"ש

למעלה וברותי מכם המורדים והפושעים. ומפני שיאמרו ישראל ואיך נעמוד אנחנו כי אין איש בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וחוטא אחד שיהיה בקרבנו יסבב חרבן הכלל לכן אמר השם אל תחשבו שאחרי הגאולה תבאו לחרבן וגלות אחר כי לא אעניש עוד את האומה בכללותה אבל לכל איש ואיש ממנה אשפוט כפי מעשיו ובזה יתקיים הכלל במעמדו והפרטים אשיב גמולם בראשם וזהו אומרו (יז) ואתנה צאני דעו שהנני שופט בין שה לשה ובין שה תמים לאילים ולעתודים שתדבק בהם ההשגחה פרטית לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו ולא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם.

פסוק יח

ואמר כנגד המלכים הרועים את העם שלא כראוי המעט מכם שמרעה הטוב תרעו כלומר שתשבו במלכותכם בארץ ישראל אלא שיתר מרעיכם תרמסו ברגליכם וכן במים שאתם המלכים משקע מים תשתו רוצה לומר המים הטובים והצלולים ואת המים הנותרים ברגליכם תרפסון, (יט) ובני ישראל שהם צאני תרעינה אותו מרמס רגליכם ותשתינה אותו מרפש רגליכם כלומר שיהיו נכנעים תחת רגליכם כאילו הם בעלי חיים בלתי מדברים ואתם האדם המושל עליהם, ויהיה כפי זה הפירוש אומרו ויתר מרעיכם תרמסו בתמיהה וכן ואת הנותרים ברגליכם תרפשון, (כ) ואמר שבעבור רשעת המלכים לכן לא תהיה הגאולה והתשועה על ידם ולא בכח אנושי אבל תהיה בכח אלקי והוא אומרו לכן כה אמר ה' אליהם רוצה לומר עליהם הנני אני רוצה לומר אני אני הוא שעשה הדבר הזה ולא בן אדם ושפטתי בין שה בריה ובין שה רזה כלומר שבהשגחה פרטית נפלאה ישפוט בפרטים, והשה הבריה שהוא משל לבן ישראל האלם המטיל אימתו על הצבור ומשתעבד באחיו ישפוט להכניעו ולהענישו ובין שה רזה העניים הסובלים עול הגלות וכמו שאמר למעלה וברותי מכם המורדים והפושעים.

פסוק כא

ויען שהמלכים בצד ובכתף יהדופו את הצאן ובקרניהם ינגחו כל הנחלות והם הנכאבות מחמת המכות עד שמפני זה הפיצו אותם אל החוצה והוא משל לענינם שהמלכים סבבו חורבן ישראל וגלותם, (כב) לכן מפני זה והושעתי את צאני רוצה לומר אני אושיע את צאני ולא המלכים באופן שלא תהיינה צאן ה' לבז ואם איש אחד יחטא אשפוט בין שה לשה אבל הכלל לא יבא לבזה ולגלות, (כג) ואחרי גאולתם אקים עליהם רועה אחד שירעה אותם רמז למלך שימלוך עליהם שיהיה מי שיבחר ה' בו לא שירש המלכות מאביו כי המלכות של השם הוא והוא יקים בו מי שירצה, וביאר שהרועה ההוא יהיה עבדו דוד ואף על פי שהוא כבר מת כמה וכמה מהשנים הנה על כל פנים הוא ירעה

אותם והוא יהיה להם לרועה נאמן לא כמלכים האלה. ולפי שישראל בחילוק המלכיות פרקו מעליהם מלכות בית דוד ומלכות שמים יחד לכן אמר שישובו להם שניהם כאחד וזהו (כד) ואני ה' אהיה להם לאלקים ודוד עבדי נשיא בתוכם אני ה' דברתי ר"ל יצא דבר מלכות מלפני בדבר הזה ויתקיים על כל פנים, ואמנם איך יהיה זה שימלוך עליהם דוד בגאולה העתידה הימות גבר היחיה (איוב יד, יד). אמרו המפרשים שמפני שמלך המשיח יהיה מזרע דוד וכמ"ש ירמיהו (ירמיה לג, טו) בימים ההם ובעת ההיא אצמיח לדוד צמח צדקה ועשה משפט וצדקה בארץ, לכן קראו דוד ונכון הוא, אבל בעלי הקבלה שקיימו וקבלו דעת גלגול נפשות אמרו שמלך המשיח יהיה דוד עצמו כי הנה נפש דוד תתגלגל במלך המשיח ולכן הוא עצמו ימלוך בישראל, וכבר שנה יחזקאל הדעת הזה בפרשת העצים ודוד עבדי נשיא להם לעולם (להלן לז, כה) ואני כבר בארתי הדרוש הזה מגלגול הנפשות במרכבת המשנה אשר לי פירוש ספר אלה הדברים בפרשת כי ישבו אחים יחדו (דברים כה, ה) וסלקתי מעל הדעת הזה כל הספקות והערעורים שעשו כנגדו הפלוסופים.

פסוק כה

ונשוב לענין הפרשה שאמר וכרתי להם ברית שלום להבטיחם שלא ישובו עוד לגלות אחר ולא למלחמות וצרות האויבים כי יכרות השם להם ברית שלום וישבית חיה רעה מן הארץ שהוא רמז לאויבים עד שצאן ה' ישבו במדבר לבטח וישנו ביערים ר"ל שאפילו במדבר השמם וביערים ששם מצויות חיות רעות שמה ישבו לבטח וישנו וערבה שנתם מבלי היזק, (כו) ועוד הבטיחם שעם היות שארץ ישראל נתקללה בתבואותיה אחר שגלה עמה ממנה הנה בזמן הגאולה לא תהיה כן כי יתן השם בהם ר"ל בעמו כשישובו לארץ ברכה ורבוי וכן יתן ברכה בתבואות כי יוריד הגשם בעתו גשמי ברכה וזהו מצד הפועל, (כז) ואמנם מצד המתפעל יתן עץ השדה את פריו והארץ תתן יבולה ולא יהיו בני ישראל בזמן ההוא בועטים ברבות הטובה כמו שאמר (דברים לב, טו) וישמן ישורון ויבעט ויטוש אלוה עשהו כי אז כולם יכירו וידעו כי אני ה' ושממני באו הצלחותיהם בשברי את מוטות עולם מהעול שהיה עליהם בגלות והצלתים מיד העובדים בהם שהם האומות, (כח) ולא יהיו עוד בז לגוים כי לא יוכלו לבוא עוד בארצם לשלול שלל ולבוז בז וחית הארץ לא תאכלם שלא יהרגום האובים אבל ישבו לבטח ואין מחריד אותם, (כט) ותהיה ישיבתם על הארץ תמידית ונצחית כימי השמים על הארץ כי לא ילכו עוד בגלות אחר ועל זה אמר והקימותי להם מטע לשם כלומר שיהיו כדבר נטוע נצחי ולכן יהיו לשם ולתפארת, ולא יהיו עוד אסופי רעב בארץ והוא מלשון אסוף אסיפם

(ירמיה ח, יג) כלומר שלא יכלו עוד ברעב כמו שכלו כשבא נבוכד נצר על ירושלם וכן כשבא טיטוס עליה ולכן לא ישאו עוד כלימת הגוים כי לא יבאו בארצם לבקש לחם ולא יגלו ביניהם בסבת הרעב, (ל) גם שיזכו אל דבוק השכינה והנבואה כימי קדם ועל זה אמר וידעו כי אני ה' אלהיהם אתם ר"ל ששכינתי בתוכם והמה עמי בית ישראל דבקים בי ושכינתי עליהם, עד שתהיה מעלתם בזמן הגאולה על מעלתם בגלות בענין הידיעה והדבוק האלקי כמעלת האדם על הב"ח הבלתי מדבר ועל זה אמר (לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם אני אלהיכם כלומר כי בגלות היו כצאן לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה אבל בזמן הגאולה יהיו כתפארת אדם:

ובסיפרי אמרו (עיין שמו"ר כד, ג) אם צאן למה אדם ואם אדם למה צאן אמר רבי יוחנן צאן לעונשים ואדם למתן שכר, רצה בזה שאין סתירה בכתוב מאשר קראם צאן וקראם אדם כי הם בבחינות שונות שאם ישראל חייבין עונשים על עונותיהם הקדוש ברוך הוא מעלה עליהן כאלו הם צאן פתאים ומבלי דעת ויעבור על פשעם וכמו שאמרו שם מה צאן משברת את האילנות ואף על פי כן אין הבעלים מקפידים אף הקדוש ברוך הוא כן רוצה לומר שבענין העונשים יחשבו לפניו יתברך כאילו הם צאן וילדים שאין בהם דעת ואינם בני עונשים, אמנם אם עשו מצות יתן להם שכר כאילו הם אדם בעל שכל ובחירה וזהו ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם. הנה הותרה בזה השאלה הראשונה שהנבואה הזאת לא נתקיימה בבית שני אבל היא עתידה להתקיים לימות המשיח, ואעידה לי בה עדים נאמנים האחד מאומרו והוצאתים מן העמים וקבצתים מן הארצות אמנם בבית שני לא באו אלא מבבל ומשאר העמים והארצות לא באו, הב' באומרו ועבדי דוד נשיא בתוכם וידוע שבכל זמן בית שני לא מלך מלך מבית דוד, הג' מאומרו וכרתי להם ברית שלום וגומר ולא יהיו עוד בז לגויים וגומר ולא ישאו עוד כלימת הגוים אמנם בבית שני תמיד היה להם מלחמות עם האויבים לא ברית שלום והיה עליהם פעם עול פרס ופעם עול יון ופעם עול רומי ולא נתקיים א"כ בשברי את מוטות עולם והצלתים מיד העובדים בהם כיון שהיו אחר כך לבז לרומיים ולגלותם, וכל זה ממה שיעיד שהנבואה הזאת היא לעתיד לבוא שיתקיים כל זה. וכן הותרה השאלה השנית שאמר ושפטתי בין שה לשה להגיד שבזמן ההוא יהיו עונשי החטאים פרטיים כפי ההשגחה הפרטית אבל כללות ישראל לא יבוא בגלות ובזה ייעוד גדול להתמדתם:

פרק לה

פסוק א

(א-ב) ויהי דבר יהוה אלי לאמר בן אדם שים פניך על הר שעיר וגומר עד ואתה בן אדם הנבא על הרי ישראל. בפרושי לספר ישעיהו בנבואה השביעית תחילתה קרבו גוים לשמוע הוכחתי בראיות ברורות שהר שעיר הוא ארץ אדום הקרובה לירושלים, אבל מפני שיצא ממנה צפו בן אליפז וזרעו שמלכו באיטלי"א של יון ונתמלאה רומי וכל ארץ איטלי"א מאוכלוסין מבני אדום לכן כל ארצות איטלי"א היו ויוחסו לבני אדום להיותם מהם באמת ושאר ארצות המערב להיותם נכנעות לרומי שהיתה מושלת עליהם בימי שולטנותה וממשלתה נקראו גם כן בני אדום, הנה אם כן הנבואה הזאת התחילה לספר חרבן הר שעיר הסמוך לירושלים והמשיך הענין באדום כולו מהחרבן שיהיה בכל עמיו באחרית הימים וכמו שביארתי למעלה בנבואת נהה על המון מצרים כי היה אדום היא החיה הרביעית אשר הגלנו ובגלותו אנחנו היום הזה ולכן סמך מפלת שעיר לגאולת ישראל, וכבר תרגם יונתן שהר שעיר הוא הכרך הגדול שבאדום הנקרא רומי כי מפני שמשם יצאו מלכי הנוצרים ואוכלוסים רבים מבני אדום עמהם נקראו כולם בני אדום וראש ממשלתם נקרא הר שעיר (ג) ולפי ששנאת אדום לישראל היתה מלידה ומבטן ומהריון מלידת עשו ויעקב לכן אמר כאן ונטיתי ידי עליך ונתתיך שממה ומשמה ולא אמר זה כנגד ארץ אדום הסמוכה לירושלים אלא על כל הארצות המיחסות אל בני אדום באיטלי"א ובארצות המערב.

פסוק ד

עוד אמר עריך חרבה אשים כנגד העיר הגדולה רומי ושאר הערים אשר מלכו בהם בני אדום (ה) וביאר הסבה באומרו יען היות לך איבת עולם רוצה לומר עם בני ישראל עד שמגרת ומסרת את ישראל ע"י חרב והענין שהרגו אותם הרומיים לפי חרב בחרבן בית שני, ומלת ותגר הוא מלשון יגירוהו על ידי חרב (תהלים סג, יא), ולרמוז לחרבן בית שני אמר בעת אידם בעת עון קץ כי מפני שהחרבן ההוא בא ביד אדום קרא יום החרבן עת אידם מלשון אדום, ועת עון קץ רוצה לומר עת קץ העון הקץ שסבב בעונם של ישראל.

פסוק ו

ולכן ייעד לאדום שכמו שסבב דם הרבה בישראל כאילו דבר נמשך מטבעו כי אדום הוא מגזרת דם כן לדם אעשך ודם ירדפך שיבא עליהם החרב ויתרבה בהם דם החללים, כי אני ידעתי שאתה דם שנאת רוצה לומר ששנאת שישפכו דם בך ולכך יהיה עונשך

שדם ירדפך, ואומרו אם לא דם שנאת הוא עיקר השבועה וראשונה אמר כי אני כי לדם אעשך ודם ירדפך כמדבר עמו אם לא דם שנאת, האם לא שנאת הדם וההריגה באמת שנאת מלקבלו ולכן דם ירדפך כמו שאמרתי, ובבראשית רבה (פס"ג יח) דרשו אם לא דם שנאת וכי עשו היה שונא את הדם רבי לוי בשם ר' חמא בר חנינא זה דם המילה רבי לוי בשם רבי שמואל בר נחמני אומר זה דם הבכורה והקרבנות.

פסוק ז

ונתתי את הר שעיר לשממה ושממה שהוא הכרך הגדול שבאדום כמו שזכר יונתן, וכפל המלה באומרו לשממה ושממה להגיד שתהיה שוממותה מהיושבים עליה שיגלו ויצאו ממנה ומהעוברים ושבים שלא יעברו בה ולכן אמר כנגד יושבי הארץ ונתתי את הר שעיר לשממה וכנגד השוממות האחר מהעוברים ושבים אמר פעם שנית ושממה, והכרתי ממנו עובר ושב רוצה לומר וגם שיהיה שממה לפי שאכרית ממנה עובר ושב (ח) ותהיה ההריגה כל כך עצומה שימלאו הריו מחלליו כי יעלו אל ההרים להשגב מהאויב ושם יהרגום וכן בגבעות והגאיות וכל האפיקי' חללי חרב יפלו בהם מאדום (ט) ולא ישוב אדום בשום זמן מהזמנים להתישב על אדמתם כמו שישובו בני ישראל כי הנה הר שעיר שממות עולם אתנהו ושאר עריך לא תשבנה עוד וידעתם כי אני השם כי תהיה המפלה כל כך עצומה ומופלגת שתכירו ותדעו שהוא פעל אלקי ולא מבני אדם.

פסוק י

והנה יהיה כל זה לאדום יען אומרך את שני הגוים ואת שני הארצות לי תהיינה וירשנוה וה' שם היה רוצה לומר שישראל ויהודה שהם שני הגוים ושתי הממלכות אמרו בני אדום שהם הרומיים שהם ירשו אותם וכן היה שבחרבן בית שני משלו על כל ארץ ישראל והתמידו בממשלתם עליה חמש מאות ושש שנה ואתה אדום לא זכרת שהשם שם היה כלומר בית מקדשו אשר החרבת היה שם.

פסוק יא

ומפני זה חי אני נאם השם ועשיתי באפך ובקנאתך רוצה לומר ואעשה גם אני בך באפי ובקנאתי כמו שעשית אתה באפך ובקנאתך בישראל, ואין לך שתאמר שהם היו חייבים ברעה שמצאם מפני עונותיהם כי אתה לא עשית מה שעשית בהם אלא משנאתיך בם ולכן גם אני אעשה כן בך וכאשר אעשה בך כלייה ישראל עמי יכירו וידעו שאני משגיח בענינם וזהו ונודעתי בם כאשר אשפטך, (יב) וגם אתה אדום עצמך תכיר באלקותי וידעת כי אני השם שמעתי את כל נאצותיך אשר אמרת אל הרי ישראל שהיית אומר שממוה כי לנו נתנו לאכלה רוצה לומר בני ישראל לאוכלה.

ומלבד כל הרעה הזאת אשר עשית לישראל הנה עוד שמעתי מה שדברת ופרסמת כנגדי בפנות אלקותי דברים אשר לא כן אשר לו כדת בענין ההגשמה ויתר האמונות ועל זה אמר (יג) ותגדילו עלי בפיכם והעתרתם רוצה לומר והרביתם עלי דבריכם אני שמעתי, (יד) והנה בחרבנך תשמח כל הארץ, (טו) כשמחתך לנחלת בני ישראל רוצה לומר לגודל כאבם ומכתם מלשון נחלה מכתי, ולכן על אשר שממה ארץ ישראל על ידך כן תהיה שממה הר שעיר וכל אדום כולה, והתבונן אומרו הר שעיר וכל אדום כולה שזה מורה ומוכיח שהר שעיר הוא רומי כדברי המתרגם וכל אדום כולה היא ארץ איטלי"א שנתמלאה אוכלוסין מבני אדום, ואפשר לפרש הר שעיר על ארץ אדום הקרובה לארץ ישראל וכל אדום כולה על ארץ איטלי"א ושאר הארצות שנתישבו בהם האדומיים כי הנבואה הזאת כוללת לכל אדום והותרה בזה השאלה הג'.

פרק לו

פסוק א

ואתה בן אדם הנבא אל הרי ישראל וגומר עד בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם. לפי שבחורבן אדום תהיה נחמה רבה לישראל לכן סמך לחרבן אדום צווי השם לנביא שינבא על הרי ישראל לנחמם ולדבר על לבם, (ב) והוא אומרו יען אמר עליכם האויב האח שהוא אדום ששמח במפלתכם והוא האויב הצר הצורר אתכם ואמר שבמות עולם והיא ארץ ישראל הגבוה מכל הארצות למורשה תהיה להם שירשוה לנצח נצחים ושמחו ונעלצו עליו.

פסוק ג

לכן אתה הנביא הנבא ואמרת שלא לבד אדום שהחזיקו בא"י אבל גם הישמעאלים שהחזיקו בה אחר כך ועמים אחרים כל דאלים גבר בה ומשל עליה כאילו כל אחת שמות ושאוף אתכם מסביב להיותכם מורשה לשארית הגוים כלומר שהיתה ארץ ישראל דבר חמוד לכל הגוים לשאוף ולבלוע אותה להיות להם למורשה ותעלו אתם הרי ישראל על שפת לשון ודבת עם כלומר שכל לשונות הגוים היו מדברים על ישראל ועל ארצם, (ד) לכן אמר ה' להרי ישראל (ה) אם לא באש קנאתי דברתי על שארית הגוים ועל אדום, ומאמר אם לא הוא לשון שבועה שבאש קנאתו דיבר וגזר על שארית הגוים שהם משפחות הישמעאלים שנקבצו באותה נבואה של נביאם וכן על אדום שהם בני רומי כולה רוצה לומר הקרובה לארץ ישראל והרחוקה משם שהם אשר נתנו את ארצי להם למורשה שפעמים היו הרומיים מושלים בארץ ישראל ופעמים הישמעאלים והיו יורשים

את הארץ בשמחת לבבם בשאט נפש רוצה לומר בבזיון ובקלון ישראל למען מגרשה לבז רוצה לומר למען גרוש את הארץ ולתתה לבז.

פסוק ו

ומפני שאתם בני ישראל נשאתם כלימת הגוים בהיות ארצכם להם למורשה לכן אתה הנביא הנבא על אדמת ישראל, (ז) שאני ה' נשאתי את ידי ושבועתי אם לא הגוים ההם כלימתם ישאו ג"כ, (ח) ואתם הרי ישראל שמעת הגלות הייתם מקוללים ומתקלקלים תבואותיכם בעת גאולתי ענפכם תתנו ופריכם תשאו כימים הראשונים לפי שתהיה התבואה והטוב לעמו ישראל כי הנה כאשר גלו מן הארץ נתקללו התבואות לפי שהיו מכוונות מההשגחה האלקית ולכן בשובם על אדמת הקדש ישובו התבואות לברכתם כיון שהם לעמו ישראל.

פסוק י

כי אע"פ שהם עתה מועטים בגלות ולא יצטרכו לתבואות רבות הנה אז ירבו מאד והוא אומרו והרבתי עליכם אדם כל בית ישראל כולו ורמז בזה לעשרת השבטים שישובו גם כן ולזה אמר כל בית ישראל כולה, ואמר ונשבו הערים והחרבות תבנינה כנגד מלכות אפרים בארצות עשרה השבטים.

פסוק יא

ועל מלכות יהודה אמר והרבתי עליכם אדם ובהמה ואף על פי שהם עתה מעטים ירבו ויפרו והושבתי אתכם בכרמותיכם כימי דוד ושלמה וגם יותר מזה יהיה וזהו והטיבותי מראשותיכם רוצה לומר שיהיה הטוב שלהם באחרית הימים יותר ממה שהיה בראשיתם.

פסוק יב

וכנגד ההרים אשר זכר אמר והולכתי עליכם אדם שהוא עמי ישראל וירשוך והיית להם לנחלה מתמדת ונצחית ולא תוסיף עוד לשכלם כי לא ילכו עוד בגלות אחר ולא תשכל הארץ עוד את יושביה.

פסוק יג

והנה סמך לזה נבואת יען אומרים לכם אוכלת אדם את לרמוז על הרעה הגדולה אשר מצאנו בין בני אדום בגלות הזה שמוציאים דבה על בני ישראל שהורגים את הגוים בסתר כדי לאכול מדמם בחג הפסח והיה השקר והכזב הזה סבה לשמדות והריגות עצומות שעשו הגוים באומתנו ינקום השם נקמתם, על כן הבטיח הנביא שלא תהיה להם הכלימה הזאת עוד והוא אומרו יען אומרים לכם אוכלת אדם את ומשכלת גוייך

היית רוצה לומר שאת הורגת את הגוים אשר את שוכנת בתוכם שלכן אמר גוייך בכנוי, (יד) לכן בצאתך מתחת יד אדום לא תאכלי עוד אדם שלא יאמרו רוצה לומר עליך שאת אוכלת אותם וגוייך כלומר הגוים אשר אתה בקרבם לא תשכלי עוד, (טו) וביאר זה באומרו ולא אשמיע אליך עוד כלימת הגוים כי על זה היה הבטחון שלא יאמרו עליהם אותה דבה ואותה כלימה לא שלא יעשו אותו פועל מגונה כי בידוע ששקר הוא וכזב, והנה כתוב תכשלי וקרי תשכלי והענין אחד והנה באו בפסוקים האלה כפל לשון הרבה שאמר ה' פעמים לכן האחד לכן הנבא ואמרת יען ביען שמות ושאוף, הב' לכן הרי ישראל, הג' לכן כה אמר אם לא באש קנאתי, הד' לכן הנבא על אדמת ישראל, ה' לכן כה אמר אני נשאתי את ידי, ואין ספק שכפי דרך הלשון היה די באחד מהם אבל מפני התבודדות הנביא בנבואתו לא היה חושש בסדור הלשון וגם באופן הכתיבה שאמר תכשלי במקום תשכלי ולא נוכל לומר בזה זולת זה ובמה שביארתי באוכלת אדם את הותרה השאלה הרביעית.

פסוק טז

ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם עד סוף הנבואה. מפני שבנבואה שלמעלה ייעד השם בקבוץ הגליות ושישיב את ישראל על אדמתם והיה לאומר שיאמר אם חפץ בנו השם והארץ יזכור לרחם עליה למה זה הוציאנו משם, הנה להשיב לזה (יז) אמר שבשום זמן מן הזמנים בחורבנם וגלותם לא נתן להם ספר כריתות כי לא אלמן ישראל מאלקיו אבל היה ענינם שבית ישראל בהיותם על אדמתם טמאו אותה הארץ הקדושה בדרכם ובעלילותם הרעים עד שנתחייבו גלות אבל לא היתה כוונתי כששלחתים בגלות בין הגוים לכלות חמתי בהם שמה כי היה דרכם לפני כטומאת הנדה שבעלה מרחיקה מעליו כל ימי נדתה וחוזר ומקרבה אליו אחרי טהרתה, כך היתה כנסת ישראל שנמשלה לאשה מתקדשת בקדושי המצות ובכתובי התורה והוא יתברך בעלה כמו שאמר (ישעיה נד, ה) כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו, וכאשר חטאו לפניו הרחיק אותם מפני טומאתם והגלם לארצות הגוים אבל תמיד היה כונתו להחזירם אליו אחרי שיטהרו מעונותיהם, וכן אמרו בירושלמי דבכורים כטומאת הנדה היתה דרכם לפני מה נדה זו מטמאת ומטהרת כן עתיד הקדוש ברוך הוא לטהר את ישראל שנאמר (להלן כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם, דבר אחר כטומאת הנדה ולא כטומאת המת, המת בבית אין כהן גדול נכנס לשם אבל נדה נכנס עמה בבית וישב עמה ובלבד שלא תהא מנדנדת, כך אלו ישראל נמשלו לטומאת המת אתה אומר אין השכינה

חוזרת עליהם לעולם אבל בנדה משלן שהכהן עמה בבית ואינו חושש כן השכינה שורה עם ישראל אף על פי שהם טמאים שנאמר (ויקרא טז, טז) השוכן אתם בתוך טומאתם.

פסוק יח

ולפי שאמר זה בדרך משל הנדה ביאר ענין הנמשל בו באומרו ואשפוך חמתי עליהם על הדם אשר שפכו על הארץ ובגלגוליהם טמאוה כי זכר הדם אשר שפכו להסכים על משל הנדה השופכת דמה לחוץ ומטמאה את אחרים.

פסוק יט

ולכן מפני טומאתם הפיצותי אותם בגוים וזריתים בארצות והכל היה במשפט כדרכם וכעלילותם, (כ) אבל עכ"ז כאשר באו אל בין הגוים אשר באו שמה נמשך מענינם חילול שם קדשי באמור הגוים אליהם עם השם אלה ומארצו יצאו כלומר שלא יכול להגין על עמו ומבלתי יכולת השם לגאלם ולהושיעם היו בגלות כי המה עמו ונחלתו והוא אומרו ויחללו את שם קדשי לא שבני ישראל היו מחללים אותו בעצם כי אם שבסבת גלותם וצרותיהם בהיותם עם ה' היה מחולל שמו בגוים בעבורם.

פסוק כא

ומפני זה ואחמול על שם קדשי אשר חללוהו בית ישראל בגוים אשר יבאו שמה כי מפני שבאו שמה נמשך החלול בין הגוים, (כב) ולכן אמור לבית ישראל לא למענכם אני עושה רוצה לומר שלא תהיה גאולתם בזכות הדור כי אם בעבור שם קדשו אשר חולל בגוים אשר באו שמה רוצה לומר שהחלול נמשך בקרב הגוים מפני שבאו בגלותם שמה, (כג) ולכן אקדש את שמי הגדול המחולל בגוים רוצה לומר שעם היותו גדול גבור ונורא בעצמו הוא עתה מחולל בגוים, והחלול נעשה בעבורכם והוא אומרו אשר חללתם בתוכם שהם היו סבת החלול אבל לא היותם מחללים בעצם וכאשר אקדש שמי ידעו הגוים כי אני השם, (כד) והוצאתי את עמי מגלותם וזהו ולקחתי אתכם מן הגוים וקבצתי אתכם מן הארצות והבאתי אתכם אל אדמתכם כי בזה אהיה נקדש בכם לעיניהם של הגוים.

פסוק כה

ובעבור שעשה משלו בטומאה הנדה אמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם כי כמו שהנדה להתקרב אל בעלה תטבל במים חיים להטהר מהטומאה כן ישראל יסירו מעליהם עונותיהם בענין שישארו טהורים ונקיים מהם, והנה ייחס התשובה אליו יתברך באומרו וזרקתי עליכם לפי שהתשובה לא תשלם אלא עם העזר

האלקי שיושפע על החוטא לשוב אליו וכמו שאמר (איכה ה, כא) השיבנו ה' אליך ונשובה, הנה התבאר למה המשיל האומה לנדה והותרה בזה השאלה החמישית.

פסוק כו

ואמר שכדי שלא ישובו לחטוא עוד יתן לב חדש ורוח חדשה בקרבם והוא רמז ליושר התאוות וממשלת השכל, ועל ביטול היצר הרע אמר והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר רוצה לומר נכנע ומשועבד לשכל לא קשה כאבן ואין הכוונה בייעוד הזה שיבטל הבחירה והאפשרות ויהיו בני אדם מוכרחים במעשיהם אלא שיעשה הקדוש ברוך הוא לעיניהם כל כך מהאותות והמופתים עד שיפחדו אל השם ואל טובו ולא תהיה בהם נטייה אל התאוות הגשמיות כי אם אל השלימות כמו שהיה באדם הראשון קודם חטאו.

פסוק כז

ואמנם אומרו אחר כך ואת רוחי אתן בקרבכם הוא רמז אל הרוח הנבואי שיחול בזמן ההוא במוכנים אליו, וזה ממה שיעיד שהנבואה הזאת עתידה ושלא נתקיימה בבית שני כי לא היה ביניהם נבואה, ואמר שגם בכללותם יבא השפע העליון באופן שיתישרו בכל מעשיהם ולא יחטאו ועליו אמר ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם אותם רוצה לומר ועשיתי באופן שאתם בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם אותם. ואפשר עוד אצלי לפרש ורוח חדשה אתן בקרבכם על תחיית המתים שיהיה בזמן ההוא שאותם הקמים בתחייה יהיה להם לב חדש ולא לב האבן וכשיראו בני ישראל הפליאה העצומה ההיא ילכו בדרכי השם ולא יחטאו ועל זה אמר ועשיתי את אשר בחקי תלכו והותרה בזה השאלה הו'.

פסוק כח

עוד אמרו וישבתם בארץ אשר נתתי לאבותיכם ותדבק בכם השגחתי ושכינתי והוא אומרו והייתם לי לעם ואנכי אהיה לכם לאלקים.

פסוק כט

וביאר שני הייעודים ההם אם מה שאמר והייתם לי לעם באומרו והושעתי אתכם מכל טומאותיכם כי כאשר יתרחקו מהטומאות והפשעים יהיו עם אלקים, וכן ביאר מה שאמר ואנכי אהיה לכם לאלקים באומרו וקראתי את הדגן והרביתי אותו וגומר רוצה לומר שכל התבואות יבורכו ממנו יתברך, (ל) למען לא יקחו עוד חרפת רעב בגוים, (לא) ואז תזכרו את מעשיכם הרעים שהם הפשעים הגדולים ע"ז גלוי עריות שפיכות דמים ומעלליכם אשר לא טובים הם שאר העבירות שאינם כל כך חמורות ולא תהיה

אותה זכירה כדי לשוב לעשותם אבל בהפך שתלחמו ותתקוטטו עם עצמיכם על אותם העונות והתועבות שעשיתם כמתחרטים מהם, וכאשר תזכרו דרכיכם ומעלליכם (לב) אז תכירו ותדעו כי לא למענכם אני עושה את הגאולה והתשועה הזאת כי אם למען שמו כמו שזכר למעלה.

פסוק לג

ובזמן ההוא שאטהר אתכם מכל עונותיכם והושבתי את הערים ונבנו החרבות והם ערי ישראל שהיו חרבות, (לד) והארץ ההיא שהיתה נשמה בזמן הגלות תעבד ותזרע במקום שהיתה שממה לעיני כל עובר (לה) אמר שיאמרו העוברים שזכר הארץ הלזו הנשמה רוצה לומר שעתה היא שממה היתה כגן עדן רוצה לומר בשבת ישראל עליה וכן הערים שעתה הם נשמות ונהרסות בצורות ישבו בזמן ישראל שהיו חזקות ובצורות בשמים.

פסוק לו

ולהיות זה מקובל ביניהם כאשר עתה אותם סביבותיכם שראו את הארץ וחרבנה וירא בנינה ויישובה במעט זמן בעת הגאולה ידעו כי ה' עשה אותה ועל זה אמר וידעו הגוים אשר ישארו סביבותיכם כי אני ה' בניתי הנהרסות ר"ל הערים הנהרסות נטעתי הארץ הנשמה אני ה' דברתי ועשיתי ר"ל דברתי על הנביאים כל זה ועשיתי כמו שהבטחתי.

פסוק לז

ואם תאמרו איך אפשר זה בהיות שנתמעטו ישראל בגלות ונשארו אחד מעיר ושנים ממשפחה הנה להשיב לזה אמר עוד זאת אדרש לבית ישראל רוצה לומר בזאת הברכה והיא להרבות אותם כצאן אדם רוצה לומר שארבה אותם בהיותם אדם כמו שהוא טבע הצאן להתרבות מאד, (לח) ולא יתרבו בפשע ורשע כימי קדם כי הם יהיו כצאן קדשים הנקרבים על המזבח בקדושתם וכצאן ירושלים במועדיה שהיו ישראל מביאים לירושלים במועדים צאן הרבה לשמוח ברגל כן תהיינה הערים החרבות שבארץ ישראל מלאות צאן מרעיתו של הקדוש ברוך הוא שהם אדם בעלי שכל וידעו כי אני השם. ובפרקי רבי אליעזר (פ"מ) אמרו כצאן קדשים זה צאנו של יתרו שהיה משה רועה במטה האותות ולא שכלה אותן חית השדה.

פרק לז

פסוק א

הנבואה הששה עשר תחילתה היתה עלי יד ה' ויוציאני ברוח ה' ויניחני בתוך הבקעה וגו' עד ויהי דבר ה' וגו' ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגומר והיא בלבד פרשה אחת וראיתי לשאול בה גם כן ששת השאלות:

השאלה הראשונה אם המתים האלה שהחיה יחזקאל היו דרך משל או היה הדבר כפשוטו של כתוב, וכבר ידעת שעל זה חלקו בפרק חלק (סנהדרין דף צב, ב) והיה דעת ר' אליעזר שהמתים שהחייה יחזקאל עמדו על רגליהם ואמרו שירה ורבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי יהושע וחכמים אחרים הסכימו בזה עמו אמנם רבי יהודה אמר באמת משל היה, והנה הרב המורה (מו"נ ח"ב פמ"ז) ושאר המחברים וגם המפרשים שבאו אחריו (כוזרי ח"ב פ"ל) כולם פירשו הנבואה הזאת דרך משל על קבוץ הגלויות, אבל רואה אני בכל אחד מהדעות ספקות כפי הפוסקים אם למאן דאמר שהיה הענין כפשוטו יקשה מאד אומרו בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשו עצמותינו אבדה תקותינו נגזרנו לנו שזה המאמר מורה באמת היות המראה כולה משל, ואמנם למ"ד שענין העצמות היה משל לאנשי הגלות ושקרא לארצות האויבים והמשילם בקברים יקשה מאד סוף הנבואה שכאשר בא הכתוב לבאר הנמשל ואמר העצמות האלה כל בית ישראל המה וגומר אמר הנני פותח את קברותיכם וגו' וידעתם כי אני השם בפתחי את קברותיכם ונתתי רוחי בכם וחייתם וחזר אם כן הכתוב בביאור הנמשל לדבר במשל והיה ראוי שיאמר בלבד הנני מעלה אתכם מבין הגוים והנחתי אתכם על אדמתכם כי זהו באמת הנמשל כפי זה הדעת ומה לו עוד בקברים וברוח ובתחייה, כל שכן שבמשל לא נזכרו הקברים כי בבקעה היו העצמות ומה צורך אם כן לומר בנמשל הנה אני פותח את קברותיכם.

השאלה השנית למה זה כששאל השם לנביא התחיינה העצמות האלה השיבו ה' אלקים אתה ידעת כי לא ימלט אם שחשב הנביא שהיתה שאלת התחיינה כפי המנהג הטבעי והיה ראוי אם כן שישיבוהו לא יחיו עד בלתי שמים לא יקיצו, או אם חשב שהיתה שאלת השם אם יוכל ביכולתו המוחלט להחיותם על דרך נס והיה ראוי אם כן שישיבהו ידעתי כי כל תוכל ולא יבצר ממך מזימה ולמה אם כן לא השיבו באחד מהפנים האלה ואמר ה' אלקים אתה ידעת הלא ידענו כל אל דעות ה', גם כי אמר ידעת בלשון עבר והיה לו לומר אתה תדע או אתה יודע.

השאלה השלישית במה שבא ייעוד הרוח כפול ומכופל שאמר הנה אנכי נותן בכם רוח וחייתם ואמר עוד וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם ומה צורך אם כן ליעוד על הרוח שני פעמים, וה"ר דוד קמחי פירש שהראשון עיקר ושהכתוב ביאר בשני איך יביא הרוח באומרו שיביא הגידים והבשר והעור ובאחרונה יבוא אותו הרוח אשר זכר, וכל זה איננו שוה לי כי לפי דרכו היה די במאמר השני והראשון אין צורך בו.

השאלה הרביעית אם היה הייעוד האלקי על הדברים כולם בשוה ר"ל על הגידים ועל הבשר על העור על הרוח ונתקיים ויצאה לפעל בענין הגידים והבשר והעור וכמ"ש ויהי קול בהנבאי והנה רעש וגומר וראיתי והנה עליהם גידים ובשר עלה ויקרם עליהם עור מלמעלה, ואם באו הגידים והבשר והעור באותו ייעוד איך לא בא הרוח גם כן ממנו והוצרך לנבואה השנית עליו כמו שאמר רוח אין בהם ויאמר אלי הנבא אל הרוח האם קצרה יד ה' מהביא את הרוח מכח מצותו הראשונה כמו שהביא שאר הדברים והוצרך לצוותו פעם שנייה, ומה ענין אומרו הנבא אל הרוח הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח שהוא הכפל דברים ומותר ללא צורך במלת הנבא.

השאלה החמישית באומרו מארבע רוחות בואי הרוח וימשך מזה שהיה הרוח הזה אויר מתנועע מהרוחות הנושבות הבאות מכל הפאות וכן חשבו ה"ר דוד קמחי שכתב וזה לשונו זהו רוח חיים לפיכך אמר מארבע רוחות כלומר מאיזה דבר שיהיה כי הוא מהאויר ומה שאמר ונתתי רוחי בכם הוא רוח השכל ולכך אמר רוחי עד כאן, והתימה ממנו כי הרוח החיוני לא יתהוה מהאויר כמו שחשב כי הוא נולד מהדק שבליחות כמו שכתבו הרופאים, כ"ש שהרוח הנאמר כאן יכלול גם כן הרוח השכלי דאי לא תימא הכי יתחייב שהיה הייעוד שיולדו כבהמות השדה מבלי דעת ואעפ"י שלא אמר בו רוחי הנה אמר וידעתם כי אני ה' ולא תפול הידיעה כי אם ברוח השכלי, ושלמה אמר (קהלת יב, ז) והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה, וידוע שעל הרוח השכל ידבר עם היות שלא אמר בו רוחי ולכן יקשה אומרו כאן על הרוח השכלי שיבא מארבע רוחות כאלו הוא אויר פשוט, וגם יקשה אומרו בואי הרוח ופחי בהרוגים האלה שמורה שנפש אחת תחול בכולם כדעת בן רש"ד והיא כפירה מבואר בחוק התורה והיה ראוי לומר בואו הרוחות כי יש לכל אדם נפש מיוחדת נבדלת מזולתו, ורש"י כתב שאמר מארבע רוחות בואי הרוח שכל מקום שהלכו נשמותיהם לשוט לארבע רוחות משם יתקבצו ויבואו, וגם זה רחוק הוא כי אם היו הגופות כולם בבקעה באותם העצמות מה להם לנשמות לשוט בד' רוחות העולם ולא היה להם כי אם לשוב אל האלקים אשר נתנם אם למקום השכר ואם למקום העונש לא לשוט בארץ בארבע רוחות.

השאלה השישית באומרו והעליתי אתכם מקברותיכם עמי, והיא שאתה תראה שזכרה כאן ג' דברים האחד הנה אני פותח את קברותיכם ובזה לא אמר עמי, והב' והעלתי אתכם מקברותיכם עמי ובזה בלבד אמר עמי, והג' והבאתי אתכם אל אדמת ישראל ובזה גם כן לא אמר עמי, וכאשר חזר הנביא לזכור שלשתם בפסוק השני שמר אותו דרך עצמו רוצה לומר שלא אמר עמי בייעוד הראשון ולא באחרון כי אם באמצעי שנאמר וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי וגומר והנחתי אתכם על אדמתכם וגומר שלא אמר מלת עמי בפתוח הקברים ולא גם כן בהביאם אל אדמתם אלא בייעוד האמצעי משלשתם והוא אומרו ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי, וראוי לשאול למה לא אמר עמי בכל שלשת הייעודים האלה כי אם בלבד בהעלאה מהקברים. והנה יתבארו הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כולם.

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת הוא להודיע לנביא שיחיו מתינו נבלתינו יקומון, ושיעשה הקב"ה פליאה עצומה באחרית הימים קרוב לזמן הגאולה שבני אדם שהיו כבר מתים ונשכחים מעל פני האדמה ישובו גופותיהם להתרכב ותחולו בהם נפשותיהם כאשר היו בזמן חייהם, ועשה משל בזה מתחיית העצמות היבשות שראה הנביא באותה בקעה שהיה הנמשל בה התחייה הנפלאת שתהיה בזמן קבוץ הגלויות שהיא תכלית הנפלאות והעצומה שבהם, ובנבואה של אחריה הודיע לנביא שקודם אותה תחייה שהוא התכלית האחרון יקדם אליה קבוץ הגליות שיתקבצו ויתחברו מלכות יהודה ובנימין עם מלכות אפרים ועשרת השבטים שישובו על אדמתם ויהיו כולם גוי אחד בארץ בהרי ישראל וימלוך עליהם מלך אחד מזרע דוד ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות וילכו במשפטי השם יתברך וחקתיו וישבו על הארץ אשר נשבע לאבותם וישבו עליה לבטח בשלום ובמישור לנצח נצחים עד עולם ויהיה מקדש ה' ושכינתו עליהם. גם אחרי אותה נבואה הביא נבואת גוג להודיע שקודם אותו קבוץ הגליות והגאולה העתידה תהיה מלחמת האומות ונקמת השם מהם, וזה ענין שלש הנבואות שבאו כאן זו אחר זו בסדור והדרגה הראשונה מהתחייה שהוא התכלית, והשניה מקבוץ הגליות וגאולת ישראל שתקדם לתחייה, והשלישית בנקמת האויבים שתקדם לגאולה וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים.

היתה עלי יד ה' וגו' עד ואתה בן אדם קח לך עץ אחד, אין בידינו להכריח אם מתי יחזקאל היו משל או היה הדבר כפשוטו כי מי ישלח ידו בין גאוני עולם להכריע במה שחלקו, בו אבל לבד אודיע שגם שנודה שהיה הדבר כפשוטו ושקמו וחיו אותם המתים בין שיהיו מבני אפרים שמהרו את הקץ לצאת ממצרים ונהרגו בגת (שמו"ר כ, י) ובין

שיהיו אנשים שכפרו בתחיית המתים או אותם שמתו בבקעת דורא אם היה שחיו שמה ועמדו על רגליהם אין ספק שבאה הנבואה הזאת להודיע לנביא שכן יהיו כל בית ישראל שמתו בגלות שעוד יקומו בקבריהם ויבאו על אדמת ישראל כי מה שקרה לאלה יקרה להם, וזה ענין אומרו כפי זה הדעת העצמות האלה כל בית ישראל המה וגומר, ואם נאמר שהיה הדבר משל שהוא היותר מתישב על הלב לא יעלה על לבך שהיה הנמשל קבוץ הגליות ושקרא לארצות הגוים קברים באומרו הנני פותח את קברותיכם, ושעל הידיעה והחכמה שתתחדש בזמן הגאולה העתידה אמר ונתתי רוחי בכם וחייתם כמ"ש הרד"ק כי הנה לייעוד קבוץ הגלויות לא היה הנביא צריך למשל וכמה מהפעמים ניבא עליו באין משל ולא בחידות אבל היתה המראה הזאת משל לענין תחיית המתים שתהיה סמוכה וקרובה לזמן הגאולה, ולכן היה המשל שראה הנביא תחיית העצמות היבשות שראה באותה בקעה והיה הנמשל בה התחייה אשר תהיה באחרית הימים, ולכן אמר בביאור הנמשל הנני פותח את קברותיכם והעליתי אתכם מקברותיכם וגומר ונתתי רוחי בכם וחייתם כי זהו המכוון והנמשל בנבואה הזאת באמת, וכן אמרו בפרקי רבי אליעזר (סוף פרק לג) היו ישראל יושבין ובוכין היינו מקוים לאור ובא חושך באותה שעה אמר הקדוש ברוך הוא לנביא חי ה' שאני מעמיד אתכם בתחיית המתים ואקבוץ אתכם עם ישראל שנאמר הנני פותח את קברותיכם גם שאחרי הנבואה הזאת באה נבואה קח לך עץ אחד שתיעד על קבוץ הגליות בביאור וכיון שקיבוץ הגליות בא בנבואה בפני עצמה יתחייב שהנבואה הזאת שקדמה לנבואת הקבוץ תהיה מענין אחר זולתו והוא התחייה כמו שזכרתי והותרה בזה השאלה הראשונה.

ועל זה אמר היתה עלי יד ה' שכבר פירש הרב המורה בפרק מ"ה חלק שני שיד ה' היא אחת ממדרגות הנבואה כי לפי שהיה האדם בשגם הוא בשר בלתי ראוי ולא הגון לקבל השפע האלקי והנבואה העליונה ימשילו הנביאים הורדת השפע על הנביא כאלו הש"י מחזיק בו בידיו או שסמך את ידיו עליו, ולדעת מי שיאמר שהיתה הנבואה הזאת כפשוטה ושענין העצמות היה בפעל ובהקיץ יהיה ענין היתה עלי יד השם שלקחו בציצת ראשו ויניחהו בתוך הבקעה שהיתה מלאה עצמות אדם.

פסוק ב

וכדי שיראה כמותם ואיכותם העבירהו עליהם סביב, ורש"י כתב שמפני שהיה יחזקאל כהן כדי שלא יטמא בעצמות אדם העבירהו סביבותם וזכר שהיו רבות מאד בכמותם ושהיו יבשות מאד באיכותם, ירמוז ברבוי כפי הנמשל שיהיו המתים שיקומו בתחייה רבוי מופלג וירמוז ביבשותם שתהיה התחייה לזמן ארוך לקץ הימים.

פסוק ג

ואמר ששאלו יתברך התחיינה העצמות האלה ואין פירושו אם יחיו בדרך טבע ולא אם יוכל יתברך לחיותם בדרך נס אבל היתה השאלה אם היו ראויים לזכות התחייה כפי מעשיהם אם לא, ולכן היתה תשובת הנביא השם אלקים אתה ידעת ר"ל אתה ידעת וראית מעשיה' אם הם ראוים לשתעשה עמהם הנס הנפלא ההוא כדי לקבל שכר או כדי לקבל עונש וע"ז אמר ה' אלקים ר"ל רחום בדין אתה ידעת מעשיהם ותדע מה לעשות להם גם אפשר לפרש מלת ידעת מלשון רחמים כמו וידע אלקים (שמות ב, כה) יאמר ה' אלקים אתה רחמת תמיד והייתה מטה כלפי חסד בדורות הראשונים ולכן גם עתה סלח נא לעון העם הזה כי זה כולו נכלל באתה ידעת והותרה בזה השאלה השנית.

והנה היתה השאלה הזאת לפי שבנבואה שלמעלה אמר לא למענכם אני עושה בית ישראל לכן שאל את הנביא אם היו ראויים לתחייה כדי שישיבהו מה שהשיב, (ד) ואז אמר לו יתברך שינבא העצמות היבשות שמעו דבר ה' רוצה לומר אף על פי שאתם עצמות יבשות ואין בכם הכנה ולא לחות לקבל החיות רומז לאנשי הגלות שמתו בו שלא היו בידם מצות ומעשים טובים ראויים לתחייה הטו אזניכם ושמעו בדבור ותראו מעשה השם כי נורא הוא אשר הוא עושה עמכם, (ה) והוא מה שזכר מיד הנני מביא בכם רוח וחייתם והרצון בזה הרוח הוא שיביא בתוכם שמה רוח ואויר נושף יקדם לתחייתם והוא הרעש שיזכור אחר זה שנאמר ויהי קול בהנבאי והנה רעש ותקרבו עצמות עצם אל עצמו, כי הנה על הרעש ההוא שיתחדש בתוכם כדי שיקרבו העצמות עצם אל עצמו כאילו תאמר עם הראש הזרוע מאותו הגוף והשוק והעצמות מאותו גוף בפרט כדי שיהיו כל עצמות הגוף מסודרים ומונחים בדרך טבעי, על זה אמר בראשונה הנה אני מביא בכם רוח וחייתם לפי שיתנועעו העצמות עצם אל עצמו היה הכרחי להרכבת הגופות כדי שיוכנו לקבל התחייה ועל זה נאמר באמת הנה אני מביא בכם רוח וחייתם, ואחרי אותו רעש שיקריבו העצמות (ו) אמר שיתן עליהם גידים ויעלה עליהם בשר וקרם עור, והתבונן שבענין הרעש אמר לשון הבאה הנה אני מביא בכם רוח לפי שהוא הרוח הנושף שיבא מחוץ אבל בגידים ובשר ובעור לא אמר מביא כי אם נותן ומעלה לפי שהם דברים יעשה אותם השם בדרך נס ולא יבואו מחוץ, ובסוף אמר ונתתי רוחי בכם וחייתם וידעתם כי אני ה' רוצה לומר שיתן בהם נפש כוללת הכוחות כולם שבו יוכללו החיוני והטבעי והנפשי והתחלת כולם מן הלב, ועל הרוח הכולל הכחות ההם אמר ונתתי רוחי בכם וחייתם, אמנם כנגד הכח השכלי אמר עוד וידעתם כי אני ה' כי הוא הכח היודע ומשכיל, ובזה הדרך לא יהיה יותר כלל בכתובים כי היה הרוח שנזכר ראשונה נאמר

על הרעש והרוח שבפסוק השני נאמר על הנפש שהיא כנושא אחת ורבת בכוחות ולכן לא אמר בה לשון הבאה כי אם לשון נתינה והותרה בזה השאלה השלישית.

פסוק ז

ואמר ונבאתי כאשר צויתי להגיד שהיה הדבר הזה בעיני הנביא נמנע כפי הטבע אבל עם כל זה ניבא עליו לקיים מצות האל שצוהו להנבא, וזכר שמיד אחר נבואתו ראה דבר מופלא שנתחדש הרעש ונתקרבו העצמות כי בא הרוח שייעדו בראשונה שהוא הרעש ובו נתקרבו עצמות האיש הפרטי אחד אל אחד והושמו בהנחה הראויה לגוף האדם כאילו תאמר הראש למעלה ושאר העצמות כפי המצב הנכון.

פסוק ח

וראה עוד שהגידים והבשר והעור נעשו מאיליהם וזהו אומרו והנה עליהם גידים ובשר עלה אבל הרוח שהוא הנפש לא חלה בהם, והיה זה לפי שעם היות שהנביא מצד דבקותו בש"י יפעל בחומר העולם ויעשה אותות ומופתים כיד אלהיו הטובה עליו הנה אין יכולת בידו להביא נפש אנושית ולברוא אדם כי זה יוחד אל הבורא יתברך לבדו כמו שאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (ישעיה נז, טז) רוצה לומר צורות הבעלי חיים הבלתי מדברים שהם בייחוד יקראו רוח כבר ישפיע אותם השכל הפועל שהוא כלי לרצוני וזהו כי רוח מלפני יעטוף אבל הנשמות השכליות האנושיות אני עשיתי אותם ולא אחר, וכדי להודיע זה לנביא היה שלא נשפע הנפש על אותם המתים מכח נבואתו הראשונה, (ט) ולזה אמר לו השם הנבא אל הרוח הנבא בן אדם ואמרת אל הרוח כלומר הלא נתתי לך רשות מיוחד להנבא על הרוח בשמי ולא תמנע מזה מהיותך בן אדם חומרי ולהיות השפעת הנפש מפעולתי בייחוד הלא צויתיך שאף על פי שאתה בן אדם הנבא ואמרת אל הרוח בשמי כה אמר ה' מארבע רוחות בואי הרוח והותרה בזה השאלה הרביעית.

ואמנם מהו ענין מארבע רוחות בואי הרוח אחשוב שאינם ד' רוחות העולם כמו שחשבו המפרשים, אבל כיון לומר בזה שהרוח והנפש שתהיה נשפעת אל אותם המתים לא תבוא בהם בהדרגה זמנית כמו שתחול בעובר כשיתילד במעי אמו שזכר הפילוסוף בספר בעלי חיים שראשונה תחול בו נפש ההזנה ואחר זמן ידוע תחול בו הצורה החיונית ואמנם השכלית תבוא אליו באחרונה, אבל בתחיית המתים לא יהיה כן אלא שתחול בו הרוח כולל הכוחות כולם יחד באופן שבאותו עת יהיה זן וחי ובעל שאר הכחות טבעיות ושכליות כולם וכמו שאמרו באדם הראשון שבקומתו נברא בצביונו נברא בדעתו נברא (ראה ר"ה יא, א) כלומר שלא נברא ילד ונתגדל אחר כך אלא בקומת אדם גדול נברא,

וגם לא נולד מטונף ומלוכלך מזוהמת בטן המלאה אלא בצביונו רוצה לומר ביופיו וכמו שאמר (לעיל לא, ז) וייף בגדלו שהיופי בא אחר הגידול, וגם לא נולד עיר פרא ושאחר כך נתלמד וידע מתוך למודו כי הוא בדעתו שהוא בשכלו ושלמותו נברא, כן יהיה ענין המתים בתחייתם שתחול בהם נפש אחת בנושא רבת הכוחות בשלמות כולם, וידוע שהכוחות הם שלשה חיוני וטבעי ונפשיי והכח השכלי שהוא רביעי יותר נכבד מכולם והחיות הוא נאמר על כולם כי כמו שזכר הפילוסוף במה שאחר הטבע החיות גם כן נאמר על ההשכלה וכן כתבו הרב המורה בפרק מ"ב ח"א בשתוף חי, הנה מפני זה אמר מארבע רוחות בואי הרוח ר"ל שיבא עליהם הרוח שהוא הנפש כלול מארבע הרוחות החיוני שבלב והטבעי שבכבד והנפשי שבמוח והכח השכלי, ואמר ופחי בהרוגים האלה לפי שישראל בגלות הם כולם הרוגים כי גם אותם שלא ימותו חללי חרב ימות מדאגת הגלות ולכן קראם הרוגים, ומה שאמר בזה רוח בלשון פרטי אפשר לפרש שהוא בערך המין כולו כי הרוח החיוני והטבעי והנפשיי היא אחת לכולם, ואפשר לומר שעל כל אחד ואחד מהם אמרו מארבע רוחות בואי הרוח על כל אחד מההרוגים האלה, ובזה הלשון אמר שלמה (קהלת ג, כא) ומי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה, והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה (שם יב, ז), וכבר ביאר הנביא ישעיהו שהיה הרוח הגופני הכולל שלשת הכוחות אחד בכל האנשים אבל הנשמות השכליות הן רבות כפי מספר האנשים באומרו על הנפש הגופני כי רוח מלפני יעטוף (ישעיה נז, טז) בלשון יחיד ואמנם על הנשמות השכליות אמר בלשון רבים ונשמות אני עשיתי (שם), כי כמו שכתב הראב"ע שם נשמה לא תאמר אלא על השכלית והותרה במה שפירשתי בזה השאלה החמישית.

פסוק י

ואמר והנבאתי כאשר צוני להגיד שהיה הנביא בוש ונכלם ירא וחרד מהנבאות על הכח השכלי שהוא תחת כסא הכבוד ולגזור עליו שיצא ממנוחתו וישוב אל הגוף הנגוף, אבל שעשה בזה מה שצוהו השם בהנבאו עליו ושמיד נתקיימה נבואתו ותבא בהם הרוח רוצה לומר הנזכר כולל הארבע רוחות, ואמר ותבוא בלשון נקבה לפי שהוא רמז לנפש ויחיו ויעמדו על רגליהם והיו חיל גדול כבד מאד.

פסוק יא

והודיעו השם יתברך שהדבר ההוא שנעשה וקרה שמה בפעל מתחיית המתים ההם או כפי הדעת האחר מה שהראהו בנבואתו מהעצמות בחיותם כפי כל אחד מהדעות היה כולו משל לתחייה הכוללת העתידה להיות ועל זה אמר העצמות האלה כל בית

ישראל המה המתים בגלות שאומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו רוצה לומר שימותו בגלות ולא יראו בתשועת ה' ואתה דע לך שלא יהיה הדבר כן, (יב) ולכן הנבא ואמרת אליהם רוצה לומר עליהם כה אמר ה' אלקים הדבר יצא מפי המלך וגזור הוא מלפניו וגזרתו היא כך הנה אני עתיד לפתוח את קברותיכם רוצה לומר שבזמן הגאולה העתידה יחיה אותם אחרי היותם קבורים שנים רבות בגלות ויוציאם מקבריהם ואחרי תחייתם יביאם אל ארץ ישראל, ולפי שהתחייה תהיה לצדיקים ולרשעים אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם לכן לא אמר בפתיחת הקברים מלת עמי כי הם יפתחו לטובים ולרשעים ולא אמר כן מלת עמי לענין ביאתם לארץ כי כולם טובים ורעים יבאו שמה למשפט, אבל אמר בלבד מלת עמי בענין העלייה כמו שאמר והעליתי אתכם מקברותיכם עמי לפי שרמז בעלייה המעלה והשלמות העליון והשכר הגדול שיקנו הצדיקים באותה תחייה ולכן אמר בהם בלבד עמי. ולפי שהיתה תחיית המתים דבר סמוך לקבוץ הגליות שיחיה הקדוש ברוך הוא את המתים בגלות כדי שיזכו בגאולה וכמו שהוכחתי זה בראיות ברורות מן התורה מן הנביאים ומן הכתובים בספר צדק עולמים אשר חברתי והיתה התחייה הגדולה והעצומה שבפליאות לכן אמר (יג) וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם והיא התחייה ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי רוצה לומר בתתי מעלה ושלמות ושכר גדול לצדיקים שהם עמי, (יד) ונתתי רוחי בכם שהוא השכל והידיעה העליונה וחייתם בשאר הכוחות טבעי וחיוני ונפשיי והנחתי אתכם על אדמתכם באופן שתזכו בגאולה וידעתם כי אני ה' היכול במוחלט דברתי לנביאים ועשיתי כמו שדברתי והותרה בזה השאלה הששית.

ועם היותם שיקומו בתחייה ממתי שאר האומות כמו שהוכחתי במקום הנזכר הנה לא הראה הקדוש ברוך הוא את הנביא במראה הזאת כי אם תחיית עם ישראל אשר מתו בגלות שיקומו בתחייה ויבואו לירושלים ויגילו בתשועת ה' וגאולת עמו כמאמר הנביא ישעיהו (ישעיה סו, י) שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, לפי שנבואותיו אלה של הנביא יחזקאל היו כולם על הגאולה וקבוץ הגליות, גם כי שאר האומות אף על פי שיחיו לא יזכו לשכר התחייה וכמאמר המשורר (תהלים א, ה) על כן לא יקומו רשעים במשפט רוצה לומר שלא יהיה להם קימה ומעלה בתחייה ובדין ההוא ולכן לא זכר פה תחייתם, ואמנם עיקרי התחייה ושרשיה לא ראיתי להביאם במקום הזה הלא הם כתובים באותו מאמר צדק עולמים אשר עשיתי וראשי פרקים זכרון לבני ישראל כתבתי מהם במאמר נחלת אבות הוא

פירוש מסכת אבות במשנת הילודים למות והמתים להחיות (אבות ד, כב) וגם בהקדמת פירושי לספר ישעיהו.

פסוק טו

הנבואה השבעה עשר תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגומר עד ויהי דבר ה' וגומר בן אדם שים פניך אל גוג והוא פרשה אחת בלבד. ויש לשאול בה ששת השאלות:

השאלה הראשונה באומרו קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו כי הנה במלכות יהודה לא היה עמו כי אם שבט בנימין ואיך אמר אם כן ולבני ישראל חביריו גם שביהודה אמר ולבני ישראל חביריו ובאפרים אמר וכל בית ישראל חבריו ולמה לא אמר לשון שוה בכל אחד מהם.

השאלה השנית באומרו הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה, והיא כי הנה מלכות יהודה היה יותר נכבד ממלכות ישראל ולכן בתחילת הנבואה הזאת קדם זכרון מלכות יהודה באומרו קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף וגומר, אמנם כשביאר ענין הנמשל קדם מלכות אפרים למלכות יהודה באומרו הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים וגומר ונתתי אותם עליו את עץ יהודה והיה לו להקדים בנמשל עץ יהודה כמו שהקדימו במשל.

השאלה השלישית באומרו ונתתי אותם עליו את עץ יהודה כי מה ענין אומרו ונתתי אותם עליו והיה ראוי שיאמר ונתתי עליו את עץ יהודה ומלת אותם במקום הזה אין ענין לה.

השאלה הרביעית באומרו אח"ז והיו העצים אשר תכתוב עליהם בידך לעיניהם כי הנה הפסוק הזה היה ראוי שיכתב למעלה קודם וכאשר יאמרו אליך בני עמך לאמר הלא תגיד לנו מה אלה לך יען לא תפול השאלה ההיא אלא אם היו העצים לעיניהם.

השאלה החמישית מה ענין אומרו כה אמר ה' אלקים הנה אני לוקח את בני ישראל וגומר כי הנה ענין זה הוא עצמו מה שנאמר למעלה דבר אליהם כה אמר ה' הנה אני לוקח את עץ יוסף ושני המאמרים וכל אחד מהם הוא נמשל למשל העצים ולמה אם כן כפל ביאור הנמשל בבארו אותו שני פעמים.

השאלה השישית באומרו והושעתי אותם מכל מושבותיהם אשר חטאו בהם כי הנה מושבותיהם אינם מכלל החטאים והגלולים ואינם מכלל האויבים לשיאמר שיושיעם ממושבותיהם. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם.

הכוונה הכוללת: בנבואה הזאת היא ליעד ולהבטיח שבזמן קבוץ הגליות ותחיית המתים שזכר לא יהיו בישראל חילוק מלכיות ולא יהיו אלה מבית יהודה ואלה מבית ישראל ולא תהיה מריבה ולא קטטה ביניהם ובין מלכיהם אבל בהשגחת הש"י יתאחדו כל ישראל ויהיו כולם גוי אחד בארץ ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות וימלוך עליהם תמיד מלך מזרע בית דוד וממשפחתו, וישבו על הארץ אשר נשבע השם לתת לאבותיהם המה ובניהם ובני בניהם עד עולם ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם כי יהיו טהורים וקדושים לאלהים והם יהיו לו לעם והוא יהיה להם לאלקים, ולא יבאו עוד לגלות אחר כי יכרות להם השם ברית שלום נצחי לעד וירבה אותם במאד מאד, ויתן מקדשו בתוכם ושכינתו עליהם באופן שידעו הגוים כי הוא יתברך מקדש את ישראל בהיות מקדשו בתוכם לעולם.

ויהי דבר ה' אלי לאמר ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וגומר עד סוף הנבואה. ייעוד הנבואה הזאת הלא אם קטון הוא בעיניך המעיין ראש ייעודי ישראל הוא, ועינינו כמו שזכרתי שאחרי שבנבואה הקודמת ביאר ענין תחיית המתים העתידה, (טז) בא להודיע בנבואה הזאת שקודם התחייה וסמוך אליה יהיה קיבוץ הגליות ויתאחדו מלכיות יהודה וישראל, ולפי שהאדם עץ השדה לקח לו בזה משל העצים שצוה לנביא קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו רוצה לומר שיכתוב על העץ ההוא שהוא עץ יהודה ובנימין ובני לוי שנלוו אליהם, ועל אלו שהיו ממלכות יהודה אמר ולבני ישראל חבריו וכתוב חברו וקרי חבריו וטעם הכתוב חברו לרמוז לבנימין שהוא היה השבט הנלוה ליהודה בכללותו מיום שנחלקו המלכויות, אמנם שגם כן נכנסו במלכות יהודה קצת מבני שמעון וגם קצת משאר השבטים שבחרבן שומרון ברחו ונכנסו במלכות יהודה לא השבטים בכללותם כי אם אנשים מהם לכן בקרי עשו חבריו, וצוה גם כן שיקח עץ אחד לכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבריו כי מפני שבחילוק המלכויות מלך ירבעם שהיה משבט אפרים לכן נתיחס המלכות כולו לאפרים, האמנם לפי שיעקב אבינו בברכותיו נתן הבכורה ליוסף וישם את אפרים לפני מנשה (בראשית מח, כ) לכן אמר כאן ליוסף עץ אפרים כי עשה אב המלכות יוסף כי הוא הבכור ואפרים שבחר בו השם על אחיו, ולפי שהיה מלכות אפרים שאר שבטי ישראל בכללותם לכן אמר בו וכל בית ישראל חבריו אמנם יהודה שלא נטפלו אליו בשבטים בכללותם אלא אנשים מפוזרים מהם לא אמר בו וכל בית ישראל, גם כי היו במלכות אפרים עשרה שבטים ולכן אמר בו וכל בית ישראל אמנם במלכות יהודה שלא היו בו כי אם שני שבטים לא אמר בו וכל בית ישראל והותרה בזה השאלה הראשונה.

פסוק יז
וצוה השם לנביא שיקרב אותם שני עצים אחד לאחד ר"ל זה לזה וכל כך יהיו מתדבקים עד שבידי יהיו כעץ אחד והוא אמרו והיו לאחדים בידך, והרד"ק בשם אביו פירש וקרב אותם אחד אל אחד שהנביא יקרבם זה לזה ויחברם יחד והשם יתברך בדרך נס יעשה שיתאחדו יהיו לאחדים בהיותם בידו.

פסוק יח
וצוהו שכאשר יאמרו בני עמו וישאלוהו על מה מורה המשל ההוא שהיה עושה מהעצים והכתיבה ההמה, (יט) שיגיד להם ענין הנמשל והוא הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים שהוא הכולל אותו ואת שבטי ישראל חבריו וגומר, ונראה לי שהיו הייעודים בנבואה הזאת שנים, הראשונה על משיח בן יוסף שיקום תחילה ללחום מלחמות ה' והוא יהיה מלך על בני ישראל ועל בני יהודה הנמצאים שמה ועל זה אמר הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו ונתתי אותם עליו רוצה לומר על אפרים כי הוא יהיה הראש ושיתאחדו בזה גם כן בני יהודה כי הוא ימלוך על כולם ולא יהיה ביניהם חלוק כלל ולזה אמר ונתתי אותם עליו את עץ יהודה רוצה לומר עם עץ יהודה ועשיתים לעץ אחד והיו אחד בידי שכולם יתאחדו וידבקו תחת ממשלת משיח בן יוסף, הנה התבאר למה זכר בזה מלכות אפרים ראשונה שהוא מפני משיח בן יוסף שימלוך ראשונה על כל ישראל, ולמה אמר ונתתי אותם עליו ואת עץ יהודה רוצה לומר שיתן כל השבטים עם עץ יהודה על משיח בן יוסף והותרו בזה השאלות הב' והג'.

פסוק כ
וצוה השם לנביא שאחרי שיאמר זה לישראל השואלים אותו לא יסיר את העצים מנגד עיניהם אבל יתמידם שמה עד שידבר אליהם הייעוד השני והוא מהשלמת קיבוץ הגליות והמלכת בית דוד עליהם כולם, (כא) ועל זה בא הדבור השני באומרו ודבר אליהם כה אמר ה' אלקים הנה אני לוקח את בני ישראל מבין הגוים אשר הלכו שם וגומר והבאתי אותם על אדמתם וזה כולל למלכות יהודה ומלכות ישראל שישתלם קבוצם, (כב) ואחרי היותם בארץ אעשה אותם לגוי אחד ומלך אחד יהיה לכולם ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות רוצה לומר שלא יהיה עוד בישראל חילוק מלכיות מלכות יהודה ומלכות ישראל, ולא תהיה ביניהם איבה ושנאה כאשר היה בהיותם על אדמתם ועל זה אמר שלא יהיו עוד לשני גוים רוצה לומר ישראל ויהודה שונאים ונלחמים זה בזה מפאת שנאת העמים ולא יחצו עוד לשתי ממלכות מפאת המלכים המתקוטטים זה בזה. הנה התבאר למה אמר והיו העצים אשר תכתוב עליהם בידך לעיניהם שפירושו

ההתמדה שיתמידו העצים להיות לעיניהם, ולמה בא הדבור השני הנה אני לוקח את בני ישראל וגומר שהוא להודיע מלכות מלך המשיח שימלוך מבית דוד אחרי מות משיח בן יוסף והותרו בזה השאלות הד' וה'.

פסוק כג

ולפי שכמו שאמרו רז"ל כשפרקו ישראל מעליהם עול מלכות דוד פרקו גם כן מעליהם עול מלכות שמים, הוצרך לומר אחרי שייעד על חזרת מלכות בית דוד שכן יחזור עליהם מלכות שמים ועז"א ולא יטמאו עוד בגלוליהם ובשקוציהם ובכל פשעיהם שזה היה סבה לחילוק הגוים וחילוק המלכיות, ואומרו והושעתי אותם מכל מושבותיהם אשר חטאו בהם פירשו המפרשים שיושיעם מחטוא עוד בדן ובבית אל אשר חטאו שם בעגלים בית ישראל, ויותר נכון לפרש מכל מושבותיהם אשר חטאו בהם על ארצות הגלות שהיו מושבותיהם בארצות מגוריהם וחטאו בהם כמו שאמר אדוננו משה (דברים ד, כח) ועבדתם שם אלהים אחרים וגומר, ומפני ששם נגואלו ונטמאו בחטאיהם לכן אמר וטהרתי אותם שיטהרם מכל חטא ופשע באופן שיתדבקו בו יתברך ובעבודתו וזהו והיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלקים כי כמו שפרקו מעליהם שתי מלכיות מלכות בית דוד ומלכות שמים כן זכר שיחזרו שתיהם, ועל מלכות שמים אמר והמה יהיו לי לעם ואנכי אהיה להם לאלקים, (כד) ועל מלכות דוד אמר ודוד עבדי מלך עליהם ורועה אחד יהיה לכולם כי הנה מלך המשיח יקרא דוד להיותו מזרעו והולך בדרכיו ונוהג כמנהגו, כי כמו שכל מלכי מצרים נקראו זמן רב בשם פרעה ואחר כך נקראו בשם תלמי זמן רב כן יקרא מלך המשיח וכל זרעו בשם דוד לעדות שיהיה מזרעו יושב על כסאו ירא אלקים וסר מרע כדוד, והותרה במה שפירשתי מכל מושבותיהם השאלה השישית.

וזכר שהמלכים והרועים הם וישראל כולו גם כן במשפטיו ילכו ואת חקותיו ישמרו ועשו אותם, (כה) ואז לא תבואם רעה לא צרות ולא מלחמות ולא גלות אחר וזהו וישבו על הארץ אשר נתתי לעבדי ליעקב כי לפי שאברהם הוליד את ישמעאל ובני קטורה ויצחק הוליד את עשו לכן לא זכר במתנה אברהם ויצחק כי אם יעקב לפי שניתנה לו ולזרעו בלבד עד עולם וזהו וישבו עליה הם ובניהם ובני בניהם עד עולם, וכמו שהאומה תהיה נצחית בארץ כן מלכות בית דוד תהיה גם כן נצחי ביניהם ולכן ליעד על הנצחיות חזר לומר ודוד עבדי נשיא להם לעולם שתמיד ימלוך איש מזרעו וממשפחתו, וכבר הודעתיך למעלה דעת המקובלים בזה, והתבונן אומרו עד עולם או לעולם כי הנה אמר זה לפי שהיה מקובל אצל הנביאים והחכמים הראשונים שהיה העולם עתיד לכלות

וליפסד ולכן אמר כאן שיתמידו ישראל בארצם ובנחלתם וזרע דוד במלכותו עד שיתום העולם ויכלה החלד.

פסוק כו

ואמר שגם לא יהיה להם קטטה ומלחמה עם שכניהם מסביב ולא בינם לבין עצמם כי אכרות להם ברית שלום ברית עולם וברית שלום הוא מהאויבים אבל ברית עולם הוא ממה שבטבע שיביא גשמיהם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקרא כו, ד) כי זהו הנכלל באומרו ברית עולם יהיה אותם, ואמנם אומרו ונתתים והרבתי אותם פירשו המפרשים ונתתים בארצו או בברכתי ולא נזכר זה בכתוב, ויותר נכון לפרש על הברית שלום והברית עולם שזכר שיתן אותם הבריתות בינו וביניהם וירבה אותם.

ואחרי שייעדם והבטיחם בטובות הגשמיות הבטיחם בטובות הרוחניות ועל זה אמר ונתתי מקדשי בתוכם לעולם והיה משכני עליהם רוצה לומר שיבנה המקדש ולא יתמיד ארבע מאות ועשר שנים או ארבע מאות ועשרים שנה כמו שהתמידו בית ראשון ובית שני כי אני אתן את מקדשי בתוכם לעולם רוצה לומר כל הזמן שיתמיד העולם ולא יפסד, (כז) והיה משכני עליהם כלומר שלא תסתלק עוד מביניהם השכינה והנבואה ושאר הקדושות שנסתלקו בחרבן בית ראשון ולא שבו בבית שני כי כולם ישובו בזמן גאולתם ויתמידו ביניהם, ועל זה אמר גם כן ונתתי מקדשי בתוכם שאמר מקדשי על כל הקדושות שכינה נבואה רוח הקודש אש מן השמים אורים ותומים שמן המשחה וכל המעלות שהיו בבית ראשון וחסרו בבית שני, ואפשר לפרש והיה משכני עליהם על השגחתו ושמירתו העליונה שתשכון עליהם על דרך והיו עיני ולבי שם כל הימים (מלכים א' ט, ג) ויהיה כל זה לפי שבזמן ההוא אהיה להם לאלקים והמה יהיו לי לעם, (כח) ותהיה קדושתם של ישראל כל כך עד שתתפשט גם בכל הגוים שיבאו לקבל האמונה האלהית באמצעותם ועל זה אמר וידעו הגוים כי אני ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם שהקדושות ההמה אשר בתוכם יעידו על מעלתם והתדבקם בו יתברך.

הנה התבארו בנבואה הזאת מלבד קבוץ הגליות ותשועת ישראל דברים גדולים בגאולה העתידה, הראשון שישיבו עשרת השבטים ולא תמצא בכל הנבואות העיקר הזה כל כך מבואר ומפורש כאשר הוא במקום הזה באומרו הנה אני לוקח את עץ יוסף אשר ביד אפרים ושבטי ישראל חבריו. השני שימלוך מלך מבית דוד על יהודה וישראל יחד ולא יהיו עוד לשני גוים ולא יחצו לשתי ממלכות וגם זה ביארו יחזקאל יותר ממה שביארו נביא אחר. השלישי שתשוב השכינה והנבואה ושאר הקדושות אשר בבית ה' כימים הראשונים וכמו שאמר ונתתי מקדשי בתוכם לעולם ונתתי משכני עליהם. הרביעי שגם

האומות יקבלו אמונת השם יתברך ויכירו וידעו אלהותו וכמו שאמר וידעו הגוים כי אני ה' מקדש ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם. הלא אלה השרשים ביארם הנביא יחזקאל כאן בביאור גדול מלבד שאר השרשים שזכר כמו שזכרום נביאים אחרים.

פרק לח

פסוק א

הנבואה השמונה עשר תחילתה ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך אל גוג וגומר עד בעשרים וחמש שנה לגלותנו. ויש בה ח' פרשיות. הראשונה, ויהי דבר ה' וגומר בן אדם שים פניך אל גוג. השנית, כה אמר ה' אלקים והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך. השלישית, כה אמר ה' אלקים האתה הוא אשר דברתי. הרביעית, והיה ביום ההוא ביום בא גוג. החמישית, ואתה בן אדם הנבא על גוג. השישית, והיה ביום ההוא אתן לגוג מקום שם קבר. הז', ואתה בן אדם וגומר אמור לצפור כל כנף. הח', לכן אמר ה' אלקים עתה אשיב את שבות יעקב. וראיתי לשאול בה ששה שאלות:

השאלה הראשונה אם היה ענין הנבואה הזאת כדעת המפרשים שאנשי סוף הצפון מבני יפת באחרית הימים אחרי קיבוץ הגליות ותשועת ישראל והתישבות בני ישראל על אדמתם יתעוררו מארצם לבוא על ישראל להלחם בם, ושיהיה זה לצרוף וללבן הרשעים שבהם ושתעלה חמת השם בגוג על בואו להחריב את ירושלים ושאז יהיה רעש גדול באדמת ישראל כמו שיקרה פעמים רבות שתגעש ותרעש הארץ ותהיה בגוג חרב איש באחיו וישלח השם אש בהם, ומתוך זה יתגדל ויתקדש שמו וכמו שכתבו בזה, הנה יקשה ראשונה למה יתעורר אז הגוי הגדול ההוא לבוא על ארץ ישראל לשחתה מירכתי צפון מה שלא תעשה אומה אחרת לא מצרים ולא בבל ושאר העמים שהיו יותר קרובים לארץ ישראל.

השאלה השנית למה זה יצטרך הקדוש ברוך הוא להביא הצרה הזאת על ישראל אחרי היותם נגאלים ומיושבים על הארץ, ואם נאמר שיהיה זה לצרף וללבן פושעי ישראל מהם הלא כבר צרף אותם כצרוף כסף בכור הגלות ויותר מזה בקבוץ הגליות ובמדבר העמים אשר יביאם בו כמו שנזכר למעלה בפרשה (לעיל כ, לב) והעולה על רוחכם שנאמר שם (פסוק לה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים וגומר וברותי מכם המורדים והפושעים בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבאו (שם לח) ואיך א"כ אחרי שצרפם יביאם לצער הגדול הזה באחרונה אם לא היה לו יתברך בו תכלית אחר הכרחי.

השאלה השלישית אם היו הבאים למלחמה הזאת גוג מארץ המגוג נשיא ראש משך ותובל והגוי ההוא בלבד הוא אשר יבוא למלחמה ההיא איך יהיה חרב גוג איש ברעהו אם אין שם אומה אחרת לוחמת עמו והנה בכל הנבואה הזאת לא נזכרה אומה אחרת זולת גוג ואיך ילחם עם עצמו.

השאלה הרביעית אם תהיה ביאת גוג על ישראל בסמוך אחרי גאולתם וישיבתם בארץ כדברי המפרשים איך אמר עליו מימים רבים תפקד באחרית השנים תבוא אל ארץ משובבת בחרב מקובצת מעמים וכן אמר אח"ז אל עם מאוסף מגוים עושה מקנה וקנין יושבי על טבור הארץ כי זה אי אפשר לפרשו על ישראל כי הוא עם אחד וגוי אחד ואינם עמים רבים ואינם מאוסף מגוים ואינם עושה מקנה.

השאלה החמישית בכפל שבא בזאת הנבואה בביאת גוג, כי הנה אמר ראשונה הנני אלך גוג וגומר ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך וגומר ואחר כך אמר שנית ובאת ממקומך מירכתי צפון וגומר ועלית על עמי ישראל וגומר ואחר כך אמר שלישית ואתה בן אדם הנבא על גוג הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל ושובבתיך וששאתיך וכח זה המאמר השלישי הוא עצמו המאמר הראשון ומה צורך בהכפל הזה.

השאלה השישית באומרו בסוף נבואת גוג לכן כה אמר ה' אלקים עתה אשיב את שבות יעקב וגומר וקבצתי אותם מארצות אויביהם, כי הנה כפי דעת המפרשים כל זה יהיה קודם ביאת גוג ואיך יאמר אחרי בואו עתה אשיב את שבות יעקב וגומר וקבצתי אותם וגומר, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כולם.

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להגיד שקודם קיבוץ הגליות כשיבאו הנוצרים בני אדום לכבוש את ארץ ישראל ולמשול בירושלים ויעלו עליהם אנשי המזרח וירכתי הצפון כמו שביארתי למעלה על פרשת נהה את המון מצרים, הנה יהיה אחת מן האומות שיבואו שם על הנוצרים וילחמו בהם על ארץ ישראל גוי גוג וארץ המגוג שיעלו שם באותה מלחמה קהל גדול וחיל רב ועמהם פרס כוש ופוט ושאר האומות, ויבואו על הרי ישראל בהיות הנוצרים שמה כובשים את הארץ ויחשבו גוג שימצאום בערי הפרזות שקטים יושבים לבטח ולשלול שללם ולבוז בזם, והנה תהיה ביאת גוג שמה מסובבת מהאל יתברך להנקם מגוג על אשר החריבו את ארץ ישראל בימי סנחריב וגלו עשרת השבטים ולכן יביאהו שמה מקום הרשע אשר עשה כדי ששם יקבל המשפט ובקנאת ה' צבאות ואש עברתו תהיה רעש גדול על אדמת ישראל, והרעש הוא משל אל תוקף המלחמה ההיא עם הנוצרים שיהרגו אלו לאלו וימותו שם מלכים ושרים ושם יפול גוג והעמים אשר אתו ותהיה נבלתם לעוף השמים ולחית הארץ, ומלבד זה ירד אש אלקים

מן השמים במגוג באופן שיכירו שיד ה' הויה בהם ותהיה כל כך ההריגה מהנוצרים בגוג וחייליו בארץ ישראל שיצאו יושבי ערי ישראל לשאת נשק מגן וצנה קשת וחצים ורומח ויבערו בהם אש שבע שנים שלא יצטרכו לעצים אחרים, האמנם יהיה לגוג מקום קבר בארץ הקדושה וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ ויהיה ההרוגים כל כך רבים ששבעה חדשים כל עם הארץ יתעסקו בקבורה ההיא מלבד מה שיאכלו מהם כל עוף כנף וחית השדה, ואחרי המלחמה הזאת ישיב השם את שבות עמו ויקבצם מגלותם וכמו שיתבאר כל זה בפסוקים.

ויהי דבר יהוה אלי לאמר בן אדם שים פניך אל גוג עד והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל וגו'.

פסוק ב

ענין הנבואה הזאת היא כענין הנבואה שפירשתי למעלה בן אדם נהה על המון מצרים, והוא שבאחרית הימים כשהקדוש ברוך הוא ירצה לגאול את עמו ולקבץ נדחיו ילכו הנוצרים כולם בני אדום על אדמת ישראל לכבשה ויחריבו ראשונה את מצרים ויעשו בה חללים הרבה וילכו לכבוש את ארץ ישראל כדי ללכוד את ירושלם ולמשול בה, ומפני זה יתקבצו אומות המזרח והצפון לבוא עליהם למלחמה ומכללם יהיה גוג ארץ המגוג שיצא גם כן מירכתי צפון לבוא למלחמה הזאת, וכתב רש"י שגוג הוא שם המלך ומגוג הוא שם האומה, ולי נראה שאין הדבר כן אלא שגוג הוא שם האומה ומגוג הוא שם המחוז והארץ אשר הוא גר בה, ואף שנאמר שהיו הם מבני יפת שנתישבו בארץ הצפון אין ספק שמשם יצאו אוכלוסין מהם להתישב בארץ המערב כמו שכתב יוסף בן גוריון, וזהו מה שאמר כאן נשיא ראש משך ותובל לפי שאותם שתי האומות יצאו משם, והודיע הנביא מי הוא גוג אשר לא ידענו עם משך ותובל אשר ידענו שיצאו מהם כי הנה בראשונה יראה שנתישבו בארץ הצפון ואחר כך אם שלא יכלה הארץ לשאת אותם או לסבות אחרות יצאו משם משך ותובל והלכו להם לצד המערב כי כן עשו אומות אחרות בארצותם לגויהם שנעתקו מפה אל פה, ואולי שעל כן נקרא העם ההוא משך לפי שנמשך ויצא מארצו לרשת משכנות לא לו במערב, ותובל שהוא מלשון הולכה או הובאה, והראיה על זה שכאשר זכר כאן גוג וביאר האומות שבאו עמו אמר פרס כוש ופוט אתם וגומר וכל אגפיה בית תוגרמה ירכתי צפון אבל לא זכר שבאו עמו משך ותובל לפי שכבר בזמן ההוא לא יהיה שם אדם מהם ולא מהמונם, ואם אמת היה הדבר שמשך ותובל הם גם כן גם היום אומות מארץ המגוג כדברי המפרשים נאמר שבאותה פרשה שלמעלה מזכרון האומות נכלל ענין גוג במה שאמר שם משך ותובל שהכל אחד

ושם תהיה מפלתו בתוך שאר האומות אבל נכתב שם בקוצר, ועתה הראהו השם לנביא בפרטיות בפרשה ונבואה בפני עצמה, ואם הדבר כדברי יוסף בן גוריון שמשך ותובל הם מכלל הנוצרים נאמר אם כן שלהיות מפלת גוג גדולה עד מאד לא זכר אותה שמה עם שאר האומות וזכר אותה בפני עצמה עתה בארוכה.

אבל כללות הענין הזה הוא שלא תהיה ביאת גוג ומגוג על אדמת ישראל להלחם עם בני ישראל כי אם להלחם בנוצרים שיעלו בה לכובשה וגוג יבוא גם כן ללוקחה מידם, ולזה היה התעוררות לבוא מירכתי צפון כמו שיתעוררו ג"כ לזה אשור ועילם ושאר האומות שזכר באותה פרשה הנזכר, ולא היה אם כן כוונת הקב"ה בפעל הזה לכלות פושעי ישראל ולבערם אלא להנקם מאויביו הנוצרים הבאים מארץ המערב ולהנקם גם כן משאר הגוים שיבואו ממזרח ומצפון, זהו אמתת הענין הזה ולא כמו שחשבו המפרשים והותרו בזה שתי השאלות הראשונות הא' והב', והותרו גם כן השאלה השלישית שבאופן זה יהיה חרב גוג איש ברעהו בהיותם לוחמים כנגד הנוצרים ועליהם אמר אל ארץ משובבת מחרב מקובצת מעמים רבים שהעמים רבים הם גויי הנוצרים ועליהם אמר אל עם מאוסף מגוים וכמו שיתבאר והותרו גם כן השאלות השלישית והרביעית.

פסוק ג

ואין ספק אצלי שהאומה הזאת גוג ארץ המגוג היתה מתחילה עצומה בגבורותיה מטלת אימה רבה על כל שכניה, ואולי שלכן נקראת מגוג מלשון והגבעות תתמוגגנה (עמוס ט, יג) וגם נמוגו כל יושבי הארץ מפנינו (יהושע ב, כד) ולזה אמר הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל רוצה לומר אני אסבב סבות לשאנקם ממך גוג, והתבונן אומרו נשיא ראש משך ותובל ולא אמר נשיא משך ותובל לפי שמשך ותובל כבר יצאו משם ונעתקו לעמים אחרים שהם עתה מכלל הנוצרים ולכן אין עתה גוג נשיא למשך ותובל אבל היה נשיא בתחילה לראשי משך ותובל בהתחלתם קודם שיצאו מהארץ ההיא.

פסוק ד

ואמר ושובבתיך ונתתי חחים בלחייך להגיד שיעיר לבבו ורצונו לבוא בחיל גדול על הנוצרים שיעלו על ארץ ישראל וכאילו עליית הנוצרים שסבב השם יהיו החחים להמשיך ולהביא את גוג ומגוג שמה, וכמוהו בדברי דבורה לברק (שופטים ד, ו - ז) לך ומשכת בהר תבור וגומר ומשכתי אליך אל נחל קישון את סיסרא וגומר כי צוה אותו שיעלה בהר תבור לפי שבעליתו שמה יתעורר סיסרא וכל המונו לבא עליו להסירו ולסלקו מהמקום החזק ההוא, וכן יהיה ענין גוג שיבא על ארץ ישראל מפני הנוצרים אשר כבשוה וישבו עליה. וסיפר ממעלתם של גוג באומרו סוסים ופרשים לבושי מכלול

כולם קהל רב צנה ומגן תופשי חרבות כולם כלומר שיהיו רבים בכמותם ונכבדים במלבושיהם ובכלי מלחמתם שהם לא יבאו למלחמה כבני כושיים שאין להם חרב וחנית אבל גוג ומגוג עם היותם קהל רב כולם יהיו לבושי מכלול לכולם יהיו צנה ומגן ביד אחת תופשי חרבות ביד האחרת.

פסוק ה

וזכר שיבאו עמו בחברתו אומות אחרות שהם אנשי פרס וכוש ופוט ואמר בהם כולם מגן וכובע להגיד שעם היות מנהג הכושיים לבוא למלחמותם מבלי כלי מלחמה כי אם מאבני השדה הנה אז בסבת בואם עם גוג ומגוג כולם ישאו בידיהם מגן וכובע בראשם והוא אומרו אתם רוצה לומר שלהיותם אתם עם גוג ומגוג יבאו כן במגע וכובע. (ו) וכן גומר וכל אגפיה ר"ל עדת גומר וכל חיילותיה, וכן בית תוגרמה ירכתי צפון יבאו עם גוג וכבר זכר יוסף בן גוריון שהם עשר משפחות מבית תוגרמה, ומפני שממשפחות תוגרמה יש מהם שאינם בירכתי צפון והם הטורקו"ש שהם שוכני ארץ יון ומושלים בה היום שגם הם מכלל התוגרמה כמו שזכר, לכן כדי להוציא אותם מכלל הבאים עם גוג אמר בית תוגרמה ירכתי צפון רוצה לומר אותם שהם בירכתי צפון ובכלל אמר כנגד גוג עמים רבים אתך.

פסוק ז

וכאלו היה השם מוכיח ומיעד את גוג הכון והכן לך אתה וכל קהלך רוצה לומר אל תקל בעיניך המלחמה הזאת אבל התיצב והכן לך בשמירה רבה וכן כל קהלך הנקהלים עליך והיית להם למשמר כי שמירת החיל מוטל על ראש הצבא, (ח) ונתן הסבה בצורך ההכנה והשמירה הזאת בעמיו וקהלותיו באמרו מימים רבים תפקד באחרית השנים רוצה לומר אילו היית מלומד מלחמה לא הייתי צריך לצוותך על זה אבל אתה לא קרבת למלחמה זה ימים רבים ואנשיך בלתי מלומדים בה ולכן תהיה נפילתם קרובה כי מימים רבים שלא נלחמת תפקד לזאת המלחמה ובאחרית השנים תבא להלחם בה, והמפרשים פירשו מימים רבים תפקד שמימי אלכסנדרוס מוקדון מלך יון היו בני יפת נסגרים שם בסוף צפון כי הסגירם שם אלכסנדרוס אחר ההרים ולא יצאו משם עוד ולזה אמר מימים רבים תפקד כלומר תזכר בפי בני אדם בצאתך כי עד היום ההוא לא נזכרת לפי שהיית נסגר ולא היית יוצא ביניהם, ובאחרית השנים שהוא באחרית הגלות תצא כי אז תבוא למלחמה ונכון הוא, ואמר לא תחשוב שתהיה המלחמה הזאת בארצך אשר בטחת בה כי אתה באחרית שנות הגלות תבא אל ארץ משובבת שהוא מלשון ושובבתיך (לקמן לט, ב) רוצה לומר שהקב"ה הכינה להביא עליה כל העמים תופשי חרב, והיא מקובצת

מעמים רבים שהם הנוצרים שנקבצו עמים רבים מהם על הרי ישראל אותם ההרים שהיו לחרבה תמיד פעם משלו בהם הרומיים ופעם הישמעאלים ופעם אחרת משלו בה בני אדום אחריהם ואחר כך הישמעאלים לכדוה מידם, ועתה היא מעמים הוצאה רוצה לומר שהנוצרים הוציאו אותה מידי הישמעאלים שהיו מושלים בה וישבו לבטח כולם אותם הנוצרים שלכדוה היו יושבים לבטח עליה, (ט) ומפני זה תעלה עתה גוג ומגוג כמו השואה שתבוא פתאום ולרוב המונך תהיה כענן לכסות את הארץ.

פסוק י

ולפי שהנוצרים אחרי כיבושם את הארץ ישבו לבטח ימים אחדים עליה וחז"ל (יומא י, א; סנהדרין צח, ב) אמרו שיהיו תשעה חדשים וכמו שאמרו עתידה מלכות הרשעה שתתפשט בעולם תשעה חדשים שנאמר (מיכה ה, ב) לכן יתנם עד עת יולדה ילדה, לכן אמר על גוג והיה ביום ההוא יעלו דברים על לבבך וחשבת מחשבת רעה ר"ל שתהיה רעה לך.

פסוק יא

והיא שתאמר אעלה על ארץ פרזות ר"ל אין במלחמה זאת סכנה כי לא אלחם על עיר מבצר ובית מקדש מלך ולא עם עם חזק מלומד מלחמה אבל אעלה על ערי פרזות שאין להם חומה והן נכבשות מאיליהן, ואבוא על אנשים שקטים לבטח באין חומה ובריח ודלתים אין להם שהם הנוצרים באופן שלא יהיה טורח גדול בהחרימם, (יב) אלא לשלול שלל ולבוז בז ולהשיב ידך על חרבות ארץ ישראל שהם עתה נושבות מהנוצרים שהוא עם מאוסף מגוים מתחלפים שנאספו לבוא בארץ ההיא, ואחר שכבשוה עשו בה מקנה וקנין מאשר גזלו והם יושבים על טבור הארץ שהיא ארץ ישראל אמצע העולם (תנחומא קדושים י) כאמרך שאיך ישבו הפחותים ההם על טבור הארץ צבי לכל הארצות. ולפי שגוג ומגוג שמו מגמתם בשלל וביזה ולא כאשור ועילם שנזכרו למעלה שיבאו לאותה מלחמה לנקום את נקמת מצרים אחיהם מהרעה אשר יעשו בה הנוצרים ולהציל את הארץ הקדושה מידי ערלים, אבל גוג ומגוג שלא היה כוונתו כי אם לשלול שלל ולבוז בז לכן אומר השם כמלעיג עליהם (יג) שבא ודדן סוחרי תרשיש וכל כפיריה יאמרו לך כמתמיהים ממך הלשלול שלל אתה בא הלבוז בז הקהלת קהליך כי הנה יאמרו זה הסוחרים כאילו הם באו שמה לקנות מגוג ומגוג ומן השלל והבזה אשר היתה מחשבתו שיקח מהנוצרים ולא יהיה כן כי יפלו גוג ומגוג חללים כדומן על פני האדמה ולכן יתמהו הסוחרים ממפלתם.

פסוק יד
ומפני זה צוה השם לנביא שינבא ויגיד למה זה חשב השם כך על גוג ומגוג והוא אומרו הנבא בן אדם ואמרת אל גוג כה אמר ה' הגבור והנורא שאין שכחה לפני כסא כבודו הלא ביום ההוא בשבת עמי לבטח תדע רוצה לומר זכור תזכור ותדע מזמן סנחריב כאשר היה יושב עמי ישראל לבטח בארצי, ותדע גם כן (טו) שאז אתה גוג באת ממקומך מירכתי צפון אתה ועמים רבים מחיילי מלך אשור כולכם רוכבי סוסים קהל גדול וחיל רב, (טז) ותדע שעלית על עמי ישראל כענן לכסות הארץ וכל זה הוא ספור מה שהיה בזמן גלות השבטים, והיה תכלית זה המאמר באחרית הימים תהיה והביאותיך אל ארצי למען דעת הגוים אותי רוצה לומר כמו שבאת בימים ההם להחריב ולגלות לשבטי ישראל כן תהיה עתה באחרית הימים שאביא אותך על ארצי כדי שידעו הגוים אותי בהענישי אותך על מעשיך.

פסוק יז
וזה שאמר מיד כה אמר ה' האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים רוצה לומר הלא ידעת שאתה הוא אשר דברתי עליך בימים הקדמונים ביד עבדי הנביאים הנבאים ויעדתי להביא אותך עליהם ר"ל להביא אותך פה להחריבך בעבורם ולנקום נקמתם ממך, ואמר בימים ההם שנים כאילו אמר זה שנים רבות כי היו גוג ומגוג ממלכיות מלך אשור והם גלו הראובני והגדי וחצי שבט המנשי שהיו מעבר לירדן ושאר השבטים שהיו בארץ ובמלכות שומרון, ולכן היה משפט האלקים שבאותה ארץ ששפכו דמי ישראל כמים ישפכו דמי חלליהם כמים הנגרים ארצה.

פסוק יח
והיה ביום ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל וגומר עד סוף הנבואה. לפי שאמר שהוא ייעד לנביאים להביא את גוג על מה שעשו לישראל ביאר עתה מה הנקמה שיעשה בגוג בבואו שמה, ואמר שבזמן ההוא ביום בוא גוג על אדמת ישראל אותם שבימים הקדמונים החריבו וגלו את עמו תעלה חמת השם באפו כי זכור יזכור מה שעשו הרשעים ההמה בארצו ובעמו, (יט) ולכן בקנאתו ובאש עברתו דיבר רוצה לומר גזר ונשבע אם לא ביום ההוא רוצה לומר שבאותו זמן יהיה רעש גדול על אדמת ישראל ואין הרעש הזה כפשוטו כמו שחשבו המפרשים אבל הוא דמיון ומשל להפלגות ההריגה אשר תהיה בהם ועל המלכים והשרים שיפלו חללים שמה, (כ) ולכן אמר ורעשו מפני דגי הים ועוף השמים וגומר שהוא כולו משל לגודל הנקמה וההריגה, ואמר ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה לארץ תפול כנגד המלכים והשרים שיפלו שמה.

פסוק כא
והוא מה שביאר באומרו וקראתי עליו לכל הרי חרב שהוא החרב הוא הרעש שזכר ואמר חרב איש באחיו תהיה לרמוז לאדום וישמעאל שהם אחים כפי אבותיהם הראשונים, כן ראוי שיפורש ענין הרעש שזכר הנביא כאן וכן הוא מה שאמר בנבואת זכריה (זכריה יד, ד) ונבקע הר הזתים שהענין בו שתהיה המלחמה כל כך חזקה שמה בין שתי הכתות אדום וישמעאל כאילו נבקע הר הזיתים אשר שם ילחמו לאותם הפאות שזכר שהם בבחינת הלוחמים עליכם עד שמפחד המלחמה ההיא ינוסו כולם כאילו רעשה הארץ והוא אומרו שם (שם ה) ונסתם גיא הרי וגומר כאשר נסתם מפני הרעש בימי עוזיהו.

פסוק כב
וזכר הנביא שמלבד חרב המלחמה הזאת ישפטם השם בדבר במגפה שתפול ביניהם וימותו מעצמם וגם בגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית ורוח זלעפות שימטיר על גוג ועל עמים רבים שיהיו באותה מלחמה, (כג) ומתוך כך אמר והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני עמים רבים כי בהנקמו מאויביו יתגדל ויתקדש שמו.

פרק לט

פסוק א
ומפני שהייעוד הזה נאמר בד"מ הרעש לכן בא הדבור השני ואתה בן אדם הנבא על גוג רוצה לומר שלא היה ייעוד הרעות האלה בעבור פרס וכוש ופוט ולוד ושאר האומות שבאו בחברתו כי הם לא היו בחרבן ארץ ישראל וגלות השבטים ולא עליהם יהיה הזעם אלא שמפני שנתחברו לגוג פרץ השם פרץ בהם וזהו ואתה בן אדם הנבא על גוג כי עליו היתה הגזירה, (ב) ועליו אומר ושובבתיך וששאתיך כי הנה ושובבתיך הוא מלשון וילך שובב בדרך לבו (ישעיה נז, יז) שהוא מענין גאה וגאון ודרך רע (משלי ח, יג), אמנם וששאתיך פירש רש"י מלשון הסתה כמו לא ישיא אויב בו (תהלים פט, כג), והרב רבי דוד קמחי בשם אביו פירשו מלשון ששה, והענין שישפטם בששת השפטים שזכר למעלה שנאמר (לעיל לח, כב) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש אש וגפרית, וכלל הדבר שעל גוג היתה הגזירה להעלותו מירכתי צפון ולהביאו על הרי ישראל, (ג) ולהודיע שלא יועילוהו כלי מלחמתו אמר והכיתי קשתך מיד שמאלך וחציך מיד ימינך אפיל.

פסוק ד
וביאר הרעש שזכר שיהיה באמרו על הרי ישראל תפול אתה וכל אגפיך וגומר כלומר שלפי שהיו עמו ובחברתו לכן ידונו גם כן הם באותו עונש ותהיה ההריגה כל כך רבה שיהיה בו די לעיט צפור כל כנף וחית השדה שיבאו לאכול מהם, וכאילו ביאר בזה שלא תהיה ענין הרעש שתפתח הארץ את פיה ותבלעם כאשר עשתה לקורח ועדתו (ויקרא טז, לב) כי המה לא יהיו כן אבל שחללים יפלו לעיני כל אדם, (ה) ועל זה חזר לומר על פני השדה תפול רוצה לומר מגולה לא נבלע בבטן הארץ כי אני דברתי וכך היא גזירתי, (ו) וכן אמר שהאש שיפול מן השמים יהיה בעבור מגוג ושמתוך אותה נקמה יודע שם קדשו אם בקרב הגוים ואם בתוך עמו ישראל, (ז) ולא יחולל עוד השם הנכבד בקרב העמים באמרם עם ה' אלה ומארצו יצאו ומבלתי יכלתו נחרבה ארצו כי בראותם נקמתו ומשפטיו ידעו הגוים כי ה' הוא קדוש בישראל.

פסוק ח
ולפי שהיתה הנבואה הזאת שראה יחזקאל לזמן רחוק לאורך הגלות לכן אמר עליה הנה באה ונהיתה כי הראהו השם בנבואתו כאילו הדבר כבר יצא לפעל לפי שהוא היום אשר דברתי וכאילו כבר נתקיימה, הנה התבאר שאין כפל בפרשה הזאת אבל שבאה לבאר ענין הרעש והותרה בזה השאלה החמישית.

פסוק ט
וזכר שיהיו חללי האומות כל כך במלחמה ההיא כמות כלי מלחמתם שישארו שם כל כך עצום ומופלג עד שיצאו בני ישראל מעריהם אל השדה אשר שם שהיה המלחמה לקחת חנית וחצים להדליק בהם את האש במקום עצים והוא אמרו ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה רוצה לומר ובמגן וצנה וכן בקשת ובחצים ובמקל יד שהם העצים שמשליכין אותן מצד אל צד להכות בהם בני אדם עם הברזל אשר בסופם וברומח שהם יותר גדולות מהמקל יד ובכלי המלחמה ההם יבערו בהם אש שבע שנים, (י) באופן שלא יצטרכו לשאת עצים מן השדה ולחוטבם מהיער לפי שבאותם כלי נשק יבערו את האש, ומלבד זה בני ישראל הנזכרים ישוללו את שולליהם רוצה לומר אותם האומות שהיו בזמן הגלות והחרבן שוללים את ישראל ובוזזים ארצם יבוזו ישראל אותם עתה ובזה יתעשרו עושר רב.

פסוק יא
ובעבור שירבו חללי ה' במלחמה ההיא ויטמאו את הארץ ויעפשו אוירה לכן ייעד יתברך שיתן לגוג שם מקום קבר בישראל ויהיה אותו מקום בגיא העוברים, ואין ענינו

שיקברו כל אחד ואחד מהם והיתה מנוחתו כבוד כי אם שיעשו חפירה אחת גדולה וישליכום שמה כפגר מובס ויכסום בעפר כדי לטהר את הארץ, ולפי שתהיה המלחמה ההיא בין ימים להר צבי קדש כמו שנזכר בספר דניאל (דניאל יא, מה) לכן אמר שתהיה קבורתם בגיא העוברים קדמת הים רוצה לומר בגיא שעוברים בו ההולכים לים המזרח אשר בארץ ישראל, ותהיה קבורה זאת לא לכבודם אלא לפי שחוסמת היא את העוברים רוצה לומר כי מפני דראון החללים הרבים ובאשם היו העוברים בדרך ההוא חוסמים וסותמים פיהם ואפם מהריח הרע, (יב) ולכן יקברום בית ישראל ולא מפני כבודם אלא למען טהר את הארץ ולרבוי החללים יתמיד ענין קבורתם שבעה חדשים (יג) שיתעסקו בקבורה ההיא כל עם הארץ ויהיה לישראל הקבורה הזאת בתוך האומות לתהלה ולשם ולתפארת, וכן יהיה המעשה הזה לזכרון גדול וזהו אומרו והיה להם לשם יום הכבדי נאם השם.

פסוק יד

וזכר שיהיה השתדלותם בקבורה כל כך עד שגם אחרי השבעה חדשים שכל עם הארץ יתעסקו בקבורה עוד יבדילו ישראל אנשים שיהיו תמיד עוברים בארץ לחקור על החללים באיזה מקום הם לקוברם כדי לטהר את הארץ, (טו) והאנשים ההם שיבדילו יהיו עוברים בארץ תמיד ובראותם עצם אדם יבנו אצלו ציון וסימן עד שיבאו המקברים ההולכים אחריהם וישאוהו להקבר אל גיא המון גוג.

פסוק טז

ואומרו וגם שם עיר המונה פירושו כמו שהגיא ההיא יקרא גיא המון גוג לזכרון אותה הריגה כן העיר הסמוכה לאותה גיא תקרא המונה על שם המון גוג שנהרגו סמוך אליה ובזה האופן מהקבורה יטהרו את הארץ.

פסוק יז

וגם יעשה השם אופן שני לטהרה והוא שהקדיש קרואיו לאכול לשבעה מהחללים ההם והם עוף השמים וחית הארץ והוא אמרו ואתה בן אדם אמור לצפור כל כנף ולחית הארץ רוצה לומר שיגזור עליהם לאמור הקבצו ובואו על זבחי אשר אני זובח לכם רוצה לומר למאכלכם שיהיה זבח גדול על הרי ישראל ואכלתם בשר ושתיתם דם לשובע, (יח) והבשר בשר גבורים יהיה שהוא מאכל משובח ודם נשיאי הארץ תשתו שהם בין בני אדם כאילים כרים ועתודים ופרים ומריאי בשן והוויי"ן חסרים כאן כמו ראובן שמעון לוי, וזה כולו מליצה נכבדת שהקדיש השם קרואיו החיות הטורפות והעופות הדורסים לאכול לשבעה מהחללים ההם, (יט) והבטיחם שיאכלו חלב לשבעה וישתו עד שיהיה

להם לשכרון לפי שיהיה המאכל והמשתה רב כיד המלך מזבחו אשר יזבח להם, (כ) ועוד ישבעו על אותה שלחן השם אשר נתן לפניהם לאכול מסוס ורכב מהגבורים ומכל איש מלחמה שנפלו שם וזכר ראשונה הלוחמים ואחר כך סוסיהם ורוכביהם.

פסוק כא

עוד אמר אל תחשבו שבהריגת האומות ההם יתמעט כבודי יען ברב עם הדרת מלך (משלי יד, כח) הנה לא יהיה כן אבל בהפך שאז אתן את כבודי בגוים וראו כל הגוים את משפטי אשר עשיתי וגומר.

פסוק כב

ובעצם וראשונה ישתלמו בידיעה האלקית כל בית ישראל שידעו כי אני ה' אלוקיהם מן היום ההיא והלאה ולא יטעו עוד באמונותיהם, (כג) ולא לבד ישראל אבל גם הגוים ידעו כי בעונם גלו בית ישראל על אשר מעלו בי ושלא היה בידם יכולת להחריבם כי אם לפי שהסתרתי פני מהם ונתתים ביד צריהם ולכן נפלו בחרב כולם כשנחרבו פעם ראשונה ושנייה, (כד) ושבטומאתם ובפשעיהם עשיתי להם מה שעשיתי לא כמו שאמרו הגוים עם השם אלה ומארצו יצאו ומבלתי יכולתו.

פסוק כה

ואחרי שהודיע הש"י לנביא מפלת האומות ונקמתו מהם אמר לו עוד עתה אשיב את שבות יעקב וריחמתי כל בית ישראל רוצה לומר עתה שנעשתה הנקמה בגוים המכעיסים אותי עת לעשות להשיב את שבות יעקב ולרחם את בית ישראל כיון שכבר קנאתי לשם קדשי בנקמת הגוים, (כו) ומכאן והלאה בני ישראל ינשו את כלימתם רוצה לומר ישכחו שהוא מלשון נשיתי טובה (איכה ג, יז) וגם כן ישכחו את כל מעלם אשר מעלו בי כי לא ישובו למעילה ההיא עוד וישכחו כל זה בשבתם על אדמתם לבטח ואין מחריד.

פסוק כז

ואם היתה גאולתם ברצון הגוים מבלתי נקמה מהם לא היו שוכחים את כלימתם אבל בשובבי אותם מן העמים ובקבצי אותם מארצות אויביהם ונקדשתי בם לעיני הגוים רוצה לומר כאותה מלחמה ונקמה שזכר, (כח) אז ידעו כי אני ה' אלקיהם ושאני הגלתי אותם בין הגוים מפני חטאתיהם וכנסתים על אדמתם ולא יהיה כפקידת בית שני שעלו מעט ונשארו הרבה בגלות כי בגאולה ההיא העתידה לא אותיר מהם בגולה אפילו אחד.

פסוק כט

והבטיחם שלא ילכו עוד בגלות שני והוא אומרו ולא אסתיר עוד פני מהם אשר שפכתי את רוחי על בית ישראל והוא רמז לנבואה ולרוח הקודש שישוב להיות בתוכם

כבראשונה. ואין לומר שיאמר מדוע יעלה חרון אף ה' בעלות גוג על אדמת ישראל יותר מעל אשור ועילם העולים שמה באותה מלחמה כי שאר האומות יענשו גם כן באותו עונש וכולם יפלו חללים כדומן על פני האדמה ולכן לא אמר שיעלה חרון אף ה' על גוג בלבד כי אם שתעלה חמתו ביום ההוא רוצה לומר על כל אויביו שהחריבו את ארצו ונשתעבדו בבניו, כי בראותו אותם נקהלים ומקובצים במקום הרשע אשר עשו תעלה חמתו ביום ההוא עליהם כולם ולכך יחרימם יתנם לטבח והנה ישעיהו כמו שזכרתי ראה חרבן אדום שיהיה באותה מלחמה ויחזקאל ראה בנבואת נהה על המון מצרים חרבן אשור ועילם ושאר האומות שיבואו שמה, ובעבור שהיו גוג וכל קהליו רוב העמים הבאים שמה ביאר מפלתם בפני עצמה בנבואה הזאת. וממה שאמר בה ולא אותיר עוד מהם שם התבאר ביאור הכרחי שלא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני, ומפרשי הנוצרים פירשו ענין גוג ומגוג על האנטיקרישט"ו, ופירשו תשועת ישראל על עצמם וכבר זכרתי במעייני הישועה הביטולים שיתחייבו כנגדם בענין הזה.

פרק מ

פסוק א

הנבואה התשעה עשר תחילתה בעשרים וחמש שנה לגלותינו בראש השנה וגומר, ואף על פי שהיא מדובקת עד סוף הספר ראיתי אני להגבילה עד פרשת אתה בן אדם הגד את בני ישראל את הבית ששם נשלם ספור בנין הבית ומשם והלאה תהיינה נבואות אחרות נבדלות זו מזו כפי הנושאים אשר תדברו בהם ויש בנבואה הזאת פרשה אחת בלבד והיא בעשרים וחמש שנה לגלותינו, ויש לשאול בעניניה ג"כ ו' שאלות.

השאלה הראשונה באומרו בראש השנה בעשור לחדש כי הם מאמרים סותרים זה את זה יען ראש השנה שהוא יום תרועה הוא בראשון לחדש לא בעשרה ימים בו.

השאלה השנית למה זכר בשערים שער מזרחי ושער צפוני ושער דרומי ולא זכר שער מערבי והיה ראוי שבהיות הר הבית מרובע לארבע רוחות יהיה לו ארבע שערים אחת לכל רוח ולמה לא ראה אם כן השער המערבי.

השאלה השלישית במה שזכר שראה לכרובים שהיו מצויירים בבית המקדש פני אדם שהיו פונים אל התמרה מפה ופני כפיר שהיו פונים אל התמרה מפה, ויקשה למה לא ראה בהם גם כן פני שור ופני נשר כמו שראה אותם במראות הראשונות.

השאלה הרביעית באומרו המזבח עץ ג' אמות גבוה ואורכו שתים אמות, וקשה כי הנה אחר זה יאמר ואלה מדות המזבח באמות אמה אמה וטופח וחיק האמה ואמה רוחב והמדות ההמה אינם מסכימות עם המדות האלה.

השאלה החמישית למה ראה ענין המזבח ומדותיו ולא ראה דבר משולחן לחם הפנים ולא מהמנורה ולא ממזבח הזהב, ואם על מזבח הזהב אמר כאן המזבח עץ שלש אמות יקשה למה לא זכר מזבח העולה ולמה ראה אותו עץ ולא ראה אותו זהב.

השאלה השישית באומרו והנה כבוד אלקי ישראל בא מדרך הקדים, כי למה ייחס דרך הקדים לכבוד והנה במסכת בתרא פרק לא יחפור (בבא בתרא כה, א) באו דעות בשכינה כי מהם אמרו שכינה במערב ומהם אמרו שכינה בכל מקום ולשניהם יקשה למה שייחסו כאן למזרח, וגם יקשה אומרו וכמראה המראה אשר ראיתי כמראה אשר ראיתי בבואי לשחת את העיר ומראות כמראה אשר ראיתי על נהר כבר כי מה צורך לזכרון המראות האלה כולם. והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כולם.

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא להודיע שאחרי שהראה הקדוש ברוך הוא ליחזקאל הנביא קבוץ הגליות שיהיה באחרית הימים הגאולה והתשועה אשר קוינוה, הראהו בנין בית המקדש שתבנה ותכונן לזמן הגאולה ולא הראהו ענין כל הבית ולא עושרו אשר לכסף לכסף ואשר לזהב לזהב אבל הראהו בלבד גודל הר הבית החומה והתאים השערים והאולמים להודיע שיתגדל ויתקדש הבנין ההוא העתיד יותר מבנין שלמה ומן הבנין שיעשו בני הגולה בבית שני מפני רוב העם הנגאלים שיתקבצו שמה כי למען דעת גודל מקדש השם והתרחבות ירושלים ראה הנביא כל מה שראה וכמו שיתבאר בפסוקים.

בעשרים וחמש שנה לגלותינו וגו' עד וימד את רחב פתח השער. חכמים ז"ל בדברים מהנבואה הזאת אמרו פרשה זו עתיד אליהו לדרשה כלומר שאין אנחנו יודעים לדרוש אותה ולפרשה כראוי לפי שהם דברים עתידים ממדות הבנין וחלקיו וקרבנות הבית ודברים אחרים ממנו שהאל ית' לבדו הוא היודע איך יהיו ואינן מבוררות אצלנו, ואם נפרשם כפי הסברא אין ראוי לסמוך עליו, וכבר חשבו אנשים שהנבואה הזאת נאמרה על בנין בית שני מפני שראו שהיו בו דברים כמו שזכר הנביא כאן, אבל זה הוא טעות מבואר כי הנה בגודל הבנין וחומות הר הבית יראה שאין הדבר כן ושלא היה בבית שני הר הבית כחלק קטון ממה שזכר הנביא כאן, אבל ענין הדבר באמת כן הוא שיחזקאל ראה המראה הזאת לעתיד לבוא מבנין הבית ומהקרבנות ומחלוקת הארץ לשבטים ושערי ירושלים ועניני הנשיא וחלקו בארץ שהם דברים שלא היו ולא נתקיימו

בבית שני, האמנם אנשי בית שני כשעשו בנינה קצתה עשו כמעשה בנין שלמה וקצתה למדו מדברי הנביא יחזקאל הנה וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ראשון מהלכות בית הבחירה, אבל לא נעלם מהם שהבנין שהם עושים לא היה אותו שניבא יחזקאל. ואני בפירוש הנבואה הזאת אתנהלה לאטי לרגל המתרגם והמפרשים וכפי מה שיעלה על דעתי ויורוני מן השמים כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה.

סיפר הנביא שבעשרים וחמש שנה לגלותם הוא גלות יהויכין שאז גלה יחזקאל עמו כמו שזכרתי למעלה בראש השנה בעשור לחדש ראה המראה הזאת, וכבר פירשתי בתחילת הספר הזה שבשלשים שנה ליובל ראה יחזקאל הסתלקות הכבוד מבית ה' והיא היתה השנה החמישית לגלות יהויכין ונשארו א"כ מן היובל עשרים שנה, וזהו פרטן שש שנים שמלך אח"כ צדקיהו שהרי עברו לו ממלכותו חמש שנים כשראה יחזקאל המראה הראשונה לפי שצדקיהו מלך כשגלה יהויכין ונחרב הבית אחר כך בשנת ל"ו ליובל והמראה הזאת היתה י"ד שנים אחר שהוכתה העיר, יתחייב שהיתה הנבואה הזאת בהתחלת שנת החמישים שהיא שנת היובל, ומפני ששנת היובל היתה התחלתה ביום הכפורים שהוא בעשרה לחודש לכן הראה הקדוש ברוך הוא ליחזקאל בשנת היובל ביום הכפורים שהוא התחלת גאולת ישראל ובנין בית עולמים להודיעו כי ביום ההוא יסלח לעונם ולחטאתם ולא יזכר עוד ויגלם מעבודתם, ועל זה אמר בראש השנה בעשור לחדש אי זו היא שנה שראש השנה שלה היא בעשור לחודש זו שנת היובל שהתחלתה וראש השנה שלה ביום הכפורים שהוא בעשור לחדש השביעי, ולהגיד שקדושת היום סייעו בהשגת המראה הזאת אמר בעצם היום הזה היתה עלי יד ה' לרמוז ליום הכפורים שאמרה בו תורה (ויקרא כג, כח) בעצם היום הזה, ואומרו ויבא אותי שמה רוצה לומר אל העיר שהוכתה שזכר למעלה זהו דרך חכמים ז"ל בפירוש הפסוק הזה והוא נכון ואמתי.

ואפשר לפרש עוד כפי הפשט שאמר בראש השנה לא על התחלת החודש השביעי שהוא הנקרא בתורה יום תרועה לא ראש השנה אבל בא להגיד שראה המראה הזאת בכ"ה שנים לגלותם לא בסוף השנה ההיא ולא באמצעיתה אלא בהתחלת השנה ההיא בעשור לחדש שבו התחילה אותה שנה לגלות, כי אם נמנה שנת גלותם על דרך משל מחדש כסלו אין ספק שבעשרה ימים לאותו חדש שהוא הראשון מאותה שנה יהיה ראש השנה ההיא כי לא אמר הכתוב בראש החדש אלא בראש השנה והחדש הראשון כולו יקרא ראש השנה כ"ש עשרה ימים הראשונים ממנו, ולכל אחד מהמפירושים האלה הותרה השאלה הראשונה.

ולפי שאמר שהיתה עליו יד ה' שהוא שם לנבואה והיה כמו שזכר הרב המורה בפ' מ"ה ח"ב שיש בנבואה מדרגות רבות ממנה שמע דברים בלבד וממנה ראיית צורות ומשלים בלבד וממנה מורכבת משתיהם, לכן אמר (ב) במראות אלקים הביאני אל ארץ ישראל שהראהו הצורות והמדות אשר יזכור כאילו היה עומד שמה ורואה אותם בעיניו, ואפשר לפרש היתה עליו יד ה' כפשוטו שראה כאילו יד שלוחה אליו ויקחהו בציצית ראשו ויביאהו מבבל אל ארץ ישראל, ויניחהו אל הר גבוה מאד רמז אל הר הבית שהראהו לו בנבואתו שיהיה במעלה וכבוד ירום ונשא מאד וכמו שאמר נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות, גם שהיה ההר ההוא בעצמו גבוה מאד לפי מקומו כי א"י גבוה מכל הארצות וירושלים גבוה מכל א"י והר הבית גבוה מכל ירושלים ולכן היה הר הבית בעצמו גבוה מאד, ולפי שערבה לנביא הנבואה הזאת אמר ויניחני להודיע שראה המראה ההיא בשובה ונחת ומנוחה רבה ולא אמר כן במראה הראשונה כשראה הסתלקות הכבוד אלא שראה אותה מתוך הרעש והאש חשך ענן וערפל, ואומרו ועליו כמבנה עיר מנגב פירשו המפרשים ועליו כמבנה עיר מנגד פירשו המפרשים ועליו וסמוך לו שיהיה בית המקדש בנוי בהר והעיר ירושלים סמוכה לו מנגב, ואין נכון בעיני אבל פירושו שראה על ההר הגבוה ההוא כמבנה עיר רוצה לומר כאילו היו בונים שם עיר והבונים היו מנגב שהוא ירושלים שמשם היו בונים את העיר ובית המקדש, ואפשר שיהיה כמבנה עיר ענינו כבנין עיר שראה על ראש ההר ההוא בית המקדש שהיה כבנין עיר מוקף ואותה עיר היתה מנגב ר"ל לצד דרום.

פסוק ג

וזכר שהביא אותו שמה וראה איש מראהו כמראה נחשת רוצה לומר בזהרו ובהירותו כמו שאמר (לעיל א, ז) ונוצצים כעין נחשת קלל, ואותו מלאך נורא היה מודד הבנין ולכן היה בידו פתיל פשתים וקנה מדה שבחבל ובפתיל מודד האדם מדה מרובה בקרקע ובקנה מודד מדה מועטת, והענין שהראהו בנין הבית העתיד לנחם את ישראל אשר גלו שעוד ישוב זרעם אל הארץ וישבו בה לבטח ויבנו בית המקדש גדול ממה שהיה בתחילה, וגילה לו בזה שלא יהיה בנין הבית העתיד כבנין בית שני שהיה מרצון בני אדם ובמדה שנתן להם מלך פרס אבל יהיה בגזירת עירין פתגמא ולכן הראהו האיש שהיה עומד על הבונים ומודד האורך והרוחב לפי שהכל יהיה מאת ה' מן השמים.

פסוק ד

ושצוהו הנביא שיראה בעיניו רוצה לומר הדמות והצורות אשר יראהו ובאזניו ישמע הדברים אשר יאמר אליו וישים לבו לכל מה שיראה ר"ל הנמשל שיורו עליו המדות

והצורות ההמה כיון שלזה הובא שמה ותכלית הביאה והראיה היא שיגיד הכל לבית ישראל כדי לנחמם ולחזק תקותם.

פסוק ה

והנה הראה ראשונה החומה שהיה מחוץ לבית סובבת אל הר הבית כי ההר בכללו נקרא ב"ה, והגיד בו הודעות רבות. הראשונה שהיה החומה ההיא מרובעת ולה ד' כותלים לד' רוחות העולם מזרח ומערב צפון ודרום. השנייה שהיא החומה ההיא שפלה ועבה קנה אחת ברחבה וקנה אחת קומתה וכבר פירש שהקנה היה שש אמות באמה וטפח והמפרשים כתבו שהיה הקנה שש אמות מהאמות של חמשה טפחים, ועוד היה בכל אמה מהם טפח אחד ולפי זה היה כל קנה שלשים ושש טפחים כי לא היה כל אמה שוה בכל הדברים, וכן אמרו במשנה אמר ר' יהודה אמה דבנין ששה טפחים ושל כלים חמשה טפחים, ואמרו המפרשים שאמרו כאן קנה המדה שש אמות באמה וטפח ענינו שש אמות באמה הידועה מחמשה טפחים ועוד טפח אחד באמה ומאותם אמות של ששה טפחים היו שש אמות בקנה שעולים לל"ו טפחים, וכפי מלות הפסוק נ"ל שאין הדבר כן כי היה הקנה בן שש אמות וכל אמה מן הבנין היתה בת ששה טפחים כדברי רבי יהודה ומלבד זה היה עוד בקנה טפח אחד שעולין כולם לשבעה טפחים בקנה, ולזה יראה שנטה יונתן בתרגומו והנה היתה החומה ההיא שפלה ושאר כותלי העזרות היו גבוהים ממנה וכן אמרו במסכת מדות (פ"ב מ"ד) שבבנין בית שני כל הכותלים היו גבוהים חוץ מהכותל המזרחי שהכהן השורף את הפרה עומד בהר המשחה ומתכוין ורואה כנגד פתחו של היכל בשעת הזיית הדם, אבל פשט הכתוב הזה מורה שלעתיד לבא כל החומה החיצונה שהיתה סובבת ומקפת כל הר הבית היתה שפלה קנה אחד גובהה והיה זה ליופי ונוי שמחוץ יראה כל בנין ב"ה ולא יעלימהו החומה ההיא ההודעה השלישית שהודיענו בזה היא שהיה הר הבית משופע ועולה במעלות מלמטה למעלה וגם זה היה יופי גדול בהר הבית שיראה מחוץ. ההודעה הרביעית שהיו בהר הבית שלש עזרות קודם ההיכל והדביר ובין כל עזרה ועזרה היה חומה וכותל מבדיל והעזרה החיצונה הראשונה אמרו חז"ל (מדות פ"ה מ"ה) שבבית שני היה עזרת הנשים ושבנו אותה גזוזטרא כמו שאמר במשנת מדות וחלקה היתה בראשונה והקיפו הגזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין האנשים עם הנשים, וראיתי אני בפירושי חכמי הנוצרים שהיתה העזרה הראשונה מיוחדת לגוים הבאים להתפלל בית ה' וכמ"ש שלמה בתפלתו (מלכים א' ח, מא) וגם אל הנכרי וגו', ונראין דבריהם לדעתינו כי הנה לעתיד לבוא ייעדו הנביאים שילכו עמים רבים אל הר ה' ואל

בית אלקי יעקב לקבל תורתו ולכן היה ראוי שיוחד אליהם מקום היותר חיצוני והיותר מרוחק מהקדושה, ואולי שעל אותה עזרה תהיה עליה מוקפת גזוזטרא לנשים כדבריהם ז"ל ותהיינה רואות מלמעלה והגוים בעזרה מלמטה ועזרה השנית היא עזרת ישראל ועזרה השלישית היא עזרת הכהנים. ההודעה החמישית היא שלכל רוח מארבע רוחות מהחומה החיצונה ההיא היו במדה ת"ק קנים שלכל קנה ששה אמות וטפח והיה הר הבית א"כ אורך ת"ק קנים ורוחב ת"ק קנים כמו שיזכור. ההודעה הו' שהיו בכל אחד מהעזרות ג' שערים א' כנגד מזרח ואחד כנגד צפון ואחד כנגד דרום ואמנם כנגד המערב לא נזכר בכתוב שהיה שם שער כלל וגם המפרשים לא העירו על זה דבר ולא נתנו בו טעם אולי חשבו שהיה שם ג"כ שער ולא זכרו הנביא לפי שנסמך על מה שכבר זכר בשאר השערים, ואולי יסתייעו בזה ממ"ש הרמב"ם בהלכות בית הבחירה פ"ה (ה"ב) שהיו ה' שערים בהר הבית א' מן המערב וא' מן המזרח וא' מן הצפון וב' מן הדרום, אבל אין ראוי לומר כן כי איך יקצר הכתוב בדברים ההכרחיים אשר כאלה.

ולכן אחשוב שלעתיד לבוא לא יהיו השערים כמו שהיו בבית שני כי אז לא יהיה להר הבית שער לצד המערב ואולי שגם בבית שני לא היה שער במערב גמור אלא לצד הצפון הסמוכה למערב, וכן כתב הרב באותה פרק ששבעה שערים היו לעזרה שלש מן הצפון סמוכין למערב וג' מן הדרום ואחד במזרח כנגד בית קדשי הקדשים, הרי שקרא הרב צד המערב לצד הצפון הסמוך למערב, והיה הטעם בזה בשני דרכים הראשון לפי שהשערים היו לצורך העם שיכנסו בהם ויבאו לעזרת ישראל ויראו את ההיכל ופרוכת קדש הקדשים וישתחוו נגדו מרחוק וגם שהכהנים יכנסו באותן השערים בבואם לעבוד עבודה על מזבח ה' שהיה בחצר כנגד ההיכל ובהיכל עצמו גם כן וגם בקדש הקדשים ביום המקודש, ומפני זה היה ראוי שיהיו השערים לצד מזרח לצפון ודרום לפי שמשם יראו ההיכל הפתוח כנגד אותם הצדדים אבל לצד המערב לא היה צריך שער לפי שמשם לא יראו דבר מההיכל ולא מקודש הקדשים כי היו ההיכל והדביר בלתי פתוחים לאותו צד מערבי והיו פתוחים כנגד המזרח ולכן היתה ההכנסה העצמית מאותו צד, ואין לטוען שיטעון שהיה ראוי לפי זה שלא יהיה בהר הבית כי אם שער א' לצד מזרח כי הנה יהיה בזה עמל וטורח רב לרוב העם הבאים ברגלים שמה שירמסו אותם בשער וימותו, גם שרצה ה' שיכנסו בשער א' ויצאו בשער אחר וכמו שיתבאר אחר זה ולכן יהיו לעתיד ג' שערים בהר הבית למזרח לצפון ולדרום כי משם יראם ה' את כבודו ואת גודלו ואת אותותיו הנעשים במקדש, ולא צוה בשער המערבי שאין משם ראייה בהיכל כלל. והטעם השני הוא שבזמן ההוא היו רוב בני אדם עובדים לשמש להיותו הפועל הגדול

בהויה וההפסד ולכן היו כולם פונים בתפילותיהם לצד המזרח, ואברהם אבינו להתרחק מזה ייחד תפילתו לצד המערב וכן אמר בגמרא דיומא (עיין יומא עז, א) שאברהם ייחד המערב לתפילה והיה זה כדי שישיב אחוריו לשמש ולא יהיה כפושעי ישראל שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה (לעיל ח, טז) והם משתחוים קדמה לשמש וכמו שאמר הרב המורה פרק מ"ה חלק ג', ומפני זה לא היה שער לצד המערב לפי שישראל בהכנסם בשער היו משתחוים נכחם ונמצא שהשתחוו קדמה ויעלה על לבם שהם משתחוים לשמש לכן להרחיקם מדרכי הגוים ותועבותיהם צוה שיהיו נכנסים בשערי המזרח הצפון והדרום וישתחוו משם כנגד קדש הקדשים שהוא לצד המערב ויהיה אחוריהם לשמש ומהם לקדש הקדשים ולזה לא היה שער לצד מערב כדי שלא ישתחוו משם לנגד השמש והוא טעם אמתי ונכון והותרה בזה השאלה הב'.

ההודעה השביעית שהודיע הנביא בענין הר הבית היא שכל השערים שבו היה עשר אמות רחבן וכמו שהיו כולם במדה אחת כך היו כולם מכוונים זה כנגד זה באופן שהעומד בשער החיצון היה רואה כל מה שכנגדו עד ההיכל. ההודעה הח' היא שבכל שער היו בו ה' דברים הא' אולם והב' איל והג' תא והד' ספי השער והה' מעלות, וביאורם כך הוא האולם הוא קרוב לשער וסמוך אליו והוא הנקרא אולם השער שנכנס בו האדם מיד אל השער, ואיל הוא מזוזת האולם אבל רש"י כתב שכל איל הנאמר בענין היה כמין אילנות עגולים עשויים מאבני גזית ועומדים בפתח השער אחד מן הימין ואחד מן השמאל במקום סיפים ומזוזות וכן תרגם יונתן וינועו אמות הסיפים (ישעיה ו, ד) אילנות סיפיא ונקראו אילים על שם עיגולם כאלה וכאלון, והתא הוא לשכה ונקרא פעמים יציע וצלע והוא חדר אחד והיו התאים ג' מימין השער המזרחי ושלש מן השמאל, והסיפים הם מזוזות השער מהם היו סיפים חיצונים מהשער כלפי חוץ ומהם היו סיפים פנימיים מהשער מבפנים, והמעלות הם היו המדרגות שהיו עולים בהם ליכנס בשער כי היה הר הבית משופע כמו שזכרתי ובמעלות יעלו בו אבל לא היו המעלות שוות בכל השערים. ואחרי שזכרתי כללי ההודעות האלה אפרש פסוקי המראה.

פסוק 1

אמר ויבוא אל השער אשר פניו דרך הקדימה ויעל במעלותיו רוצה לומר שנכנס לו לתוך ההיקף של החומה שזכר ובא לו לשער עזרת הנשים המזרחית ועלה בי"ב מעלות שהיו בין החיל לעזרת הנשים ונקראת חיצונה לפי שהיא קודם עזרת ישראל, וימד את סף השער קנה אחד ראה שמדד האיש את ספי השער והיה קנה אחד רוחב בסף האחד והיו שני הסיפים ברוחב החומה והם מזוזות השער מפה ומפה, ולכן היה רוחב הסף כרוחב

החומה קנה אחד מכל צד רוצה לומר לצפון וכן לדרום והיו סמוכים אותם הסיפים בכותל מזרחי של עזרת הנשים מבחוץ כלפי הר הבית.

פסוק ז

וראה גם כן שמדד האיש את התא רוצה לומר כל אחד מהתאים שהיו שם והיה התא קנה אחד אורך וקנה אחד רוחב לפי שהיה מרובע בחללו, ובין התאים ה' אמות רוצה לומר שהכותל הממוצע המבדיל התא הא' מהתא האחר היה עוביו חמש אמות וכן ת"י ובין תאויא כותלא חמש אמין, וסף השער מאצל אולם השער מהבית קנה אחד ענינו כי לפי שזכר למעלה ספי השער שהם הסיפים החיצונים בא להגיד עתה שהיו לשער ג"כ סיפים פנימיים לפי שהאולם מחובר אליו ולכן אמר כי הסף הפנימי שהוא אצל אולם השער היה מדת רוחבו קנה אחד כמו החיצוניים, וכן היא הענין בסף השני אף על פי שלא זכרו, ואומרו מהבית פירושו מבפנים וכן תרגם יונתן מלגיו.

פסוק ח

ואומרו וימד את אולם השער מהבית קנה אחד ענינו שעובי כותל האולם מבפנים היה קנה אחד, (ט) אבל אורך האולם לא היה קנה אחד כי אם שמונה אמות שהיה נמשך כלפי פנים שמונה אמות לתוך עזרת הנשים, ואילו שתים אמות רוצה לומר מזוזת האולם מבפנים היו שתי אמות משוכים כלפי פנים, ורש"י פירש ואילו שתים אמות עובי עיגולה והיו עומדין בתוך חלל האולם דבוקים זה לצד ימין וזה לצד שמאל נמצא בליטת האולם ואילים שלו עשר אמות לתוך העזרה לפנים מהשער, ואמר ואולם השער והבית לפי שאולמי עזרת ישראל היו בולטים ומשוכים לצד חוץ ולכן אמר פה שעם היות ששאר האולם היה חוץ לשער והוא שקורין בית השער וכן היה אולם ההיכל מבחוץ הנה זה אולם השער שהיה בעזרת הנשים היה מבפנים והוא אומרו ואולם השער מהבית כאילו אמר ואולם השער הזה הוא היה משוך לצד פנים ולא מבחוץ, (י) ותאי השער דרך הקדים שלשה מפה רוצה לומר שהתאים ולפי שהיו סמוכים לשער המזרח קראם תאי השער אותם שהיו דרך הקדים והיא השער המזרחי מעזרת הנשים שהיו שלש תאים מצד דרום השער ושלש מצפונו כולם במדה אחת, וכן היה מדת אחת לאילים מפה ומפה.

פסוק יא

וימד את רחב פתח השער וגומר עד ויוליכני דרך הדרום. השער הוא שם כולל אל המזוזות והאסקופות והפתחים שכל זה יחד קרוי שער, אמנם מה שפתוח בו שבאותו חללים נכנסין ויוצאין קרוי פתח ולכן אמר כאן שראה את האיש שהיה מודד את רוחב פתח השער והיה עשר אמות, ואמנם אורך השער היה י"ג אמות כי אורך השער הוא מן

הסף החיצוני עד הסף הפנימי ורחבו הוא מסף אל סוף הנכחי אליו, והנה אמר למעלה שהסף החיצוני היה רחבו קנה אחד שהוא שש אמות ואותו הרוחב קורא עתה אורך בזכרו מדת השער מסף אל סף כי השיעור היתר והיותר גדול נקרא אורך, והנה ברוחב לא נכללו מדת הסיפים כי אינו אלא מה שהוא פתוח בשער אבל באורך נכלל מדות הסיפים שמדתם בין הפנימי והחיצוני י"ב אמות כי כל סף רחבו קנה א' שהוא שש אמות ובין סף אל סף אמה אחת הרי י"ג אמות שקרא כאן אורך השער, ואמנם קומת השער וגבהו כפי זה הפי' לא נזכר בכתוב זהו דרך הרד"ק בפירוש הפסוק הזה. ורש"י פירש אורך השער חלל אולם השער מן הצפון לדרום י"ג אמה עשר כנגד חלל הפתח ואמה וחצי מכאן ואמה וחצי מכאן הרי י"ג, אבל יקשה לרש"י שיהיה האורך והרוחב כולו דבר אחד, וכתב על זה שאין לתמוה מאשר אצל הפתח קורא אותו רוחב ואצל חלל האולם קורא אותו אורך כי הנה הפתח גבהו הוא ארכו ורחבו הוא מסף אל סף האמנם האולם לפי שנמשך בליטת חללו מן המזרח למערב פחות ממדת חללו מן הצפון לדרום קורא את המדה היותר גדולה אורך, והאולם על פני היכל הבית עשרים ארכו על פני רוחב הבית נמצא מן הצפון לדרום קרוי להיכל רוחב ולאולם אורך לפי שההיכל מדתו ממזרח למערב יתירה על מצפון לדרום ובאולם בחלוף זה שמדה היתרה קרויה אורך וזהו היותר נכון.

פסוק יב

ואומרו וגבול לפני התאות אמה אחת כתב רש"י התאות שמכאן ומכאן לשער היו משוכים מן כנגד חלל השער שלפנים אמר לצפון ואמה לדרום נמצאו משוכים מחלל רוחב הפתח שתי אמות ומחצה לכאן וכן לכאן וזהו לשון גבול מקום פנוי. והרב רבי דוד קמחי פירש שלפני השלש תאים שזכר למעלה היה אמה אחת שהיה להם לרחבה ועל הסף האמה גבול התאים וכן מפה לשלשת התאים האחרים כאילו התאים היו פתוחים לפנים למערב כנגד החיל וכן היו פתוחים לצפון ולדרום, ודעתי נוטה שהתאות האלה שזכר כאן אינם התאים שזכר למעלה כי אותם היו סמוכים לחומה החיצונה מבפנים פתוחים כנגד הבית, אמנם התאות שנזכרו כאן היו סמוכין לעזרת הנשים מבחוץ פתוחים להר הבית כמו שזכר רש"י, ולכן תראה שבתאים שזכר למעלה היו חמש אמות מבדילים בין תא לתא אמנם בתאות האלה נאמר כאן שהיה גבול בין תא לתא אמה אחת ולכן עם היות אלו ואלו כל א' מרובע ארכו כרחבו שש אמות מבואר הוא שהיו מחולפים אלה מאלה כפי מקומותיהם והבדליהם ולכן אין להקשות בזה ייתור והכפל ממה שזכר למעלה כמו שהקשה הרב רבי דוד קמחי.

פסוק יג

וימד את השער מגג התא לגגו רוחב כ"ה אמות פרש"י מגג התא שבצפון השער לגג התא שבדרום השער כ"ה אמות עובי כותל התא חמש וכן עובי כותל התא שמהצד השני הרי עשר ושתי אמות ומחצה שהוא משוך מחלל הפתח לכאן וכן לכאן הרי ט"ו וחלל הפתח עשר הרי כ"ה אמות וכולם מדת רוחב השער הן. והקשה עליו הרב רבי דוד קמחי למה אמר וימד את השער שהיה לו לומר וימד מגג התא האחד לגג התא האחר שכנגדו מבלי שיזכור השער. ולי נראה שאין בזה קושיא כי בהיותו מודד מגג התא לגג התא שכנגדו היה מודד השער שביניהם, גם אפשר לומר כמ"ש שהתאים האלה היו צרים מלמעלה ולפיכך חזר למדוד גגי התאים עם גג השער והאילים והאולם כ"ה רוחב לפי שבערך מדתם שלמטה היו יותר מזה, וכן נאמר בשאר השערים עם התאים והאולמים רוחב כ"ה ואורך חמשים אמה, ואולי היו שם אולמים אחרים מלבד האולם הנזכר. ואומרו פתח נגד פתח רוצה לומר שפתח השער הזה היה כנגד פתח שלפנים ממנו בעזרת ישראל כי היו השערים מכוונים זה כנגד זה כמו שבארתי, ורש"י פירש פתח התא שאצל השער שבדרום מכוון כנגד פתח התא שבצפון.

פסוק יד

ואומרו ויעש את האילים ששים אמה אין הכוונה שעשה ששים אילים אלא שעשה את האילים גבוהים ששים אמה ובמדה ההיא היו כל אילי החצר שהם אילי השער ומזוזותיה, סביב סביב רוצה לומר בכל השערים שהיו לכל הרוחות וכן תרגם יונתן ועבד ית איליא שתין אמין קומיהין, ואומרו איל החצר אף על פי שהוא לשון יחיד עומד במקום רבים כי הוא שם לכלל האילים, והודיע בכתוב הזה שכמו שהיו אילים לשער המזרחי כן היו לכל השערים סביב.

פסוק טו

ואמנם אומרו ועל פני שער האיתון על לפני אולם השער הפנימי חמישים אמה פרש"י ועל פני השער גובה השער כי מגובה שאר השערים שבענין שהם חמשים אמה אני למד שעל פני האמור כאן הוא לשון גובה וכן פירש למטה חמשים אמה ארכו גבהו, ומסייע לפירוש הרב שמצינו בספר מלכים (מלכים א' ז, טו) בבנין שלמה במדת העמודים לשון קומה ובדברי הימים (דברי הימים ב' ג, טו) כתב במקומה אורך, וקרא השער הזה שער האתון לפי שהיה משמש בכניסה ויציאה לכל באי העיר ואיתון הוא תרגומו של ביאה, אמנם הרב רבי דוד קמחי פירש ועל פני שער האיתון על לפני אולם השער שמפני השער מחוץ עד לפני אולם השער הפנימי היו חמשים אמה אורך כמו שמנה בשאר

השערים אורך חמישים אמה ורוחב עשרים וחמש עם התאים והאולמים כלומר מצד השער החיצוני עד איל השער הפנימי חמשים אמה, ויהיה אומרו על לפני אולם השער כמו עד לפני וכן על המעברות כמו עד, ומה שפירש רש"י הוא יותר נכון בעיני כפי מלות הכתוב.

פסוק טז

ואומרו וחלונות אטומות אל התאים אין הכוונה שהיו חלונות סתומות בהחלט כי לא יקרא חלון אם אין שם פתח, אבל פירוש אטומות הוא כפירוש שקופים אטומים (מלכים א' ו, ד) בבנין שלמה וכתבו המפרשים שם שהיו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים להודיע שהמקדש היה מאיר לכל העולם ולא היה צריך לאורה, וכן אמרו בילמדנו לפי שנאמר ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן וגומר לא בשביל שאני צריך אורה אלא כדי להאיר לך הוי ויקחו אליך שמן, ראה מה כתוב מחוץ לפרוכת העדות לא היתה המנורה צריכה להנתן אלא לפנים מן הפרוכת אצל הארון והיא נתונה חוץ לפרוכת להודיעך שאינו צריך לאורה, וזה בחלונות המקדש דרך דרש הוא כי כבר התבאר במופתי ההנדסא כי מפני היות החלונות רחבות מבחוץ וצרות מבפנים הולכות בשפוע ירבה יותר האור בבית. ויותר נכון לפרש ששקופים אטומים הם שמות הפכיים כי שקופים הוא מלשון השקפה כמו וישקף אבימלך (בראשית כו, ח), בעד החלון נשקפה (שופטים ה, כח), ואטומים הוא מלשון סתימה כמו אוטם אוזנו (משלי כא, יג) אוטם שפתיו (שם י, ז כח), וענינו שהיו החלונות האלה עשויים במלאכה כמו אשנבים וחרכים כסדקים דקים כדרך שעושים השרים כדי שמאותן החלונות יראו את כל אשר מחוץ ואינן נראין, ולפי שהיה א"כ בחלונות ההם חלק מפתוח וחלק מהסתימה כאילו הם מורכבים משניהם קראם שקופים אטומים ע"ד גר ותושב, והיה התועלת בזה שיביא אור לבית מאותן החלונות ולא יוכל אדם מחוץ לראות מהם מה בבית והם כדמות הגזוזטראות. או יהיה הענין בזה שצוה שלמה לעשות חלונות מזכוכית להשים בבית כדי שיכנס האור ולא יראה אדם בהם מחוץ דבר ולכן קראם שקופים אטומים רוצה לומר נראין בהירים בעצמן לענין האור ואטומים וסתומים לענין הראייה, ועל זה עצמו אמר כאן וחלונות אטומות. ומלת אילהמה היא כמו אילהם והה"י נוספת וענין הכתוב שהיו חלונות בקירות התאים וכן באילים לפנימה לשער סביב סביב וכן לאילמות לתאים ולאילים שהיו לפנים מן השער הזה ולשאר השערים שלכולם היו חלונות אטומות, ומילת אילמות היא כמו אילים שהוא כיפה, וחלונות סביב סביב לפנימה רוצה לומר שהחלונות היו לצד פנים ולא לצד חוץ לחומה כי כולן היו פתוחות לצד פנים, ואמר ואל

איל תמרים להגיד שלכל איל ואיל היו תמורים והם צורות דקלים וכותרות על ראשיהם וכן תרגם יונתן כותרתא.

פסוק יז

ויביאני אל החצר החיצונה יאמר שהכניסו באותה עזרה שהיתה חיצונה לעזרת ישראל, ועם היות שכבר אמר למעלה ויבא אותי שמה ויבא אל השער אשר פניו דרך הקדימה הנה חזר לומר כאן ויביאני אל החצר החיצונה להגיד שראה בנבואתו ראשונה איך הובא אל ההר הגבוה ההיא ושהאיש אשר ראה נכנס בשער המזרחי וכאילו הנביא נשאר מחוץ ועתה יאמר שהכניסו באותה עזרה וראה שם לשכות, ואחר זה יבאר כמה היו הלשכות שהיו שלשים כמו שיזכור כי לא ספר עתה אלא שהיו בנויות על רצפה וכתב רש"י שהרצפה היא עלייה סביב ועליה היו לשכות, ושממה שאמר והרצפה אל כתף השערים אנו למדין שהרצפה היא עלייה, ויותר נכון לפרש רצפה שהיא הקרקע שמצפין באבנים חלוקים ויפים אבני שיש טהור ושעל אותה רצפה היו שלשים לשכות.

פסוק יח

והיא היתה אל כתף השערים לעומת אורך השערים ומאשר אמר הרצפה התחתונה נראה שהיו שתי רצפות אחת תחתונה בקרקע ואחרת עליונה בנויה על גבי עמודים ושתיהן היו רצפות אבנים יקרות אותה שלמטה ואותה שהיא עליה בעלייה, ויסכים זה עם דעת רש"י בצד מה. ועם מה שאמרו במשנת מדות (פ"ב מ"ה) חלקה היתה בראשונה והקיפוה גזוזטרא שהנשים רואות מלמעלה והאנשים מלמטה כדי שלא יהיו מעורבין האנשים עם הנשים ולכך אמר שהרצפה שעליה לשכות היתה עשויה אל כתף השערים רוצה לומר בעבר השערים מזה ומזה כי פירוש כתף הוא צד ועבר כמו ולכתף השנית (שמות כז, טו), ולפי שהיתה הרצפה התחתונה גדולה תחת כל השערים לכן אמר לעומת אורך כל השערים, וכתב רש"י גובה שערי החצר היה מפסיק את העלייה שלא היתה מסבבת את כל החצר והיא על כתפות השער מזה ומזה כנגד גובה השערים. וכתב עוד הרצפה התחתונה נשתנית תיבה זו מכל תחתונה שבמקרא שבכל מקום הטעם בנו"ן וזה בתי"ו למדנו שאין תחתונה זו רצפה שתחת אחרת אלא רצפה אחת היא ותחתונה של רצפה היה לעומת גובה השער וה"י התחתונה כה"י של ביתה ושל חלאתה שהן יתרות, ואין דברי הרב בזה מחוורין אצלי כי אין הטעם שזכר שבא בת"ו ולא בנו"ן מכריע היות הרצפה אחת ולא שתים וההי"י יתירה הוא גנאי בכתבי הקדש.

פסוק יט
וימד רוחב מלפני השער התחתונה רוצה לומר שמדד האיש הנראה אליו שער החצר החיצונה שהיא עזרת הנשים שהיתה תחתונה כנגד שער החצר הפנימית שהיא עזרת ישראל, כי כמו שזכרתי עזרת ישראל גבוהה מעזרת הנשים להיות ההר משופע ועולה, וכמו שאמר כי בז' מעלות יעלו בו, והענין שמדד הרוחב שהיה שער זה בשער החצר הפנימי והיו ק' אמה, ואמר לפני החצר הפנימי מחוץ להגיד שהיתה המדה מחוץ לא עם השער הפנימית כי הוא לא מדד אלא רוחב החלל, ולפי שהיה המדה למזרח ולצפון אמר הקדים והצפון רוצה לומר שמדד השער המזרחית וכן שער הצפונית של עזרת הנשים, (כ) וזהו אומרו השער אשר פנה דרך הצפון להחצר החיצונה מדד ארכו ורחבו.

פסוק כא
ואומרו ותאיו שלשה רוצה לומר שכן מדד התאים שהיו ג' מפה וג' מפה ואיליו ואלמיו שהיו בשער הזה הצפונית כמדה שהיו בשער הראשון המזרחי שהם חמשים אמה ארכו ורוחב כ"ה באמה, (כב) וכן היו בשער הזה חלוניו ואלמיו ותימריו שהיו מצויירים שמה כמו שהיו בשער המזרחי, וכן במעלות שבע יעלו בו כי שבעה מעלות היו מעזרת הנשים לעזרת ישראל ואמר ואילמו לפניהם להגיד שלפני המעלות היה אילמו, ובמסכת מדות (פ"ב מ"ה) שנינו שט"ו מעלות היו עולין מעזרת הנשים לעזרת ישראל כנגד ט"ו מעלות שבתהילים שעליהם היו הלוים עומדים בשיר, (כג) ואמרו ושער לחצר הפנימי נגד השער לצפון ולקדים פירושו כי שערי עזרת ישראל שהוא החצר הפנימי היה כנגד שער החיצון של עזרת הנשים לצפון ולקדים שהיו זה כנגד זה והיו מאה אמה מזה לזה.

פסוק כד
ויוליכני דרך הדרום וגומר עד ושתים דלתות להיכל ולקדש. סיפר שהאיש הנראה אליו אחרי שהראהו מעזרת הנשים השער המזרחי והצפוני הוליכו עוד לאותה עזרת הנשים עצמה דרך הדרום והראהו השער הדרומי שהיה שם ומדד מדותיו ואיליו ואילמיו כמו בשאר השערים שקדמו, (כה) וחלונים לו ר"ל לשער הזה ג"כ היו לו חלונים ואילמים כבשאר השערים, ואומרו כהחלונות ר"ל כמו החלונות שנזכרו למעלה ובדרש דרשוהו ל' כהה חלונות כהות רחבות מבחוץ וצרות מבפנים.

פסוק כו
וגם ראה שהיו בשער הזה הדרומי מעלות שבעה עולותיו שהוא כמו מעלותיו כי משער הדרומי של עזרת הנשים היו עולים לעזרת ישראל בשבעה מעלות והאילמים והתימרים הכל היה שם כמו בשאר השערים.

פסוק כז
ואח"ז הראהו שער לחצר הפנימי דרך הדרום ר"ל שהראה עזרת ישראל והשער שהיה בדרומה מכוון כנגד השער הדרומי מעזרת הנשים מאה אמות, (כח) ושהכניסו בחצר ישראל ההוא שקראו פנימי בערך עזרת הנשים ומדד את השער במדות ההם.

פסוק כט
וראה התאים והאילים ואילמיו באותם המדות שנזכרו בשאר השערים והאילים והאילמים ההם היו נכנסין בעובי החצר, (ל) ועליו אמר ואילמות סביב סביב כי היו האילמות והחלונות בעובי כותלי החצר סביב סביב ולא היו יוצאין מהמדות שזכר למעלה אורך כ"ה אבל הרוחב היה חמש אמות כי לכל אחד היה רוחב חללו חמש אמות וזה לא זכר בחצר החיצונה.

פסוק לא
ואמר ואילמו אל חצר החיצונה להגיד שאילמיו של החצר הפנימי היו בולטין אל החצר החיצונה לא כמו שהיה בעזרת הנשים היא החצר החיצונה שאיליו ואילמיו היו מבפנים, עוד זכר הבדל אחר שראה שם והוא שמעלות שמונה היו מעלותיו ר"ל כי בשמונה מעלות היו עולין מעזרת ישראל לעזרת הכהנים ובבנין בית שני לא היו אלא שלש מעלות גילה בזה שלע"ל תהיה קדושה בכהנים יותר גדולה ולזה יבדלו וירוחקו יותר מן העם.

פסוק לב
ואמר ויביאני אל החצר הפנימי אל הקדים להגיד שהביאו בשלשת הרוחות מאותו החצר הפנימי והראהו שלשת השערים שהיו בהם וכולם היו שוים במדות ובענינים.

פסוק לח
ואמרו ולשכה ופתחה באילים השערים ענינו שראה ברוח הצפון לשכה והיא פתוחה באילי השערים ששם ידיחו את העולה ר"ל כי לרוח צפון לצפונו של מזבח היתה שחיטת הקדשים והפשטם וניתוחם כמ"ש בתורה (ויקרא א, יא) צפונה לפני ה', (לט) וזכר שעל שלחנות של שיש היו מדיחים אותם והוא אומרו ובאולם השער שנים שלחנות מפה ושנים שלחנות מפה לשחוט אליהם העולה ר"ל לשחוט עליהם, והיו אותם שלחנות ב' במזרחו של מזבח וב' במערבו כי הנה צותה תורה שבמקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת (שם ו, יח) והיה זה כן שלא לפרסם החטאים.

פסוק מ

ואומרו ולכתף מחוצה לעולה ענינו כמו מעלה כלומר מחוץ למעלות שזכר אל הצד הצפוני היה כמו בשער הדרום שתי שלחנות מפה ושתים שלחנות מפה, (מא) והיו כולם ח' שלחנות עליהם ישחטו לא לבד העולה כי גם שאר הזבחים כמו שאמר בסוף הפסוק והזבח אבל זכר העולה שהיתה תמידית.

פסוק מב

וזכר שהיו השלחנות כולם אבני גזית וכל אחת מהן ארכה אמה וחצי ורחב אמה וחצי וגובהה אמה אחת ועוד ישמשו אותן שלחנות שיניחו עליהם הכלים שישחטו בהם והם הסכינים והמזרקות שיקבלו בהם את הדם, (מג) ואמר והשפתים טפח א' מוכנים בבית להגיד שהכלים ששופתין עליהם הקדירות או הם כמ"ש רש"י אונקליות של ברזל קבועים בעמודים שבבית המטבחים בצפון לתלות ולהפשיט בהן הקדשים, וכן אמרו במשנת מדות (פ"ג מ"ה) בית המטבחים היה לצפונו של מזבח ועליו שמנה עמודים נכסין ורביעין של ארז על גביהן ואונקליאות של ברזל קבועים בהם ושלשה צדדין היו לכל או"א שבה תולין ומפשיטין על שלחנות של שיש שבין העמודים בשר הקרבנות, ואונקלין הם ווי ברזל קבועים בעמודים ובכותלים לתלות בהם.

פסוק מד

ואמרו ומחוצה לשער הפנימי לשכות שרים ר"ל ששער הפנימי של עזרת ישראל היה מחובר בחלל החצר הפנימי ושם היו לשכות הלוים המשוררים וכן ת"י לשכות שרים לשכות ליואי שהם היו משוררים, ואמר אשר אל כתף שער הצפון ופניהם דרך הדרום להגיד שהיו אל כתף שער הצפון אותם הלשכות ר"ל לאותה צד צפוני ופני הלשכות ההם היו דרך הדרום כלומר שפתחיהם היו לדרום, וכתף השער קורא מה שאחר השער, ואומרו אחד אל כתף שער הקדים פני דרך הצפון פי' לשכה אחת היתה אל כתף וצד שער הקדים שהיתה פתוחה לצד צפון, (מה) ואמר וידבר אלי זה הלשכה אשר פניה דרך הדרום לכהנים שומרי משמרת הבית לפי שזכר שהיו שם שתי לשכות אחת לדרום ואחת לצפון ביאר עתה שאותה שפניה דרך הדרום היתה לכהנים שומרי משמרת הבית והם הלוים המשוררים וקראם כהנים לפי שענין כהן הוא משרת והיא לשכת השרים שזכר למעלה, (מו) והלשכה האחרת אשר פניה דרך הצפון היתה לכהנים שומרי משמרת המזבח והם הכהנים גמורים, וביאר שהם מבני צדוק ומזרעו כי הוא היה כ"ג תחילה בבית שבנה שלמה כמו שאמר (דה"א כט, כב) וימליכו שנית לשלמה בן דוד לנגיד

ולצדוק לכהן שהוא היה מבני אלעזר הכהן ופנחס בנו ולזרעו ניתנה ברית הכהונה ואשר היו מבני איתמר ירדו ממעלת הכהונה בקללת עלי.

פסוק מז

עוד זכר שמדד האיש הנראה אליו את החצר והוא עזרת ישראל ושהיה מרובע ארכו מאה אמה ורחבו מאה אמה, ושהמזבח היה מונח לפני הבית רוצה לומר קודם שיכנסו להיכל, והנה בבית שני היתה אורך עזרת ישראל קל"ה אמות על רוחב אחד עשרה וכאן אמר שהיה מרובע מאה על מאה שהוא גדול יותר נמרץ, והרד"ק פירש והמזבח לפני הבית שמדד האיש ג"כ המזבח שהיה לפני הבית ולא זכר מדתו ואינו נכון.

פסוק מח

עוד אמר ויביאני אל אולם הבית והוא אולם ההיכל וימד אל אולם ואין הכונה שמדד את האולם כי איך יהיה מדתו ה' אמות אבל מלת אל הוא חסר יו"ד והוא כמו איל אולם ר"ל שמדד האיל שבאולם והוא עובי כתפות הפתח ממזרח למערב, וכ"א היה חמש אמות, ורוחב השער היה שלש אמות מפה ר"ל מן הצפון ושלש אמות מפה מן הדרום נמצא רוחב השער י"ד אמות כי אורך האולם היה עשרים אמות וכשתסיר מהם שש לקצוות השער נשאר רחבו י"ד אמה, (מט) וזהו שביאר מיד אולם עשרים אמה שהיה ארכו כנגד רחבו של היכל ורוחב עשתי עשרה וכן היה בבנין בית שני שכך שנינו (מדות פ"ד מ"ז) כותל אולם חמש ואולם אחד עשרה אבל בבנין שלמה היו עשרים רוחבו כאורכו, ואומרו ובמעלות אשר יעלו אליו פירושו ובמעלות היה הדרך אשר בהם יעלו אליו ובבנין בית שני אמרו במשנה (מדות פ"ג מ"ו) שהיו י"ב מעלות ורום כל מעלה היה חצי אמה ועמודים אל האילים ר"ל שהאילים אשר זכר שהיו לאולם היו מונחים על העמודים אחד מפה ואחד מפה.

פרק מא

פסוק א

ויביאני אל ההיכל וימד את האילים רוצה לומר שהביאו האיש הנראה אל ההיכל ושמדד לפניו את האילים שהם אילי שער ההיכל וכתפותיו, ומדד בעביים שש אמות רוחב של כל איל הוא עובי כותל ההיכל שבין ההיכל לאולם מן המזרח למערב ואמר רוחב האהל פירוש כיפה והוא האיל שזכר ומפני התבנית קראו אהל ויונתן תרגם ופותיא דמשכנא.

פסוק ב

וכן זכר שראה רוחב הפתח עשר אמות רוצה לומר שהיה רוחב פתח ההיכל עשר אמות וכתפות הפתח חמש אמות מפה וחמש אמות מפה הנה עשרים כי כן היה רחבו של היכל עשרים אמות וארכו ארבעים אמה.

פסוק ג

ואומרו ובא לפנימה ענינו שראה כאילו האיש הנראה אליו בא לפני לפנים אל הדביר וימד איל הפתח שתים אמות רוצה לומר שאילי הפתח מפה ומפה כל אחד היה רחבו שתים אמות ועוביו של פתח היה שש אמות ורחבו שבע אמות, ורש"י כתב והפתח שש אמות איני יכול לפרשו אלא לגבהו, (ד) וכן מדד ארכו של דביר והיה עשרים אמה ורחבו עשרים אמה מרובע, ואמר אל פני ההיכל לפי שכן היה רחבו של היכל עשרים אמה ובמדה הזאת בנה שלמה הדביר וכן בבית שני ולכן אמר שהיה הדביר אל פני ההיכל רוצה לומר במדתו והוא שפירש לו המלאך זה קדש הקדשים, (ה) וכן זכר שמדד האיש קיר הבית והוא כותל מערבי כמו שכתב רש"י והיה בעביו שש אמות, ואומרו ורוחב הצלע ארבע אמות דעת המפרשים שצלע הוא התא והוא היציע הנזכר בבנין שלמה שהיו סביב ההיכל אותם הצלעות כדמות חדרים וכל צלע היה בן ארבע אמות והיו מחוברות בשלשה כותלי הבית מחוץ מערב צפון ודרום וזה שאמר סביב לבית סביב, (ו) ושעל זה אמר והצלעות צלע אל צלע רוצה לומר שהיה תא אחד אצל תא אחר והיו אותם התאים ל"ג כי היו אותם הצלעות תאים או בתים בנויות זו על זו ולכן אמר צלע אל צלע רוצה לומר צלע על צלע, ואמר שלש ושלשים פעמים אם להגיד שהיה גובה הצלעות כולם ל"ג רגלים ומדת הרגל הוא שתי טפחים או שהיו הצלעות ל"ג לשלשה הרוחות רוצה לומר אחד עשר צלעות לכל רוח מסודרות זו על זו וכן ת"י תלתין ותלת חדא עשר' בסדרא, ובבית שני היו שלשים ושמונה תאים חמשה עשר בצפון חמשה על חמשה וחמשה על גביהן וחמשה עשר בדרום ככה גם כן ושמונה במערב, ועל זה נאמר ובאות בקיר אשר לבית לצלעות סביב סביב רוצה לומר שהיו נכנסות ראשי קירות הצלעות בקיר ההיכל במה שהיה מונח בו בצלעות כמו שאמר במלכים (מלכים א' ו, ו) כי מגרעות נתן לבית סביב חוצה לבלתי אחוז בקירות הבית, כי היה קיר הבית רחב מלמטה והולך ומיצר כלפי חוץ כנגד התאים להיות ראשי הקורות אחוזים באותו מקום המונח להם ולא יהיו אחוזים בקירות הבית.

פסוק ז

ואומרו ורחבה ונסבה למעלה למעלה לצלעות הוא להגיד שהתאים או הצלעות ההם כל מה שהיו עולים למעלה היו מתרחבות במקום המונח להם בקיר כמו שאמר בספר מלכים (שם) היציע התחתונה חמש באמה רחבה והתיכונה שש באמה רחבה שרוחב חללה של תא התחתונה היה חמש אמות ועלייתה היה שש אמות והשלישית שהיא למעלה מכולן שבע באמות, ומה שאמר כאן ונסבה ענינו שבמסבה היו עולין לצלעות העליונות וכן במלכים ובלולים יעלו אל התיכונה ומן התיכונה אל השלישית ובלול או מסבה או כמין עמוד חלול עשוי בו כמין מעלות סביב סביב והעולה בו עולה דרך היקף, וכן אמרו במשנת מדות (מדות פ"ד מ"ה) מסבה היתה מקרן מזרחית צפונית אל קרן צפונית מערבית שבה היו עולים לגגות התאים היה עולה במסבה ופניו למערב והלך על פני כל הצפון עד שהוא מגיע למערב הופך פניו לדרום הלך כל פני המערב עד שהוא מגיע לדרום והפך פניו למזרח היה מהלך לדרום עד שהוא מגיע לפתחה של עלייה פתוח כלפי דרום והלול קורין אותה מוסב שהיה עולה למעלה למעלה עד העליונה, ואמר על כן רוחב לבית למעלה רוצה לומר על כן שהיו אוחזין בקירות הבית היה יותר רוחב לאותן הבתים למעלה כי העליונה שבאותן התאים או הצלעות היתה רחבה מכולן, ואומרו וכן התחתונה יעלה על העליונה לתיכונה פירושו כתרגומו וכן במסבתא סלקין מן ארעיתא לעילתא וארע מצעיאה, זהו דרך המפרשים בפירוש הצלעות והוא מיוסד על מה שאמרו חכמים זכרונם לברכה פרק המוכר (ב"ב סא, א) שיציץ וצלע ותא הם שמות נרדפין לדבר אחד, והוא דרך ישר ואמתי. עם היות שאני בפירושי לספר מלכים דרכתי בזה דרך אחר ואמרתי שהדביר וההיכל כולו מלבד האבנים יקרות אשר נעשו מהן הכותלים הנה עוד היה הבית מצופה עץ אם הכותלים היו מצופים היו מצופים עץ ארז ואם הקרקע היה מצופה היה מצופה עצי ברושים, שלהיותם יותר מקשיים ויותר כבדים היו יותר נאותים לצפוי הקרקע באופן שלא היה בכל הארץ אבן נראה כי כולו היה מצופה עץ ועל העצים היה צפוי הזהב, וזה היה עילוי גדול מאד שלהיות הכותלים כולם מאבנים גדולות אבנים יקרות אבני גזית במלאכה יפה מאד כסה אותם מאותם עצים היקרים המעולים, ואותם צלעות ארזים אשר צופה בהם כותלי הבית לא היו נאחזין בכותלים אבל היו להם במלאכתם מקומות ליכנס צלע צלע זו בצלע זו באופן שהיו אחוזות בעצמם ולא היו נכנסות בקירות הבית, ושעל זה ניבא יחזקאל מהצלעות שהם לוחות עץ רחבות מאד שהיו מונחות על האבנים והוא אומרו ורוחב הצלע ארבע אמות סביב סביב לבית סביב והצלעות צלע אל צלע שלש ושלשים פעמים ובאות בקיר אשר לבית

לצלעות סביב סביב, ולהיותם אחוזים ולא יהיו אחוזים בקיר הבית רוצה לומר שהיו מסוגרות לכל רוח לשלש צלעות כמו שתרגם יונתן והיו אוחזות זו בזו ולא היו נכנסות בקירות הבית כי זה מבפנים היה והיה זה א"כ דוגמת מה שעשה שלמה ולא היה זה ענין יציעים ומגרעות כמו שחשב הרד"ק.

פסוק ח

ואמר וראיתי לבית גובה סביב סביב רוצה לומר שראה גובה ההיכל אבל לא ביאר כמה היה גובהו ובבית שני עשו גבהו מאה אמה, ואומרו מוסדות הצלעות מלו הקנה שש אמות אצילה רוצה לומר שיסודות הצלעות שהם התאים לדעת המפרשים שזכר או לוחות העץ שצפו בהם את האבנים כמו שזכרתי ראה שהיה רחבם קנה מלו שהוא שש אמות, ולהיותו הפלגה כלוחות העץ הרוחב כל כך אמר מלו הקנה, ופירוש אצילה כפי המפרשים הוא מלשון גודל, ולי נראה שהוא מלשון אצל וקירוב כלומר קרוב לשש אמות, ורש"י פירש מוסדות הצלעות שיסודות הצלעות יהיו ברוחב קנה שש אמות בתוך הארץ ולמעלה מן הארץ היה גובהו חמש אמות, (ט) והוא אשר ביאר רוחב הקיר אשר לצלע אל החוץ חמש אמות, ואומרו ואשר מונח בית הצלעות אשר לבית פירושו אבל כותל הצלעות אשר מצד ההיכל שהוא הכותל הפנימי לצלע לא היה בשוה כמו קיר הצלע אשר אל החוץ אלא כמו שהיה מונח מקום לקרויי הצלעות כמו שנזכר שהכותל היה מצר והולך לפיכך לא ראה לו מדה, וזה שאמר ואשר מונח כלומר היה כמו שהיה לכל צלע כפי מקום הנחתו, ורש"י פירש אשר מונח ואתר שביק בין הצלעות של בית נגד אויר רוחב הצלעות בקרן זוית סביב, ומה שכתוב במקום המונח אינו בארבע פנות כמשמעו אלא מכאן ומכאן דרום וצפון.

פסוק י

ואמר ובין הלשכות רוחב עשרים אמה סביב אם אמר זה על הצלעות שגם הן נקראו לשכות יאמר כי היו לשכות סביב הבית והרוחב שהיה בין לשכה ולשכה היה בכולם עשרים אמה, ורש"י פירש ובין הלשכות רוחב שבין מחיצות הלשכות ומחיצות התאים שסביב הבית היה רוחב בין כולם עשרים אמה ולא היה כן בבית שני אבל יהיה בבנין העתיד, (יא) ופתח הצלע למונח רוצה לומר שהיו פתחי התאים החיצונים פתוחים למקום המונח פנוי בקרן זוית כי היה פתח אחד דרך הצפון ליציע שבצפון ופתח ליציע שבדרום, ועל החיצון אמר ורוחב למונח חמש אמות סביב סביב שאותו מקום הפנוי היה רחבו חמש אמות, וכבר זכרו חכמים זכרונם לברכה (מדות פ"ד מ"ג) שבבית שני היו התאים שהם הצלעות שלשים ושמנה חמשה עשר בצפון וחמשה עשר בדרום ושמונה

במערב אותן שבצפון ושבדרום היו חמשה על גביהן חמשה וחמשה על גביהן ואותם שבמערב היו ג' על גביהם ג' ושנים על גביהם ושלשה פתחים היו לכל תא אחד מימין התא ואחד משמאל ואחד להתא שעלג גביו ועוד היה בהם אחד למסבה ואחד לפשיפת ואחד להיכל.

פסוק יב

עוד אמר והבנין אשר אל פני הגזרה פאת דרך הים רוחב שבעים אמה ורש"י פירש הפסוק הזה על הבית עצמו שהבנין שהיה על פני הגזרה שהוא ההיכל עם הבנין אשר לצפון ולדרום היה רחבו דרך המערב רוחב הבית בעובי כתלים צפוניים ודרומיים עם התאים הצפוניים והדרומיים ועובי כותליהם לצפון ולדרום רוחב שבעים אמה, ופירש הרב מלת גזרה על הבית הגבוה והתאים הנמוכים אשר סביבותו קורא בנין, ופאת דרך הים הוא רוחב מערבי, וקיר הבנין הם כותלי התאים ואורכן רוצה לומר אורך בנין התאים זכר שהיה צ' אמה. והרד"ק פירש והבנין אשר אל פני הגזרה על מדות העליונות אשר על הבית שמדד רחבן דרך המערב ע' אמה והכותלים מן המנין, ושהיה רוחב כל כותל חמש אמות ולבד המזרח היה רחבן ק' אמה כמו שאמר, וקרא את העלייה גזרה לפי שהיא כאילו נגזרה מן הבית למעלה, וכן ת"י גזירה בצורתה שהיא ענין גובה כמו גדולות ובצורות בשמים (דברים א, כח), והנה לפי דעת רש"י היה אורך הבית והגזירה והבניה וקירותיה מאה אמה מצד מזרח לפי שהיו ל' אמה יתרים שהיה האולם עודף על ההיכל ט"ו מכאן וט"ו מכאן שהיו בית החליפות, וכן שנו חז"ל (מדות פ"ד מ"ז) מן הצפון לדרום שבעים אמה כותל המסבה חמש והמסבה חמש והמסבה שלש כותל התא חמש והתא שש כותל ההיכל שש ותוכו עשרים אמה והתא שש וכותל התא חמש ובית הורדת המים שלש אמות והכותל חמש והאולם עודף עליו חמשה עשר אמה מן הצפון וחמשה עשר אמה מן הדרום, והוא היה נקרא בית החליפות ששם גונזין את הסכינין, והיה ההיכל צר מאחוריו ורחב מלפניו דומה לארי שנאמר (ישעיה כט, א) הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד, ומה שאמרו שהאולם עודף על ההיכל חמשה עשר אמה מכאן וחמשה עשר אמה מכאן לא שחללו של אולם רחב מחללו של היכל אלא בית החליפות שהיה מחובר לאולם מכאן ומכאן, ומה שאמר ואורכו צ' אמה הוא אורך הקיר עד בית החליפות וכבר יורה ויוכיח אמתת פי' רש"י מה שאמרו אח"ז, (יג) ומדד את הבית אורך מאה אמה והגזרה והבניה רוצה לומר שמדד את הגזרה עם הבניה וקירותיה והכל היה אורך מאה אמה, אבל הרד"ק כפי דרכו פירש שמדד את הבית בפני עצמה והגזרה בפני עצמה, (יד) ואמנם אומרו ורוחב פני הבית והגזרה לקדים מאה אמה יקשה לפרש"י

שכתב שהבית היא הגזרה ואיך יאמר הבית והגזרה, ולפי הרד"ק יהיה הבית הוא ההיכל והגזרה הוא העלייה.

פסוק טו

ואמר ומדד אורך הבנין אל פני הגזרה אשר על אחריה ואתיקיהא להגיד שכמו שמדד אורך הבית ואורך הגזרה כן מדד אורך הבנין אשר על פני הגזרה למזרח ואשר על אחוריה למערב, ואתיקיהא מפה ומפה רוצה לומר שהתאים והלשכות שהם הנקראים גם כן אתיקאה וכמו שת"י וזויתהא שהיו לצפון ולדרום היה אורך הכל מאה אמה, ורש"י פירש ואתיקהא על בית החליפות שבזוית הבית, ואומרו וההיכל הפנימי וגומר טעמו נמשך אחר מלת מדות שהוא סוף הפסוק השלישי של אחר זה כאילו אמר אף על פי שזכרתי בכלל מדות אורך הבית ורוחבו הנה ההיכל הפנימי שהוא קדש הקדשים וכן אולמי ההיכל והחצר, (טז) וכן הספים והחלונות האטומות וכן האתיקים שהיו סביב לשלשתם רוצה לומר שהיו לשלושת הרוחות מערב וצפון ודרום נגד הסף שחיף עץ סביב שת"י לקביל ספא דחפא נסרין דארזא ונסרין פירושו לוחות, והענין שחפה מזוזות הפתח והקירות בלוחות עצי ארזים לפי שהיו טחים עליו צפוי זהב ואינן יכולין לטוח בזהב על חומת אבנים, וכן הארץ עד החלונות רוצה לומר מן הארץ עד החלונות שאותן החלונות היו מכוסות מלמעלה, (יז) וכן על מעל הפתח רוצה לומר המרחק שהיה מעל הפתח ועד הבית הפנימי ולחוץ ממנו ועל כל הקיר סביב סביב בפנימי ובחיצון ר"ל בבית הפנימי שהוא הדביר ובחיצון שהוא ההיכל, לכל הדברים האלה ולכל אחד ואחד מהם מדות רוצה לומר שראה לכל דבר מאלה מדות ידועות עם היות שלא זכרם ויהיה אם כן מלת מדות היא גזרת כל המאמר הזה.

פסוק יח

ואומר ועשו כרובים ותימורים להגיד שבאותם הלוחות עצי ארזים שהיו על הלוחות היו מצוירים כרובים ודקלים, והכרובים כבר פירשתי שהם תמונת ילדים אשר אין בהם כל מום והתימורים הם צורת דקלים והיה בין כרוב וכרוב תימורת, והיו לאותם הכרובים שני פנים כאילו היה הכרוב פונה לשני צדדים, (יט) מצד אחד פני אדם היה לו ופונה אל התימורה האחת ומהצד האחר היו לו פני כפיר או אריה פונה אל התימורה האחרת וכן סביב סביב כל הבית והציורים האלה היו בכותלים מהארץ עד למעלה.

פסוק כ

ומה שאמר עד מעל הפתח זהו בכותל מזרחי שהיה בו הפתח ובפתח לא היו ציורים במזוזות ובמשקוף ולכן אמר שהיו למעלה מן הפתח, ואומרו וקיר ההיכל פירשו בו

שהיו אותם הציורים בקיר ההיכל ויהיה לפי זה אומרו אל כל הבית סביב סביב על בית קדש הקדשים, ואמנם אומרו וקיר ההיכל ובהיכל אשר בו שלחן ומנורה ומזבח הזהב, ורש"י פירש וקיר ההיכל נמשך (כא) עם מה שאחריו שאמר ההיכל מזוזת רבעה רוצה לומר שכן היה לקיר ההיכל מזוזות רבעה רוצה לומר מזוזות רבועות משני צדדין כי יש שיעשו המזוזות עגולות, ואמר מזוזת דרך כלל על שתי המזוזות והיא כמו מזוזה והתי"ו במקום ה"א כמו אל תתני פוגת לך (איכה ב, יח) מכת בלתי סורה ומפתן מלתחת ומשקוף מלמעלה.

ולי נראה שאין הכתוב הזה מתישב כפי אחד מהפירושים האלה לפי שאומרו אל כל הבית סביב סביב אין ראוי לפרשו על קדש הקדשים בלבד כדברי רד"ק, וגם סוף הפסוק שבא אחר וקיר ההיכל אינו סובל פירוש רש"י אבל פירושו באמת הוא שבראשונה ראה ציורי הכרובים והתמורים עשוי אל כל הבית סביב סביב ר"ל ההיכל והדביר ואחר זה אמר וקיר ההיכל לא לענין הציורים אלא להודיע שהיה קיר אחד מפסיק בין קדש הקדשים ובין ההיכל כי הנה בבית שני לא היה שמה חומה מפסקת אבל לעתיד לבא ראה שמה הקיר ההיא עומד לימים רבים. ואמנם למה ראה לכרובים שני פנים פני אדם ופני אריה בלבד הוא להגיד שמפי עליון יצאו הרעות והטוב והחרבן והבנין הגלות והגאולה, וכמו שאמר (דברים לב, לט) אני אני הוא אני אמית ואחיה ולכן ראה מצד אחד בני אדם חונן ומרחם ומצד אחר פני אריה או כפיר משחית ומחבל, והיו פונים אל התימרה שהיא רמז אל ישראל שנאמר (תהלים צב, יג) צדיק כתמר יפרח כי הוא יתברך הפונה אל האומה פעמים בפני אריה ופעמים בפני אדם הכל כפי מעשיהם והותרה בזה השאלה השנית.

ואומרו ופני הקדש המראה כמראה פרש"י כמראה כסא הכבוד שראיתי על נהר כבר וכן ת"י חזויה כחזוי יקרא, והרד"ק פי' שפתח קדש הקדשים המראה אשר ראה במזוזותיו הוא כמראה אשר ראה במזוזות ההיכל, ואינו נכון בעיני כי לכ"א מאלה הפירושים העיקר חסר מן הספר, גם אומרו המזבח עץ ג' אמות וגו' הוא מאמר קשה מאד לפי שכאן היה מדבר בקדש הקדשים ובהיכל ומה לו עתה עם המזבח שהיה בחצר. והנה אח"ז אמר הנה זאת תורת הבית כשהשלים סיפורו ואחריו אמר ואלה מדות המזבח כי שם היה מקום ספור המזבח באמת אחרי תשלום בנין הבית ולא במקום הזה כי גם שהמדות אשר זכר שם במזבח אינם כמדות שנזכרו כאן, גם יקשה אומרו המזבח עץ וכן וקירותיו עץ כי אם אמר זה על מזבח העולה כבר נצטווה משה עליו וצפית אותו נחשת (שמות כז, ב) ואם נאמר על מזבח הקטרת היה מצופה זהב ולמה קראו עץ, ורש"י

נסתפק עם הדרש שהשלחן בזמן הזה מכפר כמזבח, והנ"ל בזה הוא שזכר הנביא כאן בקיצור וראשי דברים מה נראה בנבואתו שהיה בהיכל, וכבר ידעת שהיו שם המנורה ומזבח הקטרת והשולחן וע"ז אמר ופני הקדש ר"ל מבפנים בתוך ההיכל שנקרא קדש היה המראה כמראה כלומר מנורת המאור שהיא המראה וחולקת אור לכל הבית ולכן אמר כמראה ר"ל כמנורת המאור שלכל אדם קרוב לשלחנו וכמ"ש (מ"ב ד, י) ונעשה לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה.

פסוק כב

ואחר שזכר ענין המנורה זכר מזבח הקטורת ועליו וכנגדו אמר המזבח עץ שלא אמר זה על מזבח העולה אלא על מזבח הקטורת שהיה בהיכל כמ"ש (שמות ל, א) ועשית מזבח מקטר קטורת עצי שטים תעשה אותו, וכבר הודעתיך שלא הראה ליחזקאל הנביא דבר מהעושר ולא כסף ולא זהב אלא מהקדושה העתידה ולכן אמר כאן המזבח עץ, ואמר שראהו גבוה שלש אמות להיותו מורה על האל ית' שהוא על ג' העולמות, וראה ארכו שתים אמות כנגד עולם השפל ועולם האמצעי שבזכות המזבח השמים יתנו טלם והארץ תתן יבולה, וראה כל כליו עץ ר"ל מקצעותיו שהם רגליו ואורכו שהוא גגו גוף השולחן וקירותיו שהוא מסגרתו שהכל היה העץ, והמלה משותפת מלשון עצה וידיעה כלומר התיעץ ממה שיורה זה. ואחרי שזכר המנורה ומזבח הקטרת זכר השולחן ועליו אמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' ר"ל לא תחשוב שהכרובים המצויירים בקירות ההיכל אוכלין ונהנין על השולחן הזה כי אין הדבר הזה כן אבל זה השולחן אשר לפני ה', ומורה ורומז שהעושר והכבוד והטובות הגשמיות בעולם הזה הם מאתו יתברך כמו שאמר (דברי הימים א' כט, יב) והעושר והכבוד מלפניך, ולכך אמר יתברך בצווי השולחן ולחם הפנים לחם פנים לפני תמיד (שמות כה, ל) שנקרא לחם פנים לפי שפני ה' והשגחתו חלקם בעולם הזה לאשר ישר בעיניו, וזה ענין אומרו זה השולחן אשר לפני ה' כי ידו משביע לכל חי רצון, והיה המנורה רמז לכללות החכמות והידיעות האנושיות ולכן היו בה שבעה קנים כמספר החכמות המגיעות בחקירה ועיון, והיה מזבח הקטרת רמז להשארות הנפש העולה היא למעלה ולכן נאמר בה בסוף סדר תצוה (שם ל, י) וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם קדש קדשים הוא לה', ולא קרא השולחן והמנורה קדש קדשים כי אם מזבח הקטרת להוראתה על תענוג הנפש העולה למעלה והשארותה אחר המות. הנה אם כן לא בא הכתוב הזה לבאר מדות מזבח העולה ולא שהיה של עץ אלא להודיע שהדבק באל יתברך ובתורתו יהגה יומם ולילה יאכל מפרי השגחתו בטובות המגיעות לגופו

ובחכמות המגיעות לנפשו כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה בעולם הזה ובאחרית החלד תהיה נפשו צרורה בצרור החיים את ה', ולכן היו השולחן המנורה ומזבח הקטרת בהיכל הקודש סמוך לקדש הקדשים להודיע שבשכר התורה והלוחות שהיו בקדש הקדשים יזכה האדם לשלשת המתנות האלהיות האלה אחד לגופו בעולם הזה ואחת לנפשו בעולם הזה ואחרת לנפשו בעולם הבא. וכבר יורה על אמתת הפירוש הזה שראה כל זה בהיכל ממה שכתוב אחריו ושתים דלתות להיכל ולקדש כי זה יורה שכל מה שראה עד הנה ראה בהיכל לא חוץ ממנו והותרו בזה השאלה השלישית וגם השאלה הרביעית אשר זכרתי בשאלות.

ורש"י פירש במשנת אבות פרק ג' (מ"ג ד"ה וידבר אלי) ששלש אמות שנזכרו כאן במזבח הם שלש אמות אם למקרא אם למשנה אם לכתובים ושבמקום שנאמרו ונזכרו אותם השלש אמות הוא השולחן אשר לפני השם, וזהו שאמר ר' שמעון באותה משנה אבל שלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאילו אכלו משלחנו של מקום שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה', ולפי דעתו תהיה כוונת הכתוב הזה שהקריאה בתורה בנביאים ובכתובים הם שלש אמות של מזבח ויהיה לפי דעתו ג"כ עץ מלשון עצה וידיעה כמו שזכרתי, וכמו שזכר הרב המורה (ח"ג פכ"ב) על איש היה בארץ עוץ (איוב א, א) ויהיה אומרו ואורכו שתים רמז לתורה שבכתב ותורה שבעל פה, ומקצעותיו עץ רמז לגדרי' ולסייגים שכל זה עץ ועצה תוריית, ואשר ישים התעסקותו במזבח הזה דבר לנביא האיש הדובר בו שהוא השולחן אשר לפני ה' וכאילו הקורא בתורה אוכל משולחנו של מקום זהו פירוש הרב והמשכו אחר דעת המדרש, ואשר פירשתי אני יותר נכון כפי הפשט.

פסוק כג

ושתים דלתות להיכל ולקדש וגומר עד סוף הנבואה ופרשת אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית סיפר שראה לשער ההיכל שתים דלתות וכן לקדש שהוא הדביר ראה גם כן שתי דלתות אחרות, (כד) האמנם היו כפולות והוא אומרו בסמוך ושתים דלתות לדלתות שתים מסבות דלתות שתים לדלת אחת רוצה לומר שהיו שתים דלתות לכל פתח סוגרים זה לעומת זה אחת במזוזה צפונית ואחת במזוזה דרומית, והיו שתים דלתות שהם שתי זוגות דלתות כמו ששנינו במסכת מדות (מדות פ"ד מ"א) פתחו של היכל גובהו עשרים אמה ורחבו עשר אמות וארבע דלתות היו לו שתים מבפנים ושתים מחוץ החיצונות נפתחות לתוך הפתח לכסות עביו של כותל הפנימיות נפתחות לתוך הבית לכסות אחר הדלתות שכל הבית היה מצופה בזהב חוץ מאחורי הדלתות ר"י

אומר אף הפנימיות היו עומדות בתוך הפתח וכמין איסרמיטא היו נקפלות לאחוריהן אלו היו ב' אמות ומחצה ואלו היו ב' אמות ומחצה וחצי אמה מזוזה מכאן וחצי אמה מזוזה מכאן שנאמר ושתים דלתות לדלתות שתים מסבות דלתות שתים לדלת א' ושתי דלתות לאחרת, וז"פ בין פנימיות בין חיצוניות עומדות בתוך החיצוניות וחיצוניות לצד הפנימיות ובצד שתי הדלתות של ה' אמות נפתחות זו כנגד זו ה' אמות רוחב של עובי הכותל וכנגד חציין היו נקפלות לאחריהן, נמצא שנקפלו עמדו על ב' אמות ומחצה וכשנפתחות זו לעומת זו מכסות ה' של עובי הכותל, ומ"ש במשנה כמין איסרמיטה כתב בעל הערוך שבל' יון קורין לדבר הפוך אצטרוקי, ובב"ר (סו, ו) אך יצוא יצא יעקב (בראשית כז, ל) רבנן אמרי כמין אצטרוקימטיא הדלתות היו נקפלות לאחוריהן עמד לו יעקב אחר הדלת עד שנכנס עשו ויצא לו שנאמר אך יצוא יצא יעקב יוצא ואינו יוצא שתים לדלתות אחת עמה היו שתים וכן לאחרת.

פסוק כה

ואמר ועשויה אליהן אל דלתות ההיכל כרובים ותימרים להגיד שהיו עשוין ומצויירין על דלתות ההיכל כרובים ותימרים כאשר היו עשויין ומצויירין בקירות ההיכל ואמר אליהן אל דלתות ההיכל שתי הודעות כמו יביאה את תרומת ה' (שמות לה, ה) ותראהו את הילד (שם ב, ו), ואמר ועשויה בלשון נקבה על הצורה כאילו אמר ועשויה צורת הכרובים, ואמר ועב עץ אל פני האולם מהחוץ לשון הפוך כאילו אמר ועץ עב היה נתון בבנין בקיר האולם על פניו מבחוץ כלפי המזבח, וכן היה בבנין שלמה כרותות ארזים (מלכים א' ו, לו) ואחז"ל (ר"ה ד, א) שהיו בנויות בתוך הכותלים, ורש"י פי' שעב זה הוא מה שאחז"ל במסכת מדות (פ"ג מ"ח) וקלומסות של ארז היו קבועים מכותלו של היכל לכותלו של אולם כדי שלא יבעט, ומה שאמר מהחוץ ר"ל שהיו קלומסות יוצאות לכותל פני האולם מן החוץ לכתפות האולם לשני עברי הפתח.

פסוק כו

והחלונים אטומות ר"ל שהיו חלונות רחבות מפנים צרות מבחוץ או שהיו אטומות מזכוכית וכמ"ש למעלה, וכן היו תימורים מצויירים משני הצדדים אל כתפות האולם בצלעות הבית והעבים, ופי' רז"ל (ב"ק סז, א) צלעות הבית אלו המלטסים והעבים אלו המרישות ומה הן מרישות הן קורות גדולות ומה הן מלטסים ארזים שנותנין בראש הכותלים להניח עליהן ראשי הקורות, ורש"י פי' וצלעות הבית והעבים והראני צלעות הבית שהם המלטסים והעבים שהם המרישות.

פרק מב

פסוק א

ואמר ויוציאני אל החצר החיצונה להגיד שהוציאו מן החצר הפנימית אל החיצונה בשער הצפון שהוזכר למעלה והיא עזרת הנשים, ויצא בדרך הצפון ר"ל באותו שער צפוני וכת"י ואורח תרעא דפתוח לאורח ציפונא, והגזרה והבנין כבר פי' למעלה, (ב) ולפי שזה כולו כבר נזכר לכן אמר אל פני אורך אמות המאה ופתח הצפון והרוחב חמשים אמות כמ"ש למעלה ועל פני שער האיתון על לפני שער הפנימי נ' אמה, (ג) ואמר נגד העשרים אמה לפי שזכרו למעלה ובין הלשכות עשרים אמה, ונגד רצפה אשר לחצר החיצונה הלשכה הזאת היתה מבפנים נגד הכ' ומצד חוץ נגד הרצפה אשר לחצר החיצונה שהיא עזרת הנשים כמ"ש למעלה ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר, ואמר אתיק אל פני אתיק בשלשים ר"ל לשכה על פני לשכה שלשה זו על גב זו עליונה ותיכונה ותחתונה כמ"ש למעלה והוא אומרו בשלשים.

פסוק ד

ואומרו ולפני הלשכות מהלך עשר אמות ר"ל שהיו לשכה כנגד לשכה וביניהם היה מהלך י' אמות, רוחב אל הפנימית ואמר הפנימית דרך כלל כאלו אמר הפנימיות ופתחיהן לצפון שהלשכות היו פתוחות לצד צפון, (ה) ואמר הלשכות העליונות קצרות לפי שכבר זכר שהיו לשכות ג' זו על זו אמר עתה שהעליונות היו קצרות מאחרות, והיו אלה הפך אותם התאים שזכר למעלה כי אותם היו רחבות העליונות מאשר תחתיהן כפי מה שפי' אבל באלה הלשכות היו העליונות קצרות, ונתן הטעם בזה באומרו כי יוכלו אתיקים מהנה מהתחתונות, ועוד נתן טעם אחר כי משולשות הנה ואין להם עמודים ר"ל בטעם הא' כי יוכלו אתיקים מהנה שיתפשו אוירי הלשכות מהתחתונות ומהתיכונות יתפשו מהבנין יותר לפי שהיה רחב יותר מלמטה, ואמר מהנה ואח"כ פי' מהתחתונות ומהתיכונות, ויוכלו כתוב בוא"ו במקום אל"ף והוא ענין תפישה והל' הזה מצינו בחז"ל (ב"ב יד, א) כמה לוחות אוכלות בארון ששה. והרד"ק כתב שלא יוכל להבין בנין הלשכות האלה איך היו התחתונות רחבות מהעליונות וגם רש"י לא פירש בו דבר ולא יונתן ג"כ, ועל זה אמר הרד"ק שפרשה זו עתיד אליהו לפרשה, ואפשר לומר בזה שהתאים היו רחבות העליונים מאשר תחתיהם מפני הכותל אשר עליו יסמכו שהיה רחב מלמטה וצר מלמעלה ולכן הבתים ההם העליונים היה בהם יותר שטחיות מבתחתונים לפי שלא היה בעליונים הכותל כל כך עב כמו בתחתונים, גם שהיו נסמכות

העמודים ולכן היו מתרחבות כל מה שיוכלו כי לא יפחדו ולא ייראו מהנפילה בהיותם על העמודים, (ו) אמנם הלשכות האלה היו משולשות רוצה לומר זו על גב זו ולא היה אם כן הכותל עב בצד אחד יותר מבצד אחר ולא היו על העמודים, ומפני זה היה בהכרח הבית העליון קצר מאשר תחתיו לפי שמפח' הנפילה לא יתפשטו הבתים העליונים כל מה שיתפשטו התחתונים להיותם נסמכים על הקרקע או קרוב אליו והוא אומרו על כן נאצל מהתחתונות ומהתיכונות מהארץ ר"ל שנאצלו ונתקצרו העליונות מאשר תחתיהן והוא מלשון ואצלתי מן הרוח אשר עליך (במדבר יא, יז) לא אצלתי מהם (קהלת ב, י) שהוא ענין פרישות וכן ת"י על כן דחיק.

פסוק ז

ואמר וגדר אשר לחוץ לעומת הלשכות ר"ל והגדר אשר היה חוץ לכותל המפסיק בין הלשכות ובין החצר החיצונה של צד מזרח מן הצפון לדרום היה הנה היה אורך הכותל חמשים אמה ארכו (ח) כאורך הלשכות לפיכך אמר והנה על פני ההיכל מאה אמה מן המזרח למערב כנגד האולם כי מאה אמה היה אורך ההיכל כולו כמו שנזכר והלשכות לא היו תופשות כל ארכו של היכל אלא חציו.

פסוק ט

ומתחת הלשכות יאמר שהלשכות האלה המביא מהקדים ר"ל מה שהיה מהם כלפי מזרח לא היו אותם הלשכות מגיעות אלא עד חצי ארכו של היכל, וקרא מתחת הלשכות מה שלהם כלפי מזרח לפי שהמערב היה בעליונות שלהן כי ההר מושפע ועולה עד ההיכל ומבואו היה מן המזרח כי מן המזרח היו נכנסין בהר הבית וממנו ולפנים עד האולם וההיכל במעלות הכל כמו שפירשתי, לפיכך כניסתן היתה מתחתן שהוא כלפי מזרח וזה שאמר המביא מהקדים בבואו להנה מהחצר החיצונה, ואפשר לפי דעת רש"י שאמר ומתחת הלשכות להגיד שהיו להם מחילות מתחתיהן, (י) ואמר ורוחב גדר החצר דרך הקדים להגיד כי גם כן במזרח ברוחב שבין כותל החצר והגזרה ראה לשכות כמו שראה בצפון כאשר זכר, והדרך שהיה לפניהם היה כמראה הלשכות ר"ל כמראה דרך לשכות אשר דרך הצפון כאורכן כן רוחבן כי הכל שוה בהן.

פסוק יב

ואמר ובפתחי הלשכות אשר דרך הדרום פתח בראש דרך להגיד שראה פתח בראש דרך ואי זה דרך דרך הגדרת הגינה והוא דרך הקדים בבואן ר"ל כשיהיה האדם נכנס ובא מן המזרח, והגדר והגנה ר"ל מעלת אבנים עשויה כמו גדר אבנים שהיתה הגונה ונאה, ות"י דוכן ליואי ודוכן הלוים היה במזרח כשהיו הלוים עולים מעזרת ישראל לעזרת הכהנים

וכן אמרו במשנה דמדות (פ"ב מ"ה) וחמש עשרה מעלות עולות מתוכם לעזרת ישראל כנגד ט"ו שיר המעלות שיש בתהלים שעליה הלוים עומדים בשיר ולא היו צרוטות פירש מוקפות אלא כחצי גורן עגולה ולשכות היו תחת עזרת ישראל פתוחות לעזרת הנשים ששם הלוים נותנים כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר כך היא המשנה שמה, ואלו המעלות לא היה הדוכן שעליו הלוים היו משוררים בשעת הקרבן כי אותו היה בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים ואלה המעלות היו בין עזרת הנשים לעזרת ישראל והיו הלוים אומרים עליהם שיר בשמחת בית השואבה כמ"ש במס' סוכה פרק החליל (נא, ב), אמנם הדוכן שהיו אומרים עליו שיר תמיד בשעת הקרבן היה כמו שנזכר במשנת מדות כשהיו הלוים עולים מעזרת ישראל לעזרת הכהנים, וכן אמר עזרת ישראל היתה אורך קל"ה אמה על רוחב י"א וכן עזרת הכהנים היתה אורך קל"ה אמה על רוחב י"א וראשי פספסין היו מבדילין בין עזרת ישראל לעזרת הכהנים ר"א בן יעקב אומר מעלה היתה וגובהה אמה והדוכן נתון עליה ובה שלש מעלות של חצי אמה נמצאת עזרת הכהנים גבוה מעזרת ישראל שתי אמות ומחצה כך היא המשנה שנויה שמה, ונראה כי המעלה הזאת קרא הנביא פה הגדרת הגנה, ומן הכתוב גם כן ראינו שדוכן הלוים היה נתון במזרח כמו שאמר בדברי הימים (דה"ב ה, יב) והלוים המשוררים לכולם לאסף להימן לידותון ולבניהם ולאחיהם מלובשים בוץ במצלתים בנבלים וכנורות עומדים מזרח למזבח.

פסוק יג

וזכר הנביא שאמר לו האיש הנראה אליו לשכות הצפון וכן לשכות הדרום אשר אל פני הגזרה הנה לשכות הקדש רוצה לומר המה הם לשכות הקדש אשר יאכלו שם הכהנים אשר הם קרובים לה' להוציא ערל לב וערל בשר, את קדשי הקדשים לפי שקדשי הקדשים היו נאכלין לפניהם מעזרת ישראל ולפניהם היא הנקראת עזרה בסתם והיא מקום קדוש לאכילת קדשי הקדשים אם ירצו אבל בעזרת הכהנים שהיא לפנים מעזרת ישראל היו לשכות הכהנים ושם היו אוכלין קדשיהם, והנה אמר והמנחה והחטאת והאשם שהם מכלל קדשי הקדשים אחרי שכבר אמר בכלל קדשי הקדשים לפי שגם שלמי צבור היה להם דין חטאת ואשם ונקראים גם כן קדשי הקדשים ועליהם אמר שם יניחו קדשי הקדשים רוצה לומר לא כולם שם.

פסוק יד

ואומרו בבואם הכהנים ולא יצאו מן הקדש רוצה לומר כי בצאת הכהנים מעבודתם ובבואם לעזרת הכהנים שם יניחו בגדי הכהונה שעבדו בהם לפי שלא יצאו באותם הבגדים אל החצר החיצונה שהיא עזרת ישראל כי היא החיצונה לעזרת ישראל הכהנים,

ולכך אמר מהקדש אל החצר החיצונה כי חצר הכהנים מקודשת מעזרת ישראל ופנימה לה ועד הנה קרא עזרת הנשים החצר החיצונה, ואומרו וקרבו אל אשר לעם ענינו שאחר שילבשו בגדים אחרים יוכלו לגעת באותם בגדים אחרים אל הבגדים אשר לעם ישראל ובעזרת ישראל כי ישראל לא היו נכנסין לעזרת הכהנים אלא לסמיכה לשחיטה ולתנופה ובבגדי כהונה לא היו רשאין הכהנים לגעת בבגדי העם שהם חול שהם מדרס להם ותרגם יונתן וקרבו אל אשר לעם ויתערבון עם עמא.

פסוק טו

וזכר הנביא שהאיש הנראה אליו כלה את מדות הבית הפנימי שהם החצרות והלשכות כי הכל היה לתשמישי הבית הפנימי שהוא ההיכל ושאז הוציאו בשער המזרחי חוץ לחומת הר הבית ומדד כל אותה פאה סביב סביב, (טז) והנה מצא מהארבעה רוחות שהיו להר הבית שהיו ברוח הקדים חמש אמות קנים בקנה המדה שזכר בתחילת המראה, (יז) וככה לרוח צפון ת"ק קנים (יח) וכן לרוח דרום ת"ק קנים (יט) ומשם בסבוב בא אל רוח ים שהוא מערב ומדד שהיה גם כן ת"ק קנים, (כ) הרי שהיה הר הבית מרובע ולכל רוח ורוח ממנו היה ת"ק קנים שהם שלשת אלפים אמה.

פרק מג

פסוק א

וכאשר השלים למדוד את הר הבית כולו הוליכו אל השער שהוציאו ממנו והוא שער המזרחי, (ב) והנה כבוד אלקי ישראל בא מדרך הקדים רוצה לומר שראה השכינה שהיתה באה אל בית המקדש וחוזרת לשבת שמה כימי עולם וכשנים קדמוניות, ואמנם למה ייחס ביאת כבוד ה' אל המזרח הנה הוא לפי שבתנועת הגלגל היומי וזריחת השמש בכל יום הראנו השם את כבודו ואת גדלו כי התנועה העצומה היא מורה על המניע היכול במוחלט יתברך, ולכן אמרו המדברים ברוח הקדש ממזרח שמש ועד מבואו מהולל שם ה' (תהלים קיג, ג), ואמר הנביא שכמו שבבוקר בבוקר יזרח השמש אורו בעולם מדרך הקדים כן זרח לישראל כבוד שכינתו מדרך הקדים על דרך מה שאמר ישעיהו (ישעיה ס, ב) ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה, ואולי שרמז גם כן באומרו מדרך הקדים שראה ששכינה באה באותו דרך ואופן שבא לישראל כשהקימו המשכן במדבר כי זהו הדרך הקדים והדרך הקדום לביאת השכינה וקולו של אותו כבוד היה כקול מים רבים ומראהו היה זוהר בלתי משוער עד שלא יושג מפאת עצמו אלא מפאת מה שראה שהארץ האירה מכבודו והותרה בזה השאלה החמישית.

פסוק ג
ולפי שיחזקאל ראה שתי מראות להודיע חורבן בית המקדש וירושלים האחת בתחילת הספר והשנית כשראה את המשחית הבא לשחת העיר, והיה שראה בהם ענין השכלים הנבדלים שהיו מניעים את הגרמים השמימיים להורות ולחייב חורבן ישראל והשחתתם והשפע המגיע מאת האל יתברך על השכלים ההם לעשותו, וכן הוראות הגרמים השמימיים מפני זה להלחם בישראל, לכן אמר הנביא כאן שכאשר ראה ביאת הכבוד ראה אותו כמראה וביאר מהו כמראה ההיא באומרו אשר ראיתי בבואו לשחת העיר שהיא המראה השנית, ושגם כן ראה עתה בביאת הכבוד מראה כמראה אשר ראה אל נהר כבר כי הנה ראה השפע האלקי חוזר לשכון בישראל ושמלאכי אלקים חוזרים לחנות סביבם לחלצם ולמלטם, וכן השמש והירח והכוכבים משתחוים לו ולכן נפל הנביא על פניו והשתחוה לכבודו כי ידע כי שב השם מחרון אפו וששבו הדברים כולם כמו שנסתלקו והותרה בזה השאלה הששית.

פסוק ד
וחזר לומר שנית וכבוד ה' בא אל הבית לפי שבראשונה אמר שראה הכבוד בא מדרך הקדים אבל לא ראה אותו חל ונכנס בבית ולכן הוצרך לומר שנית שכבוד ה' בא ונכנס אל הבית דרך שער אשר פניו דרך הקדים, ומזה תדע למה היו תאים וצלעות סביב הבית לשלש הרוחות צפון ודרום ומערב ולא היה דבר לצד מזרח שהנה היה זה לרמוז שה' צבאות בא בו כי עם היותו לא גוף ולא כח בגוף הנה יפול עליו זה כלשון בני אדם והיה המקום ההוא פנוי לביאתו מבלי מונע.

פסוק ה
וזכר הנביא שנשאהו רוח נבואתו ויביאהו אל החצר הפנימי וראה שכבר היה מלא כבוד ה' את הבית, (ו) ושמע קול אדם מדבר אליו מהבית כי אחרי ששרתה שם השכינה באה משם אליו הנבואה כאשר באה למשה מאהל מועד ואמר מדבר אלי כאילו היה מדבר בינו לבין עצמו והדבור מגיע אליו.

פסוק ז
ואומר לו את מקום כסאי ואת מקום כפות רגלי אשר אשכון שם רוצה לומר זהו מקום כסאי כי בית המקדש של מטה מכוון כנגד כסא הכבוד ומקום כפות רגלי על דרך והארץ הדום רגלי (ישעיה סו, א), והענין שבזה המקום אשכון בתוך בני ישראל לעולם ולא תחרב הבית עוד לפי שלא יטמאו עוד בני ישראל שם קדשי כמו שהיו עושים בזמן העבר המה ומלכיהם רוצה לומר העמים בפני עצמם והמלכים בפני עצמם, ועל טומאת

העם אמר בזנותם שזנו אחרי אלהי נכר הארץ, ואמנם על טומאת מלכיהם אמר ובפגרי מלכיהם ואמרו המפרשים שרמז בזה למנשה ואמון שנקברו בגן ביתם אמר ובפגרי מלכיהם לפי שהיו רעים וחטאים לה' מאד וכאילו היו המלכים ההם פגרים מבלי נשמות והיו מטמאים את הארץ כאשר יטמאו אותה הפגרים מתים, האמנם פירש במה היה טומאתם ואמר במותם רוצה לומר בבמותיהם שהיו עובדים עבודה זרה והיה הדבר היותר מגונה, (ח) בתתם סיפם את סיפי ומזוזתם אצל מזוזתי כלומר שהיה בית המלך סמוך לבית השם והקיר ביניהם ולכן טמאו את שם קדשי בתועבותם כי כמו שהמת יטמא את הכהן בבואו בבית אשר הוא שם כן פגרי המלכים ההם טמאו את שם הקדש בתועבותם שעשו להיותם סמוכים למקדש וקרובים אליו ולכן אכלתי אותם באפי.

פסוק ט

אמנם עתה ירחקו בני ישראל את זנותם וגם כן פגרי מלכיהם ירחקו את זנותם ממני, ובהיותם טהורים וטובים אשכון בתוכם לעולם ורש"י פירש ירחקו את תזנותם שהבדלתי לי הקף גדול סביב.

פסוק י

הנבואה העשרים תחילתה אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית וגומר עד כה אמר ה' אלקים בראשון באחד לחדש. ויש בה ששה פרשיות. הא', אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית. הב', וישב אותי דרך שער המקדש. הג', והכהנים הלוים בני צדוק. הד', ובהפילכם את הארץ לנחלה. הה', כה אמר ה' רב לכם נשאי ישראל. הו', כל עם הארץ יהיו אל התרומה. ויש לי לשאול בה ששת השאלות.

השאלה הראשונה באומרו הגד את בית ישראל את הבית ואמר ומדדו את תבנית ואם נכלמו מכל אשר עשו וגומר כי מה ענין צורת הביתו ומדות תבניתה לשיכלמו מעונותיהם והמפרשים פירשו שבעבורם נחרב בית זה, אבל א"א לישב ע"ז ואם נכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו וגומר כי הנה הדברים ההם אינם מכלל מה שעשו כי הם לא עשו צורת הבית ולא מוצאיו ומובאיו ולא היה בזה כלימה, גם אומרו וכל צורותיו וכל תורותיו הודע אותם יקשה מאד שהיה לו לומר הראה אותה ואיך יאמר וישמרו את כל צורותיו ואת כל חקותיו ועשו אותם כי לא יפול בזה מצות שמירה ולא מצות עשייה.

השאלה השנית באומרו זאת תורת הבית על ראש ההר כל גבולו סביב סביב קדש קדשים, הנה זאת תורת הבית כי הנה צורות הבית ותורותיו כבר נזכרו בפ' של מעלה והפסוק הזה זאת תורת הבית על ראש ההר מורה שעתה יבאר תורת הבית, ואם על מה

שנזכר בפרשה שלמעלה אמר הפסוק הזה היה ראוי שיכתב בסוף הפרשה שלמעלה ומה לו במקום הזה גם אומרו שנית זאת תורת הבית הוא כפל.
השאלה השלישית למה הראה השם לנביא בכאן מדות מזבח העולה ולא זכר דבר משאר כלי הבית לא כיור וכנו ולא כלי ההיכל שולחן ומנורה ומזבח הקטרת להיות כולם עתידים לחזור ולהיות בבית עולמים, וכיון שבפרשה שלמעלה זכר השלחנות של שיש שישחטו עליהן הקרבנות יותר ראוי היה שיזכור כאן שולחן לחם הפנים.
השאלה הרביעית באומרו השער הזה סגור יהיה לא יפתח ואיש לא יבא בו כי השם אלקי ישראל בא בו והיה סגור, כי הנה האל יתברך אינו גשם ולא כח בגשם ולא יבא במקום ואם אמר זה על הכבוד שבא דרך שער הקדים למה יהיה מפני זה סגור אדרבה שראוי שיהיה פתוח תמיד לרמוז על אותה ביאה, והנה ניצוץ השמש היה נכנס בשער ההוא בכל יום להיותו כנגד המזרח ולמה יהיה סגור ויחדל האור מעבור בו, גם שמיד אחר זה אמר שהנשיא ישב בו לאכול לחם ואם כן לא יהיה סגור וכבר נפתח.
השאלה החמישית באומרו ויביאני דרך שער הצפון אל פני הבית וארא והנה מלא כבוד ה' את בית השם, כי זה כבר נזכר למעלה ומה צורך לזוכרו כאן פעם אחרת גם ששם נאמר כשראה הכבוד ויוליכני אל השער אשר פונה דרך הקדים וכאן אמר שראה אותו כשבא דרך שער הצפון והם מקומות מתחלפים למראה אחת.
השאלה השישית ממה שזכר בפרשת ובהפילכם את הארץ בנחלה וגומר שצוה יתברך שירימו תרומה מארץ ישראל למקום המקדש ולמושב הכהנים ולמושב הלוים ואמר שיהיה מזה אל הקדש ת"ק קנים על חמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב, וכבר נזכר בפרשה שלמעלה שהקנה הוא שש אמות וטפח ואיך יהיה אפשר הדבר הזה כי כפי האורך והרוחב מהמדות ההמה יתחייב שתהיה ירושלים יותר גדולה מחצי היישוב כולו ובית המקדש יותר גדול מכל ארץ ישראל עד שמפני זה חשבו אנשים מתפקרים מבני עמנו שלא היו הדברים האלה כפשוטם אלא שהיה כולו משל על השכר הרוחני, והביאו על זה ראיה ממה שאמר בסנהדרין פרק חלק (סנהדרין צז, ב) והוא גם כן במסכת סוכה פרק לולב וערבה (סוכה מה, ב) אמר רבי אבא תמני סרי אלפי פרסי הוי דרא קמי קודשא בריך הוא שנאמר סביב שמנה עשר אלף וכתב רש"י בפירוש שמה בירושלים של מעלה משתעי קרא בסוף יחזקאל, וכבר יתאמצו בזה חכמי הנוצרים לבטל כח הנבואה הזאת לפי שהיא חזקה ומוכרחת על הגאולה העתידה.
והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כולם.

הכוונה הכוללת בנבואה הזאת היא שצוה ה' לנביא שיגד לבני ישראל ויודיעם בנין הבית ועניניו ומדותיו לא לבד מפאת עצמם אלא שמפני המדעים שיורו וירמוז אליהם, ואמר זה על הבנין שנזכר למעלה והודיעו גם כן בנין המזבח ומדותיו והקרבנות אשר יעשו עליו בחנוכת המזבח כמו שעשה משה בימי המלואים ושלמה בחנוכת המזבח וגם עולי הגולה בחנוכת המזבח שבנו בבית שני, והראהו עוד ששער המקדש המזרחית היה סגור ולא יפתח ואיש לא יבוא בו והוא הפתח אשר בו ראה שנכנס הכבוד והיה סגור לרמוז שלא יצא משם הכבוד לעולם ושהנשיא ישב קרוב לפתח ההוא לאכול לחם משלמיו לפני ה' לא שיכנס בפתח אבל שישב אצלו מחוץ, והזהיר את העם בשמירת המקדש וכבודו בכל חקותיו ובכל תורותיו ושלא יבואו לשרת בו ערלי לב ולא ערלי בשר כי אם הכהנים הלוים בני צדוק אשר שמרו את משמרת ה' ולא נטו אחרי העבודה זרה בזמן שהיו ישראל תועים אחריה המה ישרתו במקדש, והזהיר במלבושם שילבשו בגדי פשתים ולא יעלה עליהם צמר בשעת עבודה ושיפשטו הבגדים הקדושים בלשכות הקדש כשיצאו לדבר ולהתעסק עם העם, ושאר המצות התלויות בכהנים הזהיר עליהם פה עם חידוש מה כמו שיתבאר, והראהו עוד חלוקת הארץ איך תהיה לעת"ל ר"ל שלא תתחלק א"י כולה לשבטים אבל שיעשו מן הארץ ממזרח למערב י"ג רצועות וחלקים שוים ברוחב שוה בכולם ושי"ב מהם יהיו לי"ב שבטים כמו שיתבאר עוד בסוף הספר, והחלק הי"ג יהיה תרומה לה' קדש מן הארץ ויהיה החלק ההוא אורך כ"ה אלף ורוחב עשרה אלף ושמאותו חלק התרומה באמצעיתו יהיה הר הבית שהוא הקדש מרוחב מרובע ת"ק קנה לכל רוח ובו יהיה המקדש ומושב לכהנים משרתי המקדש ומקום ללוים משרתי הבית, ומחלק התרומה ההיא ג"כ תהיה אחוזת עיר ירושלים שתהיה לעומת תרומת הקודש והיתר מאותו חלק התרומה יהיה לנשיא אחוזת נחלה לעולם והוא מלך המשיח חלף עבודתו אשר יעבוד בקבוץ הגליות וכיבוש הארץ וחלוקתה באופן שהנשיא יהיה לו נחלה משלו ולא יגזול ולא יעשוק דבר מנחלות בנ"י, ועוד נתן לנשיא תרומה מתבואות הארץ מדי שנה בשנה מהחטים והשעורים והשמן והצאן לפרנסתו ועליו יהיה מוטל הוצאת הקרבנות בכל מועדי ה' וכמו שיתבאר כ"ז בפסוקים. ואתה בן אדם הגד לבני ישראל את הבית וגו' עד וישב אותי דרך שער המקדש כתבו המפרשים שצוה השם לנביא שיגיד לבני הגולה את צורת הבית כדי שיכלמו מעונותיהם שסבבו להחרב בית ה', ושיגיד להם ענין הבית העתיד שלא יחרב לעולם בעבור שלא יחטאו עוד כמו שאמר ירחקו את זנותם, ושצוהו שימדדו את תבנית צורת הבית לסימן כי עוד יעשו כן לעתיד בבוא הגואל ותחיית המתים, (יא) ושזהו אומרו וישמרו את

כל צורותיו ואת כל חוקותיו שישמרו אותם בליבם ויאמינו שכן יהיה לעתיד, ויותר נכון לפרש שמפני שבזמנו של יחזקאל היו תועים בני ישראל בעבודת השמש והירח וכמו שאמר מאותם שהיו אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה משתחוים לשמש, לכן צוה לנביא שיגיד להם כל מה שראה בנבואתו מבנין הבית כדי שיתבודדו ויתבוננו בענין הבית וימדדו את תבניתו, ולפי שהדברים ההם יש להם רמיזות עליונות בדברים האלהיים כמו שבארתי בבנין בית שלמה לכן בהתבוננותם בענין הבית ומדותיו יתבאר להם טעותם בעובדם את המשרתים יכירו וידעו כי לה' המלוכה והוא המושל והמשגיח שהם הדברים אשר יורו עליו עניני הבית ומדותיו, ובזה יכלמו מעונותיהם בראותם כי לא מעבר לים הוא אבל בביתם ימצאו מה שילמדם להועיל אם יתבוננו בו, ואמר שמות רבים צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ואמר פעם שנית וכל צורותיו ואמר בו לשון חקים ותורות לפי שהדברים הם מושגים אצלינו באחד מארבע אופנים אם בחוש ואם במושכל ראשון ואם במופת ואם בקבלה, ואמר צורת הבית על הנראית בחוש ותכונתו על התכונה הנרשמת בנפש שהיא ההתחלה שממנה תבוא ידיעת המושכלות הראשונות, ואמר מוצאיו על המופתים הנעשים מה שיוצאים מהקדמות החושים ומהמושכלות הראשונות, ומובאיו הם המקובלות הבאות לאדם מהאבות בדרך קבלה ולכן צוה השם וכל צורותיו וכל חקתיו וכל תורותיו הודע אותם כי אמר בזה צורותיו על המוחשות ועל המושכלות הראשונות כי הם כולם צורות מושגות לאדם בלי עיון וכל חוקותיו הם המקובלות שאין להם טעם וכל תורותיו הם המופתים הנודעים בהוראה ולמוד, והענין שמתכונת הבית וסדורו וחלקיו יודיע וילמד להם כל זה כדי שישתלמו באמונותיהם אם בדברים המתבארים ע"ד היקש ואם הנודעים מצד הקבלה לבד, ולהיות זאת כוונת הכתובים באמת אמר הגד לבני ישראל את הבית ואמר הודע אותם ולא אמר הראה לפי שאין הדבר תלוי בראיית העין כי אם בהבנת הנרמז והמכוון בבנין זה ועם זה הותרה השאלה הראשונה.

פסוק יב

ואומרו זאת תורת הבית כתבו המפרשים שהיא הנזכרת למעלה, ועל ראש ההר הוא הר הבית שההיכל יהיה בראש ההר כמו שכתוב בענין, כל גבולו סביב כל גבול ההר סביב סביב הוא קדש הקדשים ואמר זה כנגד ירושלים שהיא כולה קדש כמו שאמר והיתה העיר קדש אבל ההר הוא קדש קדשים, וכבר זכרתי בשאלות מה שישיגם על זה מהספק, והנראה לי בו הוא שבעבור שצוה שיגד את בני ישראל את הבית וכל צורותיו וכל תורותיו הנרמזים בעניני הבית ביאר מה הם התורות שיורה עליהם הבית בכלל,

והיה הר הבית מרובע לד' רוחות לרמוז על ארבעה מחנות של מלאכים הסובבים את כסא הכבוד, והיה לכל רוח ג' אלפים אמה שהם ת"ק קנים לרמוז שאותו רביעיות נמצא בכל שלושת העולמות בשכלים הנבדלים ובגלגל ובעניני העולם השפל גם כן ועל זה אמר זאת תורת הבית שהוא על ראש ההר שזה יורה שהשוכן בו הוא על כל אלקים כי כמו שהבית היא עליון על ראש ההר כן אלהי הבית ההוא הוא גבוה מעל גבוה, עוד זכר הוראה שנית והיא אומרו כל גבוליו סביב סביב קדש קדשים רוצה לומר שאין הקדושה בלבד בדביר כי היא גם כן בהיכל ובאולם ובחצר ובכל הר הבית, וזו גם כן הוראה רבה כי כמו שהבית כולה קדש קדשים ואין בה דבר חולין כן האמונות האלהיות הם כולם אמת ויציב ונכון וקיים ואין בהם שקר ועולה כלל, ועל ההוראה הזאת השנית אמר פעם שנית הנה זאת תורת הבית רוצה לומר אחדותה בקדושה בכל חלקיה ולא בא אם כן הכתוב הזה להודיע שהיה הבית על ראש ההר ולא שהיה כל גבולו קדש כי כבר נזכר מזה למעלה והותרה בזה השאלה השנית.

פסוק יג

ומפני שהיה הנביא עתיד לבאר ענין הכהנים בעבודתם והקרבנות אשר יקריבו על המזבח כמו שיבאר אח"ז, לכן התחיל מיד ואלה מדות המזבח כי הצורך לבאר ענין המזבח ומדותיו להגיד אחר כך הקרבנות שיקריבו עליו ולזה לא זכר שאר כלי הבית לפי שלא נעשה בהם שנוי ולא חידוש ממה שזכרה בהם התורה וממה שעשה שלמה בבנינו וזכר בלבד מזבח העולה לאותה סבה שזכרתי, ואם נזכרו שלחנות השיש היה לפי שהיו דבר מחודש לעתיד והותרה בזה השאלה השלישית.

והנה במדות המזבח שאמר אמה אמה וטפח וחיק האמה ואמה רחב וגו' פירשו חז"ל (מנחות צז, א - ב) שחיק האמה הוא יסוד ואמה רחב הוא הסובב וגבולה לשפתה סביב זרת האחד אלו הקרנות וזה גב המזבח הוא מזבח הזהב, ויונתן תרגם ואלין משחת מדבחא באמיא באמתא והיא אמה ופשך ותשויתה אמתא ואמתא פתיא וגדנפא מקף ליה על שפתיה סחור סחור זרתא חדא ודין טקוס מדבחא, ובמס' מדות (פ"ג מ"א) שנינו המזבח היה ל"ב על ל"ב עלה אמה וכנס אמה זהו יסוד נמצא שלשים על שלשים עלה חמש וכנס אמה זהו סובב נמצא כ"ח על כ"ח על שלש וכנס אמה זהו מקום קרנות אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ו על כ"ו זהו מקום הילוך רגלי הכהנים אמה מזה ואמה מזה נמצא כ"ד על כ"ד זהו מקום המערכה, אמר רבי יוסי מתחילה היו כ"ח על כ"ח וכונס ועלה במדה זו עד שנמצא מקום למערכה כ' על כ' וכשעלו בני הגולה הוסיפו עליו ד' אמות מן הצפון וד' אמות מן המערב כמין גאם שנאמר והאריאל שתים עשרה אורך

בשתים עשרה רוחב רבוע יכול שאינו אלא שתים עשרה על י"ב כשהוא אומר על ארבעת רבעיו מלמד שמן האמצע הוא מודד י"ב אמה לכל רוח הנה תראה שחכמים זכרונם לברכה פירשו כי מדות זה המזבח הם מדות מזבח מבית שני ודעת יונתן אינו כדעתם כמו שתראה. ואפשר לפרש כי מדה אחרת יהיה למזבח הקטורת ושלא דיבר הכתוב כאן אלא במזבח העולה ואמר ואלה מדות המזבח כמו שמבאר והולך עד ויאמר אלי בן אדם, ופירוש באמות באמות הידועות בנבואה הזאת שכל אמה מהם ו' טפחים כי שאר האמות בסתם בת ה' טפחים הם וזאת המדה היתה בת ו' טפחים וכן אמר בתחלת הנבואה שש אמות באמה וטפח, ואמרו וחיק האמה ואמה רוחב להגיד שבאמצע המזבח היה גובה אמה ורוחב אמה והוא מקום המערכה, וגבולה אל שפתה סביב זרת האחד גבול האמה היה גבוה זרת אחד ופירוש גבולה מסגרת כמו שתרגם יונתן גדנפא, ואומרו וזה גב המזבח רוצה לומר זה שסיפר הוא גב המזבח היותר גבוה שבו שהוא מקום המערכה לפיכך קראו גב.

פסוק יד

עוד אמר ומחיק הארץ עד העזרה התחתונה שתים אמות ורוחב אמה אחת ומהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבעה אמות ופירושו שקורא עזרה מקום מעמד הכהנים המקריבים על המזבח כמו שקרא גם כן מקום מעמד ישראל עזרה, והעזרה העליונה היא מהמזבח כלפי האולם והתחתונה היא מהמזבח כלפי מזרח והמזבח היה בנתים, ואמר עתה שמחיק הארץ שהוא מאמצע הארץ ששם המזבח עד העזרה התחתונה היו שתים אמות רוצה לומר באורך ורוחב אמה אחת ולכן היה מהעזרה הקטנה עד העזרה הגדולה ארבעה אמות וברוחב אמה אחת וידמה שקרא עזרה קטנה לתחתונה וגדולה לעליונה.

פסוק טו

ואומרו וההר אל ארבע אמות הוא מקום המזבח ושטחו מלמטה על הארץ שהיה אותו שטח ארבעה אמות באורך וכן בגובה, ונקרא הראל כלומר בית אל כאילו קראו הר האל ובסוף הארבע אמות בגובה היה מתרחב המזבח והיו יוצאים אבני המזבח לחוץ ואותו המקום בייחוד הוא הנקרא אריאל ואמרו חכמים זכרונם לברכה כי נקרא המזבח אריאל לפי שהאש הקדושה היורדת מן השמים היתה רבוצה בו כארי, (טז) ואותו מקום שנקרא אריאל היה י"ב באורך וי"ב ברוחב רבוע אל ארבעת רבעיו ומשם ולמעלה היו ד' הקרנות.

פסוק יז

ואומרו והעזרה י"ד אורך וארבע עשרה רוחב לא פירש הכתוב על איזו עזרה אומר כך אם על הגדולה או על הקטנה, ורש"י פירש והעזרה י"ד אורך על גג המזבח שהיה עד

מקום הקרנות ועד מקום רגלי הכהנים כ"ח על כ"ח וי"ד כאמור כאן מאמצעיתו מודד כמו שמפורש, אל ד' רבעיה והגבול כמו שפירשתי הוא המסגרת שהיה חצי אמה בגובה לעזרה סביב וחז"ל פירשוהו על הקרנות, ואומרו והחיק לה אמה סביב לא פירשו ג"כ מה היה משמש זה החיק בעזרה, אבל אומרו ומעלותיהו פנות קדים ענינו שהמעלות שהיו עולין בהן למזבח היו פונות לצד מזרח ומעלותיהו כמו מעלותיו והוא כמו מגן גבוריהו (נחום ב, ד) שהוא כמו גבוריו, ועם היות שצותה תורה ולא תעלה במעלות על מזבחי (שמות כ, כו) הנה ראה הנביא כאן מעלות למזבח אולי שהיו עשויות כמין גביש, או יהיה פירושו שהיו המעלות בין לחיק העזרה, ודעת יונתן הוא שהיו עולין לעזרה לא למזבח וכן תרגם כל חיק בזאת הפרשה תשויתא רוצה לומר מקום שוה ותרגם העזרה מסמתא, ולפי רבותינו זכרונם לברכה יהיה פירוש העזרה כבנין המזבח עצמו וקורא לו מלבן מן המלבנות עזרה כי מלבנות היה עשוי המזבח כמו שאמרו (זבחים נד, א) תני לוי כיצד בונין את המזבח מביא מלבן שהוא ל"ב על ל"ב וגובהו אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו יסוד וחוזר ומביא מלבן שהוא ל' על ל' וגבהו ה' ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו סובב וחוזר ומביא מלבן שהוא כ"ח על כ"ח וגבוה שלש אמות ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו מקום המערכה וחוזר ומביא מלבן שהיא אמה על אמה וגבוה אמה ומביא חלוקי אבנים מפולמות בין גדולות בין קטנות ומביא סיד וזפת וקוניא וממחה ושופך וזהו קרן וכן לכל קרן וקרן, ופירוש מפולמות לחות כמו דגים מפלמין.

פסוק יח

ואחרי שביאר לו מידות המזבח אמר לנביא אלה חקות המזבח ביום העשותו רוצה לומר ביום שתשלם מלאכתו יעלו עליו קרבן זה כמו שעשו במשכן ביום שמיני למלואים.

פסוק יט

ואומרו ונתת אל הכהנים הלוים צוה ליחזקאל הנביא שהיה כהן שיתן הקרבן הזה לכהנים להקריבו ובזה הודיע לנביא שתי הודעות לעתיד לבוא, האחת שבבית עולמים לא ישרתו כי אם הכהנים שהם מזרע צדוק כי לפי שנמשח צדוק לכהן גדול כאשר נמשח שלמה למלך קרה לו ולזרעו בכהונתו מה שקרה לזרע דוד במלכותו והוא שכאשר פרקו ישראל מעליהם עול מלכות שמים פרקו גם כן מעליהם מלכות בית דוד וכהונת בני צדוק ועשה ירבעם כהנים מקצה העם כלבבו, אמנם לעתיד לבוא ישובו בני ישראל

ובקשו את ה' אלהיהם את דוד מלכם וכמו שישוב ביניהם האלהות ומלכות בית דוד כן תשוב הכהונה לזרע צדוק ולכן צוה בזה שיתן הקרבן הזה לעשותו אל הכהנים הלוים אשר הם מזרע צדוק וכבר ביאר הנביא שבימים ההם השם יתברך יצרוף ויזקק את בני לוי, (כ) וההודעה השנית שבאה בכאן היא מתחיית המתים שיהיה בזמן קיבוץ הגליות ולכן אמר ליחזקאל ולקחת מדמו ונתת על ארבע קרנותיו כי הנה בשרו שיקום בתחייה ושהוא יהיה בחנוכת המזבח והוא יזה את דם פר החטאת, וזה ממה שיוכיח שלא היה זה מזבח של בית שני כי יחזקאל לא עלה שמה והוא מת בארץ בבל ושם נקבר כמו שביארתי בהקדמת פירוש זה הספר, גם כי סדר הקרבנות שעשו אנשי הגולה אינו כסדר הזה והם עשו המזבח קודם ההיכל והנה צוה כאן בפר בן בקר לחטאת כי כן עשה משה במלואים, ואומרו ואל ארבע פנות העזרה ואל הגבול היא העזרה הנזכרת שהיתה לפני המזבח וגבולה.

פסוק כא

ואמר ולקחת את הפר החטאת ושרפו במפקד הבית מחוץ למקדש ענינו שישרוף את הפר לפנים מחומת הר הבית רצה לומר במקום שמצווים הכהנים לשרוף בו פרים הנשרפין ושעירים הנשרפין כי לשון מפקד הוא מענין מצוה כמו והוא פקד עליו במפקד יחזקיהו (דברי הימים ב' לא, יג), אמנם רש"י פירש מפקד הבית תכלית הבית מקום שהבית כלה כמו לא נפקד ממנו איש (במדבר לא, מט) ואמר שתהיה שריפת הפר מחוץ למקדש אבל לא חוץ מהר הבית.

פסוק כב

וכן צוה לו שביום השני יקחו שעיר עזים לחטאת, (כג) ושבכלותו מחטא ומכפר בשעיר באותו יום שני יקריב עוד באותו יום שני פר אחד ואיל אחד, (כד) והזהיר שיתן עליהם מלח כמו שהזהירה תורה על כל קרבנך תקריב מלח (ויקרא ב, יג), (כה) ושיעשה כן שבעת ימים עם אותו יום שני שבכל אחד מהשבעה ימים ההם יעשה שעיר ופר ואיל, (כו) ובאותם שבעת הימים יכפרו ויטהרו המזבח לקנח אותו מדרך חול שבו להכניסו בקדושה וימלאו הכהנים את ידיהם והיה זה לפי שנטמאה הארץ ביד גויי הארץ והכהנים בגלות לא אמרו איה ה'.

פסוק כז

ואמר ויכלו את הימים שהכהנים יכלו שבעת ימים על זה הסדר והיה מן היום השמיני והלאה יעשו עולות וזבחים כמו שמפורש בתורה, ואמר ורצאתי אתכם להגיד שיהיו

לפניו לרצות קרבנותיהם הנה ביאר בזה שבעת ימי המלואים שבראשון יקריבו פר אחד בלבד ובשאר שבעת הימים יקריבו בכל יום שעיר אחד פר אחד איל אחד.

פרק מד

פסוק א

וישב אותי דרך שער המקדש וגומר עד והכהנים הלוים בני צדוק, סיפר שהאיש הנראה אליו השיבו דרך שער המקדש החיצון שהוא ההיכל הפונה קדים רוצה לומר לשער המזרחי והוא סגור רוצה לומר שמצאו סגור עם היות שכבר היה פתוח כשבא כבוד ה' אל הבית כמו שאמר למעלה, (ב) ולכן אמר ה' רוצה לומר שלא אמר לו זה האיש הנראה אליו אלא שהשם הנכבד אמר לו השער הזה יהיה סגור כלומר אל תתמה יחזקאל ממה שמצאת עתה השער הזה סגור כי לא לחנם הוא אלא לפי שהשער הזה סגור יהיה תמיד לא יפתח עוד ושום איש לא יבוא בו, והיה זה לפי שה' אלהי ישראל בא בו, וענין זה אצלי כך הוא שבזמן בית ראשון ובזמן בית שני השער המזרחי פתוח היה כאילו היה מורה ומתרה שבאותו דרך יצא כבוד השכינה וישב אל מקומו ויעלה מעל ישראל, אמנם בבית עולמים לפי שבא הכבוד לשכון בתוך ישראל עדי עד לנצח כמו שאמר ושכנתי בתוכם לעולם (לעיל מג, ט) לכן לרמוז אל ההבטחה הנפלאה הזאת הראהו השם השער פתוח וכבוד השכינה בא בו והראהו מיד הפתח סגור להגיד שהשכינה והכבוד לא יצא משם עוד לעולם וזהו אומרו כי ה' אלהי ישראל בא בו והיה סגור כלומר לשלא יצא עוד משם.

פסוק ג

ואמנם הנשיא שהוא מלך המשיח אותו נשיא הוא ישב בו לאכול לחם לפני ה' ואין הכוונה בזה שיפתחו הפתח לבוא בו הנשיא אלא שהוא ישב בזה השער מחוץ באסקופתו החיצונה לאכול לחם כי כשיאכל זבחי שלמיו לפני ה' יאכלם בזה המקום סמוך לשער מבחוץ, ומדרך אולם השער בו יבא שם ומדרכו יצא רוצה לומר שבאותו דרך שנכנס בו יצא, וחכמים זכרונם לברכה אמרו במסכת מדות (פ"ד מ"ב) שני פשפשין רוצה לומר פתחים קטנים היו לו לשער הגדול האחד לצפון והאחד לדרום שבדרום לא נכנס בו אדם מעולם ועליו מפורש על ידי יחזקאל שנאמר ויאמר אלי השער הזה סגור יהיה לא יפתח, והיה דעתם שזה מה שראה פה הנביא היה ממה שנעשה בבית שני, ואין דעתי סובל זה כי הנה בבית שני לא בא הכבוד דרך השער הקדים ואם זה לא נתקיים שם אז איך יאמר שנתקיים השער הזה סגור יהיה כי ה' אלהי ישראל בא בו מחוייב

הוא שנאמר שסגירת השער היה אחר בוא הכבוד לבית, ולפי ששאר העם היו אוכלים השלמים בלשכות עם הכהנים ולא היו יוצאין בשער אשר יכנסו זכר שהנשיא לחשיבותו לא יהיה כן כי יאכל בתוך חללו וכשהוא נכנס לחצר הפנימית בו בדרך ישוב כשיצא, (ד) ואמנם אומרו ויביאני דרך השער הצפון אל פני הבית הוא להגיד שכאשר מצא הנביא את השער סגור חשש אולי שאין שם כבוד ה' כלל ושחלף הלך לו ולכן סוגר השער הזה להודיע שלא ישוב עוד לביתו, וכדי להסיר מלבו הספק הזה הביאהו דרך הצפוני אל פני הבית ומשם ראה והנה מלא כבוד ה' את בית ה' ואז נפל על פניו כמשתחוה על החסד והטוב אשר עשה עם עמו לשכון בתוכם והותרו בזה השאלה הרביעי' והחמישי'.

פסוק ה

ויאמר אלי ה' בן אדם רוצה לומר אחרי שדיבר לי מה שדיבר בענין השער הסגור שאיש לא יבוא בו אמר לי השם לשום לבבי למה שהיה מדבר אלי והוא כל חקות הבית וכל תורותיו ר"ל מהחיל והעזרות וחלקי המקדש, והיתה תכלית זאת ההזהרה ששים לבבי למבוא הבית בכל מוצאי המקדש רוצה לומר בכל השערים שהם מבוא הבית ומוצאיו שאף על פי שהם פתוחים ואינם סגורים לא יכנס בהם אדם אלא הראוי בכל מקום ומקום כמו שהם המקומות שהם מקודשים אחד יותר מחברו, (ו) ולכן צוהו שיאמר אל בית ישראל שהיא בית המרי רב לכם מכל תועבותיכם רוצה לומר די היה לכם מכל התועבות שעשיתם, (ז) עד שהייתם מביאים בני נכר ערלי לב וערלי בשר לשרת במקדשי כדי שיחללו את ביתי ואמר זה כנגד בני הגולה שבהיותם בארץ היו מכניסים למקדש לכהנים בני נכר מאוהביהם והם הערלי לב שהם עובדי ע"ז וכן ערלי בשר מי שמת אחיו מחמת מילה ולא נימול כי אע"פ שהוא אנוס בזה הנה הערלה מאוסה היא לפני השם ית' ולא יכול לשרת לפני ושניהם אסורים לעבודת בית המקדש ערלי לב וערלי בשר, וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (זבחים כב, ב) דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מתורת יחזקאל בן בוזי למדנו וגמרא גמירי להו ואתא יחזקאל ואסמכום אקרא דלחללו את ביתי, והם ב' סימני הפעול לחללו את ביתי כמו ותראהו את הילד (שמות ב, ו), ואמר בהקריבכם את לחמי חלב ודם ויפרו את בריתי להגיד שבהיותם מביאים אל בית ה' הכהנים שאינם ראויים לעבודה היה כאילו הם עצמם שהיו זרים היו מקריבים את לחם השם וקרבנותיו החלב והדם על גבי המזבח, לפי שאותם הכהנים הפסולים הפרו את בריתי אל כל תועבותיכם רוצה לומר שהיו כהנים לכם בע"ז שהייתם עובדים וי"ת בני נכר בני עממיא וגם נכון הוא.

פסוק ח
ולא שמרתם משמרת קדשי שהיה לכם ראוי שלא להכניס במקדש כי אם אנשים הגונים וקדושים ואתם לא עשיתם כן ותשימום לשומרי משמרתי במקדשי לכם רוצה לומר שמתם שומרי משמרתי במקדשי אותם שהיו שומרים לכם בע"ז, (ט) ולכן כה אמר ה' שלעתיד לבא כל בן נכר וערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי ואיני אומר זה על הגוים כי אין צורך לאומרו אלא כל בן נכר אשר בתוך בני ישראל והם שעבדו ע"ז, ואומרו כ"א הלוים אשר רחקו מעלי רוצה לומר כי אם יבאו הלוים אשר רחקו מעלי אל מקדשי לא יבאו לכל דבר שרות וקדושה כיון שתעו מעלי אחרי גלוליהם ולכן ישאו את עונם שלא יעבדו עבודת קרבן.

פסוק יא
אבל מה שיעשו אותם הלוים אשר התעו את ישראל ושבו בתשובה עכשיו הוא שיהיו במקדשי משרתים פקודות אל שערי הבית רוצה לומר שיהיו שוערים ומשרתי הבית ושוחטין בה שהשחיטה כשירה בזר אבל לא יקריבו קרבן, והרב דוד קמחי פירש כי אם הלוים הוא לשון שבועה כמו אם לדוד אכזב (תהלים פט, לו), והלוים שזכר על הכהנים הוא אומר כי כל כהן משבט לוי הוא אבל לא רצה לקראם כהנים מפני פיסולם ואמר שיהיה זה להם שלא יקריבו קרבן, (יב) יען אשר ישרתו אותם לפני גלוליהם רוצה לומר תחת שהיו משרתים את ישראל לפני גלוליהם שהיו עובדים והיו לישראל למכשול עון, (יג) לכן לא יגשו אלי לכהן לי ולגשת על כל קדשי אבל ישאו כלימתם מתועבותם אשר עשו, (יד) ויהיו שומרי משמרת הבית לשאר העבודות שהם כשירות לזרים, והתבאר מזה שהכהנים אשר תעו בחייהם יקומו בתחיית המתים וישאו עונם בזה הדבר ונשאו כלמתם.

פסוק טו
והכהנים הלוים בני צדוק וכו' עד ובהפילכם את הארץ בנחלה, יאמר הנה אותם הכהנים שתעו מאחרי לא ישובו לעבוד העבודה האלהית בבית המקדש לעתיד לבוא, אמנם הכהנים הלוים בני צדוק שלא תעו אבל שמרו את משמרת מקדשי בזמן שתעו ישראל מעלי לא יהיו מורגשים אלא מהעבודה אבל בהיפך שהם יקרבו אלי לשרתני בעבודת המקדש כי אינם בני הנכר לא ערלי לב ולא ערלי בשר לשלא יבאו אל מקדש השם, (טז) אבל המה יבאו אל מקדשי לא בדרך שוערים אלא שהם יקרבו על שלחני שהוא המזבח לשרתני ושמרו את משמרתי מבלי חטא, (יז) והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית שהיא עזרת הכהנים והמזבח ומשם לשער האולם בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם

צמר, וזהו חידוש לעתיד כי הנה בבגדי כהונה שהיו משמשים צמר היה בהם כי התכלת הוא צמר צבוע אבל לעתיד אמר שלא יהיה כן אלא שילבשו בגדי פשתים בשעת עבודה, ואפשר לפרש המאמר הזה על עבודת כהן גדול ביום הכפורים לפני לפנים שהיה עובד בבגדי פשתים, אבל יקשה איך יקרא את הדביר חצר והוא בית ואיך אמר בבואם ילבשו בלשון רבים כי אותה עבודה לא היתה אלא בכהן גדול והוא לבדו היה נכנס שם וביום הכפורים בלבד, ולזה אין ראוי לפרשו אלא על הכהנים כולם שבשעת עבודה לא ילבשו אלא בגדי פשתים והוא חידוש לעתיד.

פסוק יח

ופארי פשתים הם המגבעות ולפי שהיו על הראש לפאר קראם פארי פשתים וכן אמר ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת (שמות כח, מ), ואמר ומכנסי פשתים יהיו על מתניהם להגיד שיהיו המכנסים רחבים כמו שאמרה תורה ממתנים ועד ירכים יהיו (שם מב), ואומרו לא יחגרו ביזע פירשו חז"ל (זבחים יח, ב) לא יחגרו במקום שמזיעים כדתניא כשהן חוגרין אינן חוגרין לא ממטה ממתניהם ולא למעלה מאציליהם אלא כנגד אצילי הידים, ויונתן תרגם ולא יזרזון על חרציהון אלהין על לבבהון יסרון.

פסוק יט

ובצאתם אל החצר החיצונה רוצה לומר ואחר כך כשיצאו הכהנים אל החצר החיצונה אל העם והוא עזרת ישראל אשר העם שמה יפשיטו את בגדיהם אשר המה משרתים בם והניחו אותם בלשכות הקודש ולבשו בגדים אחרים לפי שלא יגעו בבגדי הזרים בבגדים המקודשים ששרתו בהם וכמו שאמר למעלה ושמה יניחו בגדיהם, והוא אומרו ולא יקדשו את העם בבגדיהם כי אם יגעו הכהנים את העם בבגדי כהונה שעליהם שהם קודש יראה שהעם קדושים כמוהם, וכן ת"י ולא יתערבון עם עמא בלבושיהון, וכבר כתבתי שזה שזכר הנביא לעתיד לבוא היה דבר חדש שמפני היות הקדושה רבה בזמן ההוא הוסיף בקדושת הכהנים ובפרישותם.

פסוק כ

ואמר וראשם לא יגלחו שלא יגלחו כל שער הראש ופרע לא ישלחו שלא יגדלו השער מל' יום ואילך כסום יכסמו את ראשיהם שישוו את הגילוח שלא יגלחו מכל וכל ולא ישלחו פרע אלא בענין השוה אחד לשלשים יום, ורבותינו זכרונם לברכה (סנהדרין כב, ב) פירשו כסום יכסמו כתספורת של בן אלעשא ראשו של זה בצד עיקרו של זה וי"ת ספרא יספרון ית שער ראשיהון.

פסוק כא
עוד צוה בכהנים ויין לא ישתו כל כהן בבואם אל החצר הפנימית רוצה לומר שלא ישתו יין בהכנסם בעזרת הכהנים מן המזבח ולפנים.

פסוק כב
עוד צוה בכהנים ואלמנה וגרושה לא יקחו להם לנשים ויש מפרשים זה על הכהן גדול כמו שאמר בתורה והיותר נכון הוא שהוא משפט כולל לכל הכהנים לעתיד לבוא שיתוסף קדושתם כל כך שלא יקחו להם לנשים אלמנה וגרושה אלא בתולות מזרע בית ישראל, האמנם האלמנה שתהיה אלמנה מכהן יוכלו הכהנים לקחתה לאשה ולהיותן אלמנות כהן תהיינה בקדושתן שמורות וטהורות.

פסוק כג
עוד אמר שהכהנים יהיו מורי התורה ומישירים לכל אדם לעבודת האל וזהו ואת עמי יורו וגומר, (כד) ושגם כן ישבו הכהנים בתוך הסנהדרין ועל זה אמר ועל ריב המה יעמדו למשפט לפי שבמשפטי ישפטוהו והם ידעו משפטי התורה וחקותיה וישתדלו לקיימה.

פסוק כה
עוד הזהיר לכהנים הטהרה והנקיות באומרו ואל מת אדם לא יבא לטמאה וגומר וזה מבואר שבכהן הדיוט מדבר והוא המוכיח שכל הפרשה בכל הכהנים תדבר, (כו) ומה שאמר ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו זה גם כן חידוש לעתיד לבוא שמפני תוספת הקדושה שיהיה אז בהם אחרי שיטהר הכהן לסוף שבעה עוד יספרו לו שבעת ימים אחרים אלא שחכמים ז"ל פירשוהו בלא חידוש ואומרו אחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת.

פסוק כז
ואומרו וביום בואו אל הקדש רוצה לומר שאחרי שיטהר ויכנס לקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש שלא נכנס גם בטומאתו עתה אחרי שיטהר יקריב קרבן חטאת בעבור טומאתו וגם זהו חידוש לעתיד לבא ומפני תוספת קדושתם, אבל חכמים ז"ל פירשוהו בלא חידוש ומקצתם פירשו יקריב חטאתו עשירית האיפה שהיה כהן גדול מקריב בכל יום שמפני שלא הקריב אותה בימי טומאתו אמר שיקריבנה אחרי טהרתו ומקצתם אמרו יקריב חטאתו בא ללמד שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו שנאמר וביום בואו וגומר יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה ובזמן שאין ראוי לביאה אין ראוי להקרבה, והדעות האלה אינן מתיישבין על הלב כי הנה עשירית האיפה כהן גדול היה מקריב אותה משלו בכל יום מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכהן הדיוט לא היה מקריב

אותה אלא בשעת חינוך עבודה כלומר ביום שמתחיל לעבוד וכהן גדול לא היה מטמא לקרובים ואם כן מהו שאמר וביום בואו אל הקודש גם הדעת האחר שלא יוכל לשלוח קרבנותיו בימי טומאתו ממקום אחר למדנו שאין הטמא שולח קרבנותיו, ולכן היותר מתישב הוא פשט הכתוב כמו שביארתי, ומה שאמר יספרו לו ולא אמר יספור לו רוצה לומר יספרו לו אחיו הכהנים שאם שכחו לא יניחוהו הם ליכנס בקדש עד שיעברו לו שבע ימים ויטהר.

פסוק כח

ואומרו והיתה להם לנחלה פירושו והיתה הכהונה הנזכרת להם לנחלה שלא תהיה להם אחוזה וחלק בתוך בני ישראל, (כט) ולכן המנחה והחטאת והאשם המה יאכלום וכל חרם בישראל להם יהיה, (ל) וכן ראשית כל בכורי כל והם הבכורים שיביאו בני ישראל לבית השם וכן תרומת כל לכהנים יהיה וכמו שאמר בתורה כל תרומות הקדשים (במדבר יח, יט) וגומר, וכן ראשית עריסותיכם והיא תרומה גדולה תתנו לכהן, ואל ירע בעיניך כל המתנות האלה כי בזכותם יניח השם ברכה אל ביתך, (לא) ואומרו כל נבלה וטרפה מן העוף ומן הבהמה לא יאכלו הכהנים, אף על פי שאינה מצוה מיוחדת לכהן כי גם בני ישראל נזהרים עליה הנה הזהיר עליה לכהנים בפרט מפני טומאה לפי שהם תמיד במקדש ולפיכך היו יותר מוזהרין על הטומאה יותר מישראל וחכמים זכרונם לברכה אמרו לפי שהותרה להם מליקת חטאת העוף שהיא נבלה וטרפה הוצרך להזהירם על שאר נבלות וטרפות:

פרק מה

פסוק א

ובהפילכם את הארץ בנחלה וגומר עד סוף הנבואה. קודם ביאור הפסוקים ראוי שנתעסק בהיתר השאלה השישית כי רבה היא, ואומר שמה שחשבו המתפקרים שהיה אפשר רחוק או קרוב לנמנע שיתרחב כל כך ישוב ירושלם ובית המקדש אבל שהיה כל זה משל וצורה לשכר הרוחני הוא כולו טעות מבואר, לפי שמדברי הנביא יחזקאל מבואר נגלה שיהיה המקדש והר הבית כולו מרובע ושיהיה לו ת"ק קנים שהם שלשת אלפים אמות שהם מרחק מיל אחד וחצי מיל והעיר ירושלם כולה בין המקדש וההר ותרומת כהנים שהם ק"נ אלף אמה באורך וששים אלף אמה ברוחב ותרומת הלוים בצדה במדה ההיא ואחוזת העיר אשר בצד תרומת הלוים שהיא לי"ב שבטי ישראל שלשים אלף אמה רוחב ואורך ק"נ אלף, נמצא כשנצרף חלק תרומת הכהנים אשר בתוכו הר

הבית והמקדש עם חלק תרומת הלוים ועם חלק אחוזת העיר שיעלה הכל ק"נ אלף אמה באורך וק"נ אלף אמה ברוחב ונמצא כל העיר ירושלם ומגרשיה ק"נ אלף אמה מרובע סביב שהם ע"ה מילין באורך וע"ה מילין ברוחב וזהו הנראה באמת מכונת הנביא, גם כי הכתוב מבאר שאחוזת העיר שהיתה לי"ב שבטי ישראל לא היתה רק שלשים אלף אמה רוחב על שלשים אלף אמה אורך ומאלה היו אלף ות"ק אמות לכל רוח למגרש העיר, ומה שישאר מן האורך לצד מזרח ולצד המערב שהוא ס' אלף אמה לצד מזרח וס' אלף אמה לצד מערב ינתן לעוברי העיר, ונמצא אם כן מהרצועה הזאת שהיתה חמשת אלפים קנים רוחב וכ"ה אלף קנים אורך שיישוב ירושלם שהיה בתוכה לי"ב שבטי ישראל לא היה רק ארבעת אלפים ות"ק קנים ברוחב וארבעת אלפים וחמש מאות קנים באורך והוא אומרו סביב שמנה עשר אלף כי סבוב ארבע חומותיה מארבע רוחותיה יעלה לשמנה עשר אלף קנים, ויהיה אם כן אורך יישוב ירושלם כ"ז אלף אמות ורחבה עשרים ושבע אלף אמות שהם שלשה מילין וחצי באורך ושלש עשרה מילין וחצי ברוחב שהם מהלך אדם בינוני בשליש אחד מן היום, ולמה יתמהו המתפקרים מהיות ירושלם בזמן הגאולה במדה הזאת כי הנה נינוה היתה עיר גדולה מהלך ג' ימים וגם מצרים היום גדולה מהמדה הזאת ואין לתמוה א"כ אם היה הר הבית והמקדש מהלך מיל א' וחצי, והמפקר טעה במה ששם כל הגבולים תוך העיר ירושלם ואינו כן כי הם חוץ ממנה, ואיך הכחישו הנוצרים התרחבות ירושלם והגדרתה בזמן הגאולה והנה ירמיהו (ירמיה לא, לז) אמר בפי' הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר ממגדל חננאל עד שער הפנה וגומר ואל עמק הפגרים וגומר עד נחל קדרון עד פנת שער הסוסים מזרחה קדש לה', האם יפרשו מגדל חננאל ונחל קדרון ועמק הפגרים ושאר השמות שנזכרו שמה כולם על השכר הנפשיי הנה זה לא יסבלהו השכל, ואמנם מה שכתב רש"י בירושלם של מעלה משתעי קרא אין כוונתו שפשט הבנין לא יורה על המובן האמתי מאשר עתיד להיות אלא שעם היות הדברים כפשוטן עוד ירמזו לבית המקדש של מעלה, וז"ל רש"י שם אע"ג דבירושלם דלעתיד לבוא כתיב קרא דרשינן נמי במקום ששכינה שמה, משמע מדבריו שאינו מוציא הכתוב מפשוטו אלא שידרשהו בדרך דרש לענינים אחרים גדולים וזהו גם כן כוונת רבי אבא במאמרו והוא דומה לאמרם ז"ל (תנחומא לב, ט) כל מה שאירע לאבות סימן לבנים שלא יכחישו הפשט כפי הכתוב אבל יאמרו שמלבד הפשט יש בו עוד סימן למה שיקרה לבנים, ולזה תמצא שכתב רש"י בפירוש לספר יחזקאל זה פירוש הכתובים האלה כפי פשוטן, וכתב זכרונו לברכה שמונה עשר אלפים קנים הם ושש אמות לכל קנה, הנה התבאר מזה כולו התרחבות ירושלם ובית המקדש במצבו

הגשמי ואין ספק שלא נתקיים זה הייעוד בבית שני ושהוא עתיד להתקיים והותרה בזה השאלה הו':

וזה שאמר ובהפילכם את הארץ בנחלה רוצה לומר שכאשר ינחלו ויחלקו הארץ בזמן קיבוץ הגליות להנחילה לשבטים לא יחלקו כולה להם כמו שעשה יהושע ולא תהיה חלוקתה לרב ולמעט כפי פקודיו והיו שני שבטים או שלש ברצועה אחת, אבל עכשיו יהיו החלקים שוים וכשורות הכרם ממזרח למערב וירימו ממנה חלק אחד שיהיה תרומה לה' ואותו חלק יהיה קדש מן הארץ כי כמו שירימו תרומה מן התבואה לה' כן ירימו מן הארץ עצמו חלק לתרומת ה', ואותה תרומה יבא אח"ז שיהיה למקדש ה' ולכהנים וקצתה ללוים וקצתה לישראל ג"כ כמו שיזכור, ושתהיה אותו חלק התרומה כ"ה אלף ורוחב עשרה אלף וקדש יהיה בכל גבולה סביב והאורך הוא ממזרח למערב והרוחב מצפון לדרום, (ב) ואומרו יהיה מזה אל הקדש חמש מאות בחמש מאות מרובע סביב וחמשים אמה מגרש לו סביב ר"ל שמאת התרומה בכללה אשר זכר יקח הקדש והוא הר הבית ת"ק באורך ות"ק ברוחב כמו שכתב למעלה, אם כן נשארו מהר הבית כלפי מזרח י"ב אלף ומאתים וחמשים וכנגדן מהר הבית כלפי מערב י"ב אלף ור"נ ויהיו כולם ממזרח למערב כ"ד אלף ות"ק ועם הת"ק של הר הבית יעלו אל כ"ה אלף כמו שזכר, וכן ברוחב מהר הבית כלפי צפון היו ארבעת אלפים ותש"נ וככה מהר הבית כלפי דרום ויהיו כלם תשעת אלפים ות"ק ועם הת"ק של הר הבית יעלו אל העשרת אלפים שזכרתי וכל זה מלבד החמשים אמה שהיו למגרש סביב, (ג) ולפי שלא זכר בפסוק הזה לאיזו מדה יהיו אלו החמשה ועשרים אלף והעשרה אלף ואם יהיו קנים או אמות ואם יהיו כל הת"ק למקדש או לכהנים גם כן לכן הוצרך לאומרו שנית ומן המדה הזאת רוצה לומר מדת הקנים שנזכר למעלה במדת הר הבית תמוד אותם הכ"ה אלף באורך והעשרת אלפים של רוחב ובאמצעיתם יהיה המקדש שהוא קדש קדשים, (ד) ואותו חלק מהארץ ת"ק קנה באורך ות"ק קנה ברוחב שיהיה קדש מן הארץ רוצה לומר דבר קדוש ונפרש משאר ארץ ישראל זכר שיהיה לכהנים משרתי המקדש כי שם יהיה להם מקום לבתים וממנו יהיה מקום למקדש שהוא ההיכל והדביר.

פסוק ה

ואומרו וחמשה ועשרים אלף אורך ועשרת אלפים רוחב היה ללוים אין הכוונה שכולם יהיו ללוים אלא שמאותם כ"ה אלף באורך וי' אלפים ברוחב מהם יהיה חלק ללוים לאחוזה סמוך לאחוזת הכהנים כמו שאומר למטה לעומת הכהנים כי גם הם משרתי הבית להיות שוערים ומשוררים, ואמר עשרים לשכות להגיד שיעשו בחלקם סמוך

לאחוזת הכהנים עשרים לשכות לשבת בהם הלוים השוערים כדי שיהיו קרובים אל הבית והשאר יהיו לצורכיהם ולבתיהם, (ו) ואומרו ואחוזת העיר תתנו חמשת אלפים רוחב ואורך כ"ה אלף רוצה לומר שאחוזת העיר ירושלם תהיה אחוזה לכל ישראל כי כולם יהיו נאחזין בה ולכל שבט יהיה שער אחד כמו שאמר בסוף הספר, הנה תהיה רוח העיר ה' אלפים ואורך כ"ה וגומר ואין הכוונה שתהיה אחוזת העיר ירושלם בלבד רוחב חמשת אלפים ואורך כ"ה אלף אלא שתהיה רוחב חמשת אלפים ואותו אורך מחמשת עשרים אלף שהוא מן המזרח למערב נמצאת התרומה הזאת בין כולם כ"ה אלף על כ"ה כי לכל א' מהם יהיה האורך ממזרח למערב כ"ה אלף והרוחב לכהנים י' אלפים וללוים י' אלפים ולאחוזת העיר חמשת אלפים הרי כ"ה אלף, ואמר לעומת תרומת הקדש שתהיה אחוזת והעיר כנגד אורך תרומת הקדש כאורך רצועת תרומ' הקדש שהיא אחוזת הכהנים והלוים.

פסוק ז

ואמר ולנשיא מזה ומזה לתרומת הקדש ולאחוזת העיר ואחר כך אמר אל פני תרומת הקדש ואל פני אחוזת העיר רוצה לומר שמזאת התרומה עצמה יהיה חלק לנשיא שהוא מלך ישראל מזה ומזה רוצה לומר מצד מזרח ומצד מערב לתרומת הקדש ולאחוזת העיר שיהיה חלקו פונה מצד אחד לתרומת הקדש ומצד אחר לאחוזת העיר ולפי שיהיו פניו מצד אחד למזרח ומצד אחר למערב לכן אמר אל פני ואמר מפאת ימה ומפאת קדמה קדימה כי תהיה רוחב נחלת הנשיא ברוחב העשרים וחמשה אלף כנגד תרומת הקדש ואחוזת העיר כי הנה יעשו בחלוקת הארץ לא שנים עשר חלקים בלבד אלא שלשה עשר חלקים שוים, והיו השנים עשר חלקים מהם לשנים עשר שבטים והחלק השלשה עשר יהיה לנשיא כאחד שבטי ישראל באורך וברוחב אלא שבתוך נחלת הנשיא תהיה תרומת הקדש אשר בה המקדש הכהנים והלוים ואחוזת העיר והוא אומרו ולנשיא מזה ומזה שיהיה חלקו באותה רצועה ממזרח למערב, וממנה יהיה לתרומת הקדש שהוא המקדש ומושב הכהנים והלוים וממנה יהיה לאחוזת העיר ירושלם שתהיה גם כן באותה רצועה, ויהיה אם כן חלק הנשיא מפאת ימה שהוא המערב ומפאת קדמה שהוא מזרח ולהיות חלקו כחלק כל שבט ושבט אמר ואורך לעומת אחת החלקים מגבול ים לגבול קדמה רוצה לומר שיהיה אורך חלק הנשיא לעומת כל אחד מחלקי שאר השבטים:

פסוק ח

ואומרו לארץ יהיה לו לאחוזה ענינו שהחלק הזה יהיה לנשיא אחוזה בא"י כדי שיתפרנס ממנה ולא יונו עוד הנשיאים והמלכים לא יגזלו את העם לצורך פרנסתם כמו שהיו

עושים מלכי ישראל וכמו שעשה אחאב בכרם נבות וכמ"ש על מלכי ישראל וחמדו שדות וגזלו בתים ונשאו ועשקו גבר וביתו איש ונחלתו (מיכה ב, ב), לא יעשו כן בעתיד כי יהיה להם אחוזה רבה כחלק שבט א' בכללו ויהיה להם להתפרנס מאחוזתם זאת ושאר הארץ יתנו לבית ישראל לשבטיהם ולמ"ד לארץ במקום בי"ת כמו וישבו אתו לארץ (איוב ב, יג) כי איש הרגתי לפצעי (בראשית ד, כג) ודומיהם וי"ת דא חלקא תהא לרבא לאחסנתא דישראל:

פסוק ט

כה אמר ה' אלקים רב לכם נשיאי ישראל ישראל וגומר עד סוף הנבואה. גם זה מכלל מה שיחדש הקדוש ברוך הוא לעתיד לבא והוא שיתנו ישראל לנשיא תרומה מכל תבואותיהם מדי שנה בשנה כדי שיתפרנסו הנשיאים מאותה תרומה עם עזר אחוזתם ושלא יגזלו את העם וכמו שאמר ולא יונו עוד נשיאי את עמי, ולכן אמר כנגדם רב לכם נשיאי ישראל שהם המלכים שהיו קודם החרבן זמן רב החזקתם בחמס ושוד הסירו אותם ועשו משפט וצדקה הרימו גרושותכם מעל עמי שלחו מעליהם המסים שאתם גורשים ומטילים עליהם, (י) מאזני צדק ואיפת צדק יהיה לכם רוצה לומר לא תעשו עול במדות ובמשקלים כאשר עשיתם עד הנה כמו שאמר להקטין איפה ולהגדיל שקל ולעות מאזני מרמה כי מה שהיו עושים העם בזה ייחס למלכים מפני שלא היו מוחין בידיהם גם שידם היה במעל, (יא) האיפה והבת תוכן אחד יהיה רוצה לומר האיפה שהיא מדת היבש והבת שהיא מדת הלח תוכן אחד יהיה להם במדתם לתת לנשיא, מעשר החומר הבת רוצה לומר בשמן וביין תשאו למעש' מחומר אחד בת אחת וכן בחטין ובשעורים ובשאר הזרעים היבשים מעשירית החומר תשאו האיפה רוצה לומר ולמה יהיה הבת מעשר החומר הוא לפי שעשירית החומר היא האיפה ולכן אל החומר יהיה מתכונתו כלושה אין ראוי להגדיל ולהקטין האיפה כי אם בערך החומר לפי שהאיפה מעשר החומר היא.

פסוק יב

וכן בענין השקל שהוא עשרים גרה והוסיף להם משקלים אחרים, ואמר עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהיה לכם כל אלה המנינים שהם בין כולם ששים שקלים הוא משקל אחד ונקרא מנה, ומה שחלק אותו לאלה החלקים הוא לפי שכל אחד היה משקל בפני עצמו והמנה הוא ס' שקלים, ויונתן תרגם וסלעא עשרין מעין תלתות מניא עשרין סלעין מנא כספא עשרין וחמש סלעין רבעות מנא חמש עשרה סלעין כולהון שתים מנים ומנא רבא קודשא יהא לכון, והמנה שאמר שהוא ס' שקלים

הוא מנה של חול כמו שאמר יהיה לכם ואמרו רבותינו ז"ל (ב"ב צ, א - ב) מנה של קדש כפול היה והוכיח זה מזה הפסוק והשקל עשרים גרה, והקשו מנה מאתן וארבעין זוזי הוי רוצה לומר שהשקל הוא ד' זוז ולכן היו ששים שקלים מאתים וארבעים זוז ואיך אמר אם כן על הששים שקלים מנה יהיה לכם כי מנה אינו כי אם מאה זוז אלא שכפול היה מנה של קודש והוסיף בו יחזקאל שתות והם הארבעים היתרים על המאתים.

פסוק יג

ואחרי שהוכיחם על העבר אמר שכדי להסיר מהנשיאים כל עול וחמס צוה השם שיתנו כל עם ישראל תרומה לעתיד לבוא בזמן קבוץ הגליות והתרומה תהיה ששית האיפה מחומר החטים שהוא חלק אחד מששים וכן מן השעורים ששית האיפה מהחומר ואמר וששיתם פעל מן ששה כמו וחמש את ארץ (בראשית מא, לד) מן חמשה, (יד) וחוק השמן הבת השמן ומעשר הבת מן הכור רוצה לומר וחק התרומה שיתנו מן השמן הבת השמן רוצה לומר הבת שהיא מדת השמן כמו שהאיפה מדת החטים והשעורים כי הבת היא מדת הלח והאיפה היא מדת היבש שאותו בת הוא מעשר מן הכור והכור הוא החומר שזכר ונקרא בשתי לשונות, ואמר שיתן לתרומה מעשר הבת מן הכור כי מי שיהיה לו כור שמן יתן ממנו עשירית הבת כמו שיתן ששית האיפה מי שיהיה לו כור חטים ששניהם הם אחד מן המאה זהו שאמר מעשר הבת מן הכור וביאר הסבה לפי שעשרת הבתים חומר, (טו) ואמנם מן הצאן זכר שתהיה תרומה שה אחד מן המאתים צאן כי מי שיש לו מאתים צאן יתן בתרומה לנשיא שה אחד, ואמר ממשקה ישראל רוצה לומר מן השמנים והמובחרים שיהיו להם לא כמו שהיו עושים בימי מלאכי הנביא כמו שאמר (מלאכי א, יג) והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה ואמר וזובח משחת לה': ואומרו למנחה ולעולה חשב הרב רבי דוד קמחי שהתרומה הזאת תהיה לעתיד לבא לא בתמידות אלא שירימו אותה ישראל פעם אחת בלבד לחינוך הבית לחנוכת המזבח וזהו דעתו בכל הפרשה, והנה הכתוב מעיד שאין הדבר כן אם ממה שאמר כל העם הארץ יהיו אל התרומה הזאת לנשיא בישראל שמורה שאליו יתנו תרומה זאת לפרנסתו והיה מוטל עליו העולה והמנחה והנסך בכל המועדים, (טז) ונדחק הרב רבי דוד קמחי מפני זה לפרש מה שאמר לנשיא לישראל בעבור הנשיא שיעשו זאת התרומה לחנוכת המזבח והנשיא לא יצטרך לעשותו בעד עצמו כי ישראל יעשוהו בעבורו, (יז) ועוד שהכתוב אומר בפירוש ועל הנשיא יהיה העולות והמנחה והנסך בחגים ובחדשים ובשבתות וכל מועדי בית ישראל הוא יעשה את החטאת ואת המנחה ואת העולה ואת השלמים לכפר בעד בית ישראל וזה מורה בביאור שלא היתה התרומה הזאת פעם אחת בלבד לחנוכת

המזבח אבל שהיתה תמיד מידי שנה בשנה שיתן כל אחד מישראל לנשיא שהוא המלך המכס והתרומה הזאת מן החטים והשעורים ומן השמן הצאן כדי שיתפרנס בזה לפי כבודו, ושיהיה מוטל על הנשיא לתת כל הצריך לעולות ולקרבנות והקמח והשמן הצריך למנחות בחגים ובמועדים ובשבתות, אבל לא יהיה מוטל עליו ענין התמידין לפי שהם יהיו נקנין משל צבור ממחצית השקל והוא אומרו כאן והוא יעשה את החטאת ואת המנחה ואת העולה ואת השלמים כי מאותה תרומה שיתנו לו יעשה כל זה, ואמנם היין לא רצה השם שיתנו למלך מכס ותרומה ממנו משום אל למלכים שתה יין וכדי שלא ישתכר ברבות היין מהתרומה בביתו, אבל אף על פי שלא היו נותנין לו תרומה מן היין היה מוטל עליו לתתו לנסכים וכמו שאמר העולות והמנחה והנסך, וראוי שתדע שהתרומה הזאת שיתנו לנשיא אינה התרומה שחייבה התורה לתת לכהנים כי היא היתה בלבד מתבואת גורן ומתבואת יקב לא היו מרימים מהצאן אבל התרומה הזאת היתה מיוחדת למלך כדי שיפרנס ממנה לפי כבודו, וכדי שהוא יתן כל הצריך לחטאת ולמנחה ולעולה ולשלמים, ומאשר אמר לכפר בעד בית ישראל למדנו שלא אמר זה על הקרבנות הפרטים שיעשה כל אחד מישראל בעלות לרגל או בזמן אחר בעד עניניו הפרטיים אלא החטאת והמנחה העולה והשלמים הכוללים והמתיחסים לכל הצבור, ומבואר נגלה הוא שהייעוד הזה הוא לעתיד לבא כי לא נעשה דבר מזה בבית שני, ודעת רש"י שהנשיא האמור הפרשה הוא הכהן הגדול ואינו נכון:

פסוק יח

הנבואה האחד ועשרים תחילתה כה אמר ה' אלקים בראשון באחד לחדש וגומר וכו' עד סוף הספר. ויש בה ז' פרשיות. הא', כה אמר השם אלקים בראשון באחד לחדש. הב', כה אמר ה' אלקים שער החצר הפנימית. הג', וכי יעשה הנשיא נדבה. הד', כה אמר ה' אלקים כי יתן הנשיא מתנה. הה', כה אמר ה' אלקים גה גבול אשר תתנחלו. הו', ואלה שמות השבטים. הז', ואלה תוצאות העיר. ויש לי לשאול בה ששת שאלות:

השאלה הראשונה בענין הקרבנות שזכר כאן יחזקאל הנביא בענין חג הפסח, וזה לפי שעשה בהם שינויים מהמצות אשר באו בתורת משה ראשונה במה שאמר שבחג הפסח יעשה הנביא בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת והנה בתורת משה לא נזכר בכל ימי הפסח פר לחטאת כי אם שעיר שנאמר ושעיר חטאת אחד לכפר עליכם (במדבר כח, כג) ואם אמר שיעשה זה ביום י"ד שהיא ערב הפסח יהיה תוספת במצוה וחידוש מוחלט שלא נזכר כן בתורה, ושנית במה שאמר ושבעת ימי החג יעשה עולה לה' שבעת פרים ושבעת אילים וגם בזה הוסיף על מצות התורה כי עולת הפסח לא היתה כפי התורה אלא

פרים בני בקר שנים ואיל אחד ושבעה כבשים ויחזקאל הוסיף בפרים והוסיף באילים וגרע ולא זכר כבשים ועבר א"כ על לא תוסיף ועל לא תגרע, ושלישית באומרו ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל שהשוה מנחת הפר למנחת האיל איפה לכל אחד מהם והנה בתורת משה כתוב שלשה עשרונים לפר ושני עשרונים לאיל, ורביעית באומרו ושמן הין לאיפה והתורה אמרה בפרשת שלח לך (במדבר טו, ו ט) שבמנחת האיל שהיא סלת שני עשרונים ישימו שלישית ההין שמן ובמנחת בן הבקר שהיתה סלת שלשה עשרונים הצריכה תורה חצי ההין שמן ואיך אם כן יחזקאל נתן מדת הין לאיפה בשוה לפר ולאיל הרי לך בקרבנות הפסח ארבעה שנויים גדולים:

השאלה השנית במה שזכר בקרבנות חג הסוכות באומרו בשביעי בחמשה עשר לחדש בחג יעשה כאלה שבעת ימים כחטאת וכעולה כמנחה וכשמן, וזה גם כן שנוי גדול במצות התורה כי הנה בשבעת ימי החג לא היו הפרים שוים אלא הולכים ומתמעטים ולא היו האילים שבעה כי אם שנים בלבד, גם היו שם בכל יום י"ד כבשים לעולה שלא זכר כאן יחזקאל ובמנחה שינה בסולת ובשמן מה שזכרתי, גם כי לא זכר יין כלל בקרבנות הפסח ובקרבנות החג כמו שזכרה תורה ויצא מזה שגם בקרבנות חג הסוכות עבר על לא תוסיף ועל לא תגרע כמו שעבר בקרבנות חג הפסח:

השאלה השלישית באומרו כאן בקרבן השבת והעולה אשר יקריב הנשיא לה' ביום השבת ששה כבשים תמימים ואיל תמים ולכבשים מנחה מתת ידו וגומר, וגם בזה עשה הנביא שנוי גדול ממצות התורה אם במה שאמר ששה כבשים ובתורת משה כתוב וביום השבת שני כבשים ואם במה שאמר ואיל תמים ובתורת משה לא נזכר איל בקרבן השבת כלל ואם במה ששם מנחת הכבשים מתת ידו ובתורת משה היה קרבן השבת דבר מוגבל לא כפי רצון המקריב וגם במדת המנחה והשמן שינה כמו שזכרתי:

השאלה הרביעית במה שזכר בקרבן החדש באומרו וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים ואיל תמימים יהיו ואיפה לפר ואיפה לאיל תעשה מנחה ולכבשים כאשר תשיג ידו ושמן הין לאיפה, ובזה גם כן עשה הנביא שנוי רב בעולת החדש אם במה שזכר פר בן בקר אחד ובתורת משה כתוב פרים בני בקר שנים ואם במה שזכר ששה כבשים ובתורת משה כתוב כבשים בני שנה שבעה ובענין המנחה והשמן שינה גם כן השנויים שכבר זכרתי למעלה בקרבן הפסח:

השאלה החמישית במה שזכר מקרבן התמיד באומרו וכבש בן שנתו תמים תעשה עולה ליום לה' בבקר בבקר תעשה אותו ומנחה תעשה עליו בבקר בבקר ששית האיפה ושמן שלישית ההין, ובזה גם כן שינה הנביא שנוי רב אם במה שזכר תמיד של שחר ולא זכר

תמיד של בין הערבים ואם במה שאמר שתהיה המנחה ששית האיפה ושמן שלישית ההין והתורה אמרה ועשירית האיפה סולת למנחה בלולה בשמן כתית רביעית ההין והוסיף הנביא אם כן בסלת ובשמן וגרע בכבשים:

השאלה השישית במה שלא זכר הנביא בתוך זכרון הקרבנות האלה מה הקרבן שיקריבו בחג השבועות ולא ביום תרועה ולא ביום הכפורים ולא משמיני חג עצרת, ומי יתן ידעתי למה לא זכר גם כן סדר עבודת הימים המקודשים ההמה שהשמיט אם בשנוי כמו שעשה בשאר מועדי השם ואם מבלי שנוי ככתוב בתורת משה, וכבר נתקשו חכמים ז"ל על השנויים האלה במסכת מנחות פרק התכלת (מנחות מה, א) עד שאמר רבי יוחנן פרשה זו אליהו עתיד לדורשה והיה זה לפי שאין אנחנו יודעים לדורשה כי הנה מצוות התורה הן נצחיות ואיך ישנה יחזקאל מדברי משה אדוננו שהם מפי הגבורה והלא אחרון הנביאים אמר (מלאכי ג, כב) זכרו תורת משה עבדי ואמר רב חסדא אמר רב שבקשו לגנוז ספר יחזקאל לפי שהיו דבריו סותרין דברי תורה ברם זכור לטוב חנניה בן חזקיה בן גרון שישב בעלייה ודרשן ובעונותינו נעלם ממנו מה שדרש בקרבנות האלה והנני מפרש הפסוקים האלה באופן יותרו השאלות כולם כיד אלקי הטובה עלי השכיל:

הכוונה הכוללת בנבואה זאת היא שאחרי שהראה השם לנביא יחזקאל צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו ותבנית מזבח העולה והקרבנות אשר יעשו לחנך את המזבח, הראהו הקרבנות לא הקרבנות שיעשו תמידיות בבית כי זה כבר נזכרו בתורת משה ועליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע אבל היה כוונת הנביא לזכור הקרבנות שיעשו בימי המלואים לעתיד לבא, כי כמו שמשה רבינו כשעשה המשכן במדבר עשה ימי המלואים בקרבנות מיוחדים לימים ההם ככה בימי עזרא כשעלו מבבל עשו מלואים, ולכן רב אשי באותו פרק התכלת שזכרתי בהשיבו על הספקות האלה המתחייבות על דברי הנביא בקרבנות אמר מלואים הקריבו בימי עזרא כדרך שהקריבו בימי משה ולא יעלה על דעתך שהיה דעת רב אשי ושאר החכמים שהסכימו עמו שהנבואה זו של יחזקאל נתקיימה בבית שני כי הנה בספר עזרא (עזרא ג, ב) כתוב ויקם ישוע בן יהוצדק ואחיו הכהנים וזרובבל בן שאלתיאל ואחיו ויבנו את מזבח אלקי ישראל להעלות עליו עולות ככתוב בתורת משה איש האלקים, וזה ממה שיורה שכפי תורת משה היו מעלין עולותיהם לא כפי תורת יחזקאל כי תורתו ונבואתו זאת כולם מורים שלעתיד לבא נאמרה, ועוד כי הנה כתוב בכאן שהקרבנות האלה יתחילו לעשותם בראשון באחד לחדש והחודש הראשון הוא חדש ניסן כמו שאמרה תורה ראשון הוא לכם לחדשי השנה (שמות יב, ב) וכן מפרש בראשון בארבעה עשר יום יהיה לכם הפסח, אמנם בספר עזרא כתוב

שמיום אחד לחדש השביעי החלו להעלות עולות להשם ושם כתוב שהיה בחג הסוכות אם כן לא הקריבו המלואים בניסן, ויצא מזה שלא נתקיימה נבואה זו בבית שני אבל שהיא עתידה לימות המשיח, האמנם היה דעת רב אשי ורבי יוסי שאמר גם הוא כן שבימי עזרא עשו מלואים כדרך שעשה משה במדבר אבל לא במספר הימים ההם כי הנה משה עשה למלואים שבעת ימים וביום השמיני התחילו הנשיאים להקריב קרבנם אמנם בימי עזרא התחילו המלואים ביום אחד לחדש השביעי והתמידו בהם עד סוף ימי חג הסוכות שהם עשרים ואחד יום, ויסבור רב אשי שלעתיד לבוא יקריבו ג"כ מלואים ושעל ימי המלואים ההם ניבא יחזקאל מהקרבנות שיקריבו בהם לא על הקרבנות המסודרים והתמידיים כפי התורה כי בהמה לא יהיה שנוי חלילה וחס, וגילה הנביא שבראשון באחד לחדש שהוא יום ראש חדש ניסן יתחילו לעתיד לבוא ימי המלואים ויתמידו כל ימי חג הפסח עד סוף ימי חג הסוכות שבו נשלמו ימי המלואים בבית שני כי הנה משה עשה מלואים שבעת ימים ושלמה שבנה הבית עשה כפל ממה שעשה משה שנאמר שבעת ימים ושבעת ימים י"ד יום, ובבית שני עשו המלואים כמספר ימי המלואים של משה וכמספר ימי המלואים של שלמה שהם כ"א יום, ומפני שהבית העתיד תגדל מעלתו וקדושתו מהמשכן שעשה משה ומהבית שבנה שלמה ומבית שני הרבה מאד לכן הראה הש"י לנביא יחזקאל שלעתיד לבא יהיו ימי המלואים מן הזמן אשר עשאם משה עד הזמן אשר עשאום בבית שני שהוא מראש חדש ניסן עד כ"א בתשרי, והיה זה לפי שבניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל כדברי ר' יהושע (ר"ה יא, א) ולכן יתחילו המלואים מר"ח ניסן ויתוספו בו הקרבנות ובחג הסכות שהוא ג"כ בכלל המלואים יוסיפו גם כן הקרבנות מפני תשועת מלחמת גוג ומגוג שתהיה בימים ההם, אמנם בשאר מועדי ה' שלא נעשה בהם דבר מיוחד לא נתוספו בהם הקרבנות, ומזה יתבאר שדעות שני השלמים רבי אליעזר ורבי יהושע אלו ואלו דברי אלקים חיים כי רבי יהושע שיער בתחילת הגאולה שתהיה בניסן ורבי אליעזר שיער בתכליתה שתהיה בתשרי בסוף מלחמת האומות וגוג ומגוג, הנה אם כן זכר הנביא פה הקרבנות שיקריבו לעתיד לבוא בימי המלואים ואיך יבאו הנשים והעם למקדש ויצאו ממנו ומהמתנות והנדבות שיעשה הנשיא ומשלמות בית המקדש ולשכותיו, ומפני שעניני המקדש היו רומזים לענינים גדולים זכר הנביא שראה המים יוצאים מן המקדש וזה אפשר שיהיה כפשוטו שלעתיד לבוא מעין מבית ה' יצא, או שיהיה רמז לחכמה ולנבואה כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, ואחרי שראה הנביא עניני המקדש ראה איך תתחלק הארץ לעתיד לבוא לי"ב שבטי ישראל בחלקים שוים וזכר גבולותיהם ומי ומי יהיו

הזוכים בירושה ובנחלה ושהגרים גם כן ינחלו בה, ושירושלם לא תהיה לבד לנחלת שבט אחד או שנים כמו שהיה בחלוקת יהושע לשבט יהודה ובנימין אבל יעשו לעתיד לבא הארץ מתחלקת לי"ג חלקים שוים ויהיו שבעה מהם לצד צפון לשבעת השבטים וחמשה חלקים לצד דרום לחמשת השבטים והרצועה האמצעית בין השבעה שבטים לחמשת השבטים תהיה תרומה לה' ובאמצעיתה תהיה הר הבית ומקדש השם וחלק הלוים וחלק הנשיא מפה ומפה, ואחוזת העיר ומגרשיה באופן שתהיה עיר ירושלם ירושת השבטים כולם, ולכן יהיו בה שנים עשר שערים על שמות שנים עשר שבטי ישראל שער אחד לכל שבט ותתמיד קדושת המקדש ומושב הארץ ונחלת השבטים בה ובנין ירושלם גודלה וחומותיה עד עולם לפי שיזכרו אנשיה בקדושה ועבודת האלקים עד שמפני זה יהיה שם העיר מן היום ההוא והלאה ה' שמה וכמו שיתבאר בפסוקים:

כה אמר ה' אלקים בראשון באחד לחדש וגומר עד ויביאני במבוא אשר על כתף השער וגומר. עם היות שזכר הנביא למעלה בפרשת עשרים הקרבנות אשר יעשו על המזבח בחנוכתה לטהר אותה הנה הראהו הש"י שנית הקרבנות שיקרבו ישראל לעתיד לבא אז בימי המלואים אשר יעשו בבנין בית השם החדש כי להודיעו באי זה יום יעשו הקרבנות וגם לצוותו על ענין ההזאות שלא נזכרו למעלה בשלמות, ולפי שימי המלואים יתחילו לעשותם ביום ראש חדש ניסן לכן אמר בראשון באחד לחדש תקח פר בן בקר תמים וחטאת את המקדש שהוא היה פר המלואים ופר זה בא לדעת רש"י תחת עגל בן בקר שהקריב אהרן בשמיני למלואים, ובא להגיד שאם לא הקריבו בשמיני למלואים יקריבנו ביום י"ד בניסן כדי שיתחנך בעבודה קודם יום טוב, אבל לפי דרכי היה זה סדר אחר במלואים כי הנה לא צותה תורה שיהיו כל המלואים כמלואים שעשה משה במדבר וגם שלמה לא עשאם כן, ולכן זכר כאן סדר אחר במלואים שיהיו לעתיד לבוא שיתחילו לעשותם מר"ח ניסן לפי שמשם תתחיל הגאולה העתידה ואין לומר שהיה זה קרבן החדש הכתוב בתורה כי הנה הנביא קראו חטאת.

פסוק יט

ואמר ולקח הכהן מדם החטאת ושיזה אל מזוזת הבית ואל ארבע פנות העזרה למזבח ולא היה כן בקרבן החדש כי הפר היה שם עולה ולא היו מזין מדמו אל מזוזת הבית כלל גם על המזבח לא היו מזין אל ד' פנות רק שתי מתנות שהן ארבע, ולכן יתחייב בהכרח שיהיה זה לעתיד לבא שיעשה חנוכת המזבח ביום הראשון לחדש ניסן בזה האופן אשר זכר הנביא פה ואמר אל מזוזת הבית על ההיכל ואל ארבעה פנות העזרה למזבח היא עזרת הכהנים הסמוכה למזבח כי היא הפנימית יותר.

פסוק כ

ואומרו וכן תעשה בשבעה לחדש פרש"י כן תעשה כל שבעה כמו שאמור למעלה שבעה ימים יכפרו על המזבח, ואפשר לפרשו כפשוטו שכן יעשו בשבעה לחדש שיקריבו פר שני לחטאת לכפר על איש שוגג ופתי אם מתוך השמחה נכנס במקום שלא היה לו רשות ליכנס שם ויהיה המקרא מסורס וכפרתם את הבית מאיש שוגה ומפתי, והנה צוה שיעשו זה בשבעה לחדש אם לזכרון נס ודבר רשום בגאולה שיעשה אז או להגיד שמשבעה לשבעה ימים יחדשו בקרבנות המלואים כי הנה זכר שביום הראשון יעשו פר חטאת וכן ביום השביעי, (כא) ואחר זה יאמר שבאותו חדש הראשון בי"ד יום בו שהוא גם כן בשביעי, ורבותינו פירשו וכן תעשה פר הנשרף בשבעה שבטים שהם רובו של קהל ודרשו בחדש שחדשו דבר והורו ב"ד שלהם שחלב מותר שהם מביאים פר העלם דבר מאיש שוגה ומפתי מלמד שאין חייבין אלא על העלם דבר עם שגגת מעשה, ואמר בראשון בי"ד יהיה לכם הפסח רוצה לומר שאז יהיה להם שחיטת קרבן הפסח וקראהו חג שבועות ימים לפי שחג הפסח הוא שבעת ימים, ורש"י כתב על שם שמתחילין ממנו לספור שבעה שבועות קראו כן והענין שבבוא חג הפסח בתוך אותם המלואים ביום הי"ד שהוא ערב הפסח (כב) יעשה הנשיא שעליו מוטלין הקרבנות כמו שנזכר למעלה בעדו ובעד כל עם הארץ פר חטאת, והסתכל שלא שינה הנביא דבר בחקות הפסח והמצות אבל אמר שבערב הפסח יקריב פר חטאת.

פסוק כג

ולפי שכל שבעת ימי חג הפסח יהיו מכלל ימי המלואים אמר ושבעת ימי החג יעשה עולה לה' שבעת פרים כי זהו כולו מקרבנות המלואים באותם הימים מלבד מוסף הפסח הכתוב בתורה ולא היה זה חדוש בקרבנות התורה לעתיד לבוא כמו שחשב הרב רבי דוד קמחי מפני הספיקות שזכרתי בשאלות אלא מענין המלואים שהם מלבד קרבנות המועדים שצותה התורה עליהם, ורש"י כתב שבעת פרים ושבעת אילים ליום והתורה אמרה פרים בני בקר שנים ואיל אחד אין לי להעמיד מקרא זה אלא ז' אלים לשבעת הימים פר ליום ואיל ליום ובא ללמד שאין הפרים מעכבין זה את זה ולא האילים מעכבין זה את זה וכן שנינו במנחות וכן פירש הרב.

פסוק כד

ומנחה איפה לפר איני יודע בהם שהרי אמרה תורה שלשה עשרונים ויש לומר איפת קמח להוציא סולת עשרון מן הסאה שהאיפה שלש סאין ואיפה לאיל אף זה קמח להוציא ממנו שני עשרונים סלת מנופה כל צורכה כמו ששנינו שתי הלחם שני עשרונים

משלש סאים, ואיפה לפר למדך שאם לא מצא סלת מנופה כל צורכה יביא משל עשרון לסאה:

ושמן הין לאיפה לא ידעתי למה ויש לומר לא שיקריב ההין כולו אלא שיקריב שמן לפי הסלת, ואתה רואה שהרב הרגיש בספיקות אשר העירותי ולא יכול להתירם כפי מלות הכתוב כי הנה הכתוב אומר שבעה פרים ושבעה אלים תמימים ליום והוא מפרש שהם בצירוף לכל שבעה ימים, והנה כתוב וחטאת שעיר עזים ליום כמו שזה הוא ליום אחד כן שבעת פרים ושבעת אילים תמימים ליום הוא יום אחד משבעת הימים לא לכל הז', גם אומרו ומנחה איפה לפר ואיפה לאיל לא עשה הכתוב החלוק מהקמח לסלת שעשה הרב, וכן בהין השמן לא הגבילו הכתוב אלא כדי לחייב שישימו הין שמן לאיפה לא מקצתו כדברי הרב ולכן על כרחנו נאמר שכל זה שאמר הנביא הוא לענין הקרבנות שיעשו בימי המלואים לעתיד לבוא ולכן אין בדבר מזה סתירה למה שצותה תורה בקרבנות חג הפסח והותרה בזה השאלה הא':

פסוק כה

ולפי שימי המלואים לעתיד לבוא יתחילו מיום ראש חדש ניסן עד אחד ועשרים ימים לחדש תשרי והיה שבחדש ההוא נצב לריב ה' ועומד לדין עמים במלחמות האומות ודין גוג ומגוג לכן זכר הנביא הקרבנות שיעשו מהמלואים בשבעת ימי חג הסוכות והוא אומרו בז' בט"ו יום לחדש שהוא חדש תשרי השביעי לחדשים בחג שהוא חג הסוכות יעשה כאלה ז' ימים רוצה לומר שבכל אחד מימי החג יעשו הקרבנות כאשר צוה שיעשו בז' ימי הפסח, ולא היה זה חדוש בקרבנות המועד כמו שחשב הרב רבי דוד קמחי אבל היו מכלל המלואים שיתמידו כל אותו זמן מתחילת ניסן עד כ"א לתשרי ולכן אמר כאן כחטאת כעולה כמנחה וכשמן והותרה בזה השאלה הב':

ולכן לא אמר הנביא בכל הקרבנות האלה שזכר ככתוב בתורת משה מפני שלא היה זה מהקרבנות שצותה תורה במועדי ה' כי היתה הנבואה הזאת להוראת שעה לאותם ימי המלואים ואחר השלמתם לא נעשו עוד, כי כן תמצא שנזכרו בספר עזרא שמיום אחד לחדש השביעי החלו להעלות עולות המלואים ונכללו בימי המלואים ההם חג הסכות ולא נזכר שם דבר משמיני חג עצרת, אבל אחרי שזכר ויעשו את חג הסכות וגומר אמר ואחרי כן עולת תמיד ולחדשים ולכל מועדי ה' וגומר לפי שהעולות הראשונות היו מהמלואים ואחר כך הקריבו כפי מצות התורה בלבד ולזה הוציא חג הסכות ולא כללו עם שאר מועדי ה' כמו שכלל שמיני חג עצרת לפי שעד סוף שבעת ימי חג הסכות היו מלואיהם בלבד, ולא תחשוב שנכלל שמה שמיני חג עצרת עם חג הסכות כי הנה כתוב

אחר כך שעשו כל הקהל השבים מן השבי סוכות ושם נאמר ויעשו את החג שבעת ימים וביום השמיני עצרת כמשפט כן הענין בדברי יחזקאל שזכר ימי המלואים ומה שיעשה בהם בלבד:

פרק מו

פסוק א

ובעבור שזכר הקרבנות שיעשו בימי המלואים בחג הפסח ובחג הסכות זכר מיד ששער החצר הפנימית הפונה קדים והוא עזרת הכהנים השער מזרחית של אותה עזרה שהוא פתוח לעזרת ישראל יהיה סגור ששת ימי המעשה לפי שלא היו באין העם לבית המקדש ולא הנשיא אלא בשבתות ובחדשים ואז צוה שיהיה השער ההוא פתוח, (ב) ולפי שהיו לכל השערים אולמים כמו שזכר למעלה אמר ובא הנשיא דרך אולם השער מחוץ רוצה לומר שביום השבת וביום החדש יבא הנשיא דרך אולם השער מחוץ, ועמד על מזוזת השער שהוא שער עזרת הכהנים לראות היאך יקריבו את קרבנו כדאמר מר (תענית כו, א) אפשר קרבנו של אדם קרב ואינו עומד על גביו, ויש מפרשים ועמד על מזוזת השער על שער ההיכל שיש לו רשות לנביא לבוא שם עד מפתן שער ההיכל הסגור כמו שכתוב למעלה, אבל לא נאמר עליו פה שיהיה סגור ששת ימי המעשה וביום השבת וביום החדש יפתח כי אותו השער לעולם יהיה סגור כמו שאמר למעלה כי ה' אלהי צבאות בא בו והיה סגור, אבל השער הפנימי המזרחי מהעזרה אמר שלא יפתח אלא בשבתות ובחדשים וכל שכן במועדים, והשתחוה הנשיא הנזכר על מפתן השער ויצא ואע"פ שהוא יוצא משם השער לא יסגר עד הערב רוצה לומר שער החצר הפנימית שזכר שיפתח בשבתות ובחדשים וזה לכבוד ישראל לפי שלא יבואו כלם כא' אלא חבורות חבורות (ג) יבואו וישתחוו עם הארץ פתח השער ההוא שהוא מכוון כנגד שער ההיכל, (ד) וזכר מקרבן השבת שיהיה ששה כבשים ואיל תמימים (ה) ומנחה איפה לאיל ולכבשים לא חייבו מנחה ידועה אלא מתת ידו אבל חייב שישים שמן הין לכל איפה מהמנחה, וגם זה היה חושב הרד"ק שהיה חידוש ממה שצותה תורה בקרבנות השבת, ורש"י כתב ביום השבת ששה כבשים לא ידעתי למה שהרי אמרה תורה שני כבשים אבל תשובת הספק הזה הוא כמו שפירשתי שהיה הקרבן הזה מהמלואים אשר יקריבו באותן הימים בלבד ושהוא מלבד קרבן מוסף השבת שזכרה התורה והותרה בזה השאלה השלישית:

פסוק ו

וכן הוקשה לרש"י מה שאמר כאן וביום החדש פר בן בקר תמימים וששת כבשים וגומר כמו שזכרתי בשאלות, וכתב מקרא זה דרשו רבותינו במנחות (מה, א) פר מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה (במדבר כח, יא) ובראשי חדשיכם פרים בני בקר שנים מנין שאם לא מצא שנים יביא אחד לכך נאמר פר, וששת כבשים מה תלמוד לומר לפי שנאמר בתורה שבעה מניין שאם לא מצא שבעה יביא ששה לכך נאמר וששת כבשים, (ז) ומנין אפילו אחד תלמוד לומר ולכבשים כאשר תשיג ידו, ואילו לא היה בידינו טעם אחר יותר מספיק היינו סומכין על זה אבל אמתת הענין הוא שלא שינה ולא חידש דבר הנביא יחזקאל בקרבנות שצותה עליהם תורה לדורות אבל היתה נבואתו בלבד ממה שיקריבו לעתיד לבוא בימי המלואים, ואחרי שזכר מה שיקריבו בימי חג הפסח ובימי חג הסוכות הנכללים בימים ההם זכר מה שיקריבו בשבתות ובחדשים אשר יהיו בימי מלואיהם וכל זה מלבד קרבנות המוספין שצותה תורה בשבתות ובחדשים והותרה בזה השאלה הרביעית:

פסוק ח

(ח-ט) ומפני שדיבר בחגים בשבתות ובמועדים זכר שבאותם הימים הקדושים כשיבא הנשיא למקדש דרך אולם השער יבא ובדרכו יצא רוצה לומר שעם הארץ לא יצאו בדרך שיבאו בו בבואם למקדש אבל יעשו קפנדריא שנכנסים בשער צפון להשתחוות כנגד שער ההיכל ויוצאין דרך שער נגב או יבואו ויכנסו דרך שער נגב וישתחו ויצאו דרך שער צפונה, כי הם לא היו נכנסין לעזרת ישראל דרך שער מזרחי אלא דרך שער צפון או דרך שער נגב כדי ללכת בכל העזרה, ולכן הבא דרך שער הצפון היה יוצא נכחו דרך שער הנגב אחרי שהשתחוה נגד שער ההיכל וכן הבא דרך שער הנגב יוצא נכחו דרך שער הצפון אחרי שהשתחוה כנגד ההיכל, והנה הנשיא בכל הימים שבתות וראשי חדשים שיבא הוא בלבד לבית ה' בדרך אשר בא בו יצא, אמנם במועדים בבוא עם הארץ לפני ה' (י) יבא הנשיא עמהם בתוכם יבא ובתוכם יצא ויעשה קפנדריא כשאר העם כי גם הוא אם יכנס דרך הצפון יצא דרך הנגב, והיה זה לפי שכבודו והדרו הוא לבוא עמהם ולצאת עמהם כי ברוב עם הדרת מלך, ואמר בבואם יבא בלשון יחיד ובצאתם יצאו בלשון רבים כי הנה בבואו יבא לבדו ולא יכנס שער המזרחי ולפי זה בשבתות וראשי חדשים שהנשיא יבא למקדש מבלי העם יכנס בשער המזרחי אבל במועדים ובחגים שמצוה על העם להראות בתוך העזרה לא יכנס הנשיא בשער המזרחי אלא בשער צפון או בשער נגב כשאר העם:

פסוק יב

אמנם כשיעשה הנשיא נדבה עולה או שלמים נדבה לה' ויהיה זה בששת ימי המעשה ופתח לו השער הפונה קדים והוא שער המזרחי שנכנס בו בשבתות ובחדשים שאמר שיהיה סגור ששת ימי המעשה כי אם ברצותו להקריב קרבן באחד מששת ימי המעשה ההם יפתחו לו אותו השער כדי שיהיה אותו קרבן מכובד כקרבן אשר יעשה ביום השבת, האמנם לא ישאר השער סגור עד הערב כמו שאמר למעלה אבל הנשיא עומד שם והכהנים יעשו את עולתו ואת שלמיו והשתחוה ויצא מיד אחרי צאתו סגר הסוגר את השער ולא יהיה פתוח עד הערב כמו בשבתות ובחדשים לפי שאז עם הארץ פנויים ממעשיהם ובאים להשתחוות וראוי שיהיה השער פתוח לפניהם, אמנם בימי המעשה יהיו העם עסוקים במעשיהם ולא יבאו להשתחוות לפיכך יסגר השער אחרי צאת הנשיא, (יג) ואומרו וכבש בן שנתו תמים תעשה עולה לה' כתב הרד"ק שזהו קרבן התמיד שעושים בכל יום כמו שאמרה תורה את הכבש אחד תעשה בבקר (במדבר כח, ד).

פסוק יד

ושהמנחה אינה כמו שנזכרה בתורה שנראה שיהיה בזה חידוש לעתיד ושלא זכר תמיד של בין הערבים שמורה שלא יעשה לעתיד אלא עולת הבקר וזהו באמת דעת נפסד ולא תהיה אם כן תורת ה' ומצותיה נצחיות וקיימות לעד ותפול העיקר שהתורה לא תנוט ולא תשתנה, אבל אמתת הדבר הוא כמו שפירש' שלא דיבר הנביא כאן מהתמידים שצותה התורה עליהם לא מהקרבן שיעשו בכל יום מאותם ימי המלואים והוא מלבד קרבנות התמידין, ואין להקשות ע"ז ממה שאמר כאן בבקר בבקר מנחה לה' חוקת עולם תמיד כי הנה לא אמר חקת עולם על אותה מנחה שזכר אלא להזהיר שלא יחשבו שבעבור העולה והמנחה הזאת אשר יקריבו בבקר בבקר בימי המלואים יחדלו מהקריב התמידין שנזכרו בתורת משה, ולכן אמר כנגד התמידין שצותה תורה חקת עולם תמיד (טו) יעשו את הכבש ואת המנחה ואת השמן בבקר בבקר עולת תמיד ר"ל תמיד תורת משה שהם חקות עולם תמיד יעשו אותם עם הכבש ועם המנחה ועם השמן אשר זכר שיקריב בבקר בבקר שזה וזה יעלו תמיד לעולה בכל בקר ובקר מאותם ימי המלואים והותרה בזה השאלה החמישית:

ואמנם למה לא זכר הקרבן שיקריבו בחג השבועות וביום התרועה ויום הכפורים אשר יהיו באותם ימי המלואים כמו שזכר בחג הפסח ובחג הסוכות, הנה הוא לפי שבחג הפסח ניתוספו הקרבנות לשמחת הגאולה שבו עתידין ליגאל ובחג הסוכות מפני

תשועת מלחמת גוג ומגוג שתהיה בימים ההם, אבל בחג השבועות ויום תרועה ויום הכפורים לפי שלא נעשה בהם דבר מיוחד לא נתוספו בהם הקרבנות, הנה אם כן בכל יום מימי המלואים לעתיד לבוא יקריבו בבקר בבקר כבש א' ומנחתו ובשבתות או ר"ח לפי שבאה שביתה ומנוחה לישראל וחדושין טובים ניתוספו ג"כ הקרבנות במלואים ההם ובחג הפסח ובחג הסוכות ניתוספו עוד הקרבנות מפני שהיו זכרון להתחלת הגאולה ולסוף התשועה, ואמנם שמיני חג עצרת כבר לא יהיה מימי המלואים כי הם נשלמו בשבעת ימי חג הסכות כ"א לחדש תשרי כמו שנשלמו אז ימי המלואים בבית שני, וזהו יישוב הענין הזה כולו והותרה בזה השאלה הששית:

פסוק טז

ולפי שזכר עניני הנשיא ודיניו זכר אח"ז ג"כ מדיניו שאם יתן הנשיא בחייו מתנה לאיש מבניו מנחלתו ר"ל לזכרים לא לנקבות תהיה מתנתו קיימת לעולם כי נחלתו היא ולבניו תהיה אחרי מותו ולכן אם יתן ממנה לאחד מהם בחייו ראוי שתהיה קיימת, (יז) אבל אם יתן הנשיא מנחלתו מתנה לא' מעבדיו לא תהיה קיימת אלא עד שנת הדרור שהוא היובל כמו שאמר וקראתם דרור בארץ (ויקרא כה, י), ושבת לנשיא ר"ל שהנחלה ההיא שיתן לעבדו תשוב לנשיא בשנת היובל לפי שנחלתו היא לבניו ולהם תהיה, (יח) ובזה האופן לא יקח הנשיא מנחלת העם להונותם ר"ל בדרך הונאה וגזל כי הנה יהיה לו אחוזה מעצמו, ולא יפוצו עמי איש מנחלתו ר"ל שלא יברחו עובדי אדמה איש מאחוזתו מפני אימת המלך ועוסקו, והסבה בזה היא לפי שהנשיא לא היה יורש בתוך שבטו כלום כשאר אנשי שבטו ואותה נחלה שנתן לו השם מחלק תרומת השבטים היה מפני מה שטרח עצמו בכיבוש הארץ ובחלוקתה ולכן היתה נחלתו להורישה לבניו כמו שכל איש מישראל היה מוריש גם כן נחלתו לבניו, אמנם לענין הנשיאות היה למלך התרומה שהיו נותנים לו כל עם הארץ מהחטים והשעורים והשמן והצאן שהיה דבר גדול מדי שנה בשנה כמו שזכר למעלה ומה שהיה מוציא ממנה לעולה ולמנחה ולשלמים היה דבר מועט והנשאר היה לו להתפרנס ממנו כפי כבודו עם שאר משפטי המלוכה, אבל הנחלה שנתן הקדוש ברוך הוא למלך המשיח מפאת עצמו חלף עבודתו בקיבוץ הגליות וכיבוש הארץ היה ראוי שיירשוה בניו כשאר נחלות בני ישראל:

פסוק יט

ויביאני במבוא אשר על כתף השער וגו' עד כה אמר ה' אלקים גה גבול אשר תתנחלו את הארץ: אחרי שזכר הנביא שראה בנבואתו הקרבנות שעתידין ישראל להקריב לעתיד בימי המלואים וחנוכת המזבח, זכר שהראהו ג"כ המקומות שהיו שם מבשלים הכהנים

את האשם ואת החטאת ואשר יאפו שם את המנחה וזהו ויביאני במבוא אשר על כתף השער וכבר כתבתי למעלה כי מה שאחרי השער יקרא כתף, והענין שהביאו דרך האמה שבזוית בית החליפות שנכנסין בו לבית הלשכות שבצפון ותאי ההיכל, ואמר אל הלשכות הקדש בה"א הידיעה כמו הממלכות הארץ (ירמיה כה, כו), ואומרו אל הכהנים ר"ל שהיו לשכות הקדש ההם לכהנים כמ"ש למעלה אשר יאכלו שם הכהנים, ולפי שהיו פתחי הלשכות ההם לצפון אמר הפונות צפונה, וזכר שראה שם מקום בירכתים ימה כתרגום בסופיהון מערבאה כמו ולירכתי המשכן ימה (שמות כו, כב) שר"ל בפאת המערב, (כ) ושאמר לו האיש הדובר בו זה המקום אשר יבשלו שם הכהנים את האשם ואת החטאת שהיה בשרם נאכל לכהנים, וכן אשר יאפו את המנחה שגם היא נקראת קדש קדשים, והיה אותו מקום מיוחד לזה לבלתי הוציא אל החצר החיצונה ר"ל כדי שלא יוציאו אל החצר החיצונה שהיא עזרת ישראל הבשר והמנחה לפי שאם היו מוציאים אותם שם יחשב שגם בני ישראל היו מותרין באותו בשר וז"ש לקדש את העם.

פסוק כא

וכן זכר שהוציאו אל החצר החיצונה שהיא עזרת הנשים ושהעבירו אל ארבעת מקצעי החצר והנה חצר במקצוע חצר וגו' ר"ל שבכל אחת מארבע זויותיה היתה חצר והחצרות האלה היו לשכות וכן שנינו במסכת מדות שם עזרת הנשים איך היתה קל"ה אורך, (כב) וארבע לשכות היו בארבע מקצעותיה של מאה אמה ולא היו מקורות וכך הם עתידים להיות, וקראם הכתוב חצרות קטרות ואמרו שם אין קטורות אל קטרות שאינן מקורות ומה היו משמשות דרומית מזרחית היא היתה לשכת הנזירים ששם היו הנזירים מבשלים את שלמיהם ומגלחים את שערם ומשליכין תחת הדוד, מזרחית צפונית היא היתה לשכת דיר העצים ששם הכהנים בעלי מומין מתלעין בעצים כל עץ שנמצא בו תולעת אסור למזבח, צפונית מערבית היא היתה לשכת מצורעים, מערבית דרומית אמר רבי אליעזר בן יעקב שכחתי מה היה משמשת אבא שאול אומר שם היו נותנין יין ושמן והיא היתה נקראת בית שמניא וחלקה היתה בראשונה וכו' כמו שכתוב שם (מדות ב, ה), ארבעים אורך ר"ל שהיה כל אחד מהחצרות ארבעים באורך ושלשים ברוחב מדה אחת לארבעתם מהקצעות, ולפי הפשט קטורות הוא כמו קשורות רוצה לומר שהיו מחוברות המקצעות בזויות החצר וקשורות בהם ובא על דרך ותקשר החומה (נחמיה ג, לח) ותרגם יונתן מקטרן, (כג) ואומרו וטור סביב בהם רוצה לומר כותל אבנים היה בנוי סביב הלשכות האלה כדי לשפות עליו קדרות והיה אותו כותל עשוי נקבים נקבים ותחתיהן חלל כדי להסיק בו את האור וזה שאמר ומבשלות עשוי מתחת הטירות

ומבשלות ר"ל מקומות עשויים לבשל, (כד) וזכר הנביא שאמר אליו האיש הדובר בו אלה בית המבשלים אשר יבשלו שם משרתי הבית את זבח העם ר"ל זבחי שלמים שיש לעם חלק בהם ומשרתי הבית שהם הכהנים היו מבשלים באלה המקומות שהיו בעזרת הנשים חלקם מן השלמים שהוא חזה ושוק כי עזרת הנשים מקום כשר לאכילת קדשים קלים:

פרק מז

פסוק א

ואמנם אומרו וישביני אל פתח הבית והנה מים יוצאים וגומר ראוי להתבונן אם מהמים עצמן אם ראוי שיובנו מים כפשוטן או נאמרו בדרך המשל מורה על דבר אחר, ואם למה זכר שהיו יוצאים מתחת מפתן הבית ושהיו יורדים מכתף הבית הימנית מנגב למזבח, וזכר עוד שהוציאו דרך שער צפונה לסבוב דרך חוץ אל שער החוץ דרך הפונה קדים ושראה מים מפכים מן הכתף הימנית, ומה צורך בכל הציונים האלה מהמקומות ואם במה שמדד האיש את המים ארבעה פעמים ובכל פעם ופעם מדד אלף באמה לא פחות ולא יותר, ואם למה קרא את המים הא' מי אפסים ומי האלף הב' קרא מי ברכים ומי האלף הג' קרא מי מתנים ומי האלף הד' קרא שמו ואמר בכלל נהר אשר לא יעבור, ואם היה שלא יכול לעוברו למה הכניסו בו, ואם במה שראה בשפת הנחל שנכנס בו אחרי שיצא מן המים עץ רב מאד מזה וזכר בסוף שהוא כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו ולא זכר שראה זה קודם שנכנס בנחל אלא אחר שיצא ממנו ושב לאומרו, ואם באומרו המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה ובאו אל הימה המוצאים ונרפאו המים ומה ענין רפואת המים ורבוי הדגים ועמידת הדייגים, כי הדברים האלה כולם הם קשים בענינם. ואומר שנביאים הרבה נבאו על המים שיצאו מבית המקדש בזמן הגאולה אם ישעיהו שאמר (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה ואמר הוי כל צמא לכו למים, ואם יואל אמר (יואל ד, יח) ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים, ואם זכריה (זכריה יג, א) ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד לחטאת ולנדה ועוד שאמר (שם יד, ח) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם וגומר, וכן יחזקאל במקום הזה. והנה רש"י כתב שיהיה זה כפשוטו שבדרך נס לעתיד לבא יתגלה מעין שיצא מבית השם וכן קבלו הגאון רב סעדיה ופירש נחל השטים על הירדן כי הוא קרוב למקום שנקרא שטים כי יצא כל כך שיעור מים מאותו מעין הקדוש שיתמלא ממנו הירדן וכן פירשו ה"ר דוד קמחי כפשוטו. האמנם ה"ר אברהם בן עזרא

הוא בלבד כתב בפירוש נבואת יואל שהיה זה משל ולא ביאר הנמשל מה הוא אבל בפירוש זכריה פירשו כפשוטו.

וראוי לישב הייעוד הזה כפי כל אחד משתי הדעות רוצה לומר אם כמשמעו ואם בדרך משל, והוא אם יהיה הדבר כמשמעו יהיה סבת הנס הזה וצורכו לפי שמקדם תמיד היה בירושלם חסרון גדול מהמים עד שהיו משתמשים שם ממים שאובין בברכות כמו שאמר בספר ישעיהו (ישעיה ז, ג) אל קצה תעלת הברכה העליונה ולכן בזמן הגאולה כדי שתהיה ירושלם ברכה בארץ שישלימה השם יתברך בכל הדברים עד שלא יחסר כל בה בריאה יברא ה' שיתחדש בה מעין מים חיים ויהיה מקום מוצאו מתחת בית ה' כדי שיכירו וידעו כל יושבי תבל שנשתנה טבע הארץ ההיא לטוב ושהחלמיש שיבש היה כעץ הפכו השם למעינו מים, ושבזכות בית ה' יהיה אותו הנס גם שיהיה זה אות ומופת כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם ושלהורות ע"ז ברא השם חדשה בארץ בקרב ירושלם שלא היו מים חיים מעולם שבזמן הגאולה מעין מבית ה' יצא ויהיו המים התחתונים ההמה רמז למים העליונים שאלו ואלו יצאו מירושלם, ולפי שזה הנס כולו נמשך מקדושת בית ה' לכן זכר הנביא פה שראה מים יוצאים מתחת מפתן הבית קדימה רוצה לומר מאמצע שער ההיכל והוא השער שלא היה אדם נכנס בו והיה סגור ומשם היו יורדים מתחת כתף הבית הימנית מנגב למזבח כי בסבת עבודת המזבח תהיה הברכה והשפע ההוא, (ב) ושאחר כך הוציאו חוץ אל שער החוץ להגיד שגם חוץ מהמקדש היו המים ההם יוצאים ומשקים כמ"ש והנה מים מפכים מן הכתף הימנית, וכן בדברי חכמים ז"ל (יומא עז, ב) המעין הזה תחלתו מבית קדש הקדשים א"ר פנחס משום רבי הונא המעין היוצא מבית קדש הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים כיון שהגיע לפתח ההיכל נעשה כחוט של שתי כיון שהגיע לפתח האולם נעשה כחוט של ערב וכיון שהגיע לפתח העזרה נעשה כפי פך קטן היינו דתנן שער המים שבו נכנסים צלוחית של מים של נסוך בחג, ובתוספתא דסוכה (פ"ג מ"ג) ראב"י אומר מים מפכים שמפכפכין ועולין כמו פי הפך זהו דרך הפשט בענין המים האלה.

אבל אם היה ענינם בדרך רמז נמשל הנה הוא אצלי לאחד משני דברים, הראשון הוא לרמוז אל הדבקות האלהי ושלמות האמונות וקדושת המעשים שלעתיד לבא יצא מבית השם לכל ישראל בראשונה ובשניה לכל יתר העמים, והנה הנביאים כנו הש"י בשם מים כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים (ירמיה ב, יג) כי עזבו מקור מים חיים את ה' (שם יז, יג), ומפני שתהיה שכינתו והשפעתו בב"ה אמר בדרך המשלי ומעין מבית ה' יצא ואמר יצאו מים חיים מירושלם, וראה יחזקאל המים האלה יוצאים מקדש הקדשים

שהם רמז לקדושה לשפע ולהטבה שיצא משם אל עמו ואל חסידיו וגם לעולם כולו, ולזה ראה אותם בראשונה יוצאים מהשער שהיה סגור שה' אלהי ישראל בא בו להגיד שמשם היתה התחלת הקדושה והשפע ואחר כך מהצד הדרומית מנגב המזבח להודיע שבסבת עבודת המזבח יצאו מי הקדושה וההטבה והשפע לישראל, ולא ראה אותם יוצאים מצד צפון לפי שמצפון תפתח הרעה ומשם היה חרבן הבית אלא מהדרום שהוא כנגדו, וראה עוד המים יוצאים חוץ לעזרה רומז שגם לאומות העולם כשיקראו בשם ה' ירדו גם כן המים הקדושים ההם להשפיע בם ולהטיבם, (ג) ובעבור שהיו במקדש ד' קדושות גדולות זו למעלה מזו הראשונה בעזרות והשנית באולם ובמזבח והשלישית בהיכל והרביעית בקדש הקדשים, לכן ראה הנביא שהיה מודד האיש הנראה אליו במים היוצאים במי המקדש אלף באמה באורך ושהעבירו בהם וקראם מי אפסים ות"י מי קרסולין, וכן פירשו רז"ל (יומא עז, ב; פדר"א פנ"א) שהיה אדם נכנס בהן עד קרסוליו שהן יתדות הרגל והיה זה לרמוז אל העזרות שיוכל אדם ללכת בהן ברגליו אם היותן מקום קדושה, (ד) ושמדד עוד באותן המים אלף אמה גם כן באורך והעבירהו בהם וקראם מי ברכים לרמוז אל האולם והמזבח שכנגדו היו כורעים ומשתחוים כל ברכי ישראל, ושמדד עוד במים ההם אלף אמה באורך והעבירהו בהן וקראן מי מתנים והוא רמז להיכל הקדש שהיה מקום קדושה יתירה שלא היה נכנס שם אלא הכהן בשעת עבודה אבל מפני שלא נמנעה הביאה והכניסה שמה לכהני ה' אמר שהעבירו בהן.

פסוק ה

ואמנם המדה הרביעית אמר אשר לא אוכל לעבור כי גבהו המים שהיה הנחל עמוק כל כך שלא יוכל לעבור בו ברגל ולכן קראן מי שחו שלא יוכל אדם לעבור בהם אלא אם ישחה עליהן כאשר יפרש השוחה לשחות ואמר זה כנגד קדש הקדשים שלא יעבור בו רגל אדם אלא בדרך שחייה שהוא רמז לכהן גדול ביום הכפורים.

פסוק ו

ושאמר לו האיש הנראה אליו הראית בן אדם ופי' הרד"ק הראית איך הנחל הזה הולך וגדל כן תהיה טובת ישראל הולכת וגדלה ושתהיה טובה פתאומית וע"ז אמר ויוליכני וישיבני שפת הנחל בשובני וגו' ר"ל שהוליכו והשיבו אל שפת הנחל למקום שיצא משם כשנכנס בנחל, (ז) ובשובי ראה על שפת הנחל עץ רב מאד מה שלא היה בו מתחילה כשנכנס מהשפה אל הנחל כן תהיה בית ישראל והארץ הקדושה שהיו בזמן הגלות ערבה ושוחה ועתה בזמן הגאולה יצאו ממנה מים חיים, ועל הנחל יעלה על שפתו כל עץ מאכל ויתמיד ברעננותו תמיד שלא יבול עלהו ולא יתום פריו ר"ל לא בימות החמה

ולא בימות הגשמים לחדשיו יבכר שלא יכלה פרי האילן אבל מחדש לחדש יבכר ויתן פרי, ויהיה זה בסבת שפע המים וברכתם לפי שהמים ההם מן המקדש יוצאים ולפיכך יהיה בהם זה הפלא שהעצים שישקו מהם לא יתום פרים ועליהם לא יבול, ועם היות שהפירות ללחותם הן מזיקות לבני אדם הנה הפרי הזה לא יהיה כן כי יהיה פריו למאכל ר"ל נאות וטוב למאכל ועלהו יהיה לתרופה לרפאת כל שבר שיניחו אותם עליו, (ח) וזכר שלא די שהשפע והברכה תצא מבית המקדש אל כל ישראל אבל גם על כל בני אדם שבכל הגלילות ההולכים בתורת ה' היו ירדו עליהם המים המבורכים ההמה ועז"א המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה שהוא שם מחוז אחד ופי' קדמונה מזרחית וירדו על הערבה ר"ל שלשני חלקים יחלק הנחל הזה אחד ילך לים מזרח ואחד לים מערבי וכמ"ש בנבואת זכריה (זכריה יד, ח) חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון, והוא אומרו ובאו הימה ר"ל שילכו אל המזרח ומשם יבואו לים מזרחי וילכו למערב ומשם יבאו לים מערבי, ואחז"ל (תוספתא סוכה פ"ג מ"ג) להיכן היו יוצאין לים טבריא ולים סדום ולים אוקיינוס לרפאת המים המלוחים ומתקן וירדו עד הערבה זה ימה של טבריא ובאו הימה זה ימה של סדום ואל הים המוצאים זה אוקינוס שהוא מוצא מן היישוב להקיף את העולם ונרפאו המים ממליחותם והיה הרמז בזה שמירושלם יצא שפע וברכה וטובה לכל בני אדם ממזרח שמש ועד מבואו, (ט) עוד אמר והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה וגו' רוצה לומר שהמים הקדושים ההמה שיכנסו בימים ובנחלים יחיו וירפאו כל חיה שישרץ בהם וגם יברכו את הדגה שתפרוץ לרוב, (י) עד שמפני זה יעמדו עליו הדייגים אשר הם לא יעמדו אלא במקומות שירבו שם הדגים עד שמעין גדי ועד עין עגלים שהוא מרחק רב כל הארץ ההיא יהיה משטוח לחרמים שישטחו שם הציידים רשתותיהם לפי שלמינה תהיה דגתם רוצה לומר שתתרבה שם הדגה לכל מיניה ובנחלים הקטנים תרבה כמו שתרבה הדגה בים הגדול, (יא) ואמר בצאתו וגבאיו ולא ירפאו למלח ניתנו מלת בצאתו היא מלשון בצים וכתוב באל"ף במקום וא"ו ופירושו מקום הביצה, וגבאיו מלשון לחשוף מים מגבא והיא חפירה שמתאספים בה המים, וכנוי בצאתו וגבאו חוזר אל הים שזכר כלומר כשירפאו מי הים לא ירפאו הגבים שיבאו שם מימיהם ויתאספו בהם ביצות שגבאי אותם מים לא ירפאו כי הם למלח נתנו וצריך העולם המלח כדי להטעים התבשילים ולמלוח כל דבר, וגם זה מיופי המליצה שכל בני אדם שהם בעולם כדגים בימים וכמאמר חבקוק (חבקוק א, יד) ותעשה אדם כדגי הים בזמן הגאולה העתידה כשיבא עליהם מי המקדש והיא האמונה השלימה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד הנה ירפאו מחלאי

אמונותיהם הנפסדות ויעמדו עליהם דייגים מלכיהם ורוזניהם שיישירו אותם לעבוד את השם, האמנם כבר ישארו מקומות שלרחקם מהארץ הקדושה לא ירדו עליהם מי המקדש ולכן לא יתרפאו למלח ניתנו כי ישארו לעבוד את המאמינים כבהמות עובדות לבני אדם, הנה זהו מה שראוי שיאמר בפירוש הנבואה הזאת כפי הפן הראשון מהרמז: ואמנם הפן השני מהרמז הוא שהמים האלו הם משל ורמז לתורה ולאמונה שלעתיד לבוא תצא מירושלם לא לבד לישראל כי אם גם לכל העמים והאומות שיקבלו אותה וכמו שאמר ישעיהו (ישעיה ב, ב) והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם, כי תמיד הנביאים יכנו הדעות האמתיות בשם מים כמ"ש ישעיהו (שם נה, א) הוי כל צמא לכו למים וקרא את המשתוקק ללימוד התורה ואמונותיה צמא וכמ"ש המשורר (תהלים מב, ב) כאיל תערוג על אפיקי מים כן נפשי תערוג אליך אלקים צמאה נפשי לאלקים כי השאיל שם מים על התורה האלהית ידיעותיה ואמונותיה ושם צמא על המשתוקק להשיגם, ועל הדרך הזה אמר ישעיהו עצמו (ישעיה יב, ג) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה, וכן הוא דעת השלם יב"ע באמת שתרגמו ותקבלון אולפן הדת מבחירי צדיקיא הנה ביאר שהמים הוא לימוד התורה ומעייני הישועה הם המלמדים למועיל, וכבר ביארו חכמים ז"ל במסכת תעניות (ז, א) למה נמשלה תורה למים ועשו עליו דמויים שזכרו שם, ובספרי עשו דמויים אחרים ובפסיקתא רבתי עשו דמויים אחרים ובשוחר טוב עשו דמויים אחרים וירבו שם מהחכמה ויופי המליצה וכבר זכרתי כל זה בפירוש ישעיהו בפרשת הוי כל צמא לכו למים, ושם נאמר שהצד השוה שבכלם הוא ששם מים השאילו הנביאים לתורה ועל זה אמר יואל ומעין מבית ה' יצא והשקה את נחל השטים כאילו אמר שהאמת האלהי והדעות האמתיות יצאו מירושלם מבית ה' לכל העולם כי זהו המעין שמבית ה' יצא והשקה את נחל השטים כלומר את העולם כולו שהוא נחלת השוטים באמונותיהם וגם השטים והסרים מאחרי השם בדתיהם, ולפי שיהיה ראש המלמדים והמדריכים באמונותיו יתברך מלך המשיח בן דוד לכן אמר זכריה ביום ההוא יהיה מקור נפתח לבית דוד לחטאת ולנדה והמקור הוא מעין המתגבר מהמים הקדושים המדעים ההמה:

וכבר פירשתי שם שאומרו לחטאת ולנדה הלמ"ד משמשת במקום תמורה, וכבר זכרו המדקדקים השמוש הזה ללמ"ד והביאו ממנו ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחומר (בראשית יא, ג), יאמר שבמקום שהיתה ירושלם למלכי בית דוד לחטאת ולנדה

כדבר הטמא והגרוע בקרב העמים כמו שאמר המקונן (איכה א, ח) חטא חטאה ירושלם על כן לנדה היתה תמורת זה תהיה בזמן תשועתם מקור ומעין נפתח לטהר את כל העולם בתורתה ואמונותיה לפי שמן הזמן ההוא והלאה יכרית את שמות העצבים מן הארץ, ועל זה הדרך פירשו גם כן יונתן בעידנא ההיא יהא אולפן אוריתא כמבוען דמיא לבית דוד: וזהו גם כן מה שאמר זכריה בסוף נבואותיו (זכריה יד, ח) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם שהוא רמז לתורה האלהית ולאמונות האמונות ולכן אמר מיד אחריו (שם ט) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד רוצה לומר כי בראות העמים ואומות העולם את מעשה ה' כי נורא הוא אשר יעשה עם עמו ועם חסידיו במלחמת האומות שזכר יכירו וידעו כי ה' הוא האלקים והוא המולך על כל הארץ משגיח בתחתונים משנה הטבעים ועושה בהם כרצונו, ומשם והלאה לא תהיה מלכותו לבד על ישראל אבל גם על כל הארץ ועל כל הגוים ימלוך לפי שכלם ישובו לעבדו שכם אחד לכן אמר שיהיה ביום ההוא אצל כל אדם ה' אחד ושמו אחד לפי ששם אלהים אחרים לא יזכירו ולא ישמע על פיהם, וכמו שאמר הנביא צפניה (צפניה ג, ח - ט) לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד כי משפטי לאסוף גוים לקבצי ממלכות לשפוך עליהם זעמי וגומר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד:

ומהמים המדעיים האלה דיבר באמת הנביא יחזקאל פה והנה מים יוצאים מתחת מפתן הבית קדימה שראה החכמה והמדע והאמונות האלהיות המדעיות שיהיו בזמן ההוא נשרשות בכל ישראל פה אחד כמו שאמר ירמיהו (ירמיה לא, לג) כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ולפי שהשפע הזה יבא מהשכינה אשר תבא בבית קדש קדשים לכן ראה בהמשלו המים יוצאים מתחת מפתן הבית קדימה שהוא מאמצע שער המזרח הסגור שה' אלהי ישראל בא בו, וראה עוד המים ההם יורדים מכתף הבית הימנית מנגב למזבח לרמוז שהחכמה והמדע האלהי תחול בעצם וראשונה על ישראל בסבת המזבח אשר הם זובחים עליו לה', ואחרי שראה שפע ישראל שכנה לצד הימנית הישרה והחזקה ראה עוד שגם כן מהמדע ההוא יצא לאומות העולם בשלימות האמונות ועל זה אמר ויוציאני דרך שער צפונה שהוא צד שמאל המורה על האומות ולכן אמר שהיה דרך חוץ אל שער החוץ כי הם היו חיצוניים לארץ ישראל אבל היה דרך הפונה קדים לפי שמשם היה יוצא השפע כמו שזכר, ומפני ששלימות האומות באמונותיהם יקבלו באמצעות ישראל ומידיהם כמו שאמר זכריה הנביא (זכריה ח, כג) בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשונות הגוים והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם

כי שמענו אלקים עמכם, הנה לרמוז לזה אמר יחזקאל פה והנה המים מפכים מן הכתף הימנית רוצה לומר שהיו המים עולים על האומות ובאים עליהם בהיותם לצד שמאל מן הכתף הימנית המיוחדת לישראל כי מהם תבא הידיעה והלמוד לאומות, והדעת הישר והטוב נותן שאין המים הנזכרים פה גשמים כפשוטן אלא שהם משל ורמז לדבר אחר ויורה עליו אומרו וימד אלף באמה ויעבירני במים אם היו המים כפשוטם והעברה בהם גם כן איך יאמר יחזקאל ויעבירני כי הייעוד הזה הוא לעתיד לבוא ואיך יהיה מיחס הנביא ההעברה הזאת לעצמו שיעברו אלפים מהשנים שהוא מת כאשר יתקיים הייעוד הזה, אלא שהענין הזה כולו הוא רמז לידיעה ולחכמה שיתחדש בעולם לעתיד לבא בבוא כבוד ה' אל הבית ולכן היה שהמשיך עוד הנביא משלו לרמוז הידיעות והאמונות ההמה מאיזה נושא יהיו אם בלבד מעניני עולם השפל וידיעת הדברים הטבעיים על שלמותם, ואם מעניני הגרמים השמימיים השמים וכל צבאם, או אם יהיה הלמוד והידיעה ההיא מהעולם הרוחני מלאכי אלקים היושבים ראשונה במלכות, או אם תקיף הידיעה והלמוד ההוא בחשמל שהיא השגת הבורא יתברך ועצמותו כי אין לנו יותר מארבעת סוגי ההשגות האלה מהנבראים בשלשת העולמות ומהבורא, ולזה ראה הנביא כאילו האיש הדובר בו יצא לדרך הקדים וימד בקנה אשר בידו אלף אמה בארך המים והעבירהו בהם וקראם מי אפסים ומלת אלף מלשון ואאלפך חכמה (איוב לג, לג) ואפסים הוא מלשון אפיסה והעדר, רמז בזה שהראהו האיש שהלימוד בעניני עולם השפל שהוא מי אפסים שהוא עולם ההויה וההפסד יעבור בו וישיגו בימים ההם העניינים הטבעיים ההויה וההפסד בשלמות והוא אומרו ויעבירני במים מי אפסים.

עוד אמר וימד ויעבירני במים מי ברכים רצה בזה שהראהו עוד האיש הלמוד ואולפן אוריתא כדברי יונתן בסוג השני מידיעות הגרמים השמימיים, והעבירהו בהם שבישרו שיזכה כל חכם לב להשיגם בשלימות וקראם מי ברכים לפי שהם כלי התנועה והגרמים השמימיים הם מתנועעים תמיד. עוד הראהו שמדד אלף שלישי והעבירהו בהם וקראם מי מתנים והוא רמז לסוג השלישית מהשגות השכלים הנבדלים כי הלימוד והאולפן ההוא יזכו אליו בימים ההמה וקראם מי מתנים לפי שהמלאכים הם גבורי כח עושי דברו והכח יוחס למתנים כמו שאמר (מלכים א' יח, מו) וישנס מתניו, הנה נא כחו במתניו (איוב מ, טז), וגם בהשגת השכלים הנבדלים אמר הנביא הזה עצמו ממראה מתניו ולמטה הנה ביאר ששלשת סוגי ההשגות והלמודים רוצה לומר השגת האפסים שהם הנפסדים והשגת הברכים שהם המתנועעים והשגת המתנים שהם הנבדלים גבורי כח בכולם יזכו השלמים בזמן הגאולה, אמנם הסוג הרביעית מההשגה והלמוד והוא

מעצמות האל ומהותו אמר שאין דרך להגיע אליה לא בשום צד ולא בשום זמן כי הוא דבר בלתי מושג לשום נברא כמו שאמר (שמות לג, כג) ופני לא יראו, ועל אומרו וימד אלף נחל אשר לא אוכל לעבור כי גאו המים רוצה לומר ששער הלימוד והאולפן הרביעית אשר בנחל שהוא רמז לנמצא בהחלט וראה שלא יוכל לעבור אותו לפי שגבהו המים ואותו המושג הוא עמוק עמוק מי ימצאנו, והוא מי שחו רוצה לומר מים שלא יוכל אדם לעבור ברגליו אלא כשוחה שהוא הולך על פני המים ואינו נכנס לתוכם, ואמר שלא יהיה זה לחסרון דעת האנשים בזמן ההוא אלא מפני שהוא נחל אשר לא יעבור כלומר שהוא נמצא אשר לא יושג בשום פנים, ולכן כשהראה האיש כל זה לנביא אמר אליו הראית בן אדם רוצה לומר הלא הודעתיך אמתת מה שיהיה ואיך יהיה, ואמנם אומרו ויוליכני וישיבני אל שפת הנחל הוא להגיד שאחרי שהראהו הידיעות והאמתיות שידעו וילמדו בזמן ההוא עוד הראהו הטובות הגשמיות אשר יזכו בהן גם כן באופן שישתלמו בשכליות ובגשמיות ועל זה אמר וישיבני אל שפת הנחל והנה עץ רב מאד שהוא רמז לעושר ולכבוד לבנים ולתרופה.

ואחרי שהגיד ענין המים וענין העץ חזר לדבר בכל אחד מהם ואמר בענין המים המים האלה יוצאים אל הגלילה הקדמונה וירדו על הערבה רוצה לומר שאותם המים לא לבד ישקו את הארץ אבל גם על הימים הגדולים ממנו ישפך כי הם ילכו אל הגלילה הקדמונה שהיא מזרח וירדו על הערבה שהיא מערב ובזה יוכלל העולם כולו ממזרח שמש עד מבואו, ואמר ובאו הימה להגיד שכאשר יצאו באותן הפאות יבאו בים אם הים המזרחי ואם הים המערבי ויהיה תועלת גדול לימים בזה כי במקום שעתה מי הימים הם מלוחים ומרים משם והלאה ירפאו וימתקו המים, וכן אמר זכריה (זכריה יד, ח) והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם חצים אל הים הקדמוני וחצים אל הים האחרון, והרמז בכל זה מבואר שענינו שלימוד הידיעה והאמונות יצא מירושלים לכל האומות ממזרח וממערב באופן שידיעותיהם ואמונותיהם ירפאו מחלאי שבושיהם וימתקו מרירותם ומליחותם מהפסד דעותיהם, ואמר והיה כל נפש חיה אשר ישרץ אל כל אשר יבא שם נחלים יחיה והיה הדגה רבה מאד להגיד שבזמן הזה מפני חילוף הדתות והפכיות בני אדם בסברות אמונותיהם יש תמיד ביניהם ריב ומדון מכת חרב והרג ואבדן, אמנם לעתיד לבוא כשיכירו האומות אלהות הש"י יהיה שלום בארץ כמו שאמר ישעיהו (ישעיה ב, ד) לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה, הנה אם כן הימים הגדולים שהוא רמז למחוזות ארצות הגוים בבוא עליהם המים הקדושים מהתורה והאמונות שיצאו מהמקדש כל נפש חיה אשר ישרץ באותם הימים שהוא רמז לגוים והעמים יחיה כי

יהיה ביניהם שלום ולא מלחמה, ותהיה הדגה רבה מאד רומז לבני אדם שירבו ולא יהרגו אלו לאלו, וכל זה לפי שבאו שמה המים הקדושים האלה מהדעות והאמונות והמה ירפאו וחי כל אשר יבא שמה הנחל הקדוש ממי המקדש ובם מלכי האומות יכנעו לדת השם כמו שאמר ישעיהו (ישעיה ס, י) ובנו בני נכר חומותיך ומלכיהם ישרתונך, ולרמוז לזה אמר יחזקאל והיה יעמדו עליו דוגים והם ציידי הדגים רומז למלכי האדמה, ועשה משל מעין גדי עד עין עגלים שהוא מקום בארץ ישראל שיצודו שם דגים הרבה והציידים ישטחו שם רשתותיהם, כן אמר שיהיו מלכי האומות בארצותם לגויהם בעמדם על נחל מי המקדש ישטחו חרמים שהם הרשתות לקבל מן העמים מסי פרנסותיהם ויהיה צידתם רבה מאד למינה רוצה לומר לכל מיני הדגה יצודו כדגת הים הגדול כי לא יחסר עשרם וטובם בהכנעם לתורת אלקים: האמנם כבר ישארו חלקי יישוב שיהיו שם גם כן ביצי הדגים וגבים מים מלוחים שלא עליהם יהיו מי המקדש ואלו לא יקבלו רפואה ועל זה אמר בצאתו וגבאיו ולא ירפאו כי מלת בצאתו הוא מלשון ביצה וכתוב בלא יו"ד וקרי ביו"ד וכתוב באל"ף במקום וא"ו, ופירושו מקומות הביצה וגבאיו מלשון עשה הנחל גבים גבים (מלכים ב' ג, טז) והיא חפירה שמאספים בה המים והכנוי חוזר אל הים שזכר כמו שפירשתי למעלה שמקום בצאת והגבים של אותו ים יהיו מקומות שלא ירפאו ולכן לא יקבלו מתיקות אבל למלח ניתנו שיהיו תמיד מלוחים לפי שלא ירדו עליהם מי למוד המקדש ואמונתיו:

פסוק יב

ואחרי שאמר כל זה בענין המים דיבר מענין העץ אשר על שפת הנחל ואמר ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה רוצה לומר שבזכות התורה והאמונות האמתיות יעלה על שפת הנחל מזה ומזה רוצה לומר מצד ישראל ומצד האומות כל עץ מאכל לא אילני סרק ודבר שאין בו תועלת כי אם כל עץ מאכל רומז לכל הטובות הגשמיות, ולהיות העץ ההוא שתול על פלגי מים קדושים יהיה מהפלא שלא יבול עלהו ולא יתום פריו רוצה לומר שיתמידו בעשרם ובהצלחותיהם ובכל הטובה יראה זרע יאריך ימים לחדשיו יבכר שמדי חדש בחדשו יבשל פירותיו, ויהיה כל זה לפי שמימיו מן המקדש המה יוצאים כלומר שהיו דעותיהם ואמונותיהם אמתיות ושלימות ולכן נגע לא יקרב באהליהם, אבל יהיה תמיד פריו למאכל וגם העלין שאינם דבר מאכל יהיו לתרופה וזה כולו רמז לטובות העתידות:

פסוק יג

כה אמה ה' אלקים גה גבול אשר תתנחלו את הארץ וגומר עד סוף הספר. בנבואה הזאת ייעד הנביא ה' ייעודים עתידים להיות בזמן התשועה וקבוץ הגליות הייעוד. הא' שיבואו כל י"ב שבטי ישראל בגאולה העתידה ויזכו כולם להתנחל על אדמת הקדש וע"ז אמר כה אמר השם גה גבול אשר תתנחלו את הארץ לשני עשר שבטי ישראל וגה פירושו זה וכן ת"י דין תחומא ושמש הגימ"ל במקום זי"ן וכמוהו בדברי זה הנביא לבג שהוא כמו לבז, ומאשר אמר שינחלו את הארץ י"ב שבטי ישראל מורה שכולם ישובו בקבוץ גליות, וכן זכר שמות כל שבט ושבט בפני עצמו בפרשת ואלה שמות השבטים דן ראשונה ואשר אחריו ונפתלי אחריו ומנשה אחריו ואפרים אחריו וראובן אחריו ויהודה אחריו ואחר כך זכר בנימין ושמעון אחריו וישכר אחריו וזבולון אחריו וגד באחרונה, ומפני שלא ינחל שבט לוי דבר בחלוקת הארץ לכן הוצרך לזכור יוסף בשני שבטים מנשה ואפרים להשלים מנין השנים עשר שבטים וע"ז אמר לשני עשר שבטי ישראל יוסף חבלים רוצה לומר שיוסף יקח שני חלקים לשני שבטים כמו שהיה מקדם וכן תרגם יונתן יוסף יקבל תרין חולקין.

פסוק יד

והייעוד השני הוא בענין הנחלה שלא תהיה כמו שהיתה בימי יהושע לגולגלותם והשבט שהיה רב אוכלוסין היה חלקו רב ואשר היה מעט אוכלוסין היה חלקו קטון כמ"ש (במדבר לג, נד) לרב תרבו נחלתו וגומר אבל לעתיד לבוא לא יהיה כן אלא שכל השבטים ינחלו חלקים שוים בארץ ועל זה נאמר כאן ונחלתם אותם איש כאחיו כי זה בשבטים ידבר שלא ינחלו איש כפי פקודיו אבל יעשו מכל ארץ ישראל ממזרח למערב רצועות שוות לארכן ולרחבן כמספר השבטים וכל אחד מהם יטול רצועה אחת בשוה, כי הנה החלוקה אשר עשה יהושע צוה עליה משה לפי שעה ולא היתה מצוה לדורות, והיה זה כן לפי שבחלוקת הארץ שעשה יהושע נעשה ליוצאי מצרים איש לפי פקודיו ואם היתה בזמן קבוץ הגליות נעשות ככה לגולגלות העולים מן הגלות בהיות המתים עתידין להחיות בזמן ההוא ישובו איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו, ואולי שימצא שבט מה עם גורל מועט כאשר יחיו מתיו נבלותיו יקומון ולא תכילן אותם הארץ ומפני זה ראה יתברך שינתן לעולי הגולה חלקים שוים בנחלתם וכל שבט יעמוד לגורלו מהקמים בתחייה ממנו אם מעט ואם הרבה באופן שלא ישאר עלבון נחלת שבט האחד על האחר ועל זה אמר ונחלתם אותה איש כאחיו, ואמר שאין ראוי שיתלוננו מזה מפני החלוקה הראשונה כי הוא ית' לא נשבע לתת את הארץ לאותם שנחלוה בראשונה אבל נשא את

ידו לתתה לאבותיהם רוצה לומר אברהם יצחק ויעקב ויחס אחד יש לכל שבט ושבט עם האבות ההם.

פסוק טו

וזכר הגבולים אשר לארץ (טז) ואמר גבול דמשק לפי שדמשק תהיה מגבול ארץ ישראל כמו שאמר (זכריה ט, א) ודמשק מנוחתו ועיר התמרים היא יריחו (דברים לד, ג), (כא) ואחרי זכרון הגבולים אמר וחלקתם את הארץ הזאת לשבטי ישראל רוצה לומר שיחלקו לחלקים שוים לכל השבטים:

פסוק כב

(כב-כג) והייעוד השלישי הוא באומרו והיה תפילו אותה לכם ולהגרים הגרים בתוככם רוצה לומר שעם היות שבחלוקת הארץ שנעשה בימי יהושע לא נתחלקה כי אם לשבטי ישראל ואמנם הגרים הגרים אתם צותה תורה לאהוב אותם ושלא להונותם אבל לא שיתנו להם נחלה בארץ, הנה כאן זכר הנביא שלעתיד לבוא ינחלו הגרים בחלוקת הארץ כאזרח בבני ישראל כי הנה תתחלק הארץ לשבטים והשבטים יחלקו חלקם לבתי אבות ובכולם יהיה כגר כאזרח והוא אומרו והיו לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל יהיה בשבט אשר גר הגר אתו שם תהיה נחלתו: ואמנם למה לא היה זה כן בחלוקת יהושע הוא לפי שהערב רב שעלו עם ישראל ממצרים לא נלוו אליהם בגלותם ולא סבלו בסבלותם אבל כשראהו הצלחתם וגאולתם התערבו עמהם וכמו שאמר (שמות יב, לח) וגם ערב רב עלה אתם, כי בזמן העלייה נלוו אליהם לא קודם לכן וגם הם היו לצור מכשול ולאבן נגף לבני ישראל במעשה העגל ובשאר הפעמים שחטאו במדבר ולכן לא היה ראוי שיזכו להתנחל עמהם, אמנם לעתיד לבוא לא אמר הנביא פה שינחלו עם בני ישראל הגרים אשר ילוו אליהם בזמן הגאולה כי כבר אחז"ל (יבמות כד, ב) שאין מקבלים גרים לימות המשיח אבל צוה זה על הגרים שבהיות ישראל בגלות גרו עמהם וקבלו ברית קדש וסבלו צרות הגלות שהם ראוי שכמו שנעשו ישראל לקבול הצרות כן יהיו בנחלת בארץ וזה שאמר כאן והיה תפילו אותם לכם ולהגרים הגרים בתוככם אשר הולידו בנים בתוככם והיו לכם כאזרח כבני ישראל אתכם יפלו בנחלה כי מאלה אשר נאחזו אתם ובכל צרתם להם צר דיבר הנביא במקום הזה שמהטוב אשר יטיב השם לישראל יקחו חלקם:

פרק מח

פסוק א

והנה זכר אח"ז שמות השבטים אשר ינחלו את הארץ על נחלתם וזכר אותם בקדימה ואיחור כפי חלקם בארץ. והייעוד הד' בענין ירושלם שהנה בחלוקת יהושע נפלה קצת ירושלם בגורל יהודה וקצתה בגורל בנימין ושאר השבטים לא היה להם בה חלק ונחלה, אמנם לעתיד לבוא ביאר הנביא הנה שיחלקו הארץ כולה לי"ג חלקים שוים בארכה ממזרח למערב וברוחב שוה ויהיו הי"ב חלקים מהם לי"ב שבטים והחלק הי"ג יהיה תרומה לה' למושב ירושלם ולכהנים וללוים ולנשיא לבית ה', והיה החלק המיוחד לגבוה תרומה מכל הארץ שהשבטים ירימו מכל חלקיהם אותה תרומה לה' ולכן היה חלק תרומה באמצע השבטים, ומפני זה זכר גבול דן וגבול אשר וגבול נפתלי וגבול מנשה וגבול אפרים וגבול ראובן וגבול יהודה ואחריהם גבול התרומה ואחריה זכר גבול בנימן וגבול שמעון וגבול יששכר וגבול זבולון וגבול גד ובזה האופן היה חלק התרומה בין יהודה ובין בנימין, ולהיות ירושלם בזה האופן מכל השבטים בשוה לכן זכר הנביא בסוף הספר שיהיו שערי ירושלם על שמות שבטי ישראל י"ב שערים שהם ג' לצפון שער ראובן שער יהודה שער לוי וג' למזרח שער יוסף שער בנימין ושער דן כי מפני שנמנה שער לשבט לוי לא נמנו אפרים ומנשה לשני שבטים אלא לשבט יוסף אחד, כי בשום מקום לא נמנו השבטים יותר מי"ב ולא פחות מהם ולכן בכל מקום שנמנה שבט לוי לשבט אם בברכות משה ואם בשערי העיר לא נמנה יוסף אלא שבט אחד בלבד אבל במקום שלא נמנה לוי ימנו אפרים ומנשה לשני שבטים להשלים מנינם, וכן ג' שערים לדרום שער שמעון ושער יששכר ושער זבולון וג' למערב שער גד ושער אשר ושער נפתלי, אמנם יהיה זה רצוני לומר שתהיה ירושלם לכל השבטים לעתיד לבא כדי שיהיה לכל אחד מהם חלק שוה בקדושת ובקורבה אל האלקים, הלא תראה מה שנמשך בימי רחבעם וירבעם שסרו בני ישראל מאחרי ה' וחדלו מעלות לירושלם לפי שהיתה לבני יהודה ובנימין ואם היה לכל השבטים חלק שוה בעיר לא היו נמנעים מלעלות שמה, לכן רצה ה' יתעלה שלעתיד לבא יהיה כל הקהל כאחד בני האמהות כבני הגבירות ושהשבטים קטון וגדול שם הוא במדרגה שוה ושער אחד יהיה לכל אחד מהם לכבוד ולתפארת ולאות חזקתם וחלקם בעיר השם, אמנם לא נעשה כן בחלוקת יהושע לפי שעדיין לא היה נודע במקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם:

הייעוד החמישי שביאר הנביא כאן הוא שמאותו חלק מי"ג שיעשו בארץ תרומה לה' יקחו ממנו באמצע הרצועה העוברת ממזרח למערב כ"ה אלף קנים אורך וכ"ה אלף

קנים רוחב שזהו רוחב כל חלק מחלקי הארץ ובמרחב המרובע ההוא יהיה הר הבית והמקדש ומושב הכהנים והלוים ועיר ירושלם והמגרשים וחלק עובדי העיר, והנותר מהרצועה ההיא לצד מזרח ולצד מערב עד סוף תחום ארץ ישראל יהיה לנשיא שהוא המלך שנאמר (כא) והנותר לנשיא מזה ומזה ועליו נאמר למעלה כי יתן הנשיא מתנה לאחד מבניו רוצה לומר לזכרים ולא לנקבות, ואמנם למה הוצרך לומר זה בנשיא כיון שכל איש ישראל שוים בדין הזה שתהיה נחלתו לבניו, הנה הוא לפי שלא יחשוב חושב שנתן הקדוש ברוך הוא המתנה הזאת מן הארץ לנשיא כדי שיתפרנס בה לפי כבוד נשיאותו ויתחייב מזה שגם שיהיו בנים רבים לנשיא לא יירש נחלתו זאת כי אם בנו הגדול היושב על כסאו יורש נשיאותו כיון שאותה מתנה היתה מיוחדת למי שהוא נשיא וששאר אחיו יקחו מהמטלטלין אשר ישארו מאביהם אבל לא מנחלת הארצות כמו שהוא מנהג גם היום אצל מלכי אדום וישמעאל, ואם לא היה הדבר כן תשבר ותתחלק המלכות לחלקים דקים פתות אותה פתים, לכן ביאר כאן הנביא במאמר הש"י שלא יהיה ענין מלך המשיח נשיא ישראל באותו אופן רוצה לומר שכל נחלתו יירש הבן המולך אחריו ושלא יוכל הנשיא לתת ממנה לאחד משאר בניו לא יהיה כן כי היא נחלתו שזכה בה חלף עבודתו אשר יעבוד בקיבוץ הגליות וכיבוש הארץ וחלוקה כמו שנזכר למעלה ולכן היה מהראוי שיירשוה בניו, ואמנם פרנסת הנשיא לדורות תהיה מהתרומה שיתנו לו כל עם הארץ מהחטים והשעורים השמן והצאן כמו שזכר למעלה: אלה הם החמשה ייעודים שזכר הנביא יחזקאל בסוף נבואותיו:

ועתה לכו נא ונוכחה אין ספק שדבר גדול דיבר אלינו הנביא בנבואתו זה אשר ראה בעשרים וחמשה שנה לגלותם מבנין הבית והרחבת ירושלם והמזבח והקרבנות וחלוקת הארץ שהם דברים גדולים ורשומים ייעד עליהם לעתיד לבוא, והנה חכמי הנוצרים כשלחצתם הקושיה הזאת מהדברים העתידים האלה לימות המשיח ושלא נתקיימו עד הנה פירשו הדברים האלה מהבית והקרבנות והמזבח בדרך רוחני משל וצורה לשכר הנשמות, וחכמים אחרים לקחו דרך אחר לומר שהנבואה הזאת כולה נתקיימה בבית שני ושאין דבר ממנה לעתיד לבא, והנני סותר ומבטל שתי הדעות האלה ואקדים שתי הקדמות לא יוכל בעל הריב להכזיבם ולא לחלוק עליהם: האחד, היא שדברי הנביא כולם אמת ויפח לקץ ולא יכזב כי הנה בהיותו נביא מוחזק נאמן לה' לא יפלו מכל דבריו ארצה כיון שכל מה שניבא דבר ה' הוא. וההקדמה הב', שהנבואה הזאת כולה היא מטבע אחד רוצה לומר או תהיה כולה דבור ממשליי נאמר בדרך צורה על הדברים הרוחניים כדברי הנוצרים או תהיה כולה נאמרה על בנין בית שני כדברי רבים מפושעי

ישראל ואין ראוי לבאר קצתה בזה הדרך וקצתה בדרך אחר אלא כולה בדרך אחד. ועתה נחפש בכל חלקי הנבואה הזאת ונדע ונשכיל אם אפשר שיפורשו בדרך צורה או על בית שני, ואם אי אפשר זה הנה יתחייב שלא נאמרה בדרך צורה ולא נתקיימה בבית שני אלא שהיא כפשוטה עתידה לבא בקבוץ הגליות. והנני מונה חלקי הנבואה שמהם נעשה הראיות בדרוש הזה אחד לאחד למצוא חשבון:

הא', אמר הנביא ויביאני אל החצר החיצונה והנה לשכות ורצפה עשוי לחצר סביב סביב שלשים לשכות לרצפה וידוע שבבנין בית שני לא היו אלו הלשכות וגם לא הרצפה והוא ממה שיוכיח שלא נאמרה ולא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני:

הב', באומרו והשער אשר פניו דרך הצפון ובמעלות שבע יעלו בו אמנם בבנין בית שני שנינו במס' מדות (פ"ב מ"ה) שט"ו מעלות היו שם שבהם היו עולים מתוכם לעזרת ישראל כנגד ט"ו שיר המעלות שבתהלים שעליהם הלוים היו עומדים בשיר וזה גם כן ממה שיוכיח שלא נאמרה הנבואה הזאת על בית שני ולא נתקיימה בו:

הג', ממה שזכר שהיו באולם השער שנים שולחנות מפה ושנים שולחנות מפה ושאר השולחנות שנזכרו בענין וידוע שלא היה דבר מזה בבית שני ולא נאמרה אם כן הנבואה הזאת עליה:

הד', באומרו וימד את החצר אורך מאה אמה ורוחב מאה אמה מרובעת וידוע שלא היה זה בבית שני כי אורך עזרת ישראל היה שם קל"ה על רוחב י"א וכן עזרת הכהנים וזה ממה שיוכיח שלא נאמרה ולא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני:

הה', באומרו המזבח עץ שלש אמות גובה ואורכו ב' אמות וידוע שזה המזבח כמו שכתבו המפרשים לא היה דומה למזבח שעשה משה ולא למזבח שעשה שלמה ולא למזבח שעשו בני הגולה בבית שני והוא מה שיוכיח שלא נאמרה הנבואה הזאת אלא לימות המשיח לעתיד לבא:

הו', ממה שזכר בנין המזבח אחרי בנין הבית וההיכל וידוע שלא היה כן בבית שני כי הם בנו המזבח קודם ההיכל והקריבו עולותיהם וזבחיהם קודם בנין הבית:

הז', באומרו וישב אותי דרך שער המקדש החיצון הפונה קדים והוא סגור ויאמר אלי ה' השער הזה יהיה סגור וגומר ולא היה דבר מזה בבית שני ר"ל שער סגור ומה שפירשו חכמים ז"ל (תמיד פ"ג מ"ז) על אחד משני פשפשין שהיו לשער הגדול אין הכתוב סובלתו כי הוא אומר וישב אותי דרך שער החיצון הפונה קדים לא פשפש:

הח', באומרו בכהנים והיה בבואם אל שערי החצר הפנימית בגדי פשתים ילבשו ולא יעלה עליהם צמר כי אם נפרש החצר הפנימית כמשמעו שהוא עזרת הכהנים והמזבח

יהיה זה מצוה מחודשת לעתיד, כי בבית ראשון ובבית שני היה צמר בבגדי כהונה שהיו משמשין בהם כי התכלת הוא צמר צבוע בתכלת, ולא נוכל לפרש זה על עבודת הכהן ביום הכפורים כי איך יקרא הדביר חצר והוא בית ואיך יאמר בבואם ילבשו בלשון רבים והעבודה ההיא לא היתה אלא בכהן אחד בלבד ביום הכפורים בלבד:

הט', באומרו וביום בואו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו וכפי תורת משה יהיה זה גם כן מצוה מחודשת לעתיד וכן כתבו הרד"ק:

הי', בחלק הארץ שירימו תרומה להשם מנחלות השבטים כולם ושיהיה חלק התרומה אורך חמשה ועשרים אלף ורוחב עשרה אלף, וידוע שכל זה לא נתקיימה בבית שני לא ענין התרומה ההיא ולא גודל עיר ירושלם ולא ארצות הכהנים ולא ארצות הלוים ולא רוחב הר הבית וגודלו שהיה מרובע ת"ק קנים שהם שלשת אלפים אמה לכל רוח, וידוע ומבואר שירושלם והר הבית בבית שני הכל לא היה החצי ממה שניבא יחזקאל שיהיה הר הבית וכל זה יוכיח תוכחת מגולה שלא נאמר דבר מזה ולא נתקיים בבית שני אבל הוא כולו לעתיד לבא:

הי"א, ממה שזכר הנחלה שיהיה לנשיא מחלוקת הארץ לצד מזרח ולצד מערב באותה רצועה שיעשו לתרומת הקדש כמ"ש (לעיל מה, ז) ולנשיא מזה ומזה בתרומת הקדש ולאחוזת העיר אל פני תרומת הקדש ואל פני אחוזת העיר וגומר, וידוע שבבית שני לא נתחלקה הארץ ולא ניתן ממנה תרומה לה' ולא אחוזה לנשיא כלל אלא שהוא לעתיד לבוא:

הי"ב, מתרומת התבואות שצוה שיתנו כל עם הארץ לנשיא מדי שנה בשנה לפרנסתו מן החטים ומן השעורים ומן השמן ומן הצאן ושער הנשיא יהיה להקריב משלו העולות והמנחות והנסכים בחגים ובחדשים ובשבתות ובכל מועדי בית ישראל, כי הנה מבואר הוא שדבר מזה לא היה בבית שני לא התרומה שהיו נותנין לו מהתבואות ולא הקרבנות שהיה הוא מקריב בעד העם וגם זה ראיה ברורה שהנבואה הזאת לעתיד לבא נאמרה ולא על בית שני:

הי"ג, מהקרבנות אשר זכר שיעשו בראשון באחד לחדש פר בן בקר לחטאת וכן בשבעה לחדש ובחג המצות ובחג הסוכות וביום השבת וביום החודש שאם נאמר כל זה על הקרבנות והמוספין שיעשו באותם הימים מבואר הוא שהן מצות מחודשות לא באו כן בתורה ולא נעשו ככה בבית ראשון ולא בבית שני אבל אם כן יהיו לעתיד לבוא בהכרח וכן הוא דעת ה"ר דוד קמחי, ואם הכונה בקרבנות האלה מה שיעשו בימי המלואים כמו שפירשתי אי אפשר שנאמר שנתקיימו בבית שני לפי שהנביא אומר

שיתחילו הקרבנות בחדש הראשון באחד לחדש ניסן ויתמיד עד עשרים ואחד לתשרי, אמנם המלואים שעשו בבית שני התחילו מיום אחד לחדש תשרי עד כ"א בו והוא ממה שיוכיח שהקרבנות האלה כולם הם לעתיד לבוא בהכרח:

הי"ד, ממה שזכר בנשיא שבשער אשר יבא בו יצא אם לא בחגים ובמועדים שיבא בשער אחד ויצא בשער אחר כשאר העם וגם זה דבר מחודש שלא היה בבית שני:

הט"ו, במ"ש שכאשר יתן הנשיא מתנה לאיש מבניו שתהיה קיימת לעד אבל אם יתן מתנה מנחלתו לאחד מעבדיו תשוב הנחלה לנשיא בשנת היובל וגם דבר מזה לא היה בבית שני ששם היה הנשיא כשאר בני ישראל בשאר המתנות והנחלות וזה שיוכיח שלא נאמר זה אלא לעתיד לבוא:

הי"ו, במה שראה מהמים יוצאים מהמקדש ושאר הדברים שזכר בענין ההוא כי אם נפרשהו כפי פשוטו ידוע הוא שבבית שני ולא אחריו עד היום הזה לא יצא מעין מבית ה' ולא מים חיים מירושלם הולכים לים המזרחי ולים המערבי, ולא היו בשפת הנחל העצים הנפלאים אשר זכר ולא נמתקו מי הימים ולא נתרבו הדגים ולא הדייגים ואם כן יהיה זה ייעוד לעתיד לבוא בהכרח, ואם נפרשהו על השפע והקדושה או על החכמה והלמוד אשר יצא מירושלם לכל העולם גם זה לא היה בבית שני ולא עד היום הזה שאותותינו לא ראינו אין עוד נביא ואין אתנו יודע עד מה הנה אם כן הייעוד הזה על כל פנים הוא לעתיד לבא:

הי"ז, באומרו שתתנחל ותתחלק הארץ לי"ב שבטי ישראל ולכן זכר אותם בשמם כל שבט ושבט וידוע שבבית שני לא חזרו כל השבטים כי לא באו שמה אלא קצת מיהודה ובנימין מאותם שעלו מבבל ואי אפשר שיתקיים זה אלא לעתיד לבא בשובם על אדמתם:

הי"ח, באומרו ונחלתם אותה איש כאחיו רוצה לומר שלא תתחלק הארץ לשבטים איש לפי פקודיו כל זכר לגולגלותם אלא חלקים שוים לכל שבט ושבט כקטון כגדול וזה חדוש גדול לעתיד:

הי"ט, במה שצוה שינחלו בארץ הגרים שנאחזו בתוכם כבני ישראל עצמם כמו שאמר והיה תפילו אותה לכם ולהגרים הגרים בתוככם אשר הולידו בנים בתוככם והיו לכם כאזרח בבני ישראל אתכם יפלו בנחלה בתוך שבטי ישראל כי הנה לא נתקיים דבר מזה בבית שני יען שם לא נתחלקה הארץ לא לשבטים ולא לגרים:

הכ', בענין ירושלם שלא תהיה לאחד או שנים מהשבטים כמו שהיתה בבית ראשון שנפלה בחלק יהודה ובנימין אבל בחלוקה הזאת זכר הנביא שיעשו מארץ ישראל כולה י"ג רצועות מחלקים שוים ויהיו י"ב לשנים עשר שבטים והחלק הי"ג יהיה תרומה קדש

מכל ישראל ובו יהיה ירושלם ובית המקדש, ויהיה אם כן עיר ירושלם מכל השבטים ולכן יהיו בירושלם שנים עשר שערים שער א' לכל שבט וידוע שלא היה דבר מזה בבית שני ולא מהחלוקה הזאת:

הכ"א, במה שזכר הנביא מגודל ירושלם שיהיה ארבעת אלפים וחמש מאות לכל רוח והסבוב כולו סביב י"ח אלף וידוע שבבית שני לא היה סביב ירושלם הרביע מזה וזה מה שיוכיח שכל זה הוא לעתיד לבא. הרי לך בזה כ"א ראיות בטענות חזקות להוכיח שלא נאמרה הנבואה הזאת ולא נתקיימה בבית שני: וסימן מנין הראיות האלה א"ך טוב לישראל כי הן מורות שהטובה וההצלחה עתידה לבא עליהם בקבוץ גלותם ושלא נתקיימה הנבואה הזאת בבית שני:

ואמנם שאי אפשר לפרשה על דרך הצורה והרמז הוא מבואר, לפי שאף שיאמרו שירמוז ב"ה של מטה לשכר הרוחני של מעלה מי יתן ידעתי מה היא החומה שראה הנביא סביב להר הבית, ולמה ראה ביד האיש קנה המדה שהיה שש אמות באמה וטפח, ולמה היה רוחב הבנין קנה אחד וקומתו קנה אחד ומה ענין השערים אשר בחומה ההיא והסף של כל שער ומדתו והתאים ומדתם והרוחב שבין תא לתא, ומה יהיה אולם השער מהבית ומדתו ואילו ומדת האיל וכן תאי השער דרך הקדים שהיו שלשה מפה וג' מפה על מה היה רומז, ומה ענין הגבול שלפני התאות והמדידה מגג התא לגגו והחלונות האטומות אל התאים ואל האילים והלשכות והרצפה ושאר השערים והתאים חלונים ואילים ואילמים ומדותיהם ומעלותיהם האם יבקשו לכל הברים האלה רמז וצורה אין ספק שיבואו לבקש הזיות ודמיונות והבלים לאין קץ, גם השולחנות והשפתים שזכר במקדש להדיח את הקרבנות האם יבקשו לזה גם כן צורה וכן האולם ההיכל והדביר והצלעות ונסבות והלשכות והפתחים והתוקיהא מפה ומפה והכרובים והתמרים האם יבקשו לכל זה צורה ורמז וכן דלתות ההיכל והקדש ושאר הדברים שזכר בבנינה כולם, אין ספק שאם יבקשו להם רמזים וצורות לשכר הרוחני יפלו במהמורות בל יקומו, כל שכן שרבים מהדברים האלה אשר זכר הנביא פה היו בבנין בית ה' שעשה שלמה ובבנין בית שני גם ואם הם היו שם בפעל ואמת למה לא נקבלם במקום הזה ככה ונפרשם בדרך צורה לדמיונות והזיות, וכן חנוכת המזבח והקרבנות ועבודת הכהנים הלוים בני צדוק ושאר הדברים כולם, וכן נחלת הנשיא והתרומה שיתנו לו והקרבנות אשר יקריב והמתנות אשר יתן לבניו או לעבדיו איך יבוקש לזה צורה ורמז והן דברים נעשים בכל יום, וכן חלוקת הארץ בשמות השבטים ושערי ירושלם וזכרון השבטים בשמותם אשר יקראו בנחלתם דן וגד ואשר האם יפורש כל זה בדרך רמז וצורה, יתחייב שגם

שמותיהם שנכתבו בתורה בתולדותם היו משלים וצורות שדים ורוחות ותהיה האמת נעדרת אל שכל זה הוא הזיה ורעות רוח וגם חכמיהם טח מראות עיניהם וילאו למצוא הפתח לתת ענין וטעם לכל אחד מפרטי הנבואה הזאת, ואנחנו נלך בשם השם אלקינו לקיים ולהאמין שכל הנבואה הזאת היא כפשוטה ושניבא אותה יחזקאל לעתיד לבוא ושהראהו הקדוש ברוך הוא מה שיהיה באחרית הימים מהגאולה והתשועה לעמו ושמשם והלאה יהיה ישראל עם קדוש לאלקיו וירושלם כסא השם ונהרו אליו כל הגוים (ישעיה ב, ב) ושם העיר מיום השם שמה:

ופה נשלם מה שראיתי לבאר מהספר הקדוש הזה: